
ભાવનગર—ધી વિદ્યાવિજય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

શા. પુરુષોત્તમદાસ ગીગાલાઈએ છાપી.

બે-બેલ

સુવિખ્યાત શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મશૂરિજીના નામથી 'કોણુ અબાણુયું' છે ? જોઓ જૈનજાતિના ઉદ્ધારને માટે અવિશ્રાન્ત શ્રમ કરી રહ્યા છે, જહંમણે મ્હોટાં મ્હોટા કપોટાની સ્થામે થઈને પણ કાશી જેવા ક્ષેત્રમાં એક મહત્તી પાઠશાળા સ્થાપન કરી અનેક જૈન વિદ્વાનો તૈયાર કર્યા છે જહંમણે ઉત્તર હિંદુસ્થાન, મગધ અને બંગાલ જેવા દૂર દેશાન્તરેમાં વિચરી હજારો માંસાહારિયોને શુદ્ધાહારી બનાવ્યા છે. જહંમણે જૈન સમાજમાં લુપ્તપ્રાયઃ થઈ ગયેલ સંસ્કૃત-પ્રાકૃતના અભ્યાસક્રમનો ઉદ્ધાર કરી સમસ્ત મુનિમંડલ અને શૃંગેર વર્ગમાં પણ તેને અભ્યાસનું આન્દોલન શરૂ કર્યું છે. જહંમણે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને પોતાનાં સેંકડો અલ્પાયુ પુસ્તકો પૂરાં પાડીને અને તેઓના પ્રશ્નોના ઉત્તરે આપીને યુરોપ વિગેરેમાં પણ જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર કરવા સતત પરિશ્રમ કર્યો છે, જહંમણે કાશીનરેશ, દરલંગાનરેશ, ઉદયપુરમહારાણા અને એવા બીજા રાજ-મહારાજોને મળી મળીને તેઓને જૈનધર્મની શ્રેષ્ઠતા અને જૈનધર્મના અકાટ્ય સિદ્ધાન્તો સમજાવવા પ્રયત્નો કર્યા છે, જહંમણે પોતાના ચારિત્રના પ્રભાવથી, આખૂનાં જૈનમંદિરોમાં અગરેજો ખૂટ પહેરીને જતા હતા, એ લય કર આશાતનાને દૂર કરવાના અસાધારણ સામર્થ્યવાળું કાર્ય કર્યું છે, જહંમણે પોતાના મારવાડ, મેવાડ અને ગુજરાત, કાઠિયાવાડના વિહાર દરમિયાન ગામેગામ જહંમણે લાપણો આપીને જૈનોને શુદ્ધ માર્ગમાં લાવવા ઉપરાન્ત તેઓમાં અજ્ઞાનજન્ય ચાલી આવેલી ઘણી ખરી કુદ્દિથોને નાબૂદ કરાવી છે, જહંમણે ઉપદેશથી સ્થાપન થયેલ આજે અનેક બોરિંગો, બાળાશ્રમો અને પુસ્તકાલયો હયાતિ ધરાવે છે, જહંમણે પરિશ્રમથી કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાં જૈનન્યાય અને વ્યાકરણના તીર્થ સુધીના ગ્રંથો દાખલ થયા છે, જોઓને કલકત્તાની એસિયાટીક સોસાયટી ઓફ બંગાલે સોસાયટીના એશુસીએટ મેમ્બર બનાવવાનું જૈનવ પ્રાપ્ત કર્યું છે, જોઓ જૈનપબ્લિકશન સોસાયટી ઓફ આરાના પેટ્રન હોવાનું માન પામ્યા છે. અને જોઓનું ખવિત જીવનચરિત્ર હિન્દી, ગુજરાતી, બંગાળી, અને સિંહલી ભાષા

ઉપરાંત અંગરેજ, ફ્રેંચ એવ ઇટાલીયન ભાષા જેવી પાશ્ચાત્ય ભાષા-ઓમાં પણ પ્રકટ થયેલું છે, એજ સ્વનામધન્ય જગદ્વિખ્યાત શાસ્ત્ર-વિશારદ-જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી આ ગ્રન્થરત્નના કર્તા છે. જડે આચાર્યશ્રીની ઓજસિની કલમથી લખાએલ અહિંસાદિગૂદર્શન, જૈનાશિક્ષાદિગૂદર્શન, જૈનતત્ત્વદિગૂદર્શન, પુસ્તકાર્થદિગૂદર્શન, અને ઇન્દ્રિયપરાજયવિગૂદર્શન વિગેરે ગ્રન્થોની ખજે, પાંચ પાંચ અને છેવટે દશ દશ હજાર કાપિયો આત્યાર સુધીમા છપાઇ જવા પામી છે, તેજ આ-ચાર્યશ્રીની ઓજસિની લેખિનીથી લખાએલ આ પણ ગ્રન્થ છે.

લગભગ ત્રણ વર્ષ ઉપર આ અસાધારણ ઉપકારી ગ્રન્થની ખે હજાર કાપિયો આ ગ્રન્થમાળા તરફથી છપાવવામાં આવી'હતી, પરંતુ તે ખહાર પડતાંજ આ ગ્રન્થ લોકોમા એટલો ખંધા રચિકર થઇ પડ્યો કે થોડાજ વખતમા ણધી કાપિયો ખપી ગઈ અને તુર્તજ અમારે ત્હેની ખીજી આવૃત્તિ છપાવાનો પ્રારંભ કર્યો પડ્યો. પરંતુ એક પછી એક ઉપસ્થિત થતાં દેટલાંક અનિવાર્ય કારણોને લીધે અમે ધાર્યો મમાણુ આ ગ્રન્થને જલ્દી ખહાર પાડી શક્યા નહિ.

ઉપરની હકીકતજ આપણને આ ગ્રન્થની ઉપયોગિતા ખતાવી આપેછે. સૂરીક્ષરજીના જડે ઉપદેશથી કોણ હિન્દુ કે કોણ જૈન, કોણ મુસલમાન કે કોણ પારમી એવ કોણ સ્ત્રી કે કોણ પુરૂષ-સમસ્ત આખાળ વૃક્ષ મનુષ્યો મુખ થઇ જાય છે, તેજ ઉપદેશનો આ પુસ્તકમા સંગ્રહ છે, એમ કહીએ તો કંઈ ખોટું નથી મૂરીશ્વરજી જગત્નાં મનુષ્યોને ઉપ-દેશ આપવામાં જડેમ વાર્તામાનિક સ્થિતિ વિગેરેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ રાખે છે, ત્હેવી રીતે આ પુસ્તકની રચનામા પણ તમામ પ્રકારનો ખ્યાલ રાખેલો છે. દૃકમાં કહીએ તો આચાર્યશ્રીના સુલલિત ઉપદેશથી મનુષ્યોને જડે પ્રસન્નતા થાય છે, તે પ્રસન્નતા તેજો-શ્રીનો આ ગ્રન્થ વાચવાથી થાય છે, આ ગ્રન્થની અમે શુ પ્રગંસા કરીએ? પ્રાય-હિન્દી-શુજરાતી તમામ પત્રોમાં આ ગ્રન્થની પ્રશંસા છપાઇ ચુકી છે. ત્હેમા વિદ્વાનોએ આ ગ્રન્થને વર્તમાન માહિત્યમાં ઈચી પંક્તિમાં મૂકેલો છે અને તે એટલાજ માટે કે, આ પુસ્તકમાં ઠેકાણે ઠેકાણે નીતિ અને સદાચાર શી વસ્તુ છે ? ત્હેનું ધણુંજ સરસ રખચિકરણ કરેલું છે. ગ્રન્થની ઉપયોગિતામાં.

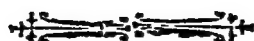
એર વધારે તો સેથી યથેક્ષા છે કે-સૂરીશ્વરજીએ દરેક વિષયને અનુકૂળ-તે તે વિષયને પુષ્ટ કરનારા ગુણાપિતો અને અપૂર્વ રમ ઉત્પન્ન કરનારાં દૃષ્ટાન્તો પશુ આપેલાં છે આથી વાચનારને તે તે વિષય સમજવામાં અવધા મજામાં દૃષ્ટાવધાને ઘણીજ સરળતા થઈ પડે છે અતઃ એવ મામાન્ય પ્રજાને માટે જહમ આ ગ્રંથ ઉપયોગી છે, તેમ ઉપદેશદાને માટે પશુ ખાત્ર વાચવા લાયકજ નહિ, પરંતુ ખાત્ર ગણવા લાયક છે.

આ બીજી આવૃત્તિમાં કેટલોક સુધારો-વધારો પણ કરવામાં આવેલો છે પ્રમગ પ્રમગ પર વિવેચનનો વિસ્તાર, મનો-હર-શ્લોકોની પુર્તિ, અને નવાં નવાં દૃષ્ટાન્તોનો ઉમેરો એ બધું જહમ વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે, તેમ, એક એક પ્રકરણમાં આવેલ જુદી જુદી જાણતોને છટી પાડી જોણુ પ્રકરણો કરવામાં આવેલાં છે, તે પશુ વાચનારને ઘણીજ સરળતા પ્રાપ્ત કરાવશે

દૂંદમા એટલુજ કે- આ ગ્રંથ મનુષ્ય માત્રને, પછી તે ગમે તે ધર્મનો, ગમે તે ગમાનો કે ગમે તે પથનો અનુયાયી કેમ ન હોય,—દરેકને એક મરજો ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. અને અમારી એ ધારણા-દૃઢમન્તવ્ય પ્રમાણે આ ગ્રંથથી દરેક મનુષ્યો લાભ ઉઠાવે અને આત્માને ઉચ્ચ રિશ્તિમાં લાવવા માટે ઉત્તમોત્તમ ગુણોને પ્રાપ્ત કરે, એવી અતઃકરણની લાવના પૂર્વક વિરમીએ છીએ-

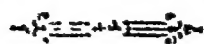
શ્રીયશોવિજયજ્ઞેન્રધમાળા
હેરીસ દેસ-શાવનગર.
ચૈત્ર વદિ ૧, વીર મ ૨૪૪૪

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા

પ્રથમ પ્રકરણ.

૧ ઉપક્રમ	...	૧	૧ ક્રોધનુ સ્વરૂપ	.	૨૮
૨ ન્યાદિનુ સ્વરૂપ	.	૪	૨ ક્રોધનો જય		૩૨
૧ નયનુ સ્વરૂપ	..	૪	૩ માનનુ સ્વરૂપ		૩૮
૨ નિલેપનુ સ્વરૂપ		૫	૪ માનનો જય	...	૩૯
૩ પ્રમાણનુ સ્વરૂપ	.	૬	૫ ખાલુખલીનુ દૃષ્ટાન્ત		૪૮
૪ સમ્મલંગીનુ સ્વરૂપ		૮	૬ માયાનુ સ્વરૂપ	...	૫૬
૫ સ્યાદાદનુ સ્વરૂપ..		૯	૭ માયાનો જય	..	૬૭
૩ દેશનાના ભેદ	.	૧૨	૮ લોભનુ સ્વરૂપ		૭૩
૪ તીર્થ કુગેરુ ટુંક ચરિત્ર		૧૩	૯ કપિલકેવળીનુ દૃષ્ટાન્ત		૮૧
૫ દેશનાનુ સ્વરૂપ	...	૨૦	૧૦ લોભનો જય	.	૮૬
૬ પ્રભુની દેશના	..	૨૭			

બીજુ પ્રકરણ.

૧ ઉપક્રમ	...	૬૦	૧૧ માયા ધર્મી કોણ		૧૨૧
૨ વિવિધ યોધ	...	૬૨	૩ ખાસ સાધુઓને ઉપ-		
૧ ઘેરાગથ	.	૬૩	દેશ	..	૧૨૩
૨ કૃમીનુ પ્રાધાન્ય	..	૬૪	૧ મૂર્છાનો ત્યાગ		૧૨૩
૩ સમ્યક્જ્ઞાનની જરૂર		૬૭	૨ એકાકીપણુ	...	૧૨૬
૪ તપોવિધાન	...	૧૦૧	૩ જિનકેલપી માધુનો		
૫ નદનન્નપિનુ દૃષ્ટાન્ત		૧૦૨	આચાર	...	૧૨૮
૬ અનુકૂળ ઉપસર્ગ		૧૦૫	૪ સ્ત્રીઆદિના સસર્ગનો		
૭ ધર્મમા દૃઢતા		૧૦૮	ત્યાગ	...	૧૨૯
૮ પડિન કોણુ	...	૧૧૨	૫ સિદ્ધસેન દિવાકરનુ		
૯ મુનિયોની મહિમા		૧૧૪	દૃષ્ટાન્ત	...	૧૩૩
૧૦ મદાદિનો ત્યાગ	..	૧૧૬			

ક વચનશુદ્ધિ	... ૧૩૮
૭ અજાનજન્ય પ્રવૃત્તિ	૧૪૦
૪ વિશુદ્ધ માર્ગ સેવન	૧૪૪
૧ વિષય ત્યાગ	... ૧૪૪
૨ નિબંધપટલાવ	.. ૧૪૮
૩ અગોચર સ્ત્રી ચારત્ર	૧૫૩
૫૪ ક્રિયાની જરૂર	... ૧૫૯

૫ વિષય વાંછાનો ત્યાગ	૧૬૧
ક નાસ્તિકના વચનો	૧૬૪
૭ નાસ્તિકના વચનોનું નિરાકરણ	... ૧૬૭
૮ કર્મ ભોગવવામાં એકાકી પણ	... ૧૭૪
૫ દશાવતારનું વર્ણન	૧૮૩

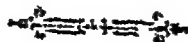
ત્રીજું પ્રકરણ.

૧ ઉપક્રમ	.. .. ૧૯૦
૨ મોહ પ્રપચ	.. .. ૧૯૧
૧ જૂઠાં જૂઠાં કંપો	.. ૧૯૧
૩ વૈરાગ્યવૃદ્ધિનાં કારણો	૧૯૪
૧ માનસિક બલાદિ	૧૯૪
૨ કપાય ત્યાગ	. ૧૯૬
૩ મોહાદિનો ત્યાગ	૧૯૮
૪ ગરીબની દુર્જનતા	૨૦૪
૫ સંસારની સ્વાર્થતા	૨૦૬
૪ મનુષ્યજન્મની દુર્લભતા	૨૧૪
૧ દશ દૃષ્ટાન્ત	૨૧૫
૫ શરીરની સાર્થકતા	... ૨૨૧
૧ અસ્થિગતા	... ૨૨૨

૨ અપવિત્રતા	... ૨૨૮
૩ એકત્વ ભાવના	૨૩૩
૬ દુઃખમય સંસાર	... ૨૩૫
૧ નરક ગતિમાં દુઃખ	૨૩૬
૨ તિર્થંગ ગતિમાં દુઃખ	૨૪૧
૩ મનુષ્ય ગતિમાં દુઃખ	૨૪૮
૪ દેવગતિમાં દુઃખ	... ૨૫૩
૭ આશ્રય વિચાર	૨૫૬
૧ બધ હેતુઓ	... ૨૫૬
૮ વ્રતની શ્રેયતા	.. ૨૭૦
૧ ક્ષાન્તિ	..... ૨૭૧
૨ પૂર્ણાહુતિમાં ઉપદેશ	૨૭૩

ચોથું પ્રકરણ.

૧ માર્ગાનુસારીના જીવન	૨૭૮

તઃકાળનો સમય થોગી યા ભોગી, રોગી યા નિરોગી
સમસ્ત જીવોને સુખકારી છે વનસ્પતિ જે સમયે જલ-
ખિંદુથી વૃક્ષ થઈ રહી છે, મદ મદ પવનની શીતલ
લાહરી ચાલી રહી છે, લક્ષ્મીનો દેવપૂજા યા ગુરુવંદન
સાથે જવા કોલાહલ કરી રહ્યા છે, પશ્ચિમણો મધુર સ્વરે
આનન્દ ગીત ગાઈ રહ્યા છે, વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃતી મહાદે-

વીની આરાધનામા મગ્ન થઈ રહ્યો છે, મહાસુનિર્જનો આત્મકલ્યાણને અર્થે શુભ-
ક્રિયાની શ્રેણી રૂપ વેણીમા ગુંથાઈ ગયા છે, મૃત્યુનાં ધીમાં કિરણો પારવાના
ચરણની માફક લાલિમા ગુણ વિભૂષિત (લાલ રંગવાળા) નાદુમ પડી રહ્યા છે,
મલીમત્ત-અન્ધકારો ચોતરફથી સ્વસ્થાન છોડી પલાયન દશાને લાગુ રહ્યા છે,
ચોર, બર, રાક્ષસાદિ નિશાચરોનો દુષ્ટ પ્રચાર બંધ થઈ રહ્યો છે, વેપારી લોકો
અહીં તહીં કરિયાણાની રાહ બેઠા રહ્યા છે, માલથી પૂર્ણ ગાડી, ઘોડા, એકા,
હાટ, બલદ, પોડીઆ વિગેરે, વેપારના પીઠા લણી ધીમે ધીમે 'આલ્સ' આવે
છે, રાજા મહારાજાદિ સુખીજનો આગળ સુખબોધક ગીતો ગવાઈ રહ્યા
છે, પડિત જનો ત્વરાપૂર્વક સંસ્કૃત પાઠગાળા લણી પ્રયાણ કરી રહ્યા છે,
વનમા, શહેરમા, ઉઘાનમા, સર્વેન શાંતિ છવાઈ રહી છે, નદી સરોવરોનાં

પાણી સ્વચ્છતાવાળાં દષ્ટિગોચર થઇ રહ્યાં છે, પાંથળનો પોતપોતાના વતન તરફ ગમન કરવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે. ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના સુખાંકારી-વાળા સમયે દેવરચિત સમવસગ્નમાં અશોક વૃક્ષની નીચે સિંહાસન પર બેસી શ્રીઆરિહત પ્રભુ ભવ્ય પ્રાણિઓના હિતને અર્થે સામાન્ય રીતે એક પ્રહર સુધી દેશના દે છે આ દેશના સાત નય, ચાર નિષ્કેષા, બે પ્રમાણ, સસ ભંગી અને સ્વાદ્વાદ શૈલીયુક્ત હોય છે તે દેશનાને ગણધરો બુદ્ધિના આઠ ગુણ પૂર્વક ગ્રહણ કરે છે અને ગ્રહણ કરેલા અર્થને અનુસરી દ્વાદશાગીની રચના કરે છે અર્થની અપેક્ષાએ આ દ્વાદશાગી નિત્ય છે, કારણ કે સમસ્ત તીર્થંકર મહારાજના મુખકમલમાથી નિકળેલો અર્થ સંરખોળ હોય છે, જ્યાં ગૃહની રચનામાં ફરફર હોવાની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે. ચોવીશે તીર્થંકર મહારાજના ગણધરો “વપ્તેહ વા વિગમેહ વા હુવેહ વા” અર્થાત્ ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રોવ્ય રૂપ ત્રિપદી પામીને દ્વાદશાગીની રચના કરે છે છતાં તેમાં ખૂબી એ છે કે તમામનો અર્થ સંરખોળ હોય છે તે દ્વાદશાગીમાં રહેલ શબ્દોને સ્વયંભૂરમણસમુદ્રની ઉપમા દઇ શકાય ખરી, પરંતુ અર્થ તો અનંત હોવાથી અનુપમેય છે, એટલે કે તેને કોઇની ઉપમા આપી શકાય નહિ ‘દગસ્ત સુત્તસ્ત અણંતો અથો’ એક સૂત્રના અર્થો અનંત છે, તો તેવા સખ્યાબધ સૂત્રો છે, તેથી તેના અર્થોને અનંત કહેવામાં કશો ખાધ દેખાતો નથી

પૂર્વોક્ત વાક્ય ઉપર એક અદ્વિબુદ્ધિવાળા માણસે સમયસુંદર નામના ઉપાધ્યાયજીનું ઉપહાસ્ય કર્યું કે, ‘સાહેબ ! હીકે ટાઢા પહોરના ગપાટા હાંક્યા છે,’ આ વાત ઉપર તે કુશાગ્રબુદ્ધિ ઉપાધ્યાય મહારાજે એક વાક્યના આઠ લાખ અર્થો કરી બતાવ્યા હતા, કે જે ગ્રંથ હજૂ પણ વિદ્યમાન છે, અને ‘અદ્વલક્ષી’ ના નામથી ઓળખાય છે (આ ગ્રંથ તેમણે લાહોરમાં સં. ૧૭૪૬ માં બનાવ્યો હતો) આ ઉપાધ્યાય મહારાજે કરેલા એક વાક્યના આઠ લાખ અર્થો માણની તે પ્રશ્ન કરનાર પુરૂષ શીઘ્ર ઉપાધ્યાય મહારાજનાં ચરણ કમળમાં પડી પોતાનો અપરાધ ખમાવી બોલ્યો —“સર્વજનું જ્ઞાન, અદ્વિજ્ઞ પામરોને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે, પરંતુ તત્ત્વજ્ઞોને કાંઈ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરતું નથી.” કવિવર શ્રીમાનસાગરે પણ શનાર્થી બનાવેલ છે, અને તેવીજ રીતે શ્રીઉદયધર્મગણિએ વિ સ ૧૬૦૬ માં શતાર્થી બનાવી છે, કે જેમાં ઉપદેશમાલાની એકજ ગાથાના સ્તો અર્થો કરવામાં આવ્યા છે. ઇત્યાદિ અનેક દષ્ટાંતો તથા ગ્રંથો દેખવામાં

આવે છે, તો શ્રીતીર્થંકર મહારાજનાં વાક્યોમાંથી અનત અર્થ નિકળે, તેમા આશ્ચર્ય જેવું કશું નથી કાળના પ્રભાવથી પ્રતિસમય અને પ્રતિવ્યક્તિ, હીયમાન (ઓધુ) થતાં થતાં આજે સમુદ્રમાંથી ખિંદુમાત્ર જ્ઞાન રહ્યું નથી એ પ્રમાણે અવગેષ રહેલા જ્ઞાનને પણ ગ્રહણ કરવા આજ કાલ કોઈ સમર્થ હોય એમ કહી શકાતું નથી

જે સમયે તીર્થંકર મહારાજ દેશના આપી, તે સમયે તે દેશનાને ગ્રહણ કરનાર સાક્ષાત્ ગણધરો હતા, તો પણ તેઓ અનત ગુણહીન ધારણ કરી શક્યા, જ્યારે મારા જેવા અત્યંત પામર જીવો દેશનાનું સ્વરૂપ લખવા હિંમત ધરે, તો તે એક જાતના સાહસ સિવાય બીજું શું ગણી શકાય ?

તથાપિ મનોત્સાહને આધીન થઈ, હું જે કંઈ સ્થૂલરીત્યા લખવાને પ્રવૃત્તિ કરું, તેની અદર પ્રામાણિક દોષ, મતિભ્રમથી થએલો દોષ કે અજ્ઞાનવિલસિત દોષ-જે કંઈ દષ્ટિગોચર થાય તેને, આશા રાખું કે સંજનન વાચકો શુદ્ધ કરીને વાચશે, અને તે સખધી મને મિત્ર-ભાવથી સૂચના આપશે, તો હું સાનંદ મારી ભૂલ સુધારવા ભાગ્ય-શાળી બનીશ.

કહેવું આવશ્યક છે કે—પરોપકારી, નિષ્કારણ બધું, જગદ્ગુરૂ શ્રીજિનરાજ ભગવાનની દેશના સમસ્ત જીવોને ગુણકારી છે દાખલા તરીકે, જો કે રસાયણ ઔષધ પુષ્ટિકર છે, તોપણ અહીં પાત્રાપાત્રનો વિચાર કરવો પડશે જમકે જેના કોઠા સાફ હોય તેને રસાયણ ગુણકર છે, પરંતુ તે સિવાય બીજાઓને નવી વ્યાધિ પેદા કરે છે, તેજ પ્રમાણે જેના મનમાં સમભાવ છે—કોઈ પણ જાતનો આગ્રહ નથી, તેમજ જેની મતિ વસ્તુધર્મની ઓળખાણ કરવાની લાલસાવાળી છે, તેને દેશના ગુણપ્રસાધની છે કદાચિત્ કોઈ શકા કરે કે “ જ્યારે પ્રભુની દેશના પાત્ર કે ગુણીનેજ હિતકર થાય છે, અપાત્ર કે નિર્ગુણીને ઉપકારક થતી નથી, ત્યારે તો તેમા તેટલી ન્યૂનતાજ; કેમકે યોગ્યને ઉપકાર કરે, તેમા કાંઈ વિશેષ નથી, જ્યારે અયોગ્યનો પણ ઉપકાર કરે, ત્યારેજ દેશનામા કાંઈ પણ વિશેષ ગુણ છે, એમ માની શકાય ”

આના ઉત્તરમાં સમજવું જોઈએ કે, જો કે સૂર્યના કિરણો જગત-ભરને પ્રકાશ કરવાના સ્વભાવવાળા છે, છતાં ધૂવડને પ્રકાશ કરી શકતા નથી, ઉલટું તેને અંધ બનાવે છે, તો તેમાં સૂર્યનો શો દોષ છે ? સપૂર્ણ

ક્ષીર તુલ્ય પાણીથી ભરેલ ક્ષીરસમુદ્રમાં નાંખેલ ફૂટેલો ઘડો ભરાતો નથી, તો તેમા મસુદ્રનો શો દોષ? અને વસંત ઋતુમાં જ્યારે સમસ્ત વન-રૂપતિને પત્ત, પુષ્પ આવે છે, જ્યારે કરીર વૃક્ષને (ઠેરડાના ઝાડને) પત્ત આવતા નથી, તેમ જવાસા સુકાઈ જાય છે, તો તેમા વસંત ઋતુનો કાંઈ દોષ નથી. દોષ તો તે તે વસ્તુઓના નિર્ભાગ્યપણાનોજ છે તેજ પ્રમાણે ભગવતની દેશના મર્વથા સામર્થ્યવાળી છે, છતાં ભવ્યેતર જીવનો સ્વભાવ કઠોર હોવાથી, તેને કાંઈ લાલ ન થાય તો તેમાં દેશનાનો દોષ જરા પણ કહી શકાય નહિં વળી જૂઓ કે સાકર સ્વભાવે સુદર છે પણ ગર્દભને હિતકર નથી ગેલડી મીઠી છે, પણ ભોંટને માટે વિષ તુલ્ય છે ઘી આયુ-ધ્યની વૃદ્ધિ કરનાર છે, છતાં પણ જવરાકાંત પ્રાણીને દોષ કરનાર થાય છે, તેવીજ રીતે તીર્થંકર મહારાજની દેશના મિથ્યાત્વવાસિત મનુષ્યને ન રૂચે તો તેથી દેશના દૂષિત નહિં, કિન્તુ સાલળનારજ દૂષિત છે.

આટલો ઉપક્રમ કર્યા પછી, હવે હું અતિશાત વિષયની સીમાંસા ખર આવીશ પ્રારભમાજ એ કહેવામાં આવ્યું છે કે, આ દેશના નય, નિદેશ, પ્રમાણ, સમલગી અને સ્યાદ્વાદથી ભરપૂર છે, માટે પ્રથમ તે સમ-જવાની અપેક્ષા હોવાથી પૂર્વોક્ત નયાદિનું સ્વરૂપ દ્રુકમાં આપવું જરૂરનું જણાય છે.

નયાદિનું સ્વરૂપ.

નયનું સ્વરૂપ.

શ્રુતનામના પ્રમાણથી વિષયીભૂત થએલ અર્થના એક અશનો (ખીજા અશોનો નિષેધ કર્યા વિવાય) ખોધ જે વડે થાય, તે વક્તાના અભિપ્રાય વિશેષને 'નય' કહેવામાં આવે છે આ 'નય' બે પ્રકારના છે.— (૧) દ્રવ્યાર્થિક (૨) પર્યાયાર્થિક.

(૧) દ્રવ્યાર્થિક નયના વળી ત્રણ ભેદો છે—(૧) નૈગમ નય (૨) વ્યવહાર નય અને (૩) સંશ્લેષ નય.

(૨) પર્યાયાર્થિક નયના આરભે—(૧) ઋણુસૂત્ર (૨) શબ્દ (૩) સમભિરૂઢ (૪) એવભૂત. આ સાત નયોનું વર્ણન આહી નહિં આપતાં 'જનતરતરદિગદર્શન' જેવા ભલામણુ કરધુ નયચક્રમાં સાત નયોના સાતસો ભેદ બતાવેલ છે. વળી અમ્મતિતરંગમાં લખ્યું છે કે—'જેટલા નય છે, તેટલા

૧ આ પુસ્તક. શ્રી યજ્ઞવલ્ક્ય જૈન ગ્રંથમાળા ગોદીસ, લાવનગરમા મળે છે
પ્રકાશક.

વચનપથ છે 'તેમજ 'જેટલાં વચન માર્ગ છે, તેટલાજ મતો દુનિયામાં પ્રચલિત છે,' પરંતુ જેટલું 'સમજવું જોઈએ કે 'કેવળ એક નયનુ કથન મિથ્યા છે, જ્યારે સાતે નયોનુ એકંદ્રું કથન સમ્યક્ છે ' અહીં શંકા ઉત્પન્ન થવાનો અવકાશ છે કે, 'જ્યારે એક નયનુ કથન મિથ્યા છે, તો સાતે નયોના કથનમાં સમ્યક્ત્વ ક્યાંથી આવી શકે ? જમકે, એક વેળુના ઠણુમા તેણ નથી દેખાતું, તો વેળુના સમુદાયમાંથી પણ તેણ નથી મળતું.'

વાત્ કીક છે, પરંતુ સમજવું જોઈએ કે, જો કે એક માતીમાં માળા રહેલ નથી, પરંતુ માતીના સમુદાયમાં માળા રહેલી છે, તેવીજ રીતે 'એક નયમાં સમ્યક્ત્વ નથી, પણ તેના સમુદાયમાં તે છે એક માતીને કોઈ 'માળા છે' એમ જોલી શકે નહિ, અને જોલે તો મૃવાવાદી ગણાય, તેમજ એક નયમાં સમ્યક્ત્વ નથી, છતાં કોઈ ધીઠો થઈ જોલે તો તે પણ જૂઠોજ છે નિદાન એક વસ્તુમાં જે ગુણ ન હોય, તે ગુણ તેના સમુદાયમાં પણ નજ હોય, એમ જાણવું ભૂલ ભરેલું છે કેમકે પદાર્થધર્મની અસ્થિત્ય શક્તિ છે.

નિર્લેપનું સ્વરૂપ.

' નિર્લેપ્યતે — સ્થાપ્યતે વસ્તુતત્ત્વમનેનેતિ નિર્લેપઃ ', જના વડે વસ્તુતત્ત્વનું સ્થાપન કરવામાં આવે, તેને નિર્લેપ કહેવામાં આવે છે આ નિર્લેપના સામાન્ય પ્રકારે ચાર ભેદ છે. વિશેષ ભેદ તો જ્યેષ્ઠા-પશ્ચિમ હોય તેના પ્રમાણમાં થઈ શકે છે. છ, આઠ, દશ, વીશ જેટલા કરવા હોય તેટલા નિર્લેપના પ્રકારો થાય છે અહીં ચાર પ્રકાર તપાસીએ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ

આ ચારે ભેદો, 'જીવ' પદાર્થને છોડીને દરેક પદાર્થ ઉપર ઘટાવી શકાય છે, કેટલાએક આચાર્યો તો જીવમાં પણ કથંચિત્ ઘટના કરી ખતાવે છે. અહીં આ આપણે આ ચાર નિર્લેપ, 'ઘટ' (ઘટ) ઉપર ઘટાવી જોઈએ જમકે, નામઘટ, સ્થાપનાઘટ, દ્રવ્યઘટ અને ભાવઘટ જડ કે ચેતનનું અથવા તે બંનેનું ઘટ નામ હોય, તે 'નામઘટ' કહેવાય પુસ્તક, ગ્રાસાદ, અથવા કોઈ પણ સ્થળે ઘટની આકૃતિ આલેખેલ હોય તેને 'સ્થાપનાઘટ' કહીએ. જે સૃષ્ટિકા (માટી) થી ઘટ ઉત્પન્ન થવાવાળો છે, તે માટીને 'દ્રવ્યઘટ', અને જળ લાવવું, લઈ જવું આદિ ક્રિયા કરતી વખતે વપરાશમાં આવતો ઘટ 'ભાવઘટ' કહેવાય છે. આ ચાર ભેદની અદર, 'દેશઘટ' તથા 'કાળઘટ' એવા બે ભેદ પણ ભેળવીએ તો નિર્લેપના છ ભેદ પણ થાય. અમુક

દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઘટ તે 'દેશઘટ'. અને અમુક કાળમાં ઉત્પન્ન થયેલો ઘટ તે 'કાળઘટ.' ઇત્યાદિ પ્રકારે એક વસ્તુ ઉપર એ ૭ લેહ તથા તે કરતાં બીજા વધારે લેહો પણ મળવી શકે.

પ્રમાણનું સ્વરૂપ.

પ્રમાણ જે માનેલ છે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જે પ્રકારનું છે (૧) સાંખ્યવહારિક (૨) પારમાર્થિક. આની અદર વળી સાંખ્યવહારિક પ્રત્યક્ષ જે પ્રકારનું છે. (૧) ઇન્દ્રિયનિબંધન (૨) અનિન્દ્રિયનિબંધન આ બંને પ્રકારોમાં સાંખ્યવહારિક પ્રત્યક્ષના દરેકના ચાર ચાર લેહો છે. તે આ— (૧) અર્થાવગ્રહ (૨) ઇહા (૩) અપાય અને (૪) ધારણા

(૧) અર્થાવગ્રહ, વ્યંજનાવગ્રહ થયા પછી થાય છે, જેમકે કોઈ પણ વસ્તુનો એટલે કે શબ્દાદિકનો મન અને ચક્ષુને છોડી બીજા કોઈ ઇન્દ્રિય સાથે સન્નિર્ઘર્ષ (સંબધ) થયો, તે સમયે તેનો વ્યંજનાવગ્રહ થયો, અને ત્યારબાદ અર્થાવગ્રહ થાય છે. નૈયાયિક લોકો આ જ્ઞાનને નિર્વિકલ્પજ્ઞાન માને છે.

(૨) આવું નિર્વિકલ્પક જ્ઞાન થયા બાદ 'આ શબ્દ (વિગેરે) કોનો હશે? ક્યાંથી આવ્યો?' ઇત્યાદિક વિચારનું નામ 'ઇહા' છે.

(૩) ત્યાર બાદ નિર્ણય થાય જે, 'આ તો માણસનો શબ્દ છે,' તેમાં વળી અમુક જ માણસનો છે, એવા નિશ્ચય પૂર્વક થયેલા જ્ઞાનને 'અપાય' કહે છે

(૪) તેમજ આ પ્રમાણે થયેલા નિશ્ચય પૂર્વક જ્ઞાનને જે અમુક વખત સુધી દબ રીતે મનમાં ધારણ કરી રખાય, તેને 'ધારણા' કહે છે

આ પ્રમાણે જે પ્રકારના સાંખ્યવહારિક પ્રત્યક્ષનું વર્ણન કર્યો બાદ હવે પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષના લેહો કહેવામાં આવે છે

પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષ તેને કહેવામાં આવે છે કે, જે જ્ઞાન, ઇન્દ્રિયાદિકની અપેક્ષા વિના કેવળ આત્મદ્વારા પ્રત્યક્ષ થાય છે. આ પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષ જે પ્રકારનું છે. (૧) સકલ (૨) વિકલ. વિકલ પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષ જે પ્રકારનું— (૧) અવધિ (૨) મનઃપર્યાય વળી સકલ પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષનો એક જ લેહ છે, તેને 'કેવળજ્ઞાન' કહે છે

હવે આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત બેઉ પ્રકારનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ (પરોક્ષની માફક) બે પ્રકારનું છે. (૧) સ્વાર્થ અને (૨) પરાર્થ.

(૧) લગ્ન કે આશ્રમજો સહિત શ્રીનીર્ઘટ્ટર ભગવાનની મૂર્તિનાં લે પે. નાને દર્શન થયાં, તે ' સ્વાર્થ પ્રત્યક્ષ ' અને (૨) ત્યાર પછી બીજા-ને હાથેનું કે બે. આ આશ્રમજોથી અલંકૃત શ્રીજિનગજની પ્રતિમા છે, તેથી ઠરીને બીજો માણસ લે તેનું પ્રત્યક્ષ કહે, તે ' પરાર્થ પ્રત્યક્ષ ' કહેવાય છે.

હવે બીજા લે પરોક્ષ પ્રમાણ છે, તેના પાંચ ભેદ બતાવેલા છે. (૧) સ્મરણ (૨) પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન (૩) તર્ક (૪) અનુમાન (૫) આગમ

(૧) સ્મરણના બહુત યવાથી ઉત્પન્ન થએલું લે કોઈ અનુ-ભવેલા અર્થને વિષય કૃત્તાં જ્ઞાન, તેને ' સ્મરણ ' કહે છે લગ્નકે આ તેજ (જે અમુક વખતે બેયું હતું તેજ) તીર્થકરનું બિબ છે.

(૨) અનુભવ તથા સ્મૃતિ રૂપ હેતુઓ વડે ઠરીને તિર્થગૃ, કુર્ધવના સામાન્યાદિ વિષયનું લે પ્રત્યક્ષ, પરોક્ષમિશ્રિત મંકલના અવરૂપ જ્ઞાન થાય છે તેને ' પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન ' કહે છે, દાખલા તરીકે, લગ્ન (૧) આ ગોપિંડ (ગાય રૂપ પદાર્થ) તેજ બીજી (તેવીજ બાતનો) છે (૨) ગવય (રોગ) ગાયના, લેવો હોય છે.

(૩) અન્યથ અનિરેકથી ઉત્પન્ન થએલ તથા ત્રણે કાલ સહિત લે સાધ્ય સાધનનો સંબંધ, તેજ સંબંધ લેને વિષે આલંબન રૂપ હોય, એટલે કે અમુક વસ્તુ છતે અમુક વસ્તુ હોય તથા અમુક વસ્તુના અભાવમાં અમુક વસ્તુ ન હોય, એવા આકારનું લે સંવેદન (જ્ઞાન) તેને ' હિહુ ' અથવા તર્ક કહે છે. લગ્નકે દરેક પ્રકારનો ધૂમ વહ્નિ છતાજ હોય છે, એટલે કે ધૂમ હોય ત્યાં વહ્નિ હોયજ અને વહ્નિના અભાવમાં ધૂમનો અભાવ છે, આવા પ્રકારના જ્ઞાનનું નામ ' તર્ક ' છે.

(૪) પ્રતિજ્ઞા, હેતુ, ઉદાહરણ. હિપનય અને નિગમનાદિ અવય-વોથી લે જ્ઞાન પ્રમાતા પુરૂષને થાય છે, તેને ' અનુમિતિ ' જ્ઞાન કહે છે, અને તે અનુમિતિનું લે કારણ, તેને ' અનુમાન ' કહે છે.

અનુમાન બે પ્રકારનું છે. (૧) સ્વાર્થાનુમાન (૨) પરાર્થાનુમાન.

(૧) કોઈ એક પુરૂષને રમોડાદિકમાં ઘણીજ વાર એવે અનુભવ

થયેલો છે કે 'જ્યાં ધૂમ હોય છે, ત્યાં વહ્નિનું ઘોરણ છે' એવું માને છે તે પુરૂષ કોઈ કારણસર પર્વતની સમીપમાં ગયો અને તે પર્વત ઉપર લાગેલો ધૂમ તેણે છેટેથી જોયો, તે વખતે તેને પૂર્વ આશ્ચર્યમાં મન-ભરેલ ધૂમ તથા વહ્નિનું ગાદચર્ય જાન માત્ર આત્મવાદી તેના મનમાં એવા નિશ્ચય થયો કે 'જ્યાં ધૂમ હોય છે, ત્યાં વહ્નિ નહીં હોય, જ છે, કારણકે ધૂમ વહ્નિનો વ્યાખ્ય છે, તો તેથી કમીને બદલે આ પર્વત વહ્નિ-વાળો છે' આવા પ્રકારના જાનને તર્કશિક્ષા જનો 'સ્વર્થાનુભૂતિ' કહે છે આ સ્વર્થાનુભૂતિનું જે કારણ હોય છે, તેને 'સ્વર્થાનુમાન' કહે છે.

(૨) બીજું જે 'પરર્થાનુમાન' છે, તે 'પરર્થાનુભૂતિનું' કારણ છે, પરર્થાનુભૂતિમા ઉપર કહેલા પાંચ અવયવોની અપેક્ષા છે, કારણ કે જેની મતિ વ્યુત્પન્ન નથી, તે ઉપર કહેલા પાંચ અવયવોની મદદ સિવાય અનુમાન કરી શકે નહિ વખતે તેની અદર દશ અવયવોની પણ દરકાર રહે છે, જ્યારે વ્યુત્પન્નમતિવાળા માણસને તો એ છતાં આ છતાં એ અવયવોથી પણ અનુમાનનો સભવ થઈ શકે છે.

(૫) કહેવા લાયક પદાર્થને જે ચર્ચા રીતે જાણે છે તથા જેનું જાણે છે તેવું જ કહે છે, તે 'આપ્તપુરૂષ' કહેવાય. આ આપ્ત એ પ્રકારના હોય છે ૧ લૌકિક, ૨ લોકોત્તર ૧ જગત્કાદિ લૌકિક આપ્ત અને ૨ તીર્થંકરાદિ અલૌકિક આપ્ત (લોકોત્તર) પુરૂષો છે. આખરે માંહેના લોકોત્તર આપ્ત પુરૂષના વચનોથી પ્રકટ થયેલા અર્થનું જે જ્ઞાન તેને 'આગમ' કહેવામાં આવે છે, અથવા તો ઉપચારથી આપ્તપુરૂષના વચનોને પણ આગમ કહી શકાય છે.

આ આગમનું કાર્ય, સમસંગીના ખરા સ્વરૂપને સમજાવવાનું છે, અને સમસંગીદ્વારા સ્વાદ્વાદ અથવા અતેકાંતવાદનું રહસ્ય જાણી, શકાય છે. તેટલા માટે પ્રથમ સમસંગી જેવી જોઈએ આ સમસંગી દરેક વસ્તુઓ ઉપર ઘટી શકે છે.

સમસંગીનું, સ્વરૂપ.

આ સમસંગી પૂર્વોક્ત નય અને પ્રમાણની સાથે સંબધ ધરાવે છે કારણ કે નય વિકલાદેશ રૂપ છે જ્યારે પ્રમાણ સકલાદેશ રૂપ છે.

આટલું જાણ્યા પછી 'હવે' 'ઘટ' પદાર્થ ઉપર સમસંગ સામાન્ય રીતે તેના અર્થ સહિત જૂઓ:—

(૧) સ્યાદસ્ત્યેવ ઘટઃ—કથચિત્ ઘટ છે

(૨) સ્યાન્નાસ્ત્યેવ ઘટઃ—કથચિત્ ઘટ નથી.

(૩) સ્યાદસ્તિ નાસ્તિ ચ ઘટઃ—કથચિત્ ઘટ છે, કથચિત્ ઘટ નથી

(૪) સ્યાદવક્તવ્ય એવ ઘટઃ—કથચિત્ ઘટ અવક્તવ્ય છે

(૫) સ્યાદસ્તિ ચાવક્તવ્યશ્ચ ઘટઃ—કથચિત્ ઘટ છે, પણ અવ-
ક્તવ્ય છે

(૬) સ્યાન્નાસ્તિ ચાવક્તવ્યશ્ચ ઘટઃ—કથચિત્ ઘટ નથી, પણ
અવક્તવ્ય છે

(૭) સ્યાદસ્તિ નાસ્તિ ચાવક્તવ્યશ્ચ ઘટઃ—કથચિત્ ઘટ છે કથ-
ચિત્ ઘટ નથી, તે રૂપ અવક્તવ્ય છે

પૂર્વોક્ત સાત ભગથી વધારે આઠમો ભગ કોઇ પણ થઇ ગઈતોજ
નથી, કારણ કે વચનના પ્રકાર સાત છે જો કે વસ્તુ અનત હોવાથી તેનો
આશ્રય કરીને ભગ અનત છે, પરંતુ પ્રત્યેક પદાર્થ ઉપર તો આ સાતે
ભંગો અનાયાસ ઘટે છે સમભગીનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ તત્ત્વજ્ઞાની જાણી શકે
છે આ સમભગીનું યુક્તિ પૂર્વક વિસ્તાર સહિત સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છા-
વાળા પુરૂષોએ ‘સ્નાહકરાવતારિકા’ નો ચતુર્થ પરિચ્છેદ, ‘સ્યાદ્વાદ-
મજરી’ ના ૨૩ મા શ્લોકની વ્યાખ્યા અને ‘સમભગી તરંગિણી’
નામનો ગ્રંથ વિગેરે ગ્રંથો જોવા જોઇએ
સ્યાદ્વાદનું સ્વરૂપ.

પ્રત્યક્ષ, પરોક્ષ અને આગમ પ્રમાણથી સિદ્ધ થએલા એક પદાર્થ-
મા પરસ્પર વિરૂદ્ધ એવા અનેક ધર્મોના પણ સાપેક્ષ રીતે સમાવેશ
થાય, તેનું નામ ‘સ્યાદ્વાદ’ છે

ઉદાહરણ તરીકે, જેમ એકજ પુરૂષમા અસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વ, પુનત્વ,
પિતૃત્વ, સ્વામિત્વ, સેવકત્વ, ભાગિનેયત્વ, માતૃલત્વ, જીવત્વ, મનુષ્યત્વ,
બ્રાહ્મણત્વ, વાચ્યત્વ અને પ્રમેયત્વાદિ અનેક ધર્મોના સમાવેશ થાય છે

આ વાત સ્વાનુભવસિદ્ધ છે, છતાં ખેદનો વિષય છે કે, લોકો
આગ્રહને આધીન થઇ પદાર્થના યથાવત સ્વરૂપનો ઇનકાર કરવામા જરા
પણ આચકેા ખાતા નથી

અહીં કદાચ કોઇ વાદી એવી શંકા કરે કે, 'તમારી માનેલી સ્વાદ્વાદ પ્રક્રિયામાં, સકર, વ્યતિકર, અને વિરોધ આદિ દોષો પ્રકટ જોવામાં આવે છે'

આનો ઉત્તર આપતા પહેલાં વાદીને પૂછવું પડશે કે, "પચા-વયવ વાક્યની અંદર પ્રથમ અવયવ અને પ્રતિજ્ઞા છે અને ત્યાર પછી હમેશા હેતુની જરૂરિયાત હોય છે, કારણ કે હેતુ વિના સાધ્યની સિદ્ધિ થનાર નથી, પરંતુ હેતુ જે હોય છે, તે હમેશા માધ્યમો સાધક અને સાધ્યા-ભાવનો બાધક હોય છે હવે આ પ્રમાણે વિચાર કરતા હેતુની અંદર સાધકત્વ અને બાધકત્વ ઉભય ધર્મ રહેલા છે આ પ્રમાણે એકજ હેતુમાં બંને ધર્મોનો સમાવેશ અનાયાસ થવાથી તમારા કથનાનુસાર તમારો હેતુ, સકર વ્યતિકર અને વિરોધાદિ દૂષણોથી દૂષિત ત્રણે હવે અમે તમને પૂછીએ છીએ કે, આ પ્રમાણે દૂષિત થએલો હેતુ કદી પણ સાધ્યનો માધક થશે ખરો કે ? "

આ પ્રમાણે જ્યારે તમને પૂછવામાં આવશે, ત્યારે જરૂર કહેવું પડશે કે "અમે હેતુની અંદર સાધકત્વ અને બાધકત્વ બંને ધર્મો અપેક્ષિત માનીએ છીએ" ત્યારે તો ખમ ! જોનો પણ કયા નિરપેક્ષિત માને છે ? એક વસ્તુની અંદર પરસ્પર વિરુદ્ધ ઉભય ધર્મો માનવા, તેનું નામજ સ્વાદ્વાદ છે

ગમે તે માર્ગે જઇએ, પરંતુ સત્ય માર્ગને ગ્રહણ કર્યા સિવાય ઇચ્છિત નગરની પ્રાપ્તિ થતી નથી મને કહેવા ઘો કે દરેક દર્શનાનુયાયિ જનોએ પ્રકારાતરથી પણ સ્વાદ્વાદને સ્વીકાર્યોજ છે. તેની દૂઠ નોધ અહીંઆ લેવામાં આવે તો તે અયોગ્ય તો નહિજ ગણાય

પ્રથમ સાંખ્ય મતની પ્રક્રિયા વિચારી જોઇએ તેઓ સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્ એ ત્રણે ગુણોની સામ્યાવસ્થાને પ્રધાન (મૂલ) પ્રકૃતિ માને છે. તેમ છતાં તે મતની અંદર પ્રસાદ, લાઘવ, શોષ, તાપ અને વાર-ણાદિ ભિન્ન સ્વભાવવાળા અનેક ધર્મોનો એકજ ધર્મોની અંદર સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે, તો હવે વિચારવાનું છે કે, આનું નામ અનેકાન્તવાદ-સ્વાદ્વાદ નહિ, તો બીજું શું કહી શકાય ?

તેમજ વળી પૃથિવીમાં નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ એવા પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મોનો સ્વીકાર નયાયિકોએ કરેલો છે, તે પણ સ્વાદ્વાદ નહિ તો બીજું શું છે ?

પચવર્ણિ રત્નનું નામ મેચક છે, યૌદ્ધો આવા મેચકના જ્ઞાનને એક અથવા અનેકાકારમાં માને છે, તે પણ સ્યાદ્વાદજ છે.

મીમાંસકો ' ઘટમહં જાનામિ ' (હું ઘટને જાણુ છું) એવા પ્રકારના અનુભવથી અને તેઓના મતમાં જ્ઞાન સ્વપ્રકાશક હોવાથી એકજ જ્ઞાનમાં પ્રમાતા, પ્રમિતિ તથા પ્રમેય રૂપ વિષયતાનો સ્વીકાર કરે છે, આનું નામ પણ સ્યાદ્વાદ સિવાય બીજું કાંઈજ નથી. ખરૂં પૂછો તો દરેક મતમતાંતર વાળાઓએ ' અધભુજંગ ' ન્યાય વડે કરીને પણ મૂળ માર્ગનેજ માન આપ્યું છે અર્થાત્ જમ અધભુજંગ (સર્પ) ફરી ફરીને તેજ બિલ (રાફડા) ઉપર આવ્યો હોય, છતાં મનમાં એવું સમજે છે કે હું ઘણો દૂર ચાલી ગયો છું. તેજ પ્રમાણે જૈનથી ધર્મતર મતાનુયાયિઓ સ્યાદ્વાદની સીધી સડક ઉપર આવ્યા છતાં, પોતાને એકાંતપક્ષમાં સમજીને અનેકાંતપક્ષને બુરી દષ્ટિથી નિહાળે છે, તેનું કારણ જો તપાસીશું તો મિથ્યાદષ્ટિતા સિવાય બીજું કાંઈ જણાઈ શકશે નહિ.

વળી વાદિદેવસૂરિના શબ્દોમાં કહીએ તો દરેક ઠેકાણે સ્યાદ્વાદ ગ્રાહ્યજ (સ્યાદ્વાદસિદ્ધજ) વિજયને મેળવે છે, યથા:—

પ્રત્યક્ષદ્વયદીપ્તનેત્રયુગલસ્તર્કસ્ફુરત્કેસર:

શાન્દવ્યાત્તફરાલવક્ત્રકુહર: સદ્વેતુગુજ્જારવ: ।

પ્રક્રીઢત્રયકાનને સ્મૃતિનિસ્વશ્રેણીશિસ્તામીષળ.

સંજ્ઞાવાલધિવન્ધુરો વિજયતે સ્યાદ્વાદપશ્ચાન્નન: ॥ ૧ ॥

[સ્યાદ્વાદરત્નાકર:]

અર્થાત્—પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એ બે પ્રમાણ રૂપ દીપ્ત (તેજસ્વી) નેત્રવાળો, સ્ફુરાયમાન તર્કપ્રમાણરૂપી કેશરાવાળો, શાબ્દ [આગમ] પ્રમાણ રૂપ પહોળા કરેલ મુખવાળો, સારાહેતુ રૂપ ગુંબરવવાળો, સસારૂપ પૂછડાવાળો, સ્મૃતિરૂપ નખશ્રેણીની કાંતિથી ભયકર એવો સ્યાદ્વાદરૂપી સિંહ 'નય' રૂપ વનની અદર કીડા કરતો વિજય પામે છે

પૂર્વોક્ત સ્યાદ્વાદ પંચાનન જેને દષ્ટિગોચર થએલ છે, તેને અસત્યદાર્થ રૂપ ઉન્મત્ત હાથિઓ ઉપદ્રવ કરતા નથી એકાંતવાદમાં જમ એકજ પદાર્થમાં નિત્યાનિત્ય, સદસત્, અભિલાષ્ય અનભિલાષ્ય અને સામાન્ય વિશેષ એ ચાર ધર્મો કોઈ પ્રકારે સિદ્ધ થતા નથી, તેમ ઉપદ્રમે, અનુગમ, નય અને નિલેપ પણ સિદ્ધ થતા નથી, કહ્યું છે કે —

एकान्तवादो न च कान्तवादोऽप्यसम्भवो यत्र चतुष्टयस्य ।

उपक्रमो वानुगमो नयश्च निक्षेप एते प्रभवन्ति तद्वत् ॥ ४३ ॥

[जैनस्वाध्यादमुक्तामली.]

આ પ્રમાણે પ્રસંગોપાત્ત નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણાદિનું વિવેચન કર્યું
ખાદ હવે 'દેશના' ના વિષય ઉપર આવીશું

◆══════: દેશનાના ભેદ. ══════◆

૧ દેશના એટલે ઉપદેશ ઉપદેશ દુનિયામાં જે પ્રકારનો જોવામાં
આવે છે ૧ સ્વાર્થોપદેશ ૨ પરમાર્થોપદેશ

રાગી પ્રાણીનો ઉપદેશ સ્વાર્થોપદેશ કહેવાય છે જ્યારે વૈતાનગ
પ્રાણીનો ઉપદેશ પરમાર્થોપદેશ કહેવાય છે

ધન, યશોવાદ, અને પુણ્યના લોભથી જે ઉપદેશ થાય છે, તે
સ્વાર્થોપદેશ ગણાય છે. પરંતુ ઉપર કહેલા ધનાદિકની અપેક્ષા વિના
જે ધર્મોપદેશ દેવાય છે, તેનું નામ પરમાર્થોપદેશ છે આ ઉપદેશ તીર્થ-
કર પ્રભૃતિદ્વારા થાય છે કેમકે શ્રીતીર્થકરને ધન, યશોવાદ અને પુણ્યની
ખિલકુંલ દરકાર નથી હીક્ષા મમયની પૂર્વે એક વર્ષ સુધી તીર્થકરો વાર્ષિકદાન
આપે છે તેની સંખ્યા, ત્રણ અબજ અઠ્યાશી કરોડ એંશી લાખ સોના મહોર
પ્રમાણની છે આપુ દાન દેનાર-દાનવીર ધનની આશા રાખે ખરા કે ?
કદાપિ નહિ વળી જમનો યશોવાદ ચોસક ધન્દ્રો જન્મ મમયથી લાઇને
નિર્વાણ સમય સુધી ખરાખર કરતા ગંદ છે, તે તીર્થકર મહાગજ શુ
લૌકિક યજ્ઞોવાદની આહના રાખે ખરા કે ? અને તેજ પ્રમાણે જમણે
અતુલ પુણ્યપ્રકરેના પ્રભાવથી તીર્થકર નામકર્મ ખાધેલું છે, તેને કેવળ
ખપાવવા માટેજ આહાર, વિહાર, ધર્મોપદેશાદિ કાર્ય કરવામા જમની પ્રવૃત્તિ
છે, તેવા પુત્ર શુ પુણ્યની આકાંક્ષાવાળા સલવી શકે ખરા કે ?

સસારની અદર કેટલાએક સરાગી પુરૂષો ધનને માટે ઉપદેશ
કરતા જોવામા આવે છે. કેટલાએક દુનિયામા પોતાનો યશ ફેલાય
તેટલા સાર ઉપદેશકુશળતા મેળવે છે, છેવટે વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ
વિગેરે ખિરહો ખાસ થવાથી પોતાની તેઓ કૃતાર્થતા પણ થએલી સમજે છે
જ્યારે કેટલાએક નિસ્પૃહી તથા ત્યાગી વૈરાગી સુનિવરો, જે કે ભવ્ય
જીવેને ધર્મનો ઉપદેશ તેઓના કથ્યાણને માટે આપે છે, પરંતુ

તેઓ ધર્મોપદેશ નાગ જે શુભ પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે, તેને મોક્ષનું કારણ સમજતા હોવાથી તેઓને પણ પુણ્યની અભિલાષા છે, એમ કહી શકાય અને તેટલા માટે તે તમામ ઉપદેશને સ્વાર્થોપદેશમાં દાખલ કરી શકાય.

હવે શ્રીવીગતરાગ ભગવાનનો જે ઉપદેશ છે, તે પરમાર્થોપદેશ છે. આમ માનવાની માથે આપણને દુરુપવિશ્વાસે ઘડનવિશ્વાસ એ ન્યાયને આગળ ક્યાં વિના ચાલશે નહિ અને તેટલાજ માટે પ્રથમ પરમાર્થોપદેશ દેના પુરુષનું ચરિત્ર તથા લક્ષણ કેવા પ્રકારનું હોય તેનો ઘડીભર વિચાર કરીશું, તો તે અપ્રામગિક નહિજ ગણાય

તીર્થ'કરોનું' દૂક ચરિત્ર.

જે જીવ ભવિષ્યમાં તીર્થકર થનાર હોય છે, તે જીવ સ્વાભાવિક રીતેજ સર્વ સ્થળે જાય કોટી ઉપર રહે છે દાખલા તરીકે, તે જીવ કદાચ પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થાય, તો પણ ખારી માટીની અંદર ઉત્પન્ન નજ થાય, પરંતુ સ્ફટિકરત્ર વિગેરે ઉચ્ચ જાતિના પૃથ્વીકાયમાજ ઉત્પન્ન થાય. તેજ પ્રમાણે જળ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિકાયની અંદર પણ એ તે જીવ ઉત્પન્ન થાય, તો ત્યાં પણ તે તે કાયની અંદર જે ચીજ ઉત્તમ ગણાતી હોય, તેમાજ તે ઉત્પન્ન થાય છે

આ પ્રમાણે એકે દ્રિયમા ભવભ્રમણ કર્યા બાદ તે જીવ અનુક્રમે અનુક્રમે ક્ષીન્દ્રિયાદિકમાં ગતિ કરતા કરતાં છેવટે દેવ મનુષ્યાદિના ભવને પામે છે મનુષ્યના ભવની અંદર વૈરાગ્યવાસિત અત કરણવાળો થઇ તે તીર્થકરનો જીવ, વીગ સ્થાનકના તપની ચા તેમાના એકાદ તપની આરાધના કરે છે, અને તેને પરિણામે અત્યુત્તમ 'તીર્થ'કર નામકર્મ' બાંધવા ભાગ્યશાળી બને છે મનુષ્યભવમા આયુષ્યની સ્થિતિ પૂર્ણ કરી તે પ્રાપ્ત દેવલોકની ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે કદાચિત્ત નરકગતિમા જાય છે, તોપણ તે ખેડ ગતિઓની અંદર મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન હોવાથી, તે જ્ઞાનના પ્રેતાપથી પોતાનો સ્થવન સમય જાણી લે છે, તથા 'હું અમુક સ્થળે ઉત્પન્ન થઇશ' તે પણ જાણે છે ત્યાર પછી તે દેવ અગર નરકગતિમા જેટલી આયુષ્યની સ્થિતિ પોતાને ભોગવવાની હોય, તે પૂરી કરીને માનસરોવર પ્રત્યે જેમ હંસ ઉતરી આવે છે, તેમ તીર્થકર માતાની કૃપે અવતરે છે

સામાન્ય મનુષ્યની માફક તીર્થંકર પણ નવ માસ પર્યન્ત ગર્ભાવાસમાં રહે છે, પરંતુ ઇતર મનુષ્યો ગર્ભમાં જટલી વેદના લોગવે છે, તેટલી વેદના તીર્થંકરનો છવ લોગવતો નથી હવે તમામ તીર્થંકર મહારાજનો શ્રીમહા-વીર ભગવાનની માફક નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ સુધી ગર્ભાવાસમાં રહે, એવો નિયમ નથી કોઇ તીર્થંકર તેનાથી અધિક સમય તેા કોઇ તેથી ન્યૂન સમય પણ રહે છે.

જ્યારે શ્રીતીર્થંકર મહારાજનો જન્મ થાયછે, ત્યારે તેજ વખતે 'સૌધર્મ' નામનું ઇન્દ્રનું આમન ક પાયમાન થાય છે. તે સમયે તે ઇન્દ્ર અવધિજ્ઞાન વડે ઉપયોગ આપી શ્રીતીર્થંકર મહારાજનો જન્મ થયો, એમ જાણી જાય છે, અને તત્કાળ ત્રિહાત્મન ઉપગ્રથી નીચે ઉતરી, જે દિશામાં શ્રીતીર્થંકર દેવનો જન્મ થયો હોય છે, તે દિશા તરફ સાત આઠ પગલાં ચાલી નમસ્કાર પૂર્વક શ્રીભગવાનની સ્તુતિ કરે છે.

શ્રીપ્રભુનો જન્મોત્સવ કરવા સાડા જેમ સૌધર્મેન્દ્ર સપરિવાર આને જોનેજ પ્રમાણે અનુક્રમે બીજા ઇન્દ્રો પણ પ્રભુના જન્મોત્સવમાં લાભ લે છે.

તે ઇન્દ્રો મળીને પ્રભુને મેરૂ શિખર ઉપર લઇ જાય છે, ત્યાં પાંડુક વનની અંદર પાંડુકશિલા નામની શિલા ઉપર સિંહાસન રચી, તેમાં સૌધર્મેન્દ્ર પ્રભુને જોળામાં લઇને બેસે છે ત્યારબાદ લૌકિક તીર્થોનાં જળ તેમજ મુખ્ય વિગેરે સુગંધીદાર દ્રવ્યમિશ્રિત જળ વડે પ્રભુનો અભિષેક કરે છે પછી અનેક પ્રકારની શક્તિ-ભાવ પૂર્વક પ્રભુજીને લઈ જઇને તેમની માતાજી પાસે મૂકી આવે છે

ત્યાર પછી ચોસઠે ઇન્દ્રો સાથે મળી આ જળદીપથી આઠમા નદીશ્વર દીપમા જઈ શાશ્વત જ્ઞાન મંદિરોની અંદર અકૂપ મહોત્સવ કરે છે. તે પૂર્ણ થયા બાદ આત્માને ધન્ય માનતા પોતપોતાના સ્થાનકે પ્રત્યે જાય છે

હવે અહીંઆં પ્રભુ પણ દ્વિતીયાના ચંદ્રની માફક દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ-ગત થતા જાય છે, અને તેમની આકૃતિ પણ અતિ સુંદર હોય છે. કશું છે કે.—

દ્વિજરાજમુખો ગજરાજગતિરુણોપ્પુટઃ સિતદન્તતતિઃ 1

શિતિકેશમરોઽમ્બુજમન્જુકરઃ સુરમિશ્વસિતઃ પ્રમયોલ્લસિતઃ ॥૧॥

મતિમાન્ શ્રુતિમાન્ પ્રથિતાવધિયુક્ પૃથુપૂર્વભવસ્મરણો ગતરુક્ 1

મતિકાન્તિઘૃતિપ્રમૃતિસ્વર્ણગૈર્જગતોઽપ્યધિકો જગતીતિલકઃ ॥૨॥

અર્થાત-જેમનું મુખ ચંદ્રમા જેવું છે, એવાવત હાથી જેવી જેની ગતિ છે. એમનાં પગ લાલ છે, દાંતની એવી સફેદ છે, કેશનો મમૂક કાળો છે, હમલના જેવો નાશુક જેમનો હાથ છે, મુગધીવાળો શ્રામ છે, કાંતિથી જેઓ દેદિધમાન છે, મતિગાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોવા સાથે જેમનું અવધિજ્ઞાન પણ વિસ્તારવાળું છે, પૂર્વભવનું સ્મરણ પણ જેમને વિસ્તારવાળું હોય છે, તેમજ દોગ્ધિન હોઈ, મતિ, કાંતિ અને ધીરજ વિગેરે ગુણોવડે કરીને જેઓ સમસ્ત જગતથી ચડીયાતા છે, એવા શ્રીપ્રભુ જગતના તિલક મમાન છે.

જ્યારે પ્રભુ શૈવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે સાત પિતાઓ વિવાહને માટે આગ્રહ કરે છે આ અવસરે પ્રભુજી અવધિજ્ઞાન દ્વારા પોતાને ભોગ્યકર્મ ખાધી છે, કે નહિ, તેનો વિચાર કરી લે છે જે તેમને 'ભોગ્યકર્મ હજી ખાધી છે,' એવું માલૂમ પડે, તો (પોતાના જિગ્ પર રહેલું કરજ દેવુજ પડશે, એમ ધારી) વિવાહિત થાય છે. અને જે ભોગ્ય કર્મ ખાધી નથી, એમ તેમને માલૂમ પડે, તો શ્રીનેમનાથજી અને મદિલનાથજીની માફક વિવાહમાં જોડાતા નથી વિવાહિત થએલ તીર્થકરોને પુનાદિક પણ થાય છે; તેવી ગતિ જ્યારે ભોગ્ય કર્મનો અત થવા આવે છે, ત્યારે લોકાતિક દેવ શ્રીપ્રભુ પાસે આવી પ્રાર્થના પૂર્વક મૂચના કરે છે કે " હે ભગવન કર્મ રૂપ કિચ્ચરમા દૂખી ગુણ આ મંસારનો ઉદ્ધાર કરો, અને તીર્થ પ્રવર્તોને " જે કે પ્રભુજી સ્વયં પોતાના અવધિજ્ઞાન વડે હીક્ષાના સમયને જાગે છે, તથાપિ આ લોકાતિકદેવોનો અનાદિ કાળથી એવો આચાર હોવાથી તેઓ પૂર્વોક્ત પ્રાર્થના કરે છે. આ વખતે દરેક તીર્થકરો પોતાના માતપિતા અગર વડિલ બધું પ્રભૃતિની સમ્મતિ લઈ વાર્ષિકદાન દેવું શરૂ કરે છે. એક પ્રહર સુધી ચાચકા જે કાંઈ માગે, તેટલું તેની ઇચ્છા પૂર્વક દાન આપે છે.

ત્યારબાદ હમેશા એક કરોડ અને આઠ લાખ સોનામહોરોનું દાન કરે છે. એક દર, એક વરસની અંદર, જેટલી સોના મહોરોનું દાન કરે છે, તેની મંખ્યા આ છે —

वत्सरेण हिरण्यस्य द्वादौ कोटीशतत्रयम् ।

अष्टाशीति च कोटीनां लक्षाशीति च नाभिभूः ॥૧૪॥

અર્થાત—એક વર્ષમાં ૩૮૮ ફોડ અને ૮૦ લાખ ઓળા મહોરોનું દાન આપે છે.

વળી પોતાનું રાજ્ય પણ પુનઃપ્રક્રમે વહેંચી આપે છે, કે કંઈ કરીને પાછળથી કલેશ પેદા ન થાય આવી રીતે મમરન પ્રકારની ધૂસરી ઉતારીને મહોત્સવ પૂર્વક ગિણિકા (પાકળી) માં આદિદિન થઈ શહેરની બહાર અશોકવૃક્ષની નીચે જઈ ગિણિકાથી નીચે ઉતરે છે. અર્ધાંશ, જેવી રીતે મગૂર પોતાના પીછાંને ત્યાજ કરે, તેવી રીતે સમસ્ત આભૂષણો ઉતારી નાખી પ્રભુજી સ્વયંમેવ પંચમુદ્રિ દ્વારા કરે છે, અર્થાત્ કંશાપનયન કરે છે. આ મમયે ધન્વ મહારાજ આવીને પ્રભુને દેવદૂધ્ય (વલ્લ) અર્પણ કરે છે. આજ વખતે ભગવાનને ચતુર્થ મનઃપર્યાયજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એ ભગવાન શર્વ પાપ વેપારનો ત્યાગ કરી, અનગાર પદ ધારણ કરી, જ્યાં દીકરા લીધી દેવાય ત્યાંથી સિંહાર કરી ગ્રામાનુશાસન વિચરે છે.

પરંતુ જ્યાં સુધી પોતાને પાંચમું કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી, ત્યાં સુધી પોતે માન ગ્રહે છે, અર્થાત્ કોઈને ઉપદેશ આપતા નથી કાગળુકે જ્યાં સુધી પોતાને સૂક્ષ્મ નેમજી વ્યવહિત અને ઘણું દૂર રહેલી વસ્તુઓનું જ્ઞાન યથાસ્થિત થાય નહિ, ત્યાં સુધી વચન વર્ગણમાં ફારફર થઈ જવાનો સંભવ છે મારેજ પ્રભુજી કેવળજ્ઞાનને પાંચમા મિવાય કોઈને ઉપદેશ આપતા નથી.

કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા બાદ, વ્યન્તર, જ્યોતિષક, ભુવનપતિ, અને વૈમાનિક એ નામોથી ઓળખાતા ચાર પ્રકારના દેવતાઓ, જે સમવસગ્ધુ રહે છે, તેની અદર પોતે ગિરાજમાન થઈ દ્વાદશ પચ્ચિદ્ધ (મલા) સમક્ષ ધર્મોપદેશ દેવા શરૂ કરે છે, તેને દેશના કહે છે. આ દેશનાના કંઈક સ્વાદનો અનુભવ આગલ ઉપર વાચકોને સારી રીતે કરાવવામાં આવશે,

જ્યાં સુધી તીર્થંકર મહારાજોને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન ન થાય, ત્યાં સુધીમા પોતે દેવ, મનુષ્ય અને તીર્થચોએ કરેલા ઘોર ઉપસર્ગ અને પરિસહોને સમભાવ પૂર્વક સહન કરે છે જમકે —

पन्नगे च सुरेन्द्रे च कौशिके पादसंस्पृजि ।

निर्विशेषसत्तत्त्वाय श्रीवीरस्वामिने नमः ॥ ૧ ॥

એક વખત, શ્રીવીરપ્રભુના ચરણકમળનો સ્પર્શ ઇન્દ્રમેહારાજે લક્ષ્મિના આવેશથી કર્યો હતો, તેજ વીર પ્રભુના ચરણકમળનો સ્પર્શ ચંડકૌશિકનામના સર્પે દેવપ્રુદ્ધિથી કર્યો હતો ચંડકૌશિક સર્પે વિચાર્યું હતું કે—‘ અરે ! આ વળી મહારા સ્થાનમાં કોણ આવીને ઉભો છે ? હું મપાટામાં દંશ મારીને તેને જમીન ઉપર પટકી દઇ પચતવને પ-માડી દઉં છું ’

આ પ્રમાણે બન્ને કૌશિક (એક કૌશિક ઇન્દ્ર અને બીજો કૌશિક સર્પ) ના સ્પર્શ કરવાના વિચારમાં તદન વિદ્મદ્ ભાવ હતો, (એકની લક્ષ્મિ અને બીજાનો દેવ) છતાં ભગવાન વીગદેવની પ્રુદ્ધિ તો બન્નેના ઉપર એક મમાનજ ગ્હી આવા ગગ-દેવ રહિત પરમાત્મા વીરને મહારે નમસ્કાર ધાઓ, અહા, પરમાત્માનું કેટલું બધું કારણ ? વળી જુઓ -

કૃતાપરાધેડપિ જને કૃપામન્થરતારયોઃ ।

ઈપદ્માપ્પાર્દ્યોર્નંદ્રં શ્રીવીરજિનનેત્રયોઃ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—મંગમદેવે એક રાત્રીની અદૃશ શ્રીવીરપ્રભુને અતિ કઠોર એવા વીંશ ઉપસર્ગો કર્યા હતા જે માંહેના સાત એકજ ઉપસર્ગથી મજબૂત બાધાવાળા કૌશિક પુત્રપત્ન શરીર પણ એક ક્ષણ વારમાં નાશ પામી જાય, એવા વીંશ ઉપસર્ગો પ્રભુએ સમભાવથી મહન કર્યા, એટલું જ નહિ પરંતુ તે અપગધ કરનાર મગમ નામના દેવ ઉપર પણ પ્રભુને અપૂર્વ કૃપાની લહેરી આત્મામાં ઉત્પન્ન થઇ, અને ‘ આ બિચારો મારા નિમિત્તે કર્મબંધન કરીને દુર્ગતિએ જાય છે ’ આવા વિચારમાં ઉતરતા વિચારાધીન પ્રભુજીના નેત્રમાં જગ જળજળીઆ આવી ગયા, એવા શ્રીવીર પ્રભુના નેત્રોનું કલ્યાણ થાઓ

આ પ્રકારે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા ધુરધર કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યો પણ મુક્ત કંઠથી પ્રભુની મ્તુતિ કરે છે

આવી રીતે દરેક તીર્થંકરોએ ઉપસર્ગોવસ્થામાં સમભાવને સાચવી રાખ્યો છે જુઓ શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ એક સમયે તાપસ આશ્રમની પાછળ વડ નીચે ધ્યાનમાં આરૂઢ થઇ સ્થિત રહ્યા હતા, તે સમયે કમઠ નામના એક અસુરે પ્રભુને ઘોર ઉપસર્ગો કરવામાં કાઇપણ બાકી રાખી નહોતી, ત્યારે મરણીન્દ્રકુમારે તે ઉપસર્ગોનું ભક્તિભાવથી નિવા-

રણ કરી પ્રભુપ્રત્યેની પોતાની લક્ષિત પ્રદર્શિત કરી, તોપણ ભગવાનની મનોવૃત્તિ તો તે બન્નેના ઉપર સમાનજ રહી:—

કમઠે ધરણેન્દ્રે ચ સ્વોચિતં કર્મ કુર્વતિ ।

પ્રમુસ્તુત્યમનોવૃત્તિઃ પાર્શ્વનાથઃ શ્રિયેઽસ્તુ વઃ ॥ ૧ ॥

એ પ્રકારે સત્યકવિઓએ જેની સ્તુતિ કરી છે, એવા શ્રીભગવાન ક્ષિણે કર્મના ક્ષયને અર્થે, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં અપ્રતિબદ્ધ થઈ, પોતે શત્રુ મિત્રને સમદષ્ટિથી દેખતા ભૂપીઠપર વિચરે છે. તે આ પ્રમાણે:—

પ્રથમ તો ‘નિર્મમ’ એટલે મમત્વ રહિતપણે પ્રભુ વિચરે છે. બીજી ‘અક્રિયાન’ એટલે દ્રવ્યાદિ પરિગ્રહ રહિતપણે વિચરે છે, વળી ‘કાંસ્યપાત્રની માફક સ્નેહ રહિતપણે’ એટલે કે, જેમ કાંસ્યપાત્ર પાણીથી ખરડાતું નથી, તેમ ભગવાન કોઈપણ પદાર્થમાં ન ખરડાતા નિર્લેપપણે રહે છે, વળી ‘જીવની માફક અપ્રતિહત ગતિવાળા’ ‘ગગનની માફક નિરાધાર’ ‘શારદ સલિલની માફક સ્વચ્છ હૃદયવાળા’ ‘કમળની માફક નિર્લેપ’ ‘કચ્છપની માફક ગુપ્તેન્દ્રિય’ ‘સિંહની માફક નિડર’ ‘ભાગ’ડ પક્ષિની માફક અપ્રમાદી’ ‘કુંજરની માફક શૌડીર્યવાન’ વૃષભની માફક બળવાન’ એટલે કે જેમ બળદ ભાર વહન કરવામાં સમર્થ છે તેમ પ્રભુ પણ પોતે સ્વીકારેલા પચમહાવ્રતોનો ભાર વહન કરવામાં સમર્થ છે ‘મિટ્ટની માફક નિઃપ્રકપ’ ‘સાગરની માફક ગભીર’ એટલે જેમ સમુદ્ર પોતાનો સ્વભાવ છોડતો નથી, તેમ પ્રભુ પણ હર્ષ વિદાહનાં કારણો મળવા છતાં પણ અવિકૃત સ્વભાવવાળા રહે છે, વળી ‘અંદ્રની માફક શ્વાત’ ‘સૂર્યની માફક તેજસ્વી’ તેમજ ‘સુવર્ણની માફક સ્વચ્છ સ્વભાવી’ એવા પ્રભુજી હોય છે, અર્થાત્ જેમ સુવર્ણ તાપ તાડનાદિ કટના સમયમાં પણ પોતાના સ્વભાવને છોડતું નથી, તેમ ભગવાન કષ્ટ પરંપરા પ્રાપ્ત થયે છતાં પણ સ્વભાવને છોડતા નથી ‘વસુધરાની માફક સર્વસહ’ ધૃત્યાદિ અનેક વિશેષણ વિશિષ્ટ એવા શ્રીભગવાન તપસ્યાદિક કરતા છદ્મસ્થ ભાવને વ્યતીત કરે છે ભગવાન જે તપસ્યાઓ કરે છે તે તમામ ‘નિર્જલ’ (ચક્રવિહાર) હોય છે

દાખલા તરીકે, શ્રીમહાવીર ભગવાને ખાર વર્ષ ઉપરાન્ત ઘોર તપસ્યા કરી હતી. તેની અંદર ફક્ત ૭૪૪ પારણાં થયાં હતાં; તેમજ પૂર્વોક્ત સમયમાં નિદ્રા પણ માત્ર એક રાત્રી પ્રમાણજ કરી હતી. એકંદર રીતે શ્રીમહાવીરદેવે મીચેની તપસ્યાઓ કરી હતી:—

૧ છમાસી, ૧ પાંચદિવસ ન્યૂન છમાસી, ૯ ચોમાસી, ૨ ત્રિમાસી,
૨ અઢી માસી, ૬ દ્વિમાસી, ૨ દોઢમાસી, ૧૨ માસ ક્ષપણ, ૭૨ પંદર
ઉપવાસ, ૨ દિન ભ્રમપ્રતિમા, ૪ મહાભ્રમપ્રતિમા, ૧૦ સર્વતોભદ્ર પ્રતિમા,
૨૨૯ છકે, ૧૦ અક્રમ

આ પ્રમાણે હિસાબ લગાવતાં કુલ ૩૪૯ પારણાં કર્યા હતાં પૂર્વોક્ત
ઘોર તપસ્થાના પ્રભાવથી જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય,
અને અતગાય એ ચાર ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરી લોકલોકને પ્રકાશ
કરનારું એવું દૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. આ પ્રમાણે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત
થયા બાદ શ્રીમદ્ભુજ પૂર્વોક્ત સમવસરણની અદ્વૈત ઝેમી દેશના આપે છે.
આ દેશના અર્ધમાગધી ભાષામાં હોય છે દેવ, મનુષ્ય અને તિર્ય-
ચની મળીને ખાર પરિપદ એટલે પરબ્રહ્મો આ સમયે ભરાય છે
સમસ્ત જીવો પરસ્પર વૈરભાવનો ત્યાગ કરીને શાંતિપૂર્વક શ્રીમદ્ભુજના
વચનામૃતનું પાન કરે છે હવે અહીંઆ જરૂર શકા થશે કે તિર્યચો
કેવી ગતિ મમજતા હશે ? તેના ઉત્તરમાં એટલુંજ કહેવું ખસ થશે કે,
ભગવાનના વચનોમાજ એવા પ્રકારની શક્તિ હોય છે કે જેના પ્રભાવથી
સમસ્ત જીવો ખરાખર સાભળી શકે છે, તેમજ તેના અર્થ સ્વસ્વભાષામાં
સમજી પણ શકે છે. વર્તમાન સમયમાં ઉઘમશીલ દેશની અદર ઉઘમી
પુરૂષો આજકાલ તિર્યચોની ભાષા પણ સમજવા લાગ્યા છે, તેમજ તિર્યચોને
સમજાવવા માટે તો ભારતવર્ષના આજકાલના મનુષ્યો પણ શક્તિમાન છે,
તો હવે અહીં વિચાર કરવાની વાત છે કે જ્યારે આમ છે તો આના
કરતા સરસ જમાનાની અદર મહાપ્રતિભાગાલી શ્રીતીર્થંકર જેવા લોકો-
તર પુરૂષો તિર્યચોને પોતાનું વક્તવ્ય સમજાવી શકે, તેમાં કાંઈ વિશેષ
આશ્ચર્ય, વિચાર કરતા જણાશે નહિ. માટે તેમાં શકા કરવાની જરૂરત
નથી વળી જાતિ અને જન્મવૈગ્ને ત્યાગ પણ તિર્યચો કેમ કરતા હશે ? તો
તેનો ઉત્તર નહિ આપતાં હું યોગશાસ્ત્રાદિ ગ્રંથો જેવાની ભલામણ કરું
છું. યોગીઓનો પ્રભાવ અવાચ્ય અને અગમ્ય છે કે જે પ્રભાવનો ખ્યાલ
પણ આપણા અદ્યપણુદ્ધિ જ્ઞાનોના મનમાં એકદમ આવી શકતો નથી;
પરંતુ આ વાત તમામ દર્શનવાળાઓ કબૂલ રાખે છે

આજકાલ સાયન્સવિદ્યાના પ્રતાપે વૈજ્ઞાનિકશાસ્ત્રીઓ વનસ્પતિ
જેવા એકેન્દ્રિય પદાર્થમાં પણ અપૂર્વ શક્તિઓનો અનુભવ કરી શકે
છે, તો જોઓ તપ, જપ, સમાધિ વિગેરે ગુણો વડે કરીને આત્મશક્તિ

પ્રકટ કરી છે, એવા યોગઓનો પ્રભાવ અચિંત્ય હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય શું છે? અલબત્ત ! એટલું તો ખરું કે સૃષ્ટિ વિરૂદ્ધ કાર્યોની અંદર શુદ્ધિમાન માણસ મળતો થઈ શકતો નથી જન્મકે —

અપૌરુષેય વચન (કારણ કે વચન અને વળી અપૌરુષેય એ એ પરસ્પર વિરૂદ્ધ છે), કુમારી કન્યાને પુત્રનો જન્મ થવો, શિશેલાગમાંથી ક્વનિ નિકળવી, પર્વતની પુત્રી, સમુદ્રનું પાન અને તેને પાછું પેશાબ દ્વારા બહાર કાઢવું, કાનથી પુત્રનો જન્મ, જઘાથી પુત્રનો જન્મ, માછલીથી મનુષ્યનો જન્મ, કુશાથી મનુષ્યની પેદાશ, ચાર હાથવાળો પુરુષ, દશ શિરનો મનુષ્ય, ઇત્યાદિક વાતો કે જે અનુભવથી વિચારતાં અઘટિત માલુમ પડે છે, તેવી એક પણ વાત શ્રોતૃર્થકર મહારાજની પ્રત્યેક્ષી નથી કેવળ જગજીવના હિતને માટે, તેમજ પોતાની ભાષાવર્ગણના પુદ્ગલોના ક્ષયને અર્થે અગ્ધાનપણે તેઓ દેશના આપે છે, તે દેશનાનું ચત્કિચિત્ત્વ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે —

—◆— દેશનાનું સ્વરૂપ. —◆—

“ હે ભવ્ય જીવો ! આ સસારના કલેશોથી જો તમે કટાઈયાં હો, જન્મ જરા અને મરણના દુ ખોથી ઉદ્ધિગ્ન થયા હો, અને આ ભવાટવીનો સગ છોડી મુકિતમદિરમા જવાની જો તમારી વાસ્તવિક ઇચ્છા હોય તો ‘વિષય રૂપી વિપવૃક્ષની છાયા તળે એક ક્ષણવાર પણ વિશ્રામ કરશો નહિ વિદેશ જનાર તરણવયવાળા પુરુષને જન્મ એક વૃક્ષ માણસ હિત શિક્ષા આપે કે ‘તું અમુક સ્થળમાં જઇશ નહિ, અને કદાચ જઈ ચડે તો સાવચેતી રાખજે.’ તેજ પ્રમાણે જ્ઞાની પુરુષોએ પૂર્વોક્ત હિતશિક્ષા કલ્યાણની અભિલાષાવાળા ભવ્ય પુરુષોને આપેલી છે. વિષયરૂપ વિપવૃક્ષની શક્તિ વણીજ અજળ છે, તે વિષયની છાયા ત્રણ જગતની સીમા પર્યન્ત વિસ્તાર પામેલી છે તે છાયાના પ્રતાપમાથી કોઈ ભાગ્યેજ ખચી શકે છે તેણે નામધારી ત્યાગીઓને ભોગી ખનાવી દીધા છે જ્યારે ભોગીઓને તો સર્વથા પાયમાલજ કરી મૂક્યા છે આઝું કયા સુધી કહેવું ? તેણે દેવ, દાનવ, હરિ, હર, બ્રહ્મા વિગેરે દેવોની પાસે પણ દાસપણે આચરણ કરાવેલું છે આ વિષયરૂપ વિપવૃક્ષની છાયામાથી સર્વથા અલગ રહેવા સાડ મહાપુરુષોનો હિતોપદેશ પરપરાથી ચાલતો આવેલો છે જે લોકો આવા મહાપુરુષોના વચનો ઉપર વિશ્વાસ નહિ રાખતાં સ્વતંત્રતામા ખેચાઈ જાય છે, અને પછી મનઃકલ્પિત

વિચાર શ્રેણીમાં ગુણાધ જઇ પૂર્વોક્ત વિષયરૂપી વિષવૃક્ષની છાયા તળે વિક્રામ લેવા દોગધ જાય છે, તેઓ ક્ષણવાગ્મા આત્મસત્તાનો નાશ કરી, મોહમદિરાના પાનથી મૂરિછત ઘઇ કૃત્યાકૃત્ય સખંધી વિવેક બુદ્ધિને જલાંજલી આપી મનમાં આવે તેમ જોણવા અથવા આચરણ કરવા લાગે છે ખરું કહીએ તો વિષય, વિષ કરતાં પણ બળવાન છે. કારણ કે વિષ તો જીવને આભવમાજ મરણ રૂપી કળ આપનાર છે, પરંતુ વિષય ભવોભવમાં મરણના અનિષ્ટ ફળોને ઉત્પન્ન કરે છે ચોરાશી લાખ જીવોને એટલે કે જીવોની ઉત્પત્તિના સ્થાન છે, તેની અંદર અનાદિ કાળથી પરિભ્રમણ કરાવનાર પણ ખરેખર, આ વિષયજ છે.

એ વાતને દરેક દર્શનકારે એકી અવાજે સ્વીકારે છે કે, આ સંસારની અંદર મર્વથી ક્રમ યોગિ મનુષ્યનીજ છે, કારણ કે મનુષ્ય યોગિ વિના ધૃતર યોગિદ્વારા મુક્તિની પ્રાપ્તિ થઇ શકતી નથી અલ્પત ! કેટલીક ધૃતર યોગિદ્વારા દેવગતિ પામી શકાય છે. સામાન્ય રીતે તમામ યોગિની અંદર પ્રાણી માત્રને વિષય સેવનની ઇચ્છા થાય છે કેટલીએક જગ્યાએ વિષયનું સેવન ખરાબર હોય છે, જ્યારે કેટલીએક યોગિઓમાં વિષયની ચેષ્ટા માત્ર હોય છે, તોપણ વિષયનો સર્વથા અભાવ તો કોઇ દેહાંતે નથી છતાં મનુષ્ય યોગિની અંદર જો માણસમાં તત્ત્વજ્ઞાન પેદા થાય, તો વિષયનો અભાવ થઇ શકે છે તેજ કારણથી મનુષ્ય યોગિની શ્રેષ્ઠતા છે. અન્યથા મનુષ્ય યોગિમાં પણ અનાદિ કાળથી વિષય સેવન ચાલ્યું આવેલું હોય છે. અને તેજ કારણથી પરમ પૂજ્ય વાચકમુખ્ય શ્રીઉમાસ્વામીજી મહારાજ કહે છે —

भवकोटिभिरसुलभं मानुष्यक प्राप्य कः प्रमादो मे ।

न च गतमायुर्भूयः प्रत्येत्सपि देवराजस्य ॥ ૧ ॥

અર્થાત—કોડો જન્મ વડે કળીને પણ અત્યંત દુર્લભ એવા મનુષ્ય ભવને પામીને મને આ જો પ્રમાદ છે? કેમકે દેવરાજ એટલે કે ઇન્દ્રને પણ ગએલું આયુષ્ય ફરી મળનાર નથી

તાત્પર્ય એ છે કે વ્યાવહારિક પક્ષમાં સમર્થ એવા ઇન્દ્ર દેવતાઓ પણ મરણની આગળ શૂન્યાગત થઇ જાય છે, તો પછી આપણા જેવા પામરોની શી ગતિ છે? પ્રમાદ ભવ્ય જીવોના શિર ઉપર રહેલો એક પક્કો દુઃખન છે. પ્રમાદ એજ કદો વૈરી છે કે જે જીવોને ઉપાડીને

સંસાર સમુદ્રમાં ફેંકી દે છે. ઉપરના સ્લોકની અર્થ ક' પ્રમાણે મેં ' એમ જ કહેવામાં આવ્યું, તેમાં ' પ્રમાદ 'શબ્દથી પાંચે પ્રકારના પ્રમાદોનું પ્રહણ થઈ શકે છે. પરંતુ તે પાંચની અંદર પણ મુખ્ય વિષયજ છે. બાકીના ચાર જે મધ, કપાચ, નિંદા, અને વિકટ્યા છે, તે તેના નેના કાર્ય રૂપ છે. કારણ કે વિષયી પુરૂષ પ્રાયઃ વ્યસની હોય છે. વળી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાચો પણ વિષય નિમિત્તેજ થાય છે. રાગ દ્વેષ તો તેના સહચારીજ છે. જ્યારે નિદ્રા અધ્યભિચારિત ગતે વિષયી માણસની સેવા કરે છે તેમજ સીંક્યાદિક વિકટ્યાઓ તો વિષયી માણસના શિરપર વિધિના લેખની માફક લખાએલીજ હોય છે. શ્રીકોટ્યા-આદિજ સૂત્રકૃતાંગની ટીકામાં લખે છે કે:—

નિર્વાણાદિસુખપ્રદે નરમદે જૈનેન્દ્રધર્માન્વિતે

લબ્ધે સ્વસ્તમચારુકામજસુખં તો સેવિતું મુચ્યતે ।

વૈદ્યુર્યાદિમદ્દોષલૌપનિચિતે પ્રાપ્તેઽપિ રત્નાકરે

લાતું સ્વસ્તમદોષિકાચશકલં કિં ચોચિતં સાંપ્રતમ્ ? ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—શ્રીજૈનેન્દ્રના ધર્મથી યુક્ત, તેમજ નિર્વાણ અને સ્વર્ગાદિના સુખને આપનાર એવા મનુષ્ય જન્મને પામીને, અમનોશ અને સ્વદેષે એવા વૈષયિક સુખને સેવવું કદાપિ યોગ્ય નથી, જેમકે વૈદ્યુર્યાદિ મહારત્ન-સાગિથી પરિપૂર્ણ એવા રત્નાકરની પ્રાપ્તિ થયા પછી થોડી ક્ષાન્તિવાળા કાચના ટુકડાને ગ્રહણ કરવો શુ ઉચિત છે? કદાપિ નહિ હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! થોડા માટે આજુ શુમાવવું બ્યાજળી નથી. નિગોદમાંથી ચડતાં ચડતા મનુષ્યનો જન્મ પ્રાપ્ત થયો, હવે માત્ર વિષયનો સંગ તજવો, એજ બાકી છે જે તે કુરુકર્મવાળા પાપી વિષયનો તમે સંગ નહિ તજશો, તો કલ્યાણ તમારાથી સેંકડો ગાઉ દૂર લાગતું રહેશે, એ વાત નિર્વિવાદ પણ તમારે હૃદયમાં ધારણ કરી રાખવી

મનુષ્ય જન્મની દુર્લભતા દેખાડવા સાર શાસ્ત્રકારોએ દશ દષ્ટાન્તો આપેલાં છે, કે જેનો ઉલ્લેખ અન્ય પ્રસંગે આગળ ઉપર કરવામાં આવનાર હોવાથી, અત્યારે તેને અહીં નહિ ખતાવતાં સંસારની અંદર ઉત્તરોત્તર કંઈ કંઈ વસ્તુઓ દુર્લભ છે, તેજ ખતાવવું ઉચિત સમજાય છે. કહ્યું છે કે:—

ભૂતેષુ જક્ષમત્વં તસ્મિન્ પદ્ધેન્દ્રિયત્વસુક્ષ્મમ્ ।

તસ્માદપિ માનુષ્યં માનુષ્યેઽપ્યાર્યદેશશ્ચ ॥ ૧ ॥

દેશે કુલં પ્રધાનં કુલે પ્રધાને ચ જાતિરુત્કૃષ્ટા ।

જાતૌ રૂપસમૃદ્ધી રૂપે ચ વલ વિશિષ્ટતમમ્ ॥ ૨ ॥

ભવતિ વલે ચાયુક્ત પ્રકૃષ્ટમાયુક્તોઽપિ વિજ્ઞાનમ્ ।

વિજ્ઞાને સમ્યક્ત્વં સમ્યક્ત્વં શીલસપ્રાપ્તિઃ ॥ ૩ ॥

એતત્પૂર્વશ્ચાયં સમાસતો મોક્ષસાધનોપાયઃ ।

તત્ર ચ બહુ સંપ્રાપ્ત ભવદ્ધિરત્પં ચ સપ્રાપ્યમ્ ॥ ૪ ॥

તત્કુરુતોદયમમધુના મદુક્તમાર્ગે સમાધિમાધાય ।

ત્યક્ત્યા સંગમનાર્થં કાર્યં સદ્ધિઃ સદા શ્રેયઃ ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થઃ—એકેન્દ્રિયમાંથી ત્રસપણ પામેણુ દુર્લભ છે ત્રસપણમાં પચેન્દ્રિયપણુ ઉત્કૃષ્ટ છે, પચેન્દ્રિયપણુ પામે પણ મનુષ્યભવ, મનુષ્ય-ભવમાં પણ આર્યદેશ, (૧) આર્યદેશમાં પણ પ્રધાનકુળ, પ્રધાનકુળ પામ્યા છતાં પણ ઉત્કૃષ્ટ જાતિ, ઉત્કૃષ્ટ જાતિની અદર પણ રૂપ અને સમૃદ્ધિ; વળી રૂપ સમૃદ્ધિનો જોગ થયા છતાં પણ વિશિષ્ટતમ જાણની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે (૨) જાણ પ્રાપ્ત થતાં પણ દીર્ઘ આયુષ્ય અને દીર્ઘ આયુષ્યમાં પણ વિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પુણ્યેદયથીજ થાય છે, તેમજ વિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા છતાં પણ સમ્યક્ત્વ દુર્લભ અને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં પણ સદાચારની પ્રાપ્તિ ઘણીજ દુર્લભ છે (૩) આ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર સંક્ષેપ થઈ મોક્ષ સાધનનો ઉપાય બતાવ્યો છે.

લખ્યો ! તમોને ઘણું મળી ચૂક્યું છે, હવે માત્ર થોડું મળવું આશી છે, (૪) માટે હે લખ્યો ! મેં કહેલા માર્ગમાં જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર અને તપ રૂપ સમાધિને સ્વીકારવા હમણાં ઉઘમ કરો, કારણ કે અનાર્થ સંગતનો ત્યાગ કરી હમેશા સત્પુરૂષોએ શ્રેય સાધન કરવું, એજ ઉચિત છે. કદાપિ વિષય ક્ષમાયાદિ દુર્જીવોમાં પડવું જોઈએજ નહિ.

મહા પુણ્યસાશિ વડે આ મનુષ્ય જન્મ રૂપી કલ્પવૃક્ષ પ્રાપ્ત થયું છે. સત્ય, સંતોષ, પરોપકાર, ઇન્દ્રિયજય, દાન, શીલ, તપ, ભાવ, સમ-

લાવ, વિવેક અને વિનયોદિઠ આ મનુષ્ય જન્મ રૂપ કલ્પવૃક્ષનાં પુષ્પો છે, માટે તેની રક્ષા કરો. જેનાથી સ્વર્ગ અપવર્ગોદિ ઉત્તમ અને અક્ષય ક્ષોની પ્રાપ્તિ થઇ શકે.

દુનિયામાં લાખો બલકે કરોડો વસ્તુઓ કર્મખંધનના હેતુભૂત છે, પરંતુ તેની અદર લૌકિક વ્યવહારમાં જમીન, જોર અને જર-એ ત્રણ કલેશના ઘર છે, એમ આખાલગોપાલ દરેકના મનની અંદર પ્રતિબિંબિત થયેલ છે. વળી આ ત્રણ ચીજોની અંદર પણ જોર (સ્ત્રી) એ સૌથી ખળવાન કલેશનું કારણ છે તેનું કારણ એજ છે કે, જ્યારે માણસને સ્ત્રી પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તેણીની ખાતર તેને જમીનની પણ તપાસ કરવી પડે છે વળી જમીન અને સ્ત્રી એ બે જ્યારે ભેળા થાય, ત્યારે તેને જરની (પૈસાની) જરૂરીયાત પડે છે જર, નીતિ વડે ઉપાર્જન કરવા છતાં પણ તેમા અઢાર પાપસ્થાનકની પ્રાપ્તિ થવા સંભવ છે, તો પછી તેને (પૈસાને) અનીતિ પૂર્વક એકઠું કરનાર કેવા કર્મ વડે બદ્ધ થઇ શકે, તેનો વિચાર વાચકવર્ગે સ્વયં કરી શકે તેમ છે સ્ત્રી સગથી વિમુક્ત થયેલ પુરૂષ સર્વ પાપથી વિમુક્ત છે, એમ કહેવામાં કશી જાતની અતિશયોક્તિ નથી અને સ્ત્રીસગમાં ફસાએલો પુરૂષ પોતાનું સર્વસ્વ હાગી ગયો છે, એમ સમજવું પણ લગારે ખોટું નથી. એક કવિએ ઠીકજ ઠીક છે કે 'હે સંસાર ! વચમા વનિતારૂપી મહાનદી ન પડેલી હોત, તો તને તરવામાં લગારે મુશ્કેલી જેવું નથી થત.—

સંસાર ! તવ નિસ્તારપદવી ન દવીયસી ।

અન્તરા દુસ્તરા ન સ્યુર્યદિ રે ! મદિરેક્ષણા ॥ ૧ ॥

છવોને સંસાર રૂપ મહા અરણ્યમા ફસાવવા સારું દુષ્ટ કર્મ મહા-રાજાએ કામિની રૂપી બળ પાથરેલી છે, કે જેની અદર જાણ અને અજાણ બન્ને ફસાઇ જાય છે. કહ્યું છે કે —

હયવિહિણા સસારે માહિલારૂપેણ મણિહરજં પાસં ।

વજ્જન્તિ જાણમાણા અયાણમાણા વિ વજ્જન્તિ ॥ ૧ ॥

‘જગતમાં શૂરવીર કોણ ?’ એવો જે પ્રશ્ન કરવામાં આવે, તો તેનો જાણો જવાબ એજ છે કે ‘જે સ્ત્રીચરિત્રથી અહિત ન થાય

તેજ.' લગ્યો ' સ્ત્રીનું ચરિત્ર અતિગહન છે. જે મહાપુત્રો જગતના આધાર રૂપ ગણાતા હતા, તેઓ પણ સ્ત્રીચરિત્રના કામલામાં કમાઇ લોક સજ્જનો ત્યાગ કરી દુખના ભાજન થયેલા આપણે પ્રત્યક્ષ અને ગાંધીય કથાઓની આંખે જોઈએ.

એક વખત મુન્નરાજ પોતે ભિક્ષા માગવા ગયો હતો, તેવામાં એક સ્ત્રીએ એક માટાના ખેંટુકડા કર્યા, તેમાંથી ધીના ખિદુ નીચે ટપકવા લાગ્યા આ જોઈને તરત મુન્નરાજના મનમાં નીચે પ્રમાણે કલ્પના થઈ, અને તે જોઈએ —

રે ' રે ' મંડક મા રોદીર્યદહં સ્વણિંકતોડનગા ।

રામરાવણમુજ્જાવાઃ સ્ત્રીભિઃ કે કે ન સ્વણિંકતાઃ ॥ ૧ ॥

અરે મંડક ! આ સ્ત્રીએ તને ખાંડેત કર્યો તેથી તું રે નહિ સ્ત્રીએ તને એકલાને ખડિત કર્યા કર્યો છે ગમ, ગવણ અને મુજ પ્રમુખ મર્વે એટલે આજુ જગત સ્ત્રીઓ વડે ખડિત થયેલું છે

આજ મુજ ગજ એક વખત કૂવાને કિનારે જઈને ઉભો હતો, તેવામાં સ્ત્રીઓ પાણી ભરવા આવી આ વખતે કૂવા ઉપર ખનાવેલું યત્ર (ચેટ) સ્ત્રીઓના ચલાવવાથી ગળદ કરવા લાગ્યું તેજોઈને મુજ જોઈએ —

રે ' રે ' ચન્નક ! મા રોદીઃ ક ક ન ઝમયન્ત્યમૂઃ ।

કટાક્ષાક્ષેપમાત્રેણ કરાકૃષ્ટસ્ય કા કથા ? ॥ ૧ ॥

અરુથા યત્ર ! તુ રે નહિ સ્ત્રીઓએ કેવળ ભૂકુંટીના ભમાડવા વડે કરીને કોને કોને નથી ભમાડ્યા ? તને તો ભલા બે હાથથી ભમાડે છે, તો તાગ ભમણુમાં મને કંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી તેટલા માટે હું તારી કમતાકાદ મમજતા નથી

આ વિષયને હવે વધારે નહિ લખાવતા લગ્ય પુત્રોને માટે માત્ર એટલીજ ભલામણ ખત થયે કે હે લગ્યો ! તમે ખનતી કોશીએ વિષય વાછા છોડવાને પ્રયત્નશીલ થાઓ. આવો કિત્તમ મનુષ્ય દેહ પામી શાસ્ત્રશ્રવણ, શુદ્ધ શ્રદ્ધા, દેવગુરૂની મેવા અને શક્તિનો વિચાર કરીને સ્વીકાર કરેલા નિયમોને પાળા, આગળ વધા અને વિષયરૂપ વિષયુક્તિની છાયાથી હમેશા ખચતા રહો

શ્રીઋષભદેવ ભગવાન જે વખતે શ્રીઅષ્ટાપદ પર્વત ઉપર સ્થોત્રથી

નમઃ—: પ્રભુની દેશના. :—નમઃ

દુઃપ્રાપં પ્રાપ્ય માનુષ્ય સૌમ્યાઃ! સર્વાન્નમુન્દરમ્ ।

ધર્મે સર્વાત્મના ચત્તનઃ કાર્યઃ સ્વાત્મસુખાર્થિભિઃ ॥ ૧ ॥

હું મૈત્ર્ય જનો ! દુ ખે ઠગી પામવા લાયક અને સર્વાંગ મુન્દર એવા મનુષ્ય જન્મને પામીને સ્વાત્મ કટ્યાણુના અર્થિ પ્રાણીઓએ સર્વ પ્રકારે ધર્મોગધનમા યત્ન કરવો તે મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિમા થયા પછી જે કંઈ કરવાનું છે, તે આ છે —

દુઃકર્મ બન્ધનોપાયા અન્તરાયાઃ સુખશ્રિયામ્ ।

તપસામામયા હૈયાઃ કષાયાઃ પ્રથમં વૃધૈઃ ॥ ૨ ॥

દુષ્ટ કર્મબધનના હેતુભૂત, સુખ રૂપ લક્ષ્મીમા અતરાયભૂત, અને તપસ્યાઓની અદર રોગભૂત એવા કષાયોને પડિત પુરુષોએ પ્રથમ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે વળી કહેલું છે કે—

સકપાયો નરઃ સત્સુ ગુણવાનપિ નાર્ધ્યતે ।

યતો ન વિપસંપૃક્તં પરમાન્નમપીવ્યતે ॥ ૧ ॥

યથા પ્રજ્વલિતોઽરણ્ય દવાગ્નિર્દહતિ દ્રુતમ્ ।

કષાયવશગો જન્તુસ્તથા જન્માર્જિતં તપઃ ॥ ૨ ॥

ધર્મશ્રિત્તે દુરાધૈયઃ કપાયકલુષાત્મનામ્ ।

રક્તો યથા કુસુમ્ભસ્ય નીલીવાસિતવાસસિ ॥ ૩ ॥

યથાઽન્ત્યજ સ્પૃશ્નન્ સ્વર્ણવારિણાપિ ન શુદ્ધ્યતિ ।

સકષાયસ્તથા જન્તુસ્તપસાપિ ન શુદ્ધિમાક્ ॥ ૪ ॥

કોઈ માણસ, સત્પુરુષોની અદર ગુણવાન ગણાતો હોય, છતાં જો તે કષાયે કરીને સહિત હોય, તો તે ધૃષ્ટવા યોગ્ય નથી કાગળ કે પથ - પાક (દૂધપાક) વિપમિશ્રિત હોય, તો તે પણ ધૃષ્ટવા લાયક નથી (૧) જમ સળગેલો દાવાનલ જલદી વનનાં વૃક્ષોને લસમસાત કરે છે, તેમ ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ—એ ચાર કષાયોને વશ થએલ શવ, જન્મથી એકલા કરેલ તમામ તપને નષ્ટ કરી નાખે છે (૨) જમ ગળીવાળા વસ્ત્રમાં કસુલાનો રંગ ચઢી શકતો નથી, તેમ કષાયો વડે જનો

આત્મા કયુષિત થયો હોય છે, એવા જીવોના અન્તઃકરણમાં ધર્મ દુઃખે
હી નિવાસ કરી શકે છે. (૩) જેમ ચરણનો સ્પર્શ કરનાર પુરૂષ સોનાના
પાત્રીથી પણ શુદ્ધ થતો નથી, તેજ પ્રમાણે કપાયયુક્ત જીવ તપ વડે
કર્મને પદ્મ શુદ્ધ થતો નથી (૮)

જે પ્રમાણે સામાન્ય રીતે કપાયોનું સ્વરૂપ બતાવ્યા બાદ, હવે
તે કપાયોમાના પ્રથમ કોષનું સ્વરૂપ અનુક્રમે અહીંયાં પ્રકાશિત કર-
વામાં આવે છે.—

કોષનું સ્વરૂપ.

एतन्मोक्षदिनेनैव तेजः पाण्मासिकं जरः ।

लोधः पुनः क्षणनापि पूर्वकोट्यार्जितं तपः ॥ ૧ ॥

તપના એક દિવસ આવવાથી છ માસનું શરીરનું તેજ નષ્ટ
થાય છે, તપ- કોષ નો એક કષ્ટવાગમાં પૂર્વ કોટી પર્યાં વડે
૩૫૪૦૦૦ મહાદાય તપને પાંચમાસ દર્શાવે

सन्निपातः परेणैव श्रेष्ठेन व्याकुलो नरः ।

कृत्वा कृत्वा श्रेष्ठે દા ' વિદ્વાનપિ જટીભવેન્ ॥ ૧ ॥

ઘણાં ઉત્ત તપ વડે કુઠીને દેવતાઓને જોડે વશવર્તી કર્યા હતા, એવા કરુટ અને ધારુટ નામના ખેં મુનિઓએ કોપ વડે કુઠીને નરકપૃથ્વી પ્રત્યે પ્રયાણ કર્યું વિચારવાની વાત છે કે, જ્યારે કોપ, મુનિઓના તપ સ યમાદિ ધર્મકૃત્યોનો પણ નાશ કરી, તેમને નરકે લઇ જાય છે, ત્યારે ધતર મનુષ્યોની તો વાતજ શી કરવી ?

વળી આજ વાતની દૃઢતામાં કહ્યું છે —

જીવોપતાપકઃ ક્રોધઃ ક્રોધઃ વૈરસ્ય કારણમ્ ।

દુર્ગતેર્વર્તની ક્રોધઃ ક્રોધઃ શમસુખાર્ગલા ॥ ૧ ॥

ઉત્પદ્યમાનઃ પ્રથમં દહત્યેવ સ્વમાશ્રયમ્ ।

ક્રોધઃ કૃઞાતુવન્ પશ્ચાદન્યં દહતિ વા ન વા ॥ ૨ ॥

અર્જિતં પૂર્વકોટ્યા યદ્વર્ષેરષ્ટભિરૂતયા ।

તપસ્તત્તત્ક્ષણાઁવ દહતિ ક્રોધપાવક. ॥ ૩ ॥

જમરૂપ પયઃ પ્રાજ્યપુણ્યસંભારસશ્ચિતમ્ ।

અમર્ષવિષસંપર્કાદસેવ્ય તત્ક્ષણાદ્ ભવેત્ ॥ ૪ ॥

ચારિત્રચિત્રરચનાં વિચિત્રગુણધારિણીમ્ ।

સમુત્સર્પન્ ક્રોધધૂમો શ્યામલીકુરુતેતરમ્ ॥ ૫ ॥

જીવોને સતત કરનાર ક્રોધ છે, ક્રોધ વેરનું કારણ છે, દુર્ગતિનો માર્ગ ક્રોધ છે, તેમજ શાંતિ રૂપ મુખને બધું કરવામાં અર્ગલા (ભોગળ) સમાન પણ ક્રોધજ છે (૧) અગ્નિની માફક ક્રોધ પણ ઉત્પન્ન થઇ પ્રથમ પોતાના આશ્રયનેજ ખાળે છે પછી બીજાને ખાળે અથવા ન ખાળે ભાવર્થ એ છે કે અગ્નિની માફક ક્રોધથી પણ ભવ્ય પુરુષોએ હમેશાં ડરતા ગહેવું જોઇએ (૨) આઠ વર્ષ ન્યૂન પૂર્વકોટી વર્ષો વડે જે તપ એકત્ર થયેલ હોય છે, તે તપને, ક્રોધ રૂપી અગ્નિ ક્ષણવારમા ખાળી નાંખે છે અર્થાત્ તે તપનો નાશ કરે છે (૩) મોટા પુણ્યના સમૂહ વડે સચય કરવામા આવેલું શાંતિ રૂપ દૂધ, ક્રોધ રૂપ વિષની સાથે સળધ પામવાથી તત્કાળ અગ્નિ થઇ જાય છે અર્થાત્ વિષમિશ્રિત દૂધનું પાન કોઇ પણ કરતું નથી. (૪) વૃદ્ધિ પામતો એવો ક્રોધ રૂપી ધૂમાડો, વિચિત્ર ગુણોને ધારણ કરવા

ધાર્મી આગ્નિ કપી ચિત્રની રચનાને, અત્યંત ગ્યામનાવાળી બનાવે છે
(૫) આવા કુદરત ક્રોધનો અવધા નાગ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

यो वैराग्यशमोपपन्नपुटैः जमरसोर्जितः ।

જાનકપત્રપુટામેન ક્રોધેનોત્સૃજ્યતે સ કિમ્ ॥ ૧ ॥

વૈરાગ્ય કપી સમીપત્રના પડીયા વડે કરીને જે શાંતિ કપી રમ એ-
કઠો થયો હોય છે, તે શાંતિરસનો, શુ જાનકપત્રના પડીયા તુલ્ય ક્રોધ વડે,
રસમ કરવો જોઈએ ' કદાપિ નહિ.

સમીપત્ર (ખોળડાના પાંદડાં) ઘણાજ નાના હોય છે. અને તેથી તેમાં
રમ નહીં કરી શકી શકે. અર્થાત્ તેનાથી રસને ભેગો કરતાં ઘણીજવાર
લાગે. તેજ પ્રમ જુ વૈરાગ્ય વડે કરીને શાંત રસ મહા મહેનતે એકઠો થઈ
શકે છે તેવું જાનકપત્ર મોટાં હોય છે, તેથી તેમાં ઘણા રસ સમાય છે,
તે તેનાં મોટા પડીયાઓ વડે કરીને, સમીપત્રનાં નાનાં પડીયાઓ વડે એ-
કઠા થઈ શકે. આથી કપી અને ઉલ્લાહી નાખતા વાર લાગે નહિ, તેમ વૈરા-
ગ્ય વડે એકઠો થઈ શાંતરસ ક્રોધ વડે તત્તલ નાગ પામે છે. માટે
માન મહેનત નહીં આપી એકઠી કરી હોય તે ચીજનો લગાર વારમાં નાશ
કરી જાય, તે જુદાં માનોનું કારણ નથી. એટલા માટે ક્રોધ કરવો,
જે અરુચિ તુલ્ય ન કરવાનું છે. વગી,

गर्ह्यमानं प्रोभोज्यं, किमकार्यं करोति न ? ।

માર્હિતી પ્રોબોજ્ય ત્રેપાયનપ્રોધાનલે સમિત્ત ॥ ૧ ॥

તેમણે પોતાના પૂર્વ ભવમા કરેલો નિયમ પૂર્ણ કરી દારકાનો દાહ કર્યો હતો. આ દષ્ટાન્તથી સાગંગ એ લેવાનો છે કે તે દ્વેષાયન ઋષિએ ક્રોધ વડે કરીને પોતાના તપનુ ફળ હાડી જઇ સસારને વધાર્યો, માટે સંજ્ઞન પુરૂષોએ ક્રોધથી હમેશા ડરતા રહેવું કદાચ કોઇ માણુમ એમ સમજે કે ક્રોધ વિનાય કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી, તો તે મતગ્ય બિલકુલ ઠીક નથી, કેમકે

ક્રુધ્યતઃ કાર્યસિદ્ધિર્યા ન સા ક્રોધનિવન્ધના ।

જન્માન્તરાર્જિતોર્જસ્વિકર્મણઃ રાલુ તત્ફલમ્ ॥ ૧ ॥

ક્રોધ કરનારને કાર્યસિદ્ધિ થાય છે, તો તે કાર્યસિદ્ધિમા કારણ ક્રોધ નથી કિન્તુ જન્માતરમા અતિશય માહાત્મ્યવાળા કર્મનુ ફળ છે, એમ નક્કી સમજવું જોઇએ

સ્વસ્ય લોકદ્વયોચ્છિસ્યૈ નાશાય સ્વપરાર્યયોઃ ।

ધિગહો ! દધતિ ક્રોધ શરીરેષુ શરીરિણઃ ॥ ૧ ॥

અહો ધિક્કાર છે કે, આ ભવ તેમજ પરભવના નાશને માટે, તેમજ પોતાના અને બીજાના અર્થનો ઉચ્છેદ કરવાને માટે પ્રાણીઓ શરીરમાં ક્રોધને ધારણ કરે છે ।

વિચારવાની વાત છે કે—દુનિયામાં એવો કોણ મૂર્ખ હશે કે, જે ચીજ સર્વથા દુ ખ દેનાર તેમજ પરિણામે અતિ દારણ હોય, તેને પોતાની પાસે રાખે ? જોદની વાત છે કે જાણતા છતાં પણ જડ મનુષ્યો ક્રોધનો ત્યાગ કરતા નથી અને, ખરૂં કહીએ તો ક્રોધ સમસ્ત પ્રકારના અનર્થોનું મૂળ છે

ક્રોધાન્વાઃ પश्य નિહ્નન્તિ પિતરં માતર ગુરુમ્ ।

સુહૃદ્ સોદરં દારાનાત્માન્મપિ નિર્ઘૃગાઃ ॥ ૧ ॥

તું જે કે, નિર્ઘ ક્રોધાધ માણુઓ પિતા, માતા, ગુરૂ, મિત્ર, ભાઇ અને સ્ત્રીને, એટલુંજ નહિ પરન્તુ, પોતાના આત્માને પણ હણી નાખે છે.

જ્યારે પુરૂષ ક્રોધથી પરવશ થાય છે, ત્યારે તેમા વિવેક રહેતો નથી. પગ્મોપક્રાંતી પિતા માતાદિકને માગ્વા પ્રયત્ન કરે છે અને ક્રોધવાગ મારે છે પણ ખરો. ક્રોધવાગ પોતાના આત્માને ક્રોધાવેશમાં મરણને શરણ પહોંચાડે છે, પરન્તુ તેવા માણુસોના હૃદયમાંથી જ્યારે ક્રોધ દૂર થાય છે, ત્યારે તે પણ પશ્ચાત્તાપ કરે છે કે મેં આ શું કર્યું ? આત્મઘાત કરનાર માણુસ

પણ પ્રથમ સાહસ કરે છે તો ખરે, પરંતુ જ્યારે પ્રાણ જવાનો સમય થાય છે ત્યારે વેદનાના વેગમા વિચારે છે કે 'મેં આ અકાર્ય ન કર્યું' હોત તો ઠીક હતું. હવે હું કેમ ખચી શકું ?' વળી એ પાણુ ધ્યાનમાં રાખવાની વાત છે કે આત્મઘાત કરનાર માણુસ કાયા વીર્યવાળો મિદ્ધ થાય છે, કાણુ કે જે પરિપક્વ વીર્યવાન હોય, તો કદાપિ વિપાતિ પ્રયોગથી પ્રાણુનો ત્યાગ કરેજ નહિ, તેમજ 'જીવન્નર શત મદ્રાણિ પદ્યતિ' એટલે કે જીવનો પુરૂષ સેંકડો કલ્યાણુને જૂએ છે, એવા સામાન્ય ન્યાયનુ પાલન કરવા કદાપિ પાછો હાથ નહિ શાસ્ત્રકાંડે આત્મઘાતીને મહા પાપી ખતાવે છે, તેનું કારણુ એ છે કે, મ્હોટામા મ્હોટા અજાન સિવાય આત્મઘાત કેમ મોટું અકાર્ય થાયજ નહિ અજાની મનુષ્ય ઘણા જન્મો મુઘી મ સાગ્યક્રમા ભ્રમણુ કર્યા કરે છે, માટે સર્વ અનર્થોનું મૂળ-ક્રોધ અડાળ છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવા હંમેશા પ્રયત્નશીલ રહેવું ઉચિત છે

ક્રોધનો જય.

ઉપર પ્રમાણે ક્રોધનું સ્વરૂપ ખતાવ્યા પછી, હવે તેના ત્યાગ કરવાની રીતિ કંઈક ખતાવવી જરૂરી છે. કહ્યું છે કે—

ક્રોધવાહિસ્તદાહાય શમનાય શુભાત્મભિઃ ।

શ્રયણીયા ક્ષમૈકૈવ સંયમારામસારણિઃ ॥ ૧ ॥

કલ્યાણુના અભિલાષી પુરૂષોએ ક્રોધાગ્નિને શાત કરવા માટે સય મરૂપ ખગીયાને વધારવામા નીક સમાન એક ક્ષમાનોજ આશ્રય જલદી કરવો જોઈએ

હવે એ વિચારવું જરૂરનું છે કે, ક્ષમાનો આશ્રય જલદી કરવો, એ તો ઠીક, પરંતુ ગુન્હેગાર ઉપર ક્ષમા કેમ થઈ શકે ? એવી શંકા કરનારના સમાધાનને માટે પણ કહેવામા આવ્યું છે કે—

અપકારિજને ક્રોપો નિરોદ્ધુ શક્યતે કથમ્ ? ।

શક્યતે સત્ત્વમાહાત્મ્યાદ્યદ્વા માવનયાનયા ॥ ૧ ॥

અહ્નીકૃત્યાત્મનઃ પાપ યો માં વાધિતુમિચ્છતિ ।

સ્વકર્મનિહતાયાસ્મૈ કઃ કુપ્યેદ્વાલિશોડપિ સન્ ૨ ॥ ૨ ॥

અપરાધી મનુષ્યના ઉપર ક્રોધ કરવો કેમ રોકી શકાય ? તેના ઉત્તર

કૃતરાનો સ્થાવ છે કે, તે પત્થર ફેંકનારને નહિ ફરડતાં પત્થરને ફરડવા નોડે છે, પરંતુ સિંહ બાણ પ્રત્યે નહિ ઢોડતા, બાણ ચલાવનાર તરફ ધસે છે.

અર્થાત્— મનુષ્યે સિંહ જેવું થવું યોગ્ય છે, કૃતરા જેવું થવું યોગ્ય નથી જેમ સિંહ મૂળ કારણ ઉપર જાય છે, તેમ જાય પુરૂષે, મૂળ કારણભૂત—સ્વકર્મ ઉપર દષ્ટિ દેવી જોઇએ એમ વિચાર કરવો કે, આ બિચારો માફ બુદ્ધ કંવાની જે કાશીશ કરે છે, તે મારા કર્મની પ્રેરણાને લીધે છે તેટલા વાસ્તેજ શમ—દમાદિ ધર્મો વડે કર્મ શત્રુનો નાશ કરવો ઉચિત છે, અન્યથા કૃતરાની ઉપમા લાગુ પડતાં ધાર લાગશે નહિ, તેથી મનુષ્યેએ સિંહ જેવા બનવું, પરંતુ શ્વાન બનવું નહિ. વળી

ત્રૈલોક્યપ્રલયત્રાણક્ષમાશ્વેદાશ્રિતાઃ ક્ષમાઃ ।

કવલીતુલ્યસત્ત્વસ્ય ક્ષમા તવ ન કિં ક્ષમા ? ॥ ૧ ॥

ત્રણ ઢોઢના નાશ અને રક્ષણમાં સમર્થ એવા વીર પુરૂષોએ પણ ક્ષમાનો આશ્રય કર્યો છે. તો કેળના જેવા સત્ત્વવાળા તાગ જેવા માણસે શું ક્ષમા કરવી યુક્ત નથી ? અપિતુ, દ્રવ્ય અને ભાવ બંને પ્રકારે ક્ષમા કરવી ઉપયોગી થઇ પડે છે વળી સ્મરણમાં રાખો કે.—

તથા કિં નાકૃથાઃ પુણ્યં યથા કોડપિ ન વાધ્યતે ।

સ્વપ્રમાદમિદાનીં તુ શોચન્નહીકુરુ ક્ષમામ્ ॥ ૧ ॥

જેથી કોઇ પણ માણસ બાધા ન કરે, એવા પ્રકારનું પુણ્ય તે કૃમ ન કર્યું ? હવે તો પોતાના પ્રમાદને યાદ કરી ક્ષમાનો અંગીકાર કર.

પ્રાણીઓએ પ્રથમથીજ પુણ્ય એવું ઉપાર્જન કરવું કે, જેથી કરીને કોઇ પણ અન્ય પ્રાણી પોતાને લગાડે બાધા કરવા સમર્થ થાય નહિ. જો ખારીકીથી નિગીક્ષણ કરવામાં આવે તો આ દુનિયામાં તમામ રચના પુણ્ય પાપના કારણવાળી માફમ પડે છે કોઇ રક, કોઇ રાય, કોઇ રોગી, કોઇ નિરોગી, કોઇ શોકી, કોઇ આનંદી, કોઇ કુરૂપી, કોઇ સુરૂપી, કોઇ દષ્ટિરી, કોઇ ધનાઢ્ય ધત્યાદિક પ્રત્યક્ષ વિષમતાઓ દષ્ટિ-ગોચર થાય છે, તેટલા માટે જરૂર સમજવું જોઇએ કે, જો સુખની આ-

હના હોય તો પુણ્યનાં કારણોનું સેવન કરો અને પાપના કારણોને દૂર કરો. વળી કહ્યું છે કે:—

ક્રોધાન્ધસ્ય મુનેઽધ્વજ્ઞચણ્ડાલસ્ય ચ નાન્તરમ્ ।

તસ્માન્ ક્રોધં પરિત્યજ્ય મજોઽજ્જ્વલધિયાં પદમ્ ॥ ૧ ॥

ક્રોધાન્ધ મુનિ અને ચંડાળ એ બન્નેની અંદર ક્રોધ પશુ તફાવત નથી. માટે ક્રોધને છોડી ગાંધિ પ્રધાન પુરુષોના પદનું સેવન કરો.

વિચાર કરતાં માણુમ પડે છે કે, ક્રોધી પુરુષ અરેખર ચંડાળ જેવો છે, જેમ ચંડાળ નિર્દય કામ કરે છે, તેમ ક્રોધાંધ માણુસ અમુક નિર્દય-પણાનું કામ કરવામાં વાર લગાડતો નથી. વળી ક્રોધાવસ્થાની અંદર સંજ્ઞન દુર્જનની ઓળખાણ પશુ તટસ્થ પુરુષને એકદમ પડી શકતી નથી. તેને માટે એક સાધુ અને ધોળીનું ઉદાહરણ અહીંઆ આપવું યોગ્ય થઇ પડશે:—

“ એક સાધુ ઘણો ક્રિયાપાત્ર હતો, તેના તપ સંજ્ઞમના પ્રભાવથી ક્રોધએક દેવતા તેને વશ થયો અને તે હમેશા તેની સેવા કરવા લાગ્યો. એક સમયે તેજ સાધુ કાયચિંતા માટે બહાર ગયો અને ત્યાં એક ધોળીના ઘાટ ઉપર જઇને વડીનીતિ કરી. આ જોઇને ધોળી ઘણો ક્રોધ્યો અને સાધુને ગાળો લાડવા લાગ્યો. સાધુને પશુ શાંતિ રહી નહિ, તે પશુ પોતાના ધર્મ વિરુદ્ધ વર્તન ચલાવી ધોળીને સામી ગાળો દેવા લાગ્યો. ધોળીએ સાધુનો હાથ પકડ્યો. જ્યારે સાધુએ ધોળીનો હાથ પકડ્યો ધોળી લાટ-પુટ હોવાથી અને સાધુ શરીરે કૃશ હોવાથી ધોળીએ સાધુને ખૂબ માર માર્યો હવે સાધુ માર ખાઇને પોતાને સ્થાને આવ્યો અને થોડી વાર વિશ્રામ લીધો; એટલામા પેલો તેની સેવા કરનાર દેવ આવ્યો અને લહેલું મહાગજ ! ‘ સુખ વૃત્તિ છે ? ’ એવા પ્રકારનો પ્રશ્ન કર્યો આવો પ્રશ્ન સાંભળી તગ્તજ સાધુ બોલ્યા ‘ અદ્યા દેવ ! ધોળીએ મને માર્યો, તે વખતે તું કયા ગયો હતો ? ’ દેવે ઉત્તર આપ્યો — ‘ મહારાજ ! હું આપની પાસેજ ઉભો હતો, ’ સાધુએ કહ્યું — ‘ ત્યારે તે ધોળીને મારના કેમ શેક્યો નહિ ? ’

આ સાંભળી દેવે યોગ્ય ઉત્તર આપ્યો કે ‘ મહારાજ ! તે સમયે મને સાધુ ક્રોધ્ય અને ધોળી ક્રોધ્ય, તેની ઓળખાણ પડી નહિ ’

આ પ્રમાણેના દેવના વચનો સાંભળીને સાધુ શાંત થઇ વિચારમાં

જાણે છે. જેવળું કહેવું જગજગ છે. માટી માટી ભૂલ થઇ છે. મેં, પોતાનો સમાધર્મ છોડી કાઢ્યો મારું આવવાથીજ માર આધાર છે.”

આ કમરથી મમજવાનું કે કોધ માધુને અસાધુ, સારીને અજારી મને અજારીને દુર્જન બને છે, માટેજ કોધ ન કરવો, એ કહેવાની મનુષ્ય જે આજ ધર્મનો પ્રાપ્તિમા વળી કહ્યું છે:—

દામ્નુદૈવેનઃ કમૈસ્તુશમાનો વિવિન્તયત્ ।

સંવચ્ચમેતન્ વઃ કોપોડય મિધ્યોન્મત્તમાપિતમ્ ? ॥ ૧ ॥

મરનાર પુરૂષનું કર્મ અશુભ હોય તો જ મારનાર કાવી શકે છે, નહિ તો મારનારના તમામ પ્રયોગો નિષ્ફળ જાય છે. અહીંઆ નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ લાવના રાખવાની છે કે—“ માફ મરણ આ નિમિત્તે થવાનું છે તેજ થાય છે મારનારની ચેષ્ટા નકામી છે. ” એમ ધારી મરનાર પુરૂષ વૈરાગ્ય રંગરજિત બનીને હસે છે; અર્થાત્ મારનાર ઉપર સમભાવવાળો થાય છે અન્યથા ખડં જોઇએ તો મરણ જેવો ભય બીજો કોઇ પણ નથી.

ખરી રીતે કોપ કોના ઉપર કરવો ?

સર્વપુરુષાર્થચૈરે કોપે કોપો ન ચેત્તવ ।

ધિક્ત્વાં સ્વલ્પાપરાધેऽપિ પરે કોપપરાયણમ્ ॥ ૧ ॥

સર્વ પુરૂષાર્થને ચોરી જનાર એવા જે કોપ, તેની અંદર જો તને કોપ નથી, તો પછી થોડો અપરાધ કરનાર અન્ય માણસની અંદર કોપ પરાયણ એવા તને ધિક્કાર છે.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરૂષાર્થોનો નાશ કરનાર કોપની ઉપર કોપ કરવો ઉચિત છે અનાદિ કાળથી ક્રોધને લીધે આ જીવ દુર્ગતિનું ભાજન થાય છે માટે જમ અપરાધીને દેશનિકાલજ કરવામા આવે છે, તેમ આ ક્રોધને પણ શરીરરૂપી દેશમાંથી દેશવટો આપી ક્રોધ કે અપરાધીને યોગ્ય દંડ આપવો જોઇએ. પરંતુ બીજા પુરૂષ ઉપર કોપ કરી ક્રોધ અપરાધીને ઉત્તેજન આપવું કોઇ પણ રીતે ઉચિત નથી.

હવે એક અન્તિમ શ્લોક આપી ક્રોધની વ્યાખ્યા ખતમ કરતા કહેવું જોઇએ કે —

સર્વેન્દ્રિયગ્લાનિકરં પ્રસર્પન્તં તતઃ સુધીઃ ।

ક્ષમયા જાઙ્ગલિકયા જયેત્ કોપમહોરગમ્ ॥ ૧ ॥

સર્વ ઇન્દ્રિયોને શિથિલ કરનાર વૃદ્ધિને પામતા ક્રોધકેય મહા સર્પને ક્ષમારૂપ જાંગુલિ મંત્ર વડે જીતી લેવો.

જૂઓ, સર્પ જે માણસના ઉપર દશ કરે છે, તેની તમામ ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઇ જાય છે, અને તેનો વેગ આગળ વધતો જાય છે, એટલે કે

ઉપર ઠહેલી આઠ વસ્તુઓમાંથી જનો મદ કર્યો હોય છે, તે વસ્તુ હીન પામે છે

મદ અને માન તે એકજ છે કેટલાક પુરૂષોને જાતિનું અભિમાન હોય છે. કેટલાકને લાભનું અભિમાન હોય છે, એટલે કે તેઓ એમ સમજે છે કે, મારા જેવો લાભ કોઈને મળ્યો નથી, હું ભાગ્યશાળી છું ઇત્યાદિ. કોઈકને કુલનું અભિમાન હોય છે,—‘મારૂં કુળજ સર્વથી ઉત્તમ, બીજાના કુળો મારા કરતાં નીચા છે.’ તેજ પ્રમાણે કોઈને બલનું અભિમાન હોય છે, જ્યારે કેટલાકને રૂપનું અભિમાન થાય છે, અર્થાત્ તે એમ સમજે છે જે મારો જેવી આકૃતિ અથવા કાન્તિ કોઈમા છેજ નહિ કેટલાકને તપનું અભિમાન એટલે કે ‘હું તપસ્વી છું મારા જેવી તપસ્યા કરનાર આ જગતમા કોણ છે ?’ વળી કેટલાએક જીવોને જ્ઞાનનું અભિમાન થાય છે, તે એવી રીતે કે ‘મારા જેવું જ્ઞાન કોને છે ? દરેક મારી આગળ મૂર્ખ છે હું જે વ્યાખ્યા કરું છું, બધાવું છું તાત્ત્વ બેસુ છું, તેવો કોઈ માણસ હજી સુધી મેં જોયો નથી’ ઇત્યાદિ પ્રકારે અભિમાન કરતો મનુષ્ય જન્માન્તરમા તે તે વસ્તુઓની હીનતાને પામે છે, અને પરિણામે દુઃખી થાય છે જૂઓ.—

(૧) જાતિનો મદ કરનાર હરિકેશી નીચ જાતિને પામ્યો. (૨) લાભનો મદ કરનાર સુભૂમયકવર્તી નરકે ગયો (૩) કુલનો મદ કરનાર મરીચિ ઘણા કાળ સુધી સંસારમાં ભમી અતે શ્રીમહાવીર સ્વામીના જન્મમાં લિશ્તુક કુળમા ઉત્પન્ન થયા, પરંતુ દેવોએ હરણ કરી તેમને સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયના કુલમાં મૂક્યા (૪) ઐશ્વર્યનો મદ કરનાર દશાર્ણુ-ભદ્ર ગળ જ્યારે અહંકારમા આવી ચઢ્યો, ત્યારે ધંદ્ર મહારાજાએ તેને સ્વત્ક્રુદ્ધિ દેખાડી, તે જોઇ દશાર્ણુભદ્ર મદ રહિત થઇ સાધુ થયો, (૫) બળ મદથી શ્રેણિક રાજા નરકાધિકારી બન્યો (૬) રૂપ મદથી સનતકુમાર ચક્રવર્તી રોગત્રસ્ત થયા (૭) તપમદથી કુરંગડું ઋષિ તપનો અંતરાય પામ્યા. (૮) તેમજ શ્રુતમદથી સ્થૂલિભદ્ર જેવા મહા મુનિ પણ સંપૂર્ણ શ્રુતના અર્થથી વંચિત રહ્યા માટેજ કદયાણાર્થી જનોએ આ મહોથી મદા દૂર રહેવું, એજ ઉચિત વાત છે.

માનનો જય.

કહ્યું છે કે—

જાતિભેદાન્નૈકવિધાનુત્તમાધમમધ્યમાન્ ।

દૃષ્ટ્વા કો નામ કુર્વીત જાતુ જાતિમદં સુધીઃ ? ॥ ૧ ॥

ઉત્તમાં જાતિમામ્નોતિ હીનામામ્નોતિ કર્મતઃ ।

તત્રાશાશ્ચતિર્વી જાતિં કો નામાસાચ માચતુ ? ॥ ૨ ॥

ઉત્તમ, અધમ અને મધ્યમ એવા અનેક પ્રકારના જાતિના ભેદોને જોઇને કોણ સારી બુદ્ધિવાળા માણસ જાતિમદ કરે વાર ? મતલબ કે કોઇજ ન કરે (૧) છવો કર્મથીજ ઉત્તમ જાતિ પામે છે, તેમજ નીચ જાતિ પણ કર્મથીજ પામે છે, માટે મમાગ્મા અનિત્ય જાતિને પામી કોણ મદ કરે ? અર્થાત્ કોઇજ ન કરે. (૨) હવે બીજા લાભ મદને શી રીતે તજવો ? તે બતાવવામા આવે છે —

અન્તરાયક્ષયાદેવ લાભો ભવતિ નાન્યથા ।

તતચ્ચ વસ્તુતત્ત્વજ્ઞો નો લાભમદમુદ્વહેત્ ॥ ૧ ॥

લાભાન્તરાયકર્મનો ક્ષય થવાથીજ લાભ થઇ શકે છે, અન્યથા થતો નથી. માટે વસ્તુતત્ત્વના જાણુ પુરૂષોએ લાભ મદને ધારણ કરવો ન જોઇએ.

કોઇ પણ વસ્તુની પ્રાપ્તિ અથવા અપ્રાપ્તિમાં શુભાશુભ કર્મને કારણ હોય છે. શુભ કર્મના ઉદયથી અને અશુભ કર્મના ક્ષયથી લાભ મળે છે. માટે લાભની પ્રાપ્તિ થાય, તે સમયે જરા પણ મદ કરવો ઉચિત નથી, ઉલટું એમ વિચારવું જોઇએ કે, મારા પૂર્વના શુભ કર્મનો વ્યય થયો છે, તો તેમા હું શાને માટે મદ કરું ? વળી કહ્યું છે કે:—

પરપ્રસાદશક્ત્યાદિભવે લાભે મહત્યપિ ।

ન લાભમદમુચ્છન્તિ મહાત્માન. કથञ્ચન ॥ ૧ ॥

પર પ્રસન્નતાની શક્તિ આદિથી થએલ મોટા લાભમાં પણ મહાત્મા પુરૂષો કોઇ રીતે લાભ મદને પ્રાપ્ત થતા નથી.

હવે કુલ મદને ત્યાગ કરવાનો પ્રકાર કહેતા કહે છે.—

અકુલીનાનપિ પ્રેક્ષ્ય પ્રજ્ઞાશ્રીશીલશાલિનઃ ।

ન કર્તવ્યઃ કુલમદો મહાકુલભવૈરપિ ॥ ૧ ॥

કિં કુલેન કુરીલસ્ય મુગીલસ્યાપિ તેન કિમ્ ? ।

મયં વિદન્ કુલમદ વિગ્ધ્યાદ્ ન વિવક્ષણઃ ॥ ૨ ॥

અરુણીન એટલે નીચા કુળમાં ઉત્પત્ત થએલા માણસોને પણ જ્ઞાન, વશી અને આચાર તરે માલતા તેમજને કુળા કુળમાં ઉત્પત્ત થએલા માણસોને પણ કુળમદ કહેવો આચારી ના ॥ (૧)

તે માણસ કુળીય એટલે કુળચારી છે. તેને કુળવડે કળીને શુ ? તેમજ મુન્દર આચાર્યાણાને પણ કુળનુ શુ પ્રયોગન છે ? એમ જાણીને વિવક્ષણ પુરુષોએ કલ્પ મદ કરવા ન જોઈએ (૨)

આ જગતમાં અરુણીન પુત્રના વિવા, વશી આદિ પરાર્થથી વિદ્યુપિત લેવામાં આવે છે તેનુ કારણ એ છે કે, જોકે તેઓએ પુત્ર જન્મમાં પુત્ર્ય તો ઉપાર્જન કરેલ છે, પરંતુ તેની માથે નીચ કુળનુ કર્મ પણ ખાતલ લેવાથી આ જન્મમાં નીચ કુલને ખાતલ કરેલ હોય છે વળી કેટલાકેએ કિસ્મતોન કર્મ ખાતલ હોય છે, છતાં પુત્ર્ય ઉપાર્જન કરેલુ નથી હોતુ, તો કુલ ઉત્તમ છતાં ધન ખાતર્યાદિ કારણે ગમ્મદ્ધિથી ગણિત હોય છે માટે તે તમામને ગુણગુણ કર્મની ગણના જાણી કુળમદ ન કરવા અંતે જેને દુરેવાએ પાતાનો દામ બનાવેલ છે, તેવા માણસને કુળથી શુ કાયદો થનાર છે ? તેમજ વળી જેને મદાચાર ઉપર સ્વાભાવિક પ્રેમ છે. તેને પણ કુળથી શો ઉપકાર છે ? પ્રાપ્ત થયેલ કિસ્મત કુળલૈકિક ખ્યાતિ બલે આપે, પરંતુ તે કદાપિ લોકોત્તર ગુણ કરનાર નથી ઉલટુ ઉત્તમ કુળ નિમિત્તે જો કર્મબધ થના હોય, તો ઉત્તમ કુળ પણ ગલ્લરૂપ થયેલુ ગણાય, કારણ કે જો તેનુ કુળ ન પામ્યો હોત, તો કર્મબધ કરવાનો વખત આવત નહિ, પ્રત્યુત ન્યૂનતાનીજ ભાવના ભાવત થાદ ગણો કે માત્રી વસ્તુ મુદર વિચારવાળા પુરુષનેજ હિતકર થાય છે

હવે ઐશ્વર્યના મદને માટે જાણા—

શ્રુત્વા ત્રિભુવનૈશ્વર્યસપદં વસ્ત્રધારિણઃ ।

પુરપ્રામથનાદીનામૈશ્વર્યં કીદૃશો મદઃ ? ॥ ૧ ॥

ગુણોઽઽવલાદપિ ભ્રષ્ટયેલ્ દોષવન્તમપિ શ્રયેત્ ।

કુર્ગાલક્ષીવૈશ્વર્યં ન મદાય વિવેકિનામ્ ॥ ૨ ॥

ઇન્દ્ર મહારાજની ત્રણ ભુવનના ઐશ્વર્ય (હકુરાઇ)ની સંપદાને સાલળીને શહેર, ગામ અથવા ધનાદિકના ઐશ્વર્યમાં મદ કરેવો ? અર્થાત્ મદ કરેવો યુક્ત નથી (૧) દુરાચારી સ્ત્રીની માફક જે ગુણવાન પુરૂષને પણ તણ જાય છે, તેમજ જે દોષવાન પુરૂષનો પણ આશ્રય કરે છે, એવા ઐશ્વર્યથી વિવેકી પુરૂષોને મદ થતો નથી (૨)

વિચાર કરો કે, ઇન્દ્રની ઋક્ષિ આગળ મનુષ્યની ઋક્ષિ શી ગણતરીમાં છે ? જ્યારે તે કશા હિમાખમાં નથી, તો પછી ઐશ્વર્યનો મદ કરેવો શુ વ્યર્થ નથી ? ઇન્દ્ર પણ અવસર વચેથી પોતાની ઋક્ષિને છોડી જાય છે, ત્યારે મનુષ્યની તો વાતજ શી ? માટે અનિત્ય એવી ઋક્ષિને માટે નિત્ય એવા આત્માને દુખી કરેવો કેાઇ પણ ભુક્ષિમાનને માટે ઉચિત નથી.

અમુક પુરૂષ ગુણવાન છે, એમ જાણી ઐશ્વર્ય કાઇ તેની પાસે આવતું નથી, તેમજ તે નિર્જીણી છે એમ સમજી દૂર જતું નથી, માત્ર તે પૂર્વ પુણ્યની ચ્યનાના આધાર ઉપર રહેલું છે પુણ્યના ક્ષયમાં તેનો ક્ષય થાય છે, અને પુણ્યની વૃદ્ધિમાં તે વિકસિત રહે છે, તાત્પર્ય એ છે કે ઐશ્વર્યનું કારણ પુણ્ય છે, અને તે પુણ્ય પણ આખરે હેય એટલે તજવા લાયકજ છે તથાપિ પરપરાવડે મોક્ષનું કારણ હોવાથી શાસ્ત્રકારોએ પવિત્ર પુણ્યોનો આશ્રય કરેલો છે તેટલા માટે પુણ્ય ઉપાર્જન કરવા વાસ્તે પ્રયત્નશીલ થવું, પરન્તુ ઐશ્વર્યનો મદ તો કદાપિ કરેવોજ નહિ.

હવે બલમદને છોડી દેવાની ભલામણ કરતા કહે છે કે.—

મહાબલોડપિ રોગાદૈરવલ ક્રિયતે ક્ષણાત્ ।

इत्यनित्यवले पुंसां युक्तो बलमदो न हि ॥ ૧ ॥

बलवन्तोऽपि जरसि मृत्यौ कर्मफलान्तरे ।

अबलाश्चेत्ततो हन्त ! तेषा बलमदो मुधा ॥ ૨ ॥

મહાબળવાળા પુરૂષ પણ એગાદિના પ્રકોપથી ક્ષણવારમાં નબળો થઈ જાય છે, એટલા ઉપરથી અનિત્ય એવા બળની અદર પુરૂષોએ બલમદ કરેવો વાજબી નથી. (૧) બળવાન પુરૂષો પણ જરા (ઘડપણ)માં, મૃત્યુમાં તેમજ કર્મથી થએલ બીજાં ફળોને વિષે જે બળરહિત છે, તો તેઓનો બળમદ ફોગટ છે. (૨)

આત્મા સંબંધી બળનો મદ કોઈ કરતુ નથી, પરંતુ જીવો શારીરિક બળનો મદ કરતા હોય એમ જોવામા આવે છે ભાઈઓ ! અહીંઆ વિચારવાની વાત છે કે બળના આશ્રયરૂપ જે શરીર છે, તે પણ સર્વથા વિનાશી છે, તો તેમાથી ઉત્પન્ન થનાર બળ સુતરાં અનિત્ય છે. અને અનિત્ય પદાર્થો વિનાશ થવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી બુદ્ધિશાળી માણસે મદ નજ કરવો જોઈએ

જો બળ, કદાચ જગ, મૃત્યુ તેમજ કર્મનો નાશ કરતુ હોય, તો તેનો મદ કરવો વાજબી પણ ગણાય, પરંતુ આ તો ઉલટું જરા, મૃત્યુ અને કર્મ, બળનોજ નાશ કરનારાં છે, મોટા મોટા યોદ્ધાઓને જરાએ જર્જરીભૂત કર્યાં છે. મૃત્યુએ બળવાન પુરૂષોને પણ ઉન્મેષમાત્રમા હરાવુ કર્યાં છે, કર્મરાજએ બળવતોને નિર્બળ બનાવી પરાધીન કરી મૂક્યા છે તેટલા માટે બળ કર્મોધીન છે અને તે પરાધીન ચીજ છે, તેના મદ ચતુર પુરૂષોની ચતુરાઈને કલકિત કરનારજ છે. હવે પાત્રમા રૂપ મદને પણ તિલાંજલિ આપવાનું કરમાવે છે.—

સપ્તધાતુમયે દેહે ત્રયાપચયધર્મજઃ ।

જરાક્રજાદિભાવસ્ય કો રૂપસ્ય મદં વહેતુ ? ॥ ૧ ॥

સનત્કુમારસ્ય રૂપં ક્ષણાલ્સ્યમુપાગતમ્ ।

શ્રુત્વા સર્કર્ણઃ સ્વપ્તેઽપિ કુર્યાદ્ રૂપમદં કિલ ? ॥ ૨ ॥

સપ્ત ધાતુઓથી વ્યાપ્ત એવા શરીરને વિષે વૃદ્ધિ અને હાનિ પામવાના ધર્મવાળા, અને જરા, રોગ આદિ ભાવો જેને વિષે છે, એવા રૂપનો મદ કોણુ કરે ? અર્થાત્ કોઈજ ન કરે (૧) સનત્કુમાર ચક્રવર્તીનુ રૂપ પણ ક્ષણુવારમા ક્ષય પામ્યુ, એ માલગીને વિદ્વાન પુરૂષો શુ સ્વપ્નમા પામુ રૂપમદ કરશે બગ કે ?

રૂપ હમેશા શરીરમહત્વાગી છે, તેથી શરીરગવસ્થા પ્રમાણે રૂપાવસ્થા નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે શરીરમાં, જે સ્વાભાવિક ધર્મો વિધવન્, વૃદ્ધિ, હાનિ વિગેરે છે, તે ધર્મો રૂપમા પણ છે વળી શરીર ધર્મનુ સાધન છે, રૂપ ધર્મનુ સાધન નથી. રૂપ વિનાના પ્રાણીઓ અર્થાત્ કુરૂપી જીવો પણ શરીરની સહાયતાથી ઉચ્ચ એણી ઉપર ચઢ્યા છે હવે જ્યાંડે શ-

ગીરે પણ મન ન કરેલા, એમ શાસ્ત્રકાર કરમાવે છે, ત્યારે રૂપ પર
મદ કરનાર માણસને જાની કે અજાની સમજવો? તેનો ખ્યાલ કરવાનું
કામ જુદાકામોની જુદાકામો માપવામાં આવે છે. સનતકુમાર જેવા ધર્મોત્તમ
પ્રવચના મનમાં જગે ભાવ રૂપનો મદ આવ્યો કે તત્કાળ તેમનું રૂપ નષ્ટ
થઈ ગયું. મને માન મદા નેમોએ શરીરમાં નિવાસ કર્યો હતો તે મહા-
પરમજ્ઞ દેહ ઉપરના અને તેના ઉપરની ઉપરની ભાવના આગળ ઉપર
જાણવા નું મુખતબી નાખી, આંતર્યા એ વિચારવાનું છે કે, રૂપમદ, મદા
પરમને પણ અમલ પદનાનું નિમિત્ત થઈ પડ્યો, તે આપણા જેવા મા-
નવ પદને ને નિમિત્તના વિચાર કેવા કરે, તેની તો કલ્પના શી કરવી?
પણ, રૂપમદના પાંચદારના પ્રત્યક્ષ પ્રદર્શન કરતાં કહેવામાં આવ્યું છેકે:—

નામેદમ્ય તવોનિષ્ઠાં પુરુષા વીરજિતસ્ય ચ ।

કો તઃમ દશ્યતવામિ મહાધે મતમાશયેન્ ? ॥ ૧ ॥

એનૈવ તપસા પુરુષેન્ તમ્મા ધર્મસંચયઃ ।

તેનૈવ મહાધેન વષેતે ધર્મમંચયઃ ॥ ૨ ॥

उदयति यदि भानुः पश्चिमायां दिशायां

प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः ।

विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां

तदपि न चलतीयं भाविनी कर्मरेखा ॥ ૧ ॥

યદિ નર્ય પશ્ચિમ દિશામા ઉગે, મેરુ ચલાયમાન થાય, અગ્નિ શીત-
લતાને પામે અને પર્વતના અગ્ર ભાગમા રહેલા પથરની અદર કમળ
વિકાસ પામે, તોપણ ભવિષ્યમા થનાર કર્મ કદાપિ અન્યથા થતુ નથી
આજ પ્રમાણે કર્મનુ પ્રાધાન્ય અન્ય દર્શનકારો પણ એકી અવાજે સ્વી-
કારે છે, જૂઓ, જે વખતે વશિષ્ઠક્રપિએ ગમચ દ્રશ્યને ગાદીએ બેસ-
વાનું મુકુર્ત આપ્યું હતું, તેજ વખતે રામચ દ્રશ્યને વનવાસ જવુ પડ્યું
હતું અને તેટલાજ માટે કહ્યું છે કે.—

कर्मणो हि प्रधानत्वं किं कुर्वन्ति शुभा ग्रहाः ? ।

वशिष्ठदत्तलभोऽपि रामः प्रव्रजितो वने ॥ ૧ ॥

આ વખતે રામચ દ્રશ્ય પોતે પણ શુ વિચાર કરે છે.—

यच्चिन्तितं तदिह दूरतरं प्रयाति

यज्ञेतसा न गणितं तदिहाम्युपैति ।

प्रातर्भवामि वैसुधाधिपचक्रवर्ती

सोऽहं ब्रजामि विपिने जटिलस्तपस्वी ॥ ૧ ॥

અહો ! જે મે ચિન્તવ્યુ હતુ, તે અત્યન્ત દૂર જાય છે, અને જે મનથી
વિચાર્યું પણ નહોતું, તે આહ પામે આવીને ઉભુ રહેછે, એટલે કે જે હુ પ્રાત
કાલમા પૃથ્વીને અધિપતિ—ચક્રવર્તી થવાનો હતો, તેજ હુ જટાવાળો તપસ્વી
ધધને અત્યારે જ ગલમા જઉ છુ

આ ઉપરથી આપાનને સ્પષ્ટતયા માલુમ પડે છે કે, દરેક દર્શનકારોએ
યેન કેન પ્રકારેણ કર્મના પ્રાધાન્યનો સ્વીકાર કરેલો છે. અર્થાત્ ઇશ્વર
કર્તૃત્વ સ્વીકારવાવાળાઓ પણ અન્તે કર્મ ઉપરજ આવીને ઉભા રહે છે,
ત્યારે તો પ્રથમથીજ કર્મને માનવુ તેજ વધારે શ્રેષ્ઠ છે.

પ્રસ્તુતમાં કહેવાનું કે-ભગવાન ઋષભદેવે વાર્ષિક તપસ્યાદિઠ ઘણી તપસ્યાઓ કરીને અને અનેક પરિસહ ઉપસર્ગો સાધન કરીને, ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરી કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને અનેક પ્રાણીઓને શિવ સુખના ભાગી કર્યા તેજ પ્રમાણે શ્રીમહાવીર પ્રભુએ ઘોર તપસ્યા કરી છે, તેનું દિગ્દર્શન આ દેશનાની આદિમાં ઉપોદ્ઘાતની અંદર કરાવવામાં આવેલું છે, માટે વિશેષ ન લખતાં એટલુંજ કહેવું ખમ થયે કે, જ્યારે પર-માર્થદષ્ટિવાળા લોકોત્તર પુરુષોની તપસ્યા આગળ આપણી ઘોર તપસ્યા પણ તુચ્છ છે, તો પછી સ્વદેપ તપસ્યાનો ગર્વ કરવો શું કાઠ રીતે પણ ઉચિત ગણી શકાય ? જે તપ નિઠાચિત કર્મનો ક્ષય કરવામાં પણ સમથ છે, તે તપ દ્વારા ઉલ્લટો કર્મખંધ થાય, તે કેવું ગેરવ્યાજબી ગણાય ? તેનો ક્ષણવાર વિચાર કરવામાં આવે, તો કદાપિ તપનો મદ પણ કરવામાં મનુષ્ય થાય નહિ

હવે શ્રીકૃષ્ણાસાગર પ્રભુ આઠમા શ્રુતમદને ખહિષ્કાર કરવા માટે એતવણી આપતા સૂચના કરે છે કે:—

સ્વવુદ્ધયા રચિતાન્યન્યૈઃ શાસ્ત્રાણ્યાધ્રાય લીલયા ।

સર્વજ્ઞોઽસ્મીતિ મદવાન્ સ્વકીયાદ્વાનિ શ્વાદતિ ॥ ૧ ॥

શ્રીમદ્ગણધરેન્દ્રાણાં શ્રુત્વા નિર્માણધારણમ્ ।

કઃ શ્રયેત શ્રુતમદં સકર્ણહૃદયો જનઃ ? ॥ ૨ ॥

અન્ય આચાર્યોએ ખનાવેલાં શાસ્ત્રોનો પોતાની ખુદ્ધિ અનુસાર લીલા માત્રથી ગન્ધ લઇને સર્વજ્ઞપણાનો ગર્વ કરનાર માણસ પોતાનાજ અગને ખાય છે, અર્થાત્ પોતેજ પોતાના પગ ઉપર કુહાડો મારે છે, (૧) શ્રીમત્ ક્રોધ ગણધરોની રચના શક્તિ અને ધારણા શક્તિને માલખીને, કયો તાર્ત્ત્વિક અતઃકરણવાળો મનુષ્ય શ્રુતમદનો આશય કુશ્મે વાડ ? અપિ તું કોઇજ ન કરે (૨)

કુશાંત્ર ખુદ્ધિવાળા આચાર્ય મહાર્ગજનોએ પોતાની ખુદ્ધિનો મદુ-પયોગ કરી, લીલા વડે અનેક શાસ્ત્રો ખનાવેલા છે, તથાપિ તેમના મનમાં લગાર પણ મદાશ થયો નથી આ વાતની સાખીતિ તેઓના ગ્રન્થો પૂરી પાડે છે; જ્યારે હે પામર જીવ ! તું તેવા ગ્રન્થો ખનાવવાને તો શક્તિમાન નથી. કેવળ પાંચ પચીસ તેઓના ખનાવેલા ગ્રન્થો વાંચવા માત્રથી મદવાળો થાય છે આથી તો પ્રામાણિક લોકોની દષ્ટિ આગળ તું નારી મૂર્ખતા પ્રદર્શિત કરી,

કીર્તિને બદલે અપકીર્તિને પામે છે. ઉત્તરિને બદલે અવનતિનો ભાગી થવાથી ગ્રન્થકારે 'સ્વાંગને ખાનાર' એમ કહ્યું છે, તે ઠીકજ છે. શ્રીગણધર મહારાજ-
ઓની અમત્કાર શક્તિ આગલ તું અર્કની તુલનાને પણ ધારણ કરવા શક્તિમાન
નથી. વિચાર તો કર કે જે મહાનુભાવોએ ફક્ત ત્રિપદીના જોગથી દ્વાદશાંગીની
રચના, બરાબર શ્રીઅર્હન દેવના આશયને અનુસરીને—બિલકુલ તેનાથી
અવિરૂદ્ધ પણે કરી છે, અને જેઓની ધારણાશક્તિ અનેક રચનાશક્તિ દેવોને પણ
આશ્ચર્યવર્તમાં ઉતારે છે, તેના ગણધરોએ પણ કદાપિ કોઈ ઠેકાણે
મદાશ માત્ર પણ કુર્યો નથી એટલે કે તેઓએ પણ મદને વિષ તુલ્ય
માનેલ છે, તો પછી તારી શક્તિ, ભક્તિ અને વ્યક્તિ શા હિંસાખમા છે?
તેટલા માટે હે ચેતન ! શ્રુતમદાદિ કોઈ પણ મદ કરીશ નહિ. અને
નિર્મદ ખની નિ સીમ સુખનો ભાગી ખન ઉપર મૂળખ આઠે પ્રકારના
માનની જુદી જુદી વ્યાખ્યા જોયા બાદ હવે માનનુ સમુચ્ચય સ્વરૂપ
સામાન્ય પ્રકારે તપાસીએ કહ્યું છે કે —

ઉત્તરપયન્ દાંપશાલાં ગુણમૂલાન્યથો નયન્ ।

ઉન્મૂલનીયો માનદ્વસ્તન્માર્દવસરિત્પૂરૈઃ ॥ ૧ ॥

દોષરૂપી શાખાઓનો વિસ્તાર કરનાર, તેમજ ગુણ રૂપ મૂળીઆઓને
નીચે લઇ જનાર એવા માન રૂપી વૃક્ષને, ક્રોધગતા રૂપી નદીના પ્રવાહ વડે
જડમૂળથી ઉખેડી નાખવું જોઇએ

આ માનનો નાશ કરવા ઇચ્છતા જનોએ તેના ઔપધ તરીકે
મૃદુતાનુ સેવન કરવું જોઇએ, કેમકે, કહ્યું છે કે —

માર્દવં નામ મૃદુતા તત્ત્વૌદ્ધત્યનિષેધનમ્ ।

માનસ્ય પુનરૌદ્ધત્યં સ્વરૂપમનુપાધિકમ્ ॥ ૧ ॥

અન્તઃસ્પૃશેદ્યત્ર યત્રૌદ્ધત્યં જાત્યાદિગોચરમ્ ।

તત્ર તસ્ય પ્રતીકારહેતોર્માર્દવમાશ્રયેત્ ॥ ૨ ॥

માર્દવ એટલે મૃદુતા, તે ઉદ્ધતાધને દૂર કરનાર છે અને માનનું
સ્વભાવિક સ્વરૂપ ઉદ્ધતાઇ છે. (૧)

અન્તઃપ્રદેશની અન્દર જે જે જગ્યાએ જાતિ મદ વિગેરે આઠે મહો

સખંધી ઉદ્ધતતા સ્પર્શ કરે, તે તે સ્થળે તેના વિનાશને માટે મૃદુતા ધારણ કરવી (૨)

રોગની ગાંતિ માટે બુદ્ધિમાનો જેમ યોગ્ય ઔષધ-ઉપચારો કરે છે, તેમ આઠ મહનો મખધ જ્યાં જ્યાં જાણાય, ત્યાં ત્યાં કોમળતાને ઉપયોગ કરવો હિતકર છે મૃદુતા મદના સખંધને દર કંવામાં પગ-મોપધિ છે મૃદુતાગુણને ધારણ કરનાર પુત્ર્ય હમેશાને માટે સુખી રહે છે. દાખલા તરીકે આપણે એક પુષ્પ લઇએ

પુષ્પની મૃદુતા જગતમા પ્રગિહ છે જાઓ, આ પુષ્પને ભગર જેવી, કઠિન વસ્તુમા પણ પ્રવેશ કરવાના સ્વભાવવાળી જાતિ પણ દુઃખ દેતી નથી, જો કે ભગનો સ્વભાવ કઠિનની માથે કઠિન ચવાનો છે, ત્યારે ધૃતર જનની તો વાતજ શી ? માટે મૃદુતા મર્વથા ધારણ કરવામાંજ માર છે કહ્યું પણ છે કે -

सर्वत्र मार्दव कुर्यात् पूज्येषु तु विशेषतः ।

येन पापाद्विमुक्तयेत् पूज्यपूजाव्यतिक्रमात् ॥ ૧ ॥

સર્વ ઠેકાણે મૃદુતા કરવી, પણ પૂજનીય પુજ્યોમાં વિશેષે કરીને કરવી, કે જેથી કરીને પૂજનીયની પૂજના વ્યતિક્રમથી થએલ પાપમાંથી-પ્રાણી મુક્ત થઇ શકે

આ પ્રસંગે માનને માટે બાહુબલીનું હૃદય ભેદક દષ્ટાન્ત વિચારવું જરૂરનું છે

બાહુબલીનું દૃષ્ટાન્ત.

मानाव्बाहुवली वद्धो लताभिरिव पादपः ।

मार्दवात्तत्क्षणान्मुक्तः सद्यः संप्राप केवलम् ॥ ૧ ॥

વેલડીઓ વડે કરીને જેમ વૃક્ષ હોયની ! તે પ્રમાણે માર્ન વડે બાહુબલી બંધાણો. અને તત્કાળ સરલતાના કારણથી તે બધન રહિત થયો અને તુરત કેવળ જ્ઞાન સપાદન કર્યું આ બાહુબલીની દેઠ કથા આ પ્રમાણે છે

“ ભગત રાજના લઘુ બધુ શ્રીબાહુબલી, વાણ્લીક નામે દેશના અધિપતિ હતા. જ્યાંકે શ્રીભગતચક્રવર્તી છ બડોને જીતીને અયોધ્યામાં પ્રાણ આજ્યા, ત્યારે ચક્રવર્ત આયુધશાળાનો અદર પ્રવેશ પામ્યું નહિ.

ત્યારે મંત્રીઓએ કહ્યું, હે મહારાજ, આપણે હજી છતવું ખાધી છે. કેમકે
ત્યારે સ્વગૌત્રીઓ પણ આજા માનતા નથી, તો બહારના કોણ હોકા
આપની આજા માનશે ? ' ઇત્યાદિ વાક્યોથી ઉત્સાહિત અનેક ભરત
ગજાએ બાહુબલી ઉપર ફૂત મોકલ્યો. ફૂત વાહ્લીક દેગને ભેધનેજ
ચક્રિત થઈ ગયો ત્યાં તેણે હજારે અમત્કારો જોયા, તે દેશમાં ભરતનું
નામ પણ કોઈ જાણતું નહોતું. ભરત ગજાનો વ્યવહાર માત્ર સ્થિયોની
કચુકી ઉપર બનાવેલા ચિત્રને માટેજ કરવામાં આવતો હતો. ધીમે ધીમે
તે ફૂત મુખ્ય શરેર તક્ષગિલા નામની નગરોએ પહોંચ્યો. શ્રીબાહુબલીની
આજા મળવાથી છડીદાં તેને ગભામા પ્રવેગ કરવા દીધા. ફૂતે ત્યાં
પોતાનું કાર્ય સામ, દામ, દડ અને ભેદવાળા વચનોથી યથા યોગ્ય ગીતે
ખજાચું તે સમયે બાહુબલીને કોપ તો થયે, પરંતુ ફૂતને અવધ્ય
જાણી અપમાન પૂર્વક સલામાંથી બહાર કાઢ્યો. ફૂતે ભરત રાજા પાસે
જઈ પોતાનું વૃત્તાંત મીઠું મરચું ભભગવી કહી સંભળાવ્યું. અને
ભગ્ન રાજાને લડવા માટે તૈયાર કર્યો ખીજ તરફ બાહુબલી પણ તૈયાર
થયા પૂર્વ પશ્ચિમ સમુદ્ર જેમ ભેગાથ થાય, તેમજાને પક્ષના સૈન્યો સામ
મામે આવી હિલા રહ્યાં. લડાઈની સંપૂર્ણ સામગ્રિયો તૈયાર થઈ ગઈ
તે સમયે ' સૈન્યની લડાઈથી પ્રજાનો સહાર થશે ' એમ જાણી, દેવતાઓ
મધ્યસ્થ બન્યા અને બન્ને ભાઈઓને લડવાને માટે બ-હોબસ્ત કર્યો એક
બાજુ દેવ, દાનવ, યક્ષ, રાક્ષસ, કિત્તર અને વિષાધરો મધ્યસ્થતાથી
જેવાનેમાટે હિલા રહ્યા ખીજ બાજુએ બન્નના સૈનિકો બન્ને ભાઈઓ વચ્ચે
પાંચ પ્રકારના યુદ્ધની પ્રતિજ્ઞા થઈ, (૧) દૃષ્ટિ યુદ્ધ, (૨) વાગયુદ્ધ,
(૩) બાહુયુદ્ધ, (૪) દડયુદ્ધ, (૫) મુષ્ટિયુદ્ધ, મુષ્ટિયુદ્ધ ત્રિવાયના ચારે
યુદ્ધોની અદર બાહુબલીએ ભરતરાજાને પગસ્ત કર્યો, તે વખતે ભરત
રાજા સ્નાનવદનવાળા માદ્રૂમ પડવાથી, બાહુબલીએ તેમને ઉત્સાહી બનાવી
પાચમું મુષ્ટિયુદ્ધ કરવું શરૂ કર્યું પ્રથમ ભરત મહારાજ બાહુબલી
ઉપર મુષ્ટિનો પ્રહાર કર્યો, જેથી બાહુબલી ઢીચણ સુધી જમીનમાં પેસી
ગયા ક્ષણવાર નેત્રસપુટ બન્ધ ગયા બાદ બાહુબલી સાવચેત થયા.
હવે પોતાનો મુષ્ટિ ઉપાડવાનો વારો આવ્યો બન્ને જણ તર્જવ મોક્ષ-
ગામી હોવાથી શ્રીબાહુબલીની વિચાર શ્રેણી બદલાણી:— ' જે આ મુષ્ટિ
ભરત પર ગઈ તો નિ સન્દેહ ભરત પંચત્વને પામશે, હા ! ખેદ ! ક્ષણ
વિનશ્વર રાજાને માટે ઉજ્જય લોકમાં નિન્દનીય કર્મ કરવું કોઈ રીતે

ચોગ્ય નથી, તેમજ મુષ્ટિ પાછી ફેરવવી તે પંથુ ચોગ્ય નહિ, આમ વિચાર કરી તેજ મુષ્ટિ વડે ખાહુબલી સ્વકેશનો હોય કરી દ્રવ્ય અને ભાવ પરિવ્રજના ત્યાગી બન્યા. જેમકે.—

इत्युदित्वा महासत्त्वः सौव्रणीः शीघ्रकारिणाम् ।

तेनैवं मुष्टिना मूर्ध्ने उदध्रे तृणवत् कचान् ॥ ૧ ॥

શ્રીભગ્ન મહારાજ પોતાના ભાધ ખાહુબલીને ત્યાગી થએલા જોઇ તરફાળ આ પ્રમાણે ખમાવા લાગ્યા —

भरतस्त तथा दृष्ट्वा विचार्य स्वकुर्मं च ।

बभूव न्यश्चित्तमीवो विविक्षुरिव मेदिनीम् ॥ ૧ ॥

शान्त रस मूर्त्तमिव आतरं प्रणनाम सः ।

नेत्रजैरश्रुभिः कोष्णैः कोपशेषमिवोत्सृजन् ॥ ૨ ॥

सुनन्दानन्दनमुनेर्गुणस्तवनपूर्विकाम् ।

स्वनिन्दामित्यथाकार्पात् स्वापवादगदौषधीम् ॥ ૩ ॥

ભગ્ન મહારાજ ખાહુબલીને સાધુ થએલા જોઇ પોતાના કુકર્મોને વિચાર કરતા જાણે પૃથ્વીમા પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છા વાળા ન હોય, તેમ નીચી ગગ્ધન કરી હિભા રહ્યા (૧)

સાક્ષાત્ ગાંત રસજ હોયની ! એવા પોતાના ભાધને ભરત ગજાએ નમસ્કાર કર્યો તે વખતે જાણે પોતે કિચિત્ ઉબસુ એવા સ્વ-નેત્રના આંસુ વડે, ગેપ રહેલા કોપને ફેકતોજ હોયની શું ? એવા પ્રતિભાસ થતો હતો (૨)

શ્રીખાહુબલી મુનિના ગુણોનુ સ્તવન કર્યો બાદ ભરત મહારાજ પોતાના અપવાદની પરમ ઔષધી રૂપ આત્મનિંદાને નીચે પ્રમાણે કરવ લાગ્યા. (૩)

શ્રીભગ્નેશ્વર પોતાના અપવાદ રૂપ રોગની શાંતિ માટે શ્રીખાહુબલી મહારાજને ખમાવે છે અને આત્મનિંદા કરતાં કહે છે —

धन्यस्त्वं तस्यजे येन राज्यं मदनुकम्पया ।

मापोऽहं यदसन्तुष्टो दुर्मदस्त्वामुपाद्रवम् ॥ ૧ ॥

સ્વશક્તિં ये न जानन्ति ये चान्यायं प्रकुर्वते ।

जीवन्ति ये च लोभेन तेषामस्मि धुरन्धरः ॥ ૨ ॥

राज्यं भवतरोर्बीजं ये न जानन्ति तेऽधमाः ।

तेभ्योऽप्यहं विशिष्ये तदजहानો વિદન્નપિ ॥ ૩ ॥

त्वमेव पुत्रस्तातस्य यस्तातपथमन्वगाः ।

પુત્રોઽહમપિ તસ્ય સ્યાં ચેદ્ ભવામિ ભવાદ્દશઃ ॥ ૪ ॥

મારા ઉપર અનુકંપાની ખાતર તે રાજ્યને ત્યાગ કર્યો, માટે તને ધન્ય છે, જ્યારે અસતોપી અને મદોન્મત્ત થઇને મેં, તને ઉપદ્રવ કર્યો એટલા માટે હું પાપી છું (૧) જે લોકો પોતાની શક્તિને જાણતા નથી, જેઓ અન્યાય કરે છે, તેમજ જેઓ લોભ વડે પોતાની જીન્દગી ગાળે છે, તેઓની અન્દર હું ધુરંધર છું; મતલબ કે હું સ્વશક્તિને જાણતો નથી, અન્યાય કરૂં છું, તેમજ લોભ વડે જીવું છું. (૨) 'રાજ્ય એ સંસાર રૂપ વૃક્ષનું ખીજ છે' એ પ્રમાણે જે લોકો જાણતા નથી તેઓ અધમ છે, જ્યારે હું તો તેઓ કરતાં પણ વિશેષ અધમ છું, કારણ કે હું તો ઉપર પ્રમાણે જાણતા છતાં તેના ત્યાગ કરતો નથી કહેવાનો તાત્પર્ય એ છે કે ખરે જાણકાર તો તેજ ગણાય કે જે અમુક વસ્તુને અનિષ્ટ જાણીને તેના ત્યાગ કરે, કિન્તુ તેમ નહિ કરતાં વ્યર્થ વાચાલતાને ધારણ કરનારાઓ જગત્ને કળનારા છે. (૩) તુંજ તાતનો ખરો પુત્ર છે કે જેણે તાતના માર્ગનું અનુસરણ કર્યું; હું પણ જે તારા સરજો થાઉં તેજ તાતનો વાસ્તવિક પુત્ર ગણાઉં. (૪)

ततो बाहुवर्लिं नत्वा भरतः सपरिच्छदः ।

પુરીમયોધ્યામગમત્ સ્વરાજ્યશ્રીસહોદરામ્ ॥ ૧ ॥

ત્યાર પછી બાહુબલિક્રમ્પિને નમસ્કાર કરીને ભરત મહારાજ પરિવાર સહિત ઇન્દ્રપુરીની સમાન શોભાવાળી અયોધ્યા નગરી પ્રત્યે ગયા.

ભરત મહારાજએ અત કરણ પૂર્વક ઉપર મૂળખ મહાત્મા બાહુબલીની સ્તુતિ કરવા સાથે પોતાની ન્યૂનતા પ્રદર્શિત કરી, જેથી દ્રવ્ય અને ભાવ એ બંને પ્રકારની લક્ષ્મી મેળવી સ્વસ્થાને ગયા.

હવે અહીંનાં બાહુબલીજીએ પણ શ્રીકૃષ્ણ પાસે જવાનો વિચાર કર્યો, કે તત્કાળ માન મહાગતુએ આગળ આવીને ખડો થયો, અર્થાત્ તેમને એવી ખુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ કે ‘ હેમણે માગ કરતાં અજાણથી મત મૂક્યું કરેલા છે, એવા નાના બાહુઓને હું શું જઈને નમસ્કાર કરું ખરે ? તેટલા માટે ઉચિત છે કે અહીંનાં યાત્રી કર્મનો સમ કરી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા બાદ તાતની સમીપે જાઉં. ’ એમ પારી તેજ સ્થળે ધ્યાનારૂઢ થયા. એક વર્ષ સુધી આહાર પાણી લીધા વિના સ્થાણની માફક સ્થિર રહ્યા, જે દર્મિયાન તેમની દાદી અને મહોમાં મહિઓએ માળા ધાધ્યા, વળી પશુઓ પોતાના ગરીરમાં આવતી ખુજલીને દૂર કરવા સાડ તેમને એક આડ સમજી તેની માથે ઘર્મણ કરવા લાગ્યા. ઇત્યાદિ અનેક આશ્ચર્ય જનક ઘટના શ્રીબાહુબલીની થયા છતાં, માન મહાગતુએ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવા લીધું નહિ. છેવટે કંઈનાસમુદ્ર અતર્યોગી જાગવાને શ્રાદ્ધી અને શું-કરી એ બે સાધ્વીઓને, બાહુબલીને ઉપદેશ કરવા સાડ મોઢલી, જાગવાને ખતાવેલી નિશાની અનુસાર તેઓ ખન્ને આવી, પરંતુ બાહુબલી દ્વિષ્ઠાચર થયા નહિ છતાં ભગવાનના વચન પર પૂર્ણ શ્રદ્ધાળુ હોવાથી તેજ સ્થળે તેણીઓએ પુનઃ પુનઃ પારીકાથી તપાસ કરી. મહા ક્રોધે બાહુબલીજીને ઝોળખી લીધા. બાદ તેઓ ભગ્ય સ્વરથી બોલી:— ‘ હે ખંધવ ! ગજ ઉપરથી નીચે ઉતરે, જગદ્દ પુરૂષને કેવળજ્ઞાન થતું નથી. ’ આ પ્રમાણે વાણીનું ઉચ્ચારણ કરી સ્વસ્થાને પાછી આવી તેઓના ગયા બાદ ધીર, વીર અને ગભીર એવા બાહુબલીજી મહામુનિએ સ્વતંત્ર વિચાર કરવા માંડ્યો — ‘ મે તમામ રાજ્યઋક્ષિનો ત્યાગ કર્યો છે. છતાં મયમધારિણી સાધ્વીઓએ મને ગજવતરણુ કરવાનું કેમ કહ્યું હશે ? મારી પાસે ગજ (હાથી) તો છે નહિ, વળી સાધ્વીઓ કદાપિ જૂઠું બોલે નહિ ’ ઇત્યાદિઠ ગહન વિચાર સાગરમાં ગોચા મારતાં બાહુબલી મહાત્માએ તરવદિથી સાધ્વીઓનાં વચનનું રહસ્ય જાણી લીધું. — ‘ હા ! ધિક્ ! મામ્ ધિક્ ! માન રૂપી ગજ ઉપર ચડેલ પુરૂષને કેવલ્ય કદાપિ પ્રાપ્ત થાય નહિ, માટે સાધ્વીઓનું કહેવું અક્ષરશઃ સત્ય છે, મારી કેવી અજ્ઞાનતા કે જગત્વલ પુરૂષોને નમસ્કાર કરવામાં પણ મને લજ્જા આવી ? જોર ! ભાવિ, અન્યથા થતું નથી. ’ ઇત્યાદિ. વિચાર કરી વાદવાને માટે જવા સાડ તૈયાર થયા. —

इदानीमपि गत्वा तान् वन्दिष्येऽहं महामुनीन् ।

चिन्तयित्वेति स महासत्त्वः पादमुदक्षिपत् ॥ १ ॥

लतावल्लीव त्रुटितेष्वभितो घातिकर्मसु ।

तस्मिन्नेव पदे ज्ञानमुत्पेदे तस्य केवलम् ॥ २ ॥

‘ અત્યારે પણ જાંધને તે મહામુનિઓને હું વાંદીશ ’ એમ વિચાર કરી તે મહા સત્વશાળી ખાહુખળી મુનિએ જોવા પગ ઉપાડ્યો કે તરતજ વેલડીઓની જેમ ચારે બાજુથી ઘાતિકર્મો દ્રુટયાં અને તે પગને ઉઠાવતાની સાથેજ તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રકટ થયું. ”

ઉપરના દર્શાત ઉપરથી સાર એ ત્રણેય કરવાનો છે કે, માન રૂપ મહાશત્રુએ ખાહુખળી જેવા મહામુનિના તપસ્તેજને પણ તિરોહિત (આચ્છાદિત) કરી નાંખ્યું, તો પછી તે, પામર માણસોના ધર્મ ધ્યાનને તો નષ્ટ કરીજ નાખે, એમાં આશ્ચર્ય શું છે ? તેટલાજ માટે મોક્ષાભિલાષી મહાશયોએ માન કરવું નહિ, કદાચ અજ્ઞાન પ્રજાત્ થઇ જાય, તો ખાહુખળી મહારાજના આ દૂંકે વૃત્તાંતને તુરત યાદ લાવી તેની માફક માનને ત્યાજ કરી આત્મસુખાનંદી ખનવું જોઇએ.

એકાંતમાં ખેતીને ઘડીભર આત્મસાક્ષીએ વિચાર કરવામાં આવે તો, એ વાત સ્વાનુભાવ સિદ્ધ થાય છે કે, માન મનુષ્યોને તત્કાળ પ્રત્યક્ષ રૂઝો દેખાડે છે જે વસ્તુને ગર્વ આપણા મનમાં આવ્યો હોય, તેજ વસ્તુમાં કાંઈ ફારફેર અથવા વિકૃતિ થયેલી આપણને થોડાજ વખતમાં માફૂમ પડશે. કદાચ ધારે કે ઉત્ત્રપુણ્ય પ્રકર્ષના જોરથી અભિમાનનુ રૂળ તાત્કાલિક ન મળે, તો પણ ભવાંતરમાં તો તેનું રૂળ જરૂર ભોગવવુંજ પડશે, એમાં ખિલકુલ સંશય નથી. અભિમાનને મિથ્યાત્વનો પિતા (ઉત્પન્ન કરનાર) કહીએ, તો પણ આલે તેમ છે. કારણ કે તે ધર્મી પુરુષના મનોમંદિરમાં પેસી સુંદર ભાવના રૂપી સુગંધને દૂર કરી કદાચરૂ રૂપ દુર્ગંધની વૃદ્ધિ કરે છે અને કદાચરૂ માણસ તત્વાન્વેષી થઇ શકતો નથી. જ્યાં તેની મતિ લાગેલી છે; ત્યાં યુક્તિને લઇ જાય છે, પરંતુ યુક્તિયુક્ત વસ્તુ પ્રત્યે તેની મતિ જતી નથી કદાચરૂ રૂપ ત્રણ જેના શિરપરલાગેલા હોય છે; તેની ભાગ્યદશા પરવારેલીજ સમજવી. કેમકે કદાચરૂ પુરુષને સદ્વિચારની સ્ફૂર્તિ સ્વપ્નમાં પણ આવતી નથી.

કદાચકેને કેટલીક વખતે કુઠાર, અગ્નિ, વિષ, પત્થર, માટી, ભસ્મ રોગ, અને શોકદિની જે ઉપમાઓ આપવામાં આવે છે, તે ખરેખર યથાર્થ છે, કારણ કે કુઠાર જેમ વૃક્ષાવલીનો વિનાશ કરે છે, તેમ કદાચકે સદૃશ્યાન રૂપ વૃક્ષનો વિનાશ કરે છે. બીજી, અગ્નિની ઉપમા એટલા માટે સાર્થક છે કે જેમ અગ્નિ લતાસમૂહનો નાશ કરે છે, અને તેને પરિણામે ધૂલ રૂણાદિની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તેજ પ્રમાણે જેના હૃદય પ્રદેશમાં કદાચકે રૂપ અગ્નિ લાગેલ હોય છે, ત્યાં આગળ સદૃશ્યવાના રૂપ વેલડી રહેનાર નથી, તો પછી તેમાંથી ઉદ્ભવ પામતાં સમતા રૂપ પુખ્તો અને હિતોપદેશરૂપ રૂણોની આશા રાખવી તે દુરાશાજ સમજવી. વળી ત્રીજી 'વિષનું' ઉપમાન એટલા માટે ઘટે છે કે, વિષ જેમ પુરૂષનાં અવયવોને શિથિલ કરી અનંત વેદનાઓનો અનુભવ કરાવી પ્રાણનો ત્યાગ કરાવે છે; તેમ જે માણસે કદાચકેવિષનું પાન કરેલ છે, તેનાં સમ્યગ્ જ્ઞાન રૂપ શરીરનાં અવયવો શિથિલ છે, તેમ અજ્ઞાન રૂપ થઈ જાય છે; વેદનાઓ ઉદ્ભવે છે અને છેવટે ભાવપ્રાણ તિરોહિત થાય છે. વળી ચોથી પત્થરની ઉપમા પણ કદાચકેને લાગુ પડી શકે છે. કેમકે પત્થરમાં જેમ જળનું ખિન્દુ અવકાશ મેળવી શકતું નથી, તેમ જેના અંતઃકરણમાં કદાચકે રૂપ પત્થરે પ્રવેશ કરેલ હોય છે, તે અંતઃકરણની અંદર તત્ત્વ જળનો પ્રવેશ થતો નથી. વળી પાંચમી માટીની ઉપમા પણ વ્યાજબીજ છે, માટી જેમ કાંચનને મલીન કરે છે, તેમ કદાચકે રૂપ માટી સ્વચ્છ સ્વરૂપવાળા આત્માને કર્મરજ વડે મલીન કરે છે હવે ભસ્મની સાથે તેની તુલના કરવામાં આવે તો પણ ઉચિત્ત્વ છે ભસ્મમાં નાંખવામાં આવેલ ઘૃતાદિક જેમ વ્યર્થ છે, તેમ કદાચકે રૂપ ભસ્મ જે ઠેકાણે વિઘ્નમાન છે, ત્યાં પરમાર્થવૃત્તિ રૂપ ઘૃતાદિ વ્યર્થ છે. સાતમી રોગની સાથે તેની ઉપમા પણ વાજબી છે જેમકે જવરાદિ રોગ જેના દેહમાં ઘર કરી રહેલ હોય છે; તેને મિષ્ટાન્ન, ઘી, દૂધ, વિગેરે પદાર્થ રૂચિકર થતા નથી, તેની માફક કદાચકે રૂપ રોગ જેના શરીરમાં લાગેલ છે; તેને સત્ય પદાર્થ રૂપ મિષ્ટાન્ન, તત્ત્વરૂચિ રૂપ દુગ્ધ અને વિવેક રૂપ ઘૃત રૂચિકર થતું નથી. વળી આઠમા શોકની સાથે તેનો સુકાળલો કરીએ. શોક રૂપ શંકુ જેના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે, તેનાં મન, વચન અને કાર્યા જ્ઞાનિવાળા માદૂમ પડે છે, તેમજ કદાચકે રૂપ શોકે જેના મનોમંદિરમાં વિઘ્નમાન હોય છે, તેને દેવ, ગુરુ અને ધર્મ રૂપ ત્રિપુટીના સંબંધમાં પણ જ્ઞાનિ રક્ષા કરે છે, અર્થાત્ સુદેવ, સુગુરુ અને સદ્ધર્મની ઓળખાણ

તેનાથી થઇ શકતી નથી. તેટલા માટે મુમુક્ષુ જીવોએ અભિમાન કરવું ઉચિત નથી. જ્યાં અભિમાનનો અભાવ છે, ત્યાં કદાચક્ર સ્વપ્નમાં પણ દર્શન દઇ શકતો નથી, કારણ કે કારણ વિના કાર્યોત્પત્તિ થતી નથી. આજ અભિમાનથી દુર્યોધન કેવી દુર્દેશાને પામ્યો હતો, તેનો ઇતિહાસ પ્રાય. આખાલ જોખાલ ઝવંચ જગ જાહેર છે શ્રીમહાવીરના શાસનમાં, મત, નિયમ, અવાધ્યાય અને ઇન્દ્રિયનિગ્રહાદિ કરનાર કેટલાક મુનિઓને પણ નિન્દાની છાપ લાગી હતી, તેનું મૂળ કારણ જે તેપાત્રીશું, તે કદાચક્ર ત્રિવાય બીજું કારણ જણાશે નહિ.

અભિમાનથીજ મનુષ્યો વિતરણાદ કરીને પોતાની જાન જીવંત ગુમાવી દે છે તે પરમપ્રમાણ અનેક દુષ્ટોનો ભાગી થાય છે તે વખતે અભિમાન કાંઈ આડુ આવતું નથી, પરંતુ જીવ હાલે કાઢીને અને છે.

નિરભિમાની પુરૂષો અહકાર-મમકારના શત્રુ હોવા સાથે સત્ય પક્ષના પક્ષપાતી હોય છે તેઓના હૃદયકુહરમાં વિવેક-વિનય-શમ દમ-દિની દીવાળી પ્રકટે છે જેને લીધે વસ્તુતઃ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ મનત્રયીને જોઈ શકે છે, તેમજ અન્યને પણ તેનો પ્રકાશ કરાવી શકે છે માનની અસ્ત દશામાં મનુષ્યો ગુણીના ગુણગાન કરવામાં ભાગ્યશાળી નિવડે છે. સ્વયં ગુણી અને ગુણાનુરાગી એ જે પ્રકારના પુરૂષો ચારિત્ર-ગુણ અને દર્શનગુણ પામી શકે છે, તે સિવાયના અભિમાન પર્વત ઉપર ચઢેલા ગુણદેવી પુરૂષો વાસ્તવિક વસ્તુને ન જાણવાથી મિથ્યાત્વ ભૂમિ ઉપર સ્થિત છે, એમ સંભળાય છે તેને માટે જૂઓ નીચેના જે શ્લોકો:-

ગુણી ચ ગુણરાગી ચ ગુણદ્વેષી ચ સાધુષુ ।

શ્રુયન્તે વ્યક્તમુત્કૃષ્ટમધ્યમાધમબુદ્ધયઃ ॥ ૩૦ ॥

તે ચ ચારિત્રસમ્યક્ત્વમિથ્યાદર્શનભૂમયઃ ।

અસૌ દ્વયોઃ પ્રકૃત્યૈવ વર્તિતઃ સ્વયથાબલમ્ ॥ ૩૧ ॥

(શ્રીમદ્વિજયકૃતા માર્ગદર્શિકા)

સ્વયં ગુણી, ગુણાનુરાગી અને સાધુ જનોમાં કેવળ ધારણ કરનાર એવા ત્રણ પ્રકારના પુરૂષો સ્પષ્ટ રીતે સંભળાય છે, તેઓને અનુક્રમે ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને અધમ સમજવા. (૩૦) વળી તેઓને અનુક્રમે

આરિષ્ટ, સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાદર્શનની. ભૂમિ ઉપર રહેલાં એટલે કે આરિષ્ટી, સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાદર્શિ સમજવાં. તેટલા માટે વિવેકી પુરૂષે પ્રથમના જે પ્રકારના માર્ગમાં મથાશક્તિ વર્તન કરવું, પરંતુ ત્રીજીની એટલે કે શુણ્ણ દ્વેષીપણાની રીતભાતને દૂર તાળવી. (૩૧)

હવે શ્રીભગવાન ક્રોધ અને માનની વ્યાખ્યા કર્યા બાદ માયા મહા દેવીનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે.

માયાનું સ્વરૂપ.

માયાનો સામાન્ય અર્થ, કપટ-પ્રપચ-છલભેદ-ઠગાઇ-દગો-વિશ્વાસ-ઘાત ઇત્યાદિ થઇ શકે છે. માયાથી સુખ પુરૂષો પ્રાપ્ત થાય છે, બ્યારે માયાથી બદ્ધ પુરૂષો બહુધા બદ્ધજ સમજવા. આત્મ કલ્યાણાભિલાષી પ્રાણીઓએ સર્વથા સદાને માટે માયાનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. માયાનો પાશમાં ફસેલા શ્વે સત્યમતથી વંચિત રહે છે અને યોતે કરેલાં દાન પુણ્યાદિ સુકૃતના ફળોને પણ પામતા નથી. માયા સમસ્ત દુર્ગુણોની માલિક છે કહ્યું છે કે:—

અસૃજતસ્ય જનની પરશુઃ શીલશાલિનઃ ।

જન્મભૂમિરવિદ્યાનાં માયા દુર્ગતિકારણમ્ ॥ ૧ ॥

માયા, મૃષાવાદની માતા છે, બ્રહ્મચર્ય રૂપ વૃક્ષને કાપવામાં કુહાડી સમાન છે, અવિદ્યાની જન્મભૂમિ અને દુર્ગતિનું કારણ છે.

માયાવી પુરૂષ સ્વાભિમાન રાખવા માટે અસત્ય તત્ત્વન ઝોલતાં અટકતો નથી. ખલેકે જૂઠું સેવન કરવામાં યોતાની બહાદુરી સમજે છે તેમ યોતાના આચાર વિચારને પણ જલાજલી આપી દે છે. માયાથી આ જગતમાં નિન્દનીય દુર્ગુણો પેદા થાય છે, એટલું જ નહિ, પરન્તુ દુર્ગતિ મળવામાં માયા સહજ કારણ છે. આ પંચમ, કાળની અન્દર માયા મહારાક્ષીના પંજમાં કોઇ નહિ ફસાયો હોય, એમ ધારી શકાય નથી દરેક પ્રાણીઓ યોત યોતાના કાર્યને ઠીક ખતાવવા લગીરથ પ્રયત્નો કરતા જોવામાં આવે છે અને અને છે એમ કે, આત્મ કલ્યાણના હેતુભૂત તપ-સયમાદિ કાર્યોને માયારૂપ મહા નાગણીના પ્રૂતકારથી નષ્ટ-અથ કરતાં વાર લગાડતા નથી. લોકોમાં વાહ વાહ કહેવાડાવવાની ખાતર

અનેક પ્રકારે કષ્ટ પગપરા ઉઠાવવામાં આનંદ માનતા દષ્ટિગોચર થાય છે. આત્મધ્યાનીપણાનો ડોળ કરી મહાપુરૂષોના બિરૂદો ધાગણ કરવા ઉજમાળ થાય છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે આત્મકલેશી બની સસાર સાગરની વૃદ્ધિ કરવામાં અને વિપત્તિયાની સાધના કરવામાં અગ્રેમર બને છે આવા પુરૂષોને હજી નહિ કહેતા આત્મસ્વરૂપથી દગાએલા કહેવા બેઠાએ. તેવા જીવો બિચારા થોડા માટે બહુ ગુમાવી દે છે તેને માટે 'હૃદયમદીપપદ્મિશિકા'માં આપેલો ઉપદેશ ખરેખર અનુકરણીય છે.—

कार्यं च किं ते परदोषदृष्ट्या कार्यं च किं ते परचिन्तया च ।

वृथा कथं खिद्यसि बालबुद्धे । कुरु स्वकार्यं त्यज सर्वमन्यन् ॥ ૧૧ ॥

હે જીવ ' પારકાના દોષ દેખવાનું તારે શું પ્રયોજન છે ? નેમ પગની ચિન્તા કરવાનું પણ શું કામ છે ? હે બાલબુદ્ધિ જીવ ! કોઈ ગા માટે બેઠા પામે છે ? તું તારૂં કાર્ય કર અને બીજું બધું છોડી દે

ઉપર્યુક્ત શ્લોકનો ભાવાર્થ પોતાના હૃદયાદર્શમાં પ્રતિબિમ્બિત કરી સ્વાત્મહિત કરવું અને તદ્દેતુક અને અમૃતક્રિયાનો આશ્રય કરવો સર્વથા ઉચિત છે. પૂર્વોક્ત તદ્દેતુક અને અમૃતક્રિયા, માયાનો ત્યાગ કર્યો સિવાય બનવી અશક્ય છે, માટે બનતી મહેનતે માયાનો ત્યાગ કરે. વળી માયાવી પુરૂષો પોતાના આત્માનેજ છેતરે છે, કહ્યું છે કે—

कौटिल्यपटवः पापा मायया वकवृत्तयः ।

भुवनं वञ्चयमाना वञ्चयन्ते स्वमेव हि ॥ ૧ ॥

કુટિલતા કરવામાં ચતુર અને માયા વડે કરીને બકવૃત્તિ ધાગણ કરનારા પાપિષ્ઠ લોકો જગતને હગતા પોતાનેજ હગે છે.

હવે જુદી જુદી જાતના માયા-પ્રપચનું સ્વરૂપ સિદ્ધ બિન્ન રીતે બતાવતા પ્રથમ રાજપ્રપચ બેઠાએ કહ્યું છે.—

कूटपाङ्गुण्ययोगेन छलादं विश्वन्तघातनान् ।

अर्थलोभाच्च राजानी वञ्चयन्तेऽखिल जगन् ॥ ૧ ॥

કપટ પૂર્વક પાડગુણયોગ એટલે કે મધ્યાદિ, તે વડે કરીને છલથી વિશ્વાસુ પુરૂષોના ઘાત કરવાથી અને અર્થના લોભથી રાજાઓ સમગ્ર જગતને હગે છે; માટે તેઓ રાજાઓ નથી, કિન્તુ વાસ્તવિક રહે છે.

ખીજું, મુનિવેપને ધારણ કરી લોકો દુનિયાને કેવી રીતે કરે છે, તે જુઓ. —

ये लुब्धचित्ता विषयादिभोगे वहिर्विरागा हृदि बद्धरागाः ।

તે દામ્ભિકા વેપશૃતાશ્ચ ધૂર્તા મનાંસિ લોકસ્ય તુ રજ્જયન્તિ ॥૧॥

જેઓ વિષયાદિ ભોગની અન્દર લુબ્ધચિત્તવાળા છે અને આશુ-
વૃત્તિથી રાગરહિત માત્રમ પડે છે, પરંતુ અન્તઃકરણમાં બદ્ધરાગવાળા
છે તેવા લોકોને કપટી અને કેવળ વેપારખરી ધૂર્ત સમજવા જોઈએ.
તેઓ તો માત્ર લોકોના ચિત્તને રજ્જન કરવાનેજ પ્રયત્નગાંસ હોય છે.

અહીં વાચનારને જરૂર પડે કે લોકો શું ગમાર છે કે, તેવા
ધૂર્તોનાં વાક્યોપર વિશ્વાસ કરશે ? પરંતુ નહિ, વાસ્તવમાં અને છે તેમજ

सुरधश्च लोकोऽपि हि यत्र मार्गे निवेगितस्तत्र रतिं करोति।

ધૂર્તસ્ય વાક્યૈઃ પરિમોહિતાના કેવા ન ચિત્તં ભ્રમતીહ લોકે ? ॥૧॥

લોક ભદ્રિક છે, જે માર્ગમાં તેને દેશવામાં આવે, તે માર્ગમાં
દોગવાધને તેમાં મુખ માને છે, કાળુ કે ધૂર્તોનાં વાક્યોથી મોહિત
થએલા કયા પુરુષોનું ચિત્ત ભ્રમિત થાય નહિ ? અર્થાત દરેકનું ચિત્ત
એકવાર તો ભ્રમિત જરૂર થાય છે કપટી માધુ જે અનર્થ ઉત્પન્ન કરે
છે, તેવો અનર્થ અન્ય જીવથી થવો મુશ્કેલ છે

આ હિન્દુસ્તાનની અન્દર વર્તમાન મમયમાં ખાવનથી અદ્ભુત
લાખ જેટલા નામધારી સાધુઓ છે તેઓમાંથી કેટલાક યજ્ઞોવાદ-કીર્તિ
અને ધન માલ વિગેરેને આધીન થઈ પોતાના આચારને જલાંજલિ
આપે છે, ઉન્મત્તતામાં મસ્ત ખની શાસ્ત્રમાર્ગને તિલાંજલિ દઈ સ્વેચ્છા-
ચારી પણ વર્તતા જેવામાં આવે છે. કેમકે હિન્દુ ધર્મ શાસ્ત્રો, જેવાંકે
'મનુસ્મૃતિ, સૂર્મપુરાણ, વરાહપુરાણ, મત્સ્યપુરાણ, નરસિંહપુરાણ
આદિ ગ્રંથોનાં વર્ણનાધિકારની અતર્જત સન્યસ્તાધિકારમાં સંન્યાસીઓ-
નો જે અધિકાર ખતાવવામાં આવેલો છે, તે અધિકારને તો રહેમણે મૂળ-
થીજ છોડી દીધેલો જેવાય છે લગાર તે અધિકાર તરફ દ્રષ્ટિપાત કરીએ.
નરસિંહપુરાણના અધ્યાય ૬૦, પૃષ્ઠ ૨૬૩માં કહ્યું છે —

ततः प्रमृति पुत्रादौ सुखलोभादि वर्जयेत् ।

દશમ મૂમાવુદ્ધકં સર્વમૂતાઽમયદ્ગમ્ ॥ ૧ ॥

વાનપ્રસ્થાશ્રમની પછી મન્યાની બને છે. માટે 'સત પ્રવૃત્તિ' એ પ્રમાણે આ શ્લોકની અન્દર કહેલું છે, અર્થાત્ દીક્ષા દિવસથી માંડીને મરણુ પર્યન્ત પુત્રાદિની અન્દર સુખના લોભ વિગેરેના ત્યાગ કરે. પૃથ્વી ઉપર જલાંજલિ આપે, એટલે કે એવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે જે સર્વ જીવને અભય કરનાર હોય

દીક્ષાના દિવસથી લઇને મરણુ પર્યન્ત કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રેમ-ભાવ પુત્ર, પુત્રી, સ્ત્રી, તેમજ ધન-દોલતમા કરવો નહિ, કોઈ જીવને દુઃખ થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી નહિ, અર્થાત્ સર્વ જીવોનો ખયાવ થાય તેમ વર્તવું. આ વાક્યથી તમામ પ્રકારની હિંસા પ્રવૃત્તિનો નિષેધ કરવામા આવેલો છે, તેના પૂરાવાને માટે વળી સ્મૃતિના અને પુરાણોના શ્લોકો તપાસો:—

ન હિંસ્યાન્ સર્વભૂતાનિ નાનૃતં વા વદેત્ ક્વચિત્ ।

નાહિતં નાપ્રિયં વૃયાન્ન સ્તેનઃ સ્યાત્ કથશ્વન ॥ ૧ ॥

તૃણં વા યદિ વા શાકં મૃદં વા જલમેવ ચ ।

પરસ્થાપહરન્ જન્તુર્નરકં પ્રતિપદ્યતે ॥ ૨ ॥

આ શ્લોકો બેવાધી અને તેના અર્થનુ મનન કરવાથી જરૂર પ્રતીતિ થાય છે કે—આધુનિક મમયમાં સન્યાસી, ઉદાસી, નિર્મળા, ખાખી વિગેરે તમામ વાસ્તવિક આત્મશૌચને ભૂલી જઈ કૃત્રિમ શૌચ-ધર્મમાં મગ્ન બની હિંમાર્જનુ ચોપણુ કરતા હોય, એમ દેખાય છે એટલુંજ નહિ, પરન્તુ ઉલટા તેઓ તૃકથી ત્યાગી સાધુઓના આચાર વિચાર ઉપર જુઠા હુમલો કરવામાં આવે છે એક દ્રુઢ અને ટચ વાક્યથી વાચકને ત્યાગી અને શૃહસ્થોના આચારનો મર્મ મમજાઈ આવજે તે આ છે—ગૃહસ્થાનાં યદ્ ભૂષણં તત્ સાધૂનાં દૂષણં । તાત્પર્ય એ છે કે—શૃહસ્થોને જે ભૂષણુ રૂપ છે, તે સાધુઓને દૂષણુ રૂપ છે દાખલા તરીકે, શૃહસ્થો ધન, માલ, સ્ત્રી પરિવારવાળા હોય છે, તે તેમને ભૂષણુ રૂપ થઈ પડે, એ સિદ્ધજ છે, શૃહસ્થો ઘોડા ગાડી વિગેરે વાહનોમા બેસી મુસાફરી કરે, તો તેમને તે ગોભાસ્પદ છે, પરન્તુ સાધુઓ જે કોઈ પણ સ્વારી કરે, તો નિન્દાપાત્ર થાય છે રેલગાડી જેવા ભૂમિ-વિમાનમા એમના સાધુનો ધર્મ સચવાઈ શકતો નથી આ વાત પ્રાય તમામ વિચારશીલ યોગી, ભોગી, જ્ઞાની, દયાની, અને અભિ-

માની યુક્તિ પૂર્વક સ્વીકારી શકે એમ છે. કેલમાં એસનારા પરદ-
ર્શનના કોઈ પણ અનુયાયીને પૂછ્યો, તો તેઓ સ્વાનુભવ પૂર્વક
રૂપબદ્ધ રીતે કહેશે કે ધર્મ મત્તવાતો નથી, તોપણ આત્માથી સાધુ-
વયેનો માર્ગ સર્વથા નબદ્ધ થાય, તો તેમાં આશ્ચર્ય શું છે? એ વાત
નિશ્ચય પૂર્વક નમણ ગણવી કે, પરદર્શનના સાધુઓના સામાન્ય નિયમો
તો પ્રાયશઃ મળ્યાજી હોય છે જવા કે-અહિંસા, સત્ય, ચોરી પતિહાર,
બ્રહ્મચર્ય અને નિસ્પૃહતા. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા મહારાજ જણાવે છે કે:—

पञ्चैतानि पवित्राणि सर्वेषां धर्मचारिणाम् ।

अहिंसासत्यमस्तेयं त्यागो भैरववर्जनम् ॥ १ ॥

આ પાત્ર વ્રતો સર્વ ધર્મોનુચારીઓને માટે પવિત્ર છે, તે પાંચના નામ-અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, ત્યાગ (નિઃસ્પૃહતા) અને મૈથુન-વર્જન (બ્રહ્મચર્ય) છે પરંતુ ખેદ માત્ર એટલોજ છે કે તેઓમાંના કેટલા-એક સ્વધર્મોનુસાર આચાર વિચારથી પતિત થઈ જઈ, મધુકર વૃત્તિને છોડી દઈ, હરકોઈ પ્રકારે સ્વોદરપૂર્તિમાં તત્પર થાય છે, અને સાધુ જાતિ પર કલંક આપે છે. સત્ય માર્ગના પ્રકાશક, મોક્ષ માર્ગના સાધક, કર્મ શત્રુના બાધક, શત્રુ-મિત્ર પર અમભાવ ધારક, અમાત્ર સાગરથી લબ્ધ શ્રવણના તારક, ગગનપથી મુક્ત, કચન કામિનીના ત્યાગી અને વૈરાગી ધૃત્યાદિ અનેક ગુણગણાલક્ષ્ણ મુનિવરો ઉપર આક્ષેપ કરી, સત્યાચારને વખોડી કાઢી ભ્રષ્ટિક શ્રવણે ઠગતા જ્યાં ત્યાં ફરતા ફરે છે. જો કે અંતે તો સત્ય માર્ગ પ્રકાશમાં અવશ્ય આવેજ છે, તથાપિ થોડીવાર દુનિયાને દીવાની બનાવી ખરા માર્ગને નિંદવા મોટે પ્રમાણે કદિપત રસોઠા જોડી દાઢતા જોવામાં આવે છે દાખલા તરીકે.—

इतिना ताड्यमानोऽपि न गच्छेज्जनमन्दिरम् ।

न वदेद्यावर्नी भाषां प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥ १ ॥

હાથી વડે તાડન થાય, તો પણ જૈન મંદિરમાં જવું નહિ, અને
પ્રાણ કંઠે આવે, તો પણ યવનની ભાષા બોલવી નહિ આ શ્લોકના ઉત્તરમાં
કોઇ જૈનાચાર્ય પણ એવા શ્લોક જોડી કાઢે, તો તે અનુચિત નહિગણાય, કે:-

॥ सिंहेनाताड्यमानोऽपि न गच्छेच्छैवमन्दिरम् ।

न वदेद् हिंसिकी भाषां प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥

મહાશયો ! ખ્યાલ કરો કે દ્વેષભુક્ષિથી કેવા આક્ષેપો થવા પામે છે ? ઉપરના અને રસોડો ગ્રાહ્ય નથી. એ તો ગ્રાહ્ય. દડાદડિ, કેશાકેશિ અને મુદ્ધામુદ્ધિ યુદ્ધ સિવાય બીજું કંઈજ નથી. ખડું પૂછો તો કોઈ અદ્વય ભુક્ષિવાળા પુરૂષે જૈનીઓ પર તે આક્ષેપ કરેલો જણાય છે. કેમકે, તે રસોડા સ્મૃતિઓ અથવા પુરાણોમાં તો કોઈ સ્થળે જોવામાં આવતો નથી. રૂઝા કોઈ દેવી મહાશયે સ્વમતનો ખચાવ કરવા માટે અને દુનિયામાં અનર્થ ઉત્પન્ન કરવાને તે રસોડા બનાવેલો હોય, તેમ માલૂમ પડે છે. ખરી રીતે જોવા જઈએ તો, જૈન મુનિઓ તટસ્થ રીતે જગજીવને યથાસ્થિત ઉપદેશ આપતા હોવાથી નામધારી બ્રાહ્મણોની કગાધ બન્ધ પડવા લાગી, તેથી કરીને બ્રાહ્મણોએ જૈન ધર્મ ઉપર ચાર અસહ્યુત કલંકો આપી જીવોને સત્યોપદેશથી વચિત કર્યા છે. પ્રથમ કલંક તો એ આપ્યું કે ' જૈનો નાસ્તિક ' છે, બીજું એ કે ' જૈનો મલીન ' છે, ત્રીજું કલંક ' જૈનોના દેવ નાગા ' છે, અને ચોથું કલંક એ કે ' જૈનો બ્રાહ્મણોને પોતાના મંદિરમાં મારે છે ' વાચક ! વિચારવાની વાત છે કે જૈન ગૃહસ્થો અને જૈન સાધુઓ હમેશાં પરમ વૈરાગ્યના પદમાં લીન રહે છે, અને જોયો જ્ઞાન, દયાન, તપ, જપાદિક હજારો પ્રકારે નિયમને પાળે છે, તેમને નાસ્તિક કહેનાર પોતે કેવા ધર્મિષ્ઠ ગણાય વા ? બીજું કલંક મલીનતાનું લગાવેલ છે, તે વિષયમાં વિચારવું જોઈએ કે, જૈનો કદાપિ અશુદ્ધ આહાર ખાતા નથી, પાણી પણ ગળીને પીએ છે, હમેશાં દેવપૂજા વિગેરે, સ્નાન કરવા પૂર્વક કરે છે, છતાં જો તેઓને મલીન કહેવામાં આવે, તો દુનિયામાં શુદ્ધ કોણ ? ખરૂં પૂછો તો મલીન તો તેનેજ કહી શકાય કે, જે ધર્મને ધ્વજને જીવહિંસાદિ અકાર્યો કરી, લોકોને નરકાદિ દુષ્ટાના ભાગી બનાવી, પોતે તેનો માથો બને છે. જૈનોના દેવ નાગા છે, એ પ્રમાણેનું બ્રાહ્મણોએ આપેલું ત્રીજું કલંક પણ નકામું છે કેમકે ખાસ જ્વેતાખર જૈન મૂર્તિને લગાર બારીકાઈથી જોશો, તો કચ્છ માલૂમ પડશે જો કે દિગંજ મૂર્તિ નગ્ન ગ્રંથિ છે, તો પણ તે જૈનેતર મૂર્તિઓ કરતાં ઘણું દરજ્જે યોગ્ય અને લાયક છે શંકર અને વિષ્ણુની મૂર્તિને બરાબર ધારીને જોશો, તો કોઈ જાતની અવ્ય નથી, એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી. આ વાતને લખાવવા જતાં કંઈક કુચલીમા ઉત્તરવા જેવું થાય છે અને કુચલીમાં ઉત્તરવાથી ત્રણ લખવાનો ઉદ્દેશ સચવાઈ શકતો નથી, તેમ વિષયાંતર થવાનો પણ પૂર્ણ ભય રહે છે. માટે વધારે નહિ બાવતાં માત્ર ચોથા કલંકનો

એટલે કે-જૈના પોતાના મંદિરોમાં બ્રાહ્મણોનું બેસીદાન કરે છે, તેનો જ-
વાબ આપી હુ સ્વવિપય ઉપર આવીશ જૈનોના કોઇપણ સિદ્ધાંતમાં અથવા
પ્રકરણમાં કોઇ ઠેકાણે આ વાત આ લેખકે આજ સુધીની પોતાની લગભગ
૫૦ વર્ષની ઉચ્ચરસુધીમાં વાંચી નથી. કદાચ હવે વાંચવામાં આવે, તો તુરત
જૈનશાસ્ત્રને કુશાસ્ત્ર માનવાને તૈયાર છે, કારણ કે બચપણથીજ એવી માન્યતા છે
કે, જે કોઇ શાસ્ત્રની અન્દર ખસિદાનાદિ પંચેન્દ્રિયના વધની વ્યાખ્યા આવે, તેને
કુશાસ્ત્ર માનવાં. અલગત ! હિન્દુશાસ્ત્રની અન્દર તો યજ્ઞ, શ્રાદ્ધ, દેવપૂર્જાદિમાં
ખસિદાન વિગેરેની આજ્ઞા જોવામાં આવે છે. નરભેષ અને કાલીની આગળ
નરખસિમી દંતકથા કેટલેક ઠેકાણેથી સંભળાય છે, તો પણ નીતિકુશળ બ્રિટિશ
રાજ્યના પ્રતાપથી આ અન્યાય સર્વદા નાબૂદ થયો છે આવી જ રીતે જોતમામ
હિંસા ખંધ થાય, તો અવાચક પ્રાણીઓને પણ અભયદાન મળવા સાથે
હિન્દુસ્તાનના ખાળકો દૂધ, ઘી અને ઉનના વસ્ત્રો પુષ્કળ મેળવવા લાગ્ય-
શાળી નિષરે, પણ હતભાગ્ય હિન્દુસ્તાનનો એ સમય ક્યાંથી હોય કે
દેશ-કાલને દૃષ્ટિમાં લઇ આવા કુરિવાજોને ખદલી નાંખે ? જે અર્ધદગ્ધ
વિદગ્ધા પૂર્વોક્ત જૂઠાં કલકા આપી લોકોને સત્ય વક્તાઓના ઉપદેશથી
વંચિત રાખે છે, તેવા દાલિલ નરવશથી દૂર રહો; અને સત્યમાર્ગ પ્રકા-
શકના સમાગમમાં આવો, જેજ આ લેખકની લલામણ છે.

હવે અદ્યમાન માયાવી ધૂર્ત બ્રાહ્મણોનું સ્વરૂપ સમજાવવા એક
શ્લોક રજુ કરવામાં આવે છે —

તિલકૈર્મુદ્રયા સંત્રેઃ ક્ષામતા દર્શનેન ચ ।

અન્તઃશૂન્યા બહિઃ સારા વચ્ચયન્તિ દ્વિજા જનમ્ ॥ ૧ ॥

તિલક અને મુદ્રાવડે તેમજ દુર્બલતાનો ડોળ ખતાવવા વડે કરીને
અતઃકરણમાં શત્રુ, પરન્તુ બહારથી સારા જણાતા એવા બ્રાહ્મણો માણુ-
સોને ઠગે છે.

અહિંસાદિ દશવિધ સત્ય ધર્મને છોડી આડંબરમાં આનંદ માનનારા
અને નામ માત્રથી બ્રાહ્મણો, પરન્તુ ખરે જોતાં બ્રાહ્મણ શબ્દને લગવનારા
પુરૂષો લાંબા તિલક કરી, હાથમાં દર્ભાસન લઇ, કાખમાં પોથી નાળી,
ભોળા લોકો આગળ શાંતમુદ્રા ધારણ કરે છે; વેદમંત્ર અર્થ-રહિત, પણ
અગ્રુદ્ધ ઉચ્ચારણ કરી કદ્દિપત અર્થો ખતાવે છે; યજ્ઞમાન આગળ સ્વદરિ-
દ્રતા ખતાવી, સ્વેદરપૂર્તિ માટે અનેક ઉપાયો કરી લોકોને ઠગવાની

ખાજી રહે છે, તેવા બિચારા બ્રાહ્મણો લોકોના દેવાદાર થઇ અનેકવાર જન્મ-મરણાદિ કષ્ટ પરપરા સહન કરશે અને તેવા બ્રાહ્મણોને દાન દેનાર દાતાએ પણ લેણુ લેવા માટે જન્મ-જરા-મરણાદિક મહાદુ ખોથી ભરેલા આ સસારમાં જન્મ લેવો પડશે વળી જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મરણ પણ છે. માટે પારાશર સ્મૃતિનો આ શ્લોક ખાસ યાદ રાખવા લાયક છે.—

યતિને કાશ્ચનં દત્ત્વા તામ્બૂલં વ્રહ્મચારિણે ।

ચૌરેન્ધ્રોઽપ્યમયં દત્ત્વા સ દાતા નરકં વ્રજેત્ ॥ ૧ ॥

આ શ્લોક ઉપગ્રથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે, કે જેને જેવું ઉચિત હોય તેને તેવું દાન આપવું, પરંતુ તેથી વિપરીત દેનારને નરક ગતિ થાય છે. ‘બ્રાહ્મણોની પૂજા કરવી’ અને ‘મુપાન પણ બ્રાહ્મણ છે’ એવું ઘણા હિંદુશાસ્ત્રોમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલું છે પરંતુ તે બ્રાહ્મણ કેવા ગુણુ યુક્ત હોવા જોઇએ ? તે વાત પણ તેની અદર જણાવેલી છે, જેમકે —

બ્રાહ્મણા વ્રહ્મચર્યેણ યથા શિલ્પેન શિલ્પિકઃ ।

અન્યથા નામમાત્રં સ્યાદિન્દ્રગોપસ્તુ કીટવન્ ॥ ૧ ॥

જેમ શિલ્પવિદ્યાના મહાભાવમાં શિલ્પી કહેવાય છે, તેમ બ્રહ્મચર્ય નો ગુણુ હોય, તોજ બ્રાહ્મણ કહી શકાય. પરંતુ ઇન્દ્રગોપ નામના કીડાની માફક પૂર્વોક્ત ગુણુના અભાવમાં નો નામ માત્રજ બ્રાહ્મણ છે.

ગુણુ નહિ હોવા છતાં. ગુણી કદાપિ કહી શકાય નહિ. જો તેમ થાય તો ‘ધંશ્વર’ એવું જે માણુમનુ નામ છે, તે પણ ધંશ્વરની માફક કેમ ન પૂજાય ? તેજ પ્રમાણે બ્રાહ્મણને છાજતા ગુણોના અભાવમાં બ્રાહ્મણ હુકમમાં જન્મ હોવા માત્રથી બ્રાહ્મણ કહી શકાય નહિ જન્મના જાયતે શ્વર આ વાક્યથી પણ એજ સિદ્ધ થાય છે, કે જન્મથી કોઇ બ્રાહ્મણ હોઇ શકતો નથી તાત્પર્ય એ છે કે સર્વત્ર ગુણુને માન છે, જન્મને માન નથી. માટે સન્ય, સતોષ, તપ, જપ, ધ્યાન, જ્ઞાનાદિ ગુણો યુક્ત જે હોય તેજ બ્રાહ્મણ કહી શકાય વળી કહ્યું છે કે —

સત્યં વ્રહ્મ તપો વ્રહ્મ વ્રહ્મ ચેન્દ્રિયત્રિપ્રહઃ ।

સર્વભૂતદયા વ્રહ્મ હ્યેતદ્ વ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥ ૧ ॥

સત્યં નાસ્તિ ધ્યા નાસ્તિ નાસ્તિ ચેન્દ્રિયત્રિપ્રહઃ ।

સર્વભૂતદયા નાસ્તિ હ્યેતન્નાંડાલલક્ષણમ્ ॥ ૨ ॥

અને મંત્રો યથાર્થ સંત યાચ બ્યાપારી સાચે સાચા બ્યાપારી અને માણુદાર તે બેબેબર માણુદાર ગણી શકાય અને જે આમ યાચ તો દેગો-નતિ દુર્લભ નથી પરંતુ દુસીગ્યની વાત છે કે માયાદેવી માણુસના દામ દામમાં બ્યાપેલી લોવાથી તેને ફર કરવાનું કામ મહા દુષ્કર છે. જે મંત્રુસ માયા મહાગમ્મસીના પંજમાથી બચી ગઈ. તેને માયા લીગની અથવા માણુગ્યની હિપમા અપવામા આવે, અગર તેને દુનિયાનો રાજા કે દુનિયાનો પુત્ર્ય દેવેવામા આવે તોપણ કાઈ હરકત નથી દુનિયાના દામ અથવા ક્રિકર તો તેજ છે કે જે માયા બળમા બધાઈ ગયો છે.

હવે વેપારીની વાત જ્યાં દઈ વેશ્યાના માયા પ્રપચ મળધી માત્ર સેકુન્ડ ગ્રેડ ગપાસીએ —

આરક્તામિર્દાવમાવલીલાગતિવિલોકનૈ ।

કામિનો રસવન્તીભિર્વેગ્યાભિર્વચ્ચયતે જગત્ ॥ ૧ ॥

હાવ, બાવ, લીલાવાળી ચાલવાની ટળ અને કટાક્ષ પૂર્વક વિલો-કન વડે કરીને કામી પુરુષોને બુદ્ધી દુગ્ધાગ્રી અને પ્રેમનો ડોળ કરનારી વેશ્યાઓ વડે કરીને દુનિયા કગાય છે

વેગ્યા હમંગા નિદનીય છે ધન તેમજ જનને ખગળ દુગ્ધાગ્રી પણ વેગ્યા છે. આ વેગ્યાને હજારે મનુષ્યો આધીન થઈ નહ બદ્ધ થયાના હાલકો કાઈ શાધવા જવા પડે તેમ નથી આ પ્રમાણે બાલુવા છતાં પણ માંદ માંડામક્રુને વગ થએલા પ્રાણીઓ વેશ્યાગામી બની મર્વથા હાનિ ઉઠાવે છે. પૂર્વ દેશની અદ્ધ એક અપૂર્વ વાત એ જોવામા આવે છે કે, જો એક બે સ્ત્રીઓ ગણેલી નથી હોતી, તે પ્રાયઃ ગૃહ-સ્થ ગણાતો નથી કેટલેક દેશોએ ગણેલી સ્ત્રીના છોકરાઓના ભાગ પણ વહે ચી દેવામા આવે છે આ પ્રમાણે જન્મ પુરુષ છૂટ લે છે, તેમ સ્ત્રી છૂટ લેતી નથી પરંતુ એટલું તો જરૂર છે કે સ્ત્રીને પુરુષ કરતાં આક ગણો વિષય હોય છે આ હિપરથી અહીંઆ એ મમજવાનું છે, કે જે પુરુષ સ્વદાગથી સતોપી નહિ ગઈ, તો સ્ત્રી પોતાના કામ વિષયો દખાવી ગકળે નહિ અને જરૂર જુદો રસ્તા લેશે કાગ્નુ કે, તે સ્ત્રીની અદ્ધ એટલો યમો વેગાય નથી હોતો કે જન્મી પોતાના કામ વિકા-રને તે દખાવી શકે. ઉલટું તે સ્ત્રી એવો વિચાર કરશે કે જ્યારે માગે પતિ મને છોડી અન્ય માર્ગે જાય છે, તો હવે મારે શી હરકત છે ?

આવા રંગ ઢંગને પરિણામે જે આલાદ ઉત્પન્ન થશે; તે કેવા સ્વરૂપની થશે; તે વાત ઉપર ખ્યાલ કરવો ઉચિત છે. શ્રોમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય સ્વ-કૃત ચોળશાસ્ત્રની અંદર સ્ત્રી રક્ષણ માટે ચાર ઉપાય ખતાવે છે:—પ્રથમ તો તેને સ્વતંત્રતા આપવી નહિ, બીજી ધનની માલિકી તેને સોંપવી નહિ, ત્રીજી સમસ્ત ઘર કામ તેણીના શિરપર રાખવું અને ચોથું પરસ્ત્રીના મર્વથા ત્યાગ કરવો. પરસ્ત્રી શબ્દ વડે કઠીને આહીઆં સ્વસ્ત્રીથી ભિન્ન તમામ પરસ્ત્રી સમજવી. તેથી કઠીને વેશ્યાનું પણ ગ્રહણ થઈ ચૂક્યું, વેશ્યા-ગમન કુળના કદાપિ ધર્મિષ્ઠ થઈ શકતો નથી, મુખી રહેતો નથી. તેમજ લોકની અંદર પણ તે પ્રમાણિક મનાતો નથી. માટે કદ્યાણાભિલાષી મનુષ્યોએ વેશ્યાગમનથી સર્વથા દૂર રહેવું, એજ બ્યાજબી છે. હવે જુગારીઓની ઠગાઈ જુએ.

प्रतार्य कूटः शपथैः कृत्वा कूटकपर्दिकाम् ।

धनवन्तः प्रतार्यन्ते दुरोदरपरायणैः ॥ ૧ ॥

ખાટુ નાણું અને ખાટા સોગન વડે કઠીને જુગારી મનુષ્યો ધનવાન પુરંધાને હો છે.

જુગારી માણસ પ્રાયઃ મર્વ બચસોનામાં પૂરો હોય છે, કોઇ કોઇવાર તે ખૂન કરવા સુધીનું સાહસ પણ શિરપર ઉઠાવવા ચૂકતો નથી. પૈસા જુગારમાં હારી જવાથી જ્યારે પાસે એક પાઇ પણ રહેતી નથી, ત્યારે તે અનેક પ્રકારના પ્રપચો ગ્રંથે છે માતા, પિતા, ભાઈ, બેન, પુત્ર, પુત્રી વિગેરે સમજાને હગવાના ઉપાયો કરવામાં તે બિલકુલ પાછી પાની કરતો નથી કોઇ કોઈ વખતે તો એવા અનર્થો ઉભા કરે છે કે, જેના શ્રવણ માનથી પણ કંપારી છૂટે પાંડવો અને નલરાજ જેવા સત્પુરંધોની પણ દુરોદ્દે (જુગારે) કેવી દુર્દશા કરી, તેના વિચાર કરી જુગારનો સર્વથા ત્યાગ કરવોજ જોઇએ.

આવા પ્રકારના માયા પ્રપચને લીધે અન્યોન્ય સંબંધ હોવા છતાં ઠગાઈ થવાનો પ્રમંગ આવી લાગે છે. જેવી રીતે કહ્યું છે કે.—

दम्पती पितरः पुत्राः सौदर्यः सुहृदो निजाः ।

ईशा मृत्यास्तथान्येऽपि माययाऽन्योन्यवञ्चकाः ॥ ૧ ॥

માયા વડે કઠીને પુરંધ પોતાની જાને અને સ્ત્રી, પુરંધને છેતરે છે. ભાઈ ભાઇને અને મિત્ર પોતાના મિત્રને હો છે, સ્વામી સેવકને

અને સેવક પોતાના સ્વામીને. એમ પોત પોતામાં અન્યોઅન્ય દ્વાર્ધ કહે છે.

આ સંભાગની અંદર જ્યાં પોત પોતાના સ્વાર્થને લઇને પ્રપંચ રહે છે. જે જીવને આપણે અજ્ઞાન ગણીએ છીએ, તે જીવો પણ સ્વાર્થ સમયે કેવા બુદ્ધિમાન બની જાય છે, તે જોવાનું છે. દાખલા તરીકે, ખગલું જ્યારે તળાવમાં જશે, ત્યારે પાણી જરા પણ હાલે ચાલે નહિ તેવી રીતે પણ ઉપાડશે અને મૂકશે, પરંતુ જોવામાં માછલું અથવા દેડકું હાથ લાગ્યું: કે તરત જોવી સાંચ અલાવશે કે તે બખતે તેની તમામ ભક્તિાર્ધ દૂર ચાલી જશે આ એક સામાન્ય દૃષ્ટાન્ત સમસ્ત સ્વાર્થોષ પુરૂષોમાં ઘટાવી લેવા જેવું છે. માયાને જાય.

શાસ્ત્રકારો 'સ્વાર્થભ્રંશો હિ મૂર્ક્ષતા' એમ કહે છે, પરંતુ ત્યાં 'સ્વ' શબ્દનો અર્થ આત્મા ધાય છે, અને તેનો અર્થ એટલે કે આત્માના અર્થનો ભ્રમ થવો, તે મૂર્ખતા છે. એ પ્રમાણેનું શાસ્ત્રકારોનું કહેવું યથાર્થ છે. અને તે પ્રમાણે આત્માર્થનો ભ્રમ, માયાને લીધે થવાનો સંભવ છે, માટે માયાને સર્વથા છોડવી વાજબી છે.

માયાના મહાદોષને લઇનેજ શ્રીમદ્વિનાય જેવા તીર્થંકરને પણ સ્ત્રીવેદની પ્રાપ્તિ થઇ. જુઓ કહ્યું છે કે —

દમ્ભલેશોઽપિ મત્સ્યાદેઃ સ્ત્રીત્વાનર્થનિવન્ધનમ્ ।

અતસ્તત્પરિહારાય ચતિતવ્યં મહાત્મના ॥ ૧ ॥

શ્રીમદ્વિનાય જેવા તીર્થંકરોદિ મહાપુરૂષોને લેશ માત્ર દભ પણ સ્ત્રીવેદોદિ અનર્થનું કાગળ થયું, તેટલા માટે દંભનો પરિહાર કરવા મહાત્મા પુરૂષે ચતન કરવો.

કૃત કર્મ. ત્રિલોકના નાથને પણ છોડતું નથી, તો ધર્મ મનુષ્યોની તો વાતજ શી ? શ્રીમદ્વિનાયજીનો દંભ તો ધર્મની વૃદ્ધિ સખધે હતો. તે આ પ્રમાણે — શ્રીમદ્વિનાયજી તીર્થંકરપણે ઉત્પન્ન થયા પહેલાં ત્રીજા ભવમાં પોતાના મિત્રો સાથે પોતે તપસ્યા કરતા હતા તે વખતે તેમના મનમાં એવી ભાવના આવી કે, હું આ મિત્રો કરતા ઊંચી હદ મેળવું તો સાત. આવા ઉદ્દેશથી તે પોતાના મિત્રોને કહેતા હતા કે, 'તમે પારણું કરો. હું પછી પારણું કરીશ.' પછી જ્યારે મિત્રો પારણું કરી લેતા, ત્યારે

પોતે પારણુ નહિ કરતાં તપસ્યા આગળ લાંબાવતા. આવા પ્રકારના દંભથી તીર્થંકર નામ કર્મ પ્રાપ્ત થયા છતાં જીવેદ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. કર્મ કોઇની શરૂઆત નથી. માટે મત્પુરુષોએ દંભથી હમેશાં ડરતા રહેવું. કેમકે દંભ, સર્વસ્વનો નાશ કરનાર કહ્યો છે. યથા:—

દમ્ભો મુક્તિલતાવહિર્દમ્ભો રાહુઃ ક્રિયાવિધૌ ।

દૌર્ભાગ્યકારણં દમ્ભો દમ્ભોઽધ્યાત્મસુખાર્ગલા ॥ ૧ ॥

મુક્તિ રૂપ વેલડીનો નાશ કરવામાં દંભ અગ્નિ તુલ્ય છે, ક્રિયા રૂપી ચંદ્રનું આરબાદન કરવામાં દંભ રાહુ તુલ્ય છે, વળી દૌર્ભાગ્યનું કારણ અને અધ્યાત્મ મુખને અટકાવવામાં અર્ગલા (ભાગળ) સમાન પણ દંભ છે.

જ્યાં સુધી દંભ અર્થાત્ કપટ છે, ત્યાં સુધી ધર્મકરણી મોક્ષનું સાધન થતી નથી. અનેક પ્રકારની ક્રિયા કરવામાં આવે, તો પણ દંભ તેને મૂકી જાય છે. ચંદ્ર પોતે શીતળ, નિર્મળ અને રમણીય છે, છતાં, રાહુના સપાટામાં જ્યારે આવે છે, ત્યારે માટીની ઢાંકણી જેવો નિસ્તેજ બને છે. તેજ પ્રમાણે ધર્મરૂપી ચંદ્રમાં દંભદ્વારા ધર્મરૂપી રાહુના સપાટામાં આવી જાય છે જ્યાં દંભ પ્રવેશ કરે છે, ત્યાં દૌર્ભાગ્યનો ઉદય જલદી થાય છે, અને અધ્યાત્મ મુખ તો દંભને સ્વપ્નાંતરમાં પણ મળવું દુષ્કર છે એટલાજ માટે દંભથી દૂર રહેવું જોઇએ વળી દંભ કેવો છે ?

મુત્યજં રસલામ્પટ્યં મુત્યજં દેહભૂષણમ્ ।

મુત્યજાઃ કામભોગાદિ દુસ્ત્યજં દમ્ભસેવનમ્ ॥ ૧ ॥

રસની લપટતા ખુશીથી છોડી શકાય છે. દેહનું ભૂષણ પણ તણ દેવું સુલભ છે, કામ ભોગાદિ પણ સહેલાઇથી તણ શકાય છે, પરંતુ એક દંભની સેવા તજવી ઘણીજ મુશ્કેલ છે.

અરે, કયા સુધી કહેવું ? દંભ સેવનના ત્યાગ સિવાય શ્રીભગવદ્ ભાષિત દીક્ષા પણ નિષ્ફળ છે —

અહો ! મોહસ્ય માહાત્મ્યં દીક્ષાં ભાગવતીમપિ ।

દમ્ભેન યદ્વિલુપ્ત્યન્તિ કલ્પલેનૈવ રૂપકમ્ ॥ ૧ ॥

અહા ! મોહનું કેવું માહાત્મ્ય છે કે, કાળજથી ચિત્રામણુનો નાશ કરવાની માફક દંભવડે માણસ શ્રીવીતરાગ ભગવાનની દીક્ષાનો પણ નાશ કરી નાખે છે.

વળી દંભ ધર્મની અંદર પણ કેવો વિઘ્નભૂત છે ?

અન્ને હિમં તનો રોગો ઘને વહ્નિર્દિને નિશા ।

મન્થે મૌર્ત્યે કલિઃ સૌલ્યે ધર્મે દમ્ભ ઉપપ્લવઃ ॥ ૧ ॥

જન્મ ક્રમણની અન્દર હિમ, શરીરમાં રોગ, વનમાં અગ્નિ, દિવસમાં રાત્રિ, અન્ધમાં મૂર્ધતા અને સુખમાં કલેશ ઉપપ્લવ્ય છે, તેમ દલ પણ ધર્મની અન્દર વિદ્ય છેરનાર છે.

વળી નીચેના રસોડા ઉપરથી બોધ શકાય છે કે દંભ પૂર્વક કરવામાં આવેલા તપ-જપ પણ સંસારને ઘટાડી ગઈતાં નથી, અને જ્યાં સુધી દલ છે, ત્યાંસુધી તમામ નિષ્ફલ છે —

દમ્ભેન વ્રતમાસ્થાય યો વાઙ્મુક્તિ પરં પદમ્ ।

લોહનાવં સમારુહ્ય સોઽન્ધેઃ પારં ચિયાસતિ ॥ ૧ ॥

કિં વ્રતેન તપોભિર્વા દમ્ભધ્વેન્ન નિરાકૃતઃ ।

કિમાદર્શન કિં દીપૈર્ગદ્યાન્મયં ન દૃશોર્ગતમ્ ॥ ૨ ॥

કેશલોચધરાગચ્છામિહાન્નઘ્નવ્રતાદિકમ્ ।

દમ્ભેન દુષ્ટ્યંતં સર્વં ત્રાયેન્નૈવ મહામણિઃ ॥ ૩ ॥

કપટ લાવથી વ્રત સ્વીકારીને જે માણસ મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા કરે છે, તે અરેઅર લોહના વહાણમાં બેસી સમુદ્રને પાર પામવાની ઇચ્છા કરે છે (૧) જે દલને ફર નથી કર્યો, તો છઠ અઠમ વિગેરે તપસ્યાઓ વડે પણ શું કાયદો ? જે દુષ્ટિમાંથી અધાપો ફર થયો નથી, તો હીવા અથવા આરીમા વડે કરીને પણ શો લાભ છે ? (૨) ત્રાસ નામના દોષ વડે જન્મ મહામણિ દ્વિષિત થાય છે, તેમ દલવડે, કેશનુ સુચન, પૃથ્વી ઉપર શયન, લિસા વડે શુદ્ધ આહારનું ગ્રહણ અને અદાર પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું પાલન વિગેરે તમામ દ્વિષિતથાય છે (૩)

કપટી પુરૂષનું કલ્યાણ કોઈ ઠેકાણે થતું નથી કપટી માણસના યમ નિયમાદિ કૃત્યો સંસારને વધારે છે, યાવત્ ઘોર તપસ્યા પણ જન્મ મરણાદિ મહા દુખોને વધારે છે બ્રહ્મચર્ય પણ મોક્ષનો હેતુ થતું નથી, જન્મ દોષવાળું મણિ અદ્ય ક્રિમતમાં ખપે છે, તેજ પ્રમાણે મોક્ષના કારણ રૂપ એવાં વ્રત, નિયમ, તપ, જપાદિ પણ દંભી પુરૂષોને સંસારનાં કારણ રૂપ થઈ પડે છે મનુષ્ય પોતાની શુદ્ધિને ઠેકાણે લાવીને જે વિચાર કરે તો, તરતજ તેને માદ્ધમ પડે કે દુનિયામાં

યશ કીર્તિને માટે કપટવોળી ક્રિયાને આશ્રય લઇ, જે અનેક ઉપાધિઓ વોરી લેવામાં આવે છે, તેવીજ ક્રિયા, જે નિષ્કપટ ભાવથી કરવામાં આવે, તે વાસ્તવિક યશોવાદ-કીર્તિવાદની પ્રાપ્તિ થાય, કે જે કદાપિ નષ્ટ થાયજ નહિ. જ્યારે નિર્દેશતા પૂર્વક વર્તન થશે, ત્યારેજ નરેશ, વિદ્યાર્ધર અને દેવ-દાનવો પણ સેવા કરવા તત્પર થશે અને તે વખતે પોતે પોતાની થતી પૂજા ઉપર ઉદાસીન ભાવ ધારણ કરી તે પૂજાને પણ ઉપાધિ માની સ્વસંવેષ સુખમાં મગ્ન બની, વિના ખાનપાન ભસ્ત રહેશે; તેમ પરસ્પર વૈર ભાવને છોડી તિર્થંચો પણ તેના સુખમાંથી નિકળતા વચનામૃતનું પાન કરશે. જેમ કહ્યું છે કે:—

સારક્ષી સિંહશાવં સ્પૃશતિ સુતાધિયા નન્દિની ક્યાગ્રપોતં

માર્જારી હંસચાલં પ્રણયપરિવશાત્ કેકિકાન્તા મુજક્લમ્ ।

ઘૈરાળ્યાજન્મજાતાન્યપિ ગલિતમદા જન્તવોઽન્યે ત્યજેયુ-

ર્હષ્ટ્વા સૌમ્યૈકરુદં પ્રશમિતકલુષં યોગિનં ક્ષીણમોહમ્ ॥૧॥

સમતામાં આડઠ થએલા અને જેનાં પાપ શાંત થઇ ગયા હોય, એવા, તેમજ જેનો મોહ ક્ષીણ થયો હોય; એવા યોગીશ્વરને જોઇને જન્મથી ઉત્પન્ન થએલાં સ્વાભાવિક પરસ્પર વૈરને પણ અન્ય પ્રાણીઓ તણ દે છે. જેમકે, સારંગી (હરિણી), સ્નેહના વશ થકી સિંહના ખચ્ચાને સ્વપુત્રની ખુદ્ધિથી સ્પર્શ કરે છે, ગાય વાઘના ખચ્ચાને, ખિલાડી હંસના ખાળકને અને ઢેલ (મયૂરી) સર્પના ખચ્ચાને પુત્ર ખુદ્ધિથી સ્પર્શ કરે છે. આ બધા યોગનોજ પ્રભાવ છે.

આજકાલ ઘણાએક ત્યાગી ગણાતા મહાત્માઓ જ્યાં વિચરે છે અગર જન્મ લે છે, ત્યાં સમાજની અન્દર નવા ભેદ ઉત્પન્ન કરે છે, કારણ કે, આ પ્રમાણે ન કરે તો પોતે લોકોમાં મહાત્મા ગણાય કેમ ? આવા પ્રકારના મહાત્માઓને પણ નવા અનર્થો પેદા કરવામાં અને લોકોને ઠગવામાં દંભનું સેવન કરવું પડે છે. તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારો છૂટથી પોકારીને કહે છે કે ભાઈઓ ! જે સાધુતા તમારાથી ન બની શકતી હોય, તો ગૃહસ્થ બનો, અને તેમ કરવામાં જે લાજ અથવા કુલની મર્યાદા નડતી હોય, તો નિર્દેશતા ધારણ કરી લોકોની સમક્ષ એ પ્રમાણે સ્પષ્ટ કહો કે 'હું સાધુ નથી, પરંતુ સાધુનો સેવક છું.' અને તે સાથે કહેણી પ્રમાણે રહેણીમાં પણ રહો, કેમકે

અતઃ એવ ન ચો ધર્તુ મૂલોત્તરગુણાનલમ્ ।

યુક્તા મુશ્રાદ્ધતા તસ્ય ન તુ દમ્ભેન જીવનમ્ ॥ ૧ ॥

પરિહર્તુ ન ચો લિઙ્ગમપ્યલં દદરાગવાન્ ।

સંચિજ્ઞપાક્ષિકઃ સ સ્યાન્નિર્દમ્ભઃ સાધુસેવકઃ ॥ ૨ ॥

કહેણી પ્રમાણે રહેણી નહિ રહી ગઈવાથી, જે સાધુ પોતે મૂળ અને ઉત્તર ગુણોને ધારણ કરવા સમર્થ નથી, તેણે શુદ્ધ શ્રાવક થવું ઉચિત છે, પરંતુ જે વડે જીવવું તો ઉચિત છે નહિ. (૧) કહાચિત કોઈ માણસ, સાધુ વેષ ઉપર દૃઢ રાગવાન હોવાથી સાધુ વેષને છોડવા ન ચાહતો હોય, તો તેણે સંવિજપક્ષી થવું. સંવિજપક્ષી, દંભ રહિત-પણે માધુષોનો સેવક થઈને વિચરે, પરંતુ મિથ્યાદંબર કરે નહિ (૨)

શ્રીવીતરાગ પ્રભુની આજ્ઞા એવા પ્રકારની છે કે ધર્મકરણી યથા-શક્તિન કરે: અને જે કરે તે નિદેશતા પૂર્વક કરે તેટલાજ માટે ઉપરના ગ્રંથોકામા સાધુપણ છોડી ગૃહસ્થ પણ થવાની ભલામણ કરી દીધી તેમાં આશ્ચર્ય એ છે કે, એક તરફ દરેક ઠેકાણે શાસ્ત્રોની અંદર મગાર છોડવાની ભલામણ કરવામા આવે છે, જ્યારે આ ઠેકાણે તો તે કરતાં ઉલટો ઉપદેશ કરવામા આવ્યો છે. તેની અંદર શુ રહસ્ય મમાણેલું છે; તે ખરેખર વિચારવા લાયક છે. અહિં તાત્પર્ય એ છે કે, જિયારે જીવ અનાદિ કાળથી ઈર્મક્રિચર વડે મલીન અનેલો છે, અને તે મલીનતા કોઈક અંગે દૂર થાય, તેટલા માટે તે સાધુપણું સ્વીકારે છે, તેમ છતાં જ્યારે સાધુ અવસ્થામાં પણ અધિક મલીનતાનાં કારણો જેવામાં આવ્યાં, ત્યારેજ શાસ્ત્રકારે કહ્યું કે 'યુક્તા મુશ્રાદ્ધતા તસ્ય ન તુ દમ્ભેન જીવનમ્' આ પ્રકારના વાક્યની અંદર ભારે ગભીર આશય રહેલો છે, તે શ્રીવીતરાગ ભગવાનના શાસન સિવાય અન્ય સ્થળે છેજ નહિ; એ ચોક્કસ વાત છે. સ સાગ્ની અંદર શિખી, મુડી, જટી, કપાથી, નગ્ન વિગેરે સાધુઓ જેવામાં આવે છે; પરંતુ તેઓની અંદર પ્રતાદિની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા જેવામા આવતી નથી અગર પ્રતિજ્ઞા લઈને પૂર્ણ રીતે પાળવાવાળા જે કોઈ પણ માધુ દેખાતા હોય, તો તે જૈન મુનિવરોજ છે, કે જોઓના આચાર વિચારનું વર્ણન આ દેશનાની અંદર વાંચનારને કંટાળેક સ્થળે દષ્ટિગોચર થયે એ તો સર્વ કોઈ સ્વીકારી શકે તેમ છે કે કપડામાં ધર્મ નથી, પરંતુ પરિણામમા ધર્મ છે. અવળત, કપડાં કિલ્લા રૂપ છે,

જેમ કે, રાજ કિલ્લા વિના શહેરની રક્ષા કરી શકતો નથી, તેમ મુનિના વેષ વિના મુનિ સ્વાચારને પાળી શકતો નથી. 'કોઈ છવનું કંઠ્યાણુ ખેશક મુનિવેષ ધારણ કર્યો સિવાય પણ થયેલું છે, પરંતુ તે માર્ગ રાજમાર્ગ નથી, જ્યારે મુનિવેષ તો કંઠ્યાણુનો રાજમાર્ગ છે; માટે:—

“ માયા જળ છોડી, શાંતિમા ચિત્ત ચોડી,
ઇન્દ્રિય વ્યૂહને ધર્મ સાધનમા બેડી,
માન મદ તોડી, પ્રભુ આગળ હલા રહેા કરબેડી,
કંઠ્યાણુની વાર છે હવે થોડી,
જાઓ સંતો મોક્ષ દોડી, જે નહિ રાખો માયા ઢોડી,
એમ કહે ધર્મ ધાગી, સત્ય વાત જરા ન ચોડી ”

માયાવી પુરૂષના, વિદ્યા વિનય વિવેકાદિ મદ્યગુણો આ વિશ્વમાં નિબંધ થાય છે, એટલુંજ નહિ, પરંતુ માયાવી માણસ વિશ્વાત્મને પાત્ર પણ રહેતો નથી તેના હાથથી થતાં શુભ કાર્યો પણ પ્રપંચમાં ખપે છે, તેટલાજ માટે માયા મહા નાગણીના સળધથી હમેશાં દૂર રહેવું.

હવે, તેનાથી દૂર રહ્યા છતાં પણ કદાચ લોકો માયાવી કહે, તો તેની કંઈ દરકાર કરવી નહિ કારણ કે માયને આય નથી હમેશા સત્યનો જય છે વર્તમાન સમયમાં લોકોની અંદર બુદ્ધિમાન પુરૂષોને માટે પણ પ્રપંચી શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે, પરંતુ તેટલા માટે ડરી જવું નહિ. ‘લોક મૂકે પોક’. ખેશક. અધર્મથી અવગચ કરવું. વાદ વિવાદના સમયની અંદર જ્યારે યુક્તિ પ્રયુક્તિ ચાલે છે, ત્યારે એક જણને જય અને એકને પરાજય મળે છે તે વખતે જયી માણસને પ્રપંચી અથવા પોલ્ટીટકલ કહી, પરાલવ પામેલો માણસ ભદ્રિક પુરૂષોને ભ્રમમાં નાખે છે, પરંતુ તેથી કાંઈ જયી પુરૂષ માયાવી ગણાતો નથી વાસ્તવિક વિચાર કરીએ તો, આ પ્રમાણે પોતાનો ખોટો ખચાવ કરનાર પરાલવ પામેલો માણસજ માયાવી ગણી શકાએ, કારણ કે જ્યારે લોકોની આગળ તો પોતાની ન્યૂન શક્તિ બતાવી શકાય નહિ, ત્યારે ખીબના શિર પર દોષ નાંખી તે બિચારો પોતાનો ખચાવ કરવા જતાં સ્વયં નષ્ટ બધ બને છે. તેટલા માટે આત્માર્થી પુરૂષોએ યથાર્થ વાત સિવાય એક વચનનો પણ ફાગેર કરવા પ્રયત્ન કરવો નહિ. હે ભવ્ય! તુ લોકમાં માનનીય, પૂજનીય અને વંદનીય વિગેરે ચવાની આશાત તુઓને તોડી દે. લોકિક કાર્યને ઠીક ન બાણી તું લોકોત્તર કાર્યમાં આવેલ છે, તોપણ ખેદની વાત છે કે તને ઓહ મહારાજ

માયારૂપ મહાઅધનમાં રાખેલ છે, અને તે અધનને, તુ તારે હાથે કસે-
ળીઆની માફક મજબૂત કરે છે, પરંતુ તે તને સર્વથા ઉચિત નથી.
નિષ્કપટી, નિર્દોષી અને નિર્માયી ખની સ્વસત્તાનો ભાગી ખન;
જગજગતુને હિતાવહ થા. અસ્તુ ! અધિકેન કિમ્ ? માયાના સખધમાં
આટલું કહેવું ખસ છે.

લોભતું સ્વરૂપ.

ભિન્ન ભિન્ન રૂચિવાળા લોકોની અન્દર વાસ કરી રહેલી માયાનુ દિગ્-
દર્શન કરાવ્યા બાદ હવે શ્રીમદ્ભુજ લોભના સખધમાં સંભાષણ શરૂ કરે છે:—

કોહો પીર્ષ પનાસેર્ષ માણો વિનયનાસણો ।

માયામિત્તાણિ નાસેર્ષ લોહો સન્નવિનાસણો ॥ ૧ ॥

(શ્રીદશવૈકાલિકસૂત્રમ્)

ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશક છે, માયા મિત્રા-
ચારીનો હવસ કરનારી છે, જ્યારે લોભ સર્વ ગુણોને ભસ્મસાત કરે છે.

લોભાધિકારમાં જેટલું કહીએ તેટલું થોડું છે. અવગુણોનો સરદાર
લોભ એક મહાપિશાચ છે. લોભવશીભૂત પુરૂષોમાં સર્વ અવગુણ નિવાસ
કરે છે. કહેવત છે કે—

‘ સત્ર અવગુણકો ગુણ લોભ મયો

તત્ર, ઔર અવગુણ મયે ન મયે ’ ।

સારાંશ એ છે કે, લોભની વિઘ્નમાનતામાં સર્વ દુર્ગુણો આવીને ખડા
થાય છે, અને લોભનો નાશ થવાની સાથેજ સર્વ દુર્ગુણો પલાયન કરી
જાય છે. લોભાધીન માણસ અન્યાયમાં પ્રવર્તમાન થાય છે જે જે ઠેકાણે
લોભ છે, ત્યાં સર્વત્ર અન્યાય રહેલોજ હોય છે આ સિદ્ધાંતની વ્યાપ્તિની
અન્દર કદાપિ વિરોધ માલૂમ પડશેજ નહિ તત્ત્વવેત્તા પુરૂષો તરફથી
લોભ પિશાચને નીચે મૂળખ પ્રમાણ પત્ર મળેલું છે:—

આકરઃ સર્વદોષાણાં ગુણમસન્નરાક્ષસઃ ।

કંદો વ્યસનવહ્નીનાં લોભઃ સર્વાર્થવાધકઃ ॥ ૧ ॥

સર્વ દોષોનુ ઉત્પત્તિ સ્થાન, ગુણોનો શાસ કરી જવામાં રાક્ષસ
સમાન અને કષ્ટરૂપ વેલડીના કાંદા તુલ્ય લોભ, તમામ અર્થોનો બાધ
કરનાર છે.

મનુષ્યને જેમ જેમ લાભ થતો જાય છે, તેમ તેમ લોભ પણ વધતો જાય છે, 'લાભાલ્લોભઃ પ્રવર્ધતે' વળી આ લોભનો કોઈ સ્થળે પણ થોભ નથી —

ધનહીનઃ જતમેકં સહસ્રં ધનવાનપિ ।

સહસ્રાધિપતિર્લક્ષં કોટિં લક્ષેશ્વરોઽપિ ચ ॥ ૧ ॥

કોટીશ્વરો નરેન્દ્રત્વં નરેન્દ્રશ્ચક્રવર્તિતામ્ ।

ચક્રવર્તી ચ દેવત્વં દેવોઽપીન્દ્રત્વમિચ્છતિ ॥ ૨ ॥

નિર્ધન માણસ પ્રથમ સો રૂપીઆની ઇચ્છા કરે છે, જ્યારે શત મુદ્રાની પ્રાપ્તિ થાય, એટલે તેને હજાર મેળવવાની ઇચ્છા ઉદ્ભવે છે, સહસ્રાધિપતિ લક્ષાધિપતિ થવાની વાછા રાખે છે, અને ત્યારપછી કોટ્યાધીશ થવાની અભિલાષા કરે છે (૧) કોટીશ્વર થયા બાદ મંડળેશ્વર થવા આડે છે, અને મંડળેશ્વરની ઋદ્ધિ પણ ધારે કે સંપ્રાપ્ત થઈ, તો પછી તે ચક્રવર્તિ થવાની આશા રાખે છે, અને ચક્રવર્તી વળી ઇન્દ્રની પદવી મેળવવાના મનોરથો અલાવે છે (૨)

હવે ઇન્દ્ર થયા છતાં પણ લોભ શાંતિને પામતો નથી ઉત્તરાર્ધયથા મૂવની અન્દર ઇચ્છાને આકાશની ઉપમા આપવામાં આવેલી છે, અર્થાત્ જેમ આકાશનો અન્ત નથી, તેમ લોભસમુદ્રનો પણ પાર પામી શકાતો નથી પ્રથમ લોભનુ સ્વરૂપ સ્વરૂપ હોય છે, પરંતુ ક્રમશઃ વધતા વધતા તે મોટું રાક્ષસી રૂપ ધારણ કરે છે અતે લોભિષ્ટ માણસ પોતાની માતાને યા પિતાને, ભાઈને કે બહેનને, સ્વામીને કે સેવકને તેમજ દેવને કે ગુરૂને પણ ઠગે છે ઠગે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ વખત પર જન લેવા પણ ચૂકતો નથી કહ્યું છે કે —

હિંસેવ સર્વપાપાના મિથ્યાત્વમિવ કર્મણામ્ ।

રાજયક્ષમેવ રોગાણા લોભઃ સર્વાંગસા ગુરુઃ ॥ ૧ ॥

જગ સર્વ પાપોનુ કારણ હિંસા છે, સર્વ કર્મોનુ કારણ મિથ્યાત્વ છે, અને મર્થ ગોગોનુ કારણ ક્ષય રોગ છે, તે પ્રમાણે તમામ અપરાધોનો ગુરુ લોભ છે

જ્યા હિંસા છે, ત્યા મર્થ પાપો અથવા આવીને હામાં રહે છે. હિંસા ગમસ્ત ધર્મોનો નાશ કરનારી છે. તેટલાજ માટે હિંસાથી ધર્મ માનનાર ધર્મિષ્ઠ ગણાય કે નહિ તે વિચારવા લાયક છે. હિંસા, મિથ્યાત્વ અને

રાજ્યધર્મા એ ત્રણ દૃષ્ટાત આપ્યા બાદ લોભને સર્વ અપરાધનો ગુરૂ સિદ્ધ કરવામા આવેલ છે. આ લોભનું એક છત્ર ગજય એકેન્દ્રિયથી માડીને પચેન્દ્રિય પર્યન્ત અખડાનદ રીતે પ્રવર્તે છે —

અહો ! લોભસ્ય સામ્રાજ્યમેકચ્છત્રં મહીતલે ।

તરવોડપિ નિધિં પ્રાપ્ય યાદૈ. ગ્રચ્છાદચન્તિ યત્ ॥ ૧ ॥

અહો ! લોભ મહારાજનું સામ્રાજ્ય પૃથ્વીતલમાં એકછત્ર પ્રવર્તે છે, તે કેવું આશ્ચર્ય ? વૃક્ષો પણ ભડારને પામીને તેને પોતાના મૂળો વડે ઢાંકી રાખે છે ।

એકેન્દ્રિય પ્રાણી પણ દ્રવ્યના ભડારને પોતાનાં મૂળ નીચે ગોપવી રાખે છે, કે જથી કરીને તે કોઇના દૃષ્ટિપથમા આવી શકે નહિ ત્રી અરિહત લગવાને ખતાવેલું છેકે, ચાર સંજ્ઞાઓ સમસ્ત પ્રાણીઓની અન્દર રહેલી છે. (૧) આહાર સંજ્ઞા, (૨) ભય સંજ્ઞા, (૩) મૈથુન સંજ્ઞા, (૪) પરિગ્રહ સંજ્ઞા. આહાર સંજ્ઞાને લીધેજ વૃક્ષો પોતાનાં મૂળીઆં વડે પ્રાણીને જે ચી-લછ પાંદડા સુધી પહોંચાડી શકે છે. ભય સંજ્ઞાના જોરથી ક્ષબ્ધમણી નામની વનસ્પતિ મનુષ્યના હાથની આગળી પોતા તરફ જવાથી સંકોચ પામે છે. કેટલાક વૃક્ષોની અંદર મૈથુન સંજ્ઞા પણ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે, તેઓની અન્દર નર નારીના વિલાગ હોય છે તેઓ ખત્રે જ્યાં હોય છે, તેજ વૃક્ષો ફળે છે. અશોક અને બકુલ વિગેરે વૃક્ષો સ્ત્રીનો પગ અડકવાથી અથવા તેા સ્ત્રીના સુખનું પ્રાણી તેના પર પડવાથી ફળવા લાગે છે. વળી પરિગ્રહ સંજ્ઞાના જોરથી તરૂંઓ પોતાના પત્ર, પુષ્પ અને ફળની રક્ષા પ્રકાશન્તરે કરે છે. કેટલીએક વેલડીઓ ફળને પાંદડા તળે ઢાંકી રાખે છે, તેમજ પરિગ્રહ સંજ્ઞાના પ્રતાપથીજ અજ્ઞાત અવસ્થામાં પણ વૃક્ષો ધનની મમતા રાખે છે.

આજ પ્રમાણે દીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવો પણ પરિગ્રહની સંજ્ઞાવાળા હોય છે જમકે —

અપિ દ્રવિણલોભેન સ્તે દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાઃ ।

સ્વકીયાન્યધિતિષ્ઠન્તિ પ્રાગ્નિધામાનિ મૂર્છયા ॥૧॥

એધન્દ્રી, તેધન્દ્રી અને ચતુરિન્દ્રી જીવો દ્રવ્યના લોભ વડે કરીને પૂર્વમા નિધાનોનું સેવન કરે છે, અર્થાત્ પોતે પૂર્વાવસ્થામા જે જગ્યાએ

દ્રવ્ય મૂકેલ હોય છે, તેજ જગ્યાએ લોભના પરિણામના વશ થકી આવીને ક્ષીન્દ્રિયાદિકપણે ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે પચેન્દ્રિય જીવો લોભના વશથી કેવી કેવી વિડંબનાઓ સહન કરે છે, તે જૂઓ—

મુજઙ્ગગૃહગોધાઃ સ્યુર્મુહ્યાઃ પચ્ચેન્દ્રિયા અપિ ।

ધનલોભેન જાયન્તે નિધાનસ્થાનભૂમિષુ ॥ ૧ ॥

સર્પ, ગરોળી, હંદ, ખિલાડી, શ્વાન અને વાનર વિગેરેના રૂપમાં પચેન્દ્રિય જીવો ધનના લોભવડે કરીને નિધાન સ્થાનની ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે

લોભને આધીન થયેલો જીવ મરીને પણ પોતાના ભંડારની આસપાસ પચેન્દ્રિયતિર્થેષપણે ઉત્પન્ન થાય છે, એટલુંજ નહિ, પરંતુ કોઈ પુરુષ, સ્ત્રી या કોઈ બીજો જીવ, જ્યારે તે નિધાનના સ્થાનપર જાય છે, ત્યારે તે જીવને સ્વાભાવિક દ્રેષ થાય છે, અને તેથી તે બીજા જીવને ઉપદ્રવ પણ કરે છે. કદાચ કોઈ માણસ તે નિધાનને ઓઢીને ત્યાંથી ધન લઇ જાય, તો તે જીવ ઝુરી ઝુરીને પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે. અલખત, તેને એમ માલુમ નથી હોતું કે આ દ્રવ્ય પોતાને ઉપયોગી છે, તો પણ પૂર્વ લવના લોભને લીધે તે જીવ મોહને વશવર્તી બને છે અને વ્યાકુળ બની દુઃખ પરંપરા ભોગવે છે. વળી ત્યાંથી અજ્ઞાન વશ મરણ પામી દુર્ગતિનો ભાગ્ય થાય છે અથવા તો ત્યાંને ત્યાંજ નવા નવા જન્મ ધારણ કરે છે.

વળી લોભ, ભૂત પિશાચાદિકને પણ દુઃખી કરે છે, કહ્યું છે કે—
પિશાચમુદ્ગલપ્રેતભૂતયક્ષાદંયો ધનમ્ ।

સ્વકીયં પરકીયં વાડ્યધિત્તિષ્ઠન્તિ લોભતઃ ॥ ૧ ॥

પિગાચ, વ્યંતર, ગેત, ભૂત અને યક્ષાદિ દેવો, પોતાના અગર પારકા દ્રવ્યને લોભવશ થઇ દબાવી રાખે છે.

એ પ્રસિદ્ધ વાત છે કે, પિગાચ, વ્યંતર અને ભૂત ત્રેતાદિકને દ્રવ્યનું કંઈ પ્રયોજન નથી, છતાં લોભના વશથી તે દેવો પણ રાત દિવસ સચિત રહે છે તે દ્રવ્ય તેઓ બીજા કોઈને લેવા દેતા નથી, કદાચ કોઈ લઇ જાય તો તેને સુખશાંતિથી તેના ઉપભોગ પણ કરવા દેતા નથી.

આતો પિશાચાદિની વાત કહી, પરન્તુ ઉચ્ચગતિના દેવો પણ લોભાધીન થઇ નીચ ગતિને પામે છે—

મૂળોદ્યાનવાપ્યાદૌ મૂર્ચ્છિતાશ્ચિદશા અપિ ।

ચ્યુત્વા તન્નૈવ જાયન્તે પૃથ્વીકાયાદિયોનિષુ ॥ ૧ ॥

વિમાનવાસી દેવતાઓ પણ અલકાર, ઉઘાન અને વાવડીઓમાં મોહિત થતા ચ્યવીને પૃથ્વીકાયાદિ યોનિઓને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે વિમાનવાસી દેવતાઓ કીડા કરવા ખહાર ચાલ્યા જાય છે, ત્યાં આયુષ્યની પરિસ્થિતિ થવાથી જે વસ્તુમાં તેઓ મોહિત થયા હોય છે, તેજ વસ્તુની અન્દર આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, આની અન્દર પણ લોભજ પ્રબળ કારણ છે.

આ પ્રસંગે એ વાતનો કંઈક ખ્યાલ રજૂ કરવો અસ્થાને નહિ ગળાય કે—મનુષ્યો લોભવિવશ થઇ કેવાં અનર્થો કરે છે, અને કેવાં કદ્યો ઉઠાવે છે ? કદ્યું છે કે —

एकामिषामिલાपिणो सारमेया इव द्रुतम् ।

સોદર્યા અપિ યુધ્યન્તે ધનલેશજિઘૃક્ષ્યા ॥ ૧ ॥

એક માંસ પેશીને માટે દ્રુતરાઓ જેમ તુરત લડાઈ કરે છે, તેમજ એક ઉદરથી ઉત્પન્ન થએલા ભાઈઓ પણ લગાર માન ધન ત્રહણ કરવાની ધરદાથી પરસ્પર યુદ્ધ કરે છે

આશ્ચર્યની વાત છે કે, એકજ માતાના પુત્રો તે સહોદરો કહેવાય છે. તે સહોદરો પણ લોભરૂપ પિશાચને આધીન થઈ, સંબંધને કારણે મૃદ્ધી, ખન્ધુ સાથે શત્રુપણાનુ વર્તન ચલાવે છે, આના દષ્ટાન્તમાં ભરત ખાહુખળીનું યુદ્ધ, અને કૌરવ પાંડવોનું યુદ્ધ જૈન તેમજ હિન્દુશાસ્ત્રોમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. આયુદ્ધો પાંડવચરિત્ર અને મહાભારતમાં વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણવેલ છે વર્તમાનકાળની અન્દર પણ તેનાં સેકડો ઉદાહરણો આપણે નજરે દેખીએ છીએ અને અનુભવીએ છીએ. સ્વાર્થ સાધકોની વાત તો ખાબૂએ રહો, પરન્તુ પરમાર્થ સાધકો, જેવા કે મોક્ષના સાર્થ-વાહ દેખાતા અને નિઃસ્પૃહી ગણાતા મુનિઓને પણ લોભ લૂંટારો લૂંટ્યા વિના છોડતો નથી. કહેણ છે કે —

प्राप्योपशान्तनोहत्वं क्रोधादिविजये सति ।

લોભાંશમાત્રદોષેણ પતન્તિ ચતયોઽપિ હિ ॥ ૧ ॥

ક્રોધ, માન અને માયાને છૂટી લઇ, 'અગ્યારમુ' ઉપશાંતિમોહ નામનું ગુણસ્થાનક પામ્યા છતાં પણ લોભાસં માત્ર વડે કરીને 'મુનિવ-શિનુ' પણ પતન થાય છે.

જૈન શાસ્ત્રોમાં જે ચૌદ ગુણસ્થાનક કહ્યાં છે, તે અનુક્રમે એક બીજાથી ચડીઆતાં છે. જેમ જેમ આત્મગુણોની ઉન્નતિ થતી જાય છે; તેમ તેમ જીવ ઉચ્ચ ઉચ્ચતર ગુણસ્થાનક પર ચડતો જાય છે. પરંતુ તેઓની અંદર પહેલાં તેા ચતુર્થ ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ ચવીજ ઘણી હુબર છે. ચતુર્થ ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ સમયે વસ્તુધર્મની આગખાણ થાય છે, અર્થાત્ દેવને દેવ તરીકે માને છે, ગુરૂને ગુરૂ તરીકે સ્વીકારે છે, અને ધર્મને ધર્મ તરીકે અગીકાર કરે છે (આ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ, એ ત્રણનું સ્વરૂપ આગળ બતાવીશું) ચતુર્થ ગુણસ્થાનક પર રહેલો જીવ તેવા દેવ ગુરૂ અને ધર્મ એ ત્રણેની ભક્તિમાં તત્પર થાય છે. આ પ્રમાણે ભક્તિ કરતાં કરતાં વ્રત ઉદયમાં આવે છે, એટલે કે વ્રત આદરવાના પરિણામ થાય છે; ત્યારબાદ જીવ પચમ ગુણસ્થાનકવાળો ગણાય છે. તે સ્થિતિમાં શ્રાવકોનાં વ્રત પાળી માધુ ધર્મ સ્વીકારે છે. ત્યારે છઠ્ઠા કે સાતમા ગુણસ્થાનક ઉપર આવી શકે છે. તદનન્તર જેમ જેમ ઉત્તરોત્તર આત્મસત્તાની શુદ્ધતા થતી જાય છે, તેમ તેમ આગળ આગળ ગુણસ્થાનકોમાં તે પ્રવેશ કરતો જાય છે, જ્યારે દશમે ગુણસ્થાનકે તે પહોંચે છે, ત્યારે ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ, અનુક્રમે ક્ષય થાય છે અથવા ઉપશાંત થાય છે. અગ્યારમા ગુણસ્થાનકની અન્દર સૂક્ષ્મ લોભ ઉપશાંત દશમા રહેલો હોય છે, તેજ લોભ અગ્યારમા ગુણસ્થાનક થકી જીવને લથડાવે છે ત્યાંથી લથડેલ ક્રોધ જીવ તે ઉપશમ શ્રેણીને ત્યાગ કરવા સાથે સાતમે ગુણસ્થાનકે આવે છે અને ત્યાંથી બીજી ક્ષપકશ્રેણી આરંભી મોક્ષગામી થવા ભાગ્યશાળી નિવડે છે; જ્યારે બાકીનાઓ તેા ત્યાંથી લથડીને ઠેઠ પ્રથમ ગુણસ્થાનકે જઈ કાળ કરી નિગોદ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. માટે લોભનું જોર દશમા ગુણસ્થાનક સુધી છે, એ વાત સમસ્ત જૈન તત્ત્વવેત્તાઓ બતાવે છે. લોભ, અગ્યારમા ગુણસ્થાનક થકી જીવને પાડે છે, તે વાત કર્મચયના રહસ્યનેા જાણકાર સારી રીતે સમજી શકે છે જ્યારે લોભ, આત્મસત્તાને આગળનાર પુરૂષોને પણ નીચા પાડે છે, તેા પછી અન્ન પામર જીવોની તેા વાતજ શી ? ચાલુ સમયની સ્થિતિના આપણે ઘડીભર વિચાર કરીશું, તેા લોભ હુટારાએ સમસ્ત વર્ગના સાધુઓની પણ દુર્દશા કરી મૂકી છે. પ્રથમ તેા ત્યાગી

કેવળી ગણના જૈન મુનિઓને માટે આપણે સજ્જત વિચાર કરીશું, તો
 એ સર્વ થકા વિના મંદો નહિ તેઓ અનગાર. બિશ્વ, મુનિ, અમુશ્વ,
 વિશેષ નામોને પાછળ રૂપા છતાં પ્રેક્ષકોને તદ્દન ઉલટો. પ્રતિભાસ કરાવે
 કે તેનું મુનિ કાંઈ તપ, મીશ, તો ચોખ્ખાં જિવાય બીજું કાંઈ જાણીએ
 નહિ. ખરૂં છે કે જોઈએ રૂપ મદા પિશાચન જેવું દશમા ગુણસ્થાનક
 સુધી દોષ તે જોઈએ મમાર જોડી મુનિપણ રૂપોકાદે છે, તેઓની અંદર
 પણ જે મરુત્તિનું વિશેષ જેવું નેવામાં આવે છે, તેનું ખરૂં કારણ મોહ-
 દમ નહિ મોહનીય રૂપનું જેવું તત્ત્વજ્ઞાન થયા જિવાય દઢાવી શકાય તેમ
 નથી, અને તત્ત્વજ્ઞાન થવાને માટે નિઃસ્પર્શતા ગુણ પથમ અપેક્ષિત છે,
 પરંતુ આ નિઃસ્પર્શતા ગુણ 'કલાલ માર અને કલાલ નાર' એમ જ્યાં
 મને તત્ત્વપણે જોય છે, ત્યાંથી મને ગાંઠ હર ભાજતો ફરે છે. માર
 તત્ત્વમાં પડી જઈ મુનિવરો સોમદાગ નીચે પડે છે. તેઓને યગનો,
 શ્રીર્મિ, માવકોને સગર પુરતક વિશેષોને ચોખ્ખાં દોષથી આવી વિકટ
 રૂપ અનમાં તેઓ કમાઈ જઈ જન્મ જ્યાં જુમાને છે જે કે અન્ય
 મુનિઓ છતાં જૈન મુનિઓ મને જન્મને જાગી, દેગી અને નિહોલી
 દુષ્ટિઓય થાય છે, પરંતુ અનીનિથી ઉપાર્જન થએલ પેમા વડે ખનેલા
 અશુદ્ધ આદરના વપગગ થકી તેઓ કોઈકવાર ઉલટે રૂતે દોરાતા હોય
 જેમ માત્રમ પડે છે 'આહાર એવો આહાર' એ વાત યુક્તિયુક્ત અને
 ખગખ છે જે મુનિવરો મમાર કાર્યની તદ્દન મુક્ત થએલા છે, તેઓને
 મોહ થવાનો અભવ નથી, છતાં જે મોહ માત્રમ પડે છે, તેમાં આહારનો
 પણ દોષ છે કેટલેક ઠેકાણે મદાવનની મારક દાન દેવાય છે, તેથી
 દાનને અને દાન લેનારને વાગવિકે માત્ર નથી પરંતુ જે દાન
 નીલિ સપત્ર પેમાનો અને નિર્દોષ આહાર કેહન આત્મ દેશ્યાણને
 માટે આપે, અને લેનાર કેહન મન્નમ નિર્મોહ માટે માત્ર શરીર
 દેશવી ગમવાના હેતુથીજ ને. તો ને ખન્ને જણ સુગતિ પામે છે, અને
 તેથી ઉલટું જે દાન યગ-શ્રીર્મિ માટે, ગમે તે રીતે ઉપાર્જન થએલ
 પેમાનું દાન આપે, અને લેનાર, શરીરની પુષ્ટિ માટે લે, તો ખન્ને
 જણ દુર્ગતિના ભાગી થાય છે વાસ્તવિક મુનિપદ જ્યાં હોય,
 ત્યાં લોભ ન દોષો લેઈએ, છતાં શૃષ્ટસ્થોના સખધથી લોભાદિ દુર્ગેણો
 જેવામાં આવે, માટે મુનિઓએ લોભાવૃત્તિવાળા શૃષ્ટસ્થોનો
 મમર્જી રાખવો ઉચિત નથી, તે પ્રમાણે મમર્જી નહિ રાખવા છતાં જે

લોભવૃત્તિ માણસ પડે, તો તે મુનિએ જાણવું જે હજૂ પોતાને સંસાર પરિભ્રમણ અધિક કરવાનું છે

લોભને વશીભૂત પ્રાણી અનેક અનર્થ પરંપરા ઉત્પન્ન કરે છે. દેવદ્રવ્ય અને ગુરુદ્રવ્યને હોધ્યાં કરી જવાનું શીખવનાર પણ લોભજ છે, અને પ્રાણીને અનીતિમાં ગ્રેગનાર પણ લોભ છે મનુષ્ય અલખત, પોતે સમજતો હોય છે કે મારે તમામ ચીજ છોડીને પરલોક જવાનું છે, તો પણ દ્રવ્યાધીન બની દરિદ્રાવસ્થા ભોગવે છે અહર્નિશ દ્રવ્ય માટે દીન બને છે, નહિ કરવાનું કરે છે, અને નહિ બંધવાનું બંધે છે. તેમજ સંબંધીઓ સાથેના ઘણા કાલના સંબંધને પણ તોડી નાંખે છે, વળી લોભી માણસ અસદ્ વસ્તુનો પણ સદ્ભાવ બતાવે છે. કહ્યું છે કે.—

હાસશોકદ્વેષહર્ષાનસતોડ્યાત્મનિ સ્ફુટમ્ ।

સ્વામિનોડ્યે લોભવન્તો નાટયન્તિ નટા इव ॥ ૧ ॥

લોભગ્રસ્ત પુરુષો, પોતાની અંદર હાસ્ય, શોક, દ્વેષ અને હર્ષોદિ અવિષમાન હોય, તોપણ તેઓને પોતાના શેઠની આગળ નટની માફક નચાવે છે.

લોભી માણસ જે કે અદરથી દુખી હોય છે, તો પણ ધનવંતની આગળ તેને સાફ લગાડવાની ખાતર બહારથી હસે છે વળી પોતાના માલિકનું નુકશાન થતું દેખી પોતાને વાસ્તવિક શોક ન થયો હોય, છતાં પણ મુખ, નેત્રનો વિકાર કરી નાંખી ઉપરથી શોક પ્રદર્શિત કરે છે. પોતાના સ્વામીના શત્રુ ઉપર કદાચ પોતાને દ્વેષ ન હોય; તથાપિ દ્વેષ હોવાનો ડોળ કરે છે પોતાના સ્વામીથી પોતાને અલ્પ લાભ થએલો સમજી, જે કે તેને ચિત્તમાં અકસોસ હોય, તોપણ તેની આગળ હર્ષ બતાવે છે; ‘અનદાતા ! આપનો પ્રણય પ્રતાપ છે, આપના હાથથી મળેલી પ્રસાદી લાખો રૂપીઆ છે.’ ઇત્યાદિ ખુશામત લોભી માણસ કરે છે. આટલી આટલી ખુશામત કર્યા છતાં આશા પૂર્ણ થતી નથી. લોભ રૂપી ગર્ત (ખાડા) ને જમ જમ તે પૂરવા ધારે છે, તેમ તેમ તે વધતોજ જાય છે, તેને માટે કહ્યું છે કે —

અપિ નામૈષ પૂર્યેત પયોમિઃ પયસાં પતિઃ ।

ન તુ ત્રૈલોક્યરાજ્યેઽપિ પ્રાપ્તે લોભઃ પ્રપૂર્યતે ॥ ૧ ॥

સમુદ્રમાં બમે તેટલું પાણી જાય તોપણ તે પૂર્ણ થતો નથી. તેમ ત્રણ

લોકના રાજ્યની પ્રાપ્તિ થયા છતાં પણ લોભરૂપી સમુદ્ર કદી પૂર્ણ થતો નથી.

સમુદ્ર જેમ જળથી પૂર્ણ થાય નહિ, તેમ લોભસમુદ્ર ગમે તેટલા ધન્યાદિના લાભથી પણ પૂર્ણ થતોજ નથી. બદકે જે વસ્તુમાં જેમ જેમ લાભ થતો જાય છે; તેમ તેમ તે વસ્તુમાં લોભ તો વૃદ્ધિજ પામતો જાય છે.

યયા લાભસ્તથા લોભો લાભાલોભઃ પ્રવર્ધતે ।

આ વાતનું સમર્થન કરવાને માટે શ્રીહિતરાધ્યયન મૂત્રની અંદર સ્પષ્ટ રીતે લખાએલું કપિલ કેવલીનું દૃષ્ટાન્ત અહીં ટાંકી બતાવવું ઉચિત સમજાય છે.

કપિલ કેવલીનું દૃષ્ટાન્ત

કોશાંબી નગરીમાં જિતશત્રુ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે શહેરની અંદર કાશ્યપ નામનો એક બ્રાહ્મણ, રાજા અને પ્રજામાં સત્કાર પામેલો હતો. તેને યગ્ના નામની સ્ત્રી અને કપિલ નામનો પુત્ર હતો. કપિલની બાલ્યાવસ્થામાંજ તેનો પિતા મરણ પામ્યો. કાશ્યપના અધિકાર ઉપર હવે કોઈ બીજો બ્રાહ્મણ આવ્યો. આ બ્રાહ્મણનો રાજા દગ્ધારમાં થતો. આદ્ય અને આડબર ભેઈ યશા દુ.ખી થઈ રેવા લાગી. ત્યારે કપિલે પૂછ્યું 'હિ માત ! શા માટે ક્રોધે છે ?' યશાએ ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે 'હિ પુત્ર ! જે તું લાણ્યો હોત તો તારા પિતાનું સ્થાન બીજા કોઈના હાથમાં જત નહિ, '

કપિલે પોતાની માતાને કહ્યું:—'હું લાણીશ ' ત્યારે યશાએ શાંત થઈ તેને કહ્યું કે 'આ શહેરની અંદર તો રાજમાન્ય પડિતના ભયથી તને કોઈ લણાવગે નહિ' માટે તું શ્રાવસ્તી નગરીમાં જ, ત્યાં તારા પિતાનો મિત્ર ઈંદ્રદત્ત નામનો પડિત ગ્હે છે, તે તને લણાવગે ' માતાનું વચન સાંભળી કપિલ શ્રાવસ્તી ગયો ઇંદ્રદત્ત ઉપાધ્યાયને પોતાનું સમસ્ત વૃત્તાન્ત નિવેદન કરવાથી તેણે જાણ્યું કે આ મારા મિત્રનો પુત્ર છે, માટે મારે તેને લણાવવો સર્વથા ઉચિત છે. આમ ધારી તે ગામની અંદર શાલિભદ્ર નામનો એક દાનવીર શેઠ રહેતો હતો, તેને ત્યાં સિકારશ પહોંચાડીને કપિલને ખાન પાનનો બંદોબસ્ત કરાવી આપ્યો. સુખે અન્નપાન મળવાથી તેણે અધ્યયન શરૂ કર્યું. વિદ્વાન્ થવાનાં ચિહ્નો માલૂમ પડવા લાગ્યાં, પરંતુ કર્મજોગે યૌવનાવસ્થાના કારણથી શેઠના ઘરમાં કામ કરનાર દાસીની સાથે કપિલનો સંબંધ

થયો, અને દાસી તેનાથી ગર્ભિણી પણ થઈ, ત્યારે તે કપિલને કહેવા લાગી કે 'હું તારા સંયોગથી ગર્ભવંતી થઈ છું, માટે પ્રસૂતિ સમયે થોડા પૈસાની જરૂરીયાત પડશે. દાસીના આવાં વચનો સાંભળી તે ગભરાયો અને રાતભર નિદ્રા આવી નહિ. ત્યારે દામીએ તેને સમજાવ્યું કે 'ગભરાઓ છો શા માટે?' આ શહેરની અંદર ધન નામનો એક શ્રેષ્ઠ સૌથી પ્રથમ આશિષ આપનારને જે માસા સુવર્ણ આપે છે, તમે ત્યાં જઈને આશિષ આપો ' આ સાંભળી કપિલ ખુશી થયો. સૌથી પ્રથમ આશિષ આપવાના વિચારમાં સૂતો હતો, તેવામાં તે ચિંતામાં ને ચિંતામાં એકદમ રાત્રીના ખાર વાગે જાગ્યો, અને મનમાં ધાર્યું કે સવાર થઈ ગયું હશે, પરંતુ આમ સમજી જ્યાં ખહાર નિકળે છે કે, રસ્તામાં ચોકીવાળાએ પકડ્યો. આખી રાત ખેસારી મૂકી સવારમાં તેને રાજા પાસે લઈ જવામાં આવ્યો. રાજાએ પૂછ્યું—'મધ્ય રાત્રિએ કેમ ખહાર નિકળ્યો હતો?'

હવે કપિલે વિચાર કર્યો કે સાચને આંચ નથી, યથાર્થ વાત કહેનાર મુખી થાય છે આમ ધારી ચોતાનું અથથી ઇતિ સુધી વૃત્તાત રાજાને કહી સંભળાવ્યું. રાજા તથ્યવાતી જાણી પ્રમત્ર થયો અને કહ્યું કે 'તારી ઇચ્છા હોય તે માગ ' કપિલે કહ્યું 'વિચાર કરીને માગીશ ' આ પછી તે વિચાર કરવા માટે અશોક વાટિકામાં ગયો. ત્યાં જઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે, જે માસાને ખદ્દે દશ માસા માગું, પરંતુ વળી વિચાર આવ્યો કે દશ માસાથી માત્ર વજ્રાદિ પૂરા પાડી શકાશે પરંતુ અલકારાદિ ખરીદી શકાશે નહિ એમ ધારી હજાર માસા માગવાનો વિચાર કર્યો, તો ત્યાં પણ લોભે તેને કરવા દીધો નહિ ઘર, વાડી, ગાડી વિગેરેની જોગવાઈ કાઈ હજારથી થાય નહિ માટે લાખ માગું; આવો વિચાર કર્યો. તો પણ મન સ્થિર થયું નહિ. નોકર ચાકર હાથી ઘોડા વિગેરે રાજાની માફક સાહિબી કાઈ લાખ માસાથી થઈ શકે નહિ; માટે કોડ મામા માગવા દીક છે. અતે કોડથી પણ મન સંતોષ પામ્યું નહિ, તેવામાં શુભોદય થવાથી એકદમ વૈરાગ્ય ભાવના જાગૃત થઈ આવી; અને નૈસર્ગિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થવા સાથે શમ, મવેગ, નિર્વેદાદિ ગુણો ઉત્પન્ન થયા. અને ત્યાં વાટિકામાં જ ભાવ સાધુ ખનીને લોચ કરવા તત્પર થયો. તેટલામાં દેવોએ તેને ખુનિ વેષ અર્પણ કર્યો. તત્કાળ ત્યાંથી ઉઠી રાજા પાસે આવ્યો. રાજાએ ક્ષણવારમાં ખડકપીની માફક તેને અન્ય વેશમાં ઉભેલાં જોઈ પૂછ્યું કે 'શુ વિચાર્યું?' ત્યારે તેણે ઉત્તરમાં એટલું જ કહ્યું કે—

જહા લાહો તહા લોહો લાહા લોહો પવડ્ડહ ।

દોમાસાકળસકજ્જં કોહીંણ વિ ન નિવટ્ટિયં ॥ ૧ ॥

‘જેમ લાભ તેમ લોભ. લાભ લોભને વધાવે છે. જે માસા સુવર્ણને માટે હુ આવેલ હતો. પરંતુ કોડ માસાથી પણ મન ઠર્યું નહિ તેથી હે રાજન્ ! લોભનો ત્યાગ કરી મે મુનિવેષ ધારણ કર્યો છે. ધ્રુવ ભાવથી હવે હું સાધુ થયો છું.’ રાજાએ કહ્યું કે ‘કોડ માસા આપવા પણ હું તૈયાર છું.’ કપિએ કહ્યું ‘હે રાજન્ ! મર્વ પરિવ્રજાને મે ત્યાગ કર્યો છે.’ એમ કહી ત્યાંથી નિકળી શુદ્ધ ચારિત્ર પાળતા કપિએ મુનિ છ માસને અતે લોકલોક પ્રકાશી કેવળી થયા. એકવાર રસ્તામાં તેઓને ચોર મળ્યા. તેઓને પ્રતિબોધવા નિમિત્તે તેઓના કહેવા પ્રમાણે પોતે નાટકના રૂપમાં ઉપદેશ કરી બલભદ્ર પ્રમુખ ચોરોને પ્રતિબોધ્યા. તેના ઉપદેશની માત્ર નમૂના દાખલ નીચેની એક ગાથા જૂઓ—

અધુવે અસાસયંમિ સંસારંમિ દુક્ખપડરાણ ।

કિં નામ હુજ્જ તં કમ્મયં જેનાહં દુગ્ગઈ ન ગચ્છેજ્જા ॥ ૧ ॥

આ અસ્થિર, અગાશ્વત અને દુખથી ભરપૂર સંસારમાં એવું કોણ કર્મ છે કે જે કર્મ વડે હું દુર્ગતિ ન જાઉં? આ વાક્ય કપિએ કેવળીએ ચોરોને પ્રતિબોધવા નિમિત્તે કહેલું છે, કારણ કે કેવળી કૃતકૃત્ય અને નશય રહિત છે ”

કપિએ કેવળીના દૃષ્ટાંત ઉપરથી મનુષ્યે સાર એ લેવા જોઈએ કે. જે કપિએ લોભનો ત્યાગ કર્યો, તોજ તેઓ અજરામર પદ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા, પરંતુ કદાચ લોભને વળગી રહ્યા હોત, તો તેમની શી દશા થાત, તે અરેખ વચાવવા જોઈએ છે

લોભાધીન માણુમ કોઇનુ પણ ભલુ કરવા શક્તિમાન થતો નથી અરે, ખીજનુ હિત કરવુ તો દુર ગ્ય, પરંતુ પોતાનુ લૌકિક હિત કરવા પણ ભાગ્યશાળી થઇ શકતો નથી વિપત્તિઓ શિર પર આવી પડી હોય, તેવી દશામાં પણ ધ્રુવ વાપગી શકતો નથી. લોભવાળી પ્રકૃતિ દુનિયામા ભારે વિડબનાઓ ઉત્પન્ન કરે છે નાત જાતમા, સંજ્ઞન સમાજમા, ધર્મધામમા અને લૌકિક વ્યવહારમાં સર્વત્ર અપયશ અને અપમાનને પાત્રજ લોભી માણુસ બને છે આ લોભ રૂપ અગ્નિ, સંતોષ રૂપ અમૃત વિના કદાપિ શાત થઇ શકતો નથી કહ્યું છે કે—

શીતો રવિર્ભવતિ શીતરુચિઃ પ્રતાપી

સ્તવ્ધં નમો જલનિધિઃ સરિદંબુંતૃપ્તઃ ।

સ્થાયી મરુદ્ધિદહનો દહનોઽપિ જાતુ

લોભાઽનલસ્તુ ન કદાચિદદાહકઃ સ્યાત્ ॥ ૧ ॥

સૂર્ય અમુક કાલવશાત્ શીતલ થાય, ચન્દ્ર કદાચિત્ પ્રતાપી થાય, આકાશ ધારે કે સ્તવ્ધ થાય, સમુદ્ર નદીઓનાં જલથી તૃપ્ત થતો નથી, તો પણ માની લાઇએ કે તૃપ્ત થઇ જાય, પવન ચ ચલ છે, તથાપિ સમજે કે કદાચ સ્થિર સ્વભાવવાળો થાય અને અગ્નિ બાળવાનાં સ્વભાવવાળો છે; તો પણ સત્યના પ્રભાવ થકી કદાચ અદાહક થાય; પરંતુ લોભાનલ મનુષ્ય તો કદાપણ દિવસે અદાહક થતોજ નથી

ખરેખર, લોભ રૂપી અગ્નિ પ્રાણીઓનાં અંતઃકરણોને ભસ્મીભૂત કરી, લોહી માંસ સૂકવી નાખી; શરીરને કેવળ અસ્થિપંજર બનાવી મૂકે છે. તદ્દપિ લોભી માણસ લોભનો ત્યાગ કરી શકતો નથી કાષ્ટને પામી જેમ અગ્નિ લભૂકી ઉઠે છે. તેમ લોભ વડે લોભાનલ વધતોજ જાય છે. વધતાં વધતાં તે એટલો બધો વધી જાય છે કે વિદ્યા, આગમ, તપ, જપ, શમ અને સયમાદિ તમામ ગુણોનો નાશ કરી જગતના પૂજ્યને પણ અપૂજ્ય બનાવે છે. લોભના જોરથી માણસ સ્વકર્તવ્ય વિગરી જઇ દુનિયાનો દાગ બને છે શાસ્ત્રકાર પ્રરૂપે છે કે —

આશાયા યે દાસાસ્તે દાસાઃ સર્વલોકસ્ય ।

આશા દાસી યેષાં તેષાં દાસાયતે લોકઃ ॥ ૧ ॥

જે પુરૂષો આશાના દાસ છે, તેઓ સર્વ લોકોના ક્રિકર છે. પરંતુ આશા જેની દાસી છે, તેના સર્વ લોકો દાસ છે.

ધનની આશા, વિપયની આશા, કીર્તિની આશા, વિજેરે અનેક પ્રકારની આશાઓ હોય છે; તે તમામનો લોભ સાગરમાંજ સમાવેશ થઇ જાય છે. આશા વિપની વેલડી સમાન છે વિષ વેલડીના બક્ષણથી આ ભવમાજ મૃત્યુ થાય છે; પરંતુ આશાધીન પુરૂષો અનેક જન્મ મરણાદિની કષ્ટ પરપરા સહન કરે છે. ધનની આશા વડે કરીને માણસ નિધાનની શોધમાં ફરતો ફરે છે, ભૂમિ તળને ખોદે છે; સુવર્ણ સિદ્ધિને માટે અનેક વેપારીઓને નિઃશ્વ પુરૂષ તરીકે સમજી તેમની

સેવા કરે છે; તેના હુકમ પ્રમાણે વિજન વનની અન્દર ઐષધિ માટે જાય છે પ્રાણુની આશાને પણ ખાબૂએ રાખી પર્વતના વિષમ શિખર ઉપર પણ પ્રયાણ કરે છે. આ પ્રમાણે મહા મહેનતે વનસ્પતિ અથવા ધાતુઓ લાવી ભઠ્ઠી ખનાવી રાત દિવસ જંગલણ કરે છે, ધૂમાડો વેઠે છે; પરન્તુ લાજ્ય વિના કાંઈ પણ મળતું નથી. વળી તે કાર્યમાં લાભ ન મળવાથી ગજાઓની સેવા કરે છે, પ્રસંગ આવે પ્રાણુ દેવા પણ હાજર રહે છે; તે જ કાંઈ સાચુ યા જૂઠું ખોલે, તે તમામને સત્ય કહેવાવા ધર્મ કર્મને હારી બુદ્ધિનો વ્યય કરે છે; તથાપિ ધનાશા જ્યારે પૂર્ણ થતી નથી ત્યારે કુટુંબ પરિવારને છોડી મોટી મોટી અટવીઓ અને સમુદ્રો જોલધી દેગાવરમા જાય છે. જ દેશોની અન્દર જનનું જોખમ હોય, ત્યાં પણ ઘણી હુશીઆરી સાથે વેપાર કરે છે. તે પણ અનેક વિદ્વાનોનાં કારણોથી જ્યારે વ્યય મળતું નથી, ત્યારે તે મંત્ર તંત્રની શોધમાં રહે છે કાંઈ યોગી અથવા ક્ષીરને જોઈ વિચારે છે, કે આનાથી મારું કલ્યાણ થશે, આ પ્રમાણે તે યોગીની સેવા અને ક્ષીરની સેવા ખર્ચ દિલથી કરવા લાગે છે કાંઈક વખતે જોગી સરાળી હાંવાથી પૂછે છે કે — ‘ક્યાં મક્ત ! કેસા હૈ ? ’ તે વખતે ધનાગામાં વિહ્વલ ખનેલો આ માણસ નમ્રતા અને દીનતા પૂર્વક જોગીના ચરણ કમળમાં પડી કહે છે કે ‘ મહારાજ ! કોઈ રસ્તો ખતાવો ’ મહારાજ ધીમે રહી કહે છે — ‘ બધા ક્યા કામ હૈ ? ’ ત્યારે આ લોણી માણસ પોતાનું પોત-પ્રકાશે છે. — ‘ મહારાજ ! કાંઈ એવો મંત્ર અથવા તંત્ર ખતાવો કે જથી કરીને આપનો સેવક સુખી થાય. બે ચાર વર્ષથી મારા પર ઉપરા ઉપર વિપત્તિઓ આવે છે ’ ત્યારે મહારાજ પોથી ઉઘાડીને અથવા મોઢથી કાંઈક ખતાવે છે તે બિચારો માણસ તેને ઠીક સમજી ધનાશાને પૂર્ણ કરવા માટે દેવપૂજા, સામાયિકાદિને વિસારી મૂકી પોતાનું મન મંત્ર તંત્ર, ગકુન, ઐષધ વિગેરે તમામ લાજ્યકાલમાજ સંકળ થાય છે. અભાજ્યને સમયે તો ઉલટા તે મંત્રો મોટી વિક્રિયાઓને પેદા કરે છે. જને પરિણામે તેનામાં જ કંઈ બુદ્ધિમત્તા હોય છે, તે પણ નષ્ટ થઈ જાય છે, અને તે ગાડા જવો ખને છે. તેમજ ઉઘમને નષ્ટ કરી દરિદ્રી ખને છે.

હવે વિષયાશા-કેવી વિપત્તિઓને ખડી કરે છે, તે જોઈએ. વિષયો માણસ રૂંદજવો ખને છે. રાજ હોય કે સૈન્યનો નાયક હોય, દેવ હોય કે

દાનવ હોય અને ભૂત હોય કે પિશાચ હોય, તોપણ શું? વિષયાશામાં લ'પટ થવાથી તેઓ સ્ત્રીના ક્રિકર અને છે. શિરપર જૂતાં ખાય છે, જન સમૂહમાં વગોવાય છે; અને હલકા પડે છે. આવીજ રીતે કીર્તિ કલ્પો-લને માટે પણ લોભીઆ માણસો સ્વર્ગ અને મોક્ષના ફળને દેનાર ધર્માનુષ્ઠાનને ધુળમાં નાખે છે. ખોટા ઢોંગ કરી માયાવી બની સંસારને વધારે છે, સત્ય સાધુઓ ઉપર લોકો શકિત થાય તેવાં કાર્યો કરે છે અને ભક્તોની ભક્તિમાં ખામી પડે તેવાં કારણો મેળવે છે, આશાધીન માણસો જગત્ના દામ થાય છે, તે વાત અવાસ્તવિક અથવા અતિશયોક્તિ વાળી નથી. ઘાંચી, મોચી, તેલી, તખોલી, લુવાર, સુતાર, દરજી, નાપિત અને પડિત તમામ વર્ગ લોભાધીન થઇ બીજાની સેવામાં લીન થએલા જોવામાં આવે છે. અરે, કયાં સુધી કહેવું? લોભરૂપી દાવાનળ સમસ્ત વસ્તુઓનો નાશ કરવામાં સમર્થ છે. માટે ભવ્ય મનુષ્યોને ઉચિત છે કે તેઓએ આવા લોભાનળને જ્ઞાનરૂપી મેઘથી ઉત્પન્ન થએલા સંતોષ રૂપી સુંદર જળ વડે શાંત કરવો જોઇએ.

લોભના જય.

પુણ્ય વિના દ્રવ્યનો લાભ પણ થઇ શકતો નથી. 'કદાચ લાભ થાય, તો તે ચિરકાળ રહેતો નથી અને કદાચ ચિરકાળ રહે. તોપણ તે આત્મિક સુખને આપતો નથી, માટે વિચારશીળ પુરૂષે કદાપિ લોભ કરવો નહિ. કારણ કે લોભ કરનાર કોઇ પણ પુરૂષ સુખી થયો નથી. સાગર નામનો શ્રેષ્ઠી લોભનાજ કારણથી સમુદ્રમાં પડીને ડૂબી મૂઓ કહેવાય છે કે—

અતિલોભો ન કર્તવ્યો લોભો નૈવ ચ નૈવ ચ ।

અતિલોભપ્રસાદેન સાગરો સાગરં ગતઃ ॥ ૧ ॥

‘અતિલોભ ન કરવો, તેમજ લોભ ખિલકુલ કરવોજ નહિ, અતિલોભના પ્રસાદથીજ સાગરશ્રેષ્ઠી સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો.’ વળી લોભનાજ જોરથી સુભૂમયકવર્તી, અન્ય ચક્રતિઓ કરતાં કાઇક નવું કરવાની ઇચ્છાને ધારણ કરવા લાગ્યો. એટલે કે તેણે એવા વિચાર કર્યો કે, હ ખંડના અધિપતિઓ તો અનેક ચક્રવર્તીઓ થયા છે; પરંતુ સાતમાનો કેમ થયો નથી, માટે હું સાતમા ખંડનો અધિપતિ થાઉં. આમ-ધારી જ્યાં સાતમો ખંડ સાધવા ઉપડે છે, તેવામાં વચ્ચેજ મરણને શરણ

ધર્મ સતમી નરકે ગયો સુખમગ્નવર્તીના દષ્ટાંત ઉપગ્રથી સમજવું
એકાએક કે મનોમય નિર્મલ માણસને ચક્રવર્તીની ઝલિદ મળે અથવા તો
વામુદેવ બાજેવની માણેલી પ્રાપ્ત થાય, તોપણ લોભ શાંત થતો નથી.

લોભ હરવાથી જ્ઞાન, દર્શન અને આદિત્ર રૂપ નિશ્ચય લક્ષ્મીનો
નકલ થાય છે. ચરણ અને વિનયર લક્ષ્મી કદાચ પ્રાપ્ત થાય, તોપણ
તે મોનાર નથી કહી લક્ષ્મી ચાલતી થશે અથવા તો લોભી માણસ
પોતેજ પગલાકનો માર્ગ પકડશે તેટલાજ માટે વૃષ્ટા મહાદેવીનો
મજા કરાવે પણ કુચે નહિ વૃષ્ટા મહાદેવીના સગથી અનન્ત
છેતો નમ્ર ભવ સમ દુઃખો ભોમવી દુર્ગતિ પામ્યા છે. તેમ આ
દે હમાં પણ મદા દુષ્ટી થયા છે દાખલા તરીકે મમ્મલુ શેઠ કે જની
પાંચે અગતિન ક્યારે હતું, છતાં પૂર્વ ભવના લોભથી તેને તેલ અને
ચંચાળ ખાવા પડ્યા.

“આ મમ્મલુ શેઠનો જીવ, પર્યાવરણ એક આમાન્ય વૈશ્ય હતો.
અને તે કુંવારો હતો. એક દિવસે કોઇ ધનાઢ્ય ગેઠે પોતાની જ્ઞાતિની
અન્દર લાડુનું લાણું કર્યું, ત્યારે તે કુંવારો વૈશ્યને એક લાડુ મળ્યો.
તે લાડુ તેણે ગળી મૂક્યો, એવું ધારીને કે આગળ ઉપર કોઇ વાર
ખાવા થશે. એક દિવસે એવો જોગ બન્યો કે પોતે નિશ્ચિન્ત રીતે
ધનમાં બેઠો હતો, તેવામાં પંચ મહાત્મતધારી, પરોપકારી, પાદચારી
અને માંમાપવામી મુનિગજ શુદ્ધ આહારની ગવેપણા કરતા પૂર્વના
ભાગ્ય થોડે તેના ઘરે આવી પહોંચ્યા મુનિને જોઇ તેણે નમસ્કાર કર્યો
અને વિચાર્યું:—‘અહો ! હું ધન્યભાગ્ય છું કે, મારે ઘર મુનિવરનાં પગલા
થયાં પડેતું જોઈ તૈયાર થઇ નથી, હવે મુનિવરને શું વારાવરું ?’
આ પ્રમાણે મનમાં ક્ષણવાર આકુળ વ્યાકુળ થયા બાદ તરતજ યાદ
આવ્યું કે લાડુ પડ્યો છે, તે મુનિરાજને ચોગ્ય છે આમ ધારી સાડી
બાર માંમામદોરના ખર્ચે બનેલો લાડુ મુનિરાજને વહોરાવ્યો. મુનિરાજ
બેઠારીને વિદાય થયા અને તે શેઠ પણ આત્માને ભાગ્યશાળી સમજી માની
એક ગ્યાને બેઠો. તેટલામાં પાડોસણ તેને કહેવા લાગી કે, પેલો લાડુ તમે
ખાધો કે ?’ તેના ઉત્તરમાં જવાબ્યું—‘ના’ ત્યારે તે પાડોસણે કહ્યું કે ‘તે
લાડુ કયાં ગયો ?’ તેણે જવાબ આપ્યો કે ‘એ તો મુનિવરને વહોરાવી
દીધો’ પાડોસણે કહ્યું—‘અરે ભૂંડા ! તે લાડુ ખાવા જવો હતો.’ આમ
ચાલતી પોતે લાડુવાળું પાત્ર તપાસ્યું, તો લગારેક લાડુનો ભૂકો તેની

અન્દર પડ્યો હતો, તે મોઢામાં નાખતાં અપૂર્વ સ્વાદ આવ્યો, અને તે સ્વાદ આવતાંજ તેને વધારે ખાવાનો લોભ લાગ્યો. તે લોભે તેની ભાવનાને નષ્ટ કરી, અને તે મમ્મણુ શેઠના જીવને ઉન્માર્ગના રસ્તા ઉપર લઇ ગયો. મુનિની પાછળ તે દોડ્યો અને વનમાં જતા મુનિવરને રસ્તામાં રોક્યા. અને કહેવા મંડ્યો કે 'જે લાડુ આપને વહોરાવેલ છે, તે પાછો આપો.' સાધુએ કહ્યું 'ભાઈ' મુનિના પાત્રે પડેલુ અન્ન કદાપિ પાશુ આપી શકાય નહિ' ઇત્યાદિ પ્રકારે શાત વચનોથી સમજાવ્યો; તથાપિ લાડુના લોભથી પાછો હઠ્યો નહિ. મુનિરાજની સાથે ઝઘડો કરવા લાગ્યો, ત્યારે મુનિએ વિચાર્યું કે, આ આહાર હવે મને કદપે નહિ, તેમજ આને પાછો પણ અપાય નહિ આમ મમજી તેમણે તે લાડુ પેલા મમ્મણુ શેઠના જીવ વૈશ્યની સમક્ષ રાખમા ચોળી નાખ્યો. તેથી તે વૈશ્ય નિરાશ થઈ પાછો વળ્યો. મુનિ, વનમાં જઈ મિતાહાર કરી સ્વાધ્યાય ક્યાનમા લીન થયા. મમ્મણુ શેઠનો જીવ મુનિને અંતરાય કરી, અંતરાય કર્મ ખાંધી મરણ પામી મમ્મણુશેઠ થયો. હવે લાડુનાં દાનથી જો કે ત્હને ક્ષય તો થયું મળ્યું, પરંતુ ખાવાનો અંતરાય કરવાથી પોતે તેલ ચોળા સિવાય બીજું કંઈ ખાઈ શકતો નહિ."

આપણને પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે કે, કેટલાક પ્રાણીઓ ઘી, આંખાનો રસ, દૂધ, દહીં વિગેરે પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ તે ખાઈ શકતા નથી; કારણ તે જીવોએ જરૂર તત્સંબંધી અંતરાય કર્મ ખાધેલું હોવું જોઈએ. લોભ કરનાર જીવોનાં બીજાં પણ ઘણા દષ્ટાન્તો છે દાખલા તરીકે, ધવળશેઠ, કે જણે પાપથી ન ડરતાં શ્રીપાળને મારવા માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા હતા અને ધવળનો અંત થયો હતો સીતા મહાસતીએ સુવર્ણ મૃગના લોભથી લોભાઈ જઈ પોતાના સ્વામી રામચન્દ્રને તે હરિણ લાવવા પ્રેરણા કરી, તેથી પોતે વનમા એકલી રહી; ત્યારે તેનું હરણ થયું અને મહા કષ્ટ પરપરા પામી વિગેરે અનેક દષ્ટાન્તો છે, તેને અહીં નહિ રજી કરતા પ્રત્યક્ષ યતેજ આ દુનિયા લોભમાં ડૂબેલ છે, તેની રચના યથામતિ ખતાવવી ઉચિત લાગે છે. દાખલા તરીકે, એક ભાણસ માલ વેચે છે અને બીજો જણ તે ખરીદે છે હવે તેની અન્દર જો કદાચ વાંધા પડે, તો કેવા કલેશ થાય છે? શેઠ અને નોકર વચ્ચે પણ મગાર સંબંધી કલેશ પેદા થાય છે અને તેના કેસ કોરટે ચડે છે વળી મંત્રી અને રાજ વચ્ચે લોભના જોરથી કલેશ પેદા થવાથી મંત્રી

નાં ઘર રાજા દૂટી લેછે. તે મંત્રી ખીજ રાજાની સાથે મળી જઈ રાજ્યની પાયમાલી કરવા સાથે સ્વદેશની પણ પાયમાલી કરે છે. અંતે વિદ્રોહના દૂષણથી દુર્દેશ લોગવે છે. આવી અનેક બાબતો લોભના કારણવાળી જોઈએ છીએ. લોભવશ પ્રાણીઓ જાતિનું અથવા દેશનું કદાપિ ભલું કરી શકતા નથી. ગુરૂ શિષ્ય વચ્ચેનો સબન્ધ આત્મ કલ્યાણ માટે થયેલો હોય છે, તો તેમાં પણ જો કદાચ લોભ મહાગ્રહ આવી પડે, તો ગુરૂ પોતાની ગુરૂતા છોડી દઈ ધૂર્તતા ધારણ કરે છે, અને શિષ્ય પોતાના શિષ્યભાવને મૂકી દઈને ઠગ બને છે આ પ્રમાણે ધૂર્ત અને ઠગની જોડી બની દાવ પેચને ખેલે છે આત્મ કલ્યાણને છોડી દ્રવ્ય કલ્યાણ ઉપર ચિત્ત લગાવે છે અને તેથી પઠન પાઠન, ક્રિયાકાંડ, ધર્મોપદેશ વિગેરે તમામ માયામિશ્રિત થઈ જવાથી દુર્ગતિના કારણ બને છે લોકપૂજા અને કીર્તિવાદ, લોભરૂપ ધૂમકેતુના જોરથી નષ્ટ થાય છે લોભ લાખો ગુણોનો નાશક છે. લોભ આત્મધર્મનો પક્ષો દુશ્મન છે લોભ પાપનો પોષક છે લોભ સયમગુણનો ચોર છે લોભ અજ્ઞાનાદિ મયૂગેને આનંદિત કરવામાં મેઘતુલ્ય છે લોભ મિથ્યાત્વ રૂપ ધૂવડને સહાય કરવામા રાત્રી તુલ્ય છે લોભ દલ, ઈર્ષ્યા, રતિ, અરતિ, શોક, સતાપ અને અવિવેકાદિ જલજન્તુઓનું રક્ષણ કરવામા મહાસમુદ્ર તુલ્ય છે લોભ કામ, ક્રોધાદિ ચોરેને આશ્રય આપનારો એક મહાન પર્વત છે દીનતા રૂપ હરિણો અને કૂરતા રૂપ મહાસિંહોને રહેવા માટે લોભ સસારમા એક મહા અટવી સમાન છે. વળી લોભ ચોરી વિગેરે દુર્ગુણો રૂપી મહાસપોને રહેવાનો રાક્ષો છે તે લોભને જીતવા માટે ભવ્ય પુરૂષોએ લોભના કદા દુશ્મન અને સદાગમના સાચા પુત્રરત્ન સંતોષને પાસે રાખવો જોઈએ સંતોષની સહાયથી લોભ પરાજય પામે છે સંતોષ, તેના પિતા સદાગમ પાસે લઈ જાય છે, ત્યાં લઈ જઈ મસારનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ રીતે થાય, તેવા રસ્તો બતાવેછે પૂર્વોક્ત રીતે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો સબન્ધ, તેમ તેની નિસારતા સમજ્યા બાદ હવે, ભવ્ય જીવોને વૈરાગ્ય રસનું આસ્વાદન કરવાની અભિલાષા થશે તે અભિલાષા, સદાગમ-વીર વચ્ચેના દ્વારા વૃત્ત કરી શકાશે માટે સદાગમના પુત્રરત્ન સંતોષની પ્રથમ સંગત કરવા પ્રયત્ન કરો એટલીજ અતમાલલામણુ કૃત્યો બાદ લોભાધિકારને અહીંઆજ પૂર્ણ કરવામાં આવે છે

પ્રથમ પ્રકરણ સમાપ્ત.

બીજું પ્રકરણ.

જગતમા જેમ ઉપદેશકોની સંખ્યા થઇ શકવી મુશ્કેલ છે, તેમજ મતોની ગણતરી પણ અદ્યપ્તજોથી થવી અસંભવિત છે. આપણે સાંપ્રત-કાળમા ભરતક્ષેત્રનો વિચાર કરીશુ તો જણાશે કે, પ્રાય. તે સત્યોપદેશથી વચિત છે જેના મનમા જે વિચાર ઉદ્ભવેછે, તે તુરતજ જનસમાજની આગળ ઉપસ્થિત કરી દે છે, અને તે વિચાર જો દશ વીશ માણસોને અનુકૂળ થાય, તો જણુવુ કે તેને પણ એક નવે પ્રવાહ શરૂ થયો આજકાલ કેટલાક ઉપદેશકો પોતાના દેશાચારને જલાજલી આપી કાટ, પાટલૂન અને બૂટ આદિ-માં મશગૂલ બનતા જેવામા આવેછે રમણીવર્ગને સાથે લઇ, સમાજમા જઇ, આપસ આપસમાં ધન્યવાદ લઇ દઇ, બે આગીતો ગાઇ, થોડી સંગીતકળાનો આસ્વાદ લઇ વિદાય થાયછે, જ્યારે કેટલાકો જમાનાને અનુસાર પાચ પચાસ શબ્દો બોલી વાહવાહ કહેવડાવવામાજ કૃતાર્થતા સમજે છે કેટલાક બિચારા મોહમૂઢ બની પોતે ઈશ્વરનુ સ્વરૂપ નહિ સમજ્યા છતાં, અન્યને ઈશ્વરનુ સ્વરૂપ સમજવવા પ્રત્યન કહે છે કેટલાક ઉપદેશકો ફક્ત પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ-નેજ પ્રમાણભૂત માની, જે પ્રત્યક્ષ દેખવામા આવે તેજ પદાર્થોને સ્વીકારે છે, અને બીજાઓને પણ તેવોજ ઉપદેશ આપે છે કેટલાક જડવાદીઓ પંચ સ્કન્ધ માની, આત્માદિ વાસ્તવિક પદાર્થોનો અપલાપ કરે છે; જ્યારે કેટલાક શૂદ્ધસ્પતિના સંજ્ઞાધીપણાનો દાવો રાખનારાઓ પોતે મવપાન, માંસાહાર અને સ્ત્રીસેવનાદિ જુગુપ્સનીય દુષ્કૃત્યોને ધર્મરૂપ માની ભૂલા ભમે છે, અને અન્યને પણ ભ્રમમાં નાખે છે કેટલાક જનસેવા કરનારા મનુષ્યોનેજ દેવ માને છે, અને શૂદ્ધસ્થથી પણ ઉતરતા દરજ્જાવાળાને ગુરૂ માનેછે. અર્થાત્ જેઓ અનીતિ ભરેલી રીતે સ્ત્રીઓને એવો ઉપદેશ કરવા પણ ચૂકતા નથી કે, ' આ વૃન્દાવન છે, મને મધુમૂર્ત્ત માન, અને તારા આત્માને ગધિકા માની નિઃશંક થઇને વિહાર કર ' ઉપર પ્રમાણુ ગણાવેલા હજારો લાખો ઉપદેશકો પોતે મસાર ગાગરમાં રહે છે, એટલુજ નહિ, પરન્તુ અન્યને પણ દૂખાવી દે છે.

વર્તમાન સમયની અંદર મોટાં શહેરોમાં રવિવાર જેવા દિવસે તપાસ કરવામાં આવે તો, અનેક સભાઓ થતી હોય, તેની અંદર જેવા જશો, તો નવી નવી કલ્પનાઓ અને વિચારબિન્નતામિવાય બીજી કાંઈ જણાશે નહિ તત્ત્વ-જ્ઞાનની તો વાતજ શાની હોય ?

પૂર્વકાળમાં ત્યાગી મહાત્માઓ જે ઉપદેશ કૃતા હતા, તેઓ સ્વયં ધર્મકૃત્યોને આદર કરી, બીજાઓની પાસે તેનો પ્રકાશ કરતા હતા, પરંતુ આજકાલની માફક નહિ. આજ કાલ તો—

પાण्डित भये मशालची, बातों करे बनाव ।

औरनको रजाला करे, आप अन्धारे जाइ ॥ १ ॥

શ્રીમાન્ મહાવીરદેવ આજથી ૨૪૪૩ વર્ષ પહેલાં જ્યારે આ ભરતક્ષેત્રમાં વિષમાન હતા, તે સમયે ખુદ, પુરાણકાશ્યપ, મંખલી ગોશાલ, કકુદ-કાત્યાયન, અજિતકેશકબલ અને સંજયગોલકપુત્ર વિગેરે ઉપદેશકો હતા, પરંતુ તેઓને આપસમાં વૈરવિરોધ ખડુજ ઓછો હતો. શ્રીમાન્ મહા-વીરદેવ પોતે રાગ દ્વેષ રહિત અને સર્વજ હોવાથી તેમણે લબ્યજીવને કેવળ આત્મશ્રેયને માટે ઉપદેશ કરેલો છે તેમા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપાદિની પુષ્ટિ શાંતિ પૂર્વક કરવામાં આવેલી છે કોઈ કોઈ વાર ખુદ્દાદિએ શ્રીમાન્ મહાવીર સ્વામીના વિષયમાં રાગદ્વેષ પ્રકટ કરેલ છે, જે વાત ઐહિકના પિટ-કાદિ ત્રંચોથી માલુમ પડે છે, પરંતુ શ્રીવીરપ્રભુએ તો કોઈ પણ રીતે રાગદ્વે-ષની પરિણતિ ખતાવેલી નથી. તેજ શ્રીમહાવીરપ્રભુના ઉપદેશની વાનકી આજ સુજ વાયક જનો સમક્ષ રજુ કરવામાં આવે છે આ ઉપદેશ, સાધુ-ઓને અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગે, પરિસહો સમભાવ પૂર્વક સહન કરવા ખાખતનો છે, અને કેવળ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ રતનત્રયીની નિર્મ-ળતા કરવા પરત્વે છે. આને માટે જે પિસ્તાલીસ આગમો ચાલુ સમયમાં વિષ-માન છે, તે માહેના સૂયગડાંગસૂત્રના બીજા અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદ્દેશો માત્ર અહિંમાં વિવેચન સહિત ખતાવવામાં આવશે તેવીજ રીતે પ્રસંગોપાત્ત મૂ-ત્રોનો આસ્વાદ લબ્ય પ્રાણીઓ લકષ શકે, એવી ભાવનાને મનો મન્દિરમાં સ્થાન આપવા પૂર્વક બીજી પ્રકરણ શરૂ થશે પ્રથમ પ્રકરણની અન્દર ક્રોધ, માન, માયા અને દોષલથી થતા દુર્ગુણો અને તેના પરિહારથી થતા ગુણો ખતાવવામાં આવ્યાં છે હવે બીજા પ્રકરણમાં વૈરાગ્યજનક ઉપદેશ, જે સ ય-મ, અને કર્મક્ષયનું કારણ છે, તે, અને તેમા થતા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપ-

સર્ગોનું પ્રતિપાદન કરનાર વૈતાલિક અધ્યયનનો સારાંશ વિગેરે કેટલીક આખતો મોતુજન આગળ મૂળ ગાથાઓની સાથે રચી કરવામાં આવે છે.

વિવિધ ઓધ.

વૈરાગ્ય.

સંબુજ્ઞહ કિં ન બુજ્ઞહ, સંબોધી खलु पेच दुल्लहा ।

જો હૂવળમંતિ રાઈઓ, નો સુલભં પુળરવિ જીવિયં ॥ ૧ ॥

હરહા બુઝ્ઝાય પાસહ, ગચ્છત્યા વિ ચિયંતિ માળવા ।

સેળે જહ વદ્ય હરે, ઇષમાવકચયન્મિ તુદૈ ॥ ૨ ॥

અર્થાત્—હે ભગ્યો ! સમજો. સમજતા કેમ નથી ? પરલોકમાં ધર્મની પ્રાપ્તિ ફક્ત થશે ગયો કાળ પાછો મળનાર નથી. મનુષ્ય જીવન ફરી ફરી મળવું મુશ્કેલ છે. કોઈક બાલ્યાવસ્થામાં તો કોઈએક વૃદ્ધાવસ્થામાં, અને કેટલાએક જન્મ સમયેજ મરણને શરણ થાય છે આયુષ્યની સમાપ્તિ થતાં જીવન કોઈ રીતે ટકી શકતું નથી રથેન પક્ષી જેમ ચરકલાં પ્રમુખ ક્ષુદ્ર જીવોનો નાશ કરે છે, તેમ કાળ, જીવોનો સંહાર કરે છે.

દુષ્ટ કાળ કરાળ પિશાચની દૃષ્ટિ જ્યાંજરા વાળી થઈ, કે ત્યાં ધનવંતી તરી વૈદ્યો કે ગમે તેવા મત્ર તત્રવાદીઓ હોય, તોપણ તેઓનું કંઈતેની આગળ ચાલતું નથી આ વાત સૌ કોઈના અનુભવની છે કે, જ્યારે ઇષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ અથવા વલ્લભ પ્રાણીનું મરણ થાય છે, ત્યારે જીવ આકુળ બચાકુળ બની જાય છે. પરંતુ જ્યાં બે ચાર કલાક કે પાંચ પચીસ દહાડા વીત્યા કે બાધ હતા તેવા ને તેવા એ લોકો અને એજ હુહાર. ત્યાર બાદ પૂર્વનો જરા પણ ખ્યાલ રહેતો નથી. શાસ્ત્રકરો તો મુક્તકંઠથી પોકાર કરીને ઠહી રહ્યા છે કે, જે જે ભાવ વડે તમારી ભાવના દૃઢતાને પામતી હોય, તે ભાવને કદાપિ છોડો નહિ. પરંતુ આ બહુલ સસારી જીવો, હેલટા વિચાર વમળમાં પડે છે, અને વિચારે છે કે, 'સાધુજનની પાસે જવું સાદું નહિ. કારણ કે તેઓનો ધન્ધો તો સંસારને અસાર બતાવવાનો રહ્યો, ન માલુમ કોઈ વખત કેવોએ સમય હોય, અને કદાપિ વૈરાગ્ય રંગ લાગી જાય, તો તે ઠીક નહિ, માટે સાધુઓની પાસે જવું નહિ વળી કોઈ અન્ય માણસ જતો હોય, તો તેને પણ વારવો અને કહેવું કે, શુ ભાઈ ! સંસારમાં ધર્મોપદાન થતું નથી ?'

ધત્યાદિ વિચાર કરનાર માણસ જન્માન્તરમા સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી; તો પછી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર તો મળેજ ક્યાંથી? તેટલાજ માટે માતા પિતાદિકના સ્નેહમાં પડવાનો નિષેધ કરતાં ભગવાન કહે છે કે:-

માયાર્હિ પિયાર્હિ લુપ્પઈ નો સુલહા સુગઈ ય પેષઓ ।

एयाईं भयाईं पेहिया आरंभा विरमेज्ज सुव्वए ॥ ૩ ॥

जमिणं जगती पुढोजगा कम्मेहिं लुप्पंति पाणिणो ।

सयमेव कडेहिं गाहइ णो तत्स मुचेज्ज पुट्ठयं ॥ ૪ ॥

અર્થાત્—માતા પિતાના મોહ વડે મોહિત થએલ જીવ પરલોકમાં સુ-ગતિનો ભાજન થતો નથી પ્રત્યુત દુર્ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. દુર્ગતિનાં છેદન, ભેદન, તાડન, તર્જનાદિ દુ.ખોને જોધ આરંભાદિ ક્રિયાથી વિરમેલ જીવ સુ-મતી ગણાય છે. જ્યો આરંભથી નિવૃત્ત થતા નથી, તેવા પ્રાણીઓ, આ અ-નિત્ય અને અશરણુ જન્મત્માં સ્વકર્મે વડે એકલા લોપાય છે અર્થાત્ નાશ પામે છે, કારણ કે કરેલુ કર્મ, કળ આપ્યા વિના છોડતું નથી.

અન્ય લોકમય સાકળો શારીરિક બળથી તોડી શકાય, પરંતુ માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, ધન અને બન્ધુ રૂપ અલોકમય શ્રવણાઓ બળથી દૂટી શકતી નથી. તેને તોડવામાં પરમ વૈરાગ્ય રૂપ તીક્ષ્ણ કુહારની અપેક્ષા છે. મોહમાં મસ્ત બનેલો મનુષ્ય પરલોકમાં દુર્ગતિ પામે છે. એટલું જ નહીં, પરંતુ આ ભવમાં પણ તે સુખે આહાર અને નિદ્રા પણ કરી શકતો નથી પ્રતિ સમય હાથ-વોથમાંજ વખત નિર્ગમન કરે છે પ્રથમ જે કાર્ય, સો રૂપિયાની આશાએ શરૂ કરે છે, તે કાર્ય પૂરૂ થતા ભાગ્યયોગે સોની પ્રાપ્તિ થઈ બચતો હજાર મેળવવા માટે ચિત્ત અચળ કરે છે. હજાર પણ મળ્યા તો લાખે લક્ષ્યખિન્દુ ખંધાય છે, તે પણ ભાગ્યોદયથી પ્રાપ્ત થાય તો કોટીશ થવા કોડો ઉપાય કરે છે, કોટીશ થયા છતાં પણ સન્તોષ સરદારની કૃપા તેના પર થતી નથી, ત્યારે કોટીશનું મન રાજ ઋદ્ધિ પર લલચાય છે, તે મનોરથ પણ સિદ્ધ થયો તો મન ચક્રવર્તીની સાહિબી ચાહે છે તે પણ પૂર્ણ ભાગ્યોદયથી સાંપડે તો વિચારે છે કે મનુષ્યના ભોગો તો દેવભોગો આગળ તુચ્છ છે, માટે હું દેવ થાઉં તો કીક. કાકતાલીય ન્યાયે કદાચ દેવ પણ શુભ કર્મ યોગે થયો, તો અંચલ ચિત્ત સુરપતિ થવાની ચાહના કરે છે. અંતમાં ઇચ્છા આકાશની ઉપમાવાળી હોવાથી તેના અંત આવી શકતો નથી મનોરથ ભટની ખાડી

કદાપિ પુરાતી નથી. માટેજ વાર વાર કહેવામાં આવે છે કે—સંતોષ નરાધિ-
પની રાજધાનીમાં વાસ કરે. જ્યાં આગળ ઐશ્વર્ય રૂપ નગર છે, ઉપ-
શમ રૂપ સુદર મંદિરો શોભી રહ્યા છે, સદ્ભાવના રૂપ સ્ત્રી વર્ગ જ્યાં-
રમણ કરે છે, જ્યાં તપ રૂપ રાજકુમારો ક્રીડા કરે છે, જ્યાં સત્ય નામનો
મંત્રી સર્વ પ્રજાવર્ગને આનંદ ઉત્પન્ન કરી રહ્યો છે, અને જેમાં સંયમ રૂ-
પિણી સેના નિવાસ કરે છે, તેવી નીતિમતી રાજધાનીમાં રહેનારને દેવ-
દાનવ, નરાધિપ અને દેવેન્દ્રાદિ તમામના સુખ કરતાં અનંત ગુણુ સુખ સં-
તોષ નરેશના નિષ્કંટક રાજ્યમાં પ્રાપ્ત થાય છે લૌકિક કહેણી પણ છે કે,
અસત્ય જેવું કોઈ પાપ નથી. શાંતિ જેવો કોઈ તપ નથી. પરોપકાર
જેવું કોઈ પુણ્ય નથી. અને સંતોષ જેવું કોઈ સુખ નથી.

માટે હે લબ્ધો ! સંતોષ સરદારની સંગત કરો અને મોહમત્તવને છોડો,
અદ્યપ્રકાળના સુઆભાસ માટે સાગરોપમ જટલાં દુઃખ શામાટે વોરો છો ? તમે
જે કુટુંબ માટે પ્રયત્ન કરો છો, તે કુટુંબ તમારી સાથે ચાલનાર નથી જે કુ-
ટુંબીઓ તમારી સાથે ચાલનાર છે, તેને માટે જો થોડો પણ પ્રયત્ન કરશો તો
વાસ્તવિક સુખી થશો. સ્વકૃત કર્મ તમામ જીવો ભોગવે છે અન્ય કોઈ ભોગ-
વવા આવતો નથી અર્થાત્ દુઃખ સમયે કોઈ ભાગ લેવા આવનાર નથી. ક-
ર્મની સત્તા સર્વ જીવો પર પ્રવર્તે છે કર્મ, સ્વસત્તાનો ઉપયોગ કર્યો સિવાય
છૂટતાં નથી કર્મના પ્રાધાન્ય માટે જૂઓ નીચે લખેલ ગાથાઓ શું કહે છે ?
કર્મતું પ્રાધાન્ય.

દેવા ગંધર્વરક્ષસા, અસુરા ભૂમિચરા સિરિસિવા ।

રાયા નરસેદિમાહ્ણા, ઠાણા તેવિ ચયંતિ દુક્ષિચ્યા ॥ ૫ ॥

કામેદિં ય સંથવેદિં ય ગિદ્ધા કમ્મસહા કલિણ જંતવો ।

તાલે જહ વંધણચ્ચુદ્ધ એવં આરુક્કયમ્મિ તુટ્ટતિ ॥ ૬ ॥

અર્થાત્—પોતાના કરેલ કર્મની સત્તા વડે દુઃખિત થએલા જ્યોતિષક,
વૈમાનિક, ગંધર્વ, રાક્ષસ, વ્યતરાદિક અને અસુર કુમારાદિ દંશ પ્રકારના દેવો,
ભૂચર સર્પોદિ તિર્થંથો, અને રાજા, ચક્રવર્તી, શ્રેષ્ઠીઓ તેમ બ્રાહ્મણો વિગેરે
તમામ સામાન્ય પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યો સ્વસ્થાન છોડી જાય છે. (૫) વિષયવાં-
છા વડે, માતૃપિતાના સ્નેહ વડે, અને સાસુ સસરાદિના સ્નેહ વડે લુપ્થ થએલા
જીવોને કરેલ કર્મ જ્યારે ભોજવણ વડે છે, ત્યારે આકુલ બાકુલ થઈ, 'હા

માતઃ ! હા તાત ! ' ધૃત્યાદિ શબ્દો જોણતા પરલોકનો માર્ગ પકડે છે જન્મ તાલવૃક્ષ ઉપરથી દૂટલ ફળ ભૂમિ ઉપર પડે છે તેમજ આયુષ્યના અભાવમાં પ્રાણુરહિત ભૂમિસાત થઇ જાય છે. એટલે મૃત્યુને પામે છે. (૬)

પ્રાણીઓને પ્રાણુ છોડતી વખતે ઘણું જ દુઃખ થાય છે. કારણ કે, તે સમયે અસહ્ય વેદના અનુભવવી પડે છે. શાસ્ત્રકારોએ મરણ વેદનાને, જન્મની વેદનાના કરતા અધિક ખતાવેલ છે જન્મસમયે જીવ મહાન કષ્ટો સહન કરે છે જન્મ કારોગર રૂપાના વાળાને યત્રમાથી ખેતીકાઠી લાખો કરે છે, તેમ યોનિદ્વારા જીવને બહાર આવવું પડે છે. કેટલાક જીવો તેજ સમયે પ્રાણનો ત્યાગ કરી દે છે જન્મ સમયે વેદના કેવી થાય છે, તેને માટે એક દૃષ્ટાંત આપેલું છે કે - એક તરણ માણસ, કે જેની ૧૬ વર્ષની ઉમ્મર હોય, કેળના ગર્ભ જેવું સુકુમાલ શરીર હોય અને હમેશાં સુખમાં ઉછરેલો હોય, તેના રોમ રોમની અદર તપાવેલી સોયો ઘોંચવાથી જ વેદના તેને થાય, તેના કરતા આઠગુણી વેદના જન્મ સમયે જીવ ભોગવે છે તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારો જન્મ દુઃખ, જરા દુઃખ અને મરણ દુઃખનું વારંવાર ઉચ્ચારણ કરે છે, તેની અદર પણ મરણનું દુઃખ અધિક છે એક રોગી, કે જે અશક્ત ઘણાજ હોય અને જેના હાથ પગ સ્વયં ચાલી શકતા ન હોવાથી અન્ય માણસ તેને જ્યાં ઉપાડીને મૂકે ત્યાં પડ્યો રહેતો હોય, એવા જીવને પણ પ્રાણુ ત્યાગ કરતી વખતે ખારીક દૃષ્ટિથી તપાસવામા આવે તો તેના અંગો એવા તો ફરકતા માલૂમ પડશે, કે જે જોઇને જોનારને ક્ષણવાર જરૂર વૈરાગ્ય પેદા થયા સિવાય રહેશે નહિં. તેવાં તેવાં અનેક કષ્ટો ગાથામાં ગણાવેલા દેવદાનવાદિક સમય જીવોએ પણ સહ્યા, તો પછી આપણા જેવા પામરોની તો શી ગતિ છે ? આ બધી કોની લીલા છે ? કેવળ કર્મનીજ ! આશ્ચર્યની વાત છે કે, આ પ્રમાણે સમજવા છતાં પણ જીવો મોહરૂપ મદિરાના પાનથી ઉલટી પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, પૂર્વ સંસ્તવ જે માતા પિતાદિ અને પશ્ચાત્ સંસ્તવ જે સાસુ સસરાદિ, તેઓના અવાસ્તવિક સખ ધને વાસ્તવિક માની લઇ એવી વિષયવાંછામા દોરાઇ જાય છે, કે જે વિષયવાંછા અનાદિ કાળ થયાં દુઃખ દેતી આવે છે અને ભવિષ્ય કાળમા નરકાદિ દુર્ગતિ આપશે એ ચોક્કસ છે, છતાં તેને સ્વકર્તવ્ય રૂપ સમજી લઇ, જીવ ભ્રાતિમા પડે છે. કેટલાક જીવોના એવા અભિપ્રાય હોય છે કે, માત પિતાદિ કુટુંબને દશ પાંચ વર્ષ પાડ્યા પછી અને વિષય વૃષ્ણાને ઉપભોગથી સાત ઠંઠાં ખાદ આત્મશ્રેય કરીશું, પરંતુ જાણતું જોઇએ કે વિષય વૃષ્ણા મધ્યાહનોત્તર કાળની છાયા જેવી છે. અર્થાત્ જન્મ અપોર પછીની શરીરની છાયા, તેની

પછવાડે ગમે તેટલા દોડો તોપણ આગળને આગળ વધતી જાય છે, તેજ પ્રમાણે મોહજન્ય સખધ અને વિષય તૃષ્ણા દિન પ્રતિદિન વધ્યાજ જાય છે. અને તેને પરિણામે ઉત્પન્ન થતાં કર્મો અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે. કર્મને કાંઈની શરમ આવે તેમ નથી, જૂઓ આ વાતને દંઢ કરનાર નીચેની ગાથા:—

જે યાવિ વહુસ્સુણ સિયા ધમ્મિય માહણ મિક્સુણ સિયા ।

અભિણૂગકહેદિં મુચ્છિણ તિર્ઞ સે કમ્મોદિં કિચ્છતિ ॥ ૭ ॥

અર્થાત્—જે કોઈ ખલુશુત એટલે કે શાસ્ત્રના પારગામી હોય અથવા ધાર્મિક—હમેશા નિત્ય નિયમ કરનાર હોય, પછી તે બ્રાહ્મણ હોય કે સાધુ, તોપણ મૂર્ખાવડે કરેલ કર્મથી તેઓ છૂટી શકતા નથી, અર્થાત્ કરેલાં કર્મો તેઓને પણ જરૂર ભોગવવાં પડે છે.

શાસ્ત્રકારો પ્રરૂપે છે કે, કર્મની સત્તા તેજ સંસારની સત્તા છે. અને કર્મનો અભાવ તેજ સંસારનો અભાવ છે. કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય પણ શ્રીમાન કુમારપાળ ભૂપાળને ઉપદેશ આપતાં કહે છે.—

કર્મ કર્તૃ ચ મોકૃત્ ચ શ્રાદ્ધ । જૈનેન્દ્રશાસને ।

આ વાક્યને જોકે જૈનો મુખ્યત્વે કરીને સ્વીકારે છે. તેની સાથે ખીજાઓ પણ તેજ ન્યાયની સીધી સડક પર આવે છે. જૂઓ, જે રામચંદ્રજીને કેટલાક લોકો ઈશ્વર તરીકે સ્વીકારે છે, તેમને પણ કર્મોનુસાર ગાદીએ બેસવાના મુહૂર્તમાજ વનમા જવું પડ્યું હતું, આ વાતનો ઉલ્લેખ પહેલા સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે

વળી કર્મે હરિચંદ્ર રાજની પણ કેવી વિડ ખના કગી ?

સુતારા વિક્રીતા સ્વજનચિરહઃ પુત્રમરણં

વિનીતાયાસ્ત્યાગો રિપુબહુલદેશે ચ ગમનમ્

હરિશ્ચન્દ્રો રાજા વહતિ સલિલં પ્રેતસવને

અવસ્થાપ્યેકાહોપ્યહહ ! વિષમાઃ કર્મગતયઃ ॥ ૧ ॥

સુતારાદેવીને વેચવી, કુટુંબનો વિરહ થવો, પુત્રનું મરણ થવું, અયોગ્યા નગરીનો ત્યાગ કરવો, ઘણા દુરમનોવાળા દેશની અદર ગુપ્ત રીતે વિચરવું, અને કેવળ પેટને માટે નીચને ઘરે પાણી ભરવું, આ બધું શું ? કર્મની વિચિત્રતા કે ખીણ કેઈ ? અહા ! એકજ ભવમા એકજ વ્યક્તિની આવી

અનેક અવસ્થાઓ ' સ્વર્ગ ! કર્મની જાત વિષય છે. જેના ઘરમાં સ્વભાવે
 સ્વર્ગમાં જ જાય ત્યાંના પ્રત્યેક ચિત્તમાં અને તેના ઘરની આગળ હાથીઓ
 ના મરના અવસ્થાથી વિચાર કરે તેના ઘરની પલ્લુ સ્વસ્થ સ્થિતિ કોને
 કહેવાય ? ન સ્વર્ગે ? કોને સ્વર્ગમાં જાય ન કરે ? આવી કર્મકૃત વિચિત્રતાઓ
 આપણે સ્વસ્થતામાં જાણે માં અનુભવીએ છીએ, તથાપિ 'ધર્મવગ્ની મરણ'
 એમ કહી મન વાતની બિલકુલ વાંચત રહીએ છીએ કર્મ ભરે છે, તે
 કે મનથી સ્વર્ગ જ કૃતું નથી કર્મ ગતિ જીવે છે ભૂમણમાં નવા નવા વેષોને
 પામી કરાવી તેમ પામે, તેમ નાચ નચાવે છે કર્મ એક પ્રકારના નાટકનો
 મુખ્યભૂમિકા છે. આ દુનિયાકાળી રમત રૂપમાં તમામ જીવો પાનકે વેપ બજારે છે
 તેઓની પાંચે રંગે રંગી આપણ બિન બિન નાટકો તે કરાવે છે. આ સ્વધારને
 તમામ જીવોએ માને છે જોના કર્મ કહે છે, જ્યારે બીજાઓ માયા,
 પ્રપંચ, પ્રાણ, અંગિત, આદ્ય વિગેરે નામાંથી પોકાદે છે, કર્મ રામચં-
 દ્રદેવે તેમ જ મહાપુરુષોને અને મહાવીરદેવ વિગેરે તીર્થ કરેને પણ
 અમરતા પામે, તે પ્રત્યેક જીવે માટે તે કરેતુ જ શુ ? કર્મ, ધર્મને અ-
 ધર્મ અને અધર્મને ધર્મરૂપે ગમતો છે એટલે કે વાસ્તવિક વસ્તુને પણ
 બુદ્ધિ નામે છે

સમ્યક્જ્ઞાનની જરૂર

બનવાનું કહે છે કે —

અહ પાન વિજેગમુદ્દિગ્ અ વિતિજે ઝહ માસર ધુવં ।

જાહિમિ આરં કઓ પરં વેદામે કમ્મેદિ કિચિતિ ॥ ૮ ॥

અર્થાત્—પરિશ્વરના તમામ પુર્વક કેટલાક મગા છેડીને ઉભા થએલ
 ગાય છે, પરંતુ વાસ્તવિક સુદ્ધિનું કારણ જો જાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે,
 તેને નહિ જાણતા હોવાથી, કલ્પિત યોગમાર્ગને સુદ્ધિનું કારણ બતાવે છે
 મનમાં સમજ છે કે અંમ કરીએ છીએ તેજ મોક્ષમાર્ગ છે તેમ હે શિષ્ય ।
 તુ પણ તેઓના માર્ગ પ્રત્યે ચડોગ, તે મગાર અને મોક્ષ, આ ભવ અને
 પગ્ગો, તેમ જ શુદ્ધિભાવ અને માધુભાવના જ્ઞાનથી વચિત રહીશ એટલે કે
 અધવચ રહીને કર્મ વડે પીડિત થઇશ એ ખરી વાત છે કે—જ્યાં સુધી
 સમ્યક્જ્ઞાન હોતુ નથી, ત્યાં સુધી તમામ કટાનુષ્ઠાન ભવભ્રમણનું કારણ છે.
 સમ્યક્જ્ઞાન વિનાનો માધુ, કોગટ માધુપણનો ગર્વ વહન કરી, પૂજા-સ્તુ-
 તિનો અભિલાષી બની, અનેક પ્રકારનાં દ્રવ્ય કપટ કરી આજીવિકા ચલાવે છે.

મુક્તિમાર્ગનું જ્ઞાન કદાચ ઘુણાક્ષર ન્યાયે થઈ જાય, અને કોઈ વાર તેને સત્ય માને પણ ખરા, પરંતુ મિથ્યાત્વ વાસના અંતઃકરણરૂપ મદિરમાં ઘુસેલી હોવાથી નિરવધ અનુધાન કરી શકે નહીં સાવધક્રિયા—સ્નાનાદિ, સુખના સાધનભૂત માનીને તે કરે, તેમ કોઈક રાજ્ય સ્વર્ગોદિની અલિલાપાથી કદ ક્રિયા પણ કરે, પરંતુ તે મુક્તિને આપવાવાળી નથી કેવળ સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે અહીં કોઈ એમ શકા કરે કે, ‘કોઈએક જૈનેતર, ત્યાગી, વૈરાગી, નિષ્પરિગ્રહી અને ઉત્તર તપ કરનાર હોય તો તેને મુક્તિ થાય કે નહિ ?’ તેના ઉત્તરમાં સમજવું કે, જો તે નિર્માયી હોય તો વલ્કલ ઋષિની માફક સમ્યક્જ્ઞાન દ્વારા મુક્તિને પામી શકે પરંતુ જો કપાય કરનાર હોય, તો અગ્નિશર્માની માફક ઘણા ભવો સુધી જમણું કરે કદ્ય છે કે —

જહ્નવિ ય ણિગણે કિસે ચરે જહ્ન વિ ય મુંજિય માસમંતસો ।

જે હ્રદ માયાવિ મિજ્જહ્ આગંતા ગબ્માય ણતંસો ॥ ૯ ॥

અર્થાત—જો કે નગ્ન અને કૃશ શરીરવાળા થઈને વિચરે અને મહીના મહીનાને આતરે આહાર કરે, તથાપિ જો માયાથી અલગ ન થાય, તો તે અનતવાર ગર્ભાવાસ કરે

કેટલાએક તાપસાદિ, ધનધાન્યાદિ ખાણ પરિગ્રહને ત્યાગ કરી નગ્ન થઈ ભૂમડળમાં ફરે છે, તપસ્થાઓ કરી કરીને શરીરને કૃશ પણ કરે છે, પરંતુ માયા કપાયાદિ અલ્પતર પરિગ્રહ વિષમાન હોવાથી તમામ કષ્ટાનુધાન ભવ જ જળને વધારનાર થાય છે ભણે, મહીના મહીનાને આંતરે તુચ્છ અને નિરસ આહાર લે, ભણે ઉભા ઉભા જન્મ વીતાવે, ભણે ગંગા નદીની સેવાલથી પેટ ભરે, અથવા નર્મદા નદીની માટીથી નિર્વાહ કરે, તેમ એક પગે ઉભા રહી, હાથ ઉચો રાખી કદ કરે, પરંતુ જ્યાં સુધી માયા (કપટ) છૂટતી નથી, ત્યાં સુધી અનત જન્મ મરણ કરવા પડે છે ગમે તો વૈષ્ણવ હો, ચાહે જૈન હો, અને ચાહે જૈન હો, પરંતુ સરલ પ્રકૃતિ અને સમ્યક્જ્ઞાન વિના કદાપિ કલ્યાણ થનાર નથી. તેમ કરેલ ક્રિયાઓનું ફલ પણ યથાર્થ મળનાર નથી

જ્યાં દ ભક્રિયા રહેલી છે, ત્યાં ક્રોધાદિ કપાયો પણ સ્વયં આવીને ઉભા રહે છે, કે, જો કપાયો કરેલ ધર્મને નષ્ટ બદ કરી નાખી વેષધારી પુરૂષોને દુર્ગતિ આપે છે, જ્યારે ઇતર પુરૂષોની તો વાતજ શી કહેવી ? આજ કાર સુધી પ્રભુ ઉપદેશે છે કે.—

પુરિસો રમ પાવકમ્મુણા પલ્લિયન્તં મણુયાણ જીવિયં ।

સન્ના ઇહ કામમુન્હિયા મોહં જંતિ અસંબુદા નરા ॥ ૧૦ ॥

અર્થાત્—હે ભગ્ને ! તમે પાપ કર્મથી નિવૃત્ત થાઓ કામુ કે મનુ-
ષ્યોનુ ઘણામાં ઘણું આયુષ્ય તણુ પડ્યોપમનુ છે. તેમા વળી મંથમના અધિ-
કારી તો પૂર્વકોટી વર્ષમા ન્યૂન આયુષ્યવાળા છે. તો થોડા કાલમા વિષય-
મગ્ન થઇ અવ્રતીપુરૂષો મોહ પામે છે વિવેકી અને વિનયી જનો તો ધર્મો-
નુદાન વડે થોડું પણ જીવન સફળજ કરે છે

વિચારનુ જોઇએ કે—મનુષ્યનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કાળની અપેક્ષાએ ભ-
રત ક્ષેત્રમાં પૂર્વકોટી વર્ષનુ હતું, પરંતુ પચમકાળમાં તો ૧૦૦ વર્ષનુ આ-
યુષ્ય વ્યવહારથી ગણાય છે તે પણ, જે કોઇ ભાગ્યશાળી નિશ્ચિન્ત અને રોગ
ગોક રહિત હોય તેનેજ વેદનીય કર્મની ન્યૂનતામાં હોય છે, અન્યથા વર્તમાન
સમયમા તો ૫૦ કે ૬૦ વર્ષની ઉમ્મરમા જે કોઇ મરેછે, તો તેને પણ લોકો
ભાગ્યશાળી માને છે. વળી કેટલાક જીવો તો ખાદ્યાવસ્થામાંજ મરણાધીન
થાય છે. કેટલાક તરુણાવસ્થામાં તરુણીને વશવર્તી બની પોતાને હાથે આયુ-
ષ્ય ચંદનને વિષયાગ્રિથી ભસ્મસાત કરે છે માટે વાસ્તવિક આયુષ્ય રૂપ
અમૂલ્ય ચન્દનનો પરિભોગ ધર્મધ્યાનમાં વ્યતીત કરવો એજ વાજબી છે
સામારિક તુચ્છ સુખોની આશાને લઇને જે કદો સહન કરવામાં આવે છે,
તેને ધ્યાનમાં લઇ જો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વૃદ્ધિ માટે ઉપસર્ગ પરિ-
પહો સહન કરાય, તો કેટલો બધો લાભ થઇ ગકે ? ભગવાન કહે છે કે:—

ળાવિ તા અહમેવ લુપ્પણ લુપ્પંતિ લોઅસિં પાળિણો ।

एवं साहिण्हिं पासण अणिहेसे पुट्ठे अहियासण ॥ ૧૧ ॥

અર્થાત્—‘ પરિપક્વ અને ઉપસર્ગ વડે હુજ દુ ખી નથી, પરંતુ આ
અસાર સ સારચક્રમા અનેક જીવો પરવશતાને ભોગવતા દુ ખો સહન કરેછે ’
એમ સમ્યક્ પ્રકારના વિચાર પૂર્વક, મનુષ્યે પરિપક્વ, ઉપસર્ગોને સમભાવ
પૂર્વક સહન કરવાં જોઇએ. પરંતુ ક્લેશભાવ તો નજ કરવો.

કર્મોધીન જીવોને પ્રતિ સમય દુ.ખ રહ્યા કરે છે, પરંતુ કેટલાક દુ:ખો
સહ્ય થઇ ગયેલાં હોવાથી જીવોને દુ ખ રૂપ લગતાં નથી. મનુષ્ય, દેવ, તિર્યચ
અને નરક ગતિના જીવો અનેક કષ્ટ પરંપરા સહેછે પરંતુ જે કદ સહન થાય
છે, તે અજ્ઞાનતા પૂર્વક અથવા પરવશતા પૂર્વક થતાં હોવાથી લાભ થવાને બદલે

ઉલટું નુકશાન થાયછે. તેજ કષ્ટો જે સમતા સહિત, જ્ઞાન પૂર્વક, વૈરાગ્ય દશાથી સહન થાય તો, ઘણો લાભ થઈ શકે કેટલાક ધનાશાવાળા અને અશક્ત પુરૂષો દુર્જનોનાં વચનો આજ્ઞા દૃષ્ટિથી સહન કરે છે, કેટલાક લોકો વિદેશ ગમન અથવા રોગાદિને કારણે ઘરનું સુખ તજ દે છે, પરંતુ સંતોષ પૂર્વક તજ શકતા નથી આવીજ રીતે આશાનિષદ્ધ કેટલાએક જીવો નહિ સહન કરવા લાયક તાપ, ટાઢ, ઝેરી પવન વિગેરે કલેશો સહે છે, સમુદ્ર-યાત્રાદિ સમયે દુઃખ સહે છે, તેમજ દ્રવ્યના લોભી જનો રાત દિવસ અંધાર દ્રવ્યની ચિંતા એકાગ્ર ચિત્તે કરતા દિનભર ભૂખ્યા રહે છે, પરંતુ તેજ પ્રમાણે જે પૂર્વોક્ત કષ્ટો ધર્મનિમિત્તે સહન કરવામા આવે, તો કાંઈ ખાટી રહે ખરૂં કે? ગુરૂનાં શિક્ષારૂપ હિતવચનો સહન કરવા પૂર્વક રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દાદિ વિષયોનો સંતોષ પૂર્વક ત્યાગ કરવાથી અને અન્ય પુરૂષોના કલેશો દૃષ્ટિમાં રાખી મુનિધર્મ પાળવાથીજ તે મહાપુરૂષો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ધર્મની ઉજળવલતા સાથે હિંમતથી પરિપક્વ સહન કરી શકે છે અને તેમ કરવાથીજ લૌકિક અને લોકોત્તર ખન્ને પ્રકારની શોભા વધારી શકાય છે. યાદ રાખવું જેમએ કે, પાત્રમાં આવેલા અગુણો પણ ગુણ રૂપ થાય છે. જમ કે, ભિક્ષા માગવી લોકોમાં હલકી ગણાય છે, પરંતુ સાધુઓને તે શોભાભૂત છે. ભૂમિશયન જે કે દરિદ્રતાનું મૂચક છે, તોપણ સાધુઓને તે ભૂષણરૂપ છે તેવીજ રીતે અનેક વસ્તુઓ જે ગૃહસ્થાવાસમાં દૂષણરૂપ છે, તે સાધુભાવમાં ભૂષણભૂત છે, અને તે અતમાં સુખરૂપ પણ થાય છે તેવા માર્ગ ચોડાજ પુરૂષોને રહે છે. જ્યારે અહીં દુઃખ તેમજ પરલોકમાં પણ દુઃખ, એમ ઉભય લોક જ્યાં દુઃખમય છે, તે વાતને ઠીક માનનાર ઘણા જીવો છે. વસ્તુતઃ જે સુખને પર્યંતે દુઃખ રહેલું છે તે સુખ નથી, કિંતુ દુઃખજ છે જ્યારે જે દુઃખને પર્યંતે સુખ રહેલું છે, તે દુઃખ નથી પણ સુખ છે. દૃષ્ટાન્ત તરીકે, જૂઓ કે-મુનિધર્મ દ્રવ્યથી દુઃખમય દેખાય છે, પણ ભાવથી સુખમય છે, જેમ.—

નો દુષ્કર્મપ્રયાસો ન કુયુવતિસુતસ્વામિદુર્વાક્યદુઃસ્વ

રાજાદૌ ન પ્રણામોઽગનવસનધનસ્થાનચિન્તા ન ચૈવ ।

જ્ઞાનાસિર્લોકપૂજા પ્રશમસુખમયઃ પ્રેત્ય નાકાદ્યવાસિઃ

શ્રામણ્યેઽસી ગુણાઃ સ્યુસ્તદિદ્ સુમતયસ્તત્ર ચત્તં કુરુધ્વમ્ ॥ ૧

સાધુ દશામાં દુષ્ટ ઈર્મનો પ્રયાસ નથી, કુટિલ સ્ત્રી, અવિનયી પુત્ર- અને સ્વામીનાં કટ્ટ વચનોનો ભય નથી, રાજાદિ વર્ગને પ્રણામ કરવાને

સમય નથી, અગત્ય (જ્ઞાન પામી) વિગેરેની ચિંતા નથી, અભિનવ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ છે, લેખકો પુરે છે, પરલોકમાં રવર્જાદિ શુભ ગતિ મળે છે અને પ્રશમ સુખ કે કંઈ નફો, દેવેશને પણ મળતું નથી, તે સાધુને મળે છે તે સાધુતામાં છે સુખસિદ્ધિ છતાં ! તમે ચાલ કરો એક કવિ પણ કહે છે —

માધુ સ્નેહ સુખિયા, દુઃખિયા નહિ લવલેશ,
અજ્ઞ કર્મને જીવતા, પડેયો સાધુનો વેષ

તપાવિધાન.

આવા સાધુઓએ ખામ કરીને તપનો મુખ્ય ગુણ સખવોજ જોઈએ. કહ્યું છે કે —

ધુનિયા કાલે યં ચ લેવચ કિસય દેહમણાસણા રૂદ્ધ ।

અવિદિસા મેવ પત્વણ અણુધર્મો મુણિણા પવેદિતો ॥ ૧૨ ॥

અર્થાત્ —જેમ ભીત ઉપર લગાવેલ ચૂનો કે છાણુ વિગેરેના લેપ નિકળી જવાથી ભીત છુર્લું થાયછે, તેમ અનજ્ઞાનાદિ ખાણ તપ વડે કરીને દેહ દૂર કરતાં કર્મ પણ પાતળાં થઈ જાય છે અને પછી મર્વણ શ્રીવીતરાગ પ્રભુએ પ્રરૂપેલ સર્વોત્તમ અહિં આપ્રધાન ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે

તપનું વિધાન ત્યાગીવર્ગ માટે શ્રેષ્ઠ છે તપ વિના બ્રહ્મચર્યની યથોચિત પશ્ચિશ્ચિદ્ધિ થવી લગભગ દુર્ધટ છે શુદ્ધસ્થો પણ જો પ્રભુએ પ્રરૂપેલ પચતિથિએ પાપપાદિકની ક્રિયા કરે, તો દ્રવ્ય અને ભાવ બંને પ્રકારના રોગોની શાંતી થાય આજ કાલ દ્રવ્ય રોગની ગાંતિ માટે મોટા મોટા ડાકટરો પણ ઉપવાસ કરવાની ભલામણ કરે છે અતઃ એવ શરીરની રક્ષા માટે પણ તપસ્યા ખાસ જરૂરની છે. હવે આપણે ક્ષણવાર ધાર્મિક દૃષ્ટિથી વિચારીએ તો ધાર્મિક વર્ગના વિચારો પણ વાજબી જણાશે. જે શરીર માટે આ દુનિયામાં મોટા મોટા અનર્થો થાય છે, તે શરીર અહિંઆજ પડયું રહેવાનું છે, અને આત્મા પરલોકમાં જઈ દુખી બને છે. આજકાલ ગમે તેને પૂછશો તો એજ ઉત્તર મળશે કે, માફ શરીર ઠીક નથી, હજી સ્નાન કરવું છે, ભોજન કરવું છે, કલાક મૂંઝ રહેવું છે, ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ કેવળ શરીર માટે થાય છે, પરંતુ આત્મા માટે થતી નથી, માટે શરીરને પાપનું કારણ બતાવ્યું, તે વાજબી છે દુનિયામાં જે માણસ અમુક માણસથી ઠગાય છે, તે પછી તે ઠગ માણસનો વિશ્વાસ કરતો નથી, તો પછી ભલાભવ ઠગનાર અને દુર્ગતિને આપનાર શરીર ઉપર ખૂર્ણ કરી, તપસ્યાદિકથી સાર્થક નહિ કરી દેનાર

કેવો ભોળો અને વિશ્વાસુ છે, તે વાચક સ્વયં વિચાર કરશે. આ શરીરનો જરા પણ વિશ્વાસ કરવા લાયક નથી, કારણ કે કોણ જાણે કેવા સમયે અને કેવી સ્થિતિમાં આ શરીરરૂપ દુર્જન, આત્મા રૂપ સજ્જનને છોડશે, તેની ખબર નથી. તેટલાજ માટે મુનિવરે તપસ્યાવડે શરીરરૂપ દુર્જનને દુર્જલ કરે છે. આવી રીતે દરેકે દરેક આત્મકલ્યાણાભિલાષી મનુષ્યોએ તપસ્યાનો આદર કરવો જોઈએ પરંતુ એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે, તપસ્યાનું કૃપા ક્ષમા છે જે તપસ્યા કરવામાં આવે, તે ઘણી દૃઢતા અને શાન્તિપૂર્વકજ કરવી જોઈએ. ગમે તેવાં કષ્ટ આવે, ગમે તેવાં ક્રોધનાં કારણો મળી જાય, પરંતુ શાન્તરસમાં ઝીલવું જોઈએ. ઘણું ભાગે ક્ષેમ જોવામાં આવે છે કે-તપસ્વીઓને પારણા વખતે અશાન્તિ થઈ જાય છે. આહારને પ્રાપ્ત થવામાં લગાર પણ જો વાર લાગી ગઈ હોય, તો આત્મપ્રદેશો સંતપ્ત થઈ જાય છે, પરંતુ તેમ થવું ન જોઈએ. આને માટે નંદનઋષિનું દૃષ્ટાન્ત ખાસ સ્મરણમાં રાખવા જેવું છે.

નંદનઋષિનું દૃષ્ટાન્ત.

નંદનઋષિ સંસારાવસ્થામાં ઘણાજ દુઃખી હતા, તેની લાંબી કથા અહીંમાં નહિ રજુ કરતા કેવળ ઉપયોગી વિભાગ આપવામાં આવે છે. 'દુઃખગર્ભં હિ વૈરાગ્યં યોગજ્ઞદિપ્રચર્ચકમ્' આ વાક્ય, આ મહામુનિના વર્તનથી ખરેખર ચરિતાર્થ થાય છે. મહામુનિશ્રી નંદનઋષિજી જ્યારથી સાધુ થયા, તે દિવસથી લઈને મરણ પર્યંત તેમણે સાધુ સેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી અને મહીના મહીનાના ઉપવાસ કરીને પારણ કરતા હતા તેમણે કુલ ૧૧૮૦૪૯૫ માસખમણ કર્યા હતા તે તમામના પારણાં શાંતિ અને મુનિ સેવા રૂપ પ્રતિજ્ઞાનું યથાસ્થિત પાલન કરવા પૂર્વકજ. આવી પવિત્ર જીવિતને ગાળનાર મહાપુરુષ, કર્મનો ક્ષય કરે તેમાં બિલકુલ આશ્ચર્ય નથી. વળી દેવ અને દાનવો ભક્તો થાય, તેમા પણ કંઈ નવાઈ નથી.

એક વખત સૌધર્મેન્દ્ર સભામાં બેઠા હતા, તે અવસરે અર્વાધ્યાન વડે પૂર્વોક્ત મહાપુરુષની દૃઢતા, પવિત્રતા અને ઉગ્ર તપસ્યા જોઈ, ઇન્દ્રને શિરઃકંપ થયો, અર્થાત્ ઇન્દ્રે પોતાનું માથું ધૂણાવ્યું. તુરંતજ દેવતાઓ ઇન્દ્રની પાસે ૧૫ જોડી જોડ્યા 'હે મહારાજ ! આ સમયે એવું કોઈ પ્રયોજન નથી, કે જેથી આપને શિરઃકંપ થાય, માટે આપના શિરઃકંપથી અમે શંકિત થયા છીએ, માટે કૃપા કરી જણાવો કે શિરઃકં-

પનું કારણ શું છે ? ઇન્દ્ર જોલ્યા—‘ હે મહાનુભાવો ! મેં ભરત ક્ષેત્રની અન્દર એક મહાપુરૂષનાં અવધિજ્ઞાન વડે દર્શન કર્યું, અને તેની અચળ અને અટળ પ્રતિજ્ઞા જોઈ મારા મનમા મોટું આશ્ચર્ય થયું. મેં મનથી તેને વદન કર્યું ધન્ય છે આવા મહાપુરૂષોને’ કે જ્યોત્સના હયાતીને લીધે મનુષ્ય લોક, દેવલોક કરતાં શોભિત અને ભાગ્યવાન છે ’ ઇત્યાદિ ઇન્દ્રના વચનો સાંભળી મિથ્યાત્વ દૂષિત જે દેવો જોલ્યા ‘ મહારાજ ! આપ અમારા નાથ અને નેતા હોવાથી અમે હા હા કરીએ તે ભલે, પરંતુ કોઈ પણ મનુષ્યમા આવી અદ્ભુત શક્તિ હોય, એ વાત અમારા અતઃકરણમાં સ્થિર થતી નથી અમે તે મુનિવરની પાત્રે જઈ તે વાતનો નિર્ણય કરીએ અને તે પછી અમે તે વાત સાચી માનીશું. ’ એમ કહી તેઓ ઇન્દ્રસભાથી વિદાય થયા તે સમયે પૂર્વોક્ત મહામુનિને પારણાનો સમય હતો, જ્યોત્સના આહાર લાવી આલોચના કરી જેવામા આહાર કરવાની શરૂઆત કરે છે, તેવામાં જે દેવમાંનો એક દેવ સાધુનો વેષ લઈ ત્યા આગળ આવી નન્દનઋષિને એવાં અસદ્ધ અને કઠોર વચનો કહેવા લાગ્યો કે —‘ હે દુષ્ટ ! હે ઉદરભરિ ! હે કપટપટુ ! આ પ્રમાણે ઠગાઈ કરીનેજ લોકોની અન્દર ધર્મિકતાને વધારે છે કે ? એક અતિશય ગ્લાન સાધુ ખગીયામાં છે, તેને ઐષધ આહારાદિકની જરા પણ સગવડ કરી આખ્યા સિવાય માલ પાણી ઉડાવવા માંડ્યો છે, તેથી ધિક્કાર છે તને અને તારા જન્મને ! તેમજ ધિક્કાર છે તારી પ્રતિજ્ઞાને ! ’ ઇત્યાદિક વચનો સાંભળી નન્દનઋષિ હાથમાં કોળીઓ હતો, તે પાત્રામાં મૂકી જોલ્યા—‘ મહાનુભાવ ! શાંતિ રાખો, હું ચાલું છું. ’ પાઠક ! ખ્યાલ કરવાની જરૂર છે કે આવા વિકટ સમયની અન્દર પારણા વખતે વિના કારણ નાહક તિરસ્કાર કરનાર ઉપર ભાવ દયા સાથે આહાર છોડી દઈ સેવામાં ચિત્ત લગાડીને શાંતિ પૂર્વક કયો વીર પુરૂષ પરોપકાર માટે જાય વાક ?

મુનિવર આહારને હિંચે લટકાવી કૃત્રિમ સાધુ સાથે આલ્યા, અને જ્યાં ગ્લાનમુનિ હતા ત્યાં ગયા ગ્લાન મુનિએ પણ તેમને દશ વીસ સ્વસ્તિ સંભળાવી દીધી અને નહિ કહેવા જેવા વચનો કહ્યા, પરંતુ શાંત સુધાનિધિ નન્દન ઋષિના એક રૂંવાડામા પણ ક્રોધનો પ્રવેશ થયો નહિ, ઉલટો તેમને એવો વિચાર થયો કે, આ મુનિને શાંતિ કેવી રીતે પમાડું ? તુરત તે મહામુનિ ઐષધ અને આહાર લેવા માટે ગામમા ગયા, પરંતુ પેલો બીજો દેવ પ્રત્યેક ઘરમા આહારને અશુદ્ધ કરી નાખવા લાગ્યો શુદ્ધ આહારનો ઉપયોગ કરવા મહીનાના ઉપવાસી મુનિવર ખગખર એક પ્રહર સુધી ભમતાજ રહ્યા,

ત્યારે ઘણી મહેનતે શુદ્ધ આહારની પ્રાપ્તિ થઇ, તે લઇને પેલા જ્ઞાન મુનિ-
ની પાસે આવ્યા, તેવામાં તે ખનાવટી મુનિ અત્યંત ક્રોધ કરી જોડ્યો કે,
'આટલી ખધી વાર ?' નન્દનઋષિ જોડ્યા કે, 'શુદ્ધ આહારની પ્રાપ્તિ કરતાં
વાર લાગી' ત્યારે તે કૃત્રિમ મુનિએ (દેવે) કહ્યું—' વાહ દુરાચારી ! ક-
પટી ! ખીજને માટે તો શુદ્ધ આહાર લેવો, અને પોતાને માટે મન ગમતો,
આ કેવો ન્યાય ? ' ઇત્યાદિક મર્મસ્પેદક વચનો સાંભળતાં છતાં પણ, તેઓ
શાંતિમહાદેવીને પોતાના મનોમદિરમાં નિરૂપદ્રવ રાખી રહ્યા દેવો વિલ-
ગદ્ગારા તે તપાસે છે, તો જરા પણ ફારફેર દેખાતો નથી. ત્યારબાદ મુનિપ્રવર
કહે છે કે, ' હે મહાનુભાવો ! તમો શહેરમાં ચાલો, ત્યાં દવા, આહાર વિગે-
રેની જોગવાઈ ઠીક થશે ' આ પ્રમાણે નન્દનઋષિનાં વચનો સાંભળતાં જ્ઞાન
સાધુ જોડ્યો જ, 'સ્વાર્થી માણસને પરના દુઃખ ઉપર ધ્યાન રહેતું' નથી મારી
તેવી અવસ્થા નથી કે હું એક પણ પગલું ચાલી શકું' આવા સ્વાર્થાન્ધ સા-
ધુને વૈયાવચ્ચ કરનાર કોણે ખનાવ્યા હશે ? જોર ! પોતાને હાથે છાપ લીધી
જણાય છે. ' ઇત્યાદિ વચનો ઠર્ણગોચર થયા છતાં ધીર, વીર અને ગંભીર
મહામુનિનો મનોભાવ જરા પણ જ્ઞાન થયો નહિ. પરંતુ જ્ઞાનને શાંતિ
કરવા મનોભાવ અને સદ્વિચારની શ્રેણીમાં આડઠ થયા તેમણે જ્ઞાન
સાધુને કહ્યું 'મહારાજ ! તમે મારા ખલા ઉપર ગેસો, હું, તમને જરા પણ
' ઇજા ન થાય તેવી રીતે ઉપાશ્રયે લઇ જઈ. ' કૃત્રિમ જ્ઞાન સાધુ સ્કંધ
ઉપર ચઢ્યો. જ્યારે ખીજે કૃત્રિમ સાધુ તેની સાથે સાથે ચાલ્યો જમ જમ
તે મહા તપસ્વી આગળ વધવા લાગ્યા, તેમ તેમ તે જ્ઞાન સાધુ દેવશક્તિ
વડે ભાર વધારતો જ ગયો નન્દનઋષિ ભારને લીધે એકદમ નીચા વળી
ગયા. તોપણ મનોખળ વડે આગળ ચાલતા જ રહ્યા એમ ચાલતા ચાલતા
શહેરનો મધ્ય ભાગ આવ્યો. અને જ્યાં આગળ હજારો મનુષ્યો વેપાર વિગેરે
કામ માટે ગમનાગમન કરી રહ્યા હતા અને જ્યાં મોટા સાહુકારોની દુકાનો
હતી, એવા ચોકની અન્દર પેલા દેવ સાધુએ નન્દનઋષિના સ્કંધ ઉપર
અતિ દુર્જીધમય વિષ્ણુ કરી, આથી ઋષિવરનું તમામ શરીર ખરાબ થયું.
લોકો તે દુર્જન્યથી કટાણી પોતાનો ધવો રોજગાર છોડી ભાગવા લાગ્યાં.
હાહાકાર મચી રહ્યો. પરંતુ નન્દનઋષિ શુદ્ધ અન્ત કરણથી વિચાર કરવા
લાગ્યા કે, ' અહો ! આ મુનિ ઘણા રોગી છે. વાસ્તવિક રીતે તે ક્રોધી
નથી, પરંતુ રોગે ઉપદ્રવ કરી ક્રોધી બનાવેલ છે. હવે શી રીતે તેમના
રોગની શાંતિ થાય ? ' ઇત્યાદિ વિચારશ્રેણીમાં અડેલા મહામુનિ આગળ

વધે છે, તેવામાં દેવો તેના નિશ્ચયભાવ જોઇ ચક્રિત થયા. તરતજ સ્કન્ધને છોડી મુનિવરની આગળ દિવ્ય રૂપ ધારણ કરી, તે દેવો ઉભા રહ્યા અને કહેવા લાગ્યા—‘ હે મહામુનિવર ! અમે સુધર્મા દેવલોકવાસી દેવો છીએ. અત્યાર સુધી આપની અવજ્ઞા કરી મોટું દુઃખ દીધું, તેને માટે ક્ષમા આપીએ છીએ. આપની પ્રશંસા સૌધર્મ્યન્દ્રે કરી, તેના ઉપર અમારી શ્રદ્ધા નલાગવાથી અમે પરીક્ષા કરવાને આવેલા હતા, જોકે ઉત્તમ પુરૂષો પરીક્ષણીય હોઇ શકેજ નહિ, તથાપિ અમારા જેવા અદ્વૈત અને તુચ્છ જીવો પ્રત્યક્ષ થયા સિવાય સતોષ પામતા નથી. ’ ઇત્યાદિ કહીને વિદ્યારૂપ જે પુરૂષલો મુનિવરના શરીર ઉપર માલૂમ પડતા હતા, તેને અન્દન બનાવી મુનિને વન્દન કરી સ્વર્ગપ્રત્યે વિદાય થયા. તે પછી મુનિવર હર્ષ શોક રહિત, શાંતવૃત્તિ પૂર્વક માસક્રમણનું પારણું કરી ધર્મધ્યાનમાં પ્રવૃત્ત થયા ”

ઉપરના દૃષ્ટાંતોના સારાશ એ છે કે, તપ, શાંતિપૂર્વક થવાથી યથોચિત ક્ષણે આપી શકે છે, અને આવી રીતે તપસ્યા કરનારાજ સાધુઓ કર્મનો ક્ષય કરી શકે છે, તે માટે ભગવાન કહે છે—

સત્ત્વી જહ પંસુગુંડિયા વિહુણિય વંસયહ સિયં રયં ।

एवं द्रविओवहाणवं कर्मं खवड तवस्सी माहणे ॥ ૧૫ ॥

અર્થાત્—જેમ પક્ષી પોતાના શરીર ઉપર લાગેલી ધૂળને પાખ ફેંકડાવવા વડે દૂર કરે છે, એવી રીતે મુક્તિ ગમન યોગ્ય મુનિઓ તપસ્યા વડે પૂર્વજન્મમાં ખાત્રેલા કર્મોનો ક્ષય કરે છે.

પક્ષીઓ ગમે તેટલા મેલા થયા હોય, પરંતુ જ્યારે તેઓ પાખ ફેંકડાવે છે, ત્યારે મેલ દૂર થાય છે, અને પોતે સ્વચ્છ, નિર્મળ વર્ણવાળા સુશોભિત માલૂમ પડે છે, તેજ પ્રમાણે જે મુનિવરો મુક્તિગમન યોગ્ય વિવિધ પ્રકારની જિનોક્ત ક્રિયાઓ કરે છે, અને યથાશકિત તપ કરે છે, તેવા સુસ્થિર મુનિવરને અનુકૂળ ઉપસર્ગો કે જે ભલભલાને પણ ધર્મભ્રષ્ટ કરે છે, તે પણ તેઓને ભ્રષ્ટ કરી શકતા નથી

અનુકૂળ ઉપસર્ગ

ઉપસર્ગ એ પ્રકારના છે—૧ અનુકૂલ અને ૨ પ્રતિકૂલ અનુકૂલ ઉપસર્ગ, પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગ કરતા અધિક બળવાન છે. ગમે તેવો પુરૂષ હોય, પરંતુ અનુકૂલ ઉપસર્ગથી હારી જાય છે કારણ કે મોહનીય કર્મ અનાદિકાળથી જીવને સસાર તરફ ખેંચે છે. જેમકે ગમે તેવું લોહ હોય,

તોપણ ચમક તેને ખેંચે છે. કદાચ ચમક નહાનો હોય, 'અને લોહું' મોટું હોય, તો તે ખેંચી ન શકે, તોપણ અસર તો જરૂર થાયજ તેજ પ્રમાણે જીવમાં કોઈ સંયોગથી આત્મવીર્ય પ્રકટ થયું હોય, તો માતા-પિતાનો સ્નેહ ઘણો થવા છતાં પણ ધર્મથી ચૂકે નહિં અન્યથા તો જરૂર તે ચૂકી જાય છે. કહ્યું છે કે—

હૃદયમળગારમેસળં સમળં ઠાળં ઠિયં તવસ્તિળં ।

હર હ્રદા ય પત્યથ અવિ સુસ્થે ણ ય તં લભેજ્જ ણો ॥ ૧૬ ॥

અર્થાત્—સ સાર છોડી સાધુ ધર્મ પ્રત્યે હલા થએલ, અને નિર્દોષ આહારનું ભોજન કરનાર, તેમજ નાના પ્રકારના તપ કરનાર અણુગારને અનુકૂળ ઉપસર્ગો સંપન્નના ઉત્તરોત્તર સ્થાનથી જરા પણ પરિભ્રમ કરી શકતા નથી. બાળકો અને કુટુંબીઓ કદાચ પ્રાર્થના કરે કે, 'અમે આપથી પાળવા લાયક છીએ, અથવા તમે અમારાથી પાળવા લાયક છો, માટે અમને છોડી આપ ચાલી નિકળો, તે વાળખી નથી' ઇત્યાદિ કાલાવાલા કરી તે લોકો થાકે, પણ સાધુ ચલાયમાન થાય નહિ. તેવીજ રીતે સ્ત્રી-પુત્રાદિક પણ અનુકૂળ ઉપસર્ગ કરે છે, જન્મ કહ્યું છે કે—

જહ કાલુણિયાણિ કાસિયા જહ રોયંતિ પુત્તકારણે ।

દુવિયં મિલ્લુસસુહિયં ણો લભંતિ ણ સંઠવિત્તથ ॥ ૧૭ ॥

જહ વિય કામેહિં લાવિયા જહ ણં જાહિણ વધઓ ઘરં ।

જહ જીવિત્ત નાવરંસથ ણો લભંતિ ણ સંઠવિત્તથ ॥ ૧૮ ॥

અર્થાત્—જે કે માતૃપિતાદિક કંટલાજનક વચનો કહે અથવા સ્વયં પુત્ર નિમિત્તે રૂદન પણ કરે, પરંતુ જે મુક્તિગામી સાધુ તેને વશ ન થાય, તો આરિત્રના મ્થાનથી તે પરિભ્રમ થાય નહિ. ૧૭ જે કે તે સ્વીય સંબંધી જનો ઇન્દ્રિયોના વિપયની આશાઓ આપે, અર્થાત્ અનુકૂળ ઉપસર્ગ કરવા જેવું કરે અને તેમ છતાં ન માને, તો બાધીને ઘેર પણ લાઇ જાય, તથાપિ વીર્યવાન સાધુ સંયમથી ભ્રમ ન થાય અસંયમ જીવિતની ઇચ્છા રાખે નહિ; એટલે કે મરણ સ્વીકારવા તૈયાર થાય, પરંતુ સ્વીકૃત આરિત્રને છોડે નહિ. તેમ સ્વજનો તેને વશ ન કરી શકે અને સંજમનાં અધ્યવસાયથી પાડી ન શકે. વળી પણ કહ્યું છે કે—

સેહંતિ ચ ણં મમાદ્વિજ્ઞો માયા પિયા ચ સુયા ચ ભારિયા ।

પોસાહિણ પાસઓ તુમં લોગપરંપિ જહાસિ પોસણો ॥ ૧૧ ॥

અર્થાત્—માતા, પિતા, પુત્ર અને સ્ત્રી, નવદીક્ષિત અથવા દીક્ષા લેવા સારૂ તૈયાર થએલ પ્રત્યે સ્નેહ કરી કહે કે, ‘ તુ અમારો છે, અમને દુખિતોને જો; તુ વિચારશીલ છે, જ્યાં લાલ જણાય તે કર. જો તું અમને ત્યાગ કરીશ, તો ઉભય લોકથી ત્યાગ થઇશ

આવી રીતે માતાપિતાદિક નવદીક્ષિત સાધુને સંસારમાં લઇ જવા માટે અનેક ઉપાયો કરે છે, આનો વિસ્તાર સ્વયં સૂત્રકારે બીજા અધ્યયનથી લઇ ત્રીજા અધ્યયનના અંત સુધી બતાવેલ છે, તેનું કુંકમાં દિગદર્શન અહીં કરાવવામાં આવે, તો તે અસ્થાને જણી શકાશે નહિ કેટલાક પુરૂષો દીક્ષાના સંખ્યામાં સાધુઓ ઉપર ઘણીવાર ચીડાઇ જાય છે, તેમ તેમને ગાળો દે છે; પરંતુ તેમાં આશ્ચર્ય નથી. કારણ કે વીર પ્રભુના સમયમાં પુત્રપર રાગદ્વિષ્ટિને લીધે વિવેક અને વીરવચન પર આસ્થાવાળા જીવો પણ તે પ્રમાણે કરતા હતા, અને એ પ્રમાણેની રાગદ્વિષ્ટિને લીધેજ ભદ્રામાતાએ અવતિસુક્રમાળને વૈરાગ્ય સમયે એજ કહ્યું હતું — ‘ કાણે તને ભોળવ્યો, કાણે નાખી ભૂ-રૂકીરે. ’ ઇત્યાદિ મોહજન્ય અજ્ઞાન, જેટલી ચેષ્ટાઓ ન કરાવે તેટલી આછી છે દીક્ષા લેનારની કે દીક્ષા લીધેલાની પાસે માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્રાદિ પરિવાર આવીને અનેક અનુકૂળ ઉપસર્ગો કરે છે. અને તેમ છતાં જ્યારે ન માને, ત્યારે પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો કરે છે. તે વિષે થોડો ધશારો પ્રથમ લખાએલ ગાથામાં આવી ગયેલ છે, માટે વિશેષ ન લખતાં ત્રીજા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશમાંથી અનુકૂળ ઉપસર્ગની કેટલીક બીના સામાન્ય અને વિશેષ ભદ્રિક મકૃતિના મનુષ્યોના ઉપકારને માટે અહિં લખવામાં આવે છે.

દીક્ષા લીધેલને અથવા દીક્ષા લેનારને માતાપિતાદિ પરિવાર વીંટીને રૂદ્ધ કરતાં કહે કે, “ લાઇ ! બાદ્યાવસ્થાથી આજ સુધી અમારે તારૂં યોષણ કરેલ છે, છતાં જ્યારે અત્યારે તું અમને યોષવા લાયક થયો, ત્યારે ઘર છોડી ચાલ્યો જાય છે. હવે અમને કોણ પાળશે ? તારા વિના કોઇ પાળનાર નથી.

હે પુત્ર ! તારા પિતા હવે ઘરડા થયા છે, થોડા દિવસના મેમાન છે, તારી બેન હજી કુંવારી છે, આ તારા લાઇઓ સર્વથા પાળવા લાયક છે, આ તારી

માતા વિગેરે વર્ગનું પોપણ કર; જ્યથી તારો આ લોક કીર્તિવાળો થાય અને પરલોક પણ સુધરે, કેમકે નીતિ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે—

ગુરવો યત્ર પૂજ્યન્તે યત્ર ધાન્યં સુસંસ્કૃતમ્ ।

અદન્તકલહો યત્ર તત્ર શક્ર ! વસામ્યહમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—જ્યાં માતા પિતાદિક ગુરુજનોની પૂજા થાય છે, જ્યાં શુદ્ધ થએલ ધાન્ય હોય છે, અને જ્યાં દંતકલેશ થતો નથી, ત્યાં હે, શક્ર ! હું વાસ કરું છું. અર્થાત્ લક્ષ્મી શક્રને (ઇંદ્રને) કહે છે કે, પૂર્વોક્ત નણુ વસ્તુઓ જ્યાં વિષમાન હોય, ત્યાં મારો વાસ છે માટે હે પુત્ર ! અમારા ઘરના રત્ન સ્વરૂપ તું જઈશ, તો અમારે હમેશા કલેશ સહન કરવો પડશે, અને કલેશના સમયમાં લક્ષ્મી રહેશે નહિ, અને તેથી અમે સર્વથા દુઃખી થઈશું.

હે પુત્ર ! તારાં બાળકો નાનાં નાનાં છે, તારી સ્ત્રી નવચૌવના છે, કદાચ તું તેનો ત્યાગ કરીશ અને તેનાથી કુળની મર્યાદા ન બની શકી; તો લોકમાં તારી અને અમારી હેલના થશે. અર્થાત્ લોકોપવાદ રૂપ દુષણ લાગશે.

અમે જાણીએ છીએ કે, તું પાપભીરુ હોઈને સંસારરૂપ કારાત્રલથી ઉદ્વિગ્ન થએલ છે, તથાપિ હમણા તું ઘેર ચાલ તું આરભ સમારંભનું કાંઈ કામ કરીશ નહિ કોઈ નવું કાર્ય આવશે, તો અમે સહાયક થઈશું. એકવાર કાર્યથી થાકી જવાથી કામ ચાલે નહિ બીજાવાર કાર્યમાં જોડાવું તને સર્વથા ઉચિત છે, માટે અમારું વચન માની ઘેર ચાલ. ”

વળી અન્ય પ્રકારે સમજાવે છે —“ હે પુત્ર ! એકવાર ઘેર ચાલ, સ્વ-જન વર્ગનો મેળાપ કરી પાછો ચાલ્યો આવજો. એટલામાં અસાધુ નહિ થઈ જાય; તું ઘરનું કામ કરીશ નહિ ઇચ્છિત ધર્મોનુબંધન કરતાં તને કોણ રોકનાર છે ? અથવા તું યોગ્ય સમયે દીક્ષા લેજો કે, જ્યથી કરીને કામાદિ ઇચ્છાઓ તને બાધા ન કરી શકે.

હે પુત્ર ! અમે જાણીએ છીએ કે, તારે માથે ઘણું દેણું થએલ છે, તેથી તું ચાલીનિઃકર્ણેલ છે, પરન્તુ તારે જરા પણ તેની ચિન્તા ન કરવી. અમે દેવું પતાવી દીધું છે, હવે તને વેપારમાં ઉપયોગી જે દ્રવ્યાદિક હશે તે દઈશું, જરા પણ લય ન રાખીશ. ”

ધર્મમાં દૃઢતા.

ધર્મ્યાદિ અનેક પ્રકારે અનુકૂળ ઉપસર્ગો કરે છે, પરન્તુ દૃઢ, ધર્માત્મ અને શરવીર જનો તેવા ઉપસર્ગોથી અલ્પાચમાન થતા નથી. અને જે કાય

પુરૂષો પાછા ઘર તરફ દોડે છે, તેઓ ઉભયથા અપમાનને પામી દુર્ગતિના ભાગી થાય છે, પૂર્વોક્ત અધિકાર, સૂત્રકૃતાગની અદર છે. શ્રીઋષભદેવના ૯૮ પુત્રો જે સમયે વૈરાગ્ય પામ્યા હતા, ત્યારે તેઓ કોઈની આજ્ઞા લેવા ગયા ન હતા. કારણ કે ભક્તને અને જગત્તને અનાદિ કાળનું વૈર છે. જગત્ ભક્તને વિદ્યકર છે. સર્વ આસ્તિક શાસ્ત્રકારો વૈરાગી પુરૂષને ભક્ષામણુ કહે છે કે, ‘પડિત પુરૂષોએ જલદી શું કાર્ય કરવું ?’ તો તે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એજ જણાવવામાં આવે છે કે, ‘સંસાર સતતિનો છેદ.’ તેમાં વિલંબ ન કરવો. કહ્યું છે કે:—

ત્વરિતં કિં કર્તવ્યં વિદુષા સંસારસન્તાતિચ્છેદઃ ।

આ વાતને કેવળ જૈનોજ કહેતા નથી, પરન્તુ વેદમતાનુયાયી જનો પણ ખીજ શબ્દોમાં કહેછે કે, જ્યારે વિરક્તભાવ આવે તેજ વખતે દીક્ષિત થવું:—

યદહરેવ વિરજ્યેત તદહરેવ પ્રવ્રજ્યેત ।

વૈરાગી પુરૂષે તો વિલંબ કરવાજ ન જોઈએ વૈરાગ્યની સાથેજ સંસારથી બહાર નિકળી જવું. એવાં ઘણા દૃષ્ટાન્તો જોવામાં આવે છે કે—વૈરાગ્ય થવા છતાં ‘ક્રિમ થશે ?’ ‘શું થશે ?’ આવી શંકામાને શંકામા મનુષ્યો પાછા સંસારમાં ધસી જાય છે. આ ઉપર એક લૌકિક દૃષ્ટાન્તજ દ્યો —

“ એક મોટી ખાઇ છે, તેને પાર કરવા વાસ્તે જે પુરૂષોએ એવો નિષ્કૃષ્ટ કર્યો, કે આપણે ખાઇને પેલે પાર જવું છે. ખાઇ સો હાથ ઉંડી અને દશ હાથ પહોળી છે, હવે બંને જણાએ ખાઇથી ફેટલેક દૂર જઈ દોટ મુકી, એક જણાએ તો ખરાખર વેગ સાથે કુદકો માર્યો, તેથી તે ખાઇને પેલે પાર જઈ પહોંચ્યો. જ્યારે ખીજાએ દોડતાં રસ્તામાં વિચાર કર્યો કે, ‘હું ફેદી શકીશ કે નહિ ?’ આવો વિચાર આવતાજ તેનો વેગ ભંગ થયો, અને ખાઇને કિનારે આવી ઉભો થઈ રહ્યો ” તેજ પ્રમાણે સંસારસ્થ જીવ વૈરાગ્યરૂપ વેગમાં ને વેગમાં જો પાર થઈ ગયો તો તો ઠીક, પરન્તુ જો જરાએ વિચારશીલ થયો કે, તરત વૈરાગ્યવેગ મદ થઈ જવાથી ત્યાનો ત્યાંજ પડી રહે છે પછી ગમે તેવી બાધા યા પ્રતિજ્ઞા કરી હોય, પરન્તુ તે તમામ ધીમે ધીમે વિપર્યાસ દશાને પ્રાપ્ત થાય છે. તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારોએ વિરાગ પદવી મેળવવામાં વિલંબ નહિ કરવાનું સૂચવેલ છે.

હવે સંસારના એવા એવા મનુષ્યો કે, જોના માતા પિતાદિના અનુકૂળ ઉપસર્ગો વડે પરાભવ પામી ધર્મ છોડી દેછે, તેઓના સંબંધમાં કહેલું છે કે:—

અન્ને અન્નેર્હિં મુચ્છિયા મોહં જંતિ નરા અસંબુદા ।

વિસમં વિસમેર્હિં ગાંહિયા તે પાવેર્હિં પુણો પગલ્મિયા ॥ ૨૦ ॥

અર્થાત્—અહ્ય પરાક્રમ વાળા જીવો, માતા પિતાદિક પરિવારથી ઉપ-
દ્રવિત થઇને મોહ પામે છે. અને સમસ્ત પ્રકારની મર્યાદા રહિત બનીને ગૃહ-
સ્થાવાસ અંગીકાર કરે છે વળી તેઓ ગૃહસ્થાવાસમાં જઈ ફરીને ફૂર કર્મ
વડે કર્મબંધ કરે છે અર્થાત્ ફરી જે અવસ્થા થાય છે, તેની અન્દર પૂર્વા-
વસ્થા કરતાં વિશેષ ધીઠ બને છે

એ સુપ્રસિદ્ધ વાત છે કે, ઉચી ભૂમી ઉપર ગએલા પુરૂષ જ્યારે પડે
છે, ત્યારે તેને વિશેષ હાનિ થાય છે તેવી રીતે અગ્યારમે ગુણસ્થાનકે
ગએલા જીવનો પાત થતા તે પ્રથમ ગુણસ્થાનકે સ્થિર થાય છે. સથમ ભા-
વથી પરિભ્રષ્ટ થએલ જીવ પ્રાય. શ્રાવકના પ્રતથી પણ પતિત થાયછે દૌઙ્કિક
કહેવત છે કે, ‘ વટલેલ બ્રાહ્મણ તરફડીમાંથી બચ ’ તેમ પતિત જીવો
વિશેષ ધીઠ બને છે, તેટલા માટે સાધુઓએ દૃઢ રહેવું, એ પ્રકારનો ઉપ-
દેશ સૂત્રકાર આ પ્રમાણે આપે છે.—

તમ્હા દવિ દક્ષ પઢિણ પાવાંઓ વિરતેભિનિવ્વુદે ।

પણ વીરે મહાવિર્હિં સિદ્ધિપહં નેઆવયં ધુવં ॥ ૨૧ ॥

અર્થાત્—અનુદેહ ઉપસર્ગો કાચર પુરૂષોને ધર્મ ધ્યાનથી પરિભ્રષ્ટ
કરનારા હોવાથી, હે મુક્તિગમન યોગ્ય સાધો ! તુ તત્વાતત્ત્વને વિચાર
કર સંસારસ્થ જીવો મહા કર્મ કરે છે, તે કર્મનો વિપાક અતિ કટુ થાય
છે, તેને તુ જો, અને સ્વયં પાપથી શાત થા, તથા પાપનાં કારણો, જે
પ્રાણાતિપાતાદિક આશ્રવો છે, તેનાથી તું નિવૃત્ત થા, તેમજ સદસદ્ વિ-
ચારમાં કુશળ થઈ કર્મશત્રુને નાશ કરવા વીરવ્રતને તુ ધારણુ કર. અને
યુક્તિયુક્ત જે મુક્તિમાર્ગ છે, તેમાં લીન થા, અર્થાત્ સદનુષ્ઠાનમાં તત્પર
રહે આજ વાત વળી આગલી ગાથામાં પણ બતાવી છે.—

વેયાલિય મગ્ગમાગઓ મળવયસાકાયણ સંબુદો ।

વિજ્ઞાવિત્તં ચ ણાયઓ આરંભં ચ સુસંબુદે ચરેજ્ઞાસિ ॥ ૨૨ ॥ ત્તિવોમિ

અર્થાત્—સાધુ, કર્મનોનાશ કરનાર જ્ઞાન, દર્શનઅને ચારિત્રરૂપ
મુક્તિમાર્ગ પ્રાપ્ત થતાં મન, વચન અને કાયાના દંડ રહિતપણે પરિ-

કહ અને કુટુંબ પરિવારને વૈરાગ્ય ભાવનાથી છોડી, સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરી, તેમજ ઇન્દ્રિયોના વિકાર રહિત બનીને વિચરે એ પ્રમાણે શ્રીસુધર્મા સ્વામી જંબુસ્વામીને કહે છે

શ્રીવીરપ્રભુનો ઉપદેશ કેવળ મોક્ષ પરત્વે છે સૂચકાંગ મૂવના બીજ અધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં ૨૧ મી અને ૨૨ મી ગાથામાં જે ઉપદેશ આપેલો છે, તે આદરણીય અને માનનીય છે તેની અદર દ્રવ્ય એ શબ્દમાં મોટું રહસ્ય રહેલું છે તેનો અર્થ 'જો' એટલે 'વિચાર કર' એવો થાય છે આ જગતમાં જીવો પોતપોતાના કરેલા કર્મોનુસાર ચોરાશી લાખ જીવા-યોનિમાં પરિભ્રમણ કરે છે. તમામ દર્શનકારો કુર્મ અને કર્મોનુસાર ફેલને માને છે કેવળ કર્મોનુસાર ફળ આપનાર ઈશ્વરને માનનાર ન્યાય-દર્શનકાર છે તે સિવાય અન્ય તો કર્મોનુસાર ફળને સ્વીકાર કરે છે. વા-સ્તવિક વાત પણ તેમજ છે. ઈશ્વર, રાગ, દ્વેષ, મોહ, માયા, કામ, ક્રોધાદિ દૂષણો રહિત હોવાથી, દુનિયાનો વ્યાપાર માથે લે નહિ, કારણ કે, દુનિયાનો વ્યાપાર વોરવાનાં કારણો તેમને નથી, અને કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. એ અટલ સિદ્ધાંત છે. જેમકે,

યાદૃશં ક્રિયતે કર્મ તાદૃશં મુચ્યતે ફલમ્ ।

યાદૃશમુચ્યતે વીજં તાદૃશં પ્રાપ્યતે ફલમ્ ॥ ૧ ॥

જેવું બીજ વાવવામાં આવે, તેવું જ ફળ મળે છે જેમ જવ વાવી થઈ પમાય નહિ, તેમ જેવું કર્મ કરવામાં આવે, તેવું જ ફલ મળે છે, તેટલા માટે કર્મ બાધતી વખતે વિચારશીલ થવું કે, જેથી કરીને તેના વિપાકનો ઉદય થયે છતે હાય વોય કરવાનો વખત આવે નહિ. શાસ્ત્રકારો અનેક યુક્તિઓપૂર્વક જીવોને પોષકાર કરીને સમજાવે છે કે, "હે જીવ ! જરા તત્ત્વદૃષ્ટિએ સ્વહિતનો વિચાર કર: જે શુભાશુભ કર્મ કરીશ, તે તારે ભો-ગવવાનાં છે, અન્ય કોઈ ભાગીદાર થતું નથી. હાં અલખત, પાપથી એકદું કરેલ ધન લેવા તો તેઓ તૈયાર થશે, પરંતુ પાપજન્ય દુઃખ લેવા કોઈ તૈયાર થશે નહિ કોઈ અતિ પ્રેમને વશ થઈ કદાચ કહે કે, 'હું ભાગ લઉંશ' પરંતુ તેમ થનાર નથી કાણકે કૃતનાશ અને અકૃતનો આગમ સત્યમાર્ગની અદર હોતો નથી માટે હે મુને ' તું પ્રત્યક્ષ જગતનો વિચિત્ર ભાવ જોઈ લે. આ અસાર સંસાર રૂપ પારાવારમાં જીવો આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિમાં ગુંથાએલા છતાં સ્વજીવનને દુઃખમય નિર્ગમન કરે છે જો તે જીવન જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ રત્નત્રયની આરાધનામાં ગાળ્યું હોત તો, કદ્યાણુ

માર્ગની પ્રાપ્તિમાં કાંઈ વાર લાગત નહિ.” પરન્તુ જ્યાં સુધી મોહ માતંગ શિરપર બેઠેલ હોય, ત્યાં સુધી જીવોને આગળ વધવાનો વિચાર થતો નથી. શું સંસારમાં રહેલ જીવો સંસારને ઠીક માને છે ? કદાપિ નહિ. તથાપિ મોહ મહા મદ્દ જવા વેષ પહેરાવે તેવા પહેરે છે, નચાવે તેમ નાચે છે, અને બઢાવે તેમ બઢે છે. અર્થાત્ મોહવશ થએલા જીવને કોઈ વાત અકરણીય અથવા અનાદરણીય નથી સર્વને કૃત્ય રૂપ સમજે છે. તેટલાજ માટે સૂત્રકાર ‘ પંડિત ’ પદ સાથેજ આપે છે.

પંડિત કોણ ?

એકલા વિચારથી કાર્ય થતું નથી, તેમ મોહમાતંગ નિર્બળ પણ થતો નથી. વાસ્તવિક તત્ત્વજ્ઞાન થવાથી જ્યારે મોહના મર્મો અને તેની ચેષ્ટાઓ માદ્દમ પડે છે, ત્યારે કલ્યાણાકાંક્ષી વીર પુરૂષો સ્વસત્તાનો ઉપયોગ કરે છે, અને પરસત્તાને તિલાંજલી આપે છે, અને ત્યારેજ તે પંડિત ગણાય છે. શાસ્ત્રકારો સાક્ષ્યે છે કે ‘ યઃ ક્રિયાવાન્ સ ચ પાણ્ડિતઃ ’ જે ક્રિયાવાન હોય, તેનેજ સાચો પંડિત જાણવો. તે સિવાય અન્ય તો કેવળ નામધારીજ પંડિત છે. તેજ વાતને ઉપદેશશતકકાર પણ બતાવે છે —

વિદ્વાંસો ન પરોપદેશકુશલાસ્તે યુક્તિભાષાવિદો

નો કુર્વન્તિ હિતં નિજસ્ય કિમપિ પ્રાપ્તાઃ પરાભ્યર્થનામ્ ।

તસ્માત્ કેવલમાત્મનઃ કિલ કૃતેડનુષ્ઠાનમાદીયતે

મર્ત્યૈર્યૈઃ સુકૃતૈકલામનિપુણૈસ્તેભ્યો નમઃ સર્વદા ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—પરોપદેશ દેવામાંજ માત્ર કુશળતા રાખવાવાળા માણસો ખરેખરા વિદ્વાન્ નથી. તેઓને કેવળ ભાષા યુક્તિના જાણ સમજવા જેમજે. જેઓ જરા પણ સ્વહિત કરતા નથી, તેઓ પરની અભ્યર્થના પામે છે, અર્થાત્ બીજના કિકરો બને છે. તેટલા માટે સુકૃતના અસાધરણ લાભમાંજ ચતુર પુરૂષો, કેવળ આત્મકલ્યાણને માટે શુભાનુષ્ઠાન સ્વીકારે છે, તે પુરૂષો ખરેખર વંદનીય છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે તેવા પુરૂષોને મારો સર્વદા નમસ્કાર હો. ક્રિયાવાન પંડિત ગણાય છે કેવલ પોથી ભણી કૃતક કરનાર, અથવા અન્યને ઉપદેશ દઈ સ્વયં અલગ રહેનારને પંડિત ગણી શકાય નહિ. વળી શતકકાર કહે છે કે —

હિતં ન કુર્ચાન્નિજક્ષ્મ્ય યો હિ પરોપદેશં સ દદાતિ મૂર્ખઃ ।

વ્વલજ્ઞ મૂલં સ્વકપાદયોશ્ચ દૃશ્યેત મૂઢેન પરસ્ય ગેહમ્ ॥ ૧ ॥

જે પુરૂષ પોતાનું હિત કરતો નથી અને અન્યને ઉપદેશ આપે છે, તે મૂર્ખ માણસ પોતાના પગમા બળતો દાવાનળ બેતો નથી, પરંતુ બીજાના ઘરને બળતું જૂએ છે. અર્થાત્ જે માણસ પોતાના આત્મા પર ધ્યાન નહિ દેતા બીજાને ઉપદેશ કરે છે, તે પડિત નથી જે પોતાનું કલ્યાણ કરવા પૂર્વક બીજાનું કલ્યાણ કરવા ઉદ્ધેષ કરે છે, તેનેજ પડિત જાણવો, અને મોહને જીતનાર પણ તેજ નિવડે છે તેટલા માટે ગાથામા ‘ વીર ’ એવું વિશેષણ આપેલું છે બીજા વીર પુરૂષોની અપેક્ષાએ આજ વીર વાસ્તવિક વીર છે જગતને જીતનાર, દેવ નામધારી કેટલાક દેવોને પણ સ્વાજાવશવર્તી બનાવનાર, અને મુક્તિઓપાન પર આરૂઠ થનાર મુમુક્ષુ જનોને પણ સંસારાર્ણવમાં ફેંકી દેનાર જે મોહરાક્ષસ છે, તેનો તિરસ્કાર કરનાર ખરા વીર ગણાય છે બીજા વીરો પાપ કર્મમાં આસક્ત હોય છે, જ્યારે આ વીરને માટે તો ઘાવાઓ વિષ્ણુ એવું વિશેષણ આપેલું છે. પાપ કર્મથી વિરત, એટલે કોઈ પણ પાપકર્મ નહિ કરનાર. સંસારમા તેવો કોઈ જીવ નથી કે, જે પ્રતિસમય કર્મબંધ ન કરતો હોય, પરંતુ વીરપ્રભુના કેટલાક એવા અભુગારો હોય છે, કે જેઓ નવા ક્રોને આવવા દેતા નથી, અને પુરાણાં કર્મોનો નાગ કરે છે પહેલા એમ કહેવામા આવ્યું છે કે “ સંસારમા તેવો કોઈ જીવો નથી, કે જેઓ પ્રતિસમય કર્મબંધ ન કરે, તેટલા માટે અવભૂત નયની દૃષ્ટિમા જ્યાં સુધી સિદ્ધ થએલ નથી, ત્યાં સુધી સંસારસ્થ કહેવાય છે, તેથી શ્રીવીર પ્રભુના સાધુએ સંસારસ્થ હોવા બોધ્યો, અને જ્યારે એમ છે, તો કર્મબંધ થવો બોધ્યો અને તેમ ન માને તો સંસારસ્થ જીવ પ્રતિસમય કર્મબંધ કરે છે, એ વાત ઠીક ઠીક કરતી નથી ”

આના ઉત્તરમા જાણવું બોધ્યો કે, જરૂર તેઓ કર્મબંધ કરે છે, પરંતુ તે અદ્યતન હોવાથી અબંધ છે. જે પ્રમાણે કેવળી એક સમયે બાધે અને તે જ્ઞાનાવેદનીય કર્મ બીજા સમયે ભોગવે, તેથી તે બંધ છે નથી. તેમ શુભાશય, અકપાયી, જ્ઞાન, દર્શન અને સારિત્રરૂપ સ્તનત્રયના આગધક એવા અપ્રમત્ત ભાવમા વર્તતા મુનિ કર્મબંધ અદ્યતન કરે છે, અને વિશેષ નિર્જર છે, તેથી અબંધ કહેવામાં હરકત જેવું નથી કર્મ શુભ અને અશુભ બે પ્રકારના છે. આથી ‘ અશુભ કર્મથી વિરત ’ એમ ખતાવેલ છે શુભ કર્મનો બંધ, કથચિત્ પ્રકારે મુક્તિનો સાધક છે અનુત્તર વિમાનના દેવોનું નામ સપ્તલવા છે, તેનું કારણ એ છે કે તેઓ બ્રહ્મિમા આરૂઠ થયા છે. જે સાત લવ આયુષ્ય શેષ હોત, તો તેઓ પણ જરૂર મુક્તિ નગરીમાં

વાસ કરત, પરન્તુ સાત દિવ આયુષ્ય શેષ ન હોવાથી પુણ્યપુનઃ બાકી રહી ગયો, તેથી ૩૩ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવો થયા છે. અહીં પુણ્ય મુક્તિનું પ્રતિષ્ઠા ધરેલું છે, પરન્તુ મુક્તિની છાપ એકાવતારી પણ એ સિદ્ધ કરી આપી છે.

ઇન્દ્રાદિ પદવી પુણ્યથી મળે છે, ઇન્દ્રાદિ અને ત્રિષદિ શલાઠાદિ પુર-
ષોને મુક્તિની છાપ લાગેલ છે, તેજ કારણથી પુણ્ય પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત થવામાં
શુભ સાધન છે અન્તમા તેનો ક્ષય છે જેમ મનુષ્યગતિ મુક્તિનું કારણ
માનેલ છે, તેનો પણ અ તે ક્ષય છે; અર્થાત્ અ તમા ક્ષય થનાર કારણ થઈ
શકે છે અક્ષય જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર પણ કારણ છે, અને પુણ્ય પર પ-
રાથી કારણ છે, જ્યારે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર અનંતર કારણ છે માટે
' પાપથી વિરત ' એ વિશેષણ આપેલ છે, અન્યથા ' કર્મથી વિરત ' કહેત,
જેથી પુણ્ય ધન ત્યાગ કહેવાત હવે અભિનિવૃત્તનો અર્થ એ છે કે, ક્રોધ, માન,
માયા, અને લોભ આદિથી શાંત થએલ. ક્રોધાદિકથી અશાંત પુરૂષ પાપથી નિ-
વૃત્ત થઈ શકતો નથી. હવે પૂર્વોક્ત વિશેષણ વિશિષ્ટ પુરૂષ ન્યાયયુક્ત અને યુ-
ક્તિયુક્ત જે મુક્તિમાર્ગ, તે પ્રત્યે પ્રાપ્ત થાય છે. તેટલા માટે ' વળ' એવું
વિશેષણ આપેલ છે, તેનો અર્થ એવો છે કે, સત્ય માર્ગને પ્રાપ્ત થએલ
અથવા સમસ્ત પ્રકારના પરિવ્રહને છોડી વૈરાગ્ય પદવીને અનુસરેલ.
મુનિયોની મહિમા.

અહીં વાયકવર્ગે સમજવું જોઈએ કે, આત્મકલ્યાણ રૂપ કલ્પવૃક્ષને
લબ્ધિઓ ૩૫ મૂલો ઉત્પન્ન થાય છે, તે આત્મઋદ્ધિ ગણાય છે ઋદ્ધિઓનો
ઉપયોગ સ્વયં તેઓ કરતા નથી, કેવળ શાસનોન્નતિના કારણમાં તેઓ
તેનો ઉપયોગ કરે છે તે ઋદ્ધિનું દિગ્દર્શન અહીં કરાવવામા આવે છે.

તપસ્વી મુનિવરોને નાસિકાદિના મેલ ઔષધ રૂપ થાય છે જેમ અન્-
દ્રની કાન્તિ વડે પર્વતની વનસ્પતિઓ ઔષધ રૂપ થાય છે, તેમ તેમના
ગ્લેન્દાદિના લવમાત્રથી યુક્ત યદિ કુષ્ઠિનું શરીર થાય, તો તેનો રોગ સર્વથા
નષ્ટ થાય છે, અને કોટિરસ વડે જેમ તામ્રરાશિ સુવર્ણ થાય છે, તેમ રો-
ગીનું શરીર કે અન જેવું થાય છે કાન નેત્રાદિથી ઉત્પન્ન થએલ અને શ-
રીરથી ઉત્પન્ન થએલ મેલ સર્વ રોગિઓના રોગને નાશ કરવા સમર્થ થાય
છે. અર્થાત્ તે મુનિવરોના શરીરના સ્પર્શમાત્રથી પ્રાણીઓ ગમે તે રોગવાળા
હોય તોપણ નિરોગ થાય છે. જેમ વિજલીના સ્પર્શથી વાયુ નાશ પામે છે,
અને ગંધહસ્તિના મદના ગંધ વડે અન્ય હસ્તીઓ પલાયન થાય છે, તેમ

ગમે તેવું વિષમિશ્રિત અન્ન તેઓ-મુમુક્ષુઓના પાત્રમાં અથવા મુખમાં આવતાંજ અમૃત થાય છે

જેમ મંત્રાક્ષરના સ્મરણથી વિષ નાશ પામે છે, તેમ તે વાચ્યમોના વચનના શ્રવણ માત્રથી મ્હોટી વ્યાધિવાળા જીવોની સમસ્ત વ્યાધિઓ શાંત થાય છે નખો, કેશો, દાંતો અને બીજાં પણ શરીરના અવયવો ઔષધપણાને પામે છે. સ્વાતિ નક્ષત્રનું પાણી શુક્રિતમાં મોતી, સર્પના મુખમાં વિષ અને વાસની અદર વશ્લોચન ધત્યાદિ લાવેને પામવામા પાત્રજ કારણ છે-તેમ શરીરના અવયવો જો કે સ્વભાવથી અસુન્દર છે, તોપણ તપસ્તેજ વડે જરૂર પૂર્વોક્ત મહિમાને પામે, તેમા જરા પણ સશય કરવા જેવું નથી આજ કાલના જીવો પૂર્વોક્ત વાતને હંસી કાઢશે, પરન્તુ તેઓ જ્યારે યોગના માહાત્મ્ય પર દૃષ્ટિ દેશે, ત્યારે તેઓને જણાશે, કે તમામ દર્શનકારો યોગના મહિમાનું વર્ણન કરતા અણિમાદિ અષ્ટ સિદ્ધિઓ ખતાવે છે, જે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વ્યવહાર કરનાર મનુષ્યોને બુદ્ધિગમ્ય નથી, છતાં વસ્તુતઃ સાચી હોવાથી શાસ્ત્રકારોએ યથામતિ વર્ણવેલ છે આનાં નામ માત્ર અહીં લખવામાં આવે તે પહેલાં, તેની સત્યતાને માટે એટલું જ કહેવું જરૂરનું છે કે,

શાસ્ત્રમાં પદાર્થ એ પ્રકારનાં કહ્યાં છે -હેતુસિદ્ધ અને હેતુગમ્ય રહિત જે પદાર્થો હેતુગમ્ય નથી, તેમાં આપણી પામશેની બુદ્ધિ કયાં સુધી કાર્ય કરી શકે ? પ્રથમ એટલો વિચાર કરવો જોઈએ કે શાસ્ત્રોને કહેનાર કોણ છે ? તેની પૂર્ણ મીમાસા થઈ ચૂકી હોય, તો તે વાત અક્ષરશઃ સત્ય માલુમ પડે- આ અણિમાદિ અષ્ટ સિદ્ધિઓને કહેનાર, રાગ દ્વેષ રહિત સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી શ્રીમહાવીર દેવ છે, તથા તેજ દેવનું અનુકરણ કરનાર બુદ્ધ અને પતંજલિ વિગેરે પણ છે. તેઓ તમામ યોગ રૂપ કલ્પવૃક્ષના પૂષ્પ સ્વરૂપ અણિમાદિને માનેછે, અને તેનું વાસ્તવિક રૂપ કેવળ જ્ઞાન ખતાવે છે, અને તે રૂપનો આસ્વાદ સ પૂર્ણ નિવૃત્તિ છે, કે જે કદાપિ નાશ થનાર નથી.

અણિમા, મહિમા, પ્રાકાશ્ય, ઈશિત્વ, વશિત્વ, લઘિમા, યત્ર-કામાવસાયિત્વ અને પ્રાપ્તિ એ આઠ સિદ્ધિઓ ઉપરાંત બીજી અનેક મહા ઋદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તેઓનો થોડો અર્થ અહીં ટાંકવામા આવે છે -

(૧) અણિમા, એટલે મોટા રૂપને અણુસ્વરૂપ બનાવે, અર્થાત્ સો-યનાં છિદ્રમાંથી દોરારૂની માફક પેલેપાર જઈ શકે. (૨) મહિમા, મેરૂથી

પણ ઉચ્ચતર શરીર કરવાનું સામર્થ્ય થાય. (૩) પ્રાકાશ્ય, એટલે ભૂમિપર જેમ ચાલે તેમ જળમાં ચાલવાની શક્તિ અને જેમ જળમાં ચાલે તેમ ભૂમિમાં ચાલવાની શક્તિ. (૪) ધૃશિત્વ, જેના વડે તીર્થંકર, ચક્રવર્ત્યદિ-કની ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા શક્તિમાન થાય તે (૫) વશિત્વ, જેના વડે કૂર જન્તુઓ વશવર્તી થાય તે (૬) લલિમા, જેના પ્રતાપે વાયુ થકી પણ હલકું શરીર થાય તે. (૭) યત્રકામાવસાયિત્વ, જેના મહિમા વડે ધૃષ્ટિહીનના પ્રકારનાં રૂપો થઈ શકે તે. (૮) પ્રાપ્તિ, જેના જોરથી મેઝ પર્વતાદિ અથવા સૂર્ય મંડળનો સ્પર્શ કરવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે તે. આ સિવાય બીજી પણ અનેક ઋદ્ધિઓ છે, જેનો વિસ્તાર યોગશાસ્ત્ર અને ઋષભદેવ ચરિત્રને જોવાથી મારૂંમ પડશે. આટલું પ્રસંગોપાત્ત કહી હવે બીજા ઉદ્દેશને તપાસીએ.

મહાદ્વિના ત્યાગ

પ્રથમ ઉદ્દેશમાં શ્રીઋષભદેવ ભજવાને પોતાના પુત્રોને જે ઉપદેશ આપેલો છે, તેનેજ પુનઃ દુઢ કરવાને માટે તેમજ ઉપશમ ભાવની વિશેષ વૃદ્ધિને માટે બીજા ઉદ્દેશનો પ્રારંભ કરતાં પ્રભુ કહે છે:—

તય સં ચ જહાહ સેરયં ઇતિ સંસ્થાય મુળી ણ મજ્જહ ।

ગોચત્તરેણ માહણે અસેચકરી અન્નેસિં ઇંચળી ॥ ૧ ॥

જે પરિભવહ પરં જળં સંસારે પરિવત્તહ મહં ।

અદુ ઇંચળિયા ડ પાવિયા ઇતિ સંસ્થાય મુળી ણ મજ્જહ ॥ ૨ ॥

અર્થાત—જેમ સર્પ કાંચળી છોડી તેનાથી દૂર થાય છે, તેમ ‘મુનિ-વરો’ કર્મનો ત્યાગ કરે છે. કાગળાભાવથી કાર્યનો પણ અભાવ છે, એમ સમજીને મુનિઓ ગોત્ર અથવા જાતિ, કુલ, રૂપાદિના મદવડે ઉન્નમત થાય નહિ; તેમ બીજાની અગ્રેયસ્કરી નિન્દા પણ કરે નહિ. (૧) જે જીવો અન્યને પગભવ કરે છે, તેઓ દીર્ઘ સંસાર રૂપ કાંતારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. પર નિન્દા એ મહા પાપનું કારણ છે, અને તેટલાજ માટે ‘પાપિની’ એવું વિ-શેષણ તેને આપેલું છે, તેમ બાણીને પોતે મદ કરે નહિ (૨).

હે ભગ્વો ! શ્રીવીતરાગ દેવનો ઉપદેશ ખરેખર ધ્યાનમાં લેવાં હાયક છે. તેઓ શું કહે છે ? જેમ સર્પ, કાચળી ત્યાગ કરવા હાયક હોવાથી, તેનો ત્યાગ કરે છે, અને જો તેમ ન કરે તો દુઃશા, પાપ, તેવી રીતે મુનિનો

મુખ્ય ધર્મ, કર્મનો નાશ કરવાનો છે; કેાધાદિક કષાયને મુનિઓ કર્મનું કારણ સમજે છે, કર્મને અને કષાયને અન્વય વ્યતિરેક છે, એટલે કષાયની સત્વદશામાં કર્મની સત્તા અને કષાયના અભાવમાં કર્મનો અભાવ છે. તેમ જાણીને મુનિરત્નો ખિલકુલ કષાય કરે નહિ, તેમજ આઠ મદ માંહેના કોઇ પણ મદને મનોમન્દિરમાં પ્રવેશ કરવા પણ દે નહિ. શ્રીતીર્થકરોએ કર્મની નિર્જરાના મદને પણ નિવારેલ છે, તો પછી બીજા મદોનું તો કહેવું- એ શું ? વળી મુનિવરોએ બીજાની નિન્દા પણ કદાપિ કરવી નહિ, પરની નિન્દા થવાના મમયને ઉપસ્થિત કરનાર મદાવસ્થા છે. જ્યારે મનમાં ઉત્કર્ષ-ભાવ થાય છે, ત્યારેજ બીજાની નિન્દા કરવાનો સમય આવે છે અને પરનિન્દા સમાન બીજા પાપ દુનિયામાં ભાગ્યેજ હશે પરનિન્દા કરનાર સ્વયં મહા નિન્દનીય કર્મ ખાંધી સંસાર કાંતારમાં પશુની માફક પરિભ્રમણ કરે છે, અને અનન્ત જન્મ મરણાદિ કષ્ટો સહે છે. તેજ કારણથી સૂત્રકારે નિન્દાને 'પાપિણી' એવું વિશેષણ આપેલું છે. હે મહાનુભાવો! જે આત્મકલ્યાણની અભિલાષા રાખતા હો, તો જગૃતાવસ્થા તો દૂર ગ્હી, પરન્તુ સ્વપ્નમાં પણ પરનિન્દા કરશો નહિ. કદાચિત નિન્દા કરવાનું વ્યસન પડ્યું હોય, અને તમારે નિન્દા કવ્વીજ હોય, તો તમારી પોતાની નિન્દા કરો; કે જોથી કોઇવાર ઉદ્ધાર થઈ શકે વાસ્તવિક ગીતે તો સ્વાત્મનિન્દાનો પણ નિષેધ કરેલો છે, કારણ કે આત્મા તો સ્વાભાવિક રીતે નિર્મલ છે, પરન્તુ વૈભાવિક દશાને લીધે જડીભૂત થએલ છે માટે સાધુઓએ મન, વચન અને કાયાથી પરપરિભવનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. મનથી એમ ન ચિન્તવવું કે 'કોઇપણ સૂત્ર સિદ્ધાન્તનો જાણકાર નથી, માગ જોવો કોઇ તપસ્વી નથી, અથવા કુલવાન નથી તેમજ આગ જોવો રૂપવાન પણ કોઇ નથી' ઇત્યાદિ પ્રકારે મનમાં વિચાર ન કરવો. અથવા વચનથી પણ તેમ બોલવું નહિ અને શરીરથી પણ વદન નેત્રાદિ દ્વારા તેવી ચેષ્ટા કરવી નહિ કારણ કે તેમ કરવાથી ભારે કર્મ બધાય છે આજ વાતની દૃઢતામાં સૂત્રકાર પુનઃ આગળ ચાલતાં કહે છે —

જે યાવિ અણાયગે સિયા જે વિય પેસગપેસણ સિયા ।

જે મોળપયં ઉવદ્ધિય ણો લજ્જે સમયં સયા ચરે ॥ ૩ ॥

સમઅન્નયરામ્મિ સંજમે સંસુદ્ધે સમણે પરિવ્વણ ।

જે આવકહા સમાદિય દવિય કાલમકાસિ પંડિય ॥ ૪ ॥

અર્થાત્—જે સ્વયં નાયક અર્થાત્ નાયક રહિત ચક્રવર્તી, પ્રમુખ, તેમજ દાસનો દાસ એ બંનેએ મૈત્રીદ્રુપદ સ્વીકારેલ છે, અર્થાત્ ચારિત્ર અગીકાર કરેલ છે, તો તેઓ લજ્જાને છોડી શિષ્ટ વ્યવહારની પાલના કરે. અર્થાત્ જો રક પુરૂષ ચક્રવર્તીના પહેલા દીક્ષા લીધી હોય; તો ચક્રવર્તી રાકને સરળ સ્વભાવથી નમસ્કાર કરે (૩) કારણ કે સામાયિક છેદોપસ્થાપનીયાદિ ચારિત્રના સ્થાનમાં રહી, સમ્યક્પ્રકારે શુદ્ધ ભાવવાળો થઈ, તેમજ તપસ્વી દ્રવ્ય અને ભાવ પરિગ્રહથી મુક્ત, સુસમાહિતાદિ વિશેષણ ત્રિશિષ્ટ યાવજીવ લજ્જા, મદ વિગેરેના ત્યાગ પૂર્વક ચારિત્ર ધર્મની પાલના કરે (૪) પ્રથમની ગાથા ઉપરથી જૈનશાસનની અપૂર્વ ઉદારતા અને નિબ્ધક્ષપાતતા દેખાઈ આવે છે.

ખરેખર તીર્થંકર મહારાજના શાસનમાં પક્ષપાતને જલાંજલિ આપેલ છે. જૈનશાસન બિતિપ્રધાન નથી પણ ગુણપ્રધાન છે. જે કોઈ પુરૂષ પવિત્ર જૈન ધર્મને માન આપે, તે જૈન બિતિઅતર્ભૂત થઈ શકે છે. તમામ વર્ગનો ધર્મ-ધિકાર સરખો છે મનુસ્મૃતિની માફક ‘શૂદ્રોને ધર્મોપદેશ ન કરવો’ ઇત્યાદિ કષ્ટોળ કલ્પિત કથન વીતરાગના શાસનમાં નથી ભલે ચક્રવર્તી હોય કે રાંઠ હોય, પરંતુ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનો જે પ્રથમ સ્વીકાર કરે, તે વંદનીય ગણાય છે, અને તેજ પ્રમાણે વ્યવહાર થાય છે. બિતિ, ધન અને વધનું પ્રાધાન્ય નથી, પરંતુ ગુણનું પ્રાધાન્ય છે. ક્ષત્રિયબિતિ સર્વોત્તમ ગણવામાં આવેલ છે. તે કેવળ આત્મવીર્યને લઈનેજ. જો તેમાં પણ આત્મવીર્ય નહોતું, તો તે પણ નામ માત્ર છે કેટલાક ધર્મીમાં, ‘અમે તેવો સંન્યાસી મહાત્મા હોય, તોપણ તેને શાસ્ત્ર શ્રવણ કરાવવાનો અધિકાર નહિ, તે તો ઝંનુ ધ્યાન કરે’ ઇત્યાદિ અનેક વાતો છે બ્રાહ્મણોએ સમય મેળવીને જે એકહથ્થુ સત્તા પ્રાપ્ત કરી હતી, તે હવે જવા લાગી છે લોકો તત્ત્વજ્ઞાનને સમજવા લાગ્યા છે કેટલાએક જિજ્ઞાસુ બન્યા છે અને પક્ષપાતને તિરસ્કારે છે. વાસ્તવિક રીતે પક્ષપાત અધાગતિ કરનાર છે. જુઓ પશ્ચિમમાં પક્ષ (પાંખ)નો પાત કહેતાં પડવુ, તે નીચે પડવાનું સૂચવે છે, અને તેજ પ્રમાણે ભારત-ભૂમિમાં આપણે પ્રત્યક્ષ મામલો અનુભવીએ છીએ કહ્યું પણ છે કે—

પક્ષપાતો મવેદ્યસ્ય તસ્ય પાતો મવેદ્ મુવમ્ ।

દૃષ્ટં સ્વગકુલેષ્વેવં તથા ભારતભૂમિષુ ॥ ૧ ॥

આનો અર્થ ઉપર લખેલ હકીકતમાં આવી ગયેલ છે. માટે વિશેષ ન લખાવતાં કન્ય પુરૂષોને ધર્મ કૃત્યમાં લજ્જા અને મદ ન રાખવા પ્રલામ્બ

ઠરી સૂત્રકાર પ્રકારાન્તરે લજ્જા અને મદનો ત્યાગ કરવા કેવો ઉપદેશ
કરે છે, તે ખતાવવામાં આવે છે.—

દૂરં અણુપસ્તિયા મુણી તૈતં ધમ્મમળાગયં તદા ।

પુદ્ધે પરુસેહિં માદ્દણે અવિદ્ધણુ સમયન્મિ રીયદ્ ॥ ૫ ॥

પણ્ણ સમત્તે સયા જગ્ગ સમતાધમ્મમુદાહરે મુણી ।

સુદ્ધમે ડ સયા અલ્લમણ્ણો કુઙ્ગે ણો માણિ માદ્દણે ॥ ૬ ॥

અર્થાત્—સમ્યક્ ધર્મે વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી તેનો, અને ગયા
કાળમાં અને ભવિષ્ય કાળમાં જીવોની શુભાશુભ ગતિનો વિચાર કરી
બ્રહ્મચારી મુનિઓએ ઠકોર વચન અગર શ્લેષછોના પ્રકાર વડે જરા પણ
કથાય ન કરતાં અધિક ગિબ્યોની માફક શાંતિમય જૈન શાસનનાનુસાર
વિચારુ જોઇએ (૫) મુંદર બુદ્ધિવાળા સાધુએ ભાવ શત્રુઓને સદા
જીતવા જોઇએ તેમ પ્રશ્ન કરનાગ્રી હારુ જોઇએ નહિ. ઉત્તર દેવામાં
કુશળ થઇ શાંતિ પૂર્વક અહિંમાદિ લક્ષણ ધર્મનો પ્રકાશ કરવો અને
સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ પૂર્વક મયમના આગધક સાધુને કોઇ મારે, તો પણ ક્રોધ
કરવો નહિ અને કોઇ પૂજે, તો અભિમાન પણ ન કરવું. (૬)

‘ ૬૨ ’ ગાદ્યથી સૂત્રકારે મોક્ષનો અર્થ કરેલ છે તે બરાબર
છે મોક્ષ ખેદેખર દૂરજ છે અનેક પ્રકારનાં તપ, જપ, જાન, ધ્યાન, પરો-
પકાર, દયા વિગેરે શ્રીવીતગગ પ્રભુની આજ્ઞા પૂર્વક થાય, તોજ સુકિત નગર-
નો શુદ્ધ માર્ગ, કે જે, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રિય છે, તે
મંગ છે જ્યાંસુધી જીવોની શુભાશુભ પ્રવૃત્તિનું જ્ઞાન, ભૂતભવિષ્ય-
કાળ સખધી થાય નહિ, ત્યાંસુધી સ્વકર્તવ્યમાં દૃઢ થવાતું નથી તેટ-
લાજ માટે જીવોની કર્મકૃત શુભાશુભ ગતિ અને વિચિત્ર વર્તનને તું જે
એ પ્રમાણે સૂત્રકારે કહ્યું છે. જગત્ ભગતને અનાદિ કાળનું વૈર હોવાથી
માધુને કોઇ દડાદિનો માર મારે અથવા ઠકોર વચન કહે, તોપણ સાધુ
કેવ ન કરતાં નીચે લખેલ ભાવનાથી ભાવિત અંત કરણવાળો થાય.

જે કોઇ નિર્નિમિત્ત ઉપદ્રવ કરે, તો સાધુએ વિચારવું કે, “ મારો
ખેદેખર ભાગ્યોદય છે, કે જેથી અનાયાસ મારા કર્મની નિર્જરા થશે મારા
નિરસ્પારથી લોકોને આનન્દ છે, તેનાથી અધિક આનન્દ થવાનો મને સ-
મય છે કારણ કે જે તે થોડો સમય શાંતિપૂર્વક સહન થશે, તો અનાદિ

ઠાળનાં મારાં દુઃખદાયક ક્ષિણ કમોં નાશ પામશે મને મારવાથી લોકોને સુખ ઉત્પન્ન થાય છે, તો ભલે લોકો સુખી થાય. એકને અદ્ય દુઃખ થતાં જો ઘણાંઓને સુખ થતાં હોય, તો તેનો કાણુ મૂર્ખ-નિષેધ કરે ? આ કઠોર વચન કહેનાર મારા પરમ ખંધુ છે, કારણ કે કર્મરૂપ દૃઢ ગાંઠ મારા હૃદયકોશમાં ખંધાએલ છે, તેને આ લોકો ખારા વચન રૂપ ઔષધથી ગાળે છે. માર તાડન તર્જન ખૂબ કરે; સુવર્ણ ઉપર લાગેલ મેલ અગ્નિ વિના સાફ થતો નથી, તેમ આત્મા ઉપર અનાદિકાળથી લાગેલ કર્મમેલ ઉપસર્ગ પરિપક્વ રૂપ જળના પ્રવાહ વિના શાંત થનાર નથી. મને દ્રવ્યથી દુઃખ દેનાર અને ભાવરોગને હરણ કરનાર મારા મિત્રો પર હુ ક્રોધ કરૂં તો કૃતમ્ન ગણાઉં. કારણ કે, તેઓ મને દુર્ગતિના ખાડામાંથી કાઢે છે અને સ્વયં તેઓ તેમાં પડે છે પોતાના પુણ્યના વ્યય વડે મારા પર જે અનાદિકાળનું દેણું છે તેને જાઓ ચૂકાવે છે, તેવા પરોપકારી ઉપર હુ કદાપિ ક્રોધ કરી શકું ખરો કે ? વધ ખ ધનાદિક મને હર્ષને માટે છે, કારણ કે તેઓ સંસાર રૂપ કારાગૃહથી મુક્તથવાનાં કરણો છે. કેવળ વધ ખ ધનાદિ કરનારને થતી સંસારવૃદ્ધિ મને અકસોસ કરાવે છે. આ દુનિયામાં કેટલાંએક પુરૂષો પરને સંતોષવા ધન, શરીરાદિનો ત્યાગ કરે છે તો કેવળ મને દુઃખ દેવાથી આ લોકો ખુશી થાય છે, તો થવા દો, મને આકોશ, તાડન અને તર્જનાદિ શા હિસાબમાં છે ?” વળી મુમુક્ષુ પુરૂષોએ જો ભાવના કરવી કે, ‘મારો ક્ષણીએ તિરસ્કાર કર્યો, પણ મને માર્યો તો નથી ?’ અને માર્યો હોય તો એવો વિચાર કરવો કે ‘મને દડાદિ વડે હણ્યો પણ જીવથી તો મારી નાખ્યો નથી’ કદાચ ધારો કે પ્રાણ લેજે પણ મારો ધર્મ તો લાઇ શકવાનો નથી. ’ કહેવાની મતલબ કે, કદ્યાણુના અર્થો પુરૂષોએ સમભાવથી વધ, ખ ધન, તાડન, તર્જન અને આક્ષેપાદિ સહન કરવા આ પ્રમાણે સહન કરવાથી સાધુને કષાયનો ઉદય થાય નહિ ખંધક મુનિના ૪૯૯ શિષ્યોને એક અલબ્ધે જીવતા ને જીવતા ઘાણીમાં પીડ્યા, છતાં જરા પણ ક્રોધવશ ન થયા. આવી રીતે જે સાધુ સંયમની સપૂર્ણ આરાધના કરે છે, તેજ વાસ્તવિક અહિંસા ધર્મને પાલનાર, અને અહિંસાનો ઉપદેશક છે કેમકે સાધુ, ધર્મનો ઉપદેશક પણ હોવા જોઇએ કહ્યું છે કે:—

વહુજળમળમ્મિ સંવુદ્ધો સન્વદ્દેહિ ણરે અણિસ્સિણ ।

હરણ વ સયા અણાવિલે ધમ્મં પાદુરકાસિ કાસવમ્ ॥ ૭ ॥

વહવે પાળા પુઠો સિયા પત્તેયં સમયઝવેહિયા ।

જે મોળપદં ઝવઢિતે વિરતિ તત્થ અકાસિ પંહિય ॥ ૮ ॥

બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિગ્રહથી મુક્ત, મહાહંદની માફક સદા સ્વચ્છ હૃદયવાળો, ઘણા પ્રકારના ધર્મોની વચ્ચે સમાધિ પૂર્વક આર્હતધર્મનો પ્રકાશ કરનાર (૭) 'પ્રત્યેક પ્રાણીઓ સ્વકર્મોનુસાર પૃથક્ પૃથક્ રહેલા છે, તે તમામ પ્રાણીઓ સુખના અભિલાષી અને દુઃખના દ્રેષી છે' એ પ્રમાણે બેધ જિનેન્- ધર્મ સ્વીકારી તેમા નિયમ કરે કે, 'કોઇ જીવને હું માર નહિ, મરાવું નહિ, અને મારે તેને કીક બાહુ નહિ, તેજ પંડિત ગણાય (૮) સાચા ધર્મી કોણ ?

મૂતકારે સાધુને મહાહંદ તુલ્ય બતાવ્યા છે, તે બરાબર છે મહાહંદમા મત્સ્ય, કચ્છપાદિ જ તુઓ રહે છે, તથાપિ મહાહંદ જરા પણ મદ્દિન જળવાળો થતો નથી, તેમજ ક્ષોભ પણ પામતો નથી તેવીજ રીતે ઉપસર્ગ અને પરિષદાદિના સર્ગથી મહામુનિઓ જરા પણ ક્ષોભ પામતા નથી ઘણા પ્રકારના ધર્મો દુનિયામા વિવિધ છતાં, સાન્ન્યાદિ દશવિધ ધર્મોના તેઓ પ્રકાશ કરે છે, જેથી કરીને લોકો વાસ્તવિક ધર્મો થઇ સ્વર્ગોપવર્ગના સુખો અનુભવે છે જ્યારે અવાસ્તવિક ધર્મવાળા તો ઘણા જીવે છે, તેના ઉપર એક દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે — "મગધ દેશમા આવેલી રાજગૃહી નગરીમા શ્રેણિક રાજ એક દિવસ અભયકુમાર સહિત સભામા બેઠો હતો, તે સમયમા અન્યાન્ય વાર્તાલાપ થતા ધર્મ મળધી પણ ચર્ચા નિકળી સભામા બેઠેલા મનુષ્યો બોલ્યા, કે ' દુનિયામાં ધર્મી પુરૂષો ઓછા છે અને અધર્મી ઘણા છે મર્વ કોઇએ આ વાત કબૂલ કરી, પરંતુ તેવામાં ચાર ખુદ્દિના ભડાર શ્રીઅભયકુમારે સભા સમક્ષ કહ્યું કે, ' હે સભાજનો ! તમે ભૂલો છો, દુનિયામા ધર્મી ઘણા છે અને અધર્મી થોડા છે આ વાતની પ્રતીતિ તમને એકદમ થશે નહિ, માટે એક વખત તેની પરીક્ષા કરો ' સભાએ પરીક્ષા કરવાની ખુશીથી હા પાડી આ પ્રમાણે નિશ્ચય થવાથી અભયકુમારે એક કાળો અને એક ઘોળો એવા બે પ્રાસાદો તૈયાર કરાવ્યા, અને શહેરમાં ઉદ્ઘોષણ કરાવી કે ' જો ધાર્મિક હોય, તેઓ ઘોળા પ્રાસાદમાં પ્રવેશ કરે, અને તે સિવાયના બીજા લોકોએ કાળા પ્રાસાદમાં પ્રવેશ કરવો ' આ પ્રમાણે જાહેર કરવાથી તમામ લોકો ઘોળા પ્રાસાદમાં પેહા, માત્ર

એજ શ્રાવકોએ કાળા પ્રાસાદની અંદર પ્રવેશ કર્યો. હવે અભયકુમારાદિ સમસ્ત રાજવર્ગ અને અન્ય, કે જોએ પરીક્ષક નીમાએલા હતા, તેઓ પ્રાસાદના દ્વાર આગળ આવી ઉભા રહ્યા, અને માણસો જેમ જેમ પ્રાસાદમાંથી બહાર નિકળતા ગયા, તેમ તેમ તેઓ પ્રશ્ન પૂછતા ગયા કે ' જોલો તમોએ શું સુકૃત કરેલ છે?' ઉત્તરમાં ખેડુત જોલ્યો--'હું ખેડ કરું છું. ઘણાં જનવરે મારું ધાન્ય ખાધને જીવે છે, તેમ કેટલાએક લિશ્તુઓને હું દાન આપું છું.' બીજે જોલ્યો કે, 'હું બ્રાહ્મણ છું, પટ્કર્મ વડે ખ્યાતિ પામેલ છું, વેદ વિહિત કર્મ કરું છું. અને કરાવું છું, તેમા કેાધવાર પશુઓને અને પશુ મારનાર ખન્નેને સ્વર્ગના ભાગી બનાઉં છું.' ત્રીજે જોલ્યો કે 'હું વણિકપુત્ર છું, વેપાર કરી કુટુંબનું પોપણ કરું છું' ચોથો જોલ્યો કે, 'હું ભંગી છું, સ્વકુલાચારને પાળું છું, જેથી અનેક માસાહારી પશુ પક્ષીઓ માસ ખાધ મારાથી જીવે છે, માટે હું ધર્મી છું' ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે તમામ લોકો પોતપોતાની મન કલ્પિત વાતોને ધર્મ માની ધર્મી બન્યા. હવે તે પરીક્ષકો કાળા પ્રાસાદના મુખ આગળ ગયા, ત્યારે માત્ર એ શ્રાવકો તેમાથી બહાર નિકળ્યા. અન્ય કેાધ પણ તે પ્રાસાદમાં હતું નહિ રાજ અને અમાત્ય વિગેરે ત્યાં આવેલ વર્ગ તેઓને જોઇ અકિંત થયો તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે, આ બંને જણોએ ખરા ધર્મશીલ હોવા છતાં શા માટે અધર્મનાં પ્રાસાદમાં પેઠા હશે? આ પ્રમાણે આશ્ચર્યમા મગ્ન થયેલો પરીક્ષક વર્ગ, તેઓ બંને જણને પૂછે છે કે, ' તમે શું અધર્મ કરેલ છે? ' ત્યારે તે બંને ભાઇઓ સાશ્વત્વ લોચન જોલવા લાગ્યા --

અવાપ્ય માનુર્ષ જન્મ લઘ્વા જૈનં ચ શાસનમ્ ।

કૃત્વા નિવૃત્તિં મદ્યસ્ય સમ્યક્ સાપિ ન પાલિતા ॥ ૧ ॥

અતિ દુર્લભ મનુષ્ય જન્મને અને જિનેન્દ્ર શાસનને પ્રાપ્ત કરીને મદ્યપાનનો અમે જે ત્યાગ કર્યો હતો, તેને અમે પણ રૂડી રીતે પાલ્યો નહિ.

અનેન વ્રતમજ્ઞેન મન્યમાના અધાર્મિકમ્ ।

અધમાધમમાત્માન કૃણપ્રાસાદમાશ્રિતાઃ ॥ ૧ ॥

આ વ્રતનો ભગ થવાથી આત્માને અધમાધમ માનતા અમે કાળા પ્રાસાદનો આશ્રય લીધેલ છે કરણ કે શાસ્ત્રકારાએ ભગવત પુરુષોનું જીવન વ્યર્થ પ્રાય માનેલ છે જેમકે--

વરં પ્રવેષ્ટું જ્વલિતં હતાશનં

ન ચાપિ ભગ્નં ચિરસશ્વિતવ્રતમ્ ।

વરં હિ મૃત્યુઃ સુવિશુદ્ધચેતસો

ન ચાપિ શીલસ્થાલિતમ્ય જીવિતમ્ ॥ ૧ ॥

બળના અગ્નિમા પ્રવેશ કરવો શ્રેષ્ઠ છે. પરંતુ ચિત્કાળથી પાળેલ વ્રતનો ભાગ કરવો શ્રેષ્ઠ નથી વિશુદ્ધાત્મકગ્નુ પૂર્વક મગ્નુ સ્વીકાર કરવું સુંદર છે. પણ શીલથી પરિભ્રમ્ય થયેલ પુરુષનુ જીવન ઠીક નથી ધૃત્યાદિ પ્રકારે ગાંધારના કથન મજબબ અમે ધાર્મિકજન ન હોવાથી કાળા પ્રાસાદના અધિકારી બન્યા હીએ. ”

જગતમા વાસ્તવિક રીતે ધાર્મિક મુનિવર્ગ છે, બાકીના જે ધાર્મિક બને છે, તે આત્મજ્ઞ માત્ર છે. આજકાલનો જમાનો મહાત્માને અમહાત્માની પદ્ધતિમા મૂકે છે, અને શુદ્ધસ્થાને મહાત્માના ધૂલકાઓ સમર્પણ કરે છે, અર્થાત તેવા શબ્દોથી પોકારે છે અને તેઓ ધર્મનુ મર્વસ્વ થઈ બેઠેલ છે, આ પણ કલિકાળનોજ મહિમા છે.

આ ગાથામા દીપિકાકારે સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે, ગાથામા ગણાવેલા ગુણોને ધાગ્નુ કરનાગ માધુઓજ ધર્મોપદેશ દેવાને અધિકારી છે શુદ્ધસ્થો નથી આ વાત યુક્તિયુક્ત હૈ છે. કારણ કે ત્યાગી વર્ગ ત્રિવાય અન્ય કોઇ, દોઢાને વાસ્તવિક ત્યાગધર્મ બતાવી શકે નહિ અને ત્યાગધર્મ ત્રિવાય બીજે કાઇ મોક્ષમાં જવાનો રસ્તો નથી જ્યારે આજકાલ તો તેથી વિપરીત ગીતભાત માલુમ પડે છે આ સાથે સાધુઓને પણ ભલામણ કરવી બૂલવી બેઠતી નથી કે, ગુરુકુલવાસમારહી આત્મશ્રેય કેમ થાય, તેને માટે પ્રયત્ન કરો: હે મુનિવર્ગ ! આત્મશ્રેય કરવા માથે શ્રીવીરપ્રભુના શામનની ઉત્તતિમાં આત્માનો ભોગ આપો હવે આગળ પ્રભુ સાધુઓને શો ઉપદેશ આપે છે, તે જોઇએ

॥ આત્મ સાધુઓને ઉપદેશ. ॥

મૂર્છાનો ત્યાગ.

धम्मस्स य पारए मुणी आरंभस्स य अंतए द्विए ।

सौर्यति य णं समाइणो णो लब्धमंति णियं परिग्गहं ॥ ૧ ॥

इह लोग दुहावहं विऊ परलोगे य दुहं दुहावहं ।

विद्वंसणधम्ममेव त इति विज्जं को गारमावसे ॥ १० ॥

અર્થાત—શ્રુતધર્મ અને આરિય ધર્મનો પારગામી તેમજ આરંભ, સમારંભ અને સરભથી જે દૂર રહેલ હોય, તેજ મુનિ કહેવાય પરંતુ જે લોકો એવા નથી હોતા અર્થાત પૂર્વે કહેલા ધર્મને જોયા નથી કરતા, તેઓ માફ માફ કરી શોક કરતા વિનશ્વર વસ્તુમાં મોહ પામતા મરણ પામી દુર્ગતિમાં જાય છે (૯) ધન, ધાન્યાદિ પરિગ્રહ આ લોકની અંદર દુઃખ દેનાર છે, એટલું જ નહિ પરંતુ પરલોકમાં પણ અત્યંત દુઃખ આપનાર છે. વળી ધર્મનો નાશ કરનાર પણ પરિગ્રહ ગ્રહ છે, આ પ્રમાણે જાણીને કયો બુદ્ધિમાન ગૃહસ્થાવાસને સેવે ? (૧૦)

પ્રથમ જે પત્નીની અદર સત્ય સાધુ કોણ કહેવાય, તેનું સ્વરૂપ બતાવવા પૂર્વક ઇહલોક અને પરલોકમાં પણ સાધુ સુખી છે, અને તેનાથી વિપરીત પ્રવૃત્તિવાળા જીવો દુઃખી છે, તેમ બતાવેલ છે. હવે પરિગ્રહ દુઃખનું કારણ છે, જે વાત સ્પષ્ટરૂપે સમજાવવી પિષ્ટપેષણ તુલ્ય છે, કારણ કે તમામ લોકોને અર્થના ઉપાર્જનમાં, રક્ષણમાં તેમજ ખર્ચમાં જે દુઃખનો અનુભવ થાય છે, તે કાંઈ પરોક્ષ નથી. તેજ કારણથી નીતિના જાણકાર પુરુષોએ અર્થ નામના પુરુષાર્થને ધિક્કારેલ છે. જેમ કહ્યું છે કે —

अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे ।

आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थान् दुःखमाजनान् ॥ १ ॥

વળી પરિગ્રહગ્રહ ધર્મનો પણ નાશક છે. દાખલા તરીકે, વક્રગ્રહ જેના શિર ઉપર આવે, તેને અનેક વિપદાઓ ભોગવવી પડે છે તેજ પ્રમાણે મમત્વ રૂપ ગ્રહ સર્વથા દુઃખ આપનાર છે, એટલું જ નહિ પરંતુ બહાલામાં બહાલા મનુષ્યોની માથે વૈરભાવ કરાવનાર પણ તેજ છે. વળી લોભાવિષ્ટ પુરુષ, માતા, પિતા, ભાઈ, બેન, વિગેરેના પ્રાણ પલકમાં લઈ લે છે. તેના પ્રત્યક્ષ અનેક દાખલાઓ લોકોમાં વિદ્યમાન છે પરલોકમાં પણ પરિગ્રહ ગ્રહ જીવને શાંતિ પામવા દેતો નથી વધારે શું કહીએ ? આશાને તત્ત્વવેત્તાઓ વિપની વેલડી બતાવે છે પરંતુ ખરૂં કહીએ તો વિષ વેલડીનું પાન તો આ ભવમાજ દુઃખી કરનાર છે, જ્યારે આશાલતાનું પાન કરનાર ઉભય લોકની અંદર દુઃખી થાય છે. લોભિયા લોકો દુનિયાના દાસ છે. લોભ વશ પત્ની માણસોને કાંઈ પણ અકૃત્ય નથી, આમ જાણતાં છતાં કોણ વિદ્વાન

માણસ શૃદ્ધસ્થાવાસમાં વામ હરે ? કારણ કે કોઈ માણસ જાણી જોઈને કેદી બને નહિ, અને આ સંસાર તો મ પૂર્ણ રીતે કેદખાના જેવો છે. જૂઓ:—

પ્રિયાસ્નેહો ચરિગન્નિગદસદ્ગો યામિકમટો—

પમઃ સ્વીયો વર્ગો ધનમભિનવવન્ધનમિવ ।

મહામેધ્યાપૂર્ણ વ્યસનધિલસંસર્ગવિપમ

મયં કારાગેહં તદિદં ન રતિઃ ક્વાપિ વિદુષામ્ ॥ ૧ ॥

અર્થાત—જેની અંદર સ્ત્રીઓનો સ્નેહ બેઠી સરખો છે, કુટુંબ વર્ગ ચોક્કીદાર છે. ધનધાન્યાદિ પરિગ્રહ મળ્યોત ખૂધન છે, તેમજ વિદ્યા, મૂલાદિથી પૂર્ણ મહા દુર્ગેન્ધિ વ્યસનરૂપ મોટો ખાડો જેમાં છે; આવા સંસારરૂપ કારાગ્રહમાં બુદ્ધિમાન પુરૂષોને કોઈ કેદાણે પણ સુખ થાય ખરું કે ? લગાર પણ નહિ. આવીજ રીતે સંસારને જ્ઞાની પુરૂષોએ શ્મશાન રૂપ પણ બતાવેલ છે —

મહાક્રોધો ગૃધ્રોડુપરતિશ્રૃગાલી ચ ચપલા

સ્મરોલ્લ્લ્લો યત્ર પ્રકટકદુશ્વદઃ પ્રચરતિ ।

પ્રવીણ્તઃ શોકાગ્નિસ્તત અપયશો મત્સ્ય પરિતઃ

શ્મશાનં સંસારસ્તદતિરમણીયત્વમિદં કિમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થાત—જેની અંદર મહા ક્રોધ રૂપ ગૃધ્ર પક્ષીઓ રહેલા છે, અશાંતિ રૂપ અચળ શૃગાલીઓ જેમા વમે છે, કામદેવ રૂપ ધુવડો જેની અંદર દુસ્ખેડ કટુ શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરે છે, શોક રૂપ મહા અગ્નિ જેની અંદર મળગી રહી છે, અને વિસ્તારવાળા મહા અપયશ રૂપી ભસ્મનાં ઢગલાઓ જેમાં પડેલા છે, એવો સંસાર સાક્ષાત્ શ્મશાન તુલ્ય છે. આ સંસારમાં સુંદરતા શી છે, તેની તો કાંઈ ખખરજ પડતી નથી. છતાં આશ્ચર્ય જેવું છે કે—આ સંસારની અંદર બુદ્ધિમાન અને નિર્બુદ્ધિ બંને પ્રકારના મનુષ્યો સપડાય છે આનુ બીજું કાંઈજ કારણ નથી માત્ર મોહરાજ ઉલટું જ્ઞાન કરાવે છે તેનુંજ આ પરિણામ છે. જેમકે કહ્યું છે કે—

દારાઃ પરિભવકારા વન્ધુજનો વન્ધનં વિષં વિપયાઃ ।

કોડ્યં જનસ્ય મોહો યે રિપવસ્તેષુ સુહૃદાશા ॥ ૧ ॥

પરાલવ કરવામાં લ્હીઓ કારાગૃહ તુલ્ય છે. બન્ધુબનો બન્ધન રૂપ છે, તેમજ વિષયો વિષ સદૃશ છે, છતાં મનુષ્યોને આ શો મોહ છે કે જે શત્રુઓમાં મિત્રની ભ્રાંતિ કરાવે છો અરૂં છે કે, મિથ્યાજ્ઞાન છીપની અંદર પણ રૂપાનો ભ્રમ પેદા કરાવે છે. માટે આવા ગૃહસ્થધર્મમાં કોઈપણ જાતનો પ્રેમ ઉત્પન્ન ન કરતાં સાધુએ પોતાના ધર્મમાં સાવધાન રહી કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર મૂર્છા કરવી નહિ.

એકાકીપણ.

હવે વિશેષ ઉપદેશ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે:—

મહ્યં પલિગોવ જાણિયા જા વિય વંદણપૂયણા इहं ।

સુહુમે સલ્લે દુરુદ્ધરે વિઝમંતા પયહિજ્જ સંથવં ॥ ૧૧ ॥

एगे चरे ठाणमासणे सयणे एगे समाहिण सिया ।

भिकरवू उवट्ठाणवीरण वहरुत्ते अज्जत्तसंवुडो ॥ ૧૨ ॥

અર્થાત—લોકપૂજા અને વંદણાદિક મુક્તિમાર્ગમાં ક્ષિત્યુત્તર રૂપ માટે સાધુ પુરૂષે તેને સૂક્ષ્મ શબ્દ જાણીને દૂરથી ગૃહસ્થોનો પરિચય તજવો જોઈએ અને એકાકી-રાગદ્વેષરહિતપણે ભૂખીઠ પર વિહરવું જોઈએ. વળી કાઉસગ્ગનું સ્થાન, આસન, શયન વિગેરે દરેક જગ્યાપર સમાહિત રહી તપોવિધાનમાં આત્મવીર્યને નહિ ગોપવતાં વાગ્યુરિત અને અધ્યાત્મમાં ચિત્ત લગાવી વિચરવું જોઈએ.

સત્કાર પરિસહ સહન કરવો ઘણો દુષ્કર છે જોકે લોકનિદા સહન થાય, પરંતુ પૂજા અને સ્તુતિ સહન થવી ઘણી મુશ્કેલ છે, તેટલાજ માટે મૂત્રકારે અભિમાનને મુક્તિનગરના માર્ગમાં ક્ષિત્યુત્તર સમાન બતાવેલો છે વળી સ્વાધ્યાય, તપ, જપાદિ ઉત્તમ કાર્યોને કલકિત કરનાર પણ અભિમાનજ છે, માટે સાધુઓએ વંદના અને પુજાદિ સત્કાર પરિપક્વથી દૂર રહેવું, આસન, શયન વિગેરેમાં એકલો રહે. ‘એકલા’ શબ્દથી સમુદાયને છોડીને રહેવાનું પ્રભુ નથી સૂચવતા, પરંતુ રાગ દ્વેષરહિત રહેવાનું સૂચવે છે કાગ્લુ કે સાધુને એકલા ગહેવામાં અનેક વિપત્તિઓનો સંલવ છે શ્રીદશ-વૈકાલિક મૂનમાં અપવાદ પટે એકલાને વિહાર કરવાની આજ્ઞા આપેલ છે, પરંતુ તેની સાથે નીચે લખેલ શબ્દો કહેલા છે. ‘સમાન ગુણવાન્ અથવા ગુણાધિક શુભ સહાયક=ન મળે તો, કામદેવની તમામ ક્રિયાથી દૂરતર રહી

આરંભ મંરંભાદિ પાપનાં કારણોનો ત્યાગ કરી વિહાર કરે.' આ અર્થને કહેનારી ગાથા આ છે:—

ળયા લભેજા નિઝળં સદાયં ગુણાદિયં વા ગુણો સમં વા ।

इको वि पावाइं त्रिवज्जयंतो विहरिज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ ૧ ॥

(ધ્રાવ્યવિજ્ઞાપિતમ્, દ્વિતીયસ્કન્ધ)

ઉપર પ્રમાણે હોય, તોજ યોગ્ય માધુ, મેળવેલ શુદ્ધની આજ્ઞાથી મેલ્ય વિહારીપણે વિચરે, પરંતુ અન્યને માટે પ્રભુની આજ્ઞાનથી નેમ છતાં ચતુ-ગણ કરી તે પ્રમાણે વિચરે, તો તેને પ્રભુની આજ્ઞાની અટાગ્ન વાદ્યના ક્રોધને આજઠાલ ક્રેટલાએક બહુલ મમાગી જીવા મગ્નાયમાં ન રહેતા જુદા વિચરી બાહ્ય ત્યાગ વૃત્તિ દેખાડી ભટિક જીવાને પોતાના મગી બનાવે છે અને પુણ્ય છે, એટલુજ નહિ પરંતુ મમુદાયમાં ગદ્ય માધુના બાહ્યતા દોષ બતાવે છે, તેઓ સ્વય સ્વચ્છન્દી હોવાથી અવન્દનીય છે. સંમટે શ્રીક-પાધ્યાયજી યજ્ઞોવિજયજી મહારાજ પ્રરૂપે છે.—

समुदाये मनाग्दोषभीतैः स्वेन्द्राविद्वाग्भिः ।

सविर्नैरप्यगीतार्थैः परेभ्यो नातिरिच्यते ॥ ૧ ॥

वदन्ति गृहिणां गम्ये पार्श्वस्थानामवन्तानाम् ।

यथાન્ટંદતયાત્માનમવન્તં જાનતે ન ને ॥ ૨ ॥

છે. એટલું નહિ, પરંતુ જરા અપમાન થતાં સાધુને દુઃખ દેવા તેમજ ક્ષેત્ર કરવા પણ તૈયાર થાય છે તેજ કારણથી ગૃહસ્થોત્તો પરિચય ત્યાગવાનું સૂત્રકારે કહેલ છે સાધુએ રાગ, દ્વેષ રહિત યથાશક્તિ તપ પણ કરવો જોઈએ. તપ વિના કર્મનો નાશ થતો નથી. તપની સાથે વચનગુપ્તિની પણ રક્ષા કરવી જોઈએ. કારણકે, પ્રાય જીવોનાં પુણ્ય કર્મ હોવાથી તપસ્યા કરનારને ક્રોધાદ્ય જલદી થાય છે, તેટલા માટે વચન ઉપર કાણુ રાખવો. જિનકદંપી સાધુનો આચાર.

જૈન શાસ્ત્રોમા સાધુ એ પ્રકારના કહેલા છે—૧ જિનકદંપી અને ૨ સ્થવિરકદંપી આ પ્રસંગે જિનકદંપી સાધુઓનો થોડો આચાર ખતાવતાં પ્રભુ કહે છે —

ળો પિહે ણ ણ વર્પગુળો દારં સુન્નઘરસ્સ સંજણ ।

પુદ્ધેણ ઉદાહરે વાયં ણ સમુચ્છે ળો સંથરે તળં ॥ ૧૩ ॥

જત્યત્થમણ અણાલ્લે સમવિસમાદં મુળી હિયાસણ ।

ચરગા ય દુવાવિ ભેરવા અદુવા તત્થ સરીસવા સિયા ॥ ૧૪ ॥

અર્થાત—જે શૂન્ય ઘરની અંદર સાધુ શયન નિમિત્તે રહે, તે ઘરનું ખારણું ઉઘાડે નહિ, તેમજ બન્ધ પણ કૂંડે નહિ કારણ, ઉઘાડવાથી અને બન્ધ કરવાથી અઠસ્માત્ જીવહત્યા થઈ જાય રસ્તામા ચાલતાં કોઈ પ્રજન કરે તો તેને ઉત્તર પણ ન આપે અને ઉત્તર આપવા જેવું હોય, તો અસંત્ય વચન ન બોલે, પરંતુ સત્ય ઉત્તર આપે પડેલ રજદિકને સાફ ન કરે તેમ ઘાસ વિગેરેને પાથરે પણ નહિ જે જગ્યાએ સૂર્ય અસ્ત પામે, ત્યાં જ્યાનસ્થ રહે, ઉપસર્ગ પરિપક્વ વડે જરા પણ ડરે નહિ. સાગરની માફક ગભીર રહે. જગ્યામા ખાડાખડીઆ હોય, તો સમભાવ પૂર્વક સહન કરે; તેમ દશમશઠાદિ, ભયંકર ભૂત પિશાચાદિ અને સર્પ વિગેરેના ઉપદ્રવો સહે, લગાર પણ રાગદ્વેષ કરે નહિ વળી આગળ ચાલતાં કહે છે.—

તિરિયા મણુયા ય દિવ્વગા ઉવસગ્ગા તિવિહા હિયાસિયા ।

લોમાદિયં પિ ણ હરિસે સુન્નાગારગગ્ગો મહામુળી ॥ ૧૫ ॥

ળો અભિકંચ્છેજ્જ જીવિયં નો વિચ પૂયણપત્થણ સિયા ।

અન્નમત્થમુવિત્તિ ભેરવા સુન્નાગારગયસ્સ ભિક્ખુણો ॥ ૧૬ ॥

અર્થાત્— સિંહ વ્યાઘાદિએ કરેલ ઉપસર્ગો, મનુષ્યોએ કરેલ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો, તેમ વ્યનસાદિક દેવોએ કરેલ ઉપસર્ગોને શૂન્ય ઘર વિગેરેમાં રહેલ મુનિ મમલાવ પૂર્વક સપ્ન કરે એક ગેમ માત્ર પણ ફરકાવે નહિ. વળી ઉપસર્ગ ગ્રંથે જીવિનની ઇચ્છા નાંખે નહિ, અથવા 'આ ઉપસર્ગથી હું મરી જાઉંશ' એવી ભાવના પણ ન કરે. તેમજ ઉપસર્ગ દ્વારા પૂજ્ય પ્રભાવના પક્ષ આદે નહિ ચાલતી ગુન્યાગાર કે ગમગાનાદિમાં રહેલ મુનિ વારંવાર થતા ઉપસર્ગોને મહન કરે

પૂર્વાંકત ચાર ગાથાઓ જિનકુટપી મુનિવંશને આશ્રયીને છે. જિનકુટપ વ્યવહાર ગામત કાળમાં ચુરિછત્ર થયેલ છે કિલક કર્મ ખપાવવા માટે પ્રથમ સંઘયાતુ આદિક મામત્રીને યોગે મુનિમત ગળે જિનકુટપને આદર કરતા હતા જયારે વર્તમાન કાળમાં તે કવળ રૂઢવિરુદ્ધ છે. જિનકુટપીનો વિગેષ વિનાગ વ્યવહારસ્ત્ર, ગૃહકુટપ, પ્રવચનસારોદ્ધાર અને પત્રવસ્તુ વિગેરે કન્યોગ ઘણો કરવામાં આવેલો છે. હવે માધુઓને સ્ત્રી, રાજા વિગેરેના મંસર્ગથી દૂર રહેવા ઉપદેશ કરે છે

સ્ત્રી સ્પાદિના સસર્ગનો ત્યાગ

ઉવ્રણીયતરસ્સ તાદ્વણો મયમાણસ્સ ત્રિવિક્રમાસણં ।

સામાહ્યમાહુ તસ્સ જં જો અપાણ મણ દંસણ ॥ ૧૭ ॥

ઉસિણોદગતત્તમોદ્વણો ધમ્મઠિચમ્મ્સ મુણિસ્સ હીમતો ।

સંસારિગમ્મસાહુ રાદ્દિહિં અસમાહી ઉ તહાગયમ્મ્સ વિ ॥ ૧૮ ॥

અર્થાત્—જાન, દર્શન અને ચારિત્રની અદર પોતાના આત્માને જાણે પ્રાપ્ત કર્યો છે, એવા, તેમજ સ્વપરનો રક્ષક, સ્ત્રી, પશુ ને નપુસક રહિત સ્થાનની અદર રહેનાર, અને ઉપસર્ગ-પરિણેથી જી રહે નહિ, તેને સામાયિક રૂપ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ છે ચારિત્રધર્મમાં સ્થિર, અસંયમથી લાજનાગ, ત્રિદંડોત્કલિત ને અચિત્ત જળને ઉપયોગમાં લેનાર, અથવા તે ગૃહસ્થના ઘરથી જેવું આવેલું હોય, તેવું જ જલ પીનાર માટીના લાજનોમાં પાણીને ઠાં પણ નહિ, એવા માધુઓ પણ ગળદિનો સર્ગ કરવાથી અસ-માધિનેજ પામે તેમ સ્વાધ્યાય પણ કરી શકે નહિ અર્થાત્ અસંગ સાધુઓ કોઈ ગૃહસ્થનો પરિચય ન કરે તેમ ગળનો તો વિશેષ કરીને પરિચય ન કરે, કાન્તુ કે માધુને ગળની દાક્ષિણ્યતાથી ધર્મ ક્રિયાનો સમય વ્યતીત કરવો પડે.

જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્યુક્ત પુરૂષોને પણ ઉત્તમ કારણો સેવવાની શ્રીવીતરાગદેવ લલામણુ કરે છે કે, 'સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસક રહિત સ્થાનમાં રહે' જ્યારે આજકાલના શુષ્કજાનિયો સ્ત્રી પાસે રહીને બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો અભ્યાસ કરવા મૂચવે છે, તે કેવું મિથ્યાત્વ છે ? લલા, સ્ત્રી પાસે રહીને બ્રહ્મચર્ય પાળનાર શ્રીસ્થૂલભદ્ર, સુદર્શન શેઠ અને વિજય શેઠ જેવા વર્તમાન કાળમાં કોઇ થાય તેમ છે ? જૂઓ દશવૈકાલિકસ્ત્ર, અધ્યયન આઠમું, પૃષ્ઠ ૫૨૬-૨૮ માં શુ લખ્યું છે ?

જહા કુક્કુડપોઅસ્સ નિચ્ચં કુલલઓ મયં ।

एव खु वभयारिस्स इत्थोविग्गहओ मय ॥ ૫૪ ॥

चित्तमिति न निज्जाए नारिं वा सुअलंકियं ।

भक्खरं पिव ददूण दिट्ठिं पडिसमाहरे ॥ ૫૫ ॥

દત્થપાયપલિચ્છિનં કન્નનાસવિગપ્પિયં ।

अवि वाससयं नारिं वंभयारी विवज्जए ॥ ૫૬ ॥

અર્થાત-જમ કુકડાના અચ્ચાને ખિલાડીનો સર્વદા ભય રહે છે, તેમ બ્રહ્મચારી પુરૂષોને સ્ત્રીના શરીરથી બ્રહ્મચર્યના નાશનો ભય છે (૫૪) આ કારણથી શ્રીવીતરાગ દેવ ચિત્રામણની સ્ત્રીને જોવાનો પણ નિષેધ કરેલો છે. અથવા તો, સારી રીતે અલ કૃત સાક્ષાત્ સ્ત્રીને પણ જોવી નહિ. કોઇ કારણ-મર સ્ત્રી દૃષ્ટિગત થઇ હોય, તો સૂર્યપર પડેલી દૃષ્ટિ જમ જેવી લાઇએ છીએ, તેમ દૃષ્ટિ ખેંચી લેવી (૫૫) હાથ, પગ, કર્ણ અને નાસિકા પણ જના કપાયેલ હોય, તેમજ જની સો વર્ષની અવસ્થા હોય, એવી સ્ત્રીના પરિચય પણ બ્રહ્મચારીએ છોડી દેવો બ્યાજળી છે, તો પછી તરણાવસ્થા-વાળીની તો વાતજ શી કરવી ? આ વાતને ભાગવત અને મનુસ્મૃતિ પણ સ્વીકારે છે ભાગવતના અગ્રારમાં સ્કંધના શૌદમાં અધ્યાયમાં અને મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે—

स्त्रीणां स्त्रीसगिना संगं त्यक्त्वा दूरत आत्मवान् ।

क्षेमे विविक्त आसीनश्चिन्तयेन्मामतन्द्रितः ॥ ૧ ॥

मात्रा स्वप्ता दुहित्रा वा न विविक्तासनो भवेत् ।

बलवानिन्द्रियप्रामो विद्वासमापि कर्षति ॥ ૨ ॥

'સ્ત્રીઓનો અને સ્ત્રીઓનો સંગ કરનાર પુરૂષોનો સંગ દૂરથી છોડીને કદયાણુમાં આત્મસંતાવાળો થઇ એકાન્તમાં ખેંચી માત્ર ધ્યાન કર. માતા,

ખહેન અને પુત્રી માથે એકાન્ત સ્થળમાં કદાપિ એકામન થવું નહિ, કારણ કે બળવાન ઇન્દ્રિય સમૂહ વિજ્ઞાનને પણ વિષય તરફ એ ચી જાય છે, ' પૂર્વોક્ત ભાગ્યવતઃ અને મનુસ્મૃતિના શ્લોકો બિલકુલ ઉચિત વાતજ કહે છે અર્થાત્ જ્યાં સ્ત્રીનો સંસર્ગ હોય, ત્યાં પ્રભુચારી વાસ ન કરે, એટલુંજ નહિ પરંતુ, જૈન મિત્રાંત તો પણ અને નપુ સંકાના મસર્ગમાં રહેવાની પણ સખત મનાઈ કહે છે. કારણ કે પણુઓને એવા પ્રકારનું જ્ઞાન નથી હોતું કે આ મહાત્મા ખેડા છે, માટે તેની દૃષ્ટિ અનુચિત વિષય એવન ન કરવું તેઓ તો જરૂર અનાદિ કાળથી સ્વશિષ્ટ પરંભાગેલ મૈત્રુનમ જાને આધીન થએલ ચેપ્રાઓ કરશે. પરંતુ તે અપૂર્ણ તત્ત્વજ્ઞાનીએ જૈવી જંઘએ નહિ અને પૂર્ણ તત્ત્વજ્ઞાની-સર્વજ્ઞ તો મર્વ જગતને જાણે છે, પરંતુ તેઓને ગગદેપનો સવથા અભાવ હોવાથી કોઈ દોષ થતો નથી ઇતર મહાત્મા પુરૂષોને સસારી જીવો કરતાં રાગ જોછો હોય છે, પરંતુ મર્વથા તેનો નાશ નહિ હોવાથી જરૂર વિપ્રતિપત્તિનો ભય છે. તેજ કારણથી શ્રીવીતરાગ ભગવાને તત્ત્વદૃષ્ટિથી જોઇ, સ્ત્રી, પશુ અને નપુ-સક રહિત વસ્તિમાં રહેવાની આજ્ઞા આપેલી છે. લગાર વિચારવા જૈવી વાત છે કે, એક તરફ તો સાધુઓને વ્યાઘ્રાદિના ભયથી નિડર રહેવાની ભલામણ કરી, અને બીજી તરફ આવા સ્ત્રિયો વિગેરેના ભયથી દૂર રહેવા જણાવ્યું એનું કારણ એટલુંજ છે કે-વ્યાઘ્રાદિના ભયો તો આ ભવ સંખધી દ્રવ્ય પ્રાપ્તિનો નાગ કરનાર છે. પરંતુ પૂર્વોક્ત સ્ત્રી આદિના ભયો ભાવપ્રાપ્તિનો નાશ કરનાર હોવાથી નિષેધેલ છે

વળી માધુઓને તપ્તજળ પીવાની આજ્ઞા કરવામાં આવેલ છે, તે તપેલ જળ પણુ જેવું તેવું નહિ. પરંતુ ' ત્રિદોષાત્કલિત ' અર્થાત્ ત્રણ વાર ઉકાળે ચડેલ હોવું જોઈએ. નામ માત્ર ગરમ કરેલ, અથવા તો રાત્રીએ ચૂલા ઉપર રાખેલું પાણી સવારે પીવું, તેમ પણુ નહિ સાચ-સવેત્તાઓ પણુ જળમાં અમુક ડીઝી તાપલાગે, ત્યારે તેને નિજીવ માને છે. મૂત્રકારનો આશય યથાર્થ સમજીને ધુરંધરાચાર્યોએ ટીકા દ્વારા તેને પ્રકાશિત કર્યો છે, તેજ કારણથી ટીકાકારને પણુ ભગવાનની ઉપમા આપેલ છે છતાં અકસોસનો સમય છે કે દેટલાએક અગુરુકુલસેવીજનો, મૂત્રોના સ્વમતિથી કલિપત અર્થકરી સ્વપરને દોષિત કરવા પ્રવૃત્તિ કરે છે, પરંતુ તેમ નહિ કરતા આત્માર્થી પુરૂષોએ સત્યની શોધ કરવી વાજબી છે ખ્યાલ કરવાની જરૂર છે કે સૂત્રની ટીકા બનાવનાર કોણ છે ? વળી કેવા સમયમાં તે થએલ છે ? કદાચ કોઈ વાદની ખાતર કહે કે, ટીકાકારો શિથિલાચારી હતા, તો તે પ્રશ્ન જો કે, જરા પણુ સાં-

ભળવા લાયક કે ધ્યાન દેવા લાયક નથી; તથાપિ 'તુલ્યતુ કુર્જનઃ' એ ન્યાય વડે ક્ષણ વાર માની પણ લઇએ, તો પણ તુરત એજ સવાલ ઉભો થાય છે કે, જો તેઓ શિથિલાચારી હોય તો તેઓ કદાપિ ત્રણ વાર ઉક્ષણે ચડેલ જળ પીવા સખન્ધી કથન કરે ખરા કે? કેમકે પાણીને વધુ ગરમ કરવાથી તેનો મૂળસ્વભાવ ચાલ્યો જાય છે, જ્યારે શિથિલાચારીઓ તો ભોગ સયોગના અભિલાષી હોય છે. જૂઓ, નજર કરો કે સામતકાળમાં જૂઓ શિથિલાચારી છે, તેઓ પ્રાય ગરમ પાણી પીતા નથી ઉલટા તેઓ તો સ્વચતુરાઈ કરી ગરમ પાણીને કુપિત કરવા તૈયાર થાય છે માટે એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે, શીલાંગાચાર્ય જેવા ધુરન્ધર પુરૂષો ઉપર અસદ્ભૂત કલંકો ન આપતાં ભાઈઓ. પોતાના કર્મનોજ દોષ સમજો, કે જેને લીધે પૂર્વ પાપોદયને પરિણામે તેવા સંયોગોમાં પડી અભક્ષ્યને ભક્ષ્ય અને અપેયને પેય માનો છો, પરંતુ તેમ માનનાર ચારિત્રપાત્ર ગણાય ખરા કે? આચાર્ય તીર્થંકર તુલ્ય ગણાય છે, જેઓ સમ્યક્પ્રકારે જિનમતના પ્રકાશક હોય છે, તેવા આચાર્યોના વચનો માન્યા સિવાય બીજી કોઈ ગતિ નથી કારણ કે સૂત્રો અલ્પ છે, અને જ્ઞેય અનન્ત છે. કોઈ પણ તીર્થંકરના સમયમાં સમગ્ર વાત સિદ્ધાન્તોમા ગુંથાએલ નથી સંવિગ્ન અશક ગીતાર્થની પ્રવૃત્તિ અને આચરણ પણ માર્ગ પ્રકાશક છે. જે પ્રમાણે જિનવચન માર્ગ પ્રવર્તક છે, તેમ ગીતાર્થની પ્રવૃત્તિ સર્વથા માન્ય છે જેણે ગીતાર્થની પ્રવૃત્તિને માન આપેલ નથી, તેણે તીર્થંકરના વચનનો અનાદર કરેલ છે, એમ કહેવામા કાંઈ પણ ખોટું નથી શ્રીમદ્દેવપાદ્યાયજી યશોવિજયજી મહારાજે કહ્યું છે કે—

દ્વિતીયાનાદરે હન્ત ! પ્રથમસ્યાપ્યનાદરઃ ।

જીતસ્યાપિ પ્રધાનત્વં સાંપ્રત શ્રૂયતે યતઃ ॥ ૧ ॥

ખીખાં પ્રમાણેનો અનાદર થતાં પ્રથમ જે જિનવચન, તેનો પણ અનાદર થાય છે, કારણ કે વર્તમાનકાળમાં જીતકલ્પનું પ્રધાનપણું છે.

આજ પ્રકારનું વચન ધર્મરતન પ્રકરણમાં પણ છે.—સગ્ગો આંગમણીર્દ સદ્ધવા સંવિગ્ન યદુજગાદ્ગણતિ—માર્ગ આગમ પ્રમાણે જાણવો, અથવા તો સંવિગ્ન ખહુ જનોથી આકીર્ણ જણવો. મૂલસૂત્ર માત્રને પ્રમાણ ગણનાર કેટલાક ખાળખુદ્ધિ જીવો ઉપરની હકીકતથી મૂળ સૂત્રનો અનાદર કરનાર છે. વીતરાગના શાસનમાં સુવિહિતાચાર્યોનો એ મત છે કે, જે સૂત્રોમાં કહેલ નથી, તેમ નિપેદેલ પણ નથી, અને ઘણા કાળથી જનસમૂહમાં પ્રવૃત્તિ ચાલી

આવે છે, તેને સ્વમતિ વડે દૂર ઠર્યા છે દોષો જોણે, એવા ગીતાર્થ પુરૂષો પોતાની મતિ વડે દૂષિત કરતા નથી. દૂષિત કરવાથી પૂર્વોક્ત મહાન દોષનો ડર રહે છે. માટે સ્વમતિની કલ્પના છોડી વીતરાગની આજ્ઞાનુસાર ધર્મ-સ્થિત અમયમ પ્રતિ લક્ષ્મી ધાગણ કરનાર મુનિવરોએ રાજદિના સંસર્ગમાં નહિ પડતાં સ્વાત્મકલ્યાણ કરવું જોઈએ આ વચન પણ એકાન્ત નથી ગરજનાયક, કવિત્વશક્તિમાન અને વાદલબ્ધિધસંપન્ન પુરૂષો ખુશીની સાથે રાજદિનો સંસર્ગ કરે, એમ પણ આજ્ઞા આપેલી છે જીવી રીતે કે, સિદ્ધ-સેન દિવાકર, મહાવાદી પ્રભૃતિ યદ્ય ગયા કે, જેઓએ વીરશાસનની પ્રભાવના પૂર્વક રાજ્યોને સત્યમાર્ગના અનુગામી ઠર્યા હતા આ પ્રસંગે શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકર સખન્ધી થોડી હઠીકત અહીંઆ વાચકવર્ગ સન્મુખ રજુ કરવી સમુચિત સમજાય છે.

સિદ્ધસેન દિવાકરનું દૃષ્ટાન્ત.

“ ત્રામાનુષામ વિહાર કરતા શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકરજી એકવખત ઉ-જળણી નગરીમાં પધાર્યા. તે વખતે રાગદ્વેષથી પરવશ થયેલ કેટલાક શ્રાક્ષણ જાતિવાળા જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થવા દેવામાં લગાર વાધો નાખતા હતા શ્રાવકોએ આચાર્ય મહાગજ સન્મુખ પ્રાર્થના કરી કે, ‘ આપ સ્વપર અમયના મ પૂર્ણ જાણુ અને કવિત્વ શક્તિ તેમજ તત્ત્વ વિદ્યામાં સમુદ્ર રૂપ હોવાથી, દ્વેષીવર્ગના કથન પરથી રાજના મનમાં જે વિપ્રતિપત્તિ થવા પામેલ છે, તેને શાંત કરો, તો અમારો ઘણા દિવસનો કલેશ શાંત થાય રાજ પણ કેવલ ધૃતર જનોના વિશ્વાસથી સત્યધર્મ પર ઉદાસીન રહે છે, તેને પણ લાભ થાય. ’ ઇત્યાદિ શ્રાવકોના યુક્તિયુક્ત વચનો સાંભળી આચાર્યેયુગલ ચાર શ્લોક હસ્તકમળમાં લઈ રાજદ્વાર આગળ આવી ઉભા રહ્યા નિયમાનુસાર દ્વારપાળે શેઠયા, તેથી આચાર્ય મહારાજને જલદી એક શ્લોક બનાવી દ્વારપાળના હાથમાં આપ્યો, અને કહ્યું કે ‘ આ શ્લોક રાજ વિક્રમાદિત્યના ઠરકમળમાં આપો ’ તે શ્લોક આ પ્રમાણે હતો —

વિદ્વશ્ચુર્મિશ્ચુરેકોઽસ્તિ વારિતો દ્વારિ તિષ્ઠતિ ।

હસ્તન્યસ્તચતુઃશ્લોકઃ કિંવાઽઽગચ્છતુ ગચ્છતુ ? ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—‘ ચાર શ્લોકોને હાથમાં લઈ, દ્વારપાળે શેઠી રાખેલ (ઉભો રાખેલો) એક સાધુ આપની સુલાકાત કરવાની ઇચ્છાથી દ્વારમાં ઉભેલ છે, તે આવે કે જાય ? ’ પૂર્વોક્ત શ્લોક જોઈ ગુણજ રાજ્યે ચમત્કાર પામી એક નવીન આ પ્રમાણેનો શ્લોક દ્વારપાળના હાથમાં આપ્યો —

દીયન્તાં દશ લક્ષાણિ શાસનાનિ ચતુર્દશ ।

હસ્તન્યસ્તચતુઃશ્લોકો યદ્વાઽઽગચ્છતુ ગચ્છતુ ॥ ૧ ॥

‘દશ લાખ સોના મહોર અને ચૌદ શાસન આપો (પછી) જમના હાથમાં ચાર શ્લોકો છે, એવા સાધુજી, મરજી હોય તો આવે અને મરજી હોય તો જાય ’ આ પ્રમાણે રાજા વિક્રમાદિત્યની ઉદારતા અને વચન ગૌરવ જોઈ આચાર્યપુંગવ અત્યંત પ્રસન્ન થયા અને યોદ્ધા કે ‘ મહારે ત્રામ કે ટકાનુ કાંઈ પ્રયોજન નથી, ’ એમ કહી રાજસભાપ્રતિપ્રયાણ કર્યું. રાજ-સભામાં જઈને જૂએ છે, તો ત્યાં ચાર દારવાળા સિંહાસન ઉપર રાજને પૂર્વ દિશા સમુખ મુખ કરીને બેઠેલા જોયા. રાજને જોઈને સિદ્ધસેન દિવાકરજીએ કહ્યું—

અપૂર્વેય ધનુર્વિદ્યા ભવતા શિક્ષિતા કુતઃ ? ।

માર્ગણૌઘઃ સમગ્ર્યેતિ ગુણો યાતિ દિગન્તરમ્ ॥ ૧ ॥

‘હે રાજન્ ! આપ આવી અપૂર્વ ધનુર્વિદ્યા કયાંથી શીખ્યા ? કારણ કે ખરી રીતે તેની અંદર આણું (માર્ગણ સમૂહ) દૂર જવાં જોઈએ, અને ધનુષ્યની દોરી (ગુણ) પાસે રહેલી જોઈએ પરંતુ અહીં આ તો તેનાથી તદ્દન ઉલટું અનુભવાય છે, અર્થાત્ માર્ગણ સમૂહ (યાચકો) આપની સમીપ આવે છે, અને ગુણ દિગંતરમાં જાય છે. ’ આવો શ્લેષાર્થ જાણી ઘણી પ્રસન્નતા પૂર્વે રાજા વિક્રમાદિત્ય, પૂર્વ દિશાનુ આસન છોડી દક્ષિણ દિશા તરફ બેઠો. એટલે કે પૂર્વ દિશાનુ રાજ્ય તેણે સૂરિવરને અર્પણ કર્યું. હવે આચાર્ય મહારાજ દક્ષિણ દિશા તરફ જઈ આ પ્રમાણે બીજો શ્લોક યોદ્ધા:—

સર્વદા સર્વદોઽસીતિ મિથ્યા સસ્તૂયસે વુષૈઃ ।

નારયો લેભિરે પૃષ્ઠં ન ચક્ષુઃ પરયોષિતઃ ॥ ૨ ॥

‘હે રાજન્ ! હમેશાં તું બધું આપનાર છે. એ પ્રમાણે પડિતો તારી મિથ્યા સ્તુતિ કરે છે, કારણ કે રણમાં દુશ્મનો તારી પીઠને ચાહે છે અને પરસ્પૃષ્ઠો તારી દૃષ્ટિની ચાહના કરે છે, પરંતુ તેઓ તેને મેળવી નહિ શકવાથી તેઓના મનોરથો પૂર્ણ થતા નથી ’ આ શ્લોક સાંભળી રાજા દક્ષિણ દિશાને છોડી પશ્ચિમ તરફ સિંહાસનને શોભાવવા લાગ્યો. સૂરી-સ્વર તે દિશા તરફ જઈ ત્રીજો શ્લોક આ પ્રમાણે યોદ્ધા:—

આહતે તથ નિઃસ્વામે સ્ફુટિતં રિપુદ્વષ્ટૈઃ ।
 ગણિતે તત્ત્વિદાનત્રે રાજંભિવચિદં મદન ॥ ૩ ॥

‘તે ગણન ! આ તો મોટું આશ્ચર્ય છે કે તારી યાત્રાભાના તાડન
 મત્વથી તારા મનુષ્ય દૃશ્ય રૂપ ધારણી પૃથ્વી જમા, અને તેથી તારા શત્રુ-
 ભાની ભોજનાની નેન. જગત્ત્વજા થયા’
 એ મ આજ્ઞાનો નાન પપિમ મિદામનને છોડી કિતરજિશા તરફના
 મિદામન પર આ-દ થયેલ છે, તરફથી નિગ્રિવર તે તરફ મળી ચોથો
 રંગેલ આ પ્રમાણે આદ્ય - -

મરમ્મતી મિતા વક્ત્રે લક્ષ્મીઃ કસ્તરંગેભે ।
 કર્મિઃ કિં લુપિતા મજનુ’ એન દેશાન્તર ગતા ? ॥૪॥

‘આપના મુખમળમા મજનની ગ્દેલી છે અને કપ્પકળમા લક્ષ્મી
 થામ કહે છે, તે નેમને તે ગણન ! શુ તારી કીર્તિ કુપિત થઇને દેગાતરમા
 ગતી મળે છે ?’

આ પ્રમાણે ચાલુ થયેલો આજ્ઞાની ગત અત્યન્ત મતુષ્ટ થયો
 અને મિદામન ઉપગી કિતરી આચાર્ય મદોદયના ચરણકમળમા વિનય-
 પૂર્વક મજનક નમાવી ચાલે મિદામનો અપંગ કર્યા અને પાત્રી કહેવા લાગ્યો
 કે ‘આપ આપના આ મેવકને લે આજા કુચી હોય તે કહે’ આચાર્ય
 મદોદય આદ્ય છે ‘તે વિક્રમાદિ ! મળી અને તૃણ, પત્થક અને કાચન
 એ બધાને તુલ્ય માનનાર અમને ગળયુ કઇ-પ્રયોગન નથી. હું તો—
 પદ્મ્યામ્મત્રિ મંચરેય વિરસં મુજીય મેદ્ર સફ્ર.

ઝંજીળં મિન્ નિવર્મીય મૂમિવલયે રાત્રી શયીય ક્ષણમ્ ।
 નિરસંગત્વમધિશ્રયેય સમતામુલ્લસયેયાડનિશં
 જ્યોતિસ્તત્પરસં દર્શીય હૃદયે કુર્વીય કિં મૃમુજા ? ॥ ૧ ॥

પાદચારી શુ, એક વાગ બિલાનું વિરસ લોળન કરું છું, જીર્ણ વસ્ત્ર
 મદોદય શુ, ભૂપીઠ ઉપર ગત્રી મમયે શબ્દવાગ સુઉ છું, અસંગ ભાવ-
 નાનો આશ્રય કરું છું, ગત્ત્વિરસ સમતા દેવીને ઉલ્લસિત કરું છું,
 અને પદ્મ ભયોતિને દૃઢયાદર્શમા ધાગ્લુ કરું છું, તો હવે હું રાજ થઇને
 શુ કરું ? આગલ ચાલના મુજિજી એ પણ કહ્યું—
 ‘જોકે ગાત્રોમા તો મુનિવર્ગનો આચાર શબ્દાન વિસ્તારથી પ્રકટ
 કરેલ છે, પણ હું તેમાથી સંકેપ માત્ર આપને બતાવું છું.—

પદ્મ્યાં ગલદુપાનદ્મ્યાં સંચરન્તેઽત્ર ચે દિવા ।

ચારિત્રિણસ્ત એવ સ્યુર્ન પરે યાનયાયિનઃ ॥ ૧ ॥

તથા ચ—

કેશોત્તારણમલ્પમલ્પમશનં નિર્વ્યક્તનં ભોજનં

નિદ્રાવર્જનમહિ મઞ્જનવિધિત્યાગંચ મોગશ્ચ ન ।

પાનં સંસ્કૃતપાથસામવિરતં ચેષાં કિલેત્યં ક્રિયા

તેષાં કર્મમયામયઃ સ્ફુટમયં સ્પષ્ટોઽપિ સંક્ષીયતે ॥ ૧ ॥

દિવસે ઉઘાડે પગે જે મહાપુરૂષો ઉપયોગ પૂર્વક સપ્રયોજન ગમના-ગમન કરે છે, તેઓને ચારિત્રપાત્ર જણવા વાહન પર ચઢી ગમનાગમન કરનાર ચારિત્રપાત્ર નથી વળી જેઓ શાસ્ત્રવિધિ પૂર્વક કેશલુચન કરે છે, શાક રહિત અહપ અહપ ભોજન કરે છે, દિવસે સૂતા નથી, સ્નાન વિધિના ત્યાગી, ભોગના પણ ત્યાગી, અને ત્રિદ ડોલકલિત અચિત્ત જલના સેવનાર, એ પ્રમાણે નિષ્કે જેઓ પૂર્વોક્ત ક્રિયા કરે છે, તેવા પુરૂષોને અધવિધ કર્મ રૂપ રોગ વિષમાન હોય, તો પણ જરૂર ક્ષય થાય છે. ’

આ પ્રમાણે સ્વાચ્છા કહી સભળાવવા છતાં રાજ રાજપ્રદાનનો આશ્રય છોડતો નથી; ત્યારે આચાર્ય મહારાજે કહ્યું કે, હે રાજા! અમને ઉત્તમ ભોજન લેવાની પણ ઇચ્છા નથી, તો પછી રાજ્યની તો વાતજ શી? કેમકે કહેલું છે કે.—

શમસુખશીલિતમનસામશનમપિ દ્વેપમંતિ કિમુ કામાઃ ? ।

સ્થલમપિ દહતિ જ્ઞવાના કિમજ્ઞ ! પુનરુજ્જ્વલો વહ્નિઃ ॥ ૧ ॥

શમ—સુખ વડે યુક્ત જેનું મન છે, તેવા પુરૂષોને ભોજન પર પણ દ્વેષ છે, તો કામાભિલાષની તો વાતજ શી? જેમ મત્સ્યોને સ્થળ (જમીન) કંઈ ખેનાર છે, તો પછી અગ્નિની વેદનાને માટે તો કહેવું એ શું? ’

મહારાજ ! આપના રાજ્ય કરતા અમને અધિક સુખ છે, સ્વતંત્ર અને સ્વાભાવિક સુખને છોડી પરતંત્ર—વૈભાવિક સુખની આહના કોઈ પણ માણસ કરેજ નહિ સાધુ અવસ્થામાં કેવાં સુખો રહેલા છે, તેને માટે શ્રીભરૂંહરિ પણ કહે છે.—

મહી રમ્યા શય્યા વિપુલમુપધાનં મુજલતા

વિતાનં ચાકાશં વ્યજનમનુકૂલોઽયમનિલઃ ।

સ્ફુરદ્દીપચન્દ્રો વિરતિવનિતા સજ્જમુદિતઃ

સુખં શાન્તઃ શેતે મુનિરતનુભૂતિર્નૃપ इव ॥ ૧ ॥

રાજની માફક જોને અતુલ ઋદ્ધિ છે, એવા શાત મુનિ સુખ પૂર્વક શયન કરે છે. એટલે કે ગજ મચિન્ત મૂંએ છે, જ્યારે મુનિ તો નિચિન્ત મૂંએ છે રાજના મુખની માથે મુનિના મુખની સરખામણી કરવાં ન તાં કોઇ એમ શકા કરે કે, રાજ તો શય્યામા શયન કરે છે, તે સુખ મુનિને કયાથી હોય ? તેના ઉત્તરમા કવિ કહે છે કે, રાજની શય્યા તો નોકર તૈયાર કરે ત્યારે થાય, પરન્તુ મુનિઓને માટે પૃથ્વીરૂપ મનોહર શય્યા હમેશને માટે તૈયાર છે. વળી રાજને ઔશિકા હોય છે, ને મુનિઓને કયા છે? એ પ્રમાણુની શકાના ગમાધાનમા કહે છે કે, ભુજલતા એજ ઔશિકુ છે કે જે સૂતી વખતે મસ્તક નીચે રહે છે રાજના ઔશિકા તદ્વિધા વિગેરેમા તો મા-કડ વિગેરેનો ઉપદ્રવ પણ થાય, પરન્તુ અહિં આ તો તેની શકામાત્રએ નથી વળી રાજ જ્યાં મૂંએ છે, ત્યાં રંગબેરંગી આદણી (ચંદ્રવો) રહે છે, તે મુનિઓને કયાં છે ? તો તેના ઉત્તરમા બણુવુ જે, સ્વચ્છ નિર્મળ તેમજ શ્રદ્ધ, નક્ષત્ર તારાદિ ગ્તેજાગ્રાહિત રંગબેરંગી આકાશરૂપ ચંદ્રવો હમ્મેશને માટે તૈયાર છે. રાજને ત્યાં પખા ચાલેછે, તો મુનિઓને દશ દિશાઓનો અનુકૂલ પવન સદાને માટે ખુલ્લી રીતે પખો છે રાજનો પખો ચલાવનાર માણસ પ્રમાદાધીન થાય, તો તે પખો કણુવાર બધ થાય, પરન્તુ તે ડર મુનિઓને બિલકુલ નથી એ બધુ તો ખરૂં, પણ હીવા વિના અધારૂં, તે હીવા મુનિવરોને કયા છે ? અણુવું બેઠાએ કે દેહીપ્યમાન ચંદ્ર એજ મુનિવરોને માટે સ્વાભાવિક હીવો છે. ચંદ્રમાને કાયમનો હીવો માનવામાં કદાચ અસંતોષ હોય, તો તત્ત્વાર્થોબોધ રૂપ હીપકલિકા મુનિવરોને હમેશને માટે પ્રકાશ આપે છે રાજનો હીવો જમીનને શ્યામ કરનાર અને પ્રયત્ન સાધ્ય છે, જ્યારે મુનિઓનો હીવો તેથી ઉલટા ગુણુવાળો છે ગજની સેવામા કામિની વર્ગ રહે છે, તે મુનિઓ પાસે તો હોયજ કયાથી ? તેના બવાળમા પણ જણાવે છે કે વિરતિ, શાંતિ, સમવૃત્તિ, દયા, દાક્ષિણ્યતા આદિ સ્ત્રી પરિવારથી વીંટાએલા મુનિ સદાને માટે ગુખીજ છે ગજને તો કોઇ વખત સ્ત્રી વર્ગથી આપત્તિનો પણ સભવ છે, દાખલા તરીકે અમુક સ્ત્રી કોઇ કારણસર કુપિત થઇ હોય, તો તેને ચાટુ વચનોવડે પ્રસન્ન કરવી પડે છે, વળી આપસમા ટોટો બગે, તો રાજના ધુરા હાલ થાય છે એક કવિએ હીકળ કહ્યું છે કે —

વહુત વળિજ વહુ વેટિયા દો નારી મરતાર ।

उसकां है क्या मारना, मार रहा किरतार ॥ ૧ ॥

કર્મ રાજથી મરેલને શો મારવો ? તેણે દુઃખ મુનિવરને નથી, રાજ કરતાં મુનિજન ઘણાજ દરજ્જે વધારે સુખી છે. માટે હે રાજનાં અમે રાજ્યને શું કરીએ ?

ધૃત્યાદિ કથનથી આચાર્ય મહારાજે રાજને પોતાનો ભક્ત કર્યો અને ઔકારમાં જ મન્દિર, દ્રેષિવર્ગે થતાં અટકાવ્યું હતું, તે વિદ્ય દ્વં કરાવ્યું, અને વીરશાસનની વિજયપતાકા ભૂખીઠપર અખ ડાનદ કરકાવી ”

આવા પ્રભાવક પુરૂષોને રાજનો સગ ફલપ્રદ છે, પરંતુ સામાન્ય પ્રકૃતિવાળાને રાજદિનો સગ ફલપ્રદ નથી પૂર્વોક્ત મહાપુરૂષો કાઠવાર લોક દૃષ્ટિએ શિથિલ પણ દેખાઈ જાય, પરંતુ તેઓ કારણ મળ્યે પાછા તેવાને તેવાજ શૂરવીર દેખાય છે. અને અશક્ત જનોને આવા સંસર્ગનો નિષેધ એટલા માટે કરવામાં આવે છે કે—તેઓનો જે જરા સત્કાર થયો, તો અતમાં રાજના કિંકર થાય, રાજની આજ્ઞા ઉઠાવવા માંડે, અને સર્વ પ્રકારે પતિત થાય. કેટલાક પડિતો રાજની દાક્ષિણ્યતાથી ધર્મને છોડી હિસા રૂપ અધર્મનો પણ સ્વીકાર કરે છે, પરંતુ ખરા તત્ત્વવેત્તા પુરૂષો રાજને હિતકર વાક્યો શાતિ-પૂર્વક કહેજ છે, પછી ભલે તેને તે રૂચે યા ન રૂચે. કારણ કે હિત મનોહારિ ચતુર્લભ વચ્ચે । ખસ આજ કારણથી આત્મતારક મુનિવરો રાજદિનો સંસર્ગ કરે નહિ એ પ્રમાણે સૂત્રકારે કહેલું છે

વચન શુદ્ધિ.

અહિગરણકલ્પસ્સ મિલ્લુણો વયમાણસ્સ પસજ્જ દારુણં ।

અદ્દે પરિહાયતિ વહુ અહિગરણં ન કરેજ્જ પળિદ્દા ॥ ૧૯ ॥

સીઓદ્દગ પહિદુગલ્લિણો અપહિણસ્સ લત્તાવસપ્પિણો ।

સામાદય સાહુ તસ્સ જં જો મિહિમત્તસણં ન મુજ્જતિ ॥ ૨૦ ॥

કલેશ કરનાર અને કલેશના કારણે ભૂત કઠોર વચનને બોલનાર માધુ ઘણા કાળથી ઉપાર્જન કરેલા મુક્તિના કારણને—આરિત્રને નષ્ટ કરે છે. તેટલા માટે સદસદવિવેકી મુનિ કદાપિ કલેશ કરે નહિ (૧૯) વળી આરિત્રવાન્ તેજ સાધુ છે, કે જે સચિત્ત જળને કોઈ પણ કામમાં લેતા નથી નિયાળ કરતા નથી, કર્મજ ધથી રહે છે, અર્થાત્ જે કાર્ય કર્મજ-ધનુ કારણે હોય, તેને કરતા નથી. તેમજ ગૃહસ્થના ભાજનમાં ભાજન પણ કરતા નથી (૨૦)

જેણે આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિને દૂર છોડેલ છે, અને કેવળ આત્મત્રેય માટે જે વિરાગ પદવી પ્રત્યે પ્રવર્તેલ છે, તેવા પુરુષને ક્લેશ થવાનું કાંઈ કારણ નથી; છતાં ક્લેશ કરે, કરાવે તો તેમાં મહામોહનો ઉદયજ સમજાય છે. તેજ કારણથી શાસ્ત્રકારોએ ક્રોધ કરનાર સાધુને પૂર્વકોટી વર્ષ સુધી પાળેલ મંચમનો નાશક બતાવેલ છે સજ્જન પુરુષો પોતાના મુખકમળથી કદાપિ કઠોર વચનો કાઢતા નથી અને જ્યારે સજ્જનના મુખકમળમાંથી કઠોર વચન રૂપ અગ્નિ નિકળે, તો તેને મુખકમળ નહિ, પરંતુ મુખદાવાનળજ સમજવું જોઈએ કઠોર વચન સામા માણસના હૃદયકમળને દગ્ધ કરી મરણ ઉત્પન્ન કરાવેછે શસ્ત્રનો ઘા રૂઝાયછે, પરંતુ માંમિક વચનનો ઘા ઘણાં કાળે પણ રૂઝાતો નથી માટે સજ્જનોની પંક્તિમાં રહેલા ગૃહસ્થોએજ જ્યારે અસહ્ય વચનોનો પ્રયોગ કરવો ઉચિત નથી, તોપછી સાધુ મહાત્માઓએ તો ઘણીજ ખારીક દૃષ્ટિથી વચનવર્ગણા કાઢવાની જરૂર છે, એમ કહેવાની આવશ્યકતાજ શી છે ? જે વચનો કપાયકલુપિત મનુષ્યોને શાંતિ આપવામાં ચદન રૂપ થાય, જે વચનો ક્રોધ દાવાનળનો ઉપશમ કરવામાં જળરૂપ થાય, સમ્મોહ રૂપી ધૂલને દૂર કરવામાં વાયુ સમાન થાય, અને મોહ મહામહ્નો છેદ કરવામાં શસ્ત્ર તુલ્ય થાય, તેવાંજ વચનો સાધુઓએ કાઢવાં જોઈએ અલગત સાધુ તરફથી ઉચ્ચારાતાં ‘ મહાનુભાવ ’ ‘ દેવાનુભિય, ’ ‘ હે ભદ્ર ’ ‘ હે ધર્મશીલ, ’ ઇત્યાદિ વચનો અસતરૂપ નહિ હોવાની સાથે પરમાર્થભૂત અવશ્ય હોવાં જોઈએ.

લગાર ખારીકાધથી વિચારવામાં આવે તો, પહેલા તો ‘ મુનિ ’ શબ્દનો અર્થજ મૈનનુ સૂચન કરે છે અર્થાત્ વિના પ્રયોજન બોલે નહિ, અને જે કાંઈ બોલે તે, હિત, મિત અને પથ્ય એ વિશેષણવિશિષ્ટ બોલે પત્રવણાસૂત્રમાં ભાષા પદની અદર ભાષા બોલનાર માટે મૂક્ષ વિચાર કરવામાં આવેલો છે એક મહાક મુનિને માટે શર્યંભવમૂરિવરે સિદ્ધાંતમાંથી સાર બેચીને દશવૈકાલિક સૂત્રની અદર ભાષાના સખધમાં જે, સાતમુ અધ્યયન આવેલ છે, તેની અદર સાફ જણાવેલ છે કે ‘ ચોરને ચોર તેમજ કાણુને કાણુ, ઇત્યાદિ વચનો પણ બોલે નહિ. કારણ કે તે પરને પીડા કરનાર હોવાથી મૃષાવાદ રૂપ છે વળી આજ સૂત્રના આચારપ્રણિધિ નામના આઠમા અધ્યયનમાં એવું લખેલું છે કે, ‘ જે વચનથી લોકને અર્પીતિ થાય, અર્થાત્ સાગો માણસ દોષ પામે, એવી અહિતકારિણી ભાષા સાધુએ કદાપિ બોલવી નહિ. જેમ કહ્યું છે કે —

અપત્તિઅં જેણ સિઆ આસુ કુપ્પિજ્જ વા પરો ।

સવ્વસો તં ન-આસિજ્જ માસ અહિઅગામિણિ ॥ ૪૮ ॥

(દશવૈકાલિક, અધ્યયન ૮)

આજ ગાથાનો અર્થ ઉપર લખવામાં આવ્યો છે. નીતિમાં પણ 'વાગ્મૂષણં મૂષણ' ઇત્યાદિક યુક્તિયુક્ત કથન છે. કલેશ કરનાર અને કલેશકર વચન બોલનાર મનુષ્ય અન્યને અહિતકર થાય છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ સ્વયં આરિત્રત્નને દૂષિત કરીને દુર્ગતિગામી બને છે તેજ કારણથી સૂતકાર કહે છે કે, 'પડિત તેજ છે કે જો કલાહ કરે નહિ, કલાહ કરાવે નહિ, કલાહ કરનારને અનુમોદન આપે નહિ અને ક્રેવળ સાધુપણામાં રહીને ધર્મની નિર્જરા કરે

અજ્ઞાન જન્ય પ્રવૃત્તિ

ળય સઘયમાહુ જીવિયં તહ વિય બાલજણો પગ્ગમહ ।

બાલે પાપેહિં મિઝ્જતિ ઇતિ સંઘાય મુણિ ણ મઝ્જતિ ॥ ૨૧ ॥

છંદેણ પાલે ઇમા પયા બહુમાયા મોહેણ પાઠ્ઠા ।

વિયઢેણ પલિંતિ માહુણે સીઝણહ વયસા હિયાસણ ॥ ૨૨ ॥

અર્થાત્—તૂટી ગએલ જીવનને સાધવાનો કોઈ ઉપાય નથી, તેમ જાણવા છતાં પણ બાળજન ધીકાકા કરે છે, અને પાપકર્મ વડે તે બાળ દૂષે છે; આમ જાણી મુનિ કદાપિ મદ કરે નહિ. લોક પોતાનાજ અભિ-પ્રાયપ્રમાણે શુભાશયવાળો થાય છે, એટલે કે કેટલાક જનો જીવંતિસાથી ધર્મ માને છે, કેટલાક વળી આરભાદિથી દ્રવ્ય મેળવી કુટુંબનુ પોષણ કરવું તેનેજ ધર્મ માને છે, તેમજ કેટલાક માયા પ્રપચ વડે લોકોને ઠગે છે પરંતુ હે મુને ! તારે તો નિર્માયિપણે કાર્ય કરીને વર્તવું અને શીત-ઉષ્ણાદિ પરિપહોને મન, વચન અને ક્રિયાએ કરીને સહન કરવા

અચળ દ્રવ્ય માટે કેટલાક પુરૂષો વિક્રત અટવીમાં જાય છે, કાળા પાણીને જાળ ગે છે વચન ક્રમને છોડેછે, અરોગ્યને સેવે છે અને અકૃત્યને કૃત્ય સમજે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ, જ્યાં રહે છે, ત્યાં મોટી ચિન્તા સહિત રહે છે દાખલા તરીકે કોઈ એક પુરૂષ રેલમાં અથવા સ્ટીમરમાં બેઠેલો છે, તેની કમરમાં અથવા ખીસામાં કદાચિત્ કોઈ જોખમવાળી ચીજ હોયછે, તો તે માણસ સુખેથી નિદ્રા પામી શકતો નથી, ધારો કે, કદાચ જરા નિદ્રા આવી જાય, તો પોતે વિશ્વાસપાત્ર મનુષ્યોના સમૂહમાંજ બેઠેલો હોવા છતાં તરત કમર ઉપર અથવા ખીસા ઉપર હાથ નાખશે એટલેથીજ 'સ તોષ-મા-

નશે, એમ નહિ, પરંતુ બરાબર તપાસ કરશે. જુઓ, વિચાર કરવાની વાત છે કે, અંચળ દ્રવ્યને માટે આટલી બધી કાળજી રાખવી પડે છે; જ્યારે, જે જીવન કોટી રૂપીઆ ખર્ચવા છતાં એક ઘડીમાત્ર પણ મળી શકે તેમ નથી, તે જીવન પ્રમાદ વિકૃતિ અને વિનોદાદિકમાં આદ્યું જાય છે, તેની બિલકુલ દરકાર નથી જે મનુષ્યનુ આયુષ્ય મુક્તિરૂપ નગરમાં પહોંચવાને માટે એક સાધન તુલ્ય છે, તેને માટે જરા વિચાર સરખો પણ ન રાખવામા આવે, એ કેટલો બધો ખેદનો વિષય કહી શકાય ? અને આજ કારણથી સૂત્રકારે 'બાળ' એવા શબ્દ આપેલો છે. બાલની અજ્ઞાનજન્ય ક્રિયાને જોઈ વિચારીને મુનિઓએ બાળ થવું નહિ, તે પ્રમાણે ભલામણ કરેલ છે લોકો અધર્મને ધર્મ માની હિંસા કરે છે, અને મોહને લીધે કુટુંબ પોષણને સુપાનદાન સમજે છે, તે પણ મિથ્યા છે કેટલાક લોકો માયા વડે ભદ્રક પુરૂષને ઠગે છે પરંતુ વસ્તુતઃ તો તેઓ પોતે ઠગાય છે માટે હે સાધો ! તું જરાપણ માયા કરીશ નહિ માયા કરનાર પુરૂષ હજારે કષ્ટાનુદાન કરે, પણ તે નકામાં છે નિર્માયો થઈ સમભાવ પૂર્વક સુખ દુઃખને સહન કરવા સુખ આવ્યે જીવવાની આશા ન કરવી, દુઃખ આવ્યે મરણાકાંક્ષા ન કરવી, અને શીત ઉષ્ણાદિક પરિવર્તને સહન કરવા ધૃત્યાદિક હિંતશિક્ષા આપી, હવે દૃષ્ટાંત પૂર્વક સાધુઓને શ્રીવીતરાગના ધર્મ ઉપર દૃઢ રહેવા સૂત્રકાર ઉપદેશ કરે છે

કુજા અપરાજિજ જહા અક્ષ્વેર્હિ કુસલોર્હિ દીવયં ।

કહમિવ ગહાથ ણો કર્લિં નો તિયં નો ચેવ દાવરં ॥ ૨૩ ॥

एवं लोगमि ताइणा बुइए जे धम्मे अणुत्तरे ।

तं गिण्ह हियं ति उत्तम कडमिव सेसवहाय पडिए ॥ ૨૪ ॥

અર્થાત્—પાશા વડે અથવા કોડી વડે રમતો ઘૂતકાર અન્ય ઘૂતકાર વડે જીતાતો નથી, કારણ કે જે દાવથી તેને જય થયો હોય, તે દાવને તે અગીકાર કરે છે ઉદાહરણ તરીકે, ચોક્કા વડે જીતેલ હોય તો એકા દુધ ધૃત્યાદિકને હાથ ધરતો નથી. એટલે જન્મ જુગારી જીતેલ દા નેજ ગ્રહણ કરે છે, તેમ લોકની અદર જમા અહિંસા પ્રધાન છે, એવા અને શ્રીવીતરાગે પ્રરૂપેલા સર્વોત્તમ ક્ષાત્ર્યાદિ દશ પ્રકારના ધર્મોને સાધુ સ્વીકારે છે કે, જના વડે કરીને અનત જીવો વિજયી થયા છે, થાય છે અને થશે જન્મ તે જુગારી ચોક્કા વિના બીજા દાને પરિહરે છે, તેમ સાધુ પણ, શુદ્ધ ધર્મ, પાસત્યાદિનો ધર્મ અને મિથ્યામાર્ગાનુગામિના ધર્મને પરિહરે છે. કેવળ અહિંસાદિ ગુણુગુણુ વિભૂષિત ધર્મનાજ સ્વીકાર કરે છે

‘ધર્મ’ શબ્દનો વ્યવહાર ઉચ્ચ, નીચ તમામ જ્ઞાતિઓ કરે છે. આસ્તિક કે નાસ્તિક તમામ ધર્મ માટે લેડે છે, જેના અંત મંડનનો લાભો બલકે કોડો ગ્રન્થોની રચના થઇ છે, તથાપિ સત્ય ધર્મની પરીક્ષા જંગમ-નતુ કરી શક્યા નહિ, અને જેણે પરીક્ષા કરી, તેને રાગદ્વેષનો અભાવજ થયો સમજવો અને જેને રાગ-દ્વેષનો અભાવ થાય છે, તેઓ તો, ‘સર્વ’ જીવો સત્યધર્મગામી થાઓ યા નહિ, તેની દરકાર નહિ કરતાં કેવળ ભાષા પુદ્ગલોને અપાવવા ઉપદેશ કરે છે, તે સંમયે જેનો ભાગ્યેદય હોય છે, તેઓ તો મિથ્યાત્વ ભાવને છોડી સમ્યક્ત્વ દશામાં આવી જાય છે, જ્યારે કેટલાક દુર્ભાગ્યો તો ઉલટા દેવાનલમાં અપાપાત કરી તેમજ સત્ય ધર્મની નિન્દા કરી ગાદ મિથ્યાત્વી થાય છે જગતમાં અનાદિ કાળનો રીવાજ પણ આલેખ આવે છે કે સત્યાન્વેષી થોડા હોય છે; જ્યારે મિથ્યાડખરી ઘણા હોય છે. તે સાથે પોતાનો કલ્પો ખરો કરવા માટે મિથ્યાશાસ્ત્રોની રચના પણ કરવામાં આવે છે વળી તે મિથ્યાશાસ્ત્રોનો પ્રચાર કરવા માટે સત્ય વાતનો અપલાપ થાય છે. આપણે અહીંયાં માત્ર એકજ દૃષ્ટાન્ત લઇએ. ‘મંતુસ્મૃતિ’ ના પાંચમા અધ્યાયમાં એક શ્લોક છે:—

ન માંસમક્ષણે દોષો ન મદ્યે ન ચ મૈથુને ।

પ્રવૃત્તિરેવા મૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૧ ॥

આ શ્લોકનો પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ—અને આપસમાં વિરોધ ભાવને વહન કરે છે. ઉત્તરાર્ધમાં, નિવૃત્તિ કરવાની આખતને મહા ફળવાળી ખતાવી છે, પરંતુ વિચાર કરવાની જરૂર છે કે ભલા, જે પ્રવૃત્તિમાં દોષ ન હોય, તો નિવૃત્તિમાં મહા ફળ કયાથી? સંસાર દોષગ્રસ્ત છે, તેટલા જ માટે નિવૃત્તિ નિર્દોષ કરે છે. વિષય દુર્ગતિનું કારણ છે, માટેજ બ્રહ્મચર્ય સ્વર્ગતું કારણ છે. તેવીજ રીતે જે પ્રવૃત્તિ સંદોષ કરે, તેજ નિવૃત્તિ મહા ફળવાળી ગણાય આ વાત બધેસતી ત્યારેજ થઇ શકે કે, જ્યારે તે શ્લોકના પૂર્વાર્ધનો અર્થ ખાલબુદ્ધિ પૂર્વક ન જોતાં જરા તત્ત્વદૃષ્ટિ પૂર્વક જોવાય. એટલે કે ન માંસમક્ષણ દોષો એ પદની અન્દર માંસમક્ષણે અને દોષો એ એ શબ્દોની વચ્ચે હુપ્ત ‘અકાર’ કાઢીને એ પદનો અર્થ કરવો જોઇએ. એટલે કે એવા અર્થ કરવો જોઇએ કે, ‘માંસલેક્ષણમાં’ અદોષ નહિ, કિન્તુ દોષજ છે, તેમજ મદ્યપાનમાં પણ ‘અદોષ’ નથી, પરંતુ દોષજ છે, વળી મૈથુનમાં પણ અદોષ નથી, પણ દોષજ છે. કારણ કે પ્રાણીઓની પ્ર-

વૃત્તિ અનાદિકાળથી અજ્ઞાનજન્ય છે: તેથી જો નિવૃત્તિ કરે, તો મહાફળ છે. આ પ્રમાણે અર્થ કરવાથી ઠીક થાય છે. જો કદાચ કદાચ કરવામાં આવે અને એમ કહેવામાં આવે કે, મનુષ્યનું વાક્ય છે કે ' પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ' અને તે વાક્યનો અર્થ પણ એવોજ છે કે ' પ્રવૃત્તિમાં દોષ નથી, પણ નિવૃત્તિમાં ફળ છે ' તો તે વાક્ય તટસ્થ માણસના મનોમંદિરમાં પ્રવેશ કરશે નહિ. આ અર્થની અન્દર જયારે મનુષ્યનો આ શ્લોક પ્રામાણિક ગણાય, તો કોઈ ગદ્યસ્થ પુરૂષ નીચેના શ્લોકો કહે, તો તે પણ પ્રામાણિક કેમ ન ગણવા જોઈએ ? જમકે:—

ઘોષે લોભે તથા દમ્ભે ચૌર્યે દોષો નહિ નૃણામ ।

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૧ ॥

પેશૂન્યે પરાનિન્દાયા માને દોષમ્મોડપિ ન ।

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૨ ॥

અસત્યે દોષસત્તા ન દેવાજ્ઞાત્યણ્ડને તથા ।

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાના નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૩ ॥

કૃતધનત્વે ન વૈ દોષો મિથ્યાધર્મોપદેશકે ।

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૪ ॥

શૂદ્રવૃત્તૌ ન વૈ દોષો મ્લેચ્છવૃત્તૌ તથૈવ ચ ।

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૫ ॥

વિપ્રઘાતે ચ નો દોષો ગોવધે નૃવધે તથા ।

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૬ ॥

શંકરોત્થાપને દોષો નહિ પિતૃવધે તથા ।

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૭ ॥

શ્રાદ્ધાઽકૃતૌ ન સ્યાદ્ દોષો વિસ્મૃતે ચાત્મકર્મણિ

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૮ ॥

કિયદ્ વધ્મિ મહાભાગ । પાપે નૈવાસ્તિ દૂષણમ્ ।

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૯ ॥

ધૃત્યાદિ શ્લોકો શુ પ્રામાણિક ગણાય ખરા કે ? જો તે પ્રામાણિક ગણાય, તો સસારમાં પાપનો સર્વથા અભાવજ થાય. અને કેવળ પુણ્ય પ્રકર્ષજ અનુભવાય. પરન્તુ તેવું તો નજરે જોતાં નથી, તેમજ અનુભવતાં પણ નથી જગતને વિચિત્ર ઢગવાણુ જોઇએ છીએ. અને જેવું કૃત્ય કરીએ, તેવું ફળ અનુભવીએ છીએ. માટે જ જેની અન્દર હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વ્યભિચાર અને સંસ્પૃહતા જોવામાં આવે, તે અધર્મ અને તેનાથી વિપરીતને ધર્મ સમજવો જોઇએ પરન્તુ ખડન મંડન અને ખખેડાઓમાં ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી કદાચ કોઇને શંકા ઉદ્ભવે કે ‘તમે ન માંસમક્ષણે દ્વેષો ધૃત્યાદિ વાક્યોને લઇને અત્યાર સુધી ખોલી ગયા, તે ખડન નહિ તો ખીજુ શુ છે ?’ તેના ઉત્તરમાં સમજવું જોઇએ કે તે ખડન નથી, પરન્તુ તે તો માત્ર શ્લોકનો યથાર્થ મતલબ ખતાવવાને માટે પ્રયત્ન કરેલો છે ધર્મી વર્ગ હિંસા કરવા ગુરી નથી, છતાં કોઈ માણસ તેવાં વાક્યો ઉપર વિશ્વાસુ બની કસાય નહિ, તેટલાજ માટે યથામતિ ખતાવવા પરિશ્રમ કરવામાં આવ્યો છે. છતાં અધશ્રદ્ધાને આગળ કરી હિંસાદિક દુષ્કૃત્યો કોઇ કરે, તો તે સૌ સૌના ભાગ્યની વાત છે. અને એટલા માટે તો શ્રીવીતરાગ દેવોએ સાધુઓને દૃષ્ટાન્ત પૂર્વક વિશુદ્ધમાર્ગને પકડવાનો ઉપદેશ કરેલો છે

❦ વિશુદ્ધમાર્ગ સેવન. ❦

વિષય ત્યાગ

ઉત્તરમણ્યાણ આહિયા ગામધમ્મા इह मे, अणुस्सुयं ।

जंसि विरता समुद्धिया कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥ २५ ॥

जे एयं चरति आहिय नाएणं महया महेसिणा ।

ते उद्धिय ते समुद्धिया अन्नोज्ञं सारति धम्मओ ॥ २६ ॥

અર્થાત—સુધર્મોસ્વામી જંબુસ્વામી પ્રત્યે કહે છે, હે જંબુ ! અથમ ઋષભદેવે પોતાના પુત્રોને કહ્યું, ત્યારબાદ શ્રીમહાવીરદેવે મને કહ્યું, તે વાત હું તને કહું છું, તે એ છે કે—ધન્દ્રિયના વિષયો મનુષ્યોને અતિ દુર્જય છે. શબ્દાદિકના ૨૩ વિભાગ પાડેલા છે તે વિષયોથી જે વિરાગ પામેલ હોય, તેઓજ શ્રીજિનોક્ત ધર્મના કરનાર અથવા પાલનાર સમજવા પૂર્વોક્ત શ્રામ ધર્મોને જે જ્ઞાન પૂર્વક છોડે છે, તેઓજ કાશ્યપ ધર્મની સેવા કરે છે, એટલે તેઓને શ્રીઋષભદેવ અને શ્રીમહાવીરસ્વામીના ધર્મના

અનુચારી બાલુવા. તેઓનેજ સંભારતી ઉદ્વેગ પામેલ, અત્યન્ત વિગગ પામેલ અથવા મારી મીતે ઉઠેલ પાણુ ગમજવા તેઓ અન્યોઅન્ય સારણુ વાગળુ, ચોપાણુ, પડિચોપાણુ, ઇત્યાદિક કરે

ઇન્દ્રિયો પાચ છે, (૧) સ્પર્શન્દ્રિય (૨) રસેન્દ્રિય (૩) ધ્રાણેન્દ્રિય (૪) ચક્ષુરિન્દ્રિય (૫) શ્રોત્રેન્દ્રિય આ પાચ ઇન્દ્રિયોના યોગે જીવ પચેન્દ્રિય મજાને પામે છે. ન્યૂન ઇન્દ્રિયવાળા જીવો અનુક્રમે એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુર્ગિન્દ્રિયાદિ સંજ્ઞાને ધારણુ કરે છે આ ઇન્દ્રિયોનાં જે નામો પડેલા આવ્યા છે તેજ પ્રમાણે અનુક્રમથી એક એકથી વધારે ઇન્દ્રિયો જાણવી જોમ એકેન્દ્રિયને કેવળ સ્પર્શેન્દ્રિય હોય છે, ત્રીન્દ્રિયને ગ્નેન્દ્રિય વધે, તેમ અનુક્રમે એક એક ઇન્દ્રિયની વૃદ્ધિ કરવી અતમા પચેન્દ્રિયને શ્રાવ (કાન) હોય છે કેટલાક જીવોને કાનના સ્થાને કેવળ મીંડા જેવુ હોય છે લોકોમા કહેવન છે કે, 'મીંડા એને ઇંડા' 'કાન તેને કાન (રતન)' હોય છે દુનિયામા જીવો અનેક ભેદવાળા હોય છે, તે વાન તીર્થકરના ગાસો સિવાય અન્ય ગાસોમાં નથી, એમ તો નહિ, પરંતુ હાં, તેજા વિસ્તાર શ્રીજે કયાય નથી, એમ પક્ષપાત રહિત કહેવામા લગારે વાંધા નથી ખરૂં કહીએ તો જ્યાં સુધી જીવાજીવનુ જ્ઞાન નથી, ત્યાં સુધી જીવદયાના હિમાયતી થઈ શકાતુ નથી કારણ કે, જ્યાંસુધી કારણશુદ્ધિનુ જ્ઞાન નથી, ત્યાંસુધી કાર્યશુદ્ધિ થવી દુર્ઘટ છે પ્રથમ તો જગતમા જીવો કેટલા પ્રકારના છે ? તેનો વિચાર સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ પૂર્વક કરવો આવશ્યક છે કેવળ સ્થૂલ શુદ્ધિ પૂર્વક યોગશી લાખ જીવોના કહેવાથી જીવદયા પળાતી નથી ચોરાશી લાખ કેવા પ્રકારે છે, તેનો વિસ્તાર વેદમા જોવામા આવતો નથી. અગર છે તો થોડો ઘણો પુરાણોમા છે હવે મારી માન્યતા પ્રમાણે કેટલાક ભાગો પુરાણોની અન્દર જે કહેવામાં આવ્યા છે, તે જૈનશાસ્ત્રાનુમાર કહેવાએલ છે, જ્યારે અમ લવ હકીકત તો મન કહિપત હોય તો ના નહિ આજકાલ વેદાનુયાયિ જનોની શ્રદ્ધા પુરાણોથી હકતી જાય છે, તેનુ મૂળ કારણુ પ્રણેતા પ્રામાણિક નહિ, એમ સમજાયછે તીર્થંકર મહારાજનો તો નિર્વિકારી, પરમ્પર વિરૂદ્ધ વાક્યો રહિત અને કેવળ આત્મશ્રેયને માટે ઉપદેશ થએલ છે જમા કર્મ જીવો ઉપર કેમ લાગે છે ? કર્મ કેટલા પ્રકારના છે ? અને તે કર્મોને નાશ કેવી કરણી કરવાથી થાય છે ? ઇત્યાદિ વિવેચનથી ભરપૂર જૈનાગમ છે પરંતુ જેદ માત્ર એટલોજ કે વર્તમાન કાળમા જીવો ઇન્દ્રિય મુખમા લપટ થઈ લગાર કઠિન કરણી જોઇને તરત શકિત થાયછે

અને વિચારે છે' કે, 'આવી કષ્ટક્રિયા કરવાથી શુ?' 'પરિણામ સુન્દર રાખવો.' ભાધઓ! વિષયોને છોડ્યા સિવાય કદાપિ પરિણામ સુન્દર થાય ખરે? કે? તેજ કારણથી શ્રીવીતરાગ પ્રભુએ શબ્દાદિ વિષયોને જીતવા માટે સાધુને પ્રથમ ઉપદેશ કરેલો છે એટલે કે જે શબ્દાદિ વિષયોને જીતે, તેજ સાધુ કહેવાય આ સિવાય પરસ્પર ધર્મની અર્થા કરવાનું કહેલ છે, તે પણ ઘણીજ સુદર વાત છે કારણ કે જે સમુદાયમા સારણા-વારણાદિક નથી, તે ગચ્છ સાધુએ છોડી દેવો વળી જે ગચ્છની અદર સારણાવારણાદિક હોય, ત્યાં ગુરુઆદિક કદાચ દડાદિથી તાડના કરે, તો પણ તે ગચ્છનો ત્યાગ કરવો નહિ જો સારણાવારણા ન હોય, તો વર્તમાન કાળમાં હિન્દુ ખાવાઓની જે દશા છે, તેજ દશા વીતરાગના શાસનમા વર્તતા મુનિઓની પણ થાય. માટે જરૂર હિતશિક્ષાદિ પૂર્વક ધર્મચર્ચા હોવી જોઈએ વળી વિષયના ત્યાગ માટે ઉપદેશ કરતા વધુમાં કહે છે —

મા પેદ પુરા પળામણ અમિકલે ઉવર્હિ ધુણિત્તણ ।

જે દૂમણ તેહિ જો ગયા તે જાણતિ સમાહિમાહિય ॥ ૨૭ ॥

જો કાહિય હોજ સંજણ પાસણિય જ ચ સંપસારણ ।

નજા ઘમ્મં અણુત્તર કયકિરિય જ યાવિ મામણ ॥ ૨૮ ॥

અર્થાત્—પૂર્વે ભોગવેલ વિષયોને જો નહિ ભવિષ્ય કાળમા વિષયની પ્રાપ્તિનો અભિલાષ પણ કર નહિ. અને માયાને દૂર કર જે પુરૂષો દુષ્ટ મનથી વિષયાધીન થતા નથી, તેઓ સર્વોત્તમ સમાધિ ધર્મને જાણે છે, એ પ્રમાણે તત્ત્વને જાણનારા કહે છે

ગોચરી માટે ગયેલ સાધુ ગૃહસ્થોના ઘરમા કથા કરે નહિ; પ્રાર્શનક ન થાય, એટલે કે પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ ન આપે અને એમજ કહે, કે, 'ગુરુ આદિક સમ્યક્ પ્રકારે ઉત્તર આપશે' તેમજ કોઈ વરસાદ વિષે અથવા વસ્તુના ભાવ વિષે પૂછે, તો તે પણ કહે નહિ શ્રીવીતરાગનો ધર્મ સર્વોત્તમ છે, એમ જાણી સમ્યક્ અનુદાનમાં તત્પર થાય; અને શરીર-રાદિમાં મમત્વભાવ ન કરે.

જે વસ્તુને યાદ કરવાથી અથવા જોવાથી મનોવૃત્તિ વિપરીત થાય, તે વસ્તુને યાદ ન કરવી; તેમ જોવી પણ નહી, એ સામાન્ય નિયમ પ્રાય મર્વ મનુષ્યોના અનુભવમાં હશે, તેમા વિશેષ કરીને આત્મશત્રુ શબ્દાદિ વિષયો તો આત્મા સંબંધી શાશ્વતી ઋદ્ધિના ચોર હોવાથી તેના પર

દૃષ્ટિ દેવી નહિ તેમ તેને સ્મૃતિપથમાં પણ લાવવા નહિ. ભવિષ્યકાળમાં પણ તેનો સંબંધ ન થાય, તેને માટે સાવચેતી રાખવી માયા અને અષ્ટ પ્રકારનાં જે કર્મો તેને દૂર કરવા તાત્પર્ય એ છે કે, માયા કર્મનું કારણ છે, માટે માયાને દૂર કરવાથી કર્મ સ્વાભાવિક રીતેજ દૂર થશે જે પુરૂષો ખરાબ વિચાર વડે વિષયવિવશ થયા નથી, તેઓનેજ જગતમા શૂર, વીર, તત્ત્વજ્ઞ અને સમાધિધર્મના જાણકાર સમજવા જોઈએ

સાધુ ગૃહસ્થના ઘરમા જઈ કથા ન કરે, તેનો મૂળ ઉદ્દેશ એ છે કે, વિકથા ન કરે, અથવા ગમ્પ ન હાકે કદાચ એવો પ્રસંગ હોય અને ગૃહસ્થના ઘરમાં કથા કરે, તો એ ત્રણ સાધુ સાથે હોવા જોઈએ, સ્ત્રીવર્ગ પણ બહોળો હોવો જોઈએ, અને સાથે પુરૂષો પણ હોય, અને તેમ ન હોય તો ધર્મકથા પણ ન કરે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાની શક્તિ હોય, છતાં ગુરુઆદિનું બહુમાન રાખવા માટે તેઓને ગુરુ પાસે આવવાનું કહે કદાચ કોઈ એવોજ સમય હોય, કે પ્રશ્નોત્તર નહિ આપવાથી શાસનની હેલના થાય તેવું હોય, અથવા લોકો અનેક કલ્પનાઓ કરે તેમ હોય, તો ઉત્તર શાતચિત્તથી અને ગંભીર સ્વભાવ પૂર્વક આપે પરંતુ વૃદ્ધિ વગેરે સાવધ પ્રશ્નોનો તો ઉત્તર આપેજ નહિ. તેવા પ્રશ્નોમાં અનેક અનર્થો રહેલા છે કારણ કે શુભાશુભ કહેનાર પ્રત્યક્ષ રીતે આત્મધ્યાનવાળો થાય છે દાખલા તરીકે, એમ કહ્યું હોય કે અમુક દિવસની અદર અથવા અમુક દિવસે વૃદ્ધિ થશે, અને કદાચ ધારે કે તેમ ન થાય, તો ભારે સતાપ થાય વળી કથન કરેલ દિવસોની અદર હંમેશા આકાશની સામે જોવું પડે, તેમ બહાર જઈને પવનની પરીક્ષા પણ કરવી પડે. તેજ પ્રમાણે વસ્તુઓનો ભાવ કહેનાર પણ તેજ પ્રકારે દુર્બ્યાની રહે છે, 'પોતાનું' વચન સત્ય થવા ખાતર હજારો જીવોને નુકસાન થાય, તેનું ધ્યાન રહેતું નથી લોકોમાં કેવળ વચનસિદ્ધિ બતાવવા ખાતર મનાદિકનો જાપ એકાગ્રચિત્તે કરવો પડે, પરંતુ જે તેવુંજ ધ્યાન આત્માને અર્થે થાય, તો રાગદ્વેષજે અનાદિકાળના શત્રુઓ છે, તેનો ક્ષય થતા વાર લાગે નહિ, પરંતુ તેવાં ભાગ્ય હોય કયાથી ? ઉલટું જે ધ્યાનથી રાગદ્વેષ વૃદ્ધિ પામનાર છે, તે ધ્યાન પર મન, વચન અને ક્રયા વડે લીન થવાય છે, તેટલાજ માટે જિનરાજ દેવે સાધુઓને ભવિષ્યકાળના શુભાશુભ ક્ષણો કહેવાની મનાઈ કરેલી છે યદ્યપિ સાધુઓ દરેક બાબત જાણે ખરા, પરંતુ કહે નહિ જોયો સ્વદેહમાં નિરુપ્ક છે, તેઓ યશોવાદ, કીર્તિવાદ, અથવા તો આ મારા

ભક્તો છે, હું તેઓનો ગુરૂ યા સ્વામી છું, એવો આગ્રહ ખરા સાધુને હોય નહિ. હવે સાધુઓને કપટના ત્યાગપૂર્વક આત્મહિત કરવા ફરી કહે છે.—
નિઃકપટ ભાવ.

છત્રં ચ પસંસ ણો કરે ન ચ સ્કોસ પગાસ માહ્ણે ।

તેસિં સુવિવેગમાહિણ પળયા જેહિં સુજોસિયં ધ્રુયં ॥ ૨૯ ॥

અણિહે સહિણ સુસંતુહે ધમ્મઢ્ઠી ઉવહાણ વીરિણ ।

વિહરેજ્જ સમાહિં ઇંદિણ આત્તહિં અં સુ દુદ્ધેણ લલ્લમ્મ ॥ ૩૦ ॥

અર્થાત—લક્ષણથી લક્ષ્યાર્થનો યોગ કરાવવા પૂર્વક ઉપદેશ કરે છે પ્રથમ છત્ર એટલે માયા, કારણ કે માયાવી માણસ સ્વાભિપ્રાયને છાનો રાખે છે, તેને હે મુને ! તું ન કર વળી પ્રશસ્ય એટલે લોભ, જગજગતુ લોભને માન આપે છે, માટે તેનું નામ પ્રશસ્ય છે, તેને પણ ન કર તેમજ ઉત્કર્ષ માનનું નામ છે તેને ન કર મુખ વિકારાદિ ચેષ્ટા જેના ઉદયને કરે છે, તે પ્રકાશ. અર્થાત ક્રોધ તેને પણ ન કર. પૂર્વોક્ત માયા, લોભ, માન, અને ક્રોધ જેઓ નથી કરતા, તેઓને સુવિવેકા જણાવા. તે મહા પુરુષોએ સંયમની સેવા કરેલી છે.

અસ્નેહ એટલે કે મમત્વરહિત અથવા તો પરિષદો વડે પરાજિત નહિ થએલ, અથવા તો અજાણ અર્થાત અનઘ--નિષ્પાપ, જ્ઞાનાદિ ગુણ યુક્ત, તેમજ સ્વહિત એટલે આત્મહિતકારક, ભલે પ્રકારે સંવૃત્તેન્દ્રિય તેમજ મનોવિકારરહિત ધર્માર્થી, ઉપધાન, સૂત્રવિધિ પ્રમાણે યોગવહનાદિ ક્રિયા કરનાર, તેમ વશીકૃતેન્દ્રિય એવો પૃથ્વીતત્ત્વમા વિચરે કારણ કે, આત્મહિત ઘણું દુર્લભ છે

માયા મહાદેવીએ જગત્માં અનન્ત જીવોનો ભોગ લીધો છે, તથાપિ તે તેવી ને તેવીજ વૃષ્ટાવાળી છે. શ્રીયશોવિજયજી મહારાજ આઠમા પાપસ્થાનકના સ્વરૂપનું વર્ણન કરતા કહે છે—

કેશ લોચ મલ ધારણા, સુણો સંતાળ,
ભૂમિશય્યા વ્રતયાગ, ગુણવતાળ,
સુકર સકલ છે સાધુને, સુણો સંતાળ,
દુઝર માયાત્યાગ, ગુણવંતાળ.

નયન વચન આકારનું, સુણો સંતાળ,
ગોપન માયાવંત, ગુણવતાળ,

જેહ કરે અસતી પરે, સુણો સંતાણ,
તે નહિ હિતકર તત, ગુણવંતાણ.

ધત્યાદિ કથન વિવેકી પુરૂષોએ વિચાર કરવા જેવું છે. કેશલુચન, કે જેને કેટલાક વૈરાગ્યર ગરંગિતાત કરણ કરી શકતા નથી, અને મલધારણ અતિ દુઃસહ છે, વળી ભૂમિપર સૂવું, વ્રતનુ પાળવું એ બધું દુષ્કર છે, તોપણ તેને સુકર બતાવેલ છે, પરંતુ માયાનો ત્યાગ અતિ દુષ્કર બતાવેલ છે. વાત પણ ખરી છે, કારણ કે અનાદિ કાળનો દુશ્મન મોહરણ સ્વમત્રી માનને મનુષ્ય રૂપ પોતાની પ્રજા પાસે મોકલે છે આ માન મંત્રી પોતાની પુત્રી માયા સાથે ઘનિષ્ટ સળધ કરાવી પછી નિશ્ચિન્ત ભાવથી રહે છે. ગમે તેવો ત્યાગી હોય, પરંતુ એક વખત તો માયાદેવી જરૂર ચક્રર ખવરાવે માટેજ શાસ્ત્રકારો નિર્મોયી થવા વારંવાર ઉપદેશાંતર કરે છે. પરંતુ જ્યાંસુધી મનુષ્યો કીર્તિ, પૂજાદિકના અભિલાષી હોય છે, ત્યાં સુધી લોકરંજનને માટે ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયા કરે છે, તો પણ તે ક્રિયા સંભારની હાનિ કરવાને બદલે સંસારની વૃદ્ધિ કરનાર થાય છે. અસતીની અતુરાઈ દુર્ગુણની વૃદ્ધિ કરનાર છે સાધુએ પોતાનો વ્યવહાર શુદ્ધ રાખવો જોઈએ. લોક પૂજે અગર ન પૂજે, તેની દરકાર નહિ કાંઈ લોકને માટે ક્રિયા કરવી નહિ જે કાંઈ કરવું તે આત્મા માટે તેટલાજ માટે સાધુએ હમેશાં એક વૃત્તિવાળા કદા છે એકાન્તમાં હોય જાનસમુદાયમાં હોય, રાત્રિ હોય દિવસ હોય, ગામ હોય અરણ્ય હોય, સર્વત્ર સમભાવ ભાવિતાત્મા રહેવું, અન્યથા ક્રિયા કદરૂપ છે તેને માટે દૃષ્ટાન્ત જૂઓ —

“કુસુમપુરની અદર એક શેઠને ઘેર એ સાધુઓ આવ્યા. એક ઉપરની ભૂમિકામાં રહ્યા, અને બીજા નીચે રહ્યા ઉપર રહેલ સાધુ પંચ મહાવ્રતધારી, શુદ્ધાહારી, પાદચારી, સચિત્તપરિહારી, એકલ વિહારી વિગેરે ગુણગણ વિભૂષિત હતા, પરંતુ કેવળ લોકેષણામય હતા જ્યારે બીજા શિથિ-લાચારી હોવા છતાં ગુણાનુરાગી અને નિર્મોયી-નિબંધપટ્ટી હતા.

હવે લક્ષ્ય લોકો જ્યારે નીચેના સાધુને વદણા કરી ઉપર ગયા, ત્યારે તે વાતની ઉપલા સાધુને બળર પડતાજ તરત તેણે નીચેના સાધુની નિન્દા શરૂ કરી, અને કહ્યું કે ‘પાસત્યાને વદણા કરવાથી પાપ લાગે છે, પ્રભુની આજ્ઞાનો ભંગ થાય છે,’ ધત્યાદિ જેમ મનમા આવ્યું તેમ ખોલી આવકો પાસે નિન્દા કરી, આવકોએ તો પાછા નીચે આવી, નીચે રહેલ સાધુને

તમામ વૃત્તાન્ત જણાવ્યું. ગૃહસ્થો પ્રાયઃ મીઠું મરચું લલરાવીને એક બીજની વાત કરવામાં બહુ કુશળ હોય છે.

તો પણ નીચે રહેલ સાધુ ગુણાનુરાગી હોવાથી શાન્તભાવથી બોલ્યા કે ' હે મહાનુભાવો ! ઉપર રહેલા પૂજ્યવર્ય કીક કહે છે હું, અવદનીય છું. તેઓ ભાગ્યશાળી, સૂત્રસિદ્ધાન્તના પારગામી, ચારિત્રપાત્ર તેમજ શુદ્ધાહાર લેનાર છે. હું તો મહાવોરના શાસનને લજવનાર કેવળ વેષધારી છું.' ઇત્યાદિ વચનો સાંભળી અહીંની વાત ત્યાં કરનારા શ્રાવકો અક્રિત થયા. એવામાં કોઈ કેવળજ્ઞાનીનું ત્યાં આવવું થયું. પેલા બંને મુનિઓ સખંધી વૃત્તાન્ત કહી પૂછ્યું કે, ' હે ભગવન ! તે બેમાંથી હલકા કર્મવાળો કોણ છે ?' રાની પુરૂષે કહ્યું—' નિદાના કરનાર દંભીના ઘણા ભવ છે, જ્યારે બીજો પરિમિત ભવમાં કર્મમુક્ત થઈ મુક્તિમંદિરમાં જશે.' "

વાંચકો ! માયા મહાદેવીના ચરિત્રને માટે હજારો પાનાં રોઠવામાં આવે તોપણ પૂરૂ થાય નહિ, માત્ર તત્ત્વજ્ઞાનથી તે પૂરૂ થઈ શકે તેમ છે માયાનો જનક અલ્પિમાન મોહનો મત્રી છે મત્રી વશ થાય, તો રાજા પણ અનુકુળ થાય છે. તેમજ હોભ અને ક્રોધ પણ આત્માના દુશ્મનો છે. અને મોહરાજાના મુલોટો છે. વિવેકી પુરૂષોએ દુશ્મનોની સેવા ન કરવી. સૂત્રકારે આત્મહિત અતિ દુર્લભ બતાવેલ છે. ભવભ્રમણ કરતાં કરતાં આ જીવે અનન્ત જન્મ મરણાદિ અસંખ્ય દુઃખો સંઘાં છે ઘણીવાર અપમાનને પામેલ છે કોડિને અનતમે ભાગે વેચાએલ છે, તેમજ ચારે ગતિમાં પુણ્યના અભાવે પરંપરા પામેલ છે જન્મકે કહ્યું છે કે:—

અસ્મિન્નસારસસારે નિસર્ગેનાતિદારુણે ।

અવધિર્નહિ દુઃસ્થાનાં યાદસામિવ વારિધૌ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—જન્મ સમુદ્રમાં જલજંતુની સખ્યા નથી, તેમ સ્વભાવથીજ અતિ ભયંકર એવા આ અસાર સંસારમાં દુઃખોની સીમા નથી.

સંસારમાં અગર સુખી કોઈ છે, તો તે જિન અણુગારજ છે, તે વિના બીજું કોઈ સુખી નથી. સુખી પુરૂષ પ્રાયઃ ધાર્મિક ક્રિયામાં ચિત્ત લગાવી શકે છે. અહીંઆ વર્તમાન કાળની સ્થિતિ જોઈને જરૂર મધ્યસ્થ પુરૂષને શંકા થશે કે, ' સુખી પુરૂષો ધર્મ કરતા નથી, જટલાઓ ધર્મ કરે છે, તેઓ પ્રાયઃ દુઃખી પુરૂષો હોવાથી દુઃખને દૂર કરવા ધર્મ કરે છે ' પરંતુ તેના ઉત્તરમાં સમજવું જોઈએ કે, જો જડ ચીજ પર ગ્રેમ કરી જગત્માં સુખી દેખાય છે, તેઓ સુખી નથી ખરી રીતે સંકલ્પ રહિત પુરૂષ સુખી

છે, તે સુખી પુરૂષ ધાર્મિક ક્રિયામાં વિનયી નિવડે છે. તેજ કારણથી આ-
ચાર્યોએ પુણ્યાનુષ્ઠાની પુણ્યને કથચિત્ મુક્તિનું કારણ માનેલું છે સાક્ષાત્
મુક્તિનું કારણ તો પુણ્ય પાપનો અભાવ છે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ
રતનત્રયની આરાધના કરતા કર્મની નિર્જરા થાય છે. તીર્થકરોને પુણ્યાનુ-
ષ્ઠાની પુણ્ય હોવાથી સામાન્ય કેવળી, ભગવાનની દેશના સમયે સમવસર-
ણુમા આવે છે તેઓ કૃતકૃત્ય છે, તીર્થકર તુલ્ય જ્ઞાનવાળા હોવા છતાં
તેઓ વ્યવહાર નયને માન આપે છે, કેવળીની પરિવદ્ધ અગાડી છદ્ધ
મસ્થ ભાવવાળા ગણધરો જેસે છે, તેનાં જે કારણો છે એક તો
પ્રત્યક્ષ કરનાર ગણધરો છે, બીજી તેઓ પદસ્થ છે આ તમામ
વ્યવહાર પુણ્યાનુષ્ઠાને આભારી છે કેટલાક ગ્રંથકારો ગ્રંથની
અતમા સ્પષ્ટ લખે છે કે, ' આ ગ્રંથથી જે પુણ્ય બધાએલ છે, તેથી
મારા અનાદિના ખગ શત્રુઓ-રાગ દ્વેષાદિ ક્ષય થાઓ ' ત્યારે કેટલાક
આચાર્યો ઉદાર ભાવથી એમ કહે છે કે, ' આ ગ્રંથથી જે પુણ્ય થએલ છે,
તે પુણ્ય વડે ભવી જીવો સુખી થાઓ ' પુણ્ય અને પાપને માટે ચક્રભંગી
આ પ્રમાણે ખતાવી છે - પુણ્યાનુષ્ઠાની પુણ્ય પાપાનુષ્ઠાની પુણ્ય, પાપા-
નુષ્ઠાની પાપ અને પુણ્યાનુષ્ઠાની પાપ. જેવા અધ્યવસાય વડે કાર્ય થાય
છે, તેવાજ બધ થાય છે. તેટલાજ માટે પ્રભુજી સાધુઓને વાર વાર ઉપદેશ
કરે છે કે, ' તમે કદાપિ ક્લેશ ક્લેશ કરશો નહિ. સદા અપ્રમત્ત ભાવમાં
વિચરો આત્મકલ્યાણ મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે ' હવે ઉદ્દેશની
સમાપ્તિ કરતાં પ્રભુ કથે છે -

ગાહિ પૂર્ણ પુરા અણુસુતં બદુવા તં તદ્દ ગો સમુદ્વિય ।

[અદુવા અવિતહ્નો અણુદ્વિયં ઇતિ પાઠાન્તરે]

મુણિના સામાજ્યાહિતનાણં જગસન્વદંસિણા ॥ ૩૧ ॥

एव मत्ता महंतरं धम्ममिणं सहिया बहू जणा ।

गुरुणो छंदाणुवत्तगा विरया तिन्न महोषमाहितं ॥ ૩૨ ॥ તિ વેમિ

સમભાવલક્ષણવાળુ સામાયિક (ચારિત્ર) કે, જે સર્વદર્શી અને સર્વજ્ઞ
શ્રીવીતરાગે કહ્યું છે, તે કદાપિ પૂર્વકાળમા પ્રાણીઓના સાભળવામા આવ્યું
નથી, અને કદાચ સાભળવામા આવ્યું હોય, તો યથાસ્થિત અનુબ્ધાનમાં
આવ્યું નથી (પાઠાન્તર, યથાર્થ અનુબ્ધાન નહિ થવાથી આત્મહિત થવું
પ્રાણીઓને દુર્લભ છે.) એ પ્રકારે આત્મહિત દુર્લભ માની મનુષ્યત્વ,

આર્યદેશ ઇત્યાદિક સદનુષ્ઠાનનું કારણ સમજી, ધર્મ ધર્મની અંદર મોટું અતર છે. માટે વિશેષ ધર્મ જે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ધર્મવાળા ગુરૂની આજ્ઞાવશવર્તી હજારો જીવો સસાર મહાસાગર તર્યા, એમ હું તને કહું છું, એમ નહિ, પરંતુ શ્રીઋષભાદિ તીર્થકરો કહી ગયા છે, તેમ કહું છું. આ વચન શ્રીમહાવીરનું છે, તેને લઇ સુધર્મોસ્વામી જ ખૂસ્વામીને કહે છે.

કેવળ જગજગ તુહિતાવહ પુરૂષોનો ઉપદેશ તત્ત્વથી ભરપૂર હોય છે. આ અવસર્પિણી કાળમા તીર્થકરો ચોવીશ થયા, તેઓ તમામનો ઉપદેશ એકાકાર હોય છે શબ્દ રચનામાં ભલે ફરફર હોય પરંતુ અર્થાંશમાં કાંઈનો વિભેદભાવ નથી શબ્દરચના તો દેશ કાળને અનુસરીને થાય છે વીરપરમાત્મા સસ્કૃત ભાષાને જાણતા હતા, સર્વભાષાકોવિદ હતા, છતાં ખાલ, સ્ત્રી અને મદ પ્રકૃતિવાળા પુરૂષો અને ચારિત્ર ધર્મોભિલાષી જીવોના ઉપકાર માટે સિદ્ધાંતની રચના પ્રાકૃતમા થઇ. જેમ કહ્યું છે કે:—

વાલ્મીમન્દમૂર્ત્ત્યાનાં નૃણાં ચારિત્રકાલ્પિક્ષણામ્ ।

અનુમદાર્થ તત્ત્વજ્ઞૈઃ સિદ્ધાન્તઃ પ્રાકૃતઃ કૃતઃ ॥ ૧ ॥

પૂર્વોક્ત હેતુથી સિદ્ધાન્તો પ્રાકૃત ભાષામા નિબદ્ધ થયા. શ્રીમહાવીર દેવના ઉપદેશમાં શાંતિની વૃદ્ધિ સિવાય અન્ય ઉપદેશ નથી શ્રીમહાવીર દેવનું શાસન હજી સુધી વિરોધભાવ રહિત આલ્યું આવે છે, જે મતમતાતર ગરબ વિગેરે થયા છે, તે પ્રાયઃ પદાર્થ વિલોપી નથી ક્રિયાકાંડમાં ભેદ છે. તે ભલે સ્વસ્વગચ્છાનુસાર કરે જેની કરણી કષાયભાવ રહિત હશે, તેને ફળ મળનાર છે આત્મકલ્યાણને માટે મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જે કાંઈ ક્રિયા કરે, તે યન્નેને સકામ નિર્જરા ખતાવેલ છે હા અલખત, સકામ નિર્જરામાં ન્યૂનાધિક ભેદ પડશે પરંતુ ત્યાગ, વૈરાગ્ય, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, તપો વિધાનાદિક ગમે તે જીવ આગ્રહ અને નિદાનરહિત કરે, તો તે જરૂર ધર્મ કિચ્ચડને સાફ કરવામાં જળ રૂપ છે પછી સ્વદેષ જળ રૂપ હો યા પ્રવાહ રૂપ હો તત્ત્વવેતાઓનાં વચન સરળ, સુન્દર અને પક્ષપાત રહિત હોય છે. જૈન શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ લખે છે, કે 'શ્વેતાંબર હો યા દિગંબર, યુદ્ધ હો યા અન્ય કાંઈ કપિલાદિ હો, પરંતુ જે સમભાવ વડે આત્માને ભાવે અર્થાત કષાયભાવને જલાંજલિ આપે, તે જરૂર મુક્તિગામી થાય' તેજ કારણથી જૈન સિદ્ધાંતગા પદર ભેદે સિદ્ધ કહેલ છે અન્ય લિંગી પશુ મોક્ષ મહેલમાં પહોંચી ગકે છે. કારણ કે વસ્તુતઃ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની શ્રદ્ધા તેમજ

પદાર્થતત્ત્વનું યથાર્થ જ્ઞાન, એજ મુક્તિ રૂપ વૃક્ષનું અવધ્ય બીજ છે જેન-
સિદ્ધાંતો વર્તમાન કાળમાં ૪૫ ઉપલબ્ધ થાયછે, ત્રાયઃ કેટલાક સિદ્ધાંતો પર
ભિન્ન ભિન્ન આચાર્યોએ અનેક ટીકાઓ બનાવી છે પરંતુ મૂળમૂલોનો આ-
શય તમામે એક ભરખી રીતે ગ્રહણે છે જે કે સ્વક્ષેપશમાનુસાર વિશેષા-
ધિક યુક્તિઓનો વિસ્તાર કરેલ છે, તોપણ કોઈએ મૂળ સૂત્ર વિરુદ્ધ વ્યાખ્યા
કરેલ નથી આથી તેઓનું પ્રમાણિકપણુ અને ભવભીરૂપણુ સહજ ભા-
વથી સિદ્ધ થાય છે જ્યારે આપણે, જૈનેતરમતાનુયાયીઓએ એક બીજનું
કરેલું ખડન જોઈએ છીએ, ત્યારે ખરેખર દુઃખ થાયછે તે મતાનુયાયીઓ
અતરમા શ્રદ્ધારહિત અથવા સશયશીલ બને છે અને તેથી કેટલાએક મહા-
ગ્યોએ ગભરાઈને નીચે પ્રમાણે વાક્ય પણ ઉચ્ચર્યું છે. જમકે —

શ્રુતિશ્ચ ભિન્ના સ્મૃતયશ્ચ ભિન્ના નૈકો મુનિર્યસ્ય વચઃ પ્રમાણમ્ ।

ધર્મસ્ય તત્ત્વં નિહિતં ગુહ્યાયાં મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ ॥ ૧ ॥

‘ શ્રુતિઓ ભિન્ન છે તેમજ સ્મૃતિઓ ભિન્ન ભિન્ન છે. એવા કોઈ મુનિ
નથી કે, જેનું વચન પ્રમાણભૂત થાય, અને ધર્મનું તત્ત્વ તો ગુફામાં સ્થા-
પન કરેલું છે તેથી મહાજન જે માર્ગે જાય, તે માર્ગે સમજવો, ’ ઇત્યાદિ
વાક્યો સશય ભાવને સૂચવે છે. ઠીકજ છે સર્વજ્ઞદર્શન સિવાય અન્યદર્શ-
નમાં પરસ્પર વિરોધાદિ દોષો માલૂમ પડે છે તેના ઉલ્લેખ અહીંયા નહિ
કરતા અન્યત્ર કરીશ. ભળ્યો ! મૂયગડાંગ સૂત્રના બીજા અધ્યયનનો બીજો
ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો હવે ત્રીજા ઉદ્દેશ તરફ દૃષ્ટિપાત કરીએ

સૂયગડાંગ સૂત્રના બીજા ઉદ્દેશાની અદર એમ બતાવવામાં આવ્યું
છે કે, ચારિત્રવત જીવો મુક્તિ નગરીમાં નિર્વિઘ્ન રીતે પહોંચી શકે છે,
છતા ચારિત્ર રતનની રક્ષા કરતી વખતે પરિષદોને લીધે અનેક વિઘ્નો ઉભા
થાય છે, તોપણ સાત્ત્વિકશિરોમણિ મુનિરત્નો પરિષદોને જીતી વિજયી
બને છે દુનિયાની વક્ર ભૂલવણીમાં ન પડતાં આત્મવીર્યના બળથી પરિષદ
ક્રોળને હઠાવી દઇ સુભટ શ્રેણિની પરીક્ષામાં પાસ થઇ કર્મ શત્રુનો પરાજય
કરે છે, તેમજ સત્ય સ્વરૂપની કસોટીમાં કસાઈ સ્વજીવનની રૂપરેખા નિ-
ષ્કલંક રીતે જળવી રાખી, સ્વસત્તાનો ઉપભોગ કરે છે, તે બાબત ત્રીજા
ઉદ્દેશમાં કેમશ બતાવવામાં આવે છે

અગોચર સ્ત્રીચરિત્ર.

સંવુઢકમ્મસસ મિક્ખુણો જં દુક્ખં પુઢં અબોહિણ ।

તં સંજમઓ ઘવ્વિજ્ઞઈ મરણં દેવ્વ ઘયંતિ પંહિયા ॥ ૧ ॥

જં વિન્નવણા અજોસિયા સંતિનેહિં સમં વિહાહિયા ।

તમ્હા ઉઠંતિ પાસહા અદક્ષુકામાદરોગત્તં ॥ ૨ ॥

અર્થાત્—કર્મખંધનાં કારણો, કે જે મિથ્યાદર્શન, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય અને જોગ છે, તેનાથી નિવૃત્ત થએલ, તેમજ ભિક્ષા કરનાર, અજ્ઞાન વડે ખાધેલ કર્મનો સંયમ વડે ક્ષય કરી અને મરણાદિકનો ત્યાગ કરી મુક્તિ પ્રત્યે જાય છે, એ પ્રમાણે પડિતો કહે છે

જે સ્ત્રીના પાસમાં પડેલો નથી, તે સંસારપારગામીની ખરાબર છે, તેટલા માટે ઉર્ધ્વ જે મોક્ષ, તેને તમે જૂઓ. જોઓ કામને રોગની માફક જૂએ છે, તેઓ પણ મુક્તની ખરાબરજ છે.

કર્મખંધનાં કારણોનો અભાવ, કર્મના અભાવને સૂચવે છે. કેમકે કારણની સત્તામાં કાર્યની સત્તા છે કર્મખંધનાં કારણોથી દૂર રહેનાર જલદી કર્મોથી દૂર થાય છે દાખલા તરીકે, જેમ તળાવ પાણીથી ભરપૂર હોય, તોપણ જે આવદાની ખંધ કરી વપરાશ શરૂ રાખવામા આવે, તો થોડા કાળમા તળાવ ખાલી થાય છે. તેજ પ્રમાણે આત્મારૂપ તળાવ, કર્મરૂપ જળથી ભરપૂર છે. પરંતુ જે કર્મખંધના કારણો રોકવામાં આવે, તો નવાં કર્મની આવદાની ખંધ કરવા સાથે પુરાણાં કર્મો તપ, જપ, જ્ઞાન અને ધ્યાનાદિથી નિર્જરે છે. અજ્ઞાન ભાવથી ખંધાએલાં કર્મો ખદ્ધ સંજ્ઞાને પામે છે, તેજ કર્મ સ્પષ્ટ, નિઘત્ત અને નિકાચિત્ત અવસ્થાને પામેછે. જેમ જેમ પરિણામની ધારા ક્ષિપ્ત, ક્ષિણ્ણતર, ક્ષિણ્ણતમ તથા શુભ, શુભતર તેમજ શુભતમ હોય, તેમ તેમ ખદ્ધ કર્મને અનુક્રમે સ્પષ્ટ, નિઘત્ત અને નિકાચિત્ત કરે છે જગત્માં તત્ત્વવેત્તાઓ ખંધ સમયે ચેતવા સૂચવે છે. જે માણસ કર્મથી મુક્ત થાય છે, તેના શિર પર જન્મ, જરા અને મરણાદિ દુઃખપરંપરા રહેતી નથી. વાસ્તવિક સુખના અભિલાષી અને સાંસારિક સુખદેવી પુરૂષોજ જગત્માં પુરૂષો ગણાય છે પુરૂષમા ૭૨ કુળા છે, જ્યારે સ્ત્રીઓમાં ૬૪ છે; છતાં કુલાર્થોએ પોતાના ચરિત્ર વડે પુરૂષોને દખાને છે, વગેરે છે, જગત્ની દૃષ્ટિ આગળ તુચ્છ ખનાવે છે, કિંકરની માફક પુરૂષો કિપર હુકમ ચલાવે છે, આપત્તિ સમયે મનગમતી ચીજો મંગાવી વિશેષ ચિન્તામાં નાંખે છે, પોતે ઘેર બેસી ચેન ઉડાવે છે. એટલુજ નહિ પરંતુ પતિવ્રતા ધર્મને જહાંજલિ દઇ અનેક હુકમ કરવા જરા પણ સંકાચ પામતી નથી. તેવી કુલાર્થોઓનો સંગ તળવો તેજ સુખનું સાધન છે, પરંતુ

વિષય લપેટ પુરૂષો અધની ઉપમાને વહન કરે છે. અધ માણસ પણ હૃદયાદર્શમાં જ્ઞાનચક્ષુથી પ્રકાશવાળો રહે છે, પરંતુ કામાધ પુરૂષ કદાપિ પ્રકાશવાળો થતો નથી. જેને લીધે તેની દૃષ્ટિ સન્મુખ ઉપસ્થિત થએલ તત્ત્વજ્ઞાનને પણ ઓળખી શકતો નથી, ફેકટ ફેક્ષ મારે છે સ્ત્રીના ગહન અને અગોચર ચરિત્રને પ્રેમ-ભક્તિ સમજે છે. વળી પૂર્ણ ઉપકારી માતપિતાનો પણ તિરસ્કાર કરવા ચૂકતો નથી તેમજ કષ્ટનિવારક બધુવર્ગ સાથે સ્ત્રીનાં વચનોથી વિરોધ કરે છે દેવગુરૂની આજ્ઞા કરતાં સ્ત્રીની આજ્ઞાને અધિક માન આપે છે, તથાપિ સ્ત્રી પોતાના સ્વભાવને છોડતી નથી મિત્ર પાત્ર ! જેમ પાણીમા ચાલતા માછલાઓના પગલાં જાણવા મુશ્કેલ છે, આકાશમાં ચાલતાં પક્ષિઓની પદપ્રક્રિયા જ્ઞાન દુર્લભ છે, તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો જાણવાં પણ દુર્લભ છે આ સબધમા એક નાનકડું દૃષ્ટાંત અહિં આ લખવું યોગ્ય જણાય છે, તે આ પ્રમાણે —

“ એક પંડિત, કાશી જવા સ્થળમાં રહીને સ્ત્રીનાં નવ લાખ ચરિત્રો ભણીને સ્વદેશ તરફ વિદાય થયો રસ્તામાં એક મહોટી રાજધાની આવી બ્રાહ્મણે વિચાર્યું કે, રાજ પાસે જઈને આશીર્વાદ આપું જેથી રસ્તામાં જે ખર્ચ થયો અને થશે તે નિકળી જાય આમ વિચારીને રાજ પાસે ગયો, રાજએ સન્માનપૂર્વક દાન આપ્યું, અને પૂછ્યું કે, ‘આપ ક્યાંથી આવો છો ?’ પંડિતે ઉત્તર આપ્યો કે, ‘કાશીજીથી’

રાજાએ પૂછ્યું :—કાશીમાં કેટલા વર્ષ રહ્યા ? શું અભ્યાસ કર્યો ? અને વર્તમાનમાં ક્યાં જાઓ છો ?

પંડિતે ઉત્તરમાં જણાવ્યું :—કાશીમાં લગભગ ૧૪ વર્ષ રહ્યો છું. નવ લાખ સ્ત્રીચરિત્ર જાણ્યો છું. હવે દેશમાં જઈ આજીવિકાને માટે ઉઘમ કરીશ

રાજાએ કહ્યું :—કદાચ અહીંયાજ બન્દોળસ્ત થઈ જાય, તો રહેવા વિચાર છે ?

પંડિતે જણાવ્યું :—હા ! અમારે બ્રાહ્મણ ભાઈને તો જ્યાં વૃત્તિ લાગે ત્યાંજ દેશ.

હવે રાજાએ પગાર આપી પંડિતજીને રાખ્યા. હમેશાં તેની પાસેથી સ્ત્રીચરિત્રો સાંભળવા લાગ્યો રાજ જેમ જેમ દત્તચિત્ત થઈને સ્ત્રીચરિત્રને શ્રુદ્ધિમાં ધારણ કરે છે, તેમ તેમ સ્ત્રીઓ પરથી તેની રાગદૃષ્ટિ ક્રમ થવા લાગી, અને તેને પરિણામે રાજ હમેશાં એક એક રાણીનો ત્યાગ કરવા લાગ્યો.

આમ એક એક કરતાં ૪૦૦ રાણીઓ છોડી, ત્યારે શહેરમાં અને અંતે-
હરમાં એવી ચર્ચા ફેલાણી કે, 'રાજ સ્ત્રીવર્ગ ઉપર અવિશ્વાસુ બનેલ છે,
અને ધીમે ધીમે સર્વ સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરી અંતમાં જંગી થશે,' આ વાત
પટરાણીના કાનમાં પડી

હવે પટરાણીએ પેલા બ્રાહ્મણ-ભટને શિક્ષા કરવા નિશ્ચય કર્યો. બુદ્ધિ-
માન માણસ મૂળ કારણનો નાશ કરવા પ્રયત્નશીલ થાય છે. દાસીને તુરત
હુકમ આપ્યો — 'જ પેલા ભટને યોલાવી લાવ.''

દાસી ગઇ, પર તુ ભટ તો દાસીનાં વચન સાંભળવાથી દૂર રહ્યા અને જરા
પણ તે તરફ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ. ત્યારે દાસી પાછી આવી રાણીને કહે છે—
'બાઈજી ! ભટ તો તમારાં વચનોને સાંભળતોએ નથી, તો પછી આવવાની
તો વાતજ શી ? તે તો મહા દુઢ વિચારવાળો જણાય છે.'

દાસીના આ વચનો સાંભળી બુદ્ધિમતી રાણીએ વિચાર કર્યો કે, બ્રા-
હ્મણો પ્રાયઃ લોભીઆ હોય છે અને એવો સામાન્ય ન્યાય છે કે દ્રવ્યેણ સર્થે
વશિનો સવન્તિ, દ્રવ્યવડે તમામ લોકો વશ થાય છે. આમ ધારીને દાસીને
૨૦૦ સોના મહોરો આપી, અને એવું કહીને રવાના કરી કે, 'પ્રથમ સોના-
મહોરો ભટની આગળ મૂકજે, જ્યાં ભટ જરૂર તારૂં નામ કામ પૂછજે.'

દાસીએ જઈને તેજ પ્રમાણે કર્યું. ચમકીલી સોનામહોરો જોતાની
સાથેજ ભટ પણ ચમક્યા અને બોલ્યા.— 'બાઈ ! તમે કોણ છો ? અને ગા
કારણથી આવેલા છો ?'

દાસી બોલી — 'મહારાજ ! હું રાજરાજેશ્વરની પટરાણીની દાસી છું.
અમારી બાઈ આપના જ્ઞાનથી અને આપની ચતુરાઈથી ઘણા ખુશી થયા છે.
તેમણે આપની પૂજા કરવાને માટે સમસ્ત સામગ્રી તૈયાર કરેલી છે. એક
થાળ સોનામહોરનો ભરીને તૈયાર રાખેલો છે, માટે હું આપને અમારાં બાઈ
સાહેબ પાસે લઈ જવાને આવી છું' ઇત્યાદિ દાસીનાં વચનો સાંભળી
ભટ લોભાયા. પાઘડી પહેરી અને ખભે દુપટો લઈ ચાલ્યા. રાણી પાસે
આવ્યા. રાણીએ અસરકારીથી ભરેલો ચળકતો સોનાનો થાળ ભટની આગળ
ધર્યો. ભટ હવે મનમાં વિચાર કરે છે કે, આખા જન્મ સુધી નોકરી કર-
ીએ, તોપણ આટલું દ્રવ્ય મળે નહિ વાચકે યાદ રાખવું કે પ્રથમ મળેલી
૨૦૦ સોનામહોરો પણ ભટ સાથેજ લાવેલ છે. હવે રાણીએ દાસીની પાસે
મહેલનાં તમામ ખાસાંઓ બધા કરાવી સુંદર વાર્તાવિનોદ શરૂ કર્યો, તેની
અંદર કાળ જતાં જણાવ્યો નહિ. ભટજી મહારાજ વાર્તા અને લોભના આ-

વેશમાં તમામ વિચારને ભૂલી ગયા. બીજી તરફ રાજ બહારથી સંતપ્ત થ-
ઇને રાજદરબારમાં આવ્યા અને પૂછ્યું કે, ‘ પડિતજી ક્યાં ગયા ? ’

પડિત પાસેથી બે ચાર દૃષ્ટાન્તો સાંભળીને આનંદિત થાઉં; એવા
વિચારથી પડિતજીની તપાસ કરાવી, પરંતુ પડિતજીનો પત્તો લાગ્યો નહિ.
છેવટે રાજએ પોતાના હજૂરી પુરોષને મોકલી તપાસ કરાવવા માડી, ત્યારે
પત્તો લાગ્યો કે, ‘ પડિતજી પટરાણીના મહેલમાં ગએલ છે. ’ આમ સાંભ-
ળતાની સાથેજ ગળને એકદમ ક્રોધ ચઢ્યો અને બોલવા લાગ્યો — ‘ અરે !
પડિત ! મને તો વારવાર ઉપદેશ કરે છે કે, સ્ત્રીની સાથે બોલવું નહિ, નેત્રે
નેત્ર મેળવવા નહિ, તેની સન્મુખ હોયું રહેવું નહિ, અથવા તો તેણીનાં
વચનો પણ સાંભળવા નહિ અને પોતે આજ રાણી પાસે ગયો ? આવા પરા-
પદેગ કુશળની તો હવે ખરાબર ખબર લેવીજ જોઈએ ’ આમ આકોશ
કરવાની સાથે અટ હાથમાં તરવાર લઈ સપાટા પૂર્વક રાણીના મહેલની
મીઠી ઉપર ચડ્યો રાણી સમજી ગઈ કે રાજ આવે છે તેવામાં રાજએ
કહ્યું કે — ‘ આજ છુ ઉઘાડો, પેલો દુષ્ટ, વિસ વાદી અને દુરાચારી ક્યાં છે ? ’
આવાં વચન સાંભળતાજ લટ ગભરાયા અને હાથ જોડી રાણીને કહેવા
લાગ્યા — ‘ હે માતાજી ! મરણના કબજામાંથી બચાવો. હું મળ્યા રાજ મારો
પ્રાણુ લેશે ’

રાણીએ કહ્યું — ‘ હું શું કરું ?, પવનના જોરથી ખારણાં બંધ થયાં હશે,
તેવામાં રાજજી આવી ચડ્યા, હવે રાજના મનમાં પૂર્ણ શંકા થઈ હશે
તેથી બચવાનો કોઈ ઉપાય નથી તેમ છતાં એક નાનકડી પેટી છે; તેની
અદર આપ પેટી જાઓ, તો હું મારી કાઢક કારીગરી ચલાવું ’

જગત્માં પ્રાણુથી વધતેલ ક્રોધ પણ વસ્તુ નથી. પેલો લટ પેટીમાં પેટો,
દારીઓએ હાથ પગ મરડી મહા મુસીબતે પેટી બંધ કરી, પેટીને તાણ
દઈ ફેંચી રાણીજીને આપી. રાણીએ ફેંચીઓના જીમખાને ખાજુએ મૂકી
દામીઓને ફૂકમ આપ્યો કે, ‘ ખારણાં ઉઘાડો ’ ખારણાં ઉઘાડ્યાં, તે વખતે
રાજ ક્રોધાધ થઈ બોલ્યો ‘ પેલો લટ અહીં આવ્યો હતો ? ’ રાણી
બોલી — ‘ હા. ’

રાજ બોલ્યો — ‘ ક્યાં છે ? ’ રાણી બોલી — ‘ આ પેટીમાં. ’ રાજ
બોલ્યો ‘ ફેંચી ક્યાં છે ? ’

રાણીએ તુરતજ સો ફેંચીઓ એક ઝુડો ફેંક્યો. રાજ તે ઝુડો લઈ

પેટી પાસે પગ પછાડતો પછાડતો ગયો. તેટલામાં પેલા બ્રાહ્મણને ડરના લીધે અંદરને અંદરજ પેશાળ થઇ ગયો.

રાણી બોલી—‘ આપના જેવા કાનના કાચા જીવો જગતમાં અહુજ થોડા હશે. અરે રાજન્ ! લગાર વિચાર તો કર કે, જો તેને પેટીમાં પૂર્યો હોત, તો શુ હું ખતાવત ખરી કે ? અને ફેચી પણ આપત કે ? આતો તમારા પગ વડે પેટી નીચેનું પાટીયું હલવાથી પેટી માંહેના ગ ગાજળ અને અત્તરના શીશા હતા તે ફુટી ગયા, આ શીશાઓ તમોને સ્નાન કરાવવા માટે રાખ્યા હતા. ’ આમ સાંભળતાં રાજાએ વિચાર્યું કે, રાણી ખરું કહે છે. પેટીમાં હોય તો તે ખતાવે નહિ દાસીઓ તુરતજ ઉભી થઇ, અને પેલું ભટનું મૂત્ર રાજાને શરીરે ચોળ્યું. મૂત્ર જરા ખાઈ હોવાથી રાજાને શરીરે ચટપટી થઇ, ત્યારે રાણીએ ઉત્તર આપ્યો કે, ‘ અત્તર ઘણું ઉંચી કિંમતનું હોવાથી એવું લાગતું હશે. એ પ્રમાણે સમજવી રાજાને સ્નાનઘર તરફ દાસીઓ લઇ ગઇ.

હવે પેટી ઉઘાડી રાણીએ ભટને કહ્યું—‘ મહારાજ ! નવ લાખ ચરિત્રની અંદર આ ચરિત્ર તમે લાજ્યા છો ? જૂઓ, હવે વેલાસર ઘર ભેગા થઇ જાઓ. ’

પેલો ભટ ઘર તરફ ગયા અને પ્રતિજ્ઞા કરી કે, આજથી હવે સ્ત્રીચરિત્રનું નામ લેવું નહિ.”

ત્રિય પાઠક ! ખ્યાલ કરો કે, જ્યારે સ્ત્રીચરિત્ર, લાલુદાને પણ ભૂલવે છે; તો પછી અલણના શા હાલ ? શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રીના કંદ-પાશથી મુકાએ-લને મુક્ત તુલ્ય કહ્યા છે, તે ખરાખરજ છે. મોટે ધર્મેસ્તન જેવી વસ્તુ તો કં-ક્ત ભાગ્યશાસિનેજ મળે છે, તે વાત હવે આગલી ગાથાવડે જણાવે છે—

અગ્નં વર્ણિણિં આહિયં ધારંતિ રાઙ્ગિયા ઇહ ।

एवं परमा महन्वया अक्खायाञ्च सराइभायणा ॥ ૩ ॥

અર્થાત્—જન્મ વેપારી લોકો દેશાંતરથી અમૂલ્ય રત્નો લાવી રાજા, મહારાજા, શેઠ, સાહુકારને આપે છે, અને પછી જન્મ તેઓ રત્નોનો ભોગ કરે છે, તેમ આચાર્ય મહારાજા ખતાવેલા પરમ રત્નભૂત જે રાત્રિભોજન વિરમણુ રૂપ તત સહિત પંચ મહામતને નિકટભવી ધીર પુરૂષોજ ધારણ કરી શકે છે જ્યારે અલ્પ સત્ત્વો તો તુચ્છ પદ્મથોમાં મૂકાય છે.

જે ઇહ સાધાણુગા નરા બજ્જોવવન્ના કામેહિં મુચ્છિયા ।

કિવળેજ સમં પગલ્મિયા ન વિજાણંતિ સમાહિમાહિર્મ ॥ ૪ ॥

અર્થાત્—જે પુરૂષો આ અસાર સંસારમાં ઋદ્ધિ, રસ, અને શાતા-
ગારવમાં આસક્ત અને વિષયરસમાં મગ્ન થઈને ધીમે ધીમે ધીક બને છે,
તેઓ કૃપણુની દશાને અનુસરતા વીતરાગ ભગવાને બતાવેલ સમાધિને
બાંધી નથી.

ત્રીજી ગાથામાં મહાસત્ત્વ પુરૂષોની રીતિ બતાવી છે, જ્યારે ચોથી
ગાથામાં અદ્વયમત્ત્વ બ્રાહ્મીઓની વાત બતાવેલી છે. મહાપુરૂષો સર્વત્ર વિજયી
અને સુખી થાય છે. અમૂલ્ય રત્નાદિકનો ભોગ કરી પાછા ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન
થાય છે. લક્ષ્મીથી દાન થઈ શકે છે, અને દાનથી પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. વળી
' પુણ્યથી લક્ષ્મી અને લક્ષ્મીથી દાન ' એ પ્રમાણે પરપરાએ શુભભોગે મુ-
ક્તિ પામી થાય છે તેવી રીતે ચારિત્ર રત્નથી સ્વર્ગ, અને સ્વર્ગથી મનુષ્યભવ,
ત્યાં પામી ચારિત્રધર્મ અને ચારિત્રધર્મથી કર્મની નિર્જરા, અને યાવત્ મુક્તિ
સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. મહાપુરૂષો વાસ્તવિક સુખનો લાભ મેળવે છે, જ્યારે
અદ્વયમત્ત્વો હાથ વોચ કરી જન્મ ગુમાવે છે તે દશા કૃપણપણાને છોડતી
નથી. કદાચ કાકતાલીય ન્યાયે રત્નની પ્રાપ્તિ થઈ જાય, પરંતુ થોડામાં તે
ગુમાવી દે છે.

ઉદાહરણ તરીકે—કેાઈ પુરૂષને ચિન્તામણિ રત્ન અનાયાસ મળ્યું,
પરંતુ તેને તેની ઓળખાણ પડી નહિ. પરંતુ તે ચિન્તામણિ રત્નના બેરથી
તેણે જે જે વિચારે કર્યા તે પાર પડ્યા, તેવામાં ચિન્તામણિ રત્નનો અધિષ્ઠાથી
દેવ પરીક્ષાને અર્થે કાગડાનું રૂપ લઈ તે પુરૂષ જ્યાં પોતાના મિત્રોની સાથે
બાજી રમતો હતો, ત્યાં આવી ખરાબ શખ્તોથી બોલવા લાગ્યો. પેલા નિર્ભય
શિરોમણિએ તેને ઉડાડ્યો, પણ ઉડ્યો નહિ ત્યારે પોતાના હાથમાં જે ચિ-
ન્તામણિ રત્ન હતું તે કેંકડ્યુ, કે તરત તેને લઈ તે વિદાય થયો. પરિણામે
તેણે જે જે વિચારે કર્યા હતા, અને ચિન્તામણિના મહિમાથી મિદ્ધ થયા
હતા, તે તમામ હવે ઇન્દ્રજાળ જેવા થઈ ગયા.

પાછળથી જ્યારે સમજવામાં આવ્યું કે, અરે ! તે તો ચિતામણિ
રત્ન હાથમાં આવ્યું હતું, પરંતુ કાગડાને ઉડાડવામાં તે બોલ્યું. ત્યારે તેને
પશ્ચાત્તાપનો પાર રહ્યો નહિ.

ક્રિયાની જરૂર

હવે કેટલાએક સુખશીલીઆ જીવો ધ્વજિય સુખને આધીન થઈ ચા-
રિત્રરત્નને દૂષિત કરે છે. અપવાદને ધર્મ સમજી પ્રતિક્રમણ પ્રતિલેખનાદિ
ક્રિયામાં શિથિલ થઈ દોહો આગળ લવારો શરૂ કરે છે કે, ' તુચ્છ ક્રિયામાં

શું પડયું છે ? સર્વોત્તમ તો જ્ઞાનયોગ છે. જ્ઞાન સૂર્ય સમાન છે. ક્રિયા તો આગિયાજીવ જેવી છે હમેશા પ્રતિક્રમણ-પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા કરનાર કપટ કરે છે. અમને તેમ આવડતું નથી અમે તો-તેવા ઢોંગ નથી કરતા જે કરવું તે શુદ્ધ કરવું. અશુદ્ધ કરવાથી ભવપરંપરા વધે છે. તેવી ક્રિયા ભવનું કારણ છે. આવી કૃત્યુક્તિઓ ખતાવી ભદ્રિક જીવોને ભ્રમિત કરી દોષપૂજના ચાહનારને ખરેખર ખહુલસંસારી ગણીએ તો વાંધા નથી. જીવો પોતાના દૂષણને સમજી શકતા નથી.

દૂષણને ભૂષણ રૂપ સમજનાર જીવ પ્રથમ ગુણસ્થાનકે રહે છે, જેમ કહેવામાં પણ કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. જીવોએ આ સંસાર રૂપ વિશાલ મંડપની અદર અનેક પ્રકારના વેષો ધારણ કર્યા છે, પરંતુ ફક્ત એક શુદ્ધોપદેશકનો વેષ પહેરેલો નથી જે તે વેષ પહેરવામાં આવે, તો જરૂર વીતરાગદેવ પ્રરૂપિત તત્ત્વમાં રૂચિ રૂપ-મુક્તિ નગરમાં જવાની ટીકીટ મુદ્રામુદ્રિત મળે, જેથી કાંઈ પણ રોક ટોક થાયજ નહિ. આ જગત્માં જીવો ભિન્ન ભિન્ન રૂચિવાળા છે કાંઈ જ્ઞાનરંગી તો કાંઈ ક્રિયાકુશળ, કાંઈ ધ્યાનમગ્ન તો કાંઈ તપસ્વી, કાંઈ ભજનાનન્દી તો કાંઈ શાસનત્રેમી વિગેરે વિગેરે ગુણોમાં અનુરાગવાળા હોય છે. પરંતુ તેઓએ ધૃતરાશને નિંદી એક ગુણની એકાંત રીતે પુષ્ટિ કરવી જોઈએ નહિ પૂર્વોક્ત તમામ મુક્તિના સાધનો છે દાખલા તરીકે, સંસારમાં જેમ જીવ માનવું લક્ષ્ય-મિન્દુ પૈસા ઉપાર્જન કરવાનું છે, પરંતુ તે મેળવવા માટે ઉઘમ અનેક છે, અર્થાત્ સાધ્ય એક, પરંતુ તેનાં સાધનો અનેક હોઈને ગમે તે માર્ગે દ્રવ્યસિદ્ધિ કરવાની છે, તેજ પ્રમાણે અમુક્ષુ વર્ગે પણ મુક્તિની પ્રાપ્તિ હરકોઈ પ્રકારથી કરવાની છે જ્ઞાનથી, ધ્યાનથી અને કાંતો ક્રિયાથી અથવા તપોબળથી મુક્તિનગરીમાં પહોંચવાનું છે. તેટલા માટે શ્રી-વીતરાગ ભગવાનની આજ્ઞા રૂપ દોરીને હાથમાં રાખવી, કે જેથી કરીને તમે તમામ વસ્તુને ખાલી શકજો. જૂઓ, શ્રીઆવશ્યકનિર્ચુડિતની અમૂલ્ય ગાથાઓ શું કહે છે —

હયં નાણં કિયાહીણં હઝા અજ્ઞાણઓ કિયા ।

પાસંતો પંગુલો વહ્લો ધાવમાળો અ અંધઓ ॥ ૨૨ ॥

સંજોગસિદ્ધીફલં વયંતિ ન હુ ઇગચ્છેણ રહો પયાહ ।

અંધો અ પંગૂ અ વળે સમિચ્છા તે સંપડતા નયરં પવિટ્ઠા ॥ ૨૩ ॥

અર્થાત્—ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન અર્થ છે અને જ્ઞાન સહિત ક્રિયા ફેગટ છે જમકે આધજો દાવાનલમાં દોડવા છતાં ખળી મરે છે, અને પાગજો દે-ખતાં છતાં મરણુ પામે છે ક્રિયા સહિત જો અષ્ટપ્રવચન માતાનું જ્ઞાન હોય, તોપણ તે જાની છે. જ્ઞાન સહિત ક્રિયા ફલવતી છે એક ચક્રથી રથ કદાપિ ચાલતો નથી કદાચ કોઈ ચલાવવા હિ મત કહે, તો અકસ્માત્ પડે પૂર્વોક્ત આધજો અને પાગજો જૂદા જૂદા હોવાથી જ અનર્થને પામે છે, તેઓ ખન્ને જો લેગા થાય, તો ઇષ્ટનગરમા પહોચે. તેજ પ્રમાણે જ્ઞાન અને ક્રિયા ખન્ને જયા એકત્ર થાય, ત્યાં નવનિધિ અને અષ્ટમહા-સિદ્ધિ પૂર્વક મુક્તિનગરીની પ્રાપ્તિ થાય લાધજો ! કદાપિ એકાંત પ-શમા જવું નહિ લોકપૂજા અને કાર્ત્તિ માટે વાસ્તવિક કાર્ત્તિનો નાશ ન કરવો જટલુ અને તેટલુ ધર્મધ્યાન કરવું, પરંતુ ફેગટ ડોળધાલુ ખનવું નહિ. જૂઓ, શિથિલાચારીઓના હાલ સૂત્રકાર દૃષ્ટાન્ત પૂર્વક ખતાવી વિષયવાંછાને ત્યાગ કરવા ઉપદેશ કરે છે.

વિષયવાંછાનો ત્યાગ.

વાહેળ જહા વ વિચ્છાવ અવલે હોઈ ગવં પચોઈવ ।

સે અંતસો અપ્પથામવ નાહવહઈ અવલે વિસીયતિ ॥ ૫ ॥

અવં કામેસળં વિડ અજ્ઞસુવ પયહેવ્વજ સંથવ ।

કામી કામેળ કામવ લલ્લે વાવિ અલલ્લકળહઈ ॥ ૬ ॥

અર્થાત્—જમ પારધી મૃગાદિ જતુઓને દોડાવી દોડાવીને થકવી દઇ અખળ કરે છે, અથવા ગાડી હાકનાર, ખળદને પરોણા વડે, આરથી કે આખકથી વારવાર માર મારીને પ્રેરણા કરીને થકવી નાખે છે પછી તે ખળદ વિષમ જગ્યા પર ચાલવા સમર્થ થતો નથી અર્થાત્ તે મરણને કબૂલ કરે છે, પરંતુ આગળ ચાલી શકતો નથી તેજ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોના વિષયની તલાશમાં નિપુણ એવો સાધુ, કામ રૂપ કિચ્ચડમા ડૂબી જાય છે. સમય સમય પર વિચારશીલ થાય છે કે ‘આજ, કાલ અથવા પરમ દિવસ વિષયસંગનો ત્યાગ કરીશ’ પરંતુ ગલીયા ખેલની માફક તે વિષય રૂપ કિચ્ચડમાથી ખહાર નિકળી શકતો નથી ચાલત ત્યાં ને ત્યાં મરણને શરણુ થાય છે તેજ કારણથી શ્રીવીતરાગ દેવ ઉપદેશ છે કે, ‘પ્રાપ્ત વિષયને અપ્રાપ્ત તુલ્ય સમજીને દૂરથીજ વિષયની વાંછાને છોડો.’

વિષય જીવોને વિષ કરતાં પણ અધિક દુઃખદાયી છે, વિષયવાંછા ધર્મ વાંછાનો નાશ કરે છે, તેમજ ચારિત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થવા દેતી નથી, જ્ઞાનશુભનો લોપ કરે છે, દર્શનશુદ્ધિમાં વિઘ્ન નાંખે છે કીર્તિલતાને દગ્ધ કરે છે, કુળમાં કલંક લગાડે છે વ્યવહારમાં લપટતાનું ટાંધટલ આપે છે. સ્ત્રી યા પુરૂષ આહિ કોઈ હોય, પરંતુ તેની સર્વજનમાં હલકાઈ કરે છે, આશું શું લખવું ? વિષયવાંછા પુરૂષોના તમામ પુરૂષાર્થોને દૂર કરે છે તેજ કારણથી શાસ્ત્રોમાં તત્ત્વવેત્તાઓએ પોકાર કરીને કહ્યું છે કે, 'હે ભવ્ય ! જો સસાર રૂપ જગલને છોડી તું મુક્તિ રૂપ નગરમાં જવા ધરજી રાખતો હોય, તો વિષય રૂપ વિષવૃક્ષની છાયા તાંજ ક્ષણવાર પણ વિશ્રામ કરીશ નહિ કારણ કે, વિષય રૂપ વિષવૃક્ષની છાયા થોડાજ કાળમાં વિસ્તાર પામે છે છાયામાંથી મનુષ્ય એક પગલુ પણ આગળ વધવાને શક્તિમાન થતો નથી વિષયાસક્ત જીવ રાતદિવસ આર્તશૈલ્પ્યધ્યાનમાં પરાયણ રહે છે અષ્ટમી, ચતુર્દશી, પંચમી યા એકાદશીનું જ્ઞાન તેના મનોમંદિરમાં રહેતું નથી. તપ, જપ, દેવપૂજા, ગુરુભક્તિ, સામાયિક, અને પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયાકાંડ વિષયી પુરૂષને વિડંબના રૂપ લાગે છે ગુરુશિક્ષા દાવાનળ જેવી પ્રતિભાસે છે, શાસ્ત્રશ્રવણ કાનમાં શૂળ જેવું જણાય છે અરે ! વધારે શું કહેવું ? ઘણા વર્ષો સુધી પાળેલ ચારિત્રરત્નને પણ ગુમાવી દઈ લલજનને નેત્રે મૂકે છે, તેટલાજ માટે શ્રીવીતરાગ ભગવાન સાધુઓને વિષયવાંછા છોડવાને ઉપદેશ આપતાં પુનઃ પણ કહે છે —

‘ મા પચ્છ અસાધુતા મવે અચ્છેહી અણુસાસ અવ્વગં ।

અહિયં ચ અસાહુ સોયતી સંશ્ચળઈ પરિવેવઈ વહુ ॥ ૭ ॥

હૈ જીવિયમેવ પાસહ તરુણો એવ વાસસયસસ તુદ્દહ ।

इत्तरवासे य बुज्झह गिद्धनरा कमिस्स मुच्छिथा ॥ ८ ॥

અર્થાત—મરણ સમયે અથવા ભવાંતરને વિષે કામલોગની સેવા થકી રજોને અસાધુતા થાય, તેટલા માટે હે મુને ! કામનો સંગ છોડ અને આત્માને શિક્ષા કર કે, ખરાબ કામ કરનાર, પરલોકમાં નરક અને તિથિ યાદિ નીચગતિમાં જઈ પગધીનતાને ભોગવે છે, પરમાધાર્મિકાદિની વેદનાના માયી રૂદ્ધ કરે છે, આ મસારમાં બીજી ચીજ તો દૂર રહી, પરંતુ જીવિત પણ અનિર્ત્ય છે. કેટલાક તરુણવસ્થામાં યાદી નિકળે છે. વર્તમાન સમયની અ-

દર સો વર્ષનું આયુષ્ય સાગરોપમની આગળ કાંઈ હિસાબમાં નથી છતાં વિષયગૃહ જીવો કામમાં આસક્તજ થાય છે.

જેઓએ ધર્મ નથી કર્યો હોતો, તેઓ મરણ સમયે ‘અમે ધર્મ ન કર્યો’ ‘હવે અમારું શું થશે ?’ ઇત્યાદિ ભારે પશ્ચાત્તાપમાં પડે છે ભવાન્તરમાં નરક તિર્યચાદિ ગતિમાં પરાધીનતા પૂર્વક હજારો કષ્ટો સહન કરવા પડશે. જે અહીં થોડું કષ્ટ ધર્મ નિમિત્તે સહ્યું હત, તો અન્ય વિડ ખના થાત નહિ. પરન્તુ મોહ અને અજ્ઞાનને વશ પડી અનેક અનર્થદડની સેવા કરી મહાપાપનાં કારણો—પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ—મહારહાદિ કરી મનુષ્યનો જન્મ વ્યર્થ કર્યો, હવે હાય હાય કરવાથી શુ વળે ? જેણે ધર્મ કરેલ હોય, તેને મરણ એક વિવાહાદિ ઉત્સવ જેવું થઇ પડે છે, કારણ કે, અસાર પદાર્થના વિયોગથી તેને સાર પદાર્થ પ્રાપ્ત થાય છે લોકમાં નજરે જોવામાં આવે છે કે, કોઇ પુરૂષને ખરાબ ઘરમાંથી નિકળી સુંદર ઘરમાં રહેવાનો હુકમ મળે, તો તે ખુશી થાય છે તે પ્રમાણે જેણે પુણ્યકર્મ કર્યો હોય, એવા પુરૂષને મનુષ્યથી પણ દેવપણું મળે, તો તેને ખિલકુલ અકસૌસ થાય નહિ મનુષ્યયોનિથી નરકાદિક ગતિ મળવાની હોય, ત્યારેજ વિલાપનો સભવ છે માટે શાસ્ત્રકારો મનુષ્યોને દરમિતે છે કે, ‘વિષયનો ત્યાગ કરો, પોતાના આત્માને શિક્ષા આપો કે, ક્ષણવારના સુખને માટે સાગરોપમનાં દુઃખો ન વેરો. અમૂલ્ય ચારિત્રરત્નને સુખાલાસ માટે હારી જાઓ નહિ’ નરકની ક્ષેત્રવેદના, પરમાધાર્મિક કૃતવેદના, પરસ્પર યુદ્ધ-જન્ય વેદના, એમ વિવિધ પ્રકારની વેદનાઓ નારકીના જીવો સહન કરેછે, તે વેદનાઓને કામાધીન સાધુ પરલવમા સહે છે જેઓએ વ્રતભંગ કર્યો હોય છે, તેઓ વળી તિર્યચ ગતિમાં જાય છે. ત્યાં અતિભાર, ગાદ પ્રહાર, તૃષા, ક્ષુધા અને પરાધીનતા આદિ અનેક કષ્ટો સહે છે. લોકો તેવા પશુ-ઓના કષ્ટને દેખી ત્રાસ પામેછે. પરન્તુ કૂર કર્મો કરતા થાકતા નથી સર્વત્ર પ્રમાદ અશુભ ક્રીડને આપે છે શાસ્ત્રકારો તેટલા માટે પ્રમાદનો ત્યાગ કરવા અનેક પ્રકારે ઉપદેશ કરે છે. પ્રમાદી માણસ પોતાનું ઉદર ભરવામા પણ આળસુ ણને છે. કેટલેકઠેકાણે પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે કે, પ્રમાદી દિનભર ભૂખ્યા રહે છે, અથવા પાણી પાનાર પણ જે કોઇ ન મળ્યા હોય, તો ખે કલાક સુધી તરસ્યા રહે છે ઇત્યાદિ તમામ કાર્યોમાં તેની દુર્દશા નજરે અનુભવાય છે, તેમજ ધર્મકાર્યમા પ્રમાદી જીવ શૂન્યચિત્તો ખેતી રહે, પરન્તુ સમય મમયની ક્રિયા કરે નહિ. ગરબા મારવા હોય તો શૂરો પૂરો, પ્રતિલેખન, પ્રતિક્રમણાદિ

ક્રિયાનો સમય આવે કે તરત સુસ્ત બને. થોડા કાળમા જે કાર્યસિદ્ધિ થનાર હોતી, તેને પ્રમાદી માણસ દીર્ઘકાળે થનારી બનાવે છે, તે ઘણોજ ખેદનો વિષય છે. લગ્ન સમયનિદ્રામાં જાય, તો પછી અન્ય સમય નિદ્રામાં જાય, તેમાં આશ્ચર્ય પણ શુ ? જે આત્મસાધનનો અને કર્મ નિર્જરાનો સમય હોય, તેજ સમય કર્મબધનો થાય, તો સમજવુ કે, હજુ ભવસ્થિતિ ઘણી લાંબી છે, અક્લ વિનાના આળસુ જીવો રતનચિન્તામણિનો ત્યાગ કરી કાચનો સ્વીકાર કરે છે ભવસમુદ્રમાં નૌકા સમાન જે ચારિત્ર તેને છોડી પથ્થર તુલ્ય વિષયનુ આલ બન કરવા સાથે પોતાની કાર્તિ રાખવા માટે જે કષ્ટો સહે છે, તેજ કષ્ટો જે આત્માને માટે સહન થાય, તો કાંઈ ખાફા ન રહે. પરંતુ કર્મરાજ જેમ ભવચક્રમા નચાવે તેમ નાચે છે સૂત્રકાર વળી પ્રકારાન્તરે ઉપદેશ કરે છે અને છેવટે, ત્યાં સુધી પણ સૂચવે છે કે, અત્યંત પ્રમાદી માણસ અતમાં નાસ્તિક બને છે. જેમ—

જ इह आरंभानिस्सया आत्तदंडा एगंतलूसगा ।

ગંતા તે પાવલોગયં ચિરરાયં આસુરિયં દિસં ॥ ૯ ॥

જ ય સંસ્ક્રમાહુ જીવિત તહ વિ ય વાલજળો પગઘમ્હ ।

પચ્ચુપ્પન્નેણ કારિયં કો દદ્ધું પરલોકમાગતે ॥ ૧૦ ॥

અર્થાત્—જે કોઈ માણસ આ લોકમા આરંભ સમારંભાદિમાં ગુંથાએલ હોય છે, તે પોતાના આત્માને દેડે છે અને એકાંત હિંસકની પંક્તિમાં ગણાય છે, પરલોકમાં નરકાદિગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. કદાચ જે પંચાગ્નિતપ ખાલતપાદિ ક્રિયા કરે છે, તે અસુરગતિ એટલે કે નીચ દેવો થાય ત્યાં દેવાધમ બની ઘણો કાળ દુઃખમિશ્રિત કાઢે છે, તૂટેલા આયુષ્યનો સાંધો થઈ શકતો નથી આયુષ્યની સત્તામાંજ ધર્મસાધન કરવાનું છે, છતાં ખાળ જીવો ધીકાઈ કરી અકૃત્યને કરતા લાજતા નથી પાપ કર્મ કરનારને કદાચ કોઈ ધર્માત્મા ત્રેરણા કરે, તો તે ધીક ઉત્તર આપે છે, કે, વર્તમાન કાળમા જે દેખાય છે, તે સાથે અમારે પ્રયોજન શુ છે, શુ કોઈ પરલોક જોઈ આવેલ છે ? અર્થાત્ પરલોક છે, તેમા શુ પ્રમાણ છે ?

નાસ્તિકતાંવચનો

જ્યાં આરંભ છે, ત્યાં દયા રહેતી નથી, અને દયા ગઈ ત્યાં સર્વ ગયું, એમ ચોક્કસ સમજાય છે જ્યાં સુધી વીતરાગ દેવની આજ્ઞાયુક્ત દયાદેવી મનોમદિરમાં જાગતી છે, ત્યાં સુધી સર્વ ધર્મોનુષ્ઠાન છે. તેજ કારણથી સૂત્ર-

કારે આરંભમાં આસક્ત પુરૂષને એકાન્ત હિ સક કહ્યા છે ધૂટક ગાથામાં પણ તેવોજ ભાવાર્થ દેખવામાં આવે છે. જેમકે, આરંભે નસિ દયા આરંભમાં દયા નથી જીવહિ સા કરનાર ગમે તેવો કષ્ટક્રિયા કરનાર હોય, પરંતુ તે ઉચ્ચગતિ પામતો નથી. ખડકે નરકે જાયછે. કદાચ બાળતપનું જોર હોય, તો દેવલોકમાં જાય, તોપણ કિલ્ખિયે દેવ થાય તેનો જન્મ દેવગતિમા પરાધીન અને નીચકર્મ કરવા પૂર્વક વ્યતીત થાય છે.

પ્રથમ તો આયુષ્ય અલ્પ, તે પણ સાત કારણોથી તૂટેલ આયુષ્યનો સાંધો થઇ શકતો નથી. આ વાત જાણવામાં હોય, તોપણ કેટલાક અજ્ઞાની જીવો બાલચેષ્ટામા પડી સયમ રત્નને મલિન કરે છે, અથવા તો તેને કાંકરાની કિંમતે વેચી દઈ નિર્ધન બને છે. કદાચ તેને કોઇ ઉપદેશ આપે કે, ‘હે મહાનુભાવ ! ઉત્તમ સામગ્રી મળી છે, છતાં પ્રમાદ કેમ કરે છે ?’ ત્યારે તે આરંભ પરિગ્રહ મગ્ન સાધુ ધીકતા પકડી નાસ્તિક બની મનગમતો ઉત્તર આપે છે. તે કહે છે — ‘પરલોક છે, તેમા શુ પ્રમાણ છે ? પરલોકથી તો કોઈ આવેલ નથી કોઈટ લોકોને ભ્રમમા નાખવા જેવું છે. કોઈએક માણસે ‘પરલોક છે,’ એમ ગપાટો માર્યો, એટલે બીજા માણસે તે વાત વધારીને ચલાવી જગતમાં એવા ઘણા દાખલા છે. જેમકે એક માણસ, રાત્રીના સમયે સર્વ સૂઈ રહ્યા, ત્યારે વાઘનાં પગલા ચિતરી પોતે સૂઈ રહ્યો સવારમાં જે માણસો ત્યાંથી જતા આવતા હતા, તેઓને તે પગલાં ખતાવીને કહેવા લાગ્યો — જૂઓ, આ શુ છે ? લોકો બોલ્યા કે, રાત્રિએ શહેરમા કોઈ વાઘ આવેલ હોવો જોઈએ બીજાએ કહ્યું કે રાત્રિએ મારા મનમા શકા થઇ હતી કે વાઘ જેવું જનાવર દેખાય છે ત્યારે ત્રીજો બોલ્યો કે મેં વાઘના જેવો શબ્દ સાંભળ્યો હતો તે વારે એ જ એ કહ્યું કે મેં વાઘ નજરે જોયો હતો ઇત્યાદિ તમામ વાતો ચાલી, ત્યારે નાસ્તિક બોલ્યો — હે ભદ્ર ! તુ જાણે છે કે વાઘના પગલા મેં મારે હાથે ક્યાં હતા ? પરંતુ કેટલી બધી વાત ચાલી ? તેવીજ રીતે લોકો પણ પરલોકની વાતો કરે છે. બાકી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી જે સિદ્ધ થાય તે વસ્તુ છે, તે ત્રિવાયની તમામ આળ ગાળ પંપાળજ સમજવી ખૂબ ખાઓ, પીઓ, અને વિષયસુખ ભોગવો. પરલોક ત્યારેજ હોઈ શકે કે, જ્યારે પરલોકી આત્મા સિદ્ધ થાય. પરંતુ તેજ નથી.”

ઇત્યાદિ નાસ્તિકના મતનો આશ્રય સ્વાચારથી પરિભ્રષ્ટ થએલ માણસ કરે છે. નીતિમાં કહ્યું છે કે નાસ્તિક મદ્દે વિચાર. આચાર એજ

પ્રથમ ધર્મ છે હિંદુઓ પણ કહે છે કે આચારહીન જ પુનર્નિવેદા । આચાર હીન માણસને વેદો પણ પવિત્ર કરી શકતા નથી. જે મુનિમાંથી આચાર ગયો, તે મુનિ નહિ, પણ મુનિ પિશાચ સમજવો. સૂત્રકરો આચારને મુખ્ય માને છે, કારણકે આચાર વિના વિચારો નષ્ટ થાય છે. પૂર્વોક્ત ગાથાની અંદર આચારબદ્ધ થએલ, નાસ્તિકનાં વચનોનું ઉચ્ચારણ કરે છે, એમ કહ્યું છે, તે વાત વર્તમાનકાળમાં પણ અનુભવાય છે પરિગ્રહધારી કેટલાક જૈન વેષ ધારણ કરનારા કેવા અનર્થો કરે છે, તે આપણે સાક્ષાત્ અનુભવીએ છીએ આરંભ સમારંભના તેઓ સૂત્રધાર બને છે. મંત્ર, તંત્ર, જત્ર, જડીબૂટી અને ઔષધાલયના અધિપતિ બની, નહિ કરવા લાયક કાર્યો કરે છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ શુદ્ધ આચાર-વિચારમાં હીન પુરુષોની ન્યૂનતા કરવામાં પણ બિલકુલ હઠતા નથી. વળી સ્વયં ક્રિયાકાંડ છોડી અન્યથાને ક્રિયાકાંડથી હઠાવે છે.

ચતુર્દશી જેવા અત્યુત્તમ દિવસે પણ રાત્રિભોજનાદિક ક્રિયાને છોડી શકતા નથી. પાન સોપારીની વાત તો દૂર રહી, પણ રાત્રે કઢેલ દૂધ પીવામાં પાપ માનતા નથી સ્વાચારથી દૂર રહેલા જૈન નામધારી કેટલાક શ્રાવકો પણ કેવળ વાતોમાં કહ્યાણુ માની પરદૂષણ કાઢવા ચતુરાધ ધારણ કરે છે. પરંતુ સ્વકહ્યાણુ કરવામાં મંદમતિ થઈ તે બિચારા અભક્ષ્યોને છોડતા નથી. રાત્રિભોજનાદિક તો એક વ્યવહારિક કૃત્ય જેવું થઈ પડયું હોય છે પોતાના બાળકોને રાત્રિએ મેવા, દૂધ વિગેરે ખવરાવવાની ટેવ પાડે છે. સમ્યક્ત્વમૂલ આરત્રતની રૂઢિને ભૂલીને વિકૃત્યાની રૂઢિમાં પડેલ હોય છે વળી પ્રતિક્રમણ અને સામાયિકની રીતભાતને ભૂલી અવકાશ મળે, તો મુનિવરોની તુલના કરવા મંડી બળ કે, ‘અમુક સાધુ તો આટલું ભણેલ છે, અમુક તો ક્રિયાપાત્ર, અમુક જ્ઞાની, અમુક ધ્યાની અને અમુક ટંટાખોરી.’ ઇત્યાદિ વાતો કરી મુનિપદની હેલના કરી ચારિત્રમોહનીયકર્મ બાંધે છે તેઓ એમ સમજે છે કે, અમે મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી વિચાર કરીએ છીએ પરંતુ ખરી રીતે જો તેઓને વિચાર કરવો હોય, તો તેઓએ એમ વિચાર કરવો જોઈએ કે, ‘અમારા દિવસો કેવા પ્રકારના બળ છે ? અમારા પૂર્વજોએ કેવા કેવા પ્રકારના કર્મો કર્યા હતાં ? આજકાલ અમારી પ્રવૃત્તિ કેવી થઈ છે ?’ ઇત્યાદિ પરંતુ પૂર્વોક્ત વિચારોને ભૂલી પવિત્ર મુનિવરોની કચણીજ કરી ભારે કર્મો થાય છે. આ બધું પોતાના આચારમાં શિથિલતા થવાનું જ કારણ છે. મનુષ્ય નવરો થાય, ત્યારેજ વિકૃત્યામાં પડે. પરંતુ જે

મામ મિત્ર કાર્યથી મોન થયો કે, તમ મામાધિક, પ્રતિક્રમણાદિ કરે, તો
કેમ કરવું નહિ. દિગ્વિમા કહેવત છે કે “ નવરો બેડો નબોદવાળો. ”
અર્થ એ, એ સ્વભાવમાં હીન સ્વભાવો ઉપરે પલ્લ નેટલાન માટે કરે છે જે
પુરુષ સ્વભાવને પાં. ઈ, ને કદાપિ અનર્થ કરતો નથી, નાસ્તિક થતો નથી,
અને સ્વભાવકર થતો નથી, અને આત્મકલ્યાણથી વિમુખ પલ્લ થતો નથી
નાસ્તિકના વચનોનું નિરાકરણ

અર્થ એ, નાસ્તિકને ઉપરે કરે ઈ, ને આ પ્રમાણે —

અદ્યન્ત ચ દક્ષિણાદિતિ મદ્યમુ અદ્યન્તમણ ।

દિદિ દ્વ સુનિવૃદ્ધસ્યે મોહાભિજ્ઞેન કલ્પેન કમ્મુણા ॥ ૧૧ ॥

દુષ્ટસો મોદે પુણો પુણો નિહિરવ્જસિ લોગપૂયણ ।

દ્યં માર્દિત દિવાસણ આપતુલં વાણેતિ સંજગ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—કરેત મોહનીયકર્મ વડે તાત વિશુદ્ધદર્શન રાહાએલું
ગેવથી તુ અર્થગદર્શનાનુયાયી થએલ છે, તેજ કામ્યથી તાર
અર્થાધીન અનર્થ ‘ કે અપતુલ્ય । ’ એવા શબ્દથી કહેલ છે, હજુ પલ્લ
તું મર્દનના આગમને પ્રમાણ કરે અર્થાત્ મર્દન દર્શનને શરૂ કર.

દુગ્ધી પુરુષ મોહ પામે, મોહવિકલ થઇને મસારમાં પશ્ચિમભણ
કરે, વારંવાર મોહ અને મોહથી દુખ થાય છે, તેજ કારણથી મોહને
કેડી શોકપ્રદમાં મૂલ્ય નહિ મહિત, એટલે જાનાદિ ગુણે મહિત
અને અન્યથી થઇ સર્વ પ્રાણીને પોતાના આત્મા તુલ્ય દેખે અને કોઇ
છવને પીડા કરે નહિ.

મોહનીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ, મિથ્યાત્વમોહનીયની અપેક્ષાએ છે.
મોહાધીન પુરુષો નેટલો અનર્થ ન કરે, તેટલા આજા છે સર્વજ્ઞદર્શન
ઉપર શ્રદ્ધા પૂર્ણપણાનો ઉદય હોય ત્યારેજ થાય છે જ્યારે નાસ્તિકતા
તો મદ્ય રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, ‘ પગ્લોકથી કાણ આવેલ છે ’ ઇત્યાદિ
વચનો ઉચ્ચારી દશમી ગાથાની અદર શિથિલાચારીએ સ્વયં નહ થવા
ઉપરાંત અન્યને શંકાશીલ કરવાના હેતુથી કેટલાક ઉદ્દગારો બહાર કાઢ્યા
હતા, તેના ઉપર અગ્નિગ્ની ગાથાની વ્યાખ્યા સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિચારવામાં
આવે તો, પવનથી વૃણુ ઉડી જાય, તેમ પૂર્વોક્ત નાસ્તિકની વાત ઉડી
જાય છે. પ્રથમ તો વાઘના પગલાં ચિતગ્વા સંબંધી જે દૃષ્ટાન્ત આપી
મત્ય પદાર્થનો અપલાપ કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે, તે ક્ષણવાર

તો ખાલજીવને શંકાશીલ કરે, તેમાં આશ્ચર્ય નથી. પરન્તુ પદાર્થ-તત્ત્વના જાણકારને તો આથી હાંસી થાય છે. ભલા ! દુનિયામાં વાઘ છે, તો તેની કદપના લોકોએ કરી. વસ્તુ ન હોત તો કદાપિ કદપના પણ થઇ શકતે નહિ. જેમકે શશશ્ચ ગની કદપના કોઇ પણ કરતું નથી પરલોક દુનિયામાં છે, ત્યારેજ તેની કદપના પણ થાય છે. નાસ્તિકે પરલોકના અભાવ સખન્ધમાં એમ ખતાવેલ હતું જે 'પરલોકી આત્માજ નથી, તો પરલોક ક્યાથી સિદ્ધજ થશે ?' આ સખધમા તેને એટલુંજ પૂછવું ખસ થશે કે 'પરલોકી આત્મા નથી, એવું તને જ્ઞાન ક્યાંથી થયું ? કારણ કે અરૂપી પદાર્થના જલદી નિષેધ કરી શકે, એવું જ્ઞાન તો તેને છે નહિ' તે એમ કહેશે કે 'હું તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી પિદ્ધ વસ્તુને માનું છું, બાકી કોઇ પદાર્થને માનતો નથી' તેના જવાબમાં એટલુંજ જાણવું જોઇએ કે 'વાર, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણનેજ માનનાર પિતા, પિતામહ, પ્રપિતામહ, ઇત્યાદિકની સત્તા સ્વીકારે તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી તો સિદ્ધ થશે નહિ અને વ્યવહારનો લોપ થશે વળી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જેને તે માને છે, તે અપ્રમાણ છે કે પ્રમાણ ? જો તેને અપ્રમાણ રૂપ માનશે, તો અપ્રમાણથી કોઇ વસ્તુને નિશ્ચય થશે નહિ, અને જો તેને પ્રમાણરૂપ કહેશે, તો ક્યા પ્રમાણથી તેને પ્રમાણરૂપ કહેશે ? પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી કહેશે, તો તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને, પ્રમાણ અથવા અપ્રમાણરૂપ કહેવા-જતાં અનવસ્થા દોષ આવશે અને કદાચ જો તેને અનુમાનથી પ્રમાણરૂપ માનવા જશે, તો અનુમાનથી પ્રમાણ રૂપ થયું' આ પ્રમાણે અનુમાન પ્રમાણ સિદ્ધ થયા ખાદ જીવાદિ તમામ પદાર્થો સિદ્ધ થાય છે

જીવ વિના જગત્ કેવળ જડરૂપ ગણાય જગત્માં પદાર્થો બે છે. એક ચેતન, બીજો જડ જડ પદાર્થના સખધથી મુક્ત થવા શાસ્ત્રકારો વારંવાર વિચારશીલ રહેવા ભલામણ કરે છે. ખારમો ગાથાની અંદર મોહથી દુઃખ અને દુઃખથી મોહ ખતાવેલ છે કીકજ છે, અજ્ઞાની માણસ દુઃખ-વસ્થામા વિશેષ મોહી બને છે, અને મોહી પુરૂષ પાપ કર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. પાપ કર્મથી દુઃખ થાય છે સૂત્રકાર કહે છે કે તમામ પ્રકારના મોહને છોડીને જ્ઞાન ગુણ સહિત બનો, અને આપણા આત્માને જેમ સુખ પ્રિય છે અને દુઃખ અપ્રિય છે, તેમ જગત્માં તમામ જીવોને તેજ પ્રમાણે સુખ પ્રિય અને દુઃખ અપ્રિય છે માટે કોઇને દુઃખ થાય, તેવી પ્રવૃત્તિ કરે નહિ, કેવળ આત્મસહિત થાય તે પ્રમાણે વિચરે, જો થોડો ધર્મ પણ સ્વર્ગનું કારણ છે, તોપણ સાધુધર્મ મોક્ષનું કારણ થાય, તેમા આશ્ચર્યજ શું છે ? કદાચ મુક્તિ ન થાય, તો સ્વર્ગતો અવશ્ય થાયજ, જેમકે:—

ગારં પિ અ ઓવસે નરે અણુપુલ્લિ પાળેહિં સંજણ ।

સમતા સવ્વત્થ સુવ્વત્તે દેવાણં ગચ્છે સ લોગયં ॥ ૧૩ ॥

સોચ્ચા ભગવાણુ સાસણ સચ્ચે તત્થ કરેજ્જુવક્કમં ।

સવ્વત્થ વિગીય મચ્છરે ઉચ્છં મિક્કલુ વિસુદ્ધમાહરે ॥ ૧૪ ॥

અર્થાત—ઘરમા રહેનાર ગૃહસ્થ પણ અનુક્રમે દેશવિરતિને પાળતો તેમજ સર્વત્ર સમભાવવાલો એવો પ્રતી પણ દેવલોકમા જાય છે, તો સાધુની શી વાત ? વીતરાગ દેવનુ અનુશાસન (આગમ) સાભળી, ત્રિલોકના નાથે સ્વાનુભવ પૂર્વક પ્રકાશિત કરેલ સયમ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરવા ઉદ્ધેષ કરવો. પામેલ સયમની રક્ષા કરવી, અને રાગદ્વેષના ત્યાગ પૂર્વક શુદ્ધાહાર ખેતાલીસ હોપ રહિત લેવો અને તે આહારથી સંયમની ઉજ્જવળતા વધે તેમ કરવું.

શ્રીવીરપરમાત્માના શાસનમા પક્ષપાતને દેશવટો મળેલો છે, જે કોઇ ચારિત્ર ધર્મની પાલના કરે, તે મુક્તિનગરમાં જઈ શકે ગૃહસ્થાવાસમા રહેલ પ્રાણી, જે સમભાવમા મગ્ન થાય, તો તે પણ સ્વર્ગાદિ ગતિ પામી મુક્તિ નગરમાં ધીમે ધીમે જઈ શકે છે કદાચ ઉચ્ચ ભાવમાં આરૂઢ થાય, તો ભાવચારિત્રના જોરથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ કરે કેવળજ્ઞાન મળ્યા પાદ શાસનદેવો સાધુનો વેષ અર્પણ કરે છે કારણ કે ગૃહસ્થાવાસમા કેવળીનુ કોઈ સન્માન ન કરે, અથવા પૂજે નહિ, કિંવા વાદે નહિ, તો કેવળ જ્ઞાનની આશાતના થાય કારણ કે વ્યવહારનયની પ્રવૃત્તિ બળવાળી છે ગૃહસ્થ ગમે તેવો જ્ઞાની થાય, તો પણ તે ગુરૂપદને યોગ્ય નથી. તેનાથી ધર્મલાભની આશીષ દઈ શકાય નહિ જ્યારે સાધુનો વેષ ધારણ કરે, ત્યારે તે ગુરૂપદને યોગ્ય તેમજ ધર્મલાભ દેવાને યોગ્ય ગણાય છે આવક પ્રતિમાધારી હોય, સાધુની તુલ્ય આચાર પાળતો હોય અને ભિક્ષા કરતો હોય, તો પણ ધર્મલાભ દે નહિ ધર્મલાભની આશિષ, કે જે સ્વધર્મને હાનિકારક નથી, તેમજ પરને અલાભકર નથી તેવો શુભાશીર્વાદ સાધુ આપે છે. પરંતુ વર્તમાનકાળમા કેટલાક જૈન નામધારી બિચારા ધર્મલાભ દેતા ડરે છે કેટલાક શાસ્ત્રના પરિચયથી સમજવા શીખ્યા છે, તે બિચારા અન્ધ પરપરામા પડેલા હોવાથી સાચાચાર અક્ષર ખોલી શકતા નથી કેટલાક તો વળી ધર્મલાભ કે જેને દરેક આચાર્ય મહારાજ સન્માનિત કરેલ છે, તેને નિન્દે છે, તેઓ પણ કર્મકિંચિત્કાંડમા ફૂંખેલા છે ધર્મ-

લાલ સ્થળે સ્થળે સૂત્રની ટીકામાં આપેલ છે. તેના અક્ષરો સ્પુટ છે. દશ-
વૈકાલિક સૂત્રના પિંડેષણાધ્યયનની ૧૮મી ગાથાની ટીકામાં સહેતુક ધર્મ-
લાલ આપવો કહ્યો છે, તથા ઠાણાંગ સૂત્રની વૃત્તિ વૃત્તિયાધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દે-
શમાં ધર્મલાલ સાધુએ આપેલ છે ઉત્તરોધ્યયન સૂત્રની ટીકામાં અરતિ
પરિષદ કથાનકમાં મહાસદેષ ધમ્મલાભિષં ધૃત્યાદિ સ્પષ્ટ લખેલ છે. તેમ
કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્રાચાર્યકૃત ત્રિપષ્ટિશલાકા પુરુષચરિત્રાદિમાં
સાધુએ ધર્મલાલ આખ્યાનો અધિકાર ઘણે ઠેકાણે છે. શ્રીનેમનાથ ચરિત્રના
દ્વિતીયસર્ગમાં આદિત સખધી એક શ્લોક નીચે પ્રમાણે છે.—

તત્રારુદ્ધેન દૃષ્ટશ્ચ કાયોત્સર્ગસ્થિતો મુનિઃ ।,

વાન્દિતશ્ચ મયા ધર્મલામં દત્ત્વેતિ સોઽવ્રજીત્ ॥ ૧ ॥

ધૃત્યાદિક ધર્મલાલનો અધિકાર છે એ પ્રમાણે દિગમ્બરો પણ
ધર્મલાલને પ્રમાણભૂત માને છે કદાચ કોઈ કદાચક્રગ્રસ્ત કહેશે કે ‘મૂળ
સૂત્રમાં ધર્મલાલ કયાં છે ?’ તેના જવાબમાં એટલું જ જણાવવું પડે તથા કે
“મહાનુભાવો ! મૂળ સૂત્ર પ્રમાણે તમામ કાર્ય કરતા હો, તો મૂળ સૂત્રમાં તે
છે કે નહિ, એ તમારો પ્રશ્ન સર્વથા અલખત, માનવા લાયક છે. અન્યથા
વિદ્વત્સમાજમાં ઉપહાસ્યને પાત્ર હો શ્રીવીરદેવના શાસનમાં મૂળ સૂત્ર,
નિર્યુક્તિ, લાખ્ય તેમજ ચૂલ્લિ વિગેરે તમામ પ્રમાણભૂત છે. પરમાત્માનું શાસન
આપણને રાગદ્વેષ ક્રમ કરવાનું સૂચવે છે આહે કોઈ પણ વ્યક્તિ હોય,
પરંતુ જો તે રાગદ્વેષથી મુક્ત હોય, તો તેને મુક્ત સમજવો. ભલે શૈવ,
વૈષ્ણવ, બૌદ્ધ, સાંખ્ય, મીમાંસક કે જૈન કોઈપણ હો, પરંતુ સમલાવથી
ભાવિતાત્મા જ હોય, તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે, એમાં સંદેહ નથી, એટલે જૈન
દર્શનની ખૂબી છે અકસોસ સાથે કહેવું પડે છે કે જૈનેતર દર્શનકાર
શૂદ્રને ઉપદેશ આપવામાં પાપ માને છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ શૂદ્રને ઉપ-
દેશ કરનાર નરકમાં જાય છે’ એ પ્રમાણે પણ કહે છે, જૂઓ—

ન શૂદ્રાય મર્તિ દયાનોઽચ્છિદ્રં ન હવિષ્કૃતમ્ ।

ન ચાસ્યોપદિશેદ્ધર્મં ન ચાસ્ય વ્રતમાદિશેત્ ॥ ૮૦ ॥

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૪

શૂદ્રને ખુદ્ધિ આપવી નહિ, (અદાસ) શૂદ્રને એકું આપવું નહિ,
(દાસ હોય તેને આપવું, આવો આશય ટીકાકારે કાઢેલ છે) હોમથી
ખણેલ આપવું નહિ, તેમ ધર્મનો ઉપદેશ કરવો નહિ. અને વ્રતનો આદેશ
ન કરવો, અને જો કોઈ કરે તો તે નરકે જાય.

યો હામ્ય ધર્મમાચષ્ટે ચઞ્ચૈવાદિશતિ વ્રતમ્ ।

સોઽસંજતં નામ તમઃ સહ તેનૈવ મજ્જતિ ॥ ૮૧ ॥

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૪

જે પુરૂષ શૂદ્રને ધર્મ કહે, અથવા વ્રતને ઉપદેશ કરે, તે પુરૂષ અસંવ્રત નામના નરકમાં, તે શૂદ્રની સાથે જ હૂંબે છે અર્થાત્ કહેનાર અને માંભળનાર બંનેની દુર્ગતિ થાય છે. પૂર્વોક્ત અર્થ ગર્ગ્યપિને પણ સમ્મત છે, જેમ કહ્યું છે —

સ્નેહાલ્લોભાચ્ચ મોહાચ્ચ ચો વિપ્રોઽજ્ઞાનતોઽપિ વા ।

શૂદ્રાણામુપદેશં તુ દદ્યાત્સ નરકં વ્રજેત્ ॥ ૧ ॥

સ્નેહથી, લોભથી, મોહથી અને અજ્ઞાનથી જે બ્રાહ્મણ શૂદ્રને ઉપદેશ કરે, તે બ્રાહ્મણ નરક પ્રત્યે જાય છે

સંજનને ! પૂર્વોક્ત ત્રણ શ્લોકો આપ જોઇ ગયા, તેમાના પ્રથમના બે મનુસ્મૃતિના છે, અને ત્રીજો શ્લોકો ગર્ગ્યપિને છે તે ત્રણે શ્લોકો શૂદ્રને ખુદ્ધિ, ધર્મ અને વ્રત રૂપ રત્નની પ્રાપ્તિ ન થવા દેવામાં મોટા વિઘ્નભૂત છે, અથવા કહ્યાણુ રૂપ વાટિકામા જતા અટકાવવામા એક કિલ્લા રૂપ છે, અથવા તો કહો કે બ્રાહ્મણોના જૂલમના એક નમૂના રૂપ છે. અહો ! જોને ઉપદેશ દેવામાં નરક થાય, ત્યારે તો પછી તે શૂદ્રોનું અન્ન ખાવામા બાધી પણ શું રહે ? પરંતુ તેઓના પેટ ભરાણા નહિ, ત્યારે શૂદ્રનું અન્ન પણ પવિત્ર મનાયુ, અને શૂદ્રનું કહ્યાણુ કેવળ બ્રાહ્મણોનું પેટ ભરવા ઉપર રહ્યું હોય સ્વાર્થ ! તે પરમાર્થ જોયો નહિ નીતિ તને યાદ રહી નહિ તું લોક વ્યવહારને ભૂલી ગયો જમાનો આગળ જતા નીતિને આવે છે. તેની તને ખબર રહી નહિ પૂર્વોક્ત શ્લોકની ટીકા કરનારે મનુના ઉપદેશથી ઉલટો અર્થ કાઢેલો છે, તે એવી રીતે કે ‘વચ્ચે બ્રાહ્મણ રાખી ઉપદેશાદિ તમામ કાર્ય કરવું’ આ પ્રમાણે એક જતનો દલ સમજાય છે કોઈ શૂદ્ર પ્રાયશ્ચિત હોવા આવેલ, તે પુષ્કળ દ્રવ્ય આપવા તૈયાર થયેલ હોવો જોઈએ, હવે જો કોઈ રીતે ન કાઢે, તો સ્વાર્થ સરે નહિ વચ્ચે બ્રાહ્મણ રાખી કાચે કરવું, એ વાત મનુજીને સમ્મત હોત, તો તે એક શ્લોક બીજો લખી દેત ગર્ગ્યાચાર્યે તો સ્નેહથી, લોભથી, મોહથી, અજ્ઞાનથી કોઈપણ પ્રકારે ઉપદેશ કરે, તો બ્રાહ્મણ નરકે જાય, એમ લખેલું છે. આ પ્રમાણે લખાણુ પણ કોઈ કારણને લઈને થયેલ છે. જેમ બ્રાહ્મણોને અને ક્ષત્રિયોને

વેર થયેલું હતું, તે પ્રમાણે કોઈ સમયપર શૂદ્રોએ બ્રાહ્મણોનું કાર્ય કરેલું નહિ હોય, તેથી શૂદ્રોને ધર્મોધિકારથી દૂર કર્યા હશે થોડા કાળ સુધી બ્રાહ્મણોએ પણ હિંદુસ્થાનમાં ખૂબ મનમાની ધાંધલ ચલાવી છે; તે વાત મનુસ્મૃતિથી સ્પષ્ટ થાય છે જેમકે તેના અગ્યારમાં અધ્યાયમાં કહ્યું છે.—

યજ્ઞશ્ચેત્ પ્રતિરુદ્ધઃ સ્વાદેકેતાદ્ગેન યજ્ઞનઃ ।

બ્રાહ્મણસ્ય વિશેષેણ ધાર્મિકે સતિ રાજનિ ॥ ૧૧ ॥

યો વૈશ્યઃ સ્યાદ્વહ્નપશુર્હીનક્રતુરસોમપઃ ।

કુટુમ્બાત્તસ્ય તદ્ દ્રવ્યમાહરેદ્ યજ્ઞસિદ્ધયે ॥ ૧૨ ॥

રાજ ધાર્મિક વિષમાન હોય, તે વખતે અને એક અગ વડે ક્ષત્રિય અથવા બ્રાહ્મણનો યજ્ઞ રોકાયેલો હોય તો, જે કોઈ વૈશ્ય ઘણા પશુવાળો હોવા છતાં યજ્ઞ ધર્મ માનનાર ન હોય, તથા સોમપ ન હોય, તો તેના કુટુંબથી તે વસ્તુ હઠ વડે અથવા ચોરીથી હરણ કરવી. આનું કારણ એજ કે ફરિયાદ કરે તો પણ રાજ તે ધર્મના હોવાથી પકડાય નહિ. આટલેથીજ બ્રાહ્મણો સંતોષ નથી પામ્યા; તેજ અધ્યાયમાં આગળ જતાં ધાડ પાડવામાં પણ પુણ્ય બતાવેલ છે —

યોઽસાધુભ્યોઽર્થમાદાય સાધુભ્યઃ સંપ્રયજ્ઞતિ ।

સ કૃત્વા પ્લવમાત્માનં સંતારયતિ તાવુમૌ ॥ ૧૫ ॥

જે પુરૂષ, અસાધુ કૃપણ યજ્ઞાદિકર્મહીન હોય, તેની પાસેથી ધન લઈ, સાધુ એટલે કે ઉત્તમ બ્રાહ્મણાદિકને આપે, તે પુરૂષ પોતાના આત્માને તારવા સાથે તેઓ બંનેને પણ તારે છે

ઇત્યાદિક વાતો, અસર્વજ્ઞના શાસ્ત્રમાં ઉપલબ્ધ થાય છે વાચકો ! જે ખલારકારથી ધર્મ થતો હોય તો, કહેવું જોઈએ કે એવા ઉન્નત રાજાઓ પણ હિંદુસ્થાનમાં થઈ ગયેલ છે, કે જોઓએ હિંદુ, જૈન અને ખ્રીસ્તોનાં દેવાલયોને પાયમાલ કર્યા છે, તેમ જોર જીલમથી જોઓએ મનુષ્યોને વંદલાબ્યા છે. તેઓની પણ સદ્ગતિ થવી જોઈએ પરંતુ યાદ રાખવું જોઈએ કે અન્યાયથી ધર્મ થતો નથી વીગ પરમાત્માનો ઉપદેશ એક વખત તટસ્થ પણે અનુભવવામાં આવે, તો અન્ય ઉપદેશ તુરંત લાગશે. પરંતુ જે કુલ ધર્મ હોયછે, તેનું ગમે તે પ્રકારે સમર્થન કરવા મનુષ્યોની બુદ્ધિ થાયછે નવીન મતાનુયાયી કેટલાક પુરૂષોને શાસ્ત્રોના અમુક ભાગ ચા શ્લોકો રચતા નથી, ત્યારે તેને કોપક કહી દૂર કરવા એટા કરે છે, અથવા અર્થો ખદલવા પરિશ્રમ કરે છે. લલા ! એટલો પરિશ્રમ ન કરતાં, જે કદ્યાણના અભિલાષી

હોય, તો તેવા પરસ્પર વિરોધવાળાં શાસ્ત્રોનો સંસર્ગ દૂર તળે, જ્યાં અઘડો રહેજ નહિ. ધર્મશાસ્ત્રમાં હિંસા, મૃષાવાદ, અદત્તઅહિણુ, મૈથુનસેવન અને પરિગ્રહનું પ્રતિપાદન હોતું નથી. પાંચ મહાપાપનાં કારણો અથવા પાપોનું કોઈ પણ પ્રકારે કથન સભવેજ નહિ. જો તેનું કથન માલુમ પડે, તો તે શાસ્ત્ર નહિ, પણ શસ્ત્ર સમજવું. વીરપરમાત્માના શાસનમા પૂર્વોક્ત પાંચ આશ્રવોને ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ છે. ક્યાય પણ આશ્રવોથી ધર્મ માનેલો નથી જૈન સાધુઓને પાંચ આશ્રવોથી દૂર રહેવા સૂત્રોમા ઠેકાણે ઠેકાણે ઉપદેશ કરેલો છે. ઉત્સર્ગની રક્ષા કરવા માટે કોઈ સ્થાને અપવાદ પણ ખતાવવામા આવેલ છે, તો તે પણ ખીજને કલેશકર તો નહિ

સાધુપદને ચારે વર્ણવાળાઓ સ્વીકારવાને અધિકારી છે. ગમે તે વર્ણનો સાધુ થયો હોય, પરંતુ તમામને સરખો હક્ક છે બ્રાહ્મણસાધુને બ્રહ્મર્ષિ, અન્યને નહિ તેમજ બ્રાહ્મણ તેજ દડ ધારણ કરે, અન્ય નહિ, એમ કાંઈ છેજ નહિ ગમે તે સાધુ થાય, પણ ગુણાધિકથી અધિક માનવામાં આવેલ છે. શરીરાધિક અથવા તો જાતિ અધિક, તે અધિક માનવામા આવેલ નથી જનામા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ ગુણો નિર્મળ દેખાય તેનેજ પૂજ્ય, માનનીય, અને સ્તવનીય ગણાય છે. બ્રાહ્મણો કેવળ શંકરાચાર્ય સિવાય અન્યને નમસ્કાર કરતા નથી, જ્યારે ગિયારા ખીજ સાધુઓ બ્રાહ્મણોને નમસ્કાર કરે છે, ત્યારે બ્રાહ્મણો ભણાવે છે ભલા ! ગમે તેવો સાધુ હોય, પરંતુ ત્યાગી છે, કચન કામિનીનો સગ છોડેલ છે, તેને નમાવવો ઉચિત ગણાય નહિ પરંતુ અતિ સર્વત્ર વર્જવા ખતાવેલ છે, છતાં અતિ કરનાર માટે અતિ આચાર અનાચાર ગણાય છે. મહાનુભાવો ! ગુણનું માન થાય, તોજ વાજખી ગણાય વિના ગુણ કલ્યાણ થાય તેમ નથી જાતિ, શરીર, આત્મા, વર્ણ યા કુળથી બ્રાહ્મણ કહેવાય નહિ કદાચ હકથી બ્રાહ્મણ કહેવરાવે, તો તેમાં કાંઈપણ કલ્યાણ નથી જ્યારે શમ, દમ, વૈગમ્ય, પરોપકાર અને સન્તોષાદિક ગુણગણ પેદા થશે, ત્યારેજ આત્મોન્નતિ થશે જેની આત્મોન્નતિ થઈ, તે વાસ્તવિક રીતે ઉચ્ચ જાતિવાળો થયો ગમે તે જાતિનો હોય, પરંતુ ધર્મોપદેશમાં તેમજ વ્રતમા સમાન અધિકારી છે જે દર્શનમાં પક્ષપાત છે, તે દર્શન તેટલા વિચારમા આગળ વધેલ નથી ખાનપાન કરવું ન કરવું તે માટે કંઈ આગ્રહ નથી, તે તો દેશાચાર, કુલાચાર, સમય અને પ્રેમપર આધાર રાખે છે ધર્મ સર્વને માટે છે, આવો પક્ષપાત રહિત ઉપદેશ વીરપરમાત્માનો છે ગમે તે જાતિનો માણસ ચારિત્ર પાળે, તે સ્વર્ગોપવર્ગને

પામે. જાતિનો ઝઘડો આપણે શાંત ચિત્તથી વિચારીએ તો થોડા કાળનો છે. એક ઠેકાણે મેં જોએલ-વાએલ છે, કે પૂર્વે જગત્ એક વર્ણવાળું હતું, તે ગુણ ક્રિયાના વિભાગે ચારભાગોમાં વ્યવસ્થિત થયું, હવે ભલે ચારના ચારસો ભાગ થાય, તેની દરકાર નથી, પરન્તુ ધર્મ ક્રિયામાં અમુક અધિકારી નથી, એમ કહેવું તે બિલકુલ ગેરવાળખી લાગે છે. શૂદ્ર હો કે ક્ષત્રિય હો, જાને આત્મ-વીર્યમાં સરખા છે ઉત્તમ કુળ ક્ષત્રિયોનું છે, તેજ કારણથી તમામ તીર્થંકરોનો જન્મ તેજ કુળમાં થયો છે. તથાપિ શૂદ્ર કુળનો હક્ક કમ નથી. જે કોઈ આત્મવીર્યનો ઉપયોગ કરશે, તે કર્મનો ક્ષય કરશે. અથવા કર્મ બાંધશે ધર્મ રસ્તે ઉપયોગ કરે, તો મુક્તિ અને અન્ય રસ્તે ઉપયોગ કરે તો ભુક્તિ. ખસ ! પ્રસંગોપાત્ત આટલું કહી પુનઃ શ્રીવીરપ-રમાત્માનો અથવા ઋષભદેવ પ્રભુનો ઉપદેશ સંસારની અસારતાનો સૂચક છે તે, ખતાવવામાં આવે છે.

કર્મ લોગવવામાં એકાકીપણું.

सर्वं नञ्चा अहिंसे धम्मद्वी उवहाणवीरिए ।

ગુત્તે જુત્તે સદા જયે આયપરે પરમાયતદ્વિતે ॥ ૧૫ ॥

વિત્તં પસવો ય નાઈઓ તં વાલે સરણં તિ મન્નદ્ધ ।

एते मम तेषु वी अहं नो ताणं सरणं न विज्झई ॥ ૧૬ ॥

અર્થાત્—હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય પદાર્થને જાણીને સત્ય સર્વજ્ઞ કહેલા માર્ગનો આશ્રય લે, ધર્મોર્થી તેમજ બળવીર્યને નહિ ગોપવતાં તપસ્યા કરે, વળી મન, વચન અને કાયાના અયોગ્ય વર્તનને રોકનાર, જ્ઞાનાદિ ગુણ સંપન્ન, આત્મા અને પરંપન્નેની ઉન્નતિ કરવામાં સદા યતનવંત, તથા મોક્ષાર્થી, (૧૫) વળી સુવર્ણાદિ દ્રવ્ય, ગો, મહિષી વિગેરે જનાવરો, અને માતા પિતાદિ જ્ઞાતિઓને બાળજીવ શરણ માને છે ‘એ મારા છે,’ ‘હું તેઓનો છું,’ એ પ્રમાણે સમજે છે. રોગના ઉપદ્રવમાં અથવા દુર્ગતિમાં ગમન કરતી વખતે પૂર્વોક્ત દ્રવ્યાદિ પ્રતિબંધક નથી, એ પ્રમાણે જ્ઞાનાભ્યાસને લીધે સમજી શકતો નથી. (૧૬).

પંદરમી ગાથામાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે, જ્ઞાની પુરૂષ જ્ઞાન વડે વસ્તુતત્ત્વને જાણીને સર્વજ્ઞના માર્ગને પ્રમાણ કરે. પ્રમાણ કરવા માત્રથી સંતોષ ન માને, પરન્તુ ધર્મોર્થી થઈ આરિન્ધર્મ પ્રત્યે આત્મવીર્યનો ઉપયોગ કરે. અર્થાત્ કર્મ ક્ષય કરવા માટે અમોઘ શસ્ત્ર રૂપ-તપનો

આદર કરે. તે તપ પણ વિચાર પૂર્વક જ કરે કે જેની અંદર અન્ય જીવને બિલકુલ પીડા થવા પામે નહિ. સંસારમાં ઘણા જીવો રાજ્યના, સ્વર્ગના તેમજ ધનના આકાંક્ષી બની સદૌષ તપ કરે છે કેટલાક તો છકાય જીવની વિરાધના પૂર્વક પંચાગ્નિ તપ કરે છે, વળી કેટલાક અસાનીઓ તો નર્મદા નદીની સેવાલ અને માટી ખાધને રહે છે, તેઓને જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી, મહાપાપ ખાધે છે સેવાલમાં અને માટીમાં અનન્ત અને અસંખ્ય જીવો રહેલા હોય છે, તેનો તેઓ નાશ કરે છે. જો કે તેઓ કષ્ટક્રિયા કરે છે, અને રસાદિકનો ત્યાગ કરે છે, તેથી ભવાન્તરમાં રાજલક્ષ્મી વિગેરે પામે, પરંતુ પાપાનુબન્ધી પુણ્ય હોવાથી તેવા રાજ્યોને પણ સ્વાર્થી મનુષ્યોનો સગ મળવાથી ધર્મ સાધનને બદલે અધર્મ સેવન કરે છે, અને બિચારા નરકાદિ દુર્ગતિમાં જઈ જઈને સુખ અનુભવેલું હોય છે, તે કરતા અનન્ત દુઃખ અનુભવે છે. તેવા સદૌષ તપ તો અનર્થનું મૂળ થાય છે, તેથી તપસ્વી પુરૂષોએ અન્યને પીડા કરે, એવો તપ કરવો નહિ હમેશાં મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગને અશુભમાર્ગથી ખચાવી શુભ માર્ગમાં જોડવા, અને નિરંતર સ્વપરના કલ્યાણ માટે પ્રયત્ન કરવો તમામ સાંસારિક સુખોનો ત્યાગ કરી મુક્તિના સુખ પર ધ્યાન દેવું. તમામ સુખ નાશવત છે, તથા દુઃખ મિશ્રિત છે, તેટલા માટે જ્ઞાની પુરૂષ હેય અને ઉપદેય વસ્તુને ધ્યાનમાં રાખી તે કરણી કરે, કે જ કરણી મુક્તિમાર્ગને સરલ કરે. અને જીવને મુક્તિમંદિરમાં લઈ જાય. પરંતુ ૧૬ મી ગાથામાં લખેલ અશરણને શરણ માનનાર જીવો જગત્માં ઘણા એક છે કનક, પશુ અને માતા પિતાદિ કોઈને શરણભૂત થયા છે ? ભલા, સ્વકીય શરીર તો શરણ થતું નથી, તો પછી અન્ય વસ્તુઓ તો કયાંથી શરણ થાય ? પરંતુ અજ્ઞાન, જેવી રીતે જીવોને અધારામાં લમાડે, તેમ તેઓ ભમે છે. મોહરાજ નવી નવી મુક્તિઓથી જીવોને ફસાવી સ્વરાજ્યની બહાર તેઓને જવા દેતો નથી સંસાર છોડનાર કેટલાક પુરૂષો બિચારા મોહના ફદમાં ફસી, મૂળ માર્ગથી ખસી, ઉલટા માર્ગમાં જઈ પડે છે ન તો સાધુ, અથવા ન તો ગૃહસ્થ, ખન્ને પક્ષોથી પરિભ્રમ્ણ થઈ સંસાર-સમુદ્રમાં ગોથાં મારે છે, તેનું મૂળકારણ આપણે ક્ષણવાર શાંત ચિત્તથી નિહાળીએ તો અજ્ઞાનજ છે અહિં આ કેટલાએક જીવોને શકા થવાનો સમય છે કે 'કેટલાક સાધુ, સૂત્ર સિદ્ધાંતના જાણુ, અને પદ્મીધર હોવા છતાં પણ કોઈ વાર ધર્મના ચક્રમાં આવી અનર્થ કરે છે. તેનું શુ કારણ ?'

આ શંકાના સમાધાનમાં એમ સમજવું જોઈએ કે, તેઓને દ્રવ્યજ્ઞાન છે, પરંતુ સ્પર્શજ્ઞાન નથી. જેના હૃદયાદર્શમાં સ્પર્શજ્ઞાન પ્રતિબિંબિત થએલ છે, તે સાધુ કદાપિ અનર્થ કરે નહિ. કદાચ થઈ જાય, તો તેવી ખાખતને વિષ સમાન સમજી છોડી દે.

આર્દ્રકુમાર, અરણિકમુનિ અને નન્દિષેષુ જેવા પણ એકવાર કર્મના યોગે પતિત થયા, તથાપિ પતિતાવસ્થામાં પણ અપતિત જેવા. તેઓ કેવળ કર્મરૂપ દેવું દેવા ખાતર રોગની માફક ભોગ ભોગવતા હતા તે પ્રમાણે વર્તમાન કાળમાં થઈ શકવું દુર્લભ છે પરંતુ ‘જગ્યા ત્યાંથી સવાર,’ એમ ધારી ચેતે, તેનેજ જ્ઞાની અને ધ્યાની સમજવો. પરંતુ દોષને ઠગવા અસતીની માફક દલ સેવે, તેનું ઉભયદોષમાં અકલ્યાણ છે કારણ કે, ‘પાપીનું’ પાપ છાનું રહેતું નથી પાપ પ્રકટ થવાથી આ ભવ ગયો, તેમ પરભવમાં પણ તે પાપનાં કટુફળો ભોગવવાં પડે છે. જરા સ્વયં એકાંત ખેસી વિચાર કરે તો જીવ કદાપિ પાપ કરે નાહ પરંતુ ‘ધકેલ પંચા દોઢસો’ ની માફક કરનાર જીવ અશરણને શરણુ માને છે, શાસ્ત્રકારો તેને મૂર્ખ સમજે છે. જે વસ્તુને, સખન્ધી માનવામાં આવે છે, તે વાસ્તવિક રીતે સખન્ધી નથી. જેમ કહ્યું છે કે —

ઋદ્ધિ સહાવતરલા રોગજરાભંગુરં હ્યં સરીરં ।

વોળં વિ ગમણસીલા ણો કિચ્ચિ હોજ્જ સગંધા ॥ ૧ ॥

તેમજ વળી,

માતાપિતૃસહસ્રાણિ પુત્રદારશતાનિ ચ ।

પ્રતિજન્મ નિવર્તન્તે કસ્ય માતા પિતાપિ વા ॥ ૧ ॥

સ્વભાવે ચંચળ એવી ઋદ્ધિ, તથા રોગ અને જરા વડે વિનશ્વર શરીર, એ ખન્ને પણ જવાના સ્વભાવવાળાં છે, તેમા કિંચિત્ માત્ર સખન્ધ થઈ શકતો નથી

દરેક જન્મમા માતાપિતાદિ ભિન્ન ભિન્ન હજારો થયા, તેમ પુત્ર અને સ્ત્રી પણ સેકડો થયા, માટે કોની માતા અને કોના પિતા ? કેવળ કર્મકૃત સખન્ધ છે, તે કંઈ શરણુ થઈ શકે નહિ, આજ વાત સૂતકાર પણ કહે છે —

અન્નભાગમિતં મિ વા દુહે અહવા ઉક્કમિતે મવંતિણ ।

પગસ્સ ગતીય આગતી વિદુમંતા સરણ ન મન્નહ ॥૧૭॥

સર્વે સચક્ષ્મ કપિયા જવિયત્તેજ દૂષ્ણે પાણિણો ।

હિંલંતિ મયાડલા સડા જાઈ જરા મરણેહિં મિદ્દુતા ॥ ૧૮ ॥

અર્થાત્—પૂર્વોપાર્જિત અશાતાવેન્નીય કર્મના જોરથી દુઃખ આવવા સમયે અથવા જમે તે કારણોથી આયુષ્યકર્મ ક્ષીણ થવા સમયે અને મરણ સમયે વિનાશ પુરૂષો વિચાર કરે છે કે, ‘હવે કરેલા કર્મો એકલોજ ભોગવે છે જાતિ અને આગતિ પણ કર્મોનુસાર એકલોજ કરે છે ધન, માલ, પુત્ર, પરિવાર, માતા પિતાદિ કોઈ રક્ષણ કરી શકતું નથી કેવળ મોહનીય કર્મના જોરથી અશરણને શસ્ત્ર મનાયછે જાણકાર પુરૂષો ધનાદિને મરણ માનતા નથી

મર્મ હવે સ્વસ્વ કર્મોનુસાર એકેન્દ્રિયાદિ યોનિયોમા પરિભ્રમણ કરે છે, ત્યાં અવકાશ દુઃખો વડે દુઃખી થતા પ્રાણીઓ ભયાકુલ થઈને જ્યાં ત્યાં જમે છે તેમ જાતિ, જરા અને મરણાદિ વડે ઉપદ્રવ પામતા મૂર્ખો પીડા પામે છે દુઃખને સમયે દરેક હવે પ્રભુને યાદ કરે છે, સંસારને અસાર સમજે છે, ત્યાંથી પુરૂષોને ધન્યવાદ આપે છે અને ત્યાગ માર્ગને પસંદ કરે છે તેવીજ રીતે આયુષ્યની સમાપ્તિ સમયે અશ્રુપાત કરે છે હાલ ! હવે મારું શું થશે ? ધન, માલ, પુત્ર, પરિવાર કોઈ સાથે આવશે નહિ કરેલ કર્મનાં કટુ-ફળો એકલાને ભોગવવા પડશે કોઈ પણ મદદગાર ખની શકનાર નથી જમકે—

एकस्य जन्ममरणे गतयश्च शुभाशुभा भववर्ते ।

तस्मादाकालिकहितमेकैर्नैवात्मनः कार्यम् ॥ ૧ ॥

જન્મ મરણ એકલાને ધાય છે, ભવાવર્તમા શુભાશુભ ગતિઓ પણ એકલોજ કરે છે, તેજ કારણથી જન્મથી લઈ મરણ પયેન્ત એકલાએ આત્મહિત કરવું. તેમજ.—

एकौ करेइ कर्म फलमवि तस्सिक्कउ समणुहवइ ।

एकौ जायइ मरइ च परलोचं एकमो जाइ ॥

. એકલો કર્મ કરે છે, તે કર્મનું ફળ પણ એકલોજ અનુભવે છે, એકલો મરે છે તેમજ એકલો જન્મે છે, અને પરલોકમાં પણ એકલોજ જાય છે

પૂર્વોક્ત વાત હવે સ્વયં અનુભવેલ છે, પરંતુ મમયપર ભૂલી જાય છે દુઃખના સમયે અથવા મરણ સમયે યાદ આવે તો તે શા કામનું ? અગ્નિ લાગ્યા પછી ફૂલો ખોલેલા કામને નથી પ્રથમથી કરેલ કાર્ય કામ આવે છે, તેજ કારણથી શાસ્ત્રકારો લખ્ય હોવાને નવી નવી યુક્તિઓ પૂર્વક મસ્ખલે છે, પરંતુ હાલે કર્મો હવે મમજતા નથી મરણ સમયે રૂએ, તેથી શું થનાર

છે ? ઉલટું હાંચ હાંચ કરી ખમણું... કર્મ ખાંધે છે, માટે બન્ધ સમયે ચેતવું અને ઉદય સમયે શાંતિ પૂર્વક વેદવું. જીવો સહજ ભાવથી જે કર્મ ખાંધે છે, તે રેતા પણ છૂટતાં નથી. અઢારમી ગાથામાં સ્પષ્ટ બતાવેલ છે કે, જીવો સં-સારરૂપ મહાસાગરમાં સ્વકૃત કર્મોનુસાર એકેન્દ્રિય અવસ્થામાં અવ્યક્ત દુઃખો સહે છે, કે જે દુઃખો નારહીના જીવોથી અનન્તગુણા છે. ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને પૂછ્યું કે, ' મહારાજ ! નિગોદના જીવોને કેવું દુઃખ છે ? ' તેના ઉત્તરમાં ભગવાને કહ્યું કે, ' હે ગૌતમ ! નારહીના જીવો તીવ્ર અશાતાવેદનીય અનુભવે છે તે કરતાં અનન્ત ગુણુ દુઃખ નિગોદના જીવો અનુભવે છે. તે નિગોદની અન્દર આ જીવ ઘણો કાળ રહ્યો, અનુક્રમે અકામનિર્જરાના જોરથી વધતાં વધતાં આ સમય આવ્યો. હવે જે ધારે તેમ કરી શકે તેમ છે; પરંતુ ભાગ્ય વિના કાંઈ બની શકે નહિ. મળેલ સામગ્રી વ્યર્થ જાય તેમ તો નહિ, પરંતુ તેજ સામગ્રી પુણ્યહીનને ઉલટી પરિણમે છે આજકાલના ક્રેટલાક જીવો ખિચારા ધર્મ કંચણી કરવી તો દૂર રહી, પણ બીજા કરનારને પણ લેખ, વ્યાખ્યાન અથવા ગુપ્ત મિત્ર મંડળ દ્વારા નિન્દે છે, ત્યારે બીજા જીવો પ્રમાદાધીન થઈ સમય ચૂકે છે આ ઉપર નીચેનું દૃષ્ટાંત ખાસ વિચારવા જેવું છે.—

“ એક વેપારીની સ્ટીમર, કે જે હીરા, માણિક્ય, ચાહી અને સુવર્ણ વિગેરે એક અખજ રૂપિયાનો માલ લઈને ચીકાગોથી ઉપડી હતી. તે રસ્તામાં અનેક ઉપદ્રવોને દૂર કરતી, ખારામાં સહીસલામત આવી પહોંચી. સ્ટીમર સહીસલામત આવી પહોંચવાની ગુણાલીમાં ખહાર (અવાજ) થયા. તે શેઠે કાને સાંભળ્યા તેના કમ્પાને શેઠને ઘરે જઈ સ્ટીમર ખંદરમાં આવી પહોંચવાની ખબર આપી અને તેની સાથે સામાન ઉતારવાને માટે પણ કહી ગયો, શેઠને તે વાતની ખુશી થઈ, પરંતુ તે સમયે શેઠ પોતાના મિત્રો સાથે સોગઠાખાણની રમત રમતો હતો. તેથી કોઈ મુનીમને હુકમ કરી શક્યો નહિ. ‘આ ખાણ પૂરી કરી હમણાજ ઉઠુ છુ, ’ એમ વિચાર કરી, ખાણ રમતોજ રહ્યો, પરંતુ આનદમાં અને રમત ગમતમાં જે કાળ ગયો, તેની ખબર રહી નહિ. થોડી વારમાં મૃત્યુ અસ્ત થયો દીવાળતી થઈ ગઈ શેઠે વિચાર્યું કે પ્રાતઃકાળ થતાં જલદી માલ ઉતારવાનું કામ કરીશું, બીજું કામ નહિ કરીએ; એમ વિચારી થોડી વાર ગપાટા હાંકી શેઠજી ભવનમાં શયન કરવા પધાર્યા. રાત્રીના દશ વાગે અકસ્માત આંધી ચડી વીજળી થવા લાગી. મેઘરાજ મોટા ગડગડાટથી આકાશમાં ત્રાસદાયક ગર્જના કરવા લાગ્યો પવન વિચિત્ર ગતિવાળો થયો. જીવો મકાનો જમીનદોસ્ત થવા લાગ્યો સમુદ્રના કલ્લોલો શેલશૂંગની

ઉપમા વહન કરવા લાગ્યા. નાવ અને સ્ટીમરો હોંચકાની માફક ઝુલવા લાગી. ખાંધેલ ખંધનોથી મુક્ત થઇ ખંદરની બહાર નિકળી પડી. પેલા ખેલાડી શેઠની સ્ટીમર પલ્લુ માલ સહિત સમુદ્રમાં ફીડા કરવા લાગી, એટલે કે, બાંહે ' મારો શેઠ રમે છે. તો હું પલ્લુ કેમ ન રમું ? ' એમ ખતાવતી હોય, તેમ દેખાવા લાગી ખોજ તરફ ગેઠની નિદ્રા ઉઠી ગઇ અને ગેઠ વિચાર વમળમાં પડ્યો કે, ' આ તોફાનમાં સ્ટીમર ખચવી મુશ્કેલ છે. છતાં ખચે તો એક લાખ રૂપીઆનું દાન ગરીબ લોકોને કરીશ એક લાખ રૂપીઆ દેવની ભક્તિમાં, એક લાખ રૂપીઆ ગુરુભક્તિમાં, એક લાખ ધર્મોન્નતિમાં અને એક લાખ વિવાદો વગેરેની સહાયતામાં, એમ પાંચ લાખ રૂપીઆ ખરચીશ. હે પ્રભો ! હે શાસ્ત્રનદેવો ! કાંઈ રીતે મારી સ્ટીમર સહીસલામત ગમ્મો. ' ! ઇત્યાદિ વિચારમાં પડેલ છે, તેટલામાં સ્ટીમરરક્ષકો ગેઠ પાસે ખરાખર ૧૧૧ વાગ્યે આવ્યા અને સમાચાર આપ્યા કે, ' મહારાજ સ્ટીમર ખારાથી બહાર નિકળી ગઇ, તેનો કાંઈ પતો નથી કે, કંઈ દિશામાં ગઇ ? અમે એક ઠંલાક સુધી મરણનો ભય દૂર કરી મહેનત કરી, પરંતુ દૈવકોપ આગળ મનુષ્યોનો ઉપાય નહિ. ' આમ કહી તેઓ ઘર તરફ ગયા. પેલી અનાથ સ્ટીમર પાણી પીને ફૂળી મરી

પ્રાત કાળમાં શેઠ સમુદ્ર કિનારે જઇ તપાસ કરે છે, પરંતુ તેનું નામનિશાન પણ કાંઈ મળ્યું નહિ અશ્વપાત કરતો શેઠ ઘર તરફ સિધાવ્યો. જૂઓ, વીમા ઉતરી ગયા, હજારો ખરાખા કાખ્યા, સહીસલામત ઘર પર આવી, પરંતુ માલ ઉતારવા સમયે પ્રમાદ કરવાથી કેટલું બધું નુકશાન થયું. લેણદારો ઘર પર આવ્યા, તુરતજ દીવાળું નિકળ્યું, અને લાખોની આખર કોડીની થઇ. "

વાચક ! શેઠનું ચરિત્ર વાચી તમે ગેઠને જરૂર મૂર્ખ ગણશો, પરંતુ જો તેનો ઉપનય વિચારવામાં આવે, તો તે ગેઠ કરતાં સંસારી જીવો અધિક મૂર્ખ છે, એમ હૃદયાદર્શમાં સ્પષ્ટ માલૂમ પડશે.

સંસારી જીવોની સ્ટીમર નિગોદ રૂપ સ્ત્રીકુળોથી ચાલી છે, જ્યાં તે અનંતકાળ સુધી પડી રહી હતી. ત્યાંથી પૃથ્વીકાય, અપકાય, અગ્નિકાય, વાઉકાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિ રૂપ મહાસાગરમાં અસખ્ય કાળ રહી, ત્યાંથી કથંચિત્ ખેંદ્રી, તેષ્ઠ્રી અને ચતુરિન્દ્રિયરૂપ કાળાપાણીમાં સખ્યતો કાળ વીતાવ્યો. શુભ પ્રુણ્ય રૂપ પ્રવનના જોરથી સ્ટીમર-આગળ વધી પથેન્દ્રિયના અનેક લેટો છતાં ચાર લેટોરૂપ ખરડના પહાડોમાં અથડાતી અથ

ડાતી મનુષ્ય લોક રૂપ પીસ્તાળીશ લાખ યોજનના વિસ્તારવાળા મહાસમુદ્રમાં આવી પહોંચી અનાર્ય દેશ રૂપ લયંકર ખરાખાઓ ઝાળંધી જઈ અનાર્ય દેશ રૂપ શાંત સમુદ્રમાં દાખલ થઈ. જે કે શાંતિ પ્રધાન તોપણ સમુદ્ર, તેમાં પણ કેટલોક લાગ અનાર્ય પ્રાયઃ ભિલ્લ, પુલ્લિદ, નાહાલ, કાહાલ, ખર્ખર, સૈનિક, કૈવર્ત, ખસિક, લખ, મખ, વિગેરે ગભીર તોફાનોને દૂર કરી ખાસ ઉત્તમ કુળ રૂપ સમુદ્રના કિનારા ઉપર આવી છે, પરંતુ ચોરી, શીળી વિગેરે, પાંચ વર્ષ સુધી, અનેક કલ્લોલોની માળામાં સ્ટીમર ગોથાં મારે છે, ત્યાંથી કથચિત્ આગળ વધી, તો યુવાવસ્થારૂપ તોફાની ખાડીમાં સ્ટીમર સહીસલામત પહોંચી ત્યાં કર્મચોગે અશાતાવેદનીયના પ્રબળ જોરથી ગલિક, કાઢ, શ્વેતાદિ ૧૮ મહાકાઢ, ચોરાશી પ્રકારના વાયુનો ઉપદ્રવ, ઉદરરોગ, જ્વર, અતિસાર, કાસ, શ્વાસ, ભગદર, હરસ, શિરોરોગ, કપાલરોગ, નેત્રરોગ, કર્ણરોગ, કઠમાળ, તાલુશોષ, ગ્રિહવારોગ, દત્તરોગ, ઝોષરોગ, મુખરોગ, કુક્ષિશૂળ, હૃદયશૂળ, પીઠશૂળ અને પ્રમેહાદિ, પાંચ કરોડ, અડસઠ લાખ, નવાણુ હજાર, પાંચગો ચોરાશી રોગ, કે જે ઔદારિક શરીરમા સત્તા રૂપે રહ્યા છે, તેઓ વિદ્ય કરે. તેઓ પણ પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી દૂર રહી સ્ટીમર બદરમાં આવી ઉભી રહે. હવે માલ ઉતારવાને સમયે પચ પ્રમાદ, તેર કાઠિવા, જે અશુભ કર્મરૂપ છે તેઓ, મહા ખરાખાઓ ઝાળંગી આવેલ સ્ટીમરમા રહેલા પચ મહામત, અથવા દ્વદશ મત રૂપ અમૂલ્ય રત્ન તેમજ દાન, શીલ, તપ, ભાવ, જ્ઞાન, ધ્યાન, પરોપકાર, સ્વસ્વરૂપ ચિન્તન વિગેરે રત્નાવલીને ઉતારવાની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ દર્શનપણ કરવા દે નહિ અનેક વિકલ્પો કરે. પેલા ખલાસીઓ પોકાર કરી કહે છે કે 'મહારાજ ! સ્ટીમર ઘણા ઘણા કષ્ટોથી કિનારે આવેલ છે, માલ ઉતારો દારિદ્ર દૂર જશે કદાપિ કુખ નહિ રહે,' પરંતુ ભારે કર્મી જીવંદોવાથી ખલાસીના હિતકર વચનોને એક કાને સાભળી બીજે કાનેથી કાઢી નાખે છે અથવા તો ઉત્તર આપે છે કે 'આ બાજુ પૂરી કરી ઉતાર, છુ.' પરંતુ તેમ કરતાં તો મૂર્ચ અસ્ત થાય અને રાત્રી પડે, તેમજ તોફાનમા તમામ પાંચમાલ શાય.

હવે, મનુષ્ય જન્મ રૂપ અહીંયાં સ્ટીમર સમજવી અને ગુરૂ વચન, તે ખલાસીનાં વચન બાબુવા સ સારરૂપી બાજુ, તેમાં રાગદ્વેષ રૂપ પાસા; તેમજ સોળ કપાય રૂપ સોળ સોગઠાં બાણવાં, સૂર્યાસ્ત તે પ્રબોધાભાવ સમજવો. અને રાત્રી-તે 'મિથ્યાત્વ સમજવું'. અઠસ્માત્ તોફાન જે થયું,

તે મરણ સમય જાણવો ગ્રાણી જે ન સમજે તો સ્ટીમર ત્યાંથી ચાલી જવાની, ફક્ત કાલ માત્ર તેજ થવાનો કે પ્રથમ સ્ટીમર ચાલી ન હતી, ત્યારે તે અવ્યવહાર રાશિવાળો ગણાતો હતો, જ્યારે હવે તે વ્યવહારરાશિમાં દાખલ થયો આ પ્રમાણે જીવ પાછો ઐન-તો કાળ રખડવાનો. માટેજ જ્ઞાની પુરૂષો વારંવાર નવી નવી યુક્તિઓ આપી સમજાવે છે કે, 'હે ભાઈ ! પ્રમાદ ન કર, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ રતનત્રયની પવિત્રતા કર. પરભાવમાં તારું કદયાણુ નહિ થાય. સ્વભાવમા મગ્ન થા વિઠ્ઠાને છોડ તુ લેખદ્વારા, 'વ્યાખ્યાન દ્વારા, પરંનિન્દા ન કર સ્વનિન્દા આત્મશ્રેય માટે કર સર્વ જીવો સ્વકૃત કર્મોનુસાર ફળ પામે છે, સમય ઉત્તમ છે, ગયો સમય મળશે નહિ.' સૂત્રકાર વળી વિશેષ દૃઢતા માટે કહે છે —

इणमेव खण विद्याणि या णो सुलभ वोहिं च आहित ।

एवं सहिष हियासए आहिजिणे इणमेव सेसगा ॥ १९ ॥

अभविंसु पुरावि भिखु वे आएसावि भवन्ति सुन्वता ।

एयाइं गुणाइं आहुते कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥ २० ॥

અર્થાત્—પામેલ સમયને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી સુંદર સમજે સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ સુલભ નથી એમ શ્રીઋષભદેવ સ્વામી કહે છે. માટે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ રતનત્રયવાળો મુનિ ઉત્પન્ન થએલ પરિપક્વને સહન કરે. પૂર્વેકિત વાત શ્રીઋષભદેવની માફક આકીના તીર્થકરો પણ કહે છે

હે સાધુઓ ! પૂર્વ કાળમાં થઈ ગયેલ અને હવેપછી થનાર તમામ પ્રધાન વ્રતધારી જિનેશ્વરોએ પૂર્વેકિત ચારિત્રના ગુણો કદા છે. તમામનો સિદ્ધાંત એજ છે કે, 'જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના તેજ યુક્તિમાર્ગ છે' અર્થાત્ તીર્થકરોની દેશનામા ભેદ નથી અદ્વપસની કદપનામા ભેદ છે. ૨૦

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ રૂપ સમય અતિ ઉત્તમ પામવામા આવ્યો છે, અને શુભ સામગ્રી પ્રાપ્ત થવી એ શુભ કાલની સિદ્ધિ સૂચવે છે, જ્યારે અશુભ સામગ્રી અશુભ ફળને મેળવી આપે છે. શ્રીઋષભદેવ સ્વામી પોતાના પુત્રોને કહે છે કે — 'હે મહાનુભાવો ! દ્રવ્યથી ત્રસપણુ, પચેન્દ્રિય પદ્ધતા, સુકુલોત્પત્તિ તેમજ મનુષ્યજન્મ વિગેરે, વળી ક્ષેત્રથી આર્ય-ક્ષેત્ર. ભારતભૂમિની અન્દર ડર હજાર દેશો છે. તેમાં આર્યક્ષેત્ર રપા છે. આકીના અનાર્ય, તો આર્ય ક્ષેત્રમા જન્મ થવો મુશ્કેલ છે. કદાચ તેનો

લાભ થયાં એમ ધારે, તો કાળથી અવસરિણી થાયા આરાતો સમય પ્રાપ્ત થવો મુશ્કેલ, કે જે સમયે ધર્મકરણી સુગમ રીતે થાય છે. ભાવથી શાસ્ત્રશ્રવણ, ધર્મશ્રદ્ધા, ચારિત્રાચરણ અને કર્મક્રિયાપશમાનુસાર વિરતિ પરિણામ વિગેરે સમય મળેલો છે. દ્રવ્યસામગ્રી ક્ષેત્રસામગ્રીની ખાસ અપેક્ષા રાખે છે. જે ક્ષેત્રમાં ધર્મ અર્થાં નથી હોતી, તે ક્ષેત્રમાં દ્રવ્યસામગ્રી અનર્થને પેદા કરે છે. દ્રવ્યસામગ્રી અને ક્ષેત્રસામગ્રી બન્નેનો સમાગમ થાય, પરંતુ કાળસામગ્રી ન હોય, તો કાર્યસિદ્ધિ થઇ શકે નહિ. કારણ કે, જે કાળમાં તીર્થંકરોનો ભેગ હોય, અથવા સુવિહિત આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, મુનિવરોનો ભેગ હોય, તો જીવો પૂર્વોક્ત બન્ને સામગ્રીયોનો લાભ લઇ શકે. અન્યથા મળેલી સામગ્રી પણ વ્યર્થ જાય.

પુણ્યયોગે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાળ રૂપ ત્રિપુટીની સામગ્રી મળી, છતાં તેમાં સૈન્યનાયક તુલ્ય ભાવ ન હોય, તો ત્રિપુટીની સામગ્રી કાર્ય સિદ્ધિમાં અસાધારણ કારણરૂપ થઇ પડતી નથી. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, અને કાળની સામગ્રી વિના સૈન્યનાયક ભાવ પણ ભાવના રૂપ રહી જાય છે. અર્થાત્ આરે સામગ્રીઓ કાર્યસિદ્ધિ કરવા સંમર્થ છે. આ આરાંની અંદરથી એકની પણ ગેરહાજરી કાર્યમાં કુશળ બંની શકતી નથી માટે હે ભગ્યે! દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી આ સમય ઉત્તમ છે. સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ સુલભ નથી. તમામ તીર્થંકરો પોત પોતાના શિષ્યોને પૂર્વોક્ત રીતે કહે છે. તે પ્રમાણે હું તમને કહું છું. ભૂત, ભવિષ્ય ત્ તીર્થંકરો પણ તેજ પ્રમાણે ઉપદેશ કરે છે તેમા કોઈ તીર્થંકરનો મતભેદ નથી. સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર તેજ સુકિતનો માર્ગ છે, એમ તમામ તીર્થંકરો બતાવે છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ સ્વયં સમ્યક્, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના કરી સુવ્રત થયા. સુવ્રતના પ્રભાવે જગત્પુન્ય થઈ નિર્વાણનો લાભ પામ્યા છે.

શ્રીતીર્થંકર દેવોનો જન્મ ઇતર લૌકિક દેવોની માફક જગત્ની વિરમ્મના વારવા માટે થતો નથી. કેટલા પૂર્વ જન્માન્તરમાં વીશ સ્થાનક તપની આરાધના કરી, જે પુણ્ય પ્રકર્ષ એકઠો કરેલ, તેના ભેરથી આધિલા તીર્થંકર નામકર્મને અપાવવા માટે તે થાય છે, જન્મથી લઇ નિર્વાણ પર્યંત તેઓનું ચરિત્ર મનન કરવા લાયક છે. ઇતર દેવોનું તો જન્મથી લઇ પરલોક ગર્ભન સુધી ક્રીડા-વિનોદ અને પરસ્પર વિરોધિ વાક્યાદિથી અપ્રમાણિક પસાર થયેલું જોવાય છે. આ કથાની પુષ્ટિને માટે આ પેણું બાંધે છે. દેશવંતારોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન અવલોકન કરીએ.

તેથી વાચકવર્ગ સમજી શકશે કે પૂર્વોક્ત વાક્ય ક્યાં સુધી સત્ય છે ?

—+દશાવતારનું વર્ણન.+—

વેદાનુદરતે જગન્નિવહતે મૂળાલમુદવિભ્રતે

દૈત્યં દારયતે વલિં છલયતે ક્ષત્રક્ષયં કુર્વતે ।

પૌલસ્ત્યં જયતે હલં કલયતે કારુણ્યમાતન્વતે

મ્હેચ્છાન્ મૂર્છયતે દશાકૃતિકૃતે કૃષ્ણાય નમઃ ॥૧॥

મત્સ્યઃ કૂર્મો વરાહશ્ચ નરસિંહોઽથ વામનઃ ।

રામો રામશ્ચ કૃષ્ણશ્ચ બુદ્ધ કલ્કી ચ તે દશ

॥૨॥

પ્રથમ.

પ્રથમનો શ્લોક જ્યારે ગીતગોવિંદમાં આપેલ છે તેમાં દશ અવતારોનું પ્રયોજન થતાંવેલ છે. પરંતુ જ્યાં સુધી પ્રત્યેક અવતારનું દૂર વૃત્તાંત ન અપાય ત્યાં સુધી શ્રોતૃવર્ગને સ્પષ્ટ રીતે મમજણ પડે નહિ વેદાનુદરતે એ વાક્ય મત્સ્યાવતારનું વૃત્તાંત સૂચવે છે. શખ નામે દૈત્ય આરે વેદોને લઇ રસાતલમાં પેઠો, ત્યારે પૃથ્વી નિર્વેદ થઇ હવે દેવે મનમાં વિચાર્યું કે ‘દુષ્ટ દૈત્યે અનર્થ કર્યો, માટે શખદૈત્યનો નાશ કરવો, અને વેદોને પાછા પૃથ્વીતલ ઉપર લાવવા.’ એમ વિચારી મત્સ્યાવતાર ધારણ કરી રસાતલમાં જઇ, દૈત્યને મારી વેદોને પાછા પૃથ્વી પર લાવ્યા એ પહેલો અવતાર.

બીજો અને ત્રીજો.

એક વાર પૃથ્વી પાતાલમાં જવા લાગી ત્યારે, ભગવાને કૂર્મ અવતાર ધારણ કરી તેને પીઠ પર ધારણ કરી, અને વરાહરૂપ ધારણ કરી બે દાઢોથી પકડી રાખી. તે કારણથી કૂર્મ અને વરાહનો અવતાર લીધો એ બીજો અને ત્રીજો અવતાર.

ચોથો.

હિરણ્યકશિપુ દૈત્યનો નાશ કરવા માટે ચોથો નરસિંહનો અવતાર લીધો, તેનું વૃત્તાંત આ પ્રમાણે—દૈત્યો પ્રાય શિવભક્ત હોય છે; તેઓ શિવની આરાધના કરે છે ઠોઢવાર હિરણ્યકશિપુ દૈત્યે શિવની સંપૂર્ણ ગીતે ભક્તિ કરી. તેથીશિવે પ્રસન્ન થઇ વચન આપ્યું કે, ‘તાઝ મૃત્યુ, સૂઝાધી યા લીલાશી, અગ્નિશી યા ખાણીશી અથવા તો દેવ, દાનવ યા તિર્યચ ઠોઢગી

પણ થઇ શકશે નહિ. ' હવે હિરણ્યકશિપુનો પ્રહલાદ નામનો પુત્ર વિષ્ણુ-લક્ષ્મી થયો. તે વાત હિરણ્યકશિપુના જાણવામાં આવવાથી પોતાના દેવ-શિવનો લોપ કરવાના અપરાધમાં તેણે પ્રહલાદને ખૂબ માર્યો, ખાંધ્યો તેમજ ફેંટ્યો, પરંતુ તે તો ' વિષ્ણુ વિષ્ણુ ' એમજ બોલતો રહ્યો, તેથી તેના શરીરમાં પ્રહાર લાગ્યા નહિ. વિષ્ણુએ તેના સત્ત્વથી ખુશી થઇ વરદાન આપ્યું કે 'તું ઇન્દ્ર થઇશ.' તે પ્રમાણે ઇન્દ્ર થયો, છતાં તેને તે પીઠ કરવા લાગ્યો, એટલે ભગવાને નરસિંહનું રૂપ ધારણ કર્યું. મુખ સિંહનું અને શરીર પુરુષનું કરી હિરણ્યકશિપુ દૈત્યને હાથના નખો વડે પગ નીચે દબાવી વક્ષસ્થળ ચીરી મારી નાખ્યો મત્સ્ય, કૃમિ, વગર અને નરસિંહ, આ ચાર અવતારો કૃતયુગમાં થયા.

પાંચમો.

હવે પાંચમા વામન અવતારની થોડી વાત વિચારશીલ વાચક-વર્ગની આગળ રજૂ કરવામાં આવેછે. બલિ નામનો દૈત્ય ઇન્દ્રપદની પ્રાપ્તિ માટે સો યજ્ઞ કરવા પ્રયત્ન કરતો હતો, આ પ્રયત્નમાં તેણે દર યજ્ઞ તો નિર્વિઘ્ન રીતે પૂર્ણ કર્યા પછી જ્યારે છેલ્લો યજ્ઞ શરૂ કર્યો, ત્યારે દેવે વિચાર્યું કે, મેં પ્રહલાદને ઇન્દ્રપદ આપેલ છે, તેને ઉઠાડી આ, તે પદ લઇ લેશે, તેથી મનમાં ગુસ્સો ઉત્પન્ન થયો. હવે બલિને શિક્ષા કરવા માટે વામનરૂપ ધારણ કરી યજ્ઞસ્થાન પ્રત્યે આવી કહ્યું કે— ' હે દાનેશ્વર બલે ! યજ્ઞવિધાયક ! દાન કરવાનો સમય હમણાંજ છે.' બલિ બોલ્યો— ' હે બ્રાહ્મણ ! શું માગે છે ? ' વામને કહ્યું— ' રહેવાને માટે સાડા ત્રણ ડગલાં જમીન.' બલિએ તે આપી તેટલામાં કોઇએ બલિને કહ્યું— ' મહારાજ ! આ અસલમાં બ્રાહ્મણ નથી, પરંતુ વિષ્ણુએ વામન બ્રાહ્મણનું રૂપ કરેલ છે ' તે વાત જાણી બલિ ગુસ્સામાં આવ્યો, તેટલામાં વામનાવતાર ધારણ કરનાર દેવે ત્રણ કેમથી સમગ્ર પૃથ્વી લઇ લીધી. અર્ધી ડગલા માટે હવે બલિને કહે છે:— ' રે દુષ્ટ ! પીઠ ધર ' એમ કહી પીઠ પર પગ દીધો તેથી બલિ પાતાળમાં ગયો. મરતી વખતે બલિ બોલ્યો— ' લોકો કેમ જાણશે કે બલિ આવા પ્રકારનો થયો, માટે કાઇક ચાંદગીરી હોવી જોઇએ ' ત્યારે વિષ્ણુએ કહ્યું કે— ' દીવાળીના ચાર દિવસો. સુધી તું રાજ અને હું દાગપાળ, ' એવું વરદાન આપ્યું, ઇત્યાદિ.

છઠ્ઠો.

' છઠ્ઠો અવતાર રામ અર્થાત્ પરશુરામનો થયો. તેનું વૃત્તાન્ત આ

પ્રમાણ છે -સહસ્રાર નામનો ક્ષત્રિય હતો તેની બહેન રેણુકા હતી. તે રેણુકાને બળાત્કારથી જમદગ્નિ ઋષિ પરણ્યો હવે સહસ્રાર જમદગ્નિના આશ્રમે ગયો; ત્યાં બન્નેને બોલતા સાબળી સહસ્રાર ક્ષત્રિય હોવાથી કુદ્ધ થયો સ્વાભાવિક રીતેજ ક્ષત્રિયો સૌથી ગુણવાળા હોય છે તેથી જમદગ્નિને મંતાપ્યો, અને રેણુકાને દુષી કરી. એટલા માટે દેવે તેને ઘેર જન્મ લઈ પરશુરામ યદ્ય સહસ્રારને માગી એકવીસ વાર નિઃક્ષત્રિય પૃથ્વી કરી સાતમા.

રાવણદેવે પૃથ્વી પર ભારે ઉપદ્રવ કર્યો, ત્યારે દેવે રામનો અવતાર લઈ રાવણને માર્યો વામન, પરશુરામ અને રામ એ ત્રણ અવતારો ત્રેતાયુગમાં થયા.

આઠમે અને નવમે.

ક્રમાદિ દેવોને મારવાને ભગવાને કૃષ્ણાવતાર ધારણ કર્યો બ્રહ્માવતાર શીતળરૂપ, તેણે મ્હેરગેના મન્દિરે વધાર્યો. કૃષ્ણાવતાર અને બ્રહ્માવતાર કાપયુગમાં થયા

દશમે

મ્હેરછોનો નાશ કરવા કળિયુગનો કુદ્દી અવતાર થયો

પૂર્વાક્ષ દશે અવતારો ધારણ કરનાર સર્વજ, ઈશ્વર, સર્વશક્તિમાન, જગત્કર્તા, અવિરોધવાદ્ કહી શકાય કે નહીં? તેનો વિચાર પક્ષપાતરહિત-પણે કરવામાં આવે, તો તેમાં નિદા કે વિકૃતિ નથી વસ્તુનો વિચાર કરવો તે મનુષ્ય માનવો ધર્મ છે

પ્રથમ મત્સ્ય, કૂર્મ, વગાહ અને નગસિંહ એ ચારે અવતારોની મિ-માત્રા મધ્યસ્થ લાવથી કરીએ શબ્દ નામે દૈત્ય વેદોને લઈ પાતાળમાં પેટમાં જન્મ લેવો પડ્યો ! ભલા, સર્વજ અને જે સર્વશક્તિમાન હોય, તેણે તો પ્રથમથી વિચાર કરવાનો હતો, કે શબ્દ નામે દૈત્ય ઉત્પન્ન થશે, તે સર્વાંતરવેદોને ઉપદ્રવ કરશે, માટે જન્મ લેવો પડશે તેના કરતા બહેતર હતું કે, શબ્દ નામે દૈત્યનો જન્મજ થવા દેવો બેઠતો નહોતો, કારણ કે જગત્ કર્તૃત્વ-ધર્મ, અવતાર ધારણ કરનાર દેવની અન્દર છે, એ પ્રમાણે તે દેવને માનનારાઓ માને છે. પ્રથમ તો મૂળ વાતજ ઠીક છે કે નહીં, તેમાંજ શંકા છે, કારણ કે શબ્દ નામનો દૈત્ય વેદને પાતાળમાં લઈ ગયો, તો તે અર્થ

રૂપ વેદોને લઈ ગયો કે શબ્દાત્મક ? અથવા તો પુસ્તકાકાર વેદોને ? ધારે કે તે અર્થ રૂપ વેદોને લઈ ગયો, તો તેથી કાઈ મૂળ વેદનીહાનિ થતી નથી. જ્યારે શબ્દાત્મક તો લેવાય તેમ નથી. કેમકે શબ્દ તો ક્ષણિક છે. હવે ધારે કે પુસ્તકાકાર વેદોને લઈ ગયો, તો હજારો પ્રતિયો લખાએલી છે. તેમાથી એક લઈ ગયો તો શુ હાનિ ? ઇત્યાદિક વિચાર કરતા મત્સ્થાવતારનુ પ્રયોજન ઠીક માલૂમ પડતુ નથી.

હવે ખીજો અને ત્રીજો કૂર્મ અને વરાહનો અવતાર પૃથ્વી રસાતળ જઈ રહી હતી, તેને ધારણ કરવા માટે થયો કૂર્મ પીઠ ઉપર પૃથ્વીને ધારણ કરી રાખી હવે સવાલ એ થાય છે કે, કૂર્મ કોના આધાર ઉપર રહ્યો ? કદાચ કહેશે કે, તે ઇશ્વરરૂપ હોવાથી સ્વતંત્ર નિરાધાર રહી શકે, કારણ કે ઇશ્વરમા સર્વ શક્તિયો વિદ્યમાન છે વાહ જ્યારે ઇશ્વરમા સર્વ શક્તિયો છે, તો પછી અવતાર વિના શુ ઇશ્વર પૃથ્વીને નિરાધાર નહિ રાખી શકતે ? શા માટે ગર્ભના દુ ખો તેમજ તિથેય યોનિમાં ઉત્પન્ન થવાની કાશીશ કરી ? તેનો વિચાર સ્વયં વાચકવર્ગે કરવો.

હવે વરાહ પૃથ્વીને પોતાની બે દાદોમા પકડી રાખી, ત્યારે પૃથ્વીને પકડનાર તે વરાહ જિલો કયાં રહ્યો હતો ? તેનો વિચાર પણ કરવા જોવો છે, કારણ કે પૃથ્વી તો તેની દાદોમાં રહેલી હતી.

નરસિંહ અવતાર ધારણ કરી, શિવભક્ત હિરણ્યકશિપુને માર્યો અને પ્રહલાદને ઇન્દ્રપદ આપ્યું તો આનો વિચાર કરતા એમજ સિદ્ધ થાય છે કે, ભક્તજનોને પદપ્રદાન કરનાર અને અભક્તોના જન લેનાર વીતરાગ ગણી શકાય નહિ પ્રત્યુત પૂર્ણ રાગી કેની સિદ્ધ થાય છે વામનરૂપ ધારણ કરી ખલિને માર્યો, તેના કરતા કદાચ ખલિને જન્મ ન આપ્યો હોત તો શુ ખોટું હતું ? વામનરૂપ ધારણ કરવું, ભિક્ષા માગવી, ત્રણ રૂગલે પૃથ્વી લઈ લેવી, ખલિની પીઠ ઉપર પગ મૂકી તેને પાતાળમા પહોંચાડવો, વળી તેના મરણ સમયે વરદાન આપવું ' કે દીવાળીના સમયે તારી પૂજા થશે, હું દ્વારપાળ થઈશ, ' ઇત્યાદિ અસંખ્ય વૃત્તાંત સર્વજભાવમા શકા ઉત્પન્ન કરે છે પરશુરામ નામનો અવતાર ક્ષત્રિયોના નાગ માટે થયો, તેજ કારણથી બ્રાહ્મણો અને ક્ષત્રિયોમા વૈરભાવ થયો, તેને લઈને ૨૧ વાર નિઃક્ષત્રિય પૃથ્વી થઈ વળી અવાન્તરમાં અબ્રાહ્મણી પૃથ્વી થવા પામી. એક મોટો જીલ્લમ થયો. જમદગ્નિનો જીલ્લમ

વિચારી તેને દડ દીધો હોત, તો પૂર્વોક્ત અનર્થ થવા પામત નહિ આવા પ્રકારના જીવનને કરનારનો પણ કૃપા જન્મ ધારણ કર્યો, તે કથાથી સિદ્ધ થાય છે. જે અવતારની કથા સાચી હોય, તો ભગવાન સર્વજ્ઞ અને સર્વ શક્તિમાન સિદ્ધ થઈ શકે નહિ ભવજ્ઞ હોય તે તો પરસ્પર વિરોધી કાર્યને પ્રથમથી જોઈ લે, વળી સર્વશક્તિમાન જન્માદિના કુથલામાં પડે નહિ એક સામાન્ય પુરૂષ પણ થોડા કાર્ય માટે મોટો અનર્થ કરે ખરે ? કદાપિ નહિ સ્વયં કર્તા જ્યારે કાર્યરૂપ થાય તો પછી અન્ય કર્તા ઠાણ ગણાગે ? તેવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. કર્તા પણ કાર્યરૂપ થાય તો અનવસ્થાદિપણ અનાયામ ઉપસ્થિત થાય છે.

બીજા અવતારો પણ દેવની મહત્તા સૂચવતા નથી. ઉદાહૃત અદ્યજતા અને અવિવેકિતા સમજાવે છે રાવણને માગ્યા રામનો અવતાર થયો રાવણ મીતા મહાસતીને હરણ કરીગયો, રામચન્દ્રજી ઠેકાણે ઠેકાણે તપાસમાં નિકળ્યા. કથયિત ખખર મળી, સૈન્ય એકઠું કરી રાવણને માર્યો, ઇત્યાદિક વાતોથી સિદ્ધ થાય છે કે, અવતાર ધારણ કરનાર દેવમાં સર્વજ્ઞતા હતી નહિ હા ! રામચન્દ્રજીએ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરી ચારિત્ર લીધું. ત્યારબાદ તપસ્યા વડે કર્મનો ક્ષય કરી કેવળી થયા. તે વાત જૈન સિદ્ધાન્ત અનુસાર ઠીક છે. અન્ય વાતો અવિવેકિતા સૂચવે છે

કસને મારવા કૃષ્ણાવતાર, અને બુદ્ધાવતારના, કાર્યોને દૂર કરવા કલ્કી-અવતાર થયો અહીંઆ વાચકે વિચાર કરવો જોઈએ કે બુદ્ધાવતારને શીતલ સ્વરૂપ માનેલ છે, તેણે મ્લેચ્છોના મન્દિરો વધાર્યા, એ વાત કેમ થઈ ? વળી એક અવતારે મ્લેચ્છોનાં મન્દિરો વધાર્યા; ત્યારે બીજો અવતાર થયે, તે મ્લેચ્છોનો નાશ કરશે, તે પણ પરસ્પર વિરોધી વાત સમજાય છે. જે અવતારોની વાત કલ્પિત કરે, તો તમામ મહિમા કલ્પિત થાય જે અવતારોની વાત સાચી હોય, તો ઈશ્વર થઈ પ્રાકૃત પુરૂષોની માફક દુ ખપરપરા વોરે છે, તેમ માનવામાં કાંઈ હરકત નથી. જન્મ, જરા, મરણાદિના દુખો દૂર કરવા ઈશ્વરનું સેવન, તેની ભક્તિ, અને તેના વચનો પર વિશ્વાસ રાખી મનુષ્યો ધર્મધ્યાન કરે છે, તેજ ઈશ્વર જે જન્મ મરણાદિ દુખોથી પીડિત હોય, તો અન્યભક્તોના જન્મ, મરણાદિ દુખો દૂર કરવા શક્તિમાન થઈ શકે નહિ જનામાં રાગ, દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાનાદિ ગુણો નથી, તે જન્મ મરણાદિ કલેશોથી પીડિત થતો નથી. તેના વચનો પર વિશ્વાસ રાખનાર જન્મ, મરણાદિ કલેશોથી મુક્ત થઈ શકે છે. રાગ

દ્વેષાદિ દ્વેષણોથી દૂષિત જીવો જરૂર જન્મ ધારણ કરે છે. જન્મ, મરણાદિક કરનાર ઈશ્વર ગણાય નહિ. ઈશ્વર કોઈનું લલુ ભૂંડું કરતો નથી. માન કેવળજ્ઞાન સમયે જોવા લાવ દેખેછે, તેવું કથન કરે છે. જીવોને હિતકર ઉપદેશ કરે છે, તે પણ અતીત અને અનાગત તીર્થંકરોથી જીદા પ્રકારનો તો નહિ જ ફારફેર વાઠ્યો તો અદ્વૈત, અવીતરાગ અને અસર્વજ્ઞોનાં હોયછે, પરંતુ સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી વીતરાગ ભગવાનના હોતાં નથી. કારણ કે તેઓને ત્રિકાળનું જ્ઞાન છે તેથી તમામ જિનવરો મુક્તિનો માર્ગ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રનેજ ખતાવે છે. તેના પર શ્રદ્ધા કરનાર સમ્યક્ત્વી ખની નિયમિત કાળમાં મુક્ત થાય છે માટે ભગવાન પોતાના પુત્રોને ઉપદેશો છે કે ' હે મહાનુભાવો ! અત્યુત્તમ સમય તમારે હાથ લાગેલ છે. ' તેજ ઉપદેશ વીર પ્રભુએ પણ ગણધરોને કર્યો અને પછી તેજ ઉપદેશ ગણધરોએ સ્વશિષ્યગણને આપ્યો. હવે ત્રીજા ઉદ્દેશાની સમાપ્તિ સાથે ખીજા અધ્યાયની સમાપ્તિમા ઠહેલુ છે:—

તિવિદ્વેજ વિ પાણમાહજે આચદિતે અણિયાણ સંવુઢે ।

एवं सिद्धा अणंतसो संपद् जे अणागया वरे ॥ २१ ॥

एवं से उदाहु अणुत्तरनाणी अणुत्तरदंसी अणुत्तरनाणदंसणे धरो ।

अरहा नायपुत्ते भगवं वेसालिए विद्याहिये ,त्ति वेमि ॥ २२ ॥

અર્થાત્—મન, વચન, અને કાયાએ કરી કોઈ જીવને હણે નહિ, વળી આત્મહિત કરનાર, અનિદાન સંવૃત મુનિ સિદ્ધિપદને પામેછે. અનંત કાળે અનંતા જીવો સિદ્ધ થયા, અને વર્તમાન (એટલે કે ઋષભ અથવા મહા-વીરના ઉપદેશ સમયે અથવા તો મહાવિદેહાદિ ક્ષેત્રોમાં મુક્તિમાર્ગ શરૂ છે, તેની અપેક્ષાએ કરી ઠહેલ છે કે,) મુક્તિ પામે છે. વળી અનાગત-કાલમા મુક્તિ પામશે પાંચ મહાવ્રતોના પાલન સિવાય અન્ય મુક્તિ-માર્ગ નથી. (૨૧) પૂર્વોક્ત ત્રણે ઉદ્દેશામાં ઠહેલ આચારને આચરનાર મુક્તિ ગયા છે, જાય છે અને જશે. તેમ શ્રીઋષભદેવ સ્વામીએ પોતાના પુત્રોને કહ્યું, તેજ અર્થ શ્રીવીરસ્વામીએ સુધર્મા સ્વામીને કહ્યો. પૂ-જ્ય, જ્ઞાતનન્દન, પ્રધાન કેવળજ્ઞાન અને પ્રધાન દર્શનને ધારણ કરનાર, તેમજ વિશાળ કુંજ, વિશાળ ધુદ્ધિ, વિશાળા માતા અને જનું વિશાળ વચન છે, એવા વૈશાલિક ભગવાને પ્રરૂપેલ છે. (૨૨)

પ્રથમ મહાવ્રત મૂળ સૂત્રમાં બતાવેલ છે, તેની પાલના જો કે વિસ્તારથી નહિ, તોપણ તિવિદેહને પદને લીધે ૮૧ ભાગાએ કરીને તો અવશ્ય કરવી, એમ સૂચવેલ છે. સામાન્યથી જીવના ૯ ભેદ — પાંચ સ્થાવર, અને ચાર ત્રસ જેમકે—પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ વાયુ અને વનસ્પતિ; તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય, એ પ્રમાણે મળી નવ પ્રકારના જીવોને મન, વચન અને કાયાએ કરી મારવા નહિ, ત્યારે તેના ૨૭ ભાગા થાય. તેને કૃત, કરિત અને અનુમતિને ત્યાગ હોવાથી ૮૧ ભાગા થાય છે અર્થાત્ નવ પ્રકારના જીવોની મન, વચન અને કાયાથી હિંસા, કરવી નહિ, કરાવવી નહિ અને કરનારને સારો જાણુવા નહિ.

પ્રથમ મહાવ્રતની રક્ષા માટે ઇતર ચાર મહાવ્રતોની ખાસ અપેક્ષા છે સિવાય પ્રથમ મહાવ્રતની નિર્વિદ્ધ રીતે રક્ષા થઈ શકે નહિ. માટે એક કહેવાથી પાંચ મહાવ્રતો સમજવાનાં છે. પાંચ મહાવ્રતોથી દશ પ્રકારનો યતિધર્મ સચવાય છે, તેની રક્ષા મુક્તિપદનું સાક્ષાત્ કારણ છે. દશ પ્રકારનો યતિધર્મ સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ દર્શન વિના હોય નહિ, તેટલા માટે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર રૂપ રતનત્રયી મુક્તિનું કારણ છે. તે પ્રમાણે શ્રીમહાવીર દેવે જાણી આદરી સ્વશિષ્યો પાસે પ્રરૂપેલ છે. ઋષભદેવ જગવાને પૂર્વોક્ત વૈતાલિક અધ્યયન અષ્ટાપદ પર્વત પર ભરતે અપમાનિત કરેલ પુત્રોને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવા માટે કહેલ છે તે અધ્યયન સાંભળી વૈરાગી થયેલા અને આ અધ્યયનની વ્યાખ્યા પૂર્વે બતાવેલા, ક્રોધ માન, માયા, અને લોભના સ્મરૂપથી જાણે ક્રોધ માન, માયા અને લોભને ક્રમ કરેલ હોય, તેઓને માટે હવે સામાન્ય ઉપદેશ ત્રીજા પ્રકરણની અંદર શરૂ થશે.

ત્રીજું પ્રકરણ સમાપ્ત.

ત્રીજું પ્રકરણ.

જીવો અનાદિ કાળથી સંસાર ચક્રમાં ભ્રમણ કરે છે, તેમાં કોઈ કોઈવાર સ્વસ્વ કર્મોનુસાર વિનય, વિવેક, અને વિદ્યા વિગેરે સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરે છે, તો કોઈ કોઈ વાર ચોરી, જારી અને અન્યાયાદિ દુર્ગુણો મેળવે છે, જેના પરિણામે શુભ ગતિ અથવા દુર્ગતિ પામે છે એ પ્રમાણે ચારે ગતિ-રૂપ; વિશાલ ચૌટાની અદર વેપારી બની નવા નવા વેષો ધારણ કરે છે.

શેઠ કિંવા વાણીતર, કચી કિંવા વિકચી, વાલ્લ કિંવા વાલક, રોગી કિંવા નિરોગી, શોકી કિંવા ઉત્સાહી, સતાપી કિંવા સંતોષી, કુરૂપી કિંવા સુરૂપી, ધની કિંવા નિર્ધન, વિરાગી કિંવા સરાગી, વિષયી કિંવા નિર્વિષયી, લોભી કિંવા અલોભી, માની કિંવા અમાની, માયી કિંવા અમાયી અને મોહી કિંવા અમોહી ઇત્યાદિક ઉલટપાલટ અવસ્થામાં દેખાવ દે છે. પરંતુ વસ્તુતઃ તેમાંનું કાંઈ પણ તેનું સાચું સ્વરૂપ નથી તે તમામ અવસ્થાઓ શુભાશુભ કર્મોને લીધે થયેલી હોય છે. કર્મ, એ જીવ ઉપર અનાદિ કાળથી લાગેલા એક જખરજસ્ત લેપ છે. તેમાંથી જન્મ જન્મ જૂના પડદા (પોપડા) ઉખડતા જાય, તેમ તેમ નવા દળીઆં દ્રાખલ થતા જાય છે તે લેપને રાગ-દ્વેષ રૂપી ચીકાશનો મોટો ટેકો છે જે તે ટેકો ક્રમ થાય; તો ધીમે ધીમે કર્મ રૂપી લેપ દૂર થવા સંભવ છે જ્યાં સુધી રાગદ્વેષ રૂપ ચીકાશની ન્યૂનતા થતી નથી, ત્યાં સુધી કર્મ પુદ્ગળના દળીઆ ક્રમ થતા નથી. તેથી કરીનેજ જીવ ચોરાશી લાખ જીવચોનિયોમાં અરઘદ (રેટ) ન્યાયને અનુસરીને પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે માટે પ્રથમજુતો અનાદિ કાળના કર્મ લેપની દૃઢતાના કારણભૂત જે રાગદ્વેષ રૂપ ચીકાશ છે, તેની ઓછાશ કરવા માટે વિચારશીળ થવું જોઈએ. અનુકૂળ વસ્તુ ઉપર રાગ અને પ્રતિકૂળ વસ્તુ ઉપર દ્વેષ થાય છે, પરંતુ તેમ થવામાં મુખ્ય કારણ તપાસીશું, તો તે મોહ મહારાજનો પ્રપંચ જ છે. આ મોહ રાજનો પ્રપંચ કેટલો બધો પ્રબળ હોય છે, તે લગાર તપાસીએ.

કોઈ વિચિત્ર પ્રકારનોજ અલૌકિક પ્રપંચ છે, પ્રાયઃ તેનાથી કોઈ ખચવા પામતું નથી. પામર પ્રાણીઓની તો વાતજ શી કહેવી ? પરંતુ આશ્ચર્ય તો એ છે, કે સર્વજ્ઞ તુલ્ય દેશના દેનાર, શ્રુતકેવલી તરીકે ગણાએલા, સર્વથા મોહના અવગુણોને જાણનાર, અનેક લબ્ય પુરૂષોનો ઉદ્ધાર કરનાર, પંચ મહાવ્રતોને યથાસ્થિત પાલનાર, પ્રમાદ જેવા આત્મશત્રુઓને દૂર કરનાર શુદ્ધ સમ્યક્ત્વધારી અને વિપ્રવોપકારી એવા પુરૂષસિંહોને પણ મોહ મહારાજ પોતાના પરાક્રમથી લથડાવવા ચૂકેલ નથી.

એક વખત મોહ મહારાજ સ્વસલામાં ઉદાસ થઇને ખેઠેલ હતા રાલાજનોમાં પણ ઉદાસીનતા ફેલાઇ રહી હતી-આ વખતે મોહરાજના રાગ-દ્રેષ નામના મહા મંત્રીઓ બોલ્યા.—“ મહારાજ ! ઉદાસીન કેમ છો ? ” આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મંદસ્વરથી મોહરાજ બોલ્યો —“ મારા રાજ્યમાંથી એક પુરૂષ નાશી ગયો, તે મારા પક્કા દુશ્મન સદાગમને જઇને મળેલ છે. એ સદાગમે તે પુરૂષને સંપૂર્ણ આધીન કરેલો જણાય છે. સદાગમની સંપૂર્ણ મદદથી તે પુરૂષે મારો તમામ મર્મ જગત્માં પ્રકાશિત કર્યો છે. હવે જે જગજગતુઓ મારી અખંડ આજ્ઞા માનનાર છે, તેઓ આ મારા અપ્રકાશ્ય મર્મને જાણી જશે, તો મારું રાજ્ય લાંબો વખત ટકી શકશે નહિ આ કારણથી હું ઉદાસ છું ” આ પ્રમાણે મોહરાજનાં વાક્યો નિકળતાંજ તેના કેટલાએક સુભટો તૈયાર થયા અને બોલ્યા.—“ મહારાજ, એક ક્ષણવારમાં આપનો અપગધી જીવ આપને સ્વાધીન કરી આપીશું. ચિંતા કરો નહિ ”

હવે રાગ, દ્રેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હર્ષ, મદ, કામ, રતિ, અરતિ, લય, શોક, જીગૃહ્સા, અને હાસ્યાદિ સુલટ વર્ગે કટીખંડ થઇ આ પુરૂષની પાસે જઈ તેની સાથે ઘોર યુદ્ધ કર્યું, તેમ અનેક ચેષ્ટા પૂર્વક સ્વચતુરાયમાં કાંઈ પણ મણા રાખી નહિ, તોપણ જ્યારે તે જીવ ડગ્યો નહિ; ત્યારે તમામ સુભટોએ નિરાશ થઈ મોહરાજની પાસે જઈ તમામ વાર્તા નિવેદિત કરી. મોહ તો સાલળીને ચક્રિતજ થઈ ગયો. અને ઘણી દિલગીરી સાથે વિચારવા લાગ્યો કે, હવે શો ઉપાય ? આમ વિચાર કરે છે, તેટલામાં તો નિદ્રા અને તંદ્રા ઉભી થઇને હાથ જોડી બોલી:-
“ મહારાજ, જ્યાં સુધી આપની દાસીઓ અમે જીવતી છીએ, ત્યાં સુધી આપે અક્ષોસ કરવો નહિ. તમામ કાર્ય ઠીક થશે, ચિંતા ખિલકુલ

કંવાની જરૂર નથી. ફક્ત આપનો હાથ માથે જોઈએ. ” આમ કહી ખને દામીએ ચાલી રસ્તામાં શુકન પણ સારાં થયા પ્રથમ તો તદ્દા તે પુરુષરત્નની પાસે ગઈ પરંતુ એકાએક તો તદ્દાનો સત્કાર થયો નહિ, કિન્તુ જ્યારે ધીરે ધીરે તેણી સપૂર્ણ રોમ ગેગમા વ્યાપી. ત્યારે તે પુરુષને નિદ્રા લેવાનો વિચાર થયો, તેટલામા નિદ્રા પણ આવી પહોંચી હવે તો ઝોલા આવવા લાગ્યા, સ્વાધ્યાયમા વિદ્ય થવા લાગ્યું ત્યારે તે પુરુષના ગુરૂ વૃદ્ધ મુનિએ શાંત ભાવથી કહ્યું “ મહાનુભાવ ! કેમ બધ રહ્યા ? ” ત્યારે તે પુરુષે જવાબ આપ્યો— ‘ મહારાજ ! પ્રમાદ થયો ’ ફરી ગણવું શરૂ કર્યું, વળી સ્વાધ્યાયનો મધુર સ્વર બધ થયો વૃદ્ધ મુનિએ ફરીને તે પુરુષને ટોક્યા કે આ શું ? ત્યારે ઉત્તર મળ્યો કે ‘ પ્રમાદ ’ ખીજી વાત સાવધાન થઈ સ્વાધ્યાય કરવા આગળ વધે છે, તેવામાં તો નિદ્રાએ મોટો ઘેરો ઘાલ્યો વૃદ્ધ મુનિએ આ પુરુષને ખોલાવ્યો, પણ ખોલ્યો નહિ તેથી વૃદ્ધ મુનિએ જરાએ ઉંચા સ્વરથી ખોલાવ્યો, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે — ‘ અર્થના વિચારમા છું, ઝાઝો લવારો કરશો નહિ, ’ જૂઓ, આ પ્રમાણે નિદ્રાએ આ પુરુષને અસત્ય અને ક્રોધને આધીન કર્યા વૃદ્ધ મુનિએ કહ્યું કે.— ‘ મુનિએ અસત્ય ખોલવું નહિ જોઈએ અને ક્રોધનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ’ આ સાંભળીને મુનિરત્ન ખોલ્યા કે.— ‘ હા, હા, જાઓ, જૂડું ખોલ્યો અને ક્રોધ પણ કર્યો, તમારા શ્રી થાય તે કરો, મારામા શક્તિ હશે તો હું મારો નિર્વાહ કરી લઈશ ’ ઇત્યાદિ પ્રકારે મોહગળના એક પછી એક સુલટો આ પુરુષમા દાખલ થવા લાગ્યા, અતમા તે વૃદ્ધ ગુરૂએ આ પુરુષને મુનિ સમુદાયમાથી બહાર દાઢ્યા હવે તો મોહરાજની સમસ્ત ફાંજ તેના હિપર એકાએક હલ્લો કર્યો, અને તેને મોહરાજના ઘરમા ઘસડી લઈ પણ ગઈ આમ પરપરાએ મરણ પામી આ પુરુષ નિગોદમાં ગયો, ત્યારે મોહરાજ શાંતિને પામ્યો. મોહરાજની સપૂર્ણ દુષ્ટતા જોવી હોય તો ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથા, વૈરાગ્યકલ્પલતા, અને મોહપરાજય નાટક વિગેરે ગ્રન્થો જોવાની ભલામણ કરવામા આવે છે. મોહનું પ્રાબલ્ય ક્રમ થવાથી રાગદ્વેષનું જોર ઝાણુ થાય છે રાગદ્વેષ ક્રમ થવાથી અનાદિ કર્મલેપનો ઘટાડો થાય છે કર્મલેપ જોઈએ થવાથી આત્મસ્વરૂપ કાંઈક અંગે અળકે છે માટે મોહગળને છૂતવા માટે દાન, શીલ, તપ અને ભાવનાદિ શસ્ત્રો રાખવાની જરૂર છે તેમજ ઈર્ષ્યા, નિદા, વિકૃત્યા અને વનિતા રૂપ જન્મસો અને તેના સ્વામીઓ-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ અને કામાદિના હાથ-રૂપ

માં ન આવવા માટે વૈરાગ્યરૂપ કિલ્લાની જરૂરિયાત છે. વૈરાગ્યરૂપ કિલ્લામાં રહેલ પુરુષના શસ્ત્રો કેાઈ લઈ શકતું નથી. પુરુષને માર્ગાનુસારીના ગુણોની પ્રાપ્તિ પણ ત્યાંથીજ થાય છે. ત્યારબાદ સમ્યક્ત્વરતનની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ રતન અનાદિ કાળના કર્મલેપને ઉખેડી નાંખવામા પહેલું ઔષધ છે. પછી વ્રતાદિની પ્રાપ્તિ થાય છે તે વ્રતાદિ ક્રમલેપનો જડમૂળથી નાશ કરે છે તેટલા માટે કર્મલેપના નાશનું મૂળકારણ અને દાનાદિ શસ્ત્રોનું રક્ષણ કરનાર વૈરાગ્યરૂપી કિલ્લાની ખાસ જરૂર છે. વૈરાગ્ય થવાનાં કારણો અનેક છે તેમા મુખ્ય કારણ સદુપદેશ છે સદુપદેશથી માણસને સસારની અસારતાનું જ્ઞાન થાય છે. અને તેથી વૈરાગ્ય વધે છે આ પ્રસંગે વૈરાગ્ય-વૃદ્ધિના વિશેષ કારણો બતાવવા આવશ્યક સમજાય છે

વૈરાગ્યવૃદ્ધિનાં કારણો.

માનસિક બલાદિ

અધુવં જીવિઅ નચ્ચા સિદ્ધિમગ્ગં વિઆણિયા ।

વિણિઅટ્ઠિજ્જ ભોગેસુ આઠ પરિમિઅપ્પણો ॥ ૧ ॥

વલ થામ ચ પેહાણ સદ્ધામારુગ્ગમાપ્પણો ।

ચિત્તં કાલ ચ વિન્નાય તહાપાણં નિજુજણ ॥ ૨ ॥

જરા જાત્ર ન પીઢઈ વાહી જાત્ર ન વઢ્ઢઈ ।

જાત્રિદિયા ન હાયન્તિ તાવ ધમ્મં સમાયરે ॥ ૩ ॥

અર્થાત્—જીવિતને અસ્થિર અને મોક્ષમાર્ગને જ્ઞાનાદિ રતનત્રય રૂપ જાણી, તેમજ આયુષ્યને પરિમિત (એટલે હદવાળું)—સો વર્ષનું એમ જાણી ભોગોથી નિવૃત્તિ કરે ૧

પોતાના માનસિક અને શારીરિક બળને તપાસીને શ્રદ્ધા અને આરાગ્યને જોઈને તેમ ક્ષેત્ર અને કાળને જાણીને તથાપ્રકારે આત્માને ધર્માનુષ્ઠાનમા જોડવો ૨

જયા સુધી વૃદ્ધાવસ્થા પીડા કરતી નથી, જયાં સુધી વ્યાધિ વધી નથી અને જયા સુધી ઇન્દ્રિયોની હાનિ થઈ નથી, ત્યાં સુધી ધર્મ કરવાનો સમય છે. ૩

બીજી ગાથામા પ્રથમ ‘બલ’ શબ્દ એટલા માટે આપ્યો છે, કે શારીરિક બળ હોય, પરંતુ માનસિક બળ ન હોય, તો ધર્મ કરવો બહુ કઠણ છે. અતએવ ‘બલ’ શબ્દથી અહિં માનસિકબળ લેવાનું છે. મા-

નમિકુખજ મિવાય પાંચાદ અને ઉપનયો માનન થઇ શકતા નથી છતાં
 કેવળ માનમિકુખજની જ દોષ પાળ ક્રિયા કાર્ય ઉપમાં ખની શકતી
 નથી. માટે 'શ્રીજી ધામ' ગણદથી ગારીરિકુખજ એવું લેખએ શારી-
 રિકુખજ ન હોય તો તપ, દાન, ધ્યાન, પંચેપકાર અને ક્રિયાકાર વિગેરે
 ખની શકશે નહિ. અને માટે કે. માનમિક અને ગારીરિક અને પ્રકારના
 તપોની સુખમિ હોય, પરંતુ આગ્રિધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા ન હોય, તો હામ
 ચાલતુ નથી. કદાચ વિનાનુ ને ધર્મકારે હુવામા અને છે, તે માત્ર વેકરૂપ
 માયમે 'સાંચે' વેક માત્રી રીતે કે, તો તેના ઉપરીને માત્ર ખાતા નથી તેજ
 પ્રમાણે વ્યવહાર હુનાર નહાદિ દર્શનિ નહિ પામે પરંતુ શ્રદ્ધા
 વિનાની ક્રિયા, હર્મસયનું કાળુ થઇ શકતી નથી તેની અન્દર પણ જે
 રહિયે વેક હુવામાં લુચ્છાઇ હુગે, તો દંડને પાત્ર થગે, તેવીજ રીતે
 કદાચ વિનાની ક્રિયા હુનાર, જે તે ક્રિયા દામિકવૃત્તિથી કરગે, તો ભારે
 દંડને પાત્ર થશે કદા પછી આરોગ્ય ખાતાવેલ છે તેનું કાળુ એ છે
 કે, ચપપિ પૂર્વોક્ત ગારીરિક બહાદિ વસ્તુઓ મળી છે, પણ શરીરનું
 આરોગ્ય ન હોય તો ધર્મનું આગધન થઇ શકતુ નથી માટે ધર્મ સા-
 ધનમાં આરોગ્યની ખાસ આવશ્યકતા છે. હવે માનમિકુખજ, ગારીરિક
 ખજ, શ્રદ્ધા અને આરોગ્ય પણ મળેલ હોય, પરંતુ યોગ્ય ક્ષેત્રના
 અભાવમાં અગ્રધર્મ પ્રકારે ધર્મ આધન થઇ શકશે નહિ' અત એવ નિરૂ-
 પકવક્ત્રવની પાત્ર જરૂર છે ઉપર કહેલી માનમિકુખજ આદિ પાંચ વ-
 સ્તુઓ અનુક્રમ મળેલી હોય, છતા કાળ અનુક્રમ ન હોય, તો ધર્મસાધનમા
 ન્યનતા માલૂમ પડગે કાળુ કે, યોગ્ય કાળ પ્રાપ્ત થયા વિના કરેલી ક્રિયા
 કળદાયક થતી નથી. એકુત થકિ વાવવાના સમયે કદાપિ ખાજગે વાવગે
 નહિ અને કદાચ વાવગે, તો તે ખસ્તાવેા હુગે માટે કાળની પણ ખાસ
 જરૂર છે ઉપર ખતાવેલી છ વસ્તુઓ હીક મળેલી હોય, છતા જે વૃક્ષાવસ્થા
 આવી પડેાચે, તો ગારીરિક ખજમા ન્યનતા માલૂમ પડગે, તેથી ધારેલુ
 ધર્મસાધન થઇ શકશે નહિ તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારે જરા (વૃક્ષાવસ્થા) ન
 આવી પડેાચે, તે પડેલા ધર્મસાધન કરવાની ભલામણુ હુ છે ગરીરમા
 કોડેા વ્યાધિઓ ગુપ્ત ગુદેલી છે, તેની વૃદ્ધિ થઇ નથી, ત્યા સુધી ધર્મે કર-
 વાનો વખત છે તે વધવાથી માનમિકુખજ અને શારીરિકુખજને પણ
 થકકો પડેાચે છે માટે વ્યાધિ આવી પડેાચ્યા પડેલા ધર્મ આરાધવેા. તા
 પછી છેલ્લા ગ્લોકના ઉત્તરાર્ધમા ખતાવે છે કે, ઇન્દ્રિયોની હાનિ ન થાય
 ત્યા સુધી ધર્મસાધન કરવાનો સમય છે ઇન્દ્રિયો જ્ઞમ ધર્મસાધનમાં

કારણ છે, તેમ ધર્મસાધનમા પણ કારણ છે. જે ઇન્દ્રિયો ખરાબ હોય, તો પુરૂષ ધર્મને લાયક રહેતો નથી જેમ અધપુરૂષ ચારિત્રધર્મને યોગ્ય નથી, કારણ કે, તેનાથી જીવદયામાં સહાયભૂત એવી ઇર્થાસમિતિ પાળી શકાતી નથી. જેની સ્પર્શેન્દ્રિય ખરાબ છે, તે વિહારાદિ ક્રિયા કરી શકતો નથી ઇત્યાદિ કારણોને લઇને ઇન્દ્રિયોની નિરોગતાની આવશ્યકતા છે તે-ટલા માટે ધર્મસાધનની સમગ્ર સામગ્રી પામ્યા છતાં, જે પ્રમાદ કરવામાં આવશે, તો પછી પત્તો લાગવાનો નથી. માટે જે વૈરાગ્યવૃદ્ધિ કરવી હોય, તો ખાસ કરીને તે પ્રમાદનો ત્યાગ કરો.

કષાયત્યાગ

જેમ પ્રમાદ ત્યાગ કરવા લાયક છે, તેમ તેના પુત્રો ક્રોધાદિ કષાયો પણ ત્યાગજ કરવા લાયક છે, કે મઠે ક્રોધાદિ શત્રુઓ આત્માનું સદા અહિંત કરે છે, તે નીચેની ગાથાથી માલુમ પડશે—

કોહં ચ માળં ચ માયં ચ લોભં ચ પાવવહ્નનં ।

વમે ચત્તારિ દોષે ઉ ઇચ્છંતો હિઅમપ્પણો ॥ ૧ ॥

અર્થાત—આત્માનુ હિંત ઇચ્છનાર પુરૂષોએ, પાપને વધારનાર ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે દોષોનો ત્યાગ કરવો, કારણ કે ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરે છે. માયા મિત્રાચારીનો અને લોભ પ્રીતિ, વિનય, તેમ મિત્રાચારી એ ત્રણોનો નાશ કરે છે તેટલા માટે આ ચારે કષાયો દૂર કરવા યોગ્ય ઔષધ સેવન કરવું એટલે કે,

ઉવસમેણ હણે કોહ માળં મહવયા જિણે ।

માયમજ્જવભાવેન લોભં સંતોસઓ જિણે ॥ ૧ ॥

ઉપશમ ભાવથી ક્રોધને હણવો, મૃદુપણથી માનને જીતવો, સરલ ભાવથી માયાને અને સંતોષથી લોભને જીતવો.

જાત સ્વભાવવાળા પુરૂષને ક્રોધ પ્રાય થતોજ નથી. કદાચ થાય, તો તેને તત્કાળ ઉપશમભાવથી દૂર કરે છે. જેને પરિણામે ક્રોધનું કળ જે દુર્ગતિ, તે થવા પામતી નથી નમ્રતાભાવવડે માન નજીક પણ આવી શકે નહિ. સરલભાવ એ અરેખર માયાનો શત્રુ છે અને સંતોષ લોભનો દુશ્મન છે. લોભાધિકારમાં તે વાત સ્પષ્ટ બતાવેલી છે આ કષાયો શુ કરે છે ?

કોહો અ માળો અ અણિગ્ગહાઆ માયા ય લોભો અ પવહ્નમાણા ॥

ચત્તારિ ઇમ્-કસિણા કસાયા સિંચંતિ મૂલાઈં પુણન્નવસ્સ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—નહિ વશ કરવામાં આવેલા ક્રોધ અને માન, તેમજ વૃદ્ધિ પામતા એવા માયા અને લોભ, એ સંપૂર્ણ ચારે ક્લિષ્ટ કષાયો, જન્મ-તરને વધારવામાં કારણભૂત એવા પાપરૂપી વૃક્ષના મૂલોનું સિંચન કરે છે.

માયાનું કારણ માન અને ક્રોધનું કારણ લોભ છે, અર્થાત્ માનથી માયા પેદા થાય છે, અને લોભથી ક્રોધ થાય છે, તેટલા માટે પ્રથમ તો માન અને લોભ એ બે દૂર કરવા હાયક છે. જેની અદર માન નથી, તે પુરૂષ કદાપિ માયા કરશે નહિ પોતાના માનનો ભગ ન થાય, તેવા હેતુથી પુરૂષ માયા કરે છે. એટલે કે પોતાના માનનું રક્ષણ કરવા માટે તે હતભાગ્ય દાલિક અને છે આથી તેને દાલિકવૃત્તિ પેદા થાય છે પરંતુ આ વખતે તો જોને માટે મહાપાપનું કારણ એવું દલાચરણ કર્યું હતું, તે માન પણ સર્વથા નષ્ટ થાય છે. અને પરિણામે જગતમાં અપમાનનો મોટો ઝોળો શિરપર ધારણ કરી ભવચક્રમાં ગોથાં મારે છે. લોભના જોરથી જીવ ક્રોધાધીન થાય છે. ક્રોધને ધનનો લોભ તો ક્રોધને કીર્તિનો લોભ, ક્રોધને હુકમ ચલાવવાનો લોભ તો ક્રોધને ધનનો હોય છે ધનના લોભથી વેપારી લોકો લડાઈ કરે છે. કોર્ટે ચડે છે. તે એટલે સુધી કે ક્રોધાંધ થઈ સામા માણસનું એક પાધને માટે લાખ રૂપીઆનું નુકશાન કરવા પણ ચૂકતા નથી વળી કીર્તિના લોભી પુરૂષો સદા વિવેકશૂન્ય બની કીર્તિની હાનિ કરનાર ઉપર ક્રોધી બની માનહાનિનો કેસ માડે છે અને તેની કીર્તિને ખટો લગાડવા પૂર્ણ પ્રયત્ન કરે છે હુકમના લોભીઆ પુરૂષો પોતાના હુકમનું અપમાન થવાથી ક્રોધાધ બની જીવહંત્યા પણ કરવા ચૂકતા નથી, એટલે કે લાખો માણસોના જાનનું જોખમ થાય તેવી લડાઈ શરૂ કરે છે માટે લોભ દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરવો કે જોથી કરીને ક્રોધ તરત શાંત થાય ચાર કષાયો જન્મ પાપના કારણ છે તેમ પાપ કષાયનું કારણ છે અન્યોઅન્ય કાર્ય-કારણભાવ છે દાખલા તરીકે જન્મ જન્મ પાપનું કારણ છે, તેમ પાપ જન્મનું કારણ છે એમ અન્યોઅન્ય કાર્યકારણભાવ છે, માટે કષાયોનો ત્યાગ કરો, તો પાપનો ત્યાગ થશે, તેમજ પાપનો ત્યાગ કરશે, તો કષાયોનો ત્યાગ સ્વયં થશે અને છેવટે પાપના અભાવથી જન્મનો અભાવ તેમજ જન્મના અભાવથી પાપનો અભાવ સ્વયં સિદ્ધ છે. સારાંશ એ છે કે માન અને લોભનો ત્યાગ કરવાથી ચારે કષાયો છૂટી જાય છે. અને કષાયને છોડનાર પુરૂષજ વૈરાગ્ય રગમાં રગાય છે, તેમ પૂજ્ય પણ ગણાય છે. જન્મ કહેલું છે કે-

સક્કા સહેલં આસાઈ કંટયા, અઓ મયાવચ્છહયા નરેણં ।

અળાસણ જો ડ સદિજ્જ કટણ, વડ્ડમણ કન્નસરે સ પુજ્જો ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—આશા વડે કરીને લોહમય કાંટાઓ પણ સહન કરવા તે શક્ય છે, (ઘણા વેપધારી પુરૂષો લોહના કાંટાવાળી પાટ ઉપર સૂએ છે) પરંતુ તેવા પુરૂષો પણ વચનરૂપ કાટાથી કટાળે છે, અતએવ જ આશારહિત પુરૂષ, વચન (કઠોર) રૂપી કાંટાઓ કાનમાં પેસવા છતાં પણ સમભાવવાળો રહે, તેજ પૂજ્ય છે

ખણના ઘા રૂઝાઈ જાય છે, પરંતુ વચનના ઘા રૂઝાતા નથી તેટલા માટે વચનના ઘા અધિક દુઃખ આપનારા છે, કારણ કે, તે જીવનપર્યંત યાદ આવે છે. આ વચનોના ઘાને તો તેજ સહન કરી શકે છે, કે જોણે કષાયનો વિજય કરેલો હોય છે ખીજથી તે કદાપિ સહન થઈ શકેજ નહિ. દ્રવ્યાર્થી પુરૂષો લડાઈમાં જઈ બાણ, તરવાર, ખંડુક, વિગેરેના પ્રહારો સહન કરે છે, વેપારી લોકો પૈસાને માટે લેણદારના વચનો સહન કરે છે, નોકર શેઠનાં વચનોને સહન કરે છે, દલાલ લોકો માલ દેનારનાં વચનો સહન કરવા સાથે ખુશામત કરે છે, બાવાઓ લોહ-શર્યામાં સૂએ છે, બ્રાહ્મણો પચકેશને દ્રવ્યની લાલચે વધારે છે પરંતુ જે આત્માર્થી પુરૂષો આત્મકલ્યાણ માટે, સામા માણસની શુભ વા અશુભ વચનવર્ગશુને સમભાવે સહે છે, તે પુરૂષ પૂજ્યતમ કે સાચો વૈરાગી ગણાય, તેમા કશું આશ્ચર્ય નથી વળી કહ્યું છે કે—

સમાવવંતા વચણામિઘાયા કન્નં ગયા દુર્ગમણિઅં જણંતિ ।

ધમ્મુત્તિ કિચ્છા પરમગ્ગ સૂરે જિહંદિણ જો સહડ સ પુજ્જો ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—વચન રૂપી પ્રહારો સામેથી આવીને જ્યારે કાનમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે મનને ખરાબ બનાવી મૂકે છે. તેજ પ્રહારોને સમતાને પ્રાપ્ત થયેલ પુરૂષ ' મારો સહન કરવાનો સ્વભાવ છે ' એમ જાણી (વૈરાગ્ય-ભાવથી) સહન કરે છે, તે પરમ શૂર-જિતેન્દ્રિય, મહાપુરૂષ અને પૂજ્યવર ગણાય છે. પૂજ્ય થવાનો ખરો ઉપાય કષાયવિજય એટલે વૈરાગ્ય વૃદ્ધિજ છે મોહાદિનો ત્યાગ

હવે, વૈરાગ્યવૃદ્ધિ કરવાની ધૃત્તિ રાખવાવાળા મનુષ્યે મોહાદિનો પણ ત્યાગ કરવાની જરૂર છે. જ્યાંસુધી મોહ, રાગ, દ્વેષ ન્યૂન ન થાય, ત્યાંસુધી વૈરાગ્ય વધતો નથી. તેને માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે—

અહો ! સંસારકપેડાસિન્ જીવાઃ કુર્વન્તિ કર્મભિઃ ।

અરઘટ્ટઘટીન્યાચૈનૈહિરેયાહિરાં ક્રિયામ્ ॥ ૧ ॥

અર્થાત—આશ્ચર્ય છે કે જીવો સંસારરૂપ કૂંપની અંદર પોતાના કર્મ વડે અરઘટની ઘડીના ન્યાય પ્રમાણે આવવા જવાની ક્રિયા કરે છે. અર્થાત અરઘટની ઘડી એક ભગાય છે. અને એક હલવાય છે. તેમ આ મસારમા પણ એક મટે છે, બીજો જન્મે છે, છતાં જીવ આ મનુષ્યજન્મને કોકટ ગુમાવે છે કહ્યું છે કે—

ધિગ્ ધિગ્ મોહાન્ધમનસા જન્મિના જન્મ ગચ્છતિ ।

સવધાપિ મુર્ધવેદ સુપ્તાનામિવ જર્વરી ॥ ૧ ॥

અર્થાત—મતેલા પુરૂષની રાત્રિની માકક મોહથી અંધ થયેલ ચિત્ત-વાળા પ્રાણિઓનો જન્મ સર્વથા કોકટ ભય છે, એ અત્યંત ધિક્કારવા જેવું છે

મોહરાજના હુકમમાં રહેનાર મનુષ્યો રમત ગમતમાં સમય ગુમાવે છે, ખાલચેપ્ટા કરે છે, બગીચા વિગેરે સ્થાનમાં જઈ, જાણે કે પોતે ધર્મનું નામ પણ ન જાણતો હોય તેવો બની, કર્મના હેતુભૂત શૃંગારરસમાં મગ્ન થઈ—મસ્ત બની સમાગ્ની અભિવૃદ્ધિ કરે છે, માટેજ શાસ્ત્રકારો ધિક્કારે છે કારણ કે, જે મનુષ્ય જન્મરૂપ કલ્પવૃક્ષમાંથી દાન, શીલ રૂપ ઉત્તમ ફળો લેવાના હતા, તેને માટે બેદરકાર રહી, કામરૂપી કરીરવૃક્ષ (કંડાનુ આડ) ઉપરથી વિષયરૂપ કટુ કેરડાના ફળો લે છે, માટે મનુષ્યો, મતેલા પુરૂષની રાત્રિની જેમ, મનુષ્યજન્મને વૃથા ગુમાવે છે વળી કહ્યું છે કે—

एते रागद्वेषमोहा उद्यन्तमपि देहिनाम् ।

मूलाद् धर्मं निकृन्तन्ति मूषका इव पादपम् ॥ ૧ ॥

અર્થાત—જેવી રીતે ઉદરો વૃક્ષને કાપી નાખે છે, તેવી રીતે પ્રાણિઓના વૃદ્ધિ પામેલા ધર્મને—વૈરાગ્યને આ ગગદ્વેષ અને મોહ જડમૂળથી છેદી નાખે છે

ગગ, દ્વેષ અને મોહની ત્રિપુટી ત્રણ જગતને પાયમાલ કરે છે રાગ અને દ્વેષ, એ બંને સહચારી છે. જ્યાં રાગ હોય, ત્યાં દ્વેષ ગૌણપણે રહે છે. જ્યાં દ્વેષ છે, ત્યાં રાગની વિષમવ્યાપ્તિ છે, અર્થાત જ્યાં દ્વેષ હોય ત્યાં રાગ કિંચિત્ ગૌણપણે રહે છે. કિંવા રહેતો પણ નથી. દાખલા ત-

રીકે, સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે, ગુરુ શિષ્ય વચ્ચે, પ્રિતા પુત્ર વચ્ચે, દુર્લાભ ખડેન વચ્ચે કાંઈ નિમિત્તે દ્રેષભાવ થયો હોય, તો તે જગ્યાએ રાગ અવશ્ય જોણું પછે રહે છે, પરંતુ પ્રતિસ્પર્ધાઓની સાથે એટલે કે રાજ રાજને, શેઠ શેઠને, પાંડિત પાંડિતને પરસ્પર દ્રેષ થાય છે ત્યાં રાગ જોણપછે રહેજ છે એમ કહેવું સંભવતું નથી.

રાગ અને દ્રેષ જ્યાં હોય ત્યાં મોહ હોયજ. તેમજ જ્યાં મોહ હોય, ત્યાં રાગદ્રેષ પણ હોય, એમ તેઓની અન્વયવ્યતિરેકબ્યાપ્તિ છે. વળી જ્યાં આ ત્રિપુટી એકત્ર મળે છે, ત્યાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રતિ, અરતિ, શોક, સન્તાપ, કામ, ધ્વંષા, પ્રમાદ, વિકૃત્યા અને ધર્મી આદિ, કે જો તો ત્રિપુટીના નોકરો છે, તેઓ પણ મળે છે. તેઓ એકત્ર થઈ બિચારા જીવના ધુરા હાલ કરી ધર્મવૃક્ષનાં સુન્દર ફળોને ખાવા હેતા નથી. વિષયરૂપ વિષવૃક્ષનાં કટુ ફળો ખાવાનું તેને શીખવે છે, આથી કરીને પ્રાણી મૂર્ચ્છિત થઈ, હેય, જ્વેય અને ઉપાદેય પદાર્થોની પીછાણ કરી શકતો નથી. દેવ, અદેવ, ગુરુ, અગુરુ, ધર્મ, અધર્મ અને સત્ય, અસત્યને જાણતો નથી, કેવળ પાત્ર ધન્વિર્યોના વિષયવડે શરીરનું પોષણ કરે છે, મતિને ચ ચલવૃત્તિથી ચારે બાજુ દોડાવે છે, 'મુનિઓ, રંજેને મને ઉપદેશથી, દાક્ષિણ્યથી અથવા બળાત્કારથી નિયમ કરાવે, અથવા પૈસાને ખર્ચ કરાવે,' ઇત્યાદિ મનમાં શકા થવાથી, મુનિવરોનાં દર્શન કરવા જતાં પણ ડરે છે, તો પછી ઉપદેશ શ્રવણ કરવાની તો વાતજ શી કરવી? ત્રિલોકનાથ વીતરાગ ભગવાનની પૂજા અને દર્શન કરવાનો સમય પણ આ જાળી જીવડાને મળતો નથી કદાચ કાંઈકહે કે 'લાઈ? આજે દેરાસરમાં પૂજા, આગી વિગેરેનો ઘણો ઠાઠમાઠ છે. આજો દર્શન કરવા જઈએ.' ત્યારે જવાબ આપે છે કે 'શુ આપણે ઠાઠમાઠના દર્શન કરવાં છે? જ્યારે અવકાશ મળશે, ત્યારે શાંતિથી દર્શન કરવા જઈશું, અત્યારે તો માણસોની ગીરદી હશે, માટે માફ મન પ્રસન્ન થાય નહિ. તમે જાઓ, હું પછી અવકાશે જઈશ.' આવો ઉત્તર આપી પ્રેરકને વિદાય કરી પોતે કુર્મ કલેશના પંજમાં પડે છે તેને સ્વકર્તવ્ય સમજે છે. અધર્મને 'ધર્મ કરવવાં પણ ચૂકતો નથી કદાચ કાંઈકહે કે 'દાન, શીલ, તપ અને ભાવનાદિ ધર્મ કળે,' તો તેના ઉત્તરમાં આ વિષયક પટ જીવ જવાળ આપે છે કે—'લાઈ! આટલા જીવોનું પોષણ કરે છું, તે જીવો ધર્મ કરે છે, તો પછી મારે ધર્મ કરવાની - શી - જરૂર છે? દાન ઉત્તમપાત્રમાં

કુચની નજર નથી કહી આપનો હાથ માંમે લેંછજો. "આમ કહી ખંને દમીએ ચાલી રમ.મા મકન પજુ મારાં ચયાં પ્રથમ તો તારા તે પુરુષગનની પાસે ગઈ. પગલું એકાએક ના તારાને મઠાર થયો નહિ, હિન્નુ ન્યારે મીં મીં તેની મપુર્ જામ ગેમમાં વ્યાપી ત્યાં તે પુરુષને નિદ્રા થવાનો વિચાર થયો, તેટલામા નિદ્રા પજુ આવી પડેલી હતે તો એલા આવવા લાગ્યાં સ્વાધ્યાયમાં વિમ્ન થવા લાગ્યુ ત્યાં તે પુરુષના હુક દુદ્ધ મુનિએ શાંત ભાવથી કહ્યું " મદાનુભાવ ' કેમ બધ ગયા ? " ત્યાં તે પુરુષે જવાબ આપ્યો - ' મદાનુભાવ ' પ્રમાદ થયો ' કહી ગણુ શુઃ કયું, વળી સ્વાધ્યાયનો મપુર સ્વર બધ થયો વૃદ્ધ મુનિએ કહીને તે પુરુષને ટોક્યા કે આ શું ' ત્યાં ઉત્તર મળ્યો કે ' પ્રમાદ ' બીજી વાર આવયાન થઈ સ્વાધ્યાય કંઈ આગળ વધે છે, તેવામા તો નિદ્રાએ મોટો ઘેરો પાડ્યો વૃદ્ધ મુનિએ આ પુરુષને બોલાવ્યો, પજુ બોલ્યો નહિ. તેથી વૃદ્ધ મુનિએ જગએ ઉચ્ચાવગી બોલાવ્યો, ત્યાં તેણે જવાબ આપ્યો કે - ' સ્વધ્યાયા વિચારમા છું, અંજો લવારે કંઈ નહિ, ' જુઓ, આ પ્રમાણે નિદ્રાએ આ પુરુષને અમત્ય અને ક્રોધને આધીન કર્યો વૃદ્ધ મુનિએ કહ્યું કે - ' મુનિએ અમત્ય બોલ્યુ નહિ લેંછએ અને ક્રોધનો ત્યાગ કરવો લેંછએ ' આ માંમળીને મુનિગન બોલ્યા કે - ' હા, હા, જાઓ, જુકુ બોલ્યો અને ક્રોધ પજુ કર્યો. તમાગ થી થાય તે કરે, મારમા ગહિ હશે ના હું મારો નિર્વાંધ કહી લાઇ ' ઇત્યાદિ પ્રકારે મોહગળના એક પછી એક સુખરો આ પુરુષમાં દાખલ થવા લાગ્યા, અંતમા તે વૃદ્ધ ગુરુએ આ પુરુષને મુનિ મમુદાયમાંથી બહાર દાટ્યા હવે તો મોહગળની સમસ્ત કાંજે તેના કુપર એકાએક હલ્યો કર્યો, અને તેને મોહગળના ઘરમા ઘમડી લઈ પજુ ગઈ આમ પગગએ મળુ પામી આ પુરુષ નિગોદમા ગયો, ત્યાં મોહ ગળ શાંતિને પામ્યો. મોહગળની સપુર્ દુષ્ટતા જેવી હેતુ તો ઉપમિનિભવપ્રપંચા કથા, વૈરાગ્યકલ્પલતા, અને મોહપરાજય નાટક વિગેરે ગ્રન્થો જેવાની ભલામણ કરવામા આવે છે. મોહનું પ્રાપ્ત્ય કમ થવાથી ગગંધનુ જોર જોાધુ થાય છે ગગંધેય કમ થવાથી અનાદિ કર્મ-લેપનો ઘટારો થાય છે કર્મલેપ જોાં વવાથી આત્મસ્વરૂપ કોઇક અંગે ગળક છે મોટે મોહગળને છૂતવા મોટે દાન, શીલ, તપ અને ભાવનાદિ શસ્ત્રો રાખવાની જરૂર છે તેમજ ઈર્ષ્યા, નિદા, વિકથા અને વનિતા રૂપ જામૂસો અને તેના સ્વામીઓ-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ અને કામાદિના હાથ-

માં ન આવવા માટે વૈરાગ્યરૂપ કિલ્લાની જરૂરિયાત છે. વૈરાગ્યરૂપ કિલ્લામાં રહેલ પુરુષનાં શસ્ત્રો કોઇ લઇ શકતું નથી. પુરુષને માર્ગાનુસારીના ગુણોની પ્રાપ્તિ પણ ત્યાંથીજ થાય છે. ત્યારબાદ સમ્યક્ત્વરત્નની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ રત્ન અનાદિ કાળના કર્મલેપને હિખેડી નાંખવામાં પહેલુ ઔષધ છે. પત્રી વ્રતાદિની પ્રાપ્તિ થાય છે તે વ્રતાદિ કર્મલેપનો જડમૂળથી નાશ કરે છે તેટલા માટે કર્મલેપના નાશનું મૂળકારણ અને દાનાદિ શસ્ત્રોનું રક્ષણ કરનાર વૈરાગ્યરૂપી કિલ્લાની ખાસ જરૂર છે. વૈરાગ્ય થવાના કારણો અનેક છે તેમાં મુખ્ય કારણ સદુપદેશ છે. સદુપદેશથી માણસને સસારની અસારતાનું ભાન થાય છે. અને તેથી વૈરાગ્ય વધે છે. આ પ્રસંગે વૈરાગ્ય-વૃદ્ધિના વિશેષ કારણો બતાવવા આવશ્યક સમજાય છે.

વૈરાગ્યવૃદ્ધિનાં કારણો.

માનસિક બલાદિ.

અધુવં જીવિઅં નચ્ચાં સિદ્ધિમર્ગં વિચાણિયા ।

વિણિઅદ્વિજ્ઞ મોગેસુ આઠં પરિમિઅપ્પણો ॥ ૧ ॥

વલં થામ ચ પેહાણ સદ્ધામારુગ્ગમપ્પણો ।

ચિત્તં કાલ ચ વિન્નાય તહાપાણં નિજુંજણ ॥ ૨ ॥

જરા જાવ ન પીઢહ વાહી જાવ ન વડ્ઢહ ।

જાતિદિયા ન હાયન્તિ તાવ ધમ્મં સમાયરે ॥ ૩ ॥

અર્થાત—જીવિતને અસ્થિર અને મોક્ષમાર્ગને જ્ઞાનાદિ રત્નત્રય રૂપ જાણી, તેમજ આયુષ્યને પરિમિત (એટલે હદવાળું)—સો વર્ષનું એમ જાણી ભોગોથી નિવૃત્તિ કરે ૧

પોતાના માનસિક અને શારીરિક બળને તપાસીને શ્રદ્ધા અને આરાગ્યને જોધને તેમ ક્ષેત્ર અને કાળને જાણીને તથાપ્રકારે આત્માને ધર્માનુષ્ઠાનમાં જોડવો. ૨

જ્યાં સુધી વૃદ્ધાવસ્થા પીડા કરતી નથી, જ્યાં સુધી બ્યાધિ વધી નથી અને જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયોની હાલિ થઈ નથી, ત્યાં સુધી ધર્મ કરવાનો સમય છે. ૩

ખીજી ગાથામાં પ્રથમ ‘બલ’ શબ્દ એટલા માટે આપ્યો છે, કે શારીરિક બળ હોય, પરંતુ માનસિક બળ ન હોય, તો ધર્મ કરવો બહુ કઠણ છે. અતએવ ‘બલ’ શબ્દથી અહિં માનસિકબળ હોવાનું છે. મા-

નસિક્ષણ સિવાય પગિષ્ઠ અને ઉપસર્ગો સહન થઇ શકતા નથી છતાં કેવળ માનસિકબળથીજ કોઈ પણ ક્રિયા કાર્ય રૂપમાં બની શકતી નથી; માટે બીજા 'ધામ' શબ્દથી શારીરિકબળ લેવું જોઈએ. શારીરિકબળ ન હોય તો તપ, જપ, ધ્યાન, પરોપકાર અને ક્રિયાકાંડ વિગેરે બની શકશે નહિ હવે ધારે કે, માનસિક અને શારીરિક બન્ને પ્રકારના બળોની સપત્તિ હોય, પરન્તુ ચારિત્રધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા ન હોય, તો દામ ચાલતું નથી શ્રદ્ધા વિનાનું જે ધર્મકાર્ય કરવામા આવે છે, તે માત્ર વેઠરૂપ થાય છે. વેઠિયો વેઠ મારી ગીતે કરે, તો તેના ઉપરીનો માગ ખાતો નથી તેજ પ્રમાણે દ્રવ્યક્રિયા કરનાર નરકાદિ દુર્ગતિ નહિ પામે. પરન્તુ શ્રદ્ધા વિનાની ક્રિયા, કર્મક્ષયનું કારણ થઇ શકતી નથી તેની અન્દર પણ જે વેઠિયો વેઠ કરવામા લુચ્ચાઇ કરશે, તો દંડને પાત્ર થશે, તેવીજ રીતે શ્રદ્ધા વિનાની ક્રિયા કરનાર, જે તે ક્રિયા દાંભિકવૃત્તિથી કરશે, તો ભારે દંડને પાત્ર થશે. શ્રદ્ધા પછી આરોગ્ય બતાવેલ છે તેનું કારણ એ છે કે, યદ્યપિ પૂર્વોક્ત શારીરિક બલાદિ વસ્તુઓ મળી છે, પણ શરીરનું આરોગ્ય ન હોય, તો ધર્મનું આરાધન થઇ શકતું નથી. માટે ધર્મ સાધનમાં આરોગ્યની ખાસ આવશ્યકતા છે. હવે માનસિકબળ, શારીરિક બળ, શ્રદ્ધા અને આરોગ્ય પણ મળેલ હોય, પરન્તુ યોગ્ય ક્ષેત્રના અભાવમા સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મ સાધન થઇ શકશે નહિ. અત એવ નિરૂપદ્રવક્ષેત્રની પણ જરૂર છે ઉપર કહેલી માનસિકબળ આદિ પાંચ વસ્તુઓ અનુકૂળ મળેલી હોય, છતાં કાળ અનુકૂળ ન હોય, તો ધર્મસાધનમાં ન્યૂનતા માલૂમ પડશે, કારણ કે, યોગ્ય કાળ પ્રાપ્ત થયા વિના કરેલી ક્રિયા ફળદાયક થતી નથી. ખેડુત ઘઉં વાવવાના સમયે કદાપિ ખાજરો વાવશે નહિ અને કદાચ વાવશે, તો તે પસ્તાવો કરશે, માટે કાળની પણ ખાસ જરૂર છે ઉપર બતાવેલી છ વસ્તુઓ કીંક મળેલી હોય, છતાં જે વૃદ્ધાવસ્થા આવી પહોંચે, તો શારીરિક બળમા ન્યૂનતા માલૂમ પડશે, તેથી ધારેલું ધર્મસાધન થઇ શકશે નહિ. તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારો જરા (વૃદ્ધાવસ્થા) ન આવી પહોંચે, તે પહેલા ધર્મસાધન કરવાની ભલામણ કરે છે શરીરમા કોડો વ્યાધિઓ ગ્રસ્ત ગ્રહેલી છે, તેની વૃદ્ધિ થઇ નથી, ત્યાં સુધી ધર્મ કરવાનો વખત છે તે વધવાથી માનસિકબળ અને શારીરિકબળને પણ ધક્કો પહોંચે છે માટે વ્યાધિ આવી પહોંચ્યા પહેલા ધર્મ આરાધવો. ત્યાર પછી છેલ્લા સ્લોકના ઉત્તરાર્ધમા બતાવે છે કે, ઇન્દ્રિયોની હાનિ ન થાય ત્યાં સુધી ધર્મસાધન કરવાનો સમય છે. ઇન્દ્રિયો જમ કર્મસાધનમાં

કારણ છે, તેમ ધર્મસાધનમાં પણ કારણ- છે. જો ઇન્દ્રિયો ખરાબ હોય, તો પુરૂષ ધર્મને લાયક રહેતો નથી જેમ અધિપુરૂષ ચારિત્રધર્મને યોગ્ય નથી; કારણ કે, તેનાથી જીવદયામાં સહાયભૂત એવી ધર્મોસમિતિ પ્રાપ્તી શકાતી નથી જેની સ્પર્શેન્દ્રિય ખરાબ છે, તે વિહારાદિ ક્રિયા કરી શકતો નથી. ઇત્યાદિ કારણોને લઇને ઇન્દ્રિયોની નિરોગતાની આવશ્યકતા છે. તેટલા માટે ધર્મસાધનની સમગ્ર સામગ્રી પામ્યા છતાં, જો પ્રમાદ કરવામાં આવશે, તો પછી પત્તો લાગવાનો નથી. માટે જો વૈરાગ્યવૃદ્ધિ કરવી હોય, તો ખાસ કરીને તે પ્રમાદનો ત્યાગ કરે.

કષાયત્યાગ

જેમ પ્રમાદ ત્યાગ કરવા લાયક છે, તેમ તેના પુત્રો ક્રોધાદિ કષાયો પણ ત્યાગજ કરવા લાયક છે, કે મરૂં ક્રોધાદિ શત્રુઓ આત્માનું સદા અહિંત કરે છે, તે નીચેની ગાથાથી માલુમ પડશે —

કોહં ચ માળં ચ માયં ચ લોભં ચ પાવવદ્દહણ ।

વમે ચત્તારિ દોસે ઉ હચ્છંતો હિઅમપ્પણો ॥ ૧ ॥

અર્થાત—આત્માનું હિંત ઇચ્છનાર પુરૂષોએ, પાપને વધારનાર ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે દોષોનો ત્યાગ કરવો, કારણ કે ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરે છે માયા મિત્રાચારીનો અને લોભ પ્રીતિ, વિનય, તેમ મિત્રાચારી એ ત્રણોનો નાશ કરે છે તેટલા માટે આ ચારે કષાયો દૂર કરવા યોગ્ય ઔષધ સેવન કરવું એટલે કે,

ઉવસમેણ હ્ણે કોહ માળં મહ્વયા જિણે ।

માયમજ્જવમાવેન લોમ સંતોસઓ જિણે ॥ ૧ ॥

ઉપશમ ભાવથી ક્રોધને હણવો, મૃદુપણથી માનને જીતવો, સરલ ભાવથી માયાને અને સતોષથી લોભને જીતવો.

જાત સ્વભાવવાળા પુરૂષને ક્રોધ પ્રાય થતોજ નથી. કદાચ થાય, તો તેને તત્કાળ ઉપશમભાવથી દૂર કરે છે જેને પરિણામે ક્રોધનું ક્ષય જ દુર્ગતિ, તે થવા પામતી નથી નમ્રતાભાવવડે માન નજીક પણ આવી શકે નહિ સરલભાવ એ ખરેખર માયાનો શત્રુ છે. અને સંતોષ લોભનો દુશ્મન છે લોભાધિકારમાં તે વાત સ્પષ્ટ બતાવેલી છે આ કષાયો શુ કરે છે ?

કોહો અ માણો અ અણિગ્ગહા આ માયા ચ લોભો અ પવહ્માણા ॥
ચત્તારિ એ કસિણા કસાયા સિંચંતિ મૂલાહં પુણ્નભવસ્સ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—નહિ વશ કરવામાં આવેલા ક્રોધ અને માન, તેમજ વૃદ્ધિ પામતા એવા માયા અને લોભ, એ સંપૂર્ણ ચારે કિલબટ કષાયો, જન્માંતરને વધારવામાં કારણભૂત એવા પાપરૂપી વૃક્ષના મૂલોનું સિંચન કરે છે.

માયાનું કારણ માન અને ક્રોધનું કારણ લોભ છે, અર્થાત્ માનથી માયા પેદા થાય છે, અને લોભથી ક્રોધ થાય છે, તેટલા માટે પ્રથમ તો માન અને લોભ એ બે દૂર કરવા હાયક છે. જેની અદર માન નથી, તે પુરૂષ કદાપિ માયા કરશે નહિ પોતાના માનનો ભગ ન થાય, તેવા હેતુથી પુરૂષ માયા કરે છે એટલે કે પોતાના માનનું રક્ષણ કરવા માટે તે હતભાગ્ય દાંભિક અને છે આથી તેને દાંભિકવૃત્તિ પેદા થાય છે પરંતુ આ વખતે તો જોને માટે મહાપાપનું કારણ એવું દલાચરણ કર્યું હતું, તે માન પણ સર્વથા નબટ થાય છે. અને પરિણામે જગતમાં અપમાનનો મોટો બોલો શિરપર ધારણ કરી ભવચક્રમાં ગોથા મારે છે. લોભના બેરથી જીવ ક્રોધાધીન થાય છે. ક્રોધને ધનનો લોભ તો ક્રોધને કીર્તિનો લોભ, ક્રોધને હુકમ અલાવવાનો લોભ તો ક્રોધને ધનનો હોય છે ધનના લોભથી વેપારી લોકો લડાઈ કરે છે કોર્ટે ચડે છે. તે એટલે સુધી કે ક્રોધાધ થઇ સામા માણસનું એક પાઘને માટે લાખ રૂપીઆનું નુકશાન કરવા પણ ચૂકતા નથી. વળી કીર્તિના લોભી પુરૂષો સદા વિવેકશૂન્ય બની કીર્તિની હાનિ કરનાર ઉપર ક્રોધી બની માનહાનિનો કેસ માડે છે અને તેની કીર્તિને ખટો લગાડવા પૂર્ણ પ્રયત્ન કરે છે હુકમના લોભીઆ પુરૂષો પોતાના હુકમનું અપમાન થવાથી ક્રોધાધ બની જીવહત્યા પણ કરવા ચૂકતા નથી, એટલે કે લાખો માણસોના જનનું બેખમ થાય તેવી લડાઈ શરૂ કરે છે માટે લોભ દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરવો કે જેથી કરીને ક્રોધ તરત શાંત થાય ચાર કષાયો જેમ પાપના કારણ છે તેમ પાપ કષાયનું કારણ છે. અન્યોઅન્ય કાર્ય-કારણભાવ છે દાખલા તરીકે જેમ જન્મ પાપનું કારણ છે, તેમ પાપ જન્મનું કારણ છે એમ અન્યોઅન્ય કાર્યકારણભાવ છે, માટે કષાયોનો ત્યાગ કરો, તો પાપનો ત્યાગ થશે, તેમજ પાપનો ત્યાગ કરશે, તો કષાયોનો ત્યાગ સ્વયં થશે અને છેવટે પાપના અભાવથી જન્મનો અભાવ તેમજ જન્મના અભાવથી પાપનો અભાવ સ્વયં સિદ્ધ છે. સારાંશ એ છે કે માન અને લોભનો ત્યાગ કરવાથી ચારે કષાયો છૂટી જાય છે. અને કષાયને છોડનાર પુરૂષજ વૈરાગ્ય રગમાં રગાય છે, તેમ પૂજ્ય પણ ગણાય છે, જેમ કહેલું છે કે—

સક્કા સહેવં આસાહ કંટયા, અઓ' મયાહ્ચ્છહયા નરેણ' ।

અળાસણ જો હ સહિજ કટણ, વઢમણ કન્નેસરે સ પુજ્જો ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—આશા વડે કરીને દોહમય કાંટાઓ પણ સહન કરવા તે શક્ય છે, (ઘણા વેધધારી પુરૂષો દોહાના કાંટાવાળી પાટ ઉપર સૂએ છે) પરંતુ તેવા પુરૂષો પણ વચનરૂપ કાંટાથી કટાળે છે, અતએવ જ આશારહિત પુરૂષ, વચન (કઠોર) રૂપી કાંટાઓ કાનમાં પેસવા છતાં પણ સમભાવવાળો રહે, તેજ પૂજ્ય છે.

ખણના ઘા રૂઝાઈ જાય છે, પરંતુ વચનના ઘા રૂઝાતા નથી તેટલા માટે વચનના ઘા અધિક દુઃખ આપનારા છે, કારણ કે, તે જીવનપર્યંત યાદ આવે છે. આ વચનોના ઘાને તો તેજ સહન કરી શકે છે, કે જાણે કષાયનો વિજય કરેલો હોય છે. ખીજથી તે કદાપિ સહન થઈ શકેજ નહિ. દ્રવ્યાર્થી પુરૂષો લડાઈમાં જઈ ખાણ, તરવાર, ખડક, વિગેરેના પ્રહારો સહન કરે છે, વેપારી લોકો પૈસાને માટે લેણદારનાં વચનો સહન કરે છે, નોકર શેઠનાં વચનોને સહન કરે છે, દલાલ લોકો માલ દેનારનાં વચનો સહન કરવા સાથે ખુશામત કરે છે, આવાઓ દોહ-શબ્દોમાં સૂએ છે, બ્રાહ્મણો પચકેશને દ્રવ્યની લાલચે વધારે છે પરંતુ જ આત્માર્થી પુરૂષો આત્મકલ્યાણ માટે, સામા માણસની શુભ વા અશુભ વચનવર્ણશ્રાવે સમભાવે સહે છે, તે પુરૂષ પૂજ્યતમ કે સાચો વૈરાગી ગણાય, તેમાં કશું આશ્ચર્ય નથી વળી કહ્યું છે કે—

સમાવવતા વચનાભિઘાયા કન્નં ગયા દુમ્મણિઅં જણંતિ ।

ધમ્મુત્તિ કિન્ના પરમગ્ગ સુરે જિહંદિણ જો સહજ સ પુજ્જો ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—વચન રૂપી પ્રહારો સામેથી આવીને જ્યારે કાનમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે મનને ખગબ ખનાવી મૂકે છે. તેજ પ્રહારોને સમતાને પ્રાપ્ત થયેલ પુરૂષ 'મારો સહન કરવાનો સ્વભાવ છે.' એમ જાણી (વૈરાગ્ય-ભાવથી) સહન કરે છે, તે પરમ શૂર-જિતેન્દ્રિય, મહાપુરૂષ અને પૂજ્યવર ગણાય છે. પૂજ્ય થવાનો ખરો હિપાય કષાયવિજય એટલે વૈરાગ્ય વૃદ્ધિજ છે મોહાદિનો ત્યાગ

હવે, વૈરાગ્યવૃદ્ધિ કરવાની ઇચ્છા રાખવાવાળા મનુષ્યે મોહાદિનો પણ ત્યાગ કરવાની જરૂર છે જ્યાંસુધી મોહ, રાગ, દ્વેષ ન્યૂન ન થાય, ત્યાંસુધી વૈરાગ્ય વધતો નથી. તેને માટે 'કહેવામાં આવ્યું' છે કે—

અહો ! સંસારકુપેડસ્મિન્ જીવાઃ કુર્વન્તિ કર્મભિઃ ।

અરઘટ્ટઘટીન્યાયેનૈહિરેયાહિરાં ક્રિયામ્ ॥ ૧ ॥

અર્થાત—આશ્ચર્ય છે કે જીવો સંસારરૂપ કૂંપની અંદર પોતાના કર્મ વડે અરઘટની ઘડીના ન્યાય પ્રમાણે આવવા જવાની ક્રિયા કરે છે અર્થાત અરઘટની ઘડી એક ભરાય છે, અને એક કલવાય છે. તેમ આ મસારમા પણ એક મરે છે, બીજો જન્મે છે, છતાં જીવ આ મનુષ્યજન્મને ફોકટ ગુમાવે છે કહ્યું છે કે —

ધિગ્ ધિગ્ મોહાન્ધમનસાં જન્મિનાં જન્મ ગચ્છતિ ।

સવથાપિ મુઘેવેદં સુપ્તાનામિવ શર્વરી ॥ ૧ ॥

અર્થાત—સૂતેલા પુરૂષની રાત્રિની માફક મોહથી અધ થયેલ ચિત્ત-વાળા પ્રાણિઓનો જન્મ સર્વથા ફોકટ જાય છે, એ અત્યંત ધિક્કારવા જેવું છે

મોહરાજના હુકમમાં રહેનાર મનુષ્યો રમત ગમતમા સમય ગુમાવે છે, ખાલચેપ્ટા કરે છે, બગીચા વિગેરે સ્થાનમા જઈ, જાણું કે પોતે ધર્મનું નામ પણ ન જાણુતો હોય તેવો બની, કર્મના હેતુભૂત શુંગાગ્રસમાં મગ્ન થઈ—મસ્ત બની સંસારની અલિવૃદ્ધિ કરે છે, માટેજ શાસ્ત્રકારો ધિક્કારે છે કારણ કે, જે મનુષ્ય જન્મરૂપ કલ્પવૃક્ષમાંથી દાન, શીલ રૂપ ઉત્તમ ફળો લેવાના હતા, તેને માટે ઘેરરકાર રહી, કામરૂપી કરીરવૃક્ષ (કેરડાનુ આડ) ઉપરથી વિષયરૂપ કટુ કેરડાના ફળો લે છે, માટે મનુષ્યો, સૂતેલા પુરૂષની રાત્રિની જેમ, મનુષ્યજન્મને વૃથા ગુમાવે છે વળી કહ્યું છે કે —

एते रागद्वेषमोहा उद्यन्तमपि देहिनाम् ।

मूलाद् धर्मं निकृन्तन्ति मूषका इव पादपम् ॥ ૧ ॥

અર્થાત—જેવી રીતે ઉદરો વૃક્ષને કાપી નાખે છે, તેવી રીતે પ્રાણિઓના વૃદ્ધિ પામેલા ધર્મને—વૈરાગ્યને આ રાગદ્વેષ અને મોહ જડમૂળથી છેદી નાખે છે

રાગ, દ્વેષ અને મોહની ત્રિપુટી ત્રણ જગતને પાયમાલ કરે છે. રાગ અને દ્વેષ, એ બન્ને સહચારી છે જ્યાં રાગ હોય, ત્યાં દ્વેષ જોણુપણું રહે છે. જ્યાં દ્વેષ છે, ત્યાં રાગની વિષમબ્યાપ્તિ છે, અર્થાત જ્યાં દ્વેષ હોય ત્યાં રાગ કિંવચિત્ જોણુપણું રહે છે. કિંવા રહેતો પણ નથી. દાખલા ત-

રીકે, સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે, ગુરુ શિષ્ય વચ્ચે, પિતા પુત્ર વચ્ચે, ભાઈ બહેન વચ્ચે કોઈ નિમિત્તે દ્વેષભાવ થયો હોય, તો તે જગ્યાએ રાગ અવશ્ય ગોણુ-પણું રહે છે, પરંતુ પ્રતિસ્પર્ધાઓની સાથે એટલે કે રાજા રાજાને, શેઠ શેઠને, પંડિત પંડિતને પરસ્પર દ્વેષ થાય છે. ત્યાં રાગ ગોણુપણું રહેજ છે એમ કહેવું સભવતું નથી.

રાગ અને દ્વેષ જ્યાં હોય ત્યાં મોહ હોયજ. તેમજ જ્યાં મોહ હોય, ત્યાં રાગદ્વેષ પણ હોય, એમ તેઓની અન્વયબ્યતિરેકબ્યાપ્તિ છે. વળી જ્યાં આ ત્રિપુટી એકત્ર મળે છે, ત્યાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રતિ, અરતિ, શોક, સન્તાપ, કામ, ઇચ્છા, પ્રમાદ, વિકથા અને ઇર્ષ્યા આદિ, કે જગ્યાએ તે ત્રિપુટીના નોકરો છે, તેઓ પણ મળે છે તેઓ એકત્ર થઈ બિચારા જીવના ધુરા હાલ કરી ધર્મવૃક્ષનાં સુન્દર ફળોને ખાવા હેતા નથી વિષયરૂપ વિષવૃક્ષનાં કટુ ફળો ખાવાનું તેને શીખવે છે, આથી કરીને પ્રાણી મૂર્ચ્છિત થઈ, હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય પદાર્થોની પીછાણ કરી શકતો નથી. દેવ, અદેવ, ગુરુ, અગુરુ, ધર્મ, અધર્મ અને સત્ય, અસત્યને જાણતો નથી, કેવળ પાત્ર ઇન્દ્રિયોના વિષયવડે શરીરનું પોષણ કરે છે, મતિને અચક્ષુષ્ઠિથી ચારે બાજુ દોડાવે છે, 'મુનિઓ, રજેને મને ઉપદેશથી, દાક્ષિણ્યથી, અથવા બળાત્કારથી નિયમ કરાવે, અથવા પૈસાનો ખર્ચ કરાવે,' ઇત્યાદિ મનમા શકા થવાથી, મુનિવરોના દર્શન કરવા જતાં પણ રૂંદે છે, તો પછી ઉપદેશ શ્રવણ કરવાની તો વાતજ શી કરવી ? ત્રિલોકનાથ વીતરાગ ભગવાનની પૂજા અને દર્શન કરવાનો સમય પણ આ જાજળી જીવડાને મળતો નથી. કદાચ કોઈ કહે કે 'ભાઈ ? આજે દેરાસરમાં પૂજા, આગી વિગેરેનો ઘણો ઠાઠમાઠ છે. ચાલો દર્શન કરવા જઈએ. ?' ત્યારે જવાબ આપે છે કે 'શું આપણે ઠાઠમાઠના દર્શન કરવા છે ? જ્યારે અવકાશ મળશે, ત્યારે શાંતિથી દર્શન કરવા જઈશું,' અત્યારે તો માણુ-સેની ગીરહો હશે, માટે માફ મન પ્રસન્ન થાય નહિ તમે જાઓ, હું પછી અવકાશે જઈશ.' આવો ઉત્તર આપી પ્રેરકને વિદાય કરી પોતે કુર્મ કલેશના પંજમા પડે છે. તેને સ્વકર્તવ્ય સમજે છે અધર્મને ધર્મ દેખવા પણ ચૂકતો નથી. કદાચ કોઈ કહે કે 'દાન, શીલ, તપ અને ભાવનાદિક ધર્મ કરો,' તો તેના ઉત્તરમાં આ વિષયલપટ જીવ જવાળ આપે છે કે— 'ભાઈ ! આટલા જીવોનું પોષણ કરે હું, તે જીવો ધર્મ કરે છે, તો પછી મારે ધર્મ કરવાની શી જરૂરત છે ? દાન ઉત્તમપાત્રમાં

આપવું એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે, તો મારો આત્મા જ્ઞાન, દર્શન અને આરિત્રરૂપ રત્નત્રયયુક્ત છે, તેમજ દેવરૂપ, ગુરૂરૂપ અને ધર્મરૂપ પણ છે, તો તેનાથી ઉત્તમપાત્ર બીજું કોણ છે ? હું તો તે આત્માનોજ વિનય કરૂ છું એટલે કે તે જે કાંઈ માગે, તે તેને આપવામા બિલા-કુલ વિલંબ કરતો નથી, તેને જરા પણ કલેશ થવા દેતો નથી. કેટલા-એક લોકો તો આત્માને તરશ્યો અને ભૂખ્યો મારે છે, તેને બળદની માફક અનેક કષ્ટ પરપરા સહન કરાવે છે. પરન્તુ હું તો તેને ઠીક ખાનતો નથી. વળી શીલધર્મનો અર્થ એવો છે કે, સ્વભાવ ધર્મ. આત્માનો સ્વભાવ અનાદિ કાળથી ખાવા પીવાનો અને રમત ગમત કરવાનો છે હું આ તમામ બાબત સંપૂર્ણ પૂરી પાડું છું વળી તપો ધર્મ, અર્થાત્ તપવુ, તે તો સ્વાભાવિક રીતે વ્યવહારમા થાયજ છે, જેમકે હું લક્ષાધીશ થાઉ, વાડી, ગાડી અને લાડીના સુખનો લોકતા થાઉ, મને દુનિયા શેઠ શાહુકાર કહે, મારો હુકમ જગત્ માને, ઇત્યાદિ” આ પ્રમાણે ઉન્નતતાથી ભરેલા વચનો બોલી મોહથી મૂર્ચિત થઇને જીવ ફેકટ જન્મ ગુમાવે છે. માટે સૌથી પહેલા મનુષ્યોએ મોહને ત્યાગ કરવો જોઇએ.

ગૃહસ્થની વાત હમણા બાબુએ મૂકી સાધુ કે જોણે મુનિવેષ ધાર-ણ કરેલ છે, તેમના સખધમા દૃષ્ટિપાત કરીએ તેઓને પણ વૈરાગ્ય નષ્ટ થવાથી રાગ, દ્વેષ અને મોહરૂપ ત્રિપુટી મૂર્ચિત કરી નાંખી, અ-કૃત્યોને કૃત્ય સમજાવવા ચૂકતી નથી “પુસ્તકની ભક્તિ કરનાર એટલે જ્ઞાનપદના આરાધક તીર્થંકર ગોત્ર બાધે છે” આ વાક્યને મનમાં રાખી, તેઓ ભદ્રિક જીવોને લવકૂપમાં નાખવા અને પોતે ફૂળવા માટે સ્વયં મહામદ્વથી પરાસ્ત થઇ, ઉલટો ઉપદેશ આપવા કટિબદ્ધ થાય છે. પોતે પણ ઉન્નમાર્ગને મોહદશાથી માર્ગ માની બેસે છે. પુસ્તકો લખાવે છે, અને લખેલા પુસ્તકો ખરીદે છે, તેના પૈસા શ્રાવકો પાસેથી નવીન પ્રકારના ઉપદેશ આપી કઢાવે છે, લખેલ અને છાપેલ પુસ્તકો જ્યારે ઘણા વધી પડે છે, ત્યારે સુંદર સુશોભિત કપાટો વેચાતા લે છે, અથવા ખાસ નવા મનગમતા તૈયાર કરાવરાવે છે વળી આ કપાટોને રાખવા માટે એક પત્થરનું ઘર બંધાવી આપવા માટે શ્રાવકોને ઉપદેશ કરે છે, અને કહે છે કે, ‘લાઇ, પુસ્તકની રક્ષા કરવામા ભારે પુણ્ય છે શા-સ્ત્રમાં જ્ઞાનચૈત્ય હોવાનું બતાવાવેલ છે, તો આ વખતે તેમ થવું જોઇએ’

ખિચારા શ્રાવકો ભક્તિભાવથી તેમજ શુભકૃણની આકાંક્ષાથી પચીસ પચાસ હજાર રૂપિયાનો ખર્ચ કરે છે. હવે મુનિશ્રી પણ પુસ્તકો ઉપર કવર કરાવવા, છાપેલ પુસ્તકો પર હેશમી કપડાનાં પૂઠાં લગાવવાં, તેમજ ડાબલા ખરાખર તૈયાર કરાવવા માટે બે ચાર મહીનાઓ સુધી એટલા ખર્ચા કરી લાગી જાય છે કે જેવી રીતે મોસમની અન્દર વેપારીને નવરાશ મળતી નથી, તેમ તેઓ પણ ફક્ત આહાર પાણી કરવા નવરા થાય છે. આવી રીતે સાધુઓને કાર્ય કરતા જેમ કોઈ ભવ્ય શ્રાવક સરલ ભાવે આવીને તેમને પૂછે કે, 'મહારાજ, આપને આ શી ઉપાધિ?' ત્યારે સાધુઓ ઉત્તર આપે છે કે, 'હિ મહાભાગ્ય ! આ તો જ્ઞાનની ભક્તિ છે. જ્ઞાનભક્તિ કરનાર ઘણું ઉત્તમ કૃણ પામે છે'. આવાં વચન સાંભળી ભક્ત શ્રાવક મનમા જરૂર સમજે છે કે, અહીંયા પણ મોહ મહારાજે પોતાનો અમલ ઠીક જમાવ્યો છે, તો પણ મહારાજને ખોટું ન લાગે તેથી 'જીહાં, આપ તો દુનિયાના લાભ માટે પ્રયાસ કરો છો' એવા જવાબ વાળી પતાવે છે. આ બાબતમા ખરી હકીકત તપાસીએ તો કેટલાક સાધુઓ પાસે દશ હજાર ગ્રંથો લખેલા હોય છે. વળી કેટલાકની પાસે નાના મોટાનો સરવાળો કરતાં એક લાખ પણ થઈ જાય, તે પેઠી તેઓએ તો પચીસ પચાસ ગ્રંથો વાંચેલા હોય છે જન્મ સુધી વાંચે તો સો-બસો વાંચી શકે, બાકીના ગ્રંથો તો કેવળ ભારભૂતાં હોય છે, છતાં, તેમજ એક એક ગ્રંથની દશદશ નકલો મળી આવે, તો પણ મોહ દશાથી ક્ષીણિ આપે નહિ વળી તે ઉપરાંત તે પુસ્તકોની સાર સંભાળમા પોતાંનું ઉત્તમ ચારિત્ર અને જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરવાનો સમય પણ નષ્ટ કરે છે 'મોહના કાર્યને ભક્તિનું કાર્ય' માની લેવામાં આવે છે, તે ઠીક નથી. બે આ કાર્ય કદાચિત્ પરમાર્થબુદ્ધિથી થતું હોય, તો તે સર્વથા અનુમોદનીય છે, પરંતુ મોહથી થતું હોવાથી ઉન્માર્ગ રૂપ છે. કારણ કે પોતાની નિશ્ચય રહેલાં પુસ્તકોમા જે પરિશ્રમ લેવાય છે. તેવાજ પરિશ્રમ બે પરિનિશ્ચિત પુસ્તકોમા પણ લેવાય, તો અલખત જ્ઞાનભક્તિ ગણાય અહીં કોઈને શંકા થશે કે ઘણાં સાધુઓ ભંડાર મુધારી આપે છે, તેનું કેમ ? તો તેના જવાબમા સમજવું કે, ત્યાં પણ મોહદશાથી કાર્ય થાય છે શ્રાવકોને વચીને લોભદશાથી પુસ્તકો ચોરી લઈ જવામાં આવે છે, તેથી તે પુસ્તક રત્ન, જે હજારોની માલીકીનું હતું, તે મટી એક જણને સ્વાધીન થાય છે, હવે આ લોભી પુરૂષ અન્યને ઉપયોગ માટે તે પુસ્તક

આપતો નથી આ વાતની ખબર લાંડારોના અધિપતિઓને પડવાથી તેઓ પછી કોઈ સાધુને લાંડાર ખતાવતા નથી આવા દાખલા ઘણે ઠેકાણે બનેલા છે, જ્યાંદે પરમાર્થ બુદ્ધિવાળા પુરૂષો જગત્માં વિરલા છે જ્ઞાનભક્તિ તો તેનું નામ છે, કે કોઈ પણ પુસ્તક પર મોહ ન રાખીને જ્ઞાનચેત્યને ઉપદેશ કરી જગતના જીવોને માટે હિતકારક એવું જ્ઞાનનું સ્થાન ખનાવરાવવું, પુસ્તકો માટે કવર અને ડાખલા સુદર સુશોભિત થાય, તેવો ઉપદેશ કરી જીવપુસ્તકોને ઠીક કરાવવાં, જ્ઞાનનું બહુમાન કરવું, જ્ઞાનમહિમાનો ઉપદેશ આપવો મન, વચન, અને કાયાથી જ્ઞાનની થતી આશાતના સ્વયં ટાળી, ખીજાઓને આશાતના ન કરવા માટે ભલામણ કરવી. આશાતના કરનાર જીવોને કંઈલાભાવથી સમજાવવા પ્રયત્ન કરવો જાનોપકરણ, પાટી, પોથી, કવણી, કવલી વગેરેને પગ ન લગાડવો, તથા તે જ્ઞાનની વસ્તુઓ પાસે રાખી આહાર નિહાર ન કરવો પુસ્તકને નાલિના ઉપરના ભાગ સુધી ઉચું રાખવું. સૂતાં સૂતાં પુસ્તક વાંચવું નહિ પુસ્તક અથવા ચોપડીને વર્તમાન કાળના શોખીલા સુધારાવાળાની માફક ઉંધી મૂકવી નહિ. લેતા મૂકતાં બહુમાનપૂર્વક નમસ્કાર કરવો. અજાણતા પગ લાગે તો ઉઠી ત્રણ ખસાસમણ દેવાં કોઈ પણ ભાષામાં અથવા કોઈ પણ લિપિમાં લખાએલ પુસ્તકની અવજા કરવી નહિ. તેને ફાડવું નહિ. છેવટમાં છેવટ સાચું ઉપર લખાએલા અથવા અદર ક્રોધરાયેલા અક્ષરોનો પણ નાશ આપણે હાથે ન થાય, તેવો ઉપયોગ રાખવો ભવ્યજીવોને ભલામણ કરવી. આહાર નિહાર કરતાં બોલવું નહિ આહાર કરતાં બોલવાનું પ્રયોજન પડે તો પાણીથી મોઢું ચોખ્ખું કરી બોલવું ધૃત્યાદિ વિચારો સ્વયં રાખી અન્યને તે પ્રમાણે કરતાં શીખવનાર પોતે જ્ઞાનપદનો આરાધક છે અને ઉત્તમ કૃણ મેળવે છે કેવળ મોહદશાથી પુસ્તક રક્ષણ કરનાર મોહને વધારે છે, અકૃત્યને કૃત્ય સમજે છે, ઉન્માર્ગને માર્ગ માનેછે, તથા અઢારે પાપસ્થાનકોમાથી ઉત્પન્ન થયેલા શ્રાવકના પૈસાને ભલમાંથી ચૂલમા નખાવે છે કારણ કે એકંદ્રું કરેલ પુસ્તક ખગડવાના ભયથી કોઈને અપાતું નથી મરણ સમયે સ્વશિષ્યોને અથવા સઘને અર્પણ કરી શકાતું નથી, આ સર્વ વિડંબના મોહકૃત જાણી હે ભવ્ય ! મોહને દૂર કરે, વૈરાગ્યમાં ચિત્ત લગાડો. અને વૈરાગ્યજનક શ્લોકોનું ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક મનન કરે. જૂઓ, મહં-ચારી શરીર પણ આપણું નથી અને તે રહેવાનું પણ નથી.

શરીરની દુર્બળતા.

વિધાય સહજાશૌચમુપસ્કારૈર્નવૈર્નવૈઃ ।

ગોપનીયમિદં હન્ત ! ક્રિયત્કાલં કલેવરમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—સ્વાભાવિક અશૌચ એટલે અપવિત્ર એવા આ શરીરને કયા સુધી નવા નવા ઉપાયોવડે કરીને રક્ષણ કરી રાખવું ? તે કદાપિ રહેનાર નથી.

સત્કૃતોડનેકશોડ્યેષ સત્ક્રિયેત યદાપિ ન ।

તદાપિ વિક્રિયાં યાતિ કાયઃ સ્વલુ સ્વલોપમઃ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—શરીર નક્કી દુર્બળની ઉપમાવાળું છે, કારણ કે આ શરીરનો વારંવાર સત્કારો કરવામાં આવે છે, પરંતુ એકવાર સત્કાર ન થાય તો તે જરૂર વિક્રિયાને પામે છે.

અસત્પુરુષોનો વારંવાર ખાન, પાન, માન અને સન્માનાદિ વડે સત્કાર કરવામાં આવે, છતાં જો એકવાર સત્કાર ન થાય, તો તે દુશ્મન થાય છે અને કરેલા સમસ્ત ગુણોને અવગુણરૂપ માને છે તેવીજ રીતે કાંયા પણ તેવીજ છે વારંવાર તાબેદારી ઉઠાવીએ, પરંતુ એકવાર જરા ટાઢ તડકો લાગે, અને તે સમયે જો તેની દરકાર ન લેવામાં આવે, તો તે તુરત વિપરીત થઇ બેસે છે, જરા પણ કાર્ય કરે નહિ. માટે કાયાને ખલની ઉપમા આપેલ છે, તે ખરાબર છે. ખલપુરુષનો વિશ્વાસ જેમ સળંગનું કરતો નથી, તેમ શરીરનો વિશ્વાસ ધર્મમાં પુરુષે કરવો નહિ. કાણુ બાણુ કયારે અથવા કેવી અવસ્થામાં આ દેહ ઉલટો થઇ બેસશે, માટે આ અચલ શરીર વડે દાનાદિ નિશ્ચલ ધર્મ કરવો, તે સર્વથા ઠીક છે. કશું છે.—

અહો ! વહિર્નિષ્પતિતૈર્વિષ્ટામૂત્રકપ્પાદિમિઃ ।

દૂણીયન્તે પ્રાણિનોડમી કાયસ્યાન્તઃસ્થિતૈર્ન કિમ્ ? ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—અતિ આશ્ચર્ય છે કે, શરીરમાંથી બહાર આવી પડેલા વિષા, મૂત્ર, કંક અને બડખા વિગેરેથી પ્રાણીઓ દુહવાય છે, પરંતુ શરીરની અન્દર રહેલ વિષા અને મૂનાદિકથી દુખ પામતા નથી.

વિષાદિ અશુચિ પદાર્થોથી આ શરીર ભરેલું છે, તેનાં નવે દારો-માંથી અન્દર રહેલ પદાર્થો બહાર આવે છે, ત્યારે બહાર આવેલા પદાર્થની ઉપર ઘણા ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ અન્દરમાં રહેલ વસ્તુઓનો જરા પણ વિચાર નથી, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમાં શ્રેય કરી નરકે જાય છે.

સ્ત્રીનાં અવયવો, જેવા કે સ્તન, જઘન આદિને ખરાખર સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી જોવામાં આવે, તો પુરૂષ કદિ તેમાં રાગ કરે નહિ પણ રાગાધ પુરૂષ, તત્ત્વદૃષ્ટિથી ન જોતાં રાગદૃષ્ટિથી સ્તન વિગેરેને જોઇને તેને કનકકલશ વિગેરેની ઉપમા આપી, ભોળા દોકાને રાગપાશમાં ફસાવે છે, પરંતુ આત્માર્થી પુરૂષોએ વિચાર કરવો યોગ્ય છે, કે, પ્રત્યક્ષ રીતે જેની અન્દર અશુચિ પદાર્થો માલૂમ પડે છે, તેવા શરીર ઉપર મોહિત ન થવું; પરંતુ ઉલટો વૈરાગ્ય કરવો, કે જેથી ભવપરપરા ઓછી થાય જૂઓ, શરીરના સયોગથી પ્રાણીઓને કેવા અનર્થો થાય છે ? :—

રોગાઃ સમુદ્ભવન્ત્યાસ્મિન્નત્યન્તાતઙ્કદાયિનઃ ।

દંદશૂકા ઇવ કૂરાઃ જરદ્વિટપકોટરે ॥ ૧ ॥

નિસર્ગાદ્ ગત્વરશ્ચાય કાયોડ્ઙ્ગ ઇવ શારદઃ ।

દૃષ્ટનષ્ટા ચ તત્રેયં ચૌવનશ્રીસ્તહિન્નિમા ॥ ૨ ॥

અર્થાત્—છર્લુ વૃક્ષના કોટરમાં જન્મ કૂર સર્પો હોય છે, તેમ શરીરમાં અત્યન્ત કષ્ટ આપનાર રોગો ઉત્પન્ન થાય છે ૧. સ્વભાવથીજ જવાના સ્વભાવવાળી આ કાયા શરદ્ઙ્ગતુના મેઘ જેવી છે, તેમા વળી, યુવાવસ્થાની શોભા ક્ષણિકવિજળીના જેવી ચપળ છે.

સર્પો જન્મ વૃક્ષના કોટરમાં (પોલાણ ભાગમાં) રહે છે, તેમ શરીરમાં રોગો રહે છે, વળી જન્મ સર્પ પ્રાણુ લે છે, તેમ રોગો પણ પ્રાણુને હરણ કરી લે છે શરીર તો સ્વભાવથીજ જવાના સ્વભાવવાળું છે, પરંતુ તેની અદર યુવાવસ્થાની. લક્ષ્મી તો શીઘ્ર પલાયન સ્વભાવવાળી છે, માટે તે ચૌવનશ્રીને ખામી શુભ કાર્ય કરવું સાડ છે. કહ્યું છે કે —

આયુઃ પતાકાચપલં તરજ્જ્વલ્લપલાઃ શ્રિયઃ ।

મોગિભોગનિમા ભોગાઃ સંગમાઃ સ્વપ્નસન્નિમાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—જીવનની જન્મ આયુષ્ય ચપળ છે, સમુદ્રના તરંગોની માફક સંપત્તિઓ અતિ ચપળ છે, ભોગો સર્પની ફણાઓની માફક ભયંકર છે, તેમજ સંગમો સ્વપ્ન સરખા છે

અતિ અમૂલ્ય, લાખ સોના મહોર ખરચતા પણ ન મળી શકે એવું અને ઇન્દ્રાદિક દેવોથી પણ નહિ વધારી શકાય એવું આયુષ્ય, પતાકાની માફક ચપળ છે. ચપળ આયુષ્યની અદર નિશ્ચળ આત્મકાર્ય કરવું અને પરોપકાર કરવો એ સાર છે. લક્ષ્મી સમુદ્રના કલ્લોલોની

માફક અસ્થિર છે, અસ્થિર સ્વભાવવાળી લક્ષ્મીનું કૃળ સુપાત્રદાન છે. સુપાત્ર દાનના પ્રભાવથી લક્ષ્મી અસ્થિર સ્વભાવ છોડી સ્થિર થાય છે.

હવે ભોગો આ ભવમાં અને ભવાન્તરમાં પણ દુઃખોને દેનારા છે. મોટે રોગમય ભોગ છે ત્યાં રોગનો ભય છે. આ વાર્કયથી ભોગો આ ભવમાં કટુ કૃળ દેનાર સિદ્ધ થાય છે, તેમજ ભવાન્તરમાં નરક પ્રભૃતિ ગતિયોના દેનાર છે, માટે ભોગોને સર્પ કૃણાઓની ઉપમા આપી તે ઠીક છે.

પુત્ર, પૌત્ર, ભાઈ, બહેન, માતા, પિતા અને ધન ધાન્યાદિના સંગમો પણ સ્વપ્ન તુલ્ય છે. સ્વપ્નના પદાર્થો સ્વપ્ન પર્યન્ત ઠીક છે, પરંતુ જગૃતદશામાં જૂઠા માલૂમ પડે છે, તેમ સંગમો પણ જીવન પર્યન્ત ઠીક છે, પરંતુ જીવનના અભાવમાં એટલે પરભવની અન્દર તે સંગમો તે જીવને માટે જૂઠા છે, જૂઠા સંગમોને માટે જીવ પાપકર્મ સાચું કરે છે, કે જે પાપ કર્મ જન્માંતરમાં સાથે આવે છે. કુટુંબને માટે જીવ પાપસમૂહ એકત્ર કરે છે, પાપકર્મથી એકઠું કરેલું ધન, માલ, કુટુંબ ખાઈ ખાય છે. જ્યારે પાપનો ભોક્તા તો સ્વયં થાય છે. પાપનો ભાગ કાંઈ લેનાર નથી, કદાપિ કાંઈ પાપનો ભાગ લેવાની કબૂલાત આપે, તો તે ખનવું અશક્ય છે. પોતે કરેલું પુણ્ય પાપ જીવ પોતેજ ભોગવે છે.

સંસારની સ્વાર્થતા.

દુનિયા સ્વાર્થની સગી છે, જૂઓ, માતાને પુત્ર પર પૂર્ણ પ્રેમ છે, પુત્રના મરણને કદાપિ આંહો નહિ, પરંતુ જ્યારે પુત્રને કાંઈ અસાધ્ય રોગ પેદા થયો હોય છે, અને છ માસ સુધી ઔષધ ઉપચાર કરવાની સાથે રાત દિવસ પુત્રની સેવા કરવી પડે છે, ત્યારે માતા પણ કટાણો ખાઈ ખાંદે છે કે—‘હવે કા તો મરે અને કાં તો માંચા મૂકે તો ઠીક.’

આ સંબંધમાં એક શેઠના પુત્રનું દૃષ્ટાન્ત આપવું જીવયોગી થઈ પડશે. “એક શહેરની અંદર ધનપતિ શેઠનો પુત્ર પોતાના મિત્ર સાથે નગર બહાર ફરવા નિકળ્યો હતો. તે વખતે મિત્રે, પોતાના મિત્રનું ભલું કરવા માટે ધર્મોપદેશ આપ્યો કે—‘ભાઈ, આ જગતમાં ધર્મ વિના બીજું કાંઈ શરણ નથી, રક્ષણ કરનાર કેવળ ધર્મ છે. માતા પિતાદિ પરિવાર મતલબી છે.’ આ વાત સાંભળી શેઠનો પુત્ર બોલ્યો કે—‘ભાઈ ! તારી વાત તો ખરી છે, પરંતુ મારા માતાપિતા કાંઈ તેવા નથી.’

હવે બીજો દિવસે બન્ને જણ એક તળાવ ઉપર ગયા, તળાવમાં પાણી સૂકાઈ ગયેલું હોવાથી ત્યાં કાંઈ માણસ બેવામાં આવ્યું નહિ,

પણ કુટુંબ સંપાદિતોને ત્યાં નિવાસ થઈ ગયેલો જોઈ મિત્ર બોલ્યો ‘ભાઈ, આ તળાવ ઉપર પ્રથમ કેટલા માણસો સ્નાન ગંધ્યા કરવા અને હવા ખાવા માટે આવતા હતા ? અત્યારે કોઈ પણ નથી આવતું, તેનું કારણ જેનું છે કે તળાવમાં જળ નથી. તેથી મિત્ર થયું કે તળાવની સગાઈ નથી, જળની મજાઈ છે, તેજ પ્રમાણે આ દુનિયામાં પણ સ્વાર્થની સ-જાઈ છે. શરીરની મજાઈ નથી જીવ્યાલ્યો જવાથી શરીરને અગ્નિને આપીને કંઈ છે ’ આ દૃષ્ટાંતથી ગેહનો પુત્ર સમજ્યો નહિ.

ત્રીજો દિવસે ખન્ને વનમાં જતા હતા રસ્તામાં વડનું ઝાડ આવ્યું. તે જોઈ મિત્ર બોલ્યો, ‘ ભાઈ બે મામ પહેલાં આ વટ વૃક્ષપર પક્ષીઓ માળા ઘાલી ઠી, વી, કરતા હતા, પાંચજનો વિશ્રામ લેતા હતા, ગોપાળ લોકો પગુઓને તેની નીચે બેસાડી નિશ્ચલયોગીની માફક નિશ્ચિત રીતે મૂતા હતા, પરંતુ અત્યારે કોઈ નથી, તેનું કારણ જાણ્યું ? પ્રથમ શી-તણ છાયા હતી, અત્યારે નથી. વૃક્ષના સગા કોઈ નથી, જીવો કંઈતે શી-તણ છાયાના મતલબી છે. તેમ સંસારમાં પણ લોકો સ્વાર્થના સગા છે’ હતાં પોતાના માતા પિતા પણ તેવા હશે, એવો વિશ્વાસ શ્રેષ્ઠિનદનને થયો નાંદ ત્યારે મિત્રે તે ગેહના પુત્રને કહ્યું.—‘ તું આજ ઘરે જઈને માઈ’ કદ્ય કરીશ. ’ ગેહના પુત્રે કહ્યું, ‘ હા, કમીશ ’ મિત્રે કહ્યું, ‘ કીક, તું અત્યારે જતા વેળ અઠસ્માત્ પડીજાજે, કોઈ બોલાવે તો બોલીશ નહિ, કાપધ ખાઈશ નહિ, હુ યોગીના વેપમાં તારી પાસે આવીશ, તે વખતે હું તને તાગ માતા પિતાને સ્નેહ કેવા પ્રકારનો છે, તે પ્રત્યક્ષ ખતાવી આ-પીશ. પછી તને ગમે તેમ કુજી ’ આમ શીખવી મિત્ર પોતાના ઘર તરફ ગયો. ગેહનો પુત્ર ઘરની પાસે જતાજ રસ્તામાં પડી ગયો, હજારે લોકો ભેગા થયા, છેવટે મ્યાનામાં નાંખી ઘરપર લાવ્યા, સમગ્ર કુટુંબ એકદમ ભેગું થયું; બેન, ભાઈ, માતા, પિતા, કાકા, કાકી, માસા અને માસી વિગેરેએ બોલા-વવા હજારે ચેબટા કરી, પરંતુ જરા પણ બોલ્યો નહિ. મૂતો બોલે પ-રંતુ જાગતો ધારે તો બોલે નહિ, તેજ પ્રમાણે ગેહનો પુત્ર જરા પણ બોલ્યો નહિ તેમજ નેત્ર પણ ઉઘાડ્યા નહિ, શ્રવણદ્વારા તમામ વૃત્તાન્ત દિદ્યગત કર્યું, ‘ કોઈએ કહ્યું ડાકતરે બોલાવો, કોઈએ કહ્યું જ્યોતિ-ધીઓ બોલાવો કોઈએ ડોસીઓને બોલાવવાનું કહ્યું, ત્યારે કોઈએ કહ્યું ભૂવા બોલાવો. આમ કોલાહલ થઈ રહ્યો હતો.

એક પછી એક દરેક પ્રકારના ઉપચારકોને બોલાવવામાં આવ્યા અને તેમણે દરેકે પોતાને અનુકૂળ નિદાન કહ્યું. જમઃ—

वैद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकारान्
ज्योतिर्विदो ग्रहगतिं परिवर्तयन्ति ।

भूताभिभूतमिति भूतविदो वदन्ति
प्राचीनकर्मबलवन्मुनयो मनन्ति ॥ १ ॥

वैद्य-डाक्टरोंमें आवी तपास करी अने ऊँछुं ऊँ 'आने पित्तना धरनु वायु ओकदम डोप पाभी गयुं' छे. भाटे अमुक हवा आपो.' जेसी आवा ओह्या ऊँ 'आने राहुनी दशा बारें कु'अदायी छे, ब्राह्मणोंने दान आपो, शातिपाठ करावो' छत्यादि. डोसीओ ओली ऊँ, 'नजर पडी छे भाटे नजर आधी,' भूवा धुल्लिने ओह्या ऊँ, 'शीकातर वणगी छे, उतार आपो' पेयूटी करनाराओ नाबिना बागने तपासी ओह्या ऊँ 'जरा तेव दावो, बाधनी नाबि असी गयेव छे, तेथी ओली शकता नथी.' आ प्रभाणु से'ऊँ ओपाथे ओक सानिभां थया, पणु बाधनी रोज शात थये नछि. माता पिता गभराधने रोवा लाग्यां नोकरे आकरे अजरमा वैद्योने ओलाववा अडी' तडीं इरवा लाग्या कुटुम्ब परिवार लावना लाववा लाग्यो ऊँ, शु करीओ ? भाणुसोने भाथे बार होय तो लध लेवाय, होय होय तो हेवाय, सरकरना केस होय तो वारी लेवाय, परतु आ दरद तो लेवाय तेम नथी, आ प्रभाणु सर्व वृत्तात अनी रछु छतुं, तेवाभा पेहो मित्र योणीने वेव लध शेठनी छेवेली आगण थधने याववा लाग्यो. आ योगी दृष्टिगोचरं थवाथी नोकरेओ योणीने पगे पडीने ऊँछु ऊँ, "महाराज" बडे कण्टका समय है, सेठका बडा लडका, जोकि हुशियार है, सो बीमार पडगया है, सारा कुटुम्ब रो रहा है, 'उपकार करनेका मौक है' योगी ओह्यो.—अगर दुनियाका कार्य हम करेंगे, तो भला ईश्वरका भजन कय कर सकेंगे ? " आ प्रभाणु योगी अने नोकरेओ स'वाद थध रह्यो छतो, तेवाभा से'ऊँ भाणुसो, लेगा थया आवाने सभजवी शेठनी छेवेलीभां लध गया शेठना पुत्रने अताओ, पुत्रने जेधे योगी ओह्यो—

"इस लडकेको इलाज करनेसे अच्छा होसका है; गभरानेकी कोई बात नहिं है? योगी लंग सुडरेको सजीवन कर सकते हैं, तो फिर इसमें तो है ही क्या? यह लडका शीघ्र अच्छा होजायगा। लामो उड्डके दाने लोबानका धूप, पंच रंगी कपडा, जलका कडोरा और सकेद कपडेका परदा तैयार करो."

योगीनी आशानुसार वस्तुओ तैयार करी आपवाभां आवी. छे योगीओ पोतानी-डिया शर करी, दोडो आन'दभां भजन थध अरस-

પરસ વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યા કે, ગેઠનાં ભારે ભાગ્ય કે આવો ઉત્તમ યોગી મળી આવ્યો હવે યોગી ઉચે સ્વરે ‘ ઓં કુદ્ કુદ્ સ્વાહા ઓં હ્રોં હ્રોં સ્વાહા, ’ ઇત્યાદિક ભારે આડખર સાથે ક્રિયા કરી રહ્યા પછી પડ-દાની ખહાર આવી ખોડ્યો —“ સુનો માદ્ર ! હસ લડકેકો વ્યંતરકી ચોટ લગી હૈ, વહ વ્યંતર લડકેકે બદલેમ્ એક જીવ લિયે વિના નહીં છોડેગા, હસ વાસ્તે જો મનુષ્ય હસ જલકા કટોરા પીંણગા, ડહદકે દાને સ્વાયગા ઔર ઢોરા હાથ પર લાયેગા, વહ પુરુષ યા સ્ત્રી લડકેકી હાલતકો પાકર મર જાયગા, ઔર લડકા વચ જાયગા. ”

યોગીના આવા ભયજનક વચનો સાંભળી તમામે મૌન ધારણ કર્યું. ચિત્રાક્ષેખિત મૂર્તિની માફક સ્થિર થઇ ગયા યોગી ક્ષણવાર મિત્ર સન્મુખ દષ્ટિ ફેંકતો સ્મિતમુખવાળો થઇ ઉભો હતો, તેવામા એક મધ્યસ્થ પુરૂષ ખોડ્યો કે, ‘ ભાઇઓ, જવાબ આપો ’ ખીંજે ખોડ્યો —‘ પ્યાલો અને અડ-દના દાણા તેની માતાને આપો ’ તમામની એક સન્મતિ થઇ. પરંતુ આથી માતા મનમા દુ ખિત થવા લાગી પ્યાલો અને અડદના દાણા જ્યારે પામે આવ્યા, ત્યારે માતા એકદમ ખોલી કે —‘ ખમો વિચાર કરૂં. ’ ક્ષણવાર વિચાર કરી ખોલી —‘ મૃત સર્વ મૃતે મયિ, ’ હું મર્યે છતે આખું જગત મૃતપ્રાય છે. જો હું જીવતી ગીરીશ તો ખાકીના ત્રણ પુત્રો અને બે દીકરીઓનું પાલન કરીશ તેમ તેનું સુખ જોઈશ. ઇત્યાદિ કારણોથી આ પ્યાલો પીવાય તેમ નથી ’ આવો ઉત્તર મળવાથી પ્યાલો પિતાજી પામે ગયો પિતાજીએ તો તુરંત ઉત્તર આપ્યો કે, ‘ પિતા હશે તો પુત્ર ઘણા ’. હવે સ્ત્રી પામે તે પ્યાલો લઇ જવામા આવ્યો સ્ત્રીએ બે હોવાથી ઝઘડો થયો. પહેલીએ કહ્યું કે, ‘ હું પીઈ તો આ સુખ લોગવે. ’ ત્યારે બીજી સ્ત્રીએ પણ તેવોજ ઉત્તર આપ્યો ત્યારે કોઇ એક મશ્કરે ખોલી ઉઠ્યો, ‘ બન્ને જણીઓ સાથે પીઓ, ઝગડો મટ્યો ’ ત્યારે તો બન્ને શુપ થઇ ગઇ, કો-ઇએ પીધા નહિ.

પ્યાલો આખા કુટુંબ પરિવારમાં ફરી વળી જોગીના હાથમાં પાછો આવ્યો જોગી ખોડ્યો, ‘ અઝા માદ્ર ! લાઓ હમ પાલે. ’ સર્વ કુટુંબ ખોડ્યું —‘ અહો ! જોગી મહાત્મા કૈસે ડપકારી હૈ ? એસે એસે મહાત્માઓં કે અસ્તિત્વસે હાં દુનિયા રત્નકો રાન બોલી જાતી હૈ, ઔર મહાત્માજી ધીર, વીર ગંમીર હૈ ’ ઇત્યાદિ શબ્દોથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. યોગી પ્યાલો પી ગયો, શેઠનો પુત્ર ઝટ શર્યામાથી ખેંઠો થયો, કુટુંબી લોકો ખાટલાની

આરે બાળ્યે વીંટાઈને ઉભાં હતાં. કોઈ ભાઈ તો કોઈ બેટો, કોઈ ભાણીઓ કોઈ ભત્રીજો, એમ પોકારી રહ્યા હતા. તે સમયે શેઠનો પુત્ર ધીમેથી બોલ્યો — ‘તમે બધા મારા દુશ્મનો છો, મારો સગો તો આ બેગી છે, તેની સાથે જંગલમાં જઈશ, અને મંગળ કરીશ, તમે મને અડકશો નહિ,’ આમ કહી શ્રેષ્ઠિનદન પોતાના મિત્રની સાથે ઉઠી ચાલ્યો થયો. આખું કુટુંબ મોં વિકારી બેસી રહ્યું.”

આ દૃષ્ટાન્ત ઉપરથી સારાંશ એ લેવાનો છે કે દુનિયામાં પ્રાણુથી કોઈ પ્યાર નથી, પ્રાણુ જવાનો સમય આવે ત્યારે સગપણ દૂર જાયછે, આજ વિષયને પુષ્ટ કરનાર બીજું એક ડોસીનું દૃષ્ટાન્ત બેઘએ

“ એક ખાનદાન કુટુંબની અદર કર્મયોગે ફક્ત એક ડોસી અને એક દીકરો બેજ જણ અવશેષ રહ્યાં હતાં તે સમયમાં ભાગ્યયોગે સ્વચરણારવિન્દથી પૃથ્વીતલને પવિત્ર કરતા અને પાંચ મહાવ્રતોને પાળનાર, શુદ્ધોપદેશક મુનિરાજ, બીજા કેટલાક મુનિઓની સાથે પધાર્યા. ડોસીનો દીકરો ધર્મદેશના સાલળવા ગયો. હલુકર્મી જીવ હોવાથી દેશના ઉપર રૂચિ થઈ, અને મનમાં વૈરાગ્યઅંકુર પ્રકટ થયો. તેથી સંસાર છોડી સાધુ થવાનો વિચાર તેને ઉત્પન્ન થયો ગુરૂ મહારાજને આ વિચાર પોતે નિવેદન કર્યો ત્યારે ગુરૂ મહારાજ કહ્યું — ‘ઘણી સારી વાત છે, તમારી પાછળ કોઈ છે ?’ તેણે જવાબ આપ્યો — ‘હા, એક ડોસી છે’ ગુરૂ મહારાજ કહ્યું — ‘તેમને તમારો વિચાર જણાવો, તે ડોસી આજ્ઞા આપે તો અમારી પાસે આવજો, તમારું કાર્ય સિદ્ધ થશે.’ ગુરૂજીના આવાં વચનો સાલળી તેમને વદન કરી પુત્ર ડોસીની પાસે આવ્યો, અને માતાજીને કહેવા લાગ્યો. — ‘મા’ મેં આજે જિનરાજના ધર્મની દેશના સાલળી, તે મને ખડુજ ગમી ’ માતા બોલી — ‘ભાઈ ! જિનવચન સદા માન્ય છે તારો જન્મ સફળ થયો, તું ધન્ય છે. જેથી તે ધર્મની વાત સાલળી ’ આમ કહી માતાજી બોલતા બધ થયાં, ત્યારે પુત્ર બોલ્યો — ‘મા, મારો વિચાર તમામ ઉપાધિ છોડી સાધુ થવાનો થાય છે ’

માતાજી એકદમ ગભરાઈને બોલી. — ‘હે વત્સ ! આ વાત કદિ કરવી નહિ, તું સંસારમાં રહી ધર્મ ધ્યાન કરે, તેનું મને દુઃખ નથી, પરંતુ જો તું સાધુ થઈશ, તો હું ફૂવામાં પડી મરીશ. તેથી તારૂં કલ્યાણને ખદલે અડક્યાણુ થશે.’

માતાનાં આવા વચનો સાંભળી પુત્ર વિચારમાં પડ્યો કે, રખે, મોહ દશાથી માતા આત્મહત્યા કરી જગત્માં મારી અપકીર્તિ કરે, માટે બે ચાર વર્ષ ભલે વિલગ થાય. આમ વિચારી માતાજીને કહ્યું, ‘જરાએ ગભરાગો નહિ, તમારી આજ્ઞા મિવાય હું સાધુ થવા વિચાર રાખતો નથી.’

આવું સાંભળી માતા શાત થઇ હવે માતા અને પુત્ર બન્ને ગૃહસ્થ ધર્મ પાળવા લાગ્યાં અને શાંતિ પૂર્વક દિવસો નિર્જન થવા લાગ્યા. ધર્મ યોગે એક વખત દીકરાને તાવ આવ્યો, અને બેજ દિવસમાં સન્નિપાત થયો લોકો જોવા આવવા લાગ્યા વૈધોએ દવા કરી; પણ જરાએ ફેર પડ્યો નહિ, ત્યારે લોકો કહેવા લાગ્યા કે, હવે બીજા ઔષધો કરતા ધર્મોષધ આપવું ઠીક છે ડોશી વિચારમાં પડી કે પુત્ર મરણ પામશે, તો મારે ઘરમાં એકલું રહેવું પડશે; આમ વિચાર કરે છે, એટલામાં આડોશી પાડોશીના ઘરની ડોશીઓ જોવા આવી, જોઇને બોલી કે, ‘છોકરાને મંદવાડ વધુ છે, હવે ખચે તેમ લાગતું નથી.’ બીજી ડોશી બોલી કે—‘જને ઘેર મરણ થાય, તેને ઘર જમ આવે છે, તે યમને જ્યારે કૂતરાઓ દેખે છે, ત્યારે બહુ રડે છે.’ હંત્યાદિ ગપાટા લગાવી ડોશીઓ પોત પોતાને ઘેર ગઈ છોકરાની મા વિચારમાં પડી કે, મારે ઘેર જમ આવશે, ઘરમાં બીજું તો કંઈ છે નહિ. હવે બને તે ખરું.

આ પ્રમાણે મનમાં ડરતી ડરતી માતા છોકરાની પાસે સૂઈ રહી રાત પડી, ક્ષણવાર નિદ્રા આવે છે, અને પાછી ક્ષણમાં જાગી ઉઠે છે. છોકરાને તો બિલકુલ નિદ્રા આવતી નહોતી, એવા સમયમાં ઘરમાં ભેસ હતી, તેની પાડી ધૂટી ગઇ, તેમજ બનવા કાળ કે શેરીના ફેતરાં પણ ભસી ભસીને થાક્યા, એટલે રોવા લાગ્યા. પાડી આવીને ડોશીનાં લૂગડાં આવવા લાગી તેથી કપડું તણાવાથી ડોશી જાગી ઉઠી, જૂએ છે તો શ્યામવર્ણ અને કાળુ માથું નજરે પડ્યું; ડોશીને નિશ્ચય થયો કે નક્કી જમ આવ્યો. સ્ત્રી જાતિ સ્વભાવે વહેમી તો હોયછે જ, અને વળી આતો અધૂરામાં પૂરૂં સર્વ વાત પણ મળતી આવી, તેથી ડોશી બહુજ બીવા લાગી ધીરે ધીરે તે ડોશી બોલી કે, ‘જમ આપજી! જમ આપજી! તમે કેમ ભૂલો છો? હું માલી નથી, માદો તો આ પડખે સૂતો છે.’ આમ ડોશીના બોલવાથી ભેસની પાડી હઠી નહિ પરંતુ કપડા વધારે આવવા લાગી, કપડાં તણાવા લાગ્યાં ડોશી ગભરાણી કે, હમણાં મને ઉપાડી જશે હવે તો તેણી ખૂબ મારી બોલી—‘હું તો સાજી સારી

હું, માંદો તો આ સૂતો.' પેલી પાડી ડોશીનો આવો મોટો ઘાંટો સાંભળી થોડી પાછળ હઠી. ડોશીનાં કપડાં તણાતાં બધ થયાં. આ સર્વ વૃત્તાન્ત પુત્ર જાગતો જાગતો તમામ અનુભવે છે, કારણ કે કર્મયોગે સન્નિપાત કર્મ થયો હતો. ક્રૂર અન્યવેદનાના જોરથી નિદ્રા આવી નહોતી. ડોસી મોઢા ઉપર ઓઢી સૂઈ રહી, એવું સમજીને કે જમ છોકરાંના બ્રાણુ લઈ ગયો હશે, હવે શું થાય છે તે સવારે વાત.

છોકરાને પણ સન્નિપાતના અભાવથી નિદ્રા આવી ગઈ. ડોસી સવારમાં જાગીને જૂએ છે, તો છોકરો નિદ્રામાં સૂતેલો માલૂમ પડ્યો, ભેંસની પાડી છૂટેલી માલૂમ પડી, કપડાં આવેલા માલૂમ પડ્યા, જમનો ભમ ખાટો જાણી પસ્તાવો કરવા લાગી. એટલે છોકરો જાગ્યો, અને માને કહેવા લાગ્યો:— 'વાહરે મા ! તારો પ્રેમ અને પ્રીતિ પ્રત્યક્ષ જોયાં હવે સાંજે થાઉં; એટલીજ વાર છે મારા મરણ પાછળ તું મરવાની નથી, તો મારા સાધુપણના સયોગથી તું શું કદાપિ મરવાની હતી ? હે માતઃ ! તારો પ્રેમ પુત્ર ઉપર છે, પુત્રનો પ્રેમ માતા ઉપર છે, પરંતુ તે પ્રેમ ક્રૂર સ્વાર્થ સુધીજ. માટેજ શાસ્ત્રકારો સંગમોને સ્વપ્નની ઉપમા આપે છે, ખરો સંગ તો ધર્મનો છે,' આમ માતાને સમજાવી પુત્ર સાધુસંગી થયો."

ઉપરના બંને દૃષ્ટાન્તોથી વાચકોના સમજવામાં આવ્યું હશે કે, 'સગમા સ્વપ્નસન્નિભા' સંગમો સ્વપ્ન સરખા છે, તથાપિ વૈરાગ્યનો ઉપદેશ કરનારા નીચેના, શ્લોકો દૃઢિગોચર કરવા જોઈએ.

કામક્રોધાદિભિસ્તાપૈસ્તાપ્યમાનો દિવાનિશમ્ ।

આત્મા શરીરાન્તસ્થોઽસૌ પચ્યતે પુટપાકવત્ ॥ ૧ ॥

શરીરની અદર રહેલો આ આત્મા, પુટપાકની માફક કામ અને ક્રોધાદિ તાપો વડે રાત દિવસ તપે છે, એટલે દુઃખ પામે છે.

વિષયેષ્વતિદુઃસ્વેપુ સુખમાની મનાગપિ ।

નાહો । વિરજ્યતે જનોઽશુચિકીટ હવાશુચૌ ॥ ૧ ॥

વિધાનો કીડો વિધામાં સુખ માનતો જરા પણ કંટાળો પામતો નથી, તેમજ અતિ દુઃખદાયક વિષયોમાં સુખ માનીને, આશ્ચર્ય છે કે માણસ જરા પણ વિરાગ પામતો નથી,

દુરન્તવિપયાસ્વાદપરાધીનમના જનઃ ।

અન્ધોઽન્ધુમિવ પદામસ્થિતં મૃત્યું ન પશ્યતિ ॥ ૧ ॥

જેવી ગીતે આંધળો, પગની આગળજ રહેલા કૂવાને દેખતો નથી, તેજ પ્રમાણે પરિણામે દુષ્ટ એવા વિષયોના સ્વાદમા પરાધીન મનવાળો માણસ, પોતાના પગલાની આગળ રહેલા મૃત્યુને જોતો નથી.

આપાતમાત્રમધુરૈર્વિષયૈર્વિપસન્નિભૈઃ ।

આત્મા મૂર્ચ્છિત एवास्તે સ્વહિતાય ન ચેતતે ॥ ૧ ॥

માત્ર ભોગવતી વખતેજ મધુર અને વિષ તુલ્ય વિષયો વડે ઠરીને આ આત્મા મૂર્ચ્છિત થએલો રહે છે, પરંતુ સ્વહિતને માટે ચેતતો નથી

તુલ્યે ચતુર્ણાં પાપમૃચૈર્વાપયોરર્થકામયોઃ ।

આત્મા પ્રવર્તને હન્ત ! ન પુનર્ધર્મમોક્ષયોઃ ॥ ૧ ॥

જે કે ચારે પુરૂષાર્થોનું તુલ્યપણુ છે, તો પણ જોઈનો વિષય છે કે, આ આત્મા, પાપના કારણભૂત એવા અર્થ અને કામમાં પ્રવર્તે છે, પરંતુ ધર્મ અને મોક્ષને માટે પ્રવૃત્તિ કરતો નથી

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરૂષાર્થો છે આમાંના પહેલા ત્રણ પુરૂષાર્થો ને ગૃહસ્થો સાધે છે જ્યારે મુનિવરે કેવળ મોક્ષના અધિકારી હોય છે. મોક્ષ મિવાયના ત્રણ પુરૂષાર્થો દુષ્ક્રિયાથી સુખવાળા છે, જ્યારે મોક્ષ એકાન્ત આત્મીય સુખસાધક સર્વોત્તમ છે

‘અર્થ’ નામનો પુરૂષાર્થ ખાકીના ત્રણ પુરૂષાર્થોથી ઉતરતો છે, કાગલ કે, તે અર્જન (કમાવું), રક્ષણ, નાશ અને વ્યયરૂપ આપત્તિઓના સંખધથી દૂષિત થએલો છે

‘કામ’ નામનો પુરૂષાર્થ બેશક, અર્થ (પૈસો) પુરૂષાર્થથી ચડીઆતો છે, કાગલ કે તેની અંદર વિષયજન્ય સુખનો લેશ રહેલો છે, તથાપિ અન્તે દુઃખદાયી તેમજ દુર્ગતિનું સાધન હોવાથી ધર્મ અને મોક્ષ કરતાં નીચો છે,

‘ધર્મ’ પુરૂષાર્થ અર્થ અને કામથી ઉત્તમ છે, કારણ કે આ લોક તેમજ પરલોકમાં સુખદાયી છે પરંતુ તે મોક્ષ કરતાં તો અવશ્ય નીચા દરજ્જાનો છે; કારણ કે પુણ્યબધનો હેતુ છે અને પુણ્ય સોનાની બેડી તુલ્ય હોવાથી તે પણ બંધનરૂપ છે તેમજ પુણ્યના ચોગથી દેવતા આદિની ગતિદ્વારા સસારમાં ભ્રમણ કરવું પડે છે.

‘ મોક્ષ ’ પુરૂષાર્થ સર્વથા પુણ્ય પાપનાં ક્ષયનું કારણ છે. દેશ માત્ર પણ દુ.ખનું કારણ છેજ નહિ, વિષ મિશ્રિત અત્રની માફક આપાત રમણીય નથી. તેમજ પરિણામે દુ.ખદાયી પણ નથી, પરંતુ એકાન્ત રીતે આનંદમય અને અવાચ્ય અનુપમેય, અબ્યાપ્તાધ સુખમય છે. માટેજ યોગીપુરૂષો ત્રણ પુરૂષાર્થોને અનાદર કરી કેવળ ‘ મોક્ષ ’ સાધવામાંજ કટિબદ્ધ થએલા રહે છે.

શુદ્ધસ્થો ત્રણે વર્ગોનું સાધન પરસ્પર વિરોધ ન આવે; તે પ્રમાણે કરે, તો મોક્ષવર્ગના આરાધક થઇ શકશે, પરંતુ ત્રણ વર્ગમાંથી જો પ્રથમ-ધર્મની ઉપેક્ષા કરી કેવળ અર્થ અને કામની આરાધના કરશે, તો તેઓ કદાપિ ‘ મોક્ષ ’ ના અધિકારી થઇ શકવાના નહિ. જ્યારે અર્થ અને કામની સાથે સાથે ધર્મની પણ આરાધના કર્યા જશે, ત્યારેજ મોક્ષના અધિકારી થવાના; એમ કહી શકાશે. કેવળ અર્થ અને કામનાજ ઇચ્છુ પુરૂષો ગમે તેવા ભલે બુદ્ધિમાન હોય, તોપણ તેઓ નાસ્તિકની પંક્તિમાં મૂકવા લાયક છે. કારણ કે, જે પુરૂષના અંતઃકરણમાં ધર્મવાસનાએ વાસ કર્યો નથી, તેના અવતાર વ્યર્થ છે, તેની બુદ્ધિ, પોતાના સ્વામી (આત્મા) ને ઉલટી મલિન કરે છે, માટે તેવી બુદ્ધિ કરતાં બુદ્ધિ ન પામ્યો હોત, તો અનર્થ ન કરત, અર્થાત્ નાસ્તિકની પંક્તિમાં ન આવત. આ જીવ અનાદિ કાળથી ઉન્માર્ગને રસ્તે ચાલી રહ્યો છે. તેથી નાસ્તિકોની યુક્તિઓ તેને જલદી હૃદયગમ થાય છે, જ્યારે આસ્તિકોની યુક્તિઓ હૃદયગમ થવામાં વાર લાગે છે.

‘ અર્થ ’ અને ‘ કામ ’ નું ફળ જેમ પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે, તેમજ ‘ ધર્મ ’ અને ‘ મોક્ષ ’ નાં ફળો પણ જો સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી વિચારે તો પ્રત્યક્ષજ છે, પરંતુ તેવા વિચાર કરનારા વિરલાભ છે, જ્યારે સ્થૂલબુદ્ધિથી વિચાર કરનાર તો દુનિયાભર છે, તેથી કરીનેજ ‘ અર્થ ’ અને ‘ કામના ’ અભિલાષી ભવાલિનન્દી જીવો પ્રાય સંસારમાં ઘણા જોવામા આવે છે. તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારો પોકારીને કહે છે કે, પાપી એવા ‘ અર્થ ’ અને ‘ કામ ’ માં આત્માને નહિ, ત્રેરતાં તેને ‘ ધર્મ ’ અને ‘ મોક્ષ ’ માં ત્રેરે.

❧ મનુષ્ય જન્મની દુર્લભતા, ❧

અસ્મિન્નપારસંસારપારાવારે શરીરિણામ્ ।

મહારત્નમિવાનર્થ માનુષ્યમિદ્ દુર્લભમ્ ॥ ૧ ॥

માનુષ્યકેડપિ સંપ્રાપ્તે પ્રાપ્યતે પુણ્યયોગતઃ ।

દેવતા ભગવાનર્હન્ ગુરવશ્ચ સુસાધવઃ ॥ ૨ ॥

માનુષ્યકસ્ય યદ્યસ્ય વયં નાદન્નદે ફલમ્ ।

સુષિતાઃ સ્મસ્તદધુના ચૌરૈર્વસતિ પત્તને ॥ ૩ ॥

અર્થાત—આ અપાર સંસાર રૂપ સમુદ્રમાં જે પ્રાણીઓનું મનુષ્ય જન્મ રૂપી અમુલ્ય મહારત્ન રૂપી ગયું, તો પછી હાથ લાગવું હુ-ર્લક્ષ છે. ૧ મનુષ્યનો જન્મ પામીને પણ પુણ્યના યોગે શ્રીઅરિહત ભગવાન્—દેવ અને સુસાધુઓ ગુરૂ તરીકે પમાય છે. ૨. જે અમે મનુષ્યજન્મનું ઉત્તમ ફળ નહિ આપીએ, તો મનુષ્યોથી ભર-પૂર શહેરના મધ્યભાગમાંજ લૂટાણા એમ ગણાઈશું. ૩

ચોટા મૂલ્યવાળું રત્ન પણ જે મનુષ્યના હાથમાં હોય, તો પણ તે કેવી સલાળથી તેનું રક્ષણ કરે છે ? હવે ધારો કે નાવમાં બેઠેલ પુરૂષ હાથમાં રત્નને લઈને જૂએછે, તેટલામાં કદાચિત્ પ્રમાદના કારણથી તે પા-ણીમાં પડી જાય, તો તે ફરીને શું તેને મળે ખરૂ ? કદાચ મળે તો કેટલો બધો પરિશ્રમ કરે ત્યારે મળે ? રત્ન ગુપ્ત થતી વખતે 'પુરૂષના મુખના ચહેરામાં અને વચનવર્ગણામાં કેટલો ફારફેર થાય છે. હુ-દયમાં કેટલી બધી ચિન્તા થાય છે, તે જોવાનું છે જે કે ગુમાવવામાં આવેલું રત્ન, કંઈ એવી વસ્તુ નથી કે જે પાછી આખા ભવસુધી પેદા થાયજ નહિ કદાચ ધારો કે ન થાય, તો તેથી કાંઈ આખરૂ જ-વાની નથી, તોપણ પુરૂષ તે રત્નને મેળવવા માટે હજારો પ્રયત્નો કરે છે હવે વિચારવાનો સમય છે કે, આ સંસાર સમુદ્ર અત્યંત ઉડો તેમજ અનંતા યોજન લાંબો છે કે જની અદર જીવોનાં રત્નો ગુપ્ત થ-એલા છે, તેવીજ રીતે વર્તમાન સમયમાં પણ જીવોનું મનુષ્યજન્મરૂપ મહામૂલ્ય અલભ્ય 'રત્ન' પ્રમાદથી પડી જાય છે, પણ તેનો શોક જીવને જરા પણ થતો નથી, તેમજ તે રત્નને પાછું મેળવવા બિલકુલ પ્રયત્ન નહિ કરતા ચોરાશી લાખ જીવોનિયોમાં પર્યટન કરે છે, તે ખરેખર અત્યંત બેદ અને આશ્ચર્યનો વિષય છે.

દશ દૃષ્ટાન્ત

કદાચ અકામ નિર્જરાના યોગે 'નદીપાધાણુ' ન્યાયવડે કરીને જીવ મનુષ્યપણું પામી જાય, તો પામી જાય, તેની ના નહિ, પરંતુ શાસ્ત્ર-

કારો દશ દૃષ્ટાન્તો વડે કરીને મનુષ્ય જન્મની ખાસ દુર્લભતા ખતાવે છે, જેમકે શ્રીઉત્તરાધ્યયનની ટીકામાં લખ્યું છે કે:—

ચુલ્લગ પાસગ ધન્ને જૂણ રચણે અ સુમિણ ચક્રે અ ।

ચમ્મ જુગે પરમાણૂ દસ દિઢતા મણુબલંભે ॥ ૧ ॥

અર્થાત—(૧) ચૂલાનુ (૨) પાશાનુ (૩) ધાન્યનુ (૪) જુગારનુ (૫) રત્નનુ (૬) સ્વપ્નનુ (૭) ચક્રનુ (૮) કર્મનુ (૯) ધોસરાનુ અને (૧૦) પરમાણુનુ, જેમ દશ દૃષ્ટાન્તો વડે કરીને મનુષ્યનો જન્મ દુર્લભ જણવો. પ્રથમ ચૂલાના દૃષ્ટાન્તનુ સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે.— “એક ચક્રવર્તી રાજા એમુક પ્રાક્ષણ ઉપર ખુશી થઇને જોડ્યો.— ‘હે પ્રાક્ષણ, તારી ઇચ્છા હોય તે માગ, હું આપવાને તૈયાર છું.’ પરંતુ પ્રાક્ષણ પોતાની સ્ત્રીને વશવર્તી થએલો હોવાથી જોડ્યો કે — ‘હું ઘેર જઇને પછી વિચાર કરીને માગીશ ’ ગળાએ કહ્યું:— ‘ભલે જાઓ, ઘેર જઇને વિચાર કરીને માગજો.’ આ પ્રમાણે ચક્રવર્તીની સમ્મતિ મળવાથી પ્રાક્ષણ ઘેર આજ્યો, હવે સ્ત્રી પુરૂષ બન્ને એકાન્તમાં ખેતી વિચાર કરવા લાગ્યા કે શું માગવું ? ગામ ગરાસ માગવાથી આપણે ઉલટો વ્યાધિ વધશે આપણુ—પ્રાક્ષણને તો દક્ષિણા સહિત લોજનની પ્રાપ્તિ થાય, તો તમામ મળેલું ગણાય માટે સ્ત્રીએ કહ્યું, ‘જાઓ, વારા દીઠ લોજન અને દક્ષિણા આપણને મળે એવું જઇને માગો. સ્ત્રીની શિક્ષાનુસાર પ્રાક્ષણ ચક્રવર્તી પાસે આવી ઉભો રહ્યો ત્યારે ચક્રવર્તીએ કહ્યું, ‘માગ, માગ, માગે. તે આપું’ ત્યારે પ્રાક્ષણ વિકસ્વર મુખે જોડ્યો કે ‘હે મહારાજ ! આપના રાજ્યભરનાં વારા દીઠ અમને દરેક ઘર ઘરથી લોજન અને દક્ષિણા તરીકે એક સોના મહોર મળે, એવું હું માગુ છું.’

આ વાત સાંભળી ચક્રવર્તી આશ્ચર્યમાં મગ્ન થઇ વિચાર કરવા લાગ્યા કે, ભલે પુષ્કરાવર્તમેઘનો વરસાદ વરસે, તો પણ પર્વત ઉપર તો પાણી તેની ઉપરની જગ્યાના પ્રમાણમાં જ ઠરી શકે. ખેર જેવું જેનું લાગ્ય તેવું જ તેને મળે છે. આમ ક્ષણવાર ચક્રિત બની વિચાર કરી પ્રાક્ષણને પ્રથમ પોતાને ઘેર લોજન કરાવી એક સુવર્ણ મહોર આપી વિદાય કર્યો હવે ચક્રવર્તીના છન્ન કોડ ગામોમા ચૂલા દીઠ લોજન લઇને પ્રાક્ષણ કરીને ચક્રવર્તીને ઘેર આવે ખરો ? કદાચ દેવના પ્રભાવથી વારા પૂરા કરી કરી ચક્રવર્તીને ઘેર આવે, તોપણ મનુષ્યજન્મ કરી મળવો દુર્લભ છે. ”

બીજી પાશકનું દૃષ્ટાન્ત—“ ચંદ્રગુપ્ત રાજાનો ભંડાર વધારવા માટે આજ્ઞાકર્યે એક દેવની આરાધના કરી, ત્યારે દેવે પ્રસન્ન થઇ તેને દિવ્યપાશાઓ આપ્યા આ પાશાઓ વડે જે કોઇ બાજી રમે તેને કોઇ જીતી શકે નહિ.

આમ હોવાથી તેણે એક પુત્ર કે જે, ઘૂતકીડામા કુશળ હતો, તેને સુવર્ણની ગીનિયોથી ભરેલો એક થાળ અને દિવ્યપાશા આપીને ગર્હસ્થમા મોકલ્યો. હવે તે પુત્ર મોટા રસ્તા ઉપર ખેસીને ખોલવા લાગ્યો કે, ‘હે લોકો! જે મને જીતે તેને હું આ સોનામહોરોથી ભરેલો થાળ આપું’ અને જે હું જીતું તો ક્રૂર એક સોના મહોર લઉં,’ આમ જાણી ઘણા લોકો તેની સાથે રમ્યા, પરંતુ જેમ કોઇનાથી તે પુત્ર હારવા દુર્લભ છે, તેમજ મનુષ્યાવતાર પણ દુર્લભ સમજવો.”

ત્રીજી ધાન્યનું દૃષ્ટાન્ત—“ દુનિયાના તમામ પ્રકારના ધાન્યો એકઠાં કરી તેમા એક પાલી સરસવ નાખી કોઇ એક સો વર્ષની ઘડી ડોશીને તે ધાન્યનો રાશિ જીતે કરવા હુકમ કરવામા આવે, તો તે ડોશીથી દરેક ધાન્ય અલગ અલગ થવું બહુ દુર્લભ છે, તેમ મનુષ્યનો અવતાર પણ દુર્લભ છે.”

ચોથું ઘૂતનું દૃષ્ટાન્ત —“ એક રાજાને એક મો આઠ સ્તભોવાળી એક મલા હતી, પ્રત્યેક સ્તભની અંદર એક સો આઠ હાસો હતા. એક પુત્રને રાજ્યનો લોભ થયો, કે—મારે રાજાની ગાદી ઉપર ખેસવું, આ વાત મત્રિ-એ જાણી હવે રાજાએ તમામ પુત્ર પ્રપૌત્રોને એકઠાં કરી કહ્યું કે—‘લોકો! જેની ગજબ લેવાની ઇચ્છા હોય, તે મારી માથે જીગાર રમે મને જીતે તે ગજ થાય પરંતુ તેની રીતિ આ પ્રમાણે—એકસો ને આઠ દાવ જ્યારે તમામ એક માથે આવે, ત્યારે એક હાસ જીતે, વળી જો તેમા વચ્ચે ગજનો દાવપડે, તો તમામ વ્યર્થ થાય, એવી રીતે એક સો આઠ સ્તભો જીતવા જેમ દુર્લભ છે, તેમ મનુષ્યનો જન્મ પણ દુર્લભ છે.”

પાંચમું રત્નનું દૃષ્ટાન્ત —“ કોઇએક શેઠની પાસે પરપરાથી ઉતરી આવેલો તેમજ પોતે પણ ઉપાર્જન કરેલો અનેક રત્નોનો મગ્ગ હતો; કોઇ પણ દહાડો તે એકે રત્ન બહાર કાઢતો ન હતો એક સમયે તે દેશાન્તરમા વેપારને માટે ગયો, હવે પુત્રોએ વિચાર્યું કે પિતા લોભથી રત્નો બહાર કાઢતા નથી, ઘરમાં કોડ સોના મહોરો છતાં આપણી ધ્વજ બીજા કોટીધ્વજોની માફક કેમ ન ચડે? એમ વિચારી પોતાના રત્નો દેશ વરથી

આવેલાં વેપારીને હાથે વેચી નાખ્યાં, અને કોટીધન બન્યા. શેઠ દેશાન્તરથી આવ્યો, અને રત્નો વેચ્યાની વાત જાણી, અને પુત્રોને તે રત્નો પાછાં વાળવા હુકમ કર્યો, પરંતુ હવે તે રત્નો પાછા મળવાં દુર્લભ છે, તેમ મનુષ્ય જન્મ પણ દુર્લભ છે.”

છટ્ટું સ્વપ્નનું દૃષ્ટાન્તઃ—“કોઈ એક દિવસ મૂળદેવ અને એક લિશ્તુ ઉજ્જયિની નગરીની બહાર એક કોટડીમાં સૂતા હતા, તેવામાં બંને જણને એક સરખું ચંદ્રપાનનું સ્વપ્ન આવ્યું. મૂળદેવ ઉઠ્યો, નવકાર મંત્રને ગણી દેવદર્શન કરી અને કળ ફૂલ હાથમાં લઈ નિમિત્તિયાને ઘેર ગયો વિનય પૂર્વક પોતાનું સ્વપ્ન નિવેદન કર્યું, અષ્ટાગના જાણ પડિતે પ્રથમ પોતાની પુત્રી સાથે વિવાહ કરવાનું મૂળદેવની પાસે કબૂલાત કરાવી કહ્યું કે,—‘હે મૂળદેવ ! તને આજથી સાતમે દિવસે રાજ્યની પ્રાપ્તિ થશે.’ તેજ પ્રમાણે થયું.”

હવે લિશ્તુક ખાલક પણ ઉઠ્યો, તો તેણે પણ ગુરૂ પાસે જઈ કહ્યું—‘ગુરૂજી ? ‘મैंने आज रातको संपूर्ण चंद्रका पान किया.’ ગુરૂજી અલ્પજ્ઞ હોવાથી બોલ્યા—‘बालक ! आज तेरेको घी गुड़वाली रोटी मिलेगी !’ થયું પણ એજ પ્રમાણે કાળાન્તરે હવે આ લિશ્તુક ખાલકને માલૂમ પડ્યું કે માફ અને મૂળદેવનું સ્વપ્ન એક સરખું હતું, પરંતુ મેં વિધિ પૂર્વક સ્વપ્નની ક્રિયા કરી નહિ, મેં જો તે પ્રમાણે કર્યું હોત, તો હું પણ રાજા થાત હવે હું ફરીને તેજ પ્રમાણે એવાજ સ્વપ્નને માટે પૂર્વોક્ત કુટિમા જઈને શયન કરું, આમ વિચારી ચંદ્રપાનના સ્વપ્ન માટે ગયો, પરંતુ હવે તે સ્વપ્ન જન્મ દુર્લભ છે, તેમ મનુષ્યનો જન્મ પણ દુર્લભ છે.”

સાતમું રાધાવેધનું દૃષ્ટાન્તઃ—“ધારો કે એક સ્ત્રીની ઉપર આઠ ચક્ર નિરન્તર ફરતાં રહે છે, તેમાંના ચાર ચક્રો ઉલટાં ફરે છે, અને ચાર ફરે છે સુલટા, તમામ ચક્રોને આઠ આઠ આરા છે, તેની ઉપર એક પુતળી છે, તે પણ ચક્રની માફક ફરતી રહે છે, હવે તે પુતળીની ડાબી આંખને, નીચે ભરી રાખેલી તેલની કડાઈમાં પડતા પ્રતિબિંબ તરફ દૃષ્ટિ કરીને, જો કોઈ પુરૂષ ખાણવડે વધે, તેણે રાધાવેધ માધ્યે ગણાય, પરંતુ તે જન્મ દુર્લભ છે, તેમ મનુષ્યદેહ પણ પામવો દુર્લભ છે.”

આઠમું કૃર્મનું દૃષ્ટાન્ત —“ધારો કે, અમુક વિસ્તીર્ણ તળાવની અન્દર એક કાચખાનું કુંદુંજ આનન્દ મહિત નિવાસ કરે છે. તે તળાવની અન્દર લીલ ફૂલ એટલી બધી બધાણી છે કે જરા પણ જળનું

દર્શન થવું હુલ્લ છે, પરંતુ એક દિવસ કર્મયોગે વાયુના જોરથી સે-
વાલનું ખસવું થતાં જ્યારે કાચખાએ ડોક ખહાર કાઢી; તેજ સમયમાં
કાચખાને પૂર્ણિમાના ચન્દ્રનાં દર્શન થયાં, કાચખે વિચાર્યું કે હું એકલો
અપૂર્વ આનન્દ ભોગવું, તેના કરતાં મારા'કુટુંબને સાથે લઉં તો ઠીક. આમ
વિચારી કચ્છપ પાણીમાં ગયો અને કુટુંબ પત્નિવારને લઈને પાછો
આવ્યો, તેટલામાં તો જ્યાં સેવાલ ખસી ગઈ હતી, તે છિદ્ર ખુરાઈ ગયું,
ફૂર્મ ફરી ફરીને થાક્યો, પરંતુ હવે જન્મ તે છિદ્ર પામવું હુલ્લ છે,
તેમ મનુષ્યજન્મ હુલ્લ છે. ”

નવમુ યુગસમીલા (ધોંસરા)નુ દૃષ્ટાન્ત —“કાંઈ એક વિદ્યાધર ખેલાખ
યોજન પ્રમાણુ લવણસમુદ્રની અદર યુગને (ધોંસરાને) પૂર્વ કિનારે
નાખે અને સમીલા એટલે ધોંસરામાં નાખવાની ખીલીને પશ્ચિમ કિનારે
નાખે , હવે તે ખન્ને એકઠાં થઈ, ખીલી ધોંસરાના છિદ્રમાં સ્વયમેવ
આવવી હુલ્લ છે, તેમ મનુષ્યલવ હુલ્લ સમજવો. ”

દશમુ પરમાણુનુ દૃષ્ટાન્ત —“કોઈએક દેવ એક સ્તાંભનો ચૂરો કરી
તેને વાસની નળીમાં ભરી, મેરૂપર્વત પર ચડી, દશે દિશાઓમાં ફેંકી
દે હવે તે પરમાણુઓને એકત્ર કરી ફરી સ્તાંભ બનાવવો માણસથી હુલ્લ
છે, તેમ મનુષ્યનો અવતાર પણ હુલ્લ જાણવો. ”

કેટલાએક ભદ્રિક પરિણામી જીવો દશ દૃષ્ટાન્તે હુલ્લ કેવળ મ-
નુષ્યજન્મનેજ સમજે છે, પરંતુ તેની સાથે એટલું પણ વિશેષ જાણવું
જોઈએ કે, મનુષ્યજન્મની પૂર્વમાં પણ એટલે, દીન્દ્રિયથી ત્રીન્દ્રિય થવું,
ત્રીન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય અને ચાવત્ પચેન્દ્રિય થવું, તે પણ દશ દૃષ્ટાન્તે
હુલ્લજ છે, તેજ પ્રમાણે મનુષ્યજન્મ પામ્યા પછી પણ આર્યદેશોદિકની
જોગવાઈ મળવી, તે પણ પૂર્વોક્ત દશ દૃષ્ટાન્તે કરીને હુલ્લજ છે.

આ મનુષ્યલવના સાક્ષ્યને માટે દેવ ગુરૂની જોગવાઈ પૂર્વ પુન્યના
યોગથીજ ખને છે, તે જોગવાઈથી પણ જો સક્ષતા ન થાય, તો શહે-
ગ્મા રહેવા છતાં લૂટાયા જેવું છે કહ્યું છે કે.—

અહો ! વિવર્ધ્યતે મુઘૈઃ ક્રોધો ન્યગ્રોધવૃક્ષવત્ ।

અપિ વર્દ્ધયિતારં સ્વં યો મક્ષયતિ મૂલતઃ ॥ ૧ ॥

ન કિંચિન્ માનવા માનાધિરૂઢા ગણયન્ત્યમી ।

મર્યાદાલિહિનો હસ્ત્યારૂઢહસ્તિપકા ઇવ ॥ ૨ ॥

કપિકચ્છૂવીજકોશીમિવ માયાં દુરાર્શયાઃ ।

ઉપતાપકરી નિત્યં ન ત્યજન્તિ શરીરિણઃ ॥ ૩ ॥

દુગ્ધં તુપોદકેનેવાજ્જનેનેવ સિતાંશુકમ્ ।

નિર્મલોઽપિ ગુણગ્રામો લોભેનૈકેન દુષ્યતે ॥ ૪ ॥

કષાયા ભવકારાયાં ચત્વારો યામિકા ઇવ ।

ચાવઙ્ગાપ્રતિ પાર્શ્વસ્થાસ્તાન્નન્ મોક્ષઃ કુતો નૃણામ્ ॥ ૫ ॥

અર્થાત—આશ્ચર્ય છે, કે મુગ્ધજીવો વટવૃક્ષની માફક ક્રોધને વધારે છે, કે જે પોતાના વધારનારનું જડમૂળથી ભક્ષણ કરે છે. અર્થાત વટ-વૃક્ષ જે જગ્યામાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ જગ્યાને પાયમાલ કરી જાય છે, તેજ પ્રમાણે ક્રોધ પણ જેના શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય છે; તે માણસના લોહી અને માંસને નષ્ટ કરી જાય છે ૧. જેવી રીતે હાથી ઉપર ચડેલા માવતો, બીજાને કાંઈ પણ ગણતા નથી, તેવી રીતે માન ઉપર આફેલ થએલા અને મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનારા માણસો ક્રોધને પણ ગણતા નથી. ૨. હિંમેશાં ઉપતાપને કરનારી અને ક્વચના બીજ જેવી માયાને દુષ્ટ આશયવાળા મનુષ્યો છોડતા નથી ક્વચના બીજ શરીરે લગાવાથી શરીરે ચટપટી થાય છે, અ તે શરીર સૂજી જાય છે, અને મનુષ્ય અત્યન્ત દુઃખી થાય છે, તેજ પ્રમાણે માયા કરનાર માણસ પણ રાત દિવસ આંતરિક વૃત્તિથી સશક રહે છે, અને નિરાંતે હિંમતો નથી (૩) કાંઈના પાણીથી જેમ દૂધ અને અજન (કાળજી) વડે જેમ સંકેદ વસ્ત્ર દૂષિત થાય છે, તેમ લોભ વડે સમસ્ત ગુણો દૂષિત થાય છે. (૪) પૂર્વોક્ત ચારે કષાયો ભવરૂપ કેદખાનામાં રહેલ જીવોના ચોક્કાદરે છે, તેઓ જ્યાં સુધી શરીરમાં જગતા છે, ત્યાં સુધી જીવોનો સંસારકારાગૃહમાંથી છુટકારો નથી તાત્પર્યે એ છે કે કષાયોની મંદતા સિવાય વૈરાગ્ય થતો નથી; વૈરાગ્ય વિના તપક્રિયા થાય નહિ તપ વિના પ્રાચીન કર્મોનો ક્ષય થતો નથી કર્મ પ્રખ્યા વિના સંસારરૂપ કારાગૃહમાંથી મુક્તિ થઈ શકતી નથી. કર્મ કરે તે ક્રોધ ન કરે, જૂઓ તેના વડે જીવોની કેવી ક્ષણિક દશા થાય છે:—

સૌન્દર્યેણ સ્વકીયેન ચ એવ મદનાયતે ।

પ્રસ્તો રોગેણ ઘોરેણ કલ્કાલયી સ એવ હિ ॥ ૧ ॥

ચ એવ ન્દેકતામાજા વાચા વાચસ્પતીયતે ।

કાલાન્ મુહુઃ સ્વલક્ષિહઃ સોઽપિ મૂકાગ્રતેતરામ્ ॥ ૨ ॥

ચારુચક્રમણશક્ત્યા ચો જાત્યતુરગાયતે ।

વાતાદિભગ્નગમનઃ પદ્મગૃયતે સ એવ હિ ॥ ૩ ॥

હૃન્નેતૌજાયમાનેન હસ્તિમહાયતે ચ યઃ ।

રોગાદ્યક્ષમહસ્ત્વાત સ એવ હિ કુળીયતે ॥ ૪ ॥

દૂરદર્શનશક્ત્યા ચ ગૃધ્રાયેત ય એવ હિ ।

પુરોડપિ દર્શનાશ્ચોરન્ધાયેત સ એવ હિ ॥ ૫ ॥

ક્ષણાદ્રમ્યમરમ્યં ચ ક્ષણાન્ચ ક્ષમમક્ષમમ્ ।

ક્ષણાદ્ દૃષ્ટમદૃષ્ટં ચ પ્રાણિનાં ચપુરપ્યહો ! ॥ ૬ ॥

અર્થાત—પોતાની સુખતા વડે કરી ને જે પુરૂષ કામદેવની માફક આચાર્ય કહે છે, તેજ પુરૂષ ઘોર રોગોવડે ઘેરાએલો રહી હારકાની માળા જેવો દેખાય છે. ૧ જે ચતુર્ગાધવાળી ભાષા વડે બહુરૂપિતાના જેવો હોય, તે પણ કાળના પ્રભાવથી વારવાર રૂપલિત બુલવાળો અને મૂકની દશાને પામે છે. (૨) સુદૃઢ ચાલવાની શક્તિવડે જે જાતિવત ઘોડાનું અનુકરણ કરે છે, તેજ પુરૂષ વાયુ આદિ રોગોવડે ચાલવાની શક્તિથી હીન થઈ પાગલા પુરૂષની દશાને પ્રાપ્ત થાય છે (૩) પરાક્રમવાળા આહુવડે જે મનુષ્ય, મહા બળવત ગણાય છે, તેજ પુરૂષ રોગાદિવડે અસમર્થ હાથ-વાળો થવાથી કૂકાની ગણતરીમાં ગણાય છે. (૪) દૂરદર્શનની શક્તિ વડે જે ગૃધ્રપક્ષીની માફક દેખી ગકે છે, તેજ માણસ અન્ય સમયે આગળ ગહેલ પદાર્થની દર્શનશક્તિમાં હીનસરખ થવાથી આધળાની દશાને પામે છે (૫) અહો ! પ્રાણીઓનું શરીર ક્ષણવાગમાં રમણિક અને ક્ષણવાગમાં બેડોળ, ક્ષણમાં સમર્થ, તો ક્ષણમાં અસમર્થ, ક્ષણમાં દૃઢ અને ક્ષણમાં અદૃઢ એટલે વિનશ્વર સ્વભાવવાળું થઈ જાય છે. (૬)

➤═══════ શરીરની સાર્થકતા. ═══════➤

આ ક્ષણિક, પરંતુ ધાર્મિક પુરૂષોને માટે ઘણા ઉપયોગી શરીરની સાર્થકતા કરવી, એ ઘણું જરૂરનું છે શરીરની સારી સ્થિતિમાં તપ-સ્યાદિ કાર્યો થઈ શકે છે, પરંતુ આ શરીરની સાર્થકતા ત્યારેજ કરી શકાય છે, કે જ્યારે આ શરીરની અસ્થિરતા અને અપવિત્રતા સમજવામાં આવે આ બે બાબતોને સમજનારો માણસ જરૂર આ શરીરને માર્થક કરવા પ્રયત્ન કરશે.

અસ્થિરતા.

શરીરની સ્થિતિ સર્વદા ક્ષણિક છે, ક્ષણિક શરીરવડે અક્ષણિક કુર્મ-
ખંધ કરી જીવો બારે દુર્દશા પામે છે. માટે શાસ્ત્રકારો ખતાવે છે કે, હે
ભવ્ય ! તું જે શરીર માટે કુર્મખંધ કરે છે, તે શરીર તારું નથી, હજારો
ઉપાય કરે, તો પણ તે તારૂં કદાપિ થવાનું નથી, જ્યારે શરીર પણ તારૂં
નથી, તો અન્યવસ્તુ ઉપર તું જે મોહ કરે છે, તે વૃથા છે. કેમકે સં-
સારના સર્વ પદાર્થો અનિત્ય છે. જૂઓ.

અનિત્યં સર્વમપ્યસ્મિન્ સંસારે વસ્તુ વસ્તુતઃ ।

મુધા સુખલવેનાપિ તત્ર મૂર્છા શરીરિણામ્ ॥ ૧ ॥

સ્વતોઽન્યતશ્ચ સર્વાભ્યો દિગ્ભ્યશ્ચાગચ્છદાપદઃ ।

કૃતાન્તદન્તયન્ત્રસ્થાઃ કષ્ટં જીવન્તિ જન્તવઃ ॥ ૨ ॥

વજ્રસારેપુ દેહેપુ યદ્યાસ્કન્દત્યનિત્યતા ।

રમ્ભાર્ગભસગર્ભાણાં કા કથા તર્હિ દેહિનામ્ ? ॥ ૩ ॥

અસારેપુ શરીરેપુ સ્થેમાનં યશ્ચિકીર્ષતિ ।

જીર્ણશીર્ણપલાલોત્થે ચઞ્ચાપુસિ કરોતુ સઃ ॥ ૪ ॥

ન મન્ત્રતન્ત્રમૈષઙ્ગકરણાનિ શરીરિણામ્ ।

ત્રાણાય મરણવ્યાઘ્રમુલ્લકોટરવાસિનામ્ ॥ ૫ ॥

પ્રવર્ધમાનં પુરુષં પ્રથમં ગ્રસતે જરા ।

તતઃ કૃતાન્તસ્ત્વરતે ધિગહો ! જન્મ દેહિનામ્ ॥ ૬ ॥

યદ્યાત્માનં વિજાનીયાત્ કૃતાન્તવશવર્તિનમ્ ।

કો ગ્રાસમપિ ગૃહ્ણીયાત્ પાપકર્મસુ કા કથા ? ॥ ૭ ॥

સમુત્પદ્ય સમુત્પદ્ય વિપદ્યન્તેઽપ્સુ વુદ્વુદાઃ ।

યથા તથા ક્ષણેનૈવ શરીરાણિ શરીરિણામ્ ॥ ૮ ॥

આદ્યં નિઃસ્વં નૃપં રંઙ્કં જ્ઞં મૂર્ખં સજ્જનં સ્વલમ્ ।

અવિશેષેણ સંહર્તુ સમવર્તા પ્રવર્તતે ॥ ૯ ॥

ન ગુણેષ્વસ્ય દાક્ષિણ્યં દ્વેષો દોષેપુ વાસ્તિ ન ।

દવામિવદરણ્યાનિ વિલુપ્ત્યન્તકો જનમ્ ॥ ૧૦ ॥

इदं तु मास्म शङ्कध्वं कुशास्त्रैरपि मोहिताः ।

कुतोऽप्युपायतः कायो निरपायो भवेदिति ॥ ११ ॥

ये मेरुं दण्डसात्कर्तुं पृथ्वीं वा छत्रसात् क्षमाः ।

तेऽपि त्रातुं स्वमन्यं वा न मृत्योः प्रभविष्णवः ॥ १२ ॥

आ कीटादा च देवेन्द्रात् प्रभावन्तकशासने ।

अनुन्मत्तो न भाषेत कथाञ्चित् કાલવશ્ચનમ્ ॥ ૧૩ ॥

पूर्वेषां चेत् क्वचित् कश्चित् जीवन दृश्येत कैश्चन ।

न्यायपथातीतमपि स्यात् तदा કાલવશ્ચનમ્ ॥ ૧૪ ॥

અર્થાત—આ અસાર સંસારમા સ્વભાવથીજ સર્વ વસ્તુ અનિત્ય છે વૃથા સુખનો લેશમાત્ર હોવા છતાં પણ, તેને વિષે પ્રાણીઓની મૂઝછા છે. (૧) પોતા થઈ, અન્ય થઈ, તેમજ સર્વ દિશાઓ થઈ જેને વિષે આપદાઓ આવ્યા કરે છે, એવા જીવો યમરાજના દાંત રૂપ યંત્રમા રહ્યા છતાં, કબૂતરો જીવે છે. તાત્પર્ય એ છે કે દાંત વચ્ચે આવેલી ચીજ જ્યાંસુધી દાંત ભેગા થયા નથી, ત્યાં સુધીજ સાચુત છે, તેમ કૂર કાળના કરાજ દાંતની વચ્ચે મનુષ્યનું જીવન રહેલ છે, જરા દાંત ભેગા થાય કે, તરત ખાર વાગી જાય છે (૨) વજ્રઋષભનારાય સઘયણવાળા શરીરોમા પણ અનિત્યતા આક્રમણ કરી રહી છે, તો પછી કેલના ગર્ભની સમાન નિર્બળ અને કોમળ શરીરવાળા પ્રાણીઓ ઉપર વૃક્ષાવસ્થા હલ્લો કરે, એમા નવાઈજ શી ? તાત્પર્ય ઓટલુજ કે ભરત ભૂપતિ અને નલ, રામ, યુધિષ્ઠિર જેવા મહાપુરુષો જરાગ્રસ્ત થયા તો બીજાનું તો કહેવું જ શું ? (૩) આ અસાર શરીરની અંદર જે સ્થિરતાને આજે છે, તે પુરૂષ જૂના અને સડેલા ઘાસથી બનાવવામાં આવેલા એક તૃણ-મયપુરૂષમાં પુરૂષભુક્તિ ધારણ કરે છે. (૪) મરણ રૂપ વાઘના સુખના કોટરમાં (પોલાણમા) નિવાસ કરનારા પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવામાં મન, તંત્ર અથવા ઔષધ પણ સમર્થ નથી, અર્થાત્ સિંહના મોઢામાં સપડાએલો જીવ બચવા પામે નહિ, તેમજ યમરાજના પંખમા સપડાયેલો પ્રાણી મન, તંત્ર, કે ચતુર ડાકટરોના ચતુર ઉપાયોથી પણ બચવા પામતો નથી. (૫) પ્રાણીઓના જીવિતને અહો ધિક્કાર છે. કારણ કે વધતા એવા પુરૂષને પ્રથમ વૃક્ષાવસ્થા ગ્રસ્ત કરે છે. ત્યાર બાદ યમરાજ

ઉપાડી જવાને ઘણીજ ઉતાવળ કરે છે. કહેવાનો સાર એ છે કે પ્રથમ તો જીવનું આયુષ્ય સોવર્ષનું, તેની અદર વળી કેટલોક ભાગ તો ગેરસમજણની અંદરજ આલ્યો જાય છે, કેટલાએક ભાગમાં યોવનની ઉન્મત્તતા આવીને ઘેરો ઘાલે છે. અમુક ભાગ કુટુંબના પોપણમાં જાય છે. તેટલામાં તો વૃદ્ધાવસ્થા આવી પોહોચે છે કે તુરંતજ કાળ મહારાજ ભાગ્યેજ ૬૦, ૭૦ વર્ષ થતાં થતા કાળીઓ કરી જાય છે, (૬) જો પ્રાણી પોતાને કાળના વશીભૂત થયેલા જાણવા ભાગ્યશાળી અને તો કયો માણસ કવળ પણ ગ્રહણ કરે ? અર્થાત્ ખાવાનું પણ આહિ નહિ, તો પાપકર્મની કથાજ શી ? જન્મ પરપોટા પ્રાણીમાં ઉત્પન્ન થઈ થઈને વિનાશ પામે છે. તેમ પ્રાણીઓના શરીરો ક્ષણવારમા નાશ પામે છે, (૮) તવંગર હો કે ગરીબ હો, રાજા હો, કે રક હો, પંડિત હો. યા મૂર્ખ હો સજ્જન હો, વા દુર્જન હો, પરંતુ યમરાજ તમામનો પક્ષપાતરહિત સંહાર અવશ્ય કરવાને પ્રવર્તમાન થાય છે. (૯)

જન્મ વનનો અગ્નિ અમુક ઊપર રાગ અને અમુકની ઉપર દ્રેષ ધારણ કર્યો સિવાય આખી અટવીને ભસ્મસાત્ કરે છે તેમ કાળ પણ ગુણોમાં દાક્ષિણ્ય રાખતો નથી અને દાવાનળની માફક મનુષ્યોનો અત લાવે છે. (૧૦) કુંશાસ્ત્રવડે મોહિત થયેલા હે પુરૂષો ! તમારે પણ એવી આશંકા તો કદિ કરવીજ નહિ કે કોઈપણ ઉપાય વડે કરીને મારી કાયા નિરૂપદ્રવ થશે. (૧૧) જે પુરૂષો મેરૂનો દંડ ખનાવવા અને પૃથ્વીને છત્રની માફક ધારણ કરવા સમર્થ હતા, તેઓ પણ પોતાને અને અન્યને કાળથી બચાવી શક્યા નથી. (૧૨) કીડીથી લઈ ઇન્દ્ર મહારાજ પર્યંત સર્વત્ર કાળ મહારાજના શાસનનો સમર્થ અમલ થઈ રહ્યો છે ઉન્મત્ત સિવાય કયો હાલો પુરૂષ કોઈ પણ રીતે કાળને હગવાનું જોલે. અર્થાત્ કાળને કોઈ હગી શકે નહિ. (૧૩) કોઈએ પણ પૂર્વપુરૂષોમાંના કોઈપણ પુરૂષને કોઈપણ ઠેકાણે જો જીવતો જોયો હોય, તોજ, ન્યાયમાર્ગથી વિરૂદ્ધ એવું જો કે કાળને હગવાનું કામ છે, તો પણ તે સંભવી શકે; પરંતુ તેમ ખનતું નથી, માટે કાળને હગવાનું કામ ન્યાયમાર્ગથી વિરૂદ્ધ છે કાળે કોઈને છોડ્યા નથી અને છોડશે પણ નહિ. તત્ત્વવેત્તાઓએ કૃતાન્ત અથવા કાલતું નામ સર્વલક્ષી અથવા સમવર્તી એટલે નિષ્પક્ષ માત્રપણે વર્તનાર તથા સર્વલક્ષી એટલે સર્વનું લક્ષણ કરનાર કહેલ છે, કાળગુરુ તેને દાક્ષિણ્ય નથી. તેમજ તેના ઊપર કોઈનો દાખ નથી, કે જેથી

કરીને તે પોતાના કાર્યથી અટકે જગતમાં ભદ્રિક પ્રાણીઓને ભરમાવવા માટે એવા ઠેકાણા ગપાટા ચાલે છે કે, ' અમુક પુરૂષ રાત્રે અમુક સ્થાનમાં આવે છે. આવીને કંઈ કરે છે, અથવા અમુકને ભણાવે છે, કારણ કે તે પુરૂષ છવન્મુકત-છે,' વિગેરે ભાષણો ! આવી કલ્પના કોઈ પણ રીતે અનુભવમાં આવી ગઈ તેવી નથી કદાચ ભૂત, પિશાચ, બ્રહ્મ-રાક્ષસ વિગેરે થઈ ભણે પર્યાટન કરે, પણ તેજ શરીરથી પાછું આવવું અથવા તેને માથે મૂક્યું નથી, એમ માનવું, તદ્દન ભ્રમભૂલક છે આયુષ્ય પૂર્ણ થતા ઈશ્વર નામધારી પુરૂષોને પણ કારણ કાળે છોડ્યા નથી. શ્રીમહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ ગમ્યે ઇન્દ્ર મહારાજ પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ' હે પ્રભો ! આપનું આયુષ્ય થોડું વધારો, જ્યાં આપના ભક્તોને ધર્મધ્યાનમાં પીડા કરનાર ભસ્મગ્રહ નડે નહિ ' આ વખતે ભગવાને સ્પષ્ટ કહ્યું- ' હે ઇન્દ્ર ! એ વાત કદી પણ ખતી નથી, ખતતી નથી. અને ખનવાની પણ નથી ' વાચનાર ! વિચારવાનો સમય છે કે આનું નામજ યથાર્થવાદિત્વ તેવા યથાર્થ વક્રત્વનો ગુણુ જે અન્યમાં હોત, તો પૂર્વોક્ત નિર્મૂલક ગપાટા ચાલત નહિ ધારો કે કોઈ અણાવે, તો તેને કોઈ માનત નહિ કરાણ કાળ પિગાચે કાઢીને પણ છોડ્યા નથી. મહાન મહાન ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, ખળદેવ અને પ્રતિવાસુદેવ વિગેરે સંખ્યા-બંધ આ દુનિયા પર થયા ને ગયા કાંઈ અમર થયો નથી. અમર (દેવ) પણ સ્વાયુષ્ય ક્ષય થયે સ્થવનક્રિયા કરે છે તો ઇતરપ્રાણીઓની તો વાતજ શી ? કાળની વિશેષ કીર્તિમાં નીચેના શ્લોકો પણ ખાસ મનન કરવા લાયક છે.—

સત્તરોડયં વિપત્ત્વાનિરસ્મિન્નિયતતઃ સતઃ ।

પિતા માતા સુહૃન્દ્રધુરન્યોઽપિ શરણં ન હિ ॥ ૧ ॥

इन्द्रोपेन्द्रादयोऽप्यत्र यन्मृत्योर्याति गोचरम् ।

अहो ! तदन्तकातङ्के कः शरण्यः शरीरिणाम् ॥ ૧ ॥

पितुर्मातुः स्वसुभ्रातुस्तनयानां च पश्यताम् ।

अन्नाणो नीयते जन्तुः कर्मभिर्यमसप्तानि ॥ ૩ ॥

शोचन्ति स्वजनानन्त नीयमानान्स्वकर्माभिः ।

नेष्यमाणं तु शोचन्ति नात्मानं मन्दबुद्धयः ॥ ૪ ॥

संसारे दुःखदावाग्निज्वलज्वालाकरालिते ।

वन्ते मृगार्भकस्यैव शरणं नास्ति देहिनिः ॥ ५ ॥

अष्टाङ्गेनायुर्वेदेन जीवातुभिरथाङ्गदैः ।

मृत्युञ्जयादिभिर्मन्त्रैस्त्राणं नैवास्ति मृत्युतः ॥ ६ ॥

खड्गपञ्जरमध्यस्थचतुरङ्गचमूवृतः ।

रङ्गवत्कृष्यते राजा हठेन यमकिङ्करैः ॥ ७ ॥

यथा मृत्युप्रतीकारं पशवो नैव जानन्ते ।

विपश्चितोऽपि हि तथा धिक् प्रतीकारमूढता ॥ ८ ॥

येऽसिमात्रोपकरणाः कुर्वते क्षमामकण्टकाम् ।

यमश्रुभङ्गभीतास्तेऽव्यास्ये निदंघतेऽङ्गुलीः ॥ ९ ॥

मुनीनामप्यपापानामसिधारोपमैर्ब्रतैः ।

न शक्यते कृतान्तस्य प्रतिकर्तुं कदाचन ॥ १० ।

अशरण्यमहो ! विश्वमराजकमनायकम् ।

तदेतदप्रतीकारं ग्रह्यते यमरक्षसा ॥ ११ ॥

योऽपि धर्मप्रतीकारो न सोऽपि मरणं प्रति ।

शुभां गतिं ददानस्तु प्रतिकर्तेति कीर्त्यते ॥ १२ ॥

प्रत्नव्यालक्ष्णोपायमादायाक्षयशर्मणे ।

चतुर्थपुरुषार्थाय यत्तित्वमहो ! ततः ॥ १३ ॥

અર્થાત્—આ સંસાર વિપત્તિઓની ઝેર ખાણ છે, તેમાં પડેલા પ્રાણિયોને માતા, પિતા, મિત્ર, ભાઈ અને અન્ય કોઈ પણ શરણ નથી, શરણ છે તો તે કેવળ ધર્મ છે. ૧ ઇન્દ્ર અને ઉપેન્દ્રાદિકે પણ મૃત્યુના વિપયભૂત થઈ પડે છે, તો ચમરાજના ભય થકી ગચવા માટે પ્રાણિયોને શરણ લેવા યોગ્ય કોણ છે ? અર્થાત્ કોઈન નથી. ૨.

માતા, પિતા, ભાઈ-બેન, તથા પુત્રોના દેખતાં, શરણું રહિત જીવ, કર્મવડે કરી ચમરાળના રહેઠાણ પ્રત્યે લઈ જવાય છે. ૨.

પોતાના કર્મ વડે કાળધર્મને પામતા સ્વર્ગન પરિવારનો શીકિ મેંદ્ર
શુદ્ધિવાળા લોકો કરે છે, પરંતુ તેઓ પોતાને પણ કાળ લઈ જશે, તેનો
શોક કરતા જણાતા નથી. ૪.

દુ.અ દાવાનળની ખળતી જવાલાથી, ભયંકર જોવા આ-સંસારમંદ્ર
જેવી રીતે વનમાં મૃગના બાળકનું કોઈ. સરણ નથી, તેવી રીતે પ્રાણિયોનું
રક્ષણ કરનાર કોઈ નથી ૫.

અષ્ટાંગ નિમિત્ત, આયુર્વેદ, જીવનપ્રદ આયુધ અને મૃત્યુજ્યાદિ મંત્રોવડે
પણ કાળમાથી ખચવાનો ઉપાય નથી સારાશ કે મૃત્યુના સમયે ગમે તેવા ડા-
કટરોનું, ગમે તેવું આયુધ અથવા શાંતિ પાઠાદિ ભલે હજારો ઉપાય કરે,
પરંતુ મૃત્યુ હઠવાનું નથી, એ વાત સર્વ કોઈ જાણે છે. ૬.

તલવારના પાંજરામાં ખેંટેલો હોય, હાથી, ઘોડો, રથ અને પાયદળરૂપ
ચતુરંગ સેનાથી ભલે વીંટાએલ હોય, પણ, ચમરાજના કિંકરો સજીને પણ
રાંકની માફક હકથી લઇ જાય છે. ૭ જેમ પણો મૃત્યુથી ખચવાના નથી,
અને જાણતા નથી; તેમ વિદ્વાનો પણ મરણને દૂર કરવાનો ઇલાજ જાણતા
નથી. ધિક્કાર છે ઇલાજ સખીના અજાણપણને ! ૮.

મોટા મોટા ધનવતરિ જેવા વૈદ્યો, મંત્રવાદિયો અને તંત્રવાદિયો
વિગેરે કળાકૃશળ લોકો આ પૃથ્વીપીઠ ઉપર ઘણા થયા, પરંતુ તેઓનું
કાળની આગળ કોઈ આલ્યુ નથી. વર્તમાન કાળમાં પણ જડ વસ્તુઓ
(પંચ મહાભૂત) ઉપર, જેની શુદ્ધિએ ભારે કાળુ મેળવ્યો છે, તથા નવા
નવા પ્રયોગોથી જનસમૂહને ચકિત કર્યો છે, ફોટોગ્રાફ, ફોનોગ્રામ, દ્રામ, રેલ,
તાર, મોટરકાર-વિગેરે અનેક વસ્તુઓ શોધ બાળ કરી શોધી કાઢી છે. એટ-
લું જ નહિ, પરંતુ જોની શુદ્ધિ વરસાદને નિયમિત સ્થાન ઉપર વરસાવવા
કોશીશ કરી રહી છે, અને તેમાં અમુક અશે ફાવી પણ શક્યા છે, વળી
વિદ્યાધરની માફક મન તંત્ર સિવાય વિમાનો પણ ચલાવે છે, તેવી
પાશ્ચાત્ય પ્રજા, જે કે કાંઈ પણ કરી શકી, છતાં મૃત્યુજ્યનો મંત્ર મેળવી
શકી નહિ અને શકશે પણ નહિ આ લેખ લખાઈ રહ્યો હતો, તે વખતે આ-
પણા રાજરાજશ્વર સમમ એડવર્ડ કાલ ધર્મ પામ્યા હતા, જેને માટે દુનિયા
શોકગ્રસ્ત થઈ હતી, હજારો દેશના રાજાઓ અને ગૃહસ્થો જેમના ગરીરની
ક્રિયા પર ગયા હતા આયુધિના પ્રયોગોથી શરીર જરા પણ
કુર્જન ન મારે, અને તેવું ને તેવું જ દેખાય, તેવી રીતે ડાક્ટર ખડાદુ-

રોએ તેને એક ભુવનમાં રાખ્યું હતું, છતાં તે ડાક્ટર મહાશયો પણ આપણા આ મહાન રાજરાજેશ્વરની જીવનરક્ષામાં ફાવી શકેલા નહોતા. તેથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે, કાળના ખંજમાંથી પ્રાણિઓને કાંઈ પણ છોડાવી શકતું નથી.

જે ક્ષત્રિયપુત્રો તલવારે માત્ર શસ્ત્રની સહાયથી પૃથ્વીને નિષ્કંટક કરે છે, તે ક્ષત્રિય ખચ્યાંઓ પણ યમરાજની બકુટીના વિકારમંત્રથી ભયભીત બની પોતાના મોઢામાં આગલીઓ ઘાલે છે. ૯

નિષ્પાપાચરણુ યુનિઓનાં, તલવારની ધારા તુલ્ય મતોવડે કરીને પણ કાળનો પ્રતિકાર કાંઈ રીતે શક્ય નથી. ૧૦

આહો ! આ વિશ્વ, શરણુ રહિત, અરાજક, અમાયક અને પ્રતીકાર-રહિત જણાય છે, કારણ કે, તેને કાલરૂપે રાક્ષસ ગળી જાય છે. ૧૧

કેવળ ધર્મ એક પ્રતિકાર કહી શકાય, તે પણ મરણ પ્રતિતો મહિજ; ફક્ત શુભ ગતિને દેનાર ધર્મ હોવાથી તેને પ્રતિકાર તરીકે ગણવામાં આવે છે, કારણ કે ધર્મમુદ્રધોને પણ કાળ છોડતો નથી. ૧૨

હવે કોઈને શંકા થશે કે કાળનો પ્રતિકાર કોઈ રીતે-છેજ નહિ, તો ખાલી જીવાની મુક્તિ કેમ થઈ અને થશે ? તેના સમાધાનમા તેરમા શ્લોકમાં કહેછે કે:-લીકારૂપ ઉપાય ગ્રહણ કરીને અક્ષય સુખ જામાં રહેલું છે, એવા અતુલ પુરુષાર્થ-મોક્ષને માટે પ્રયત્ન કરવો, જેથી-કાળનો જય થશે અને જીવ અનુપમ સુખનો વિલાસી બનશે. ૧૩

અપવિત્રતા.

પૂર્વોક્ત શ્લોકોની વ્યાખ્યાથી સિદ્ધ થયું કે આ શરીર નાશ થવાવાળું અને અશરણુ છે, વળી તે અપવિત્ર પણ છે, તેને માટે શ્રુતિઓ:-

રસાસ્ટુગ્માંસમેદોઽસ્થિમજ્જાશુકાન્ત્રવર્ચસામ્ ।

અશુચીનાં પદં કાયઃ શુચિર્ત્વં તસ્ય તત્ક્રુતઃ ? ॥ ૧ ॥

નવસ્રોતસ્યદ્વિસ્રસનિઃસ્યન્દપિચ્છિલે ।

દેહેઽપિ શૌચસંકલ્પો મહામોહવિજૃમ્ભિતમ્ ॥ ૨ ॥

શુકશોણિતસંભૂતો મલનિઃસ્યન્દર્શિતઃ ।

ગર્ભે જરાયુસંહજઃ શુચિઃ કાયઃ કથં ભવેત્ ? ॥ ૩ ॥

માતૃજન્ધાન્નપાનોત્થરસનાહીક્રમાગતમ્ ।

પાય પાયં ત્રિવૃદ્ધઃ સન્ શૌચં મન્યેત કસ્તનોઃ ? ॥ ૪ ॥

દોષધાતુમલાકીર્ણે કૃમિગણ્ડુપદાસ્પદમ્ ।

રોગભોગિગણૈર્જગ્ધં શરીર કો વદેચ્છુચિ ? ॥ ૫ ॥

સુસ્વાદૂન્યન્નપાનાનિ ક્ષીરેશ્ચુવિકૃતીરપિ ।

ભુક્તાનિ યત્ર વિષ્ઠાર્યં તચ્છરીર કથં શુચિ ? ॥ ૬ ॥

વિલેપનાર્યમાસત્તુગન્ધિર્યશ્ચર્દ્દમઃ ।

મલીભવંતિ યત્રાશુ ક્વ શૌચ તત્ર વર્ષાણિ ? ॥ ૭ ॥

જગ્ધ્વા સુગન્ધિ તાન્મૂલં સુખો નિશ્ચુદિતઃ પ્રગે ।

જુગુપ્સતે વક્ત્રગન્ધ યત્ર કિં તદ્વપુ શુચિ, ? ॥ ૮ ॥

સ્વતઃ સુગન્ધયો ગન્ધધૂપપુષ્પસ્ટગાદયઃ ।

યત્સદ્ધાદ્ યાન્તિ દૌર્ગન્ધ્યં સોઽપિ કાયઃ શુચીયતે ? ॥ ૯ ॥

અભ્યક્તોઽપિ વિલિપ્તોઽપિ ધૌતોઽપિ ઘટકોટિભિઃ ।

ન યાતિ શુચિતાં કાયઃ શુણ્ઢાઘટ ઇવાશુચિઃ ॥ ૧૦ ॥

મૃગજલાનલવાતાશુસ્તાનૈઃ શૌચં વદન્તિ ચે ।

ગતાનુગતિકૈત્તૈસ્તુ વિહિત તુપલ્પલ્પનમ્ ॥ ૧૧ ॥

તદનેન શરીરેણ કાર્યં મોક્ષફલં તપઃ ।

ક્ષારાચ્ચે રત્નવદ્ધીમાન્ અસારાત્સારમુદ્ધરેત્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થાત્—રસ, રૂધિર, માંસ, મેદ, હાડકાં, મજ્જા, શુક્ર, આંતરડા, અને વિઘ્નાદિ ધરાણ પદાર્થોનુ સ્થાન આ કાયા છે, તે તે કાયામા પ-
વિત્રપણુ કયાંથી હોય ? ૧

નવદારોમાંથી નિકળતા ખરાબ રસના ઝરવાવડે ઠરીને કિચક-વાળા દેહમાં શ્રોત્રનો વિચાર કરવો, તે પણ મહામોહની વિડંબનાજ છે. ૨

વીર્ય અને રૂધિરમાંથી ઉત્પન્ન થએલ, મળના ઝરણાથી વૃદ્ધિ પામેલ, તેમ ગર્ભમાં જોરથી ઢંકાએલ, એવું શરીર પવિત્ર કેમ હોઈ શકે ? ૩

માતાએ લક્ષણ કરેલ અન્ન અને પાણીથી ઉત્પન્ન થએલો રસ નાડી-ઓમાં જવાથી અનુક્રમે બનેલા દૂધને પી પીને વૃદ્ધિગત થએલ શરીરને કોણ પુરૂષ પવિત્ર માનશે ? ૪

દોષ (વાત, પિત્ત, કફ) ધાતુ (રસ રૂધિર વિગેરે સાત,) તથા મલથી વ્યાપ્ત, તેમજ નાના અને મોટા કૃમિઓનું સ્થાન અને રોગ રૂપી સર્પોના સમૂહોવડે ઠરીને ડંખવામા આવેલા એવા આ શરીરને કોણ પવિત્ર કહી શકશે ? ૫.

રૂડાં સ્વાદિષ્ટ અન્ન, પાન, દૂધ અને શેલડીનો રસ તેમજ વિગય વિગેરે ખાવામાં આવે, તોપણ વિષ્ણુ થાય છે, તો તે શરીર પવિત્ર કેમ કહેવાય ? ૬.

વિલેપનને માટે લગાડવામાં આવેલો સુગંધિ કેશરનો કીચ પણ ક્ષણ-વારમાં મલીન થાય છે, તો પછી તે શરીરમાં પવિત્રતા ક્યાં રહી ? ૭.

સુંદર તાબૂલ ખાધને રાત્રિમાં સૂઈ ગએલ પુરૂષ પ્રાતઃકાળમાં જ્યારે ઉઠે છે, ત્યારે મુખનો ગંધ ખરાબ આવે છે, તો તે શરીર પવિત્ર કેવી રીતે ? ૮.

સ્વભાવથીજ સુગંધિત એવા જે ગંધ, ધૂપ, પુષ્પમાલા આદિ પદાર્થો પણ શરીરના સંગથી દુર્ગંધિતાને પામે છે, તો તે શરીર પણ શું પવિત્રતાનું આચરણ કરે છે ? ૯.

તેલ વિગેરેથી મર્દન કરવામાં આવેલો, અંદન વિગેરેથી વિલેપન કરેલો, અને કરેડો જળના ઘડાવડે ધોયેલો પણ આ દેહ, અપવિત્ર મદિરાના ઘટની માફક પવિત્ર થતો નથી. ૧૦.

માટી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, સૂર્યનાં કિરણો, અને સ્નાનથી શરીર પવિત્ર થવાનું જે લોકો ખતાવે છે, તે ગતાનુગતિક મનુષ્યો કોતરાં ખાંડે છે. ૧૧.

શરીર, સ્વભાવથીજ મદિરાના ઘટની માફક અશુદ્ધ છે, તે કોઈ પ્રકારે શુદ્ધ થનાર નથી. તથાપિ જળ જંતુ સમાન કેટલાએક પુરુષો ખાતાં, પીતાં, હંગતા મૂતરતા જળસ્નાનવડેજ દેહશુદ્ધિ માને છે, તથા તેમાં ધર્મ માને છે. આવા પુરુષો કેટલા બધા ભમિત છે, તે વિચારવાનું છે જળમાં પણ અમુક જાતના જીવો છે, તે વાત આખાજોપાળના ધ્યાનમાં આવેલી છે, છતાં જળનો હદ ઉપરાંત વ્યય કરતાં ડરતા નથી, એટલુંજ નહિ, પરંતુ પરિમિત જળ વાપરનાર જૈન મુનિઓની નિંદા કરવા ચૂકતા નથી જો તત્ત્વદૃષ્ટિથી વિચાર કરવામાં આવે, તો જૈન મુનિઓના તમામ વ્યવહાર પરોપકારને માટેજ જણાશે. પોતે કંઈ પરંપરા વહન કઠી અન્યને સુખ કરનાર થવું, તે શું ઓછું આશ્ચર્યજનક છે ? નહિ તો સ્નાન, વિલેપન, તૈલાભ્યંગન, દંતધાવન, ધૂપ, દીપ, તાંબૂલાદિ સુખવાસ, પદ્યકાદિપર શયન અને પખાથી પવન લેવો ઇત્યાદિ સુખનાં સાધનો કેને વદાલ નથી ? અર્થાત્ તે તમામ ખાખતો મોક્ષાભિલાષિ જીવો મિવાય આખી દુનિયાને બહાલી છે. '

' વળી શાસ્ત્રકારોત્તુ એક એ પણ વચનછે કે 'બ્રહ્મચારી સદા શુચિ' આ વાક્ય પ્રમાણે સાધુઓને સ્નાન વિલેપનાદિની આવશ્યકતા નથી, કારણ કે દેવપૂજાદિ નિમિત્તે સ્નાનક્રિયા કરવી પડે, તે શુદ્ધસ્થાને માટે છે તે સ્નાન પણ પરિમિત જળવડે નિર્જંતુક સ્થાનમાં વિવેક પૂર્વક કરવાનું કહ્યું છે, પરંતુ એવું તો કોઈ રીતે ઉચિત નથી, કે કૂવા, વાવ, તળાવ અને નદીમાં પડી જળજતુઓને ત્રાસ પેદા કરી, પવિત્ર થવું ! અન્ય જીવોને ત્રાસ ઉપજાવનાર પુરુષને શાન્તિ કેવી રીતે મળશે ? હિંદુધર્મમાં પવિત્ર અને પ્રામાણિક તરીકે ગણાતી મતુસ્મૃતિમાં પણ શુચિના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે વિપરીત જ્ઞાન કરાવનારા શ્લોકો આપેલા છે. જુઓ:—

एका लिङ्गे गुदे तिलस्तयैकत्र करे दश ।

समयोः सप्त दातव्या मृदः शुद्धिमभीप्सता ॥ १ ॥

एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।

त्रिगुणं स्याद्वनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणम् ॥ २ ॥

અર્થાત્:—શરીરની શુદ્ધિ ઇચ્છનાર પુરુષે લિંગમાં માટીનો એક લેપ દેવો, ગુદામાં ત્રણ, ડાળા હાથમાં દશ અને ત્યારપછી ખન્ને હાથો સાથે મેળવી માટીના સાત લેપ કરવા. ૧

આ શૌચવિધિ ગૃહસ્થો માટે છે બ્રહ્મચારીએ ગૃહસ્થો કરતાં ખમણા લેપ કરવા, વાનપ્રસ્થોએ ત્રણ ગણા અને યતિઓએ ચારગુણા લેપ કરવા.

ભાઈઓ, હવે જોવાનું છે કે, આ ઉપર કહેલા શ્લોકોથી બ્રહ્મચારી સદા શુચિ: એ વાક્ય તો હવાની અદરજ હડી જાય છે વળી આ શ્લોકોમાં ખતાવ્યા પ્રમાણે વિધિ કરનાર તો સાંપ્રતમાં કોઈ જોવામાં આવતો નથી, તો શું તે તમામ અપવિત્ર સમજવા ? વળી યતિઓ (સાધુઓ) જે મનુસ્મૃતિના આ શ્લોકોમાં ખતાવ્યા પ્રમાણે શૌચવિધિ કરવા ખેસશે તો, મારા ધાર્યો પ્રમાણે, તેઓને ઈશ્વર ભજનનો સમય પણ મળી શકશે નહિ, વળી ધારો કે કદાચ ખરાખર વિધિ કરશે, તોપણ અન્ય માણસ તો તેને શુદ્ધ થએલો કબૂલ કરશે નહિ, કારણ કે આ પ્રમાણે શુદ્ધ થએલા સાધુનું થૂંક કોઈ માણસ ઉપર પડશે, તો શું તે સામો માણસ ગુસ્સે થયા વિના રહેશે ? કદાપિ નહિ કદાચિત સાધુ જાણીને નહિ ખોલે, તોપણ અત કરણમાં તો કું ખી થશેજ. તાત્પર્ય એ છે કે, કોડો ઘડાઓથી સ્નાન કરો, હજારો નદી-ફેવાઓમાં ડૂબકીઓ મારો અને એ પ્રમાણે શુદ્ધ થઈ કોઈના ઉપર ડોગળો કરી જૂઓ, લડાઈ થાય છે કેનહિ ? કાયાને મદિરાના ઘટની અને ગદકીના ગાડવાની ઉપમા આપી છે, તે સાચી છે. માટી અથવા જલાદિથી શરીરની શુદ્ધિ માનનાર ક્રૌંતરાને ખાંડે છે એમ, જે તત્ત્વવેત્તાઓ કહે છે, તે સર્વથા યોગ્યજ છે ૧૧

તેજ કારણથી આ (અપવિત્ર) શરીરવડે, મોક્ષ છે કળ જનું એવું તપ આદિ ધર્મરતન લેવું, તે સર્વથા ઉચિત છે. સમુદ્રનું દૃષ્ટાન્ત એટલા માટે આપેલ છે કે, જો કે, સમુદ્ર ખારો છે, તોપણ તેમાંથી ઉત્તમ રત્નો કાઢી લેવા યોગ્ય છે, તેજ પ્રમાણે આવા અશુચિ શરીર વડે પણ ધર્મકાર્ય કરવું યોગ્ય છે. ૧૨.

આ પ્રમાણે શરીરની સ્થિતિ ત્યાજ્ય સમજી શકાય તેમ છે, કે જ્યારે મનુષ્ય એમ સમજે કે— ' હું એકલો છું, ' ' મારું કોઈ

નથી.' ૧ ' એકલો આગ્યો છુ ' ' એકલો જવાનો છુ. ' આવી એક-
ત્વભાવના હૃદયમાં સ્થાપિત કર્યો સિવાય શરીર ઉપરની મમતા કદાપિ
છૂટી શકવાની નથી. માટે આ પ્રસંગે કંઈક એકત્વભાવનાનું સ્વરૂપ
તપાસીએ.

એકત્વ ભાવના.

પુત્રમિત્રકલત્રાદેઃ શરીરસ્યાપિ સત્ક્રિયા ।

પરકાર્યમિદં સર્વ ન સ્વકાર્ય મનાગપિ ॥ ૧ ॥

एक उत्पद्यते जन्तुरेक एव विपद्यते ।

कर्माण्यनुभवत्येकઃ પ્રચિતાનિ ભવાન્તરે ॥ ૨ ॥

अन्यैस्तेनार्जितं वित्तं भूयઃ સંભૂય મુચ્યતે ।

સ ત્વેકો નરકક્રોડે ક્ષિયતે નિજકર્મભિઃ ॥ ૩ ॥

दुःखदावाग्निभीष्मेऽस्मिन्वितते भवकानने ।

વંશ્રમીત્યેક એવાસૌ જન્તુઃ કર્મવશીકૃતઃ ॥ ૪ ॥

इह जीवस्य मा भूवन् सहाया बान्धवादयः ।

શરીરં તુ સહાયશ્ચેત્ સુખદુઃખાનુભૂતિદમ્ ॥ ૫ ॥

नायाति पूर्वभवतो न याति च भवान्तरम् ।

તતઃ કાયઃ સહાયઃ સ્યાત્ સફેટામિલિતઃ કથમ્ ॥ ૬ ॥

धर्माधर्मौ समासत्रौ सहायाविति चेन्मतिः ।

નૈષા સત્યા ન મોક્ષેઽસ્તિ ધર્માધર્મસહાયતા ॥ ૭ ॥

तस्मादेको वंश्रमीति भवे कुर्वन् शुभाशुभे ।

જન્તુર્વેદ્યતે ચૈતદનુરુપે શુભાશુભે ॥ ૮ ॥

एक एव समादत्ते मोक्षश्रियमनुत्तराम् ।

સર્વસવન્ધિવિરહાદ્ દ્વિતીયસ્ય ન સંભવઃ ॥ ૯ ॥

यद्दुःखं भवसवन्धि यत्सुखं मोक्षसंभवम् ।

एक एवोपभुङ्क्ते तद् न सहायोऽस्ति कश्चन ॥ ૧૦ ॥

યથા ચૈકસ્તરાન્સિન્ધું પારં વ્રજતિ તત્ક્ષણાત્ ।

ન તુ હૃત્પાણિપાદાદિસંયોજિતપરિમ્નહઃ ॥ ૧૧ ॥

તથૈવ ધનવેદાદિપરિમ્નહપરાક્લમ્બુઃ ।

સ્વસ્થ ઈકો ભવામ્ભોધેઃ પારમાસાદયત્યસૌ ॥ ૧૨ ॥

તત્સાંસારિકસંબન્ધં વિહાયૈકાકિના સતા ।

ચતિતત્ત્વ્યં હિ મોક્ષાઘ ક્ષાત્ચત્તાનન્તશર્મણે ॥ ૧૩ ॥

અર્થાત્:—હે જીવ ! પુનઃ, મિત્ર, સ્ત્રી અને સ્વશરીરની સુંદર ક્રિયા અર્થાત્ સત્કાર—આ સર્વ પરકાર્ય છે, સ્વકાર્ય જરા પણ સમજી શકી નહિ. ૧. જીવ, એકલો જન્મે છે, એકલો મરણ પામે છે, તેમજ પોતાનાં એકલાં થએલાં કર્મોને ભવાન્તરમા એકલો જ અનુભવે છે. ૨. આ જીવે, એકદુ કરેલું પુણ્ય ધન અન્ય પ્રાણીઓ એકલાં થઈને ભોગવે છે, પરંતુ એકદુ કરનાર એકલો પુણ્ય નરકના મધ્યભાગમાં સ્વકીય કર્મોને લીધે અત્યન્ત દુઃખો અનુભવે છે. ૩. આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિરૂપ દુઃખદાવાનલથી ભયંકર થએલી, આ સંસાર રૂપ વિસ્તીર્ણુ અટવીમાં કર્મધીન જીવ એકલો જ અત્યન્ત ભ્રમણ કરે છે. ૪. આ સંસારમાં સુખ દુઃખનો અનુભવ કરાવનાર શરીર, જે જીવને સહાયભૂત હોય, તો પછી, ભલે ભાઈ, જેન વિગેરે કુટુંબ સહાયભૂત ન થાઓ; કહેવાનું વાતપર્યં એ છે કે શરીરજ જ્યારે મદદગાર નથી તો, કુટુંબની મદદની આશા, તે દુરાશાજ સમજવી પ. શરીર પૂર્વ ભવમાંથી સાથે આવ્યું નથી, અને ભવાન્તરમા સાથે જવાનું નથી; તેથીજ માર્ગમાં મળેલા પટેમાર્ગની માફક, ઉદાસીન ભાવવાળું આ શરીર સહાય આપનાર કેવી રીતે થાય ? અર્થાત્ નજ થાય. ૬. નજકમાં રહેલા ધર્મ અધર્મ, ભવાન્તરમાં જીવને સહાય રૂપ છે, એવી મતિકલ્પના કરવી, તે પણ મિથ્યા જાણવી. અર્થાત્ મોક્ષમા ધર્માધર્મની સહાયતા નથી વાતપર્યં કે, મોક્ષમા અધર્મ હેય છે, તે તો સર્વ કાઈ આનાકાની કર્યા વિના કપૂલ કરી શકશે, પરંતુ ધર્મ પણ હેય છે, તે વાત તત્ત્વવેત્તાઓ પોતે સમજી શાસ્ત્રદ્વારા, યુક્તિપૂર્વક સમજાવે છે. કારણ કે ધર્મ પુણ્યનું કારણ હોવાથી બધરૂપ છે, અને તે પુણ્યબળનો પણ અભાવ થવાથી જીવ મોક્ષગામી ગણાય છે. ૭. તેથી સંસારમા શુભ

અશુભ કાર્ય કરતો છવ એકલોજ અત્યન્ત ભ્રમણુ કરે છે, તેમજ પોતે કરેલા કર્મ અનુસાર શુભાશુભ ફળને એકલો જ ભોગવે છે. ૮. વળી છવ, શુભ ભાવનાથી ભાવિત અતંકરણુવાળો થવાથી અતિ ઉત્તમ મોક્ષ લક્ષ્મીને એકલો જ મેળવે છે મોક્ષમા સર્વ સંખંધનો અભાવ હોવાથી ત્યાં પણ બીજા કોઇની સાથે મળધ થવાનો સંભવ નથી. ૯. સંસાર સંખંધી દુખ અને મોક્ષ સંખંધી સુખને પણ છવ એકલો જ ભોગવે છે. તેને વિષે કોઇ મદદગાર કે ભાગીદાર નથી. ૧૦. અંધનર-હિત પુરૂષ તરતો તરતો તત્કાળ સમુદ્રની પાર પહોંચે છે, પરંતુ હૃદય પર તેમજ હાથ પગમાં બોજાવાળી મોણસ પાર પામી શકતો નથી. ૧૧. તેજ પ્રમાણે ધન અને દેહાદિ પરિત્રહથી પરાર્જુન થએલો એટલે કે ભારરહિત થએલો એકલો પુરૂષ સંસાર સમુદ્રનો પાર પામી શકે છે. ૧૨. તેટલા માટે સાંસારિક સંખંધને છોડી સત્પુરૂષે, અનશ્વર, અનન્ત, અનુપમેય, અબ્યાખાધ સુખવાળા મોક્ષને માટે યત્ન કરવો જોઇએ. ૧૩.

ઉપર કહેલા તેર રસોડો આત્મકલ્યાણભિલાષી નરવરોએ હ-મેશાં સ્વનામની માફક ઠઠસ્થ રાખવા જોઇએ છે આ રસોડોમાં એકત્વ ભાવનાનુ સ્પષ્ટ રીતે ભાન કરાવેલ છે. જ્યાંસુધી પ્રાણિઓના અતંકરણમાં એકત્વભાવના રૂપ અકુર ઉત્પન્ન થતો નથી, ત્યાંસુધી સાચો વૈરાગ્ય થતો નથી. અને વૈરાગ્યના અભાવથી તેને ચાર ગતિના સખ્યાખંધ ટુટો સહન કરવાજ પડે છે ચારે ગતિયોની અંદર રહેલા કોઇપણ જીવને વાસ્તવિક સુખ નથી, માત્ર સુખાભાસ છે, છતાં જીવો વિદ્યાના કીડાની માફક તેમાં સુખ માની બેઠેલ છે આ પ્રસંગે ચારે ગતિયોમાં એટલે આખા સંસારમા રહેલ દુઃખોનું ચત્કિચિત્ત સ્વરૂપ જોઇએ.

દુઃખમય સંસાર.

પારાવાર ઇવાપારસસારો ઘોર ણ્ય મોઃ ! ।

પ્રાણિનશ્વતુરશીતિયોનિલક્ષેષુ પાતયન્ ॥ ૧ ॥

શ્રોત્રિયઃ શ્વપચ્ચ, સ્વામી પત્તિર્વદ્વા કૃમિશ્ચ સઃ ।

સંસારનાટ્યે નટવત્ સંસારી હન્ત ! ચેષ્ટતે ॥ ૨ ॥

ન યાતિ કતમાં ચોર્નિ કતમાં વા ન મુચ્ચતિ ।

સંસારી કર્મસમ્બન્ધાદવક્ત્રગજુટીમિત્ર ? ॥ ૩ ॥

સમસ્તલોકાકાશેડપિ નાનારૂપૈઃ સ્વકર્મતઃ ।

વાલાગ્રમપિ તન્નાસ્તિ યન્ન સ્પૃષ્ટં શરીરિભિઃ ॥ ૪ ॥

સંસારિણશ્ચતુર્મેદાઃ શ્રાન્નિતિર્યગ્ગરામરાઃ ।

પ્રાયેણ દુઃસ્વપ્નહુલાઃ કર્મસંબન્ધવાધિતાઃ ॥ ૫ ॥

અર્થાત્—હે ભગ્યો ! આ ઘોર સંસાર સમુદ્રની માફક અપાર અને પ્રાણિયોને ચોરાશી લાખ જીવયોનિયોમાં પાડનાર છે. ૧. આ સંસારરૂપી નાટકશાળામાં જીવ, નટની માફક નવી નવી ચેષ્ટાઓને કરે છે. કોઈવાર શ્રોત્રિયપ્રાક્ષણ અને છે, તો કોઈવાર ચડાળનો વેષ લે છે. કોઈવાર સ્વામી, તો કોઈવાર સેવક અને છે અને કોઈવાર બ્રહ્મા, તો કોઈવાર પેટનો કીડો પણ થાય છે ૨. કર્મના યોગથી ભાડે લીધેલી કોટડીની માફક કંઈ યોનિમાં જતો નથી વાડ ? અર્થાત્ તમામ યોનિયોમાં જાય છે. અને તમામ યોનિયોને છોડે છે. પોતાનાં કર્મોની પ્રેરણાથી જુદાં જુદાં રૂપોવડે સમસ્ત લોકાકાશમાં પરિભ્રમણ કરતા આ જીવે, વાળના અગ્રભાગ જેટલું પણ ક્ષેત્ર ખાઈ રાખ્યું નથી. ઠંડેવાની મતલબ કે સમસ્ત લોકાકાશમાં જીવ અનન્ત વાર જન્મ મરણ કરી ચૂક્યો છે. ૪. સંસારી જીવો ચાર ભાગોમાં વહે-આએલા છે—૧ નરક, ૨ તિર્યંચ, ૩ મનુષ્ય અને ૪ દેવ. આ ચારે સ્થિતિયોમાં રહેલા જીવો દુઃખયુક્ત અને કર્મના સંબંધથી ખાધત-પી-ડાએલા છે—૫.

આ ચારે સ્થિતિયોમાં રહેલા જીવો પૈકી પ્રથમ નરકગતિના જીવોનાં દુઃખો તપામીએ.

નરકગતિમાં દુઃખ.

આદ્યેષુ ત્રિષુ નરકેષૂર્ગં શીતં પરેષુ ચ !

ચતુર્યે શીતમુષ્ણં ચ દુઃખં ક્ષેત્રોદ્ભવં સ્વિદમ્ ॥ ૬ ॥

નરકેષૂઘ્નાશીતેષુ ચેત્પતેલોહપર્વતઃ ।

વિલીયેત વિશીર્યેત તદા મયમંવાપ્તુવન્ ॥ ૭ ॥

સદીરિતમહાદુઃખા અન્યોન્યેનાસુરૈશ્ચ તે ।

इति त्रिविधदुःखार्ता वसन्ति नरकावनौ ॥ ૮ ॥

સમુત્પન્ના ઘટીયન્ત્રેષ્વધાર્મિકસુરૈર્વલાત્ ।

આકૃષ્યન્તે લઘુદ્વારા યથા સીસશલાકિકા ॥ ૯ ॥

ગૃહીત્વા પાણિપાદાદૌ વજ્રકંટકસંકટે ।

આસ્ફાત્યન્તે શિલાટુષ્ઠે વાસાસિ રજકૈરિવ ॥ ૧૦ ॥

દારુદારં વિદાર્યન્તે દારુણૈઃ ક્રકચૈઃ ક્વચિત્ ।

તિલપેશં ચ પિબ્યન્તે ચિત્રયન્ત્રૈઃ ક્વચિત્પુનઃ ॥ ૧૧ ॥

પિપાસાર્તાઃ પુનસ્તપ્ત્રપુસીસક્રવાહિનીમ્ ।

નર્દાં વૈતરણીં નામાવતાર્યન્તે વરાકકાઃ ॥ ૧૨ ॥

છાયાભિકાક્ષિણઃ ક્ષિપ્રમસિપત્રવન ગતાઃ ।

યત્ર શલ્લૈઃ પતદ્ભિસ્તે છિદ્યન્તે તિલશોડસકૃન્ ॥ ૧૩ ॥

સંશ્લેષ્યન્તે ચ શાલ્મલ્યો વજ્રકંટકસકટાઃ ।

તપ્તાયપુત્રિકા ક્વાપિ સ્મારિતાન્યવધૂરતમ્ ॥ ૧૪ ॥

સંસ્માર્ય માંસલોલત્ત્રમાશ્યન્તે માસમંગજમ્ ।

પ્રત્યાપ્ય મધુલૈલ્યં ચ પાદ્યન્તે તાપિત ત્રપુઃ ॥ ૧૫ ॥

બ્રાહ્મકુંડુમહાશૂલકુર્મીપાકાદિવેદનાઃ ।

અશ્રાન્તમનુભાવ્યન્તે મૃજ્યન્તે ચ મટિત્રવત્ ॥ ૧૬ ॥

છિન્નભિન્નશરીરાણા ભૂયો મિલિતવર્ષ્મણામ્ ।

નેત્રાંચંગાનિ કૃષ્યન્તે વક્રકન્દાદિપક્ષિભિઃ ॥ ૧૭ ॥

एवं महादुःखहताः सुखांशेनापि वर्जिताः ।

ગમયન્તિ વહું કાલમાત્રયર્ચિશસાગરમ્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થાત્ —નરકગતિના સાત વિભાગો છે, પ્રથમની ત્રણ નરકોમાં ઉષ્ણ વેદના છે, ચોથી નરકમાં ઉષ્ણ અને શીત બંને પ્રકારની ક્ષેત્ર વેદનાઓ છે, તથા પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી નરકમાં કેવળ શીતવેદના છે ૬ ઉષ્ણ અથવા શીત નરકમાં જો લોહાનો પર્વત પડે, તો તે જ-મીન પર પડેાચતા પડેાચતાં જ ઓગળી જાય, અથવા તો ચૂરેચૂરા

થઇ જાય ૭ અન્યોઅન્ય લડાઇ કરી દુઃખ પામવાની ચેષ્ટા કરી દુઃખિત બને છે, વળી પરમાધાર્મિક પદર જાતના છે, તે નરકાવાસમાં કીડા નિમિત્તે આવી નારકીના જીવોને અત્યન્ત દુઃખ દે છે. આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રવેદના, અન્યોન્યકૃત વેદના અને પરમાધાર્મિકકૃત વેદના, એમ ત્રણ પ્રકારની વેદનાઓ નારકીના જીવો નિરંતર ભોગવે છે. ૮ ઘટીયત્રમાં ઉત્પન્ન થએલ નારકી જીવોને પરમાધાર્મિક દેવતાઓ નાના દ્વારમાંથી સીસાની સળીની માફક ખેંચી કાઢે છે. ૯ વળી ઘાળી લોકો જમ વસ્ત્રોને ઝીંકે છે, તેમ હાથ, પગ વિગેરે પકડી વજૂના કાંટાવાળા શિક્ષાતળ ઉપર નારકીના જીવોને તેઓ પટકે છે. ૧૦. કોઇ વખત તીક્ષ્ણ ભયકર કરવત વડે લાકડાની માફક વેરવામાં આવે છે, વળી કોઇવાર વિચિત્ર યત્ર વડે તલની માફક પીલવામાં પણ આવે છે. ૧૧. બિચારા તૃષાથી પીડાતા નારકીના જીવોને તપેલ સીસાને વહન કરનારી (અર્થાત્ તપેલા સીસા જેવું જમાં પાણી એવી) વૈતરણી નદીમાં ઉતારવામાં આવે છે. ૧૨. વળી તાપથી તપેલા હોવાથી શીતલ છાયાના અભિલાષી નારકીના જીવોને અસિપત્રવનમાં લઇ જવામાં આવે છે, ત્યાં પરમાધાર્મિકો વાયુ ધનાવી વૃક્ષો ઉપરથી લાલા અને તલવાર જેવા પાંદડાં ખાડે છે તે નારકીના જીવો ઉપર પડવાથી તેઓના તલ તલ જેવડા ઢુકડા વારંવાર થાય છે. ૧૩. વજૂના કાંટાવાળા શાદમલી નામના વૃક્ષ ઉપર પરમાધાર્મિકો નારકીના જીવોને ચઢાવે છે. તથા જન્માતરમાં પરજી સાથે કરેલી કીડા ચાદ કરાવવા પૂર્વક, ધગાવેલી લોઢાની પૂતલીઓ સાથે બાથ લરાવે છે. ૧૪. માંસ લોહપી જીવોને તે, પૂર્વભવની વાત ચાદ કરાવી તેઓના અંગ માંહેલું માંસ ખવડાવે છે. તેમ મધુપાનમાં લોહપતાવાળાઓને તપાવેલ સીસું પાય છે. ૧૫. બ્રાહ્મકુંડ, રંકું, મહાશૂલ, અને કુંભી પાકાદિની વેદનાઓ નિરંતર અનુભવાવે છે. લડથાની માફક નારકીના જીવોને ગેકે છે. ૧૬. પાછા-મળી ગએલા નારકીના જીવોના નેત્રાદિ અવયવો, ખગલા અને કંક આદિ પક્ષીઓ વડે ખેંચવામાં આવે છે. ૧૭. ઉપર કલા પ્રમાણે મહાદુઃખો વડે હણાએલા, અને સુખના લેશ માત્રથી પણ વર્જિત નારકીના જીવો યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીંગ સાગરોપમ સુધી ખડું લાંગો કાળ વીતાવે છે. ૧૮.

રત્નપ્રભા, ગર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા, અને મહાતમઃપ્રભા, આ સાત નરક પૃથ્વીયો છે. જે કે આ સાતે મૂલ નામો નથી. આ તો પૃથ્વીનાં નામો છે. નારકીના મૂલ નામો તો આ છે.—ઘર્મા, વંશા, શૈલા, અજના, અરિષ્ટા, મદા અને માઘવતી એ પ્રમાણે સાત નરકો છે. પ્રથમની ત્રણ નરકોમાં પરમાધાર્મિક દૃત વેદના છે. તે પગ્માધાર્મિક ૧૫ જાતના ભુવનપતિ દેવ વિશેષ છે તેઓનાં નામ આ છે—અખ, અખર્ષિ, શ્યામ, સવલ, રૂદ્ર, ઉપરદ્રુકાલ, મહાકાલ, અસિ, પત્રધનુ, કુંભી, વાલુક, વૈનરભી, અરુચર અને મહાગોપ, આ નામના પદર પરમાધાર્મિક દેવો, મિથ્યાદૃષ્ટિ, પુર્વ જન્મના મહાપાપી, પાપમા પ્રેમવાળા હોય છે. તેઓ અમુચી ગતિ પામી સ્વભાવથી જ નારકીના છવોને દુખ દેનારા હોય છે. અપ્રમદાંગ સૂચના પાત્રમા અધ્યયનમા નારકીના છવોના વિચિત્ર પ્રકારનાં દુઃખો સખધી ચિતાર ખડો કરવામા આવ્યો છે, તેની માન ચાર ગાથાઓ અર્થો ઉદ્દેશીએ, તો તે અરથાને નહિ ગણાય.

કંગાલરાસિં જલિયં સજોતિ તતોચમ ભૂમિમણુકમંતા ।

તે હજનનાળા કલ્પું થળન્તિ અરદ્ધસ્તરા તત્થ ચિરદ્વિતીયા ॥ ૧ ॥

જડ તે સુચા ઘેચરણી મિદુગ્ગા ણિસિઓ જહા સુર ફવ તિક્કસોચા ।

તરંતિ તે ઘેચરણીં મિદુગ્ગા ઉસુચોચા સત્તિસુહન્મમાળા ॥ ૨ ॥

કોલેહિં વિજ્ઞાતિ અમાહુકન્મા નાવ ઝર્વિતે સહિવિપ્પહૂળા ।

અન્ને નુ સૂલાહિં તિસૂલિયાહિં દીહાહિં વિધ્ધૂળ અહેકરન્તિ ॥ ૩ ॥

કેસિં ચ વંધિત્તુ ગલે સિલાઓ ઉદગાસિ ચોલતિ મહાલયાસિ ।

ફલંબુચાત્રાલુચ સુમ્મરે ચ લોલતિ પચંતિ અ તત્થ અન્ને ॥ ૪ ॥

અર્થાત્:—‘ મુદ્ગળથી હણો, તલવારથી છેદો, ચૂલથી ભેદો, અગ્નિથી ખાળો ’ ઇત્યાદિક પરમાધાર્મિકના ભયંકર શબ્દો સાલળી નારકીના છવો નામે છે, તેમ ભાગતાં ભાગતાં આ ઉપરની ચાર ગાથાઓમા ખતાવ્યા પ્રમાણે દુઃખી થાય છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—અગારના દગલા ઉપર અને ખળતા અગ્નિની ઉપમાવાળી ભૂમિ ઉપર ચાલતાં નારકીના છવો ખળે છે. (જોકે નરકની ભૂમિને અગ્નિની ઉપમા

ઘટતી નથી, ત્યાં બાહર અગ્નિનો અભાવ છે, તથાપિ નરકનાં દુઃખનું દિગ્દર્શન કરાવવા માટે ' અગાગ ' ' અગ્નિ ' વિગેરેનું નામ આપવામા આવ્યું છે ખરું જોતાં નગરદાહ કરતાં પણ અનંત ગુણી ઉષ્ણ-વેદના નરકમાં છે) વળી દીનસ્વરથી રૂદન કરે છે. તેઓનો સ્વર ખરખરો થઇ જાય છે, તેઓનું આયુષ્ય નિકાચિત હોવાથી દીર્ઘ કાળ સુધી નરકમાં તે જીવોને રહેવું પડે છે. ૧.

શ્રીસુધર્માસ્વામી, જખૂસ્વામી પ્રત્યે કહે છે કે “ હે જખૂ ! શ્રીમાન્ મહાવીરદેવ પાસેથી મેં સાંભળ્યું છે કે ખરા અને ઉષ્ણ જળને વહન કરનારી, ભયંકર દુખને ઉત્પન્ન કરનારી, અને અસ્થાના જવા-જેના પ્રવાહો નિત્ય ચાલતા છે, એવી વૈતરણી નામની નહીં છે. ઉષ્ણ ભૂમિમાં ચાલવાથી અને ઘણી ઘણી રીતે તપ થવાથી તરસ્યા થએલા નારકીના જીવો જળની આશા વડે આ નદી તરફ દોડે છે, પરંતુ ત્યાં જઇ વૈતરણીનદીને જોઇ ભયભ્રાત બનેછે, તેટલામા તો ત્યાં રહેલા પરમાધાર્મિકો 'ખાણુ' અને 'શક્તિ' નામનાં શસ્ત્રોથી તે જીવોને વૈતરણી નદીમા તરાવે છે ૨.

અત્યંત ખારા, ઉના અને દુર્ગંધવાળા વૈતરણીના પાણીથી નારકીના જીવો ખહુ જ આકુળ વ્યાકુળ થાય છે, ત્યારે તપેલા લોઢાનાં હ-જરો ખીલાવાળું નાવ પરમાધાર્મિક દેવો વિકુર્વે છે, તેની અંદર નારકીના જીવોને ખેંચી જવામા આવે છે ખીલાઓ ચારે બાજુથી તેઓના શરીરમા ખુચી જાય છે નારકીના શરીરો તત્કાળ ધડાંમાંથી નિકળેલાં પક્ષીનાં ખચ્યાં જવાં હોય છે તેથી વૈતરણીના જળ વડે તેઓ નષ્ટ સજાવાળા થઇ જાય છે, પરંતુ ઉના લોઢાના ખીલા લાગવાથી પાણુ કચ્છાજનક રૂદન કરે છે, દાખલા તરીકે દાક્તર લોકો જેમ શીશી સુઘાડી રોગીને ખેલાન કરે છે, તે વખતે શરીરનો ધર્મ હોવાથી કાપતી વખતે, (આપરેશન કરતી વખતે) રોગી અવ્યક્ત શબ્દ કરે છે અને હાથ પગને તરફડાવે છે, તેવી દશા નારકીના જીવોની થાય છે. વળી મૂચ્છા પામેલા નારકીના જીવોને અન્ય નરકપાળો (પરમાધાર્મીઓ) શસ્ત્ર વડે વીધી તેઓને અધોભૂમિમાં લટકાવે છે. ૩.

વળી કેટલાએક પરમાધાર્મિકો બિચાગ અનાથ, અશરણુ નારકીના જીવોના ગળામાં મોટી શીલા ખાંધી તેઓને 'પૂર્વોક્ત' સ્વરૂપ વાળી વૈ-

તરણીમાં ડુખાડે છે, ત્યાંથી કાઢી કદખના ફૂલના જેવા જેનો રંગ ધ-
એલો છે, એવી (વૈતરણીની) તપેલી વેણુમાં અને ભાઠાની અગ્નિમાં
લટકાવે છે, તેમજ ચણાની માફક તેઓને શેકે છે, તથા અન્ય નરક-
પાળો સૂળીમાં ખરેલી તેઓને માસની પેશીની માફક પકાવે છે. ૪.

ઇત્યાદિ નરકની વેદનાઓ ઘણીજ લખાઈ છે, તેનું દૂંઠ માત્ર
સ્વરૂપ ખતાવ્યું છે. સાતે નરકોમાં આયુષ્ય અને શરીર લિન્ન લિન્ન છે.
તેનો અહીં વિસ્તાર ન કરતાં, હવે પૂર્વ નિયમાનુસાર તિર્યચની સ્થિતિ
તરફ ખ્યાલ કરીએ

તિર્યચગતિમાં દુઃખ.

તિર્યગ્ગતિમપિ પ્રાપ્તાઃ સંપ્રાપ્યૈકેન્દ્રિયાદિતામ્ ।

તન્નાપિ પૃથિવ્રીકાયરૂપતાં સમુપાગતાઃ ॥ ૧ ॥

હલાદિગન્ઘૈઃ પાત્યન્તે મૃદ્યન્તેઽશ્વગજાદિભિઃ ।

વારિપ્રવાહૈઃ પ્લાવ્યન્તે દહ્યન્તે ચ દવામિના ॥ ૨ ॥

વ્યથ્યન્તે લવણાદામ્લમૂત્રાદિસલિલૈરપિ ।

લવણક્ષારતા પ્રાપ્તાઃ ક્વથ્યન્તે ચોષ્ણવારિણિ ॥ ૩ ॥

પચ્યન્તે કુમ્ભકારાદૈઃ કૃત્વા કુંમેષ્ટકાદિસાત્ત્ર

ચીયન્તે મિત્તિમધ્યે ચ નીત્વા કર્દમરૂપતામ્ ॥ ૪ ॥

અપ્કાયતાં પુનઃ પ્રાપ્તાસ્તાપ્યન્તે તપનાંશુભિઃ ।

ઘનીક્રિયન્તે તુહિનૈઃ સંશોષ્યન્તે ચ પાંશુભિઃ ॥ ૫ ॥

ક્ષારૈતરરસાશ્લેષાદ્ વિપચ્યન્તે પરસ્પરમ્ ।

સ્થાલન્તઃસ્થા વિપચ્યન્તે પીયન્તે ચ પિપાસિતેઃ ॥ ૬ ॥

તેજઃકાયત્વમાપ્તાશ્ચ વિધ્યાપ્યન્તે જલાદિભિઃ ।

ઘનાદિભિઃ પ્રકુચ્યન્તે જ્વાલ્યન્તે ચેન્ધનાદિભિઃ ॥ ૭ ॥

વાયુકાયત્વમપ્યાપ્તા હન્યન્તે વ્યજનાદિભિઃ ।

શતિોષ્ણાદિદ્રવ્યયોગાદ્ વિપચ્યન્તે ક્ષણે ક્ષણે ॥ ૮ ॥

प्राचीनाद्यास्तु सर्वेऽपि विराध्यन्ते परस्परम् ।
 मुखादिवातैर्वाध्यन्ते पीयन्ते चौरगादिभिः ॥ ९ ॥
 वनस्पतित्वं दशधा प्राप्ताः कंदादिभेदतः ।
 छिद्यन्ते वायु भिद्यन्ते पच्यन्ते वाग्मियोगतः ॥ १० ॥
 संशोष्यन्ते निपिष्यन्ते प्लुष्यन्तेऽन्योन्यघर्षणैः ।
 क्षारादिभिश्च दह्यन्ते सन्धीयन्ते च भोक्तृभिः ॥ ११ ॥
 सर्वावस्थासु खाद्यन्ते भव्यन्ते च प्रभञ्जनैः ।
 क्रियन्ते भस्मसाद् दावरुन्मूल्यन्ते सरित्प्लवैः ॥ १२ ॥
 सर्वेऽपि वनस्पतयः सर्वेपा भोध्यतां गताः ।
 सर्वैः शस्त्रैः सर्वदानुभवन्ति क्लेशसंततिम् ॥ १३ ॥
 द्वीन्द्रियत्वे च ताप्यन्ते पीयन्ते पूतरादयः ।
 चूर्ण्यन्ते कृमयः पादैः भक्ष्यन्ते चटकादिभिः ॥ १४ ॥
 शंखादयो निखन्यन्ते निकृष्यन्ते जलौकसः ।
 गण्डूपदाद्याः पाद्व्यन्ते जठरादौषधादिभिः ॥ १५ ॥
 त्रीन्द्रियत्वेऽपि संप्राप्ते षट्पदीमत्कुणादयः ।
 विमृद्यन्ते शरीरेण ताप्यन्ते चोष्णवारिणा ॥ १६ ॥
 पिपीलिकास्तु तुद्यन्ते पादैः संमार्जनेन च ।
 अदृश्यमानाः कुंभवाद्या मथ्यन्ते चासनादिभिः ॥ १७ ॥
 चतुरिन्द्रियताभाजः सरघाग्रमरादयः ।
 मधुमक्षैर्विराध्यन्ते यष्टिलोष्टादिताडनैः ॥ १८ ॥
 साड्यन्ते तालवृन्ताद्यैर्द्राग् दशमशकादयः ।
 ग्रस्यन्ते गृहगोधाद्यैर्मक्षिकामर्कटादयः ॥ १९ ॥
 पञ्चेन्द्रिया जलचराः स्वाद्यन्तेऽन्योन्यमुत्सुकाः ।
 धीनरैः परिगृह्यन्ते गित्यन्ते च वकादिभिः ॥ २० ॥

હત્કીલ્યન્તે ત્વચયદ્વિઃ પ્રાપ્યન્તે ચ મટિત્રતામ્ ।

ભોક્તુકામૈર્વિપાચ્યન્તે નિગાલ્યન્તે વસાર્થિભિઃ ॥ ૨૧ ॥

સ્થલચારિપુ ચોત્પન્ના અયલા વલત્તરૈઃ ।

મૃગાદ્યાઃ સિંહપ્રમુખૈર્માર્યન્તે, માંસકાક્ષિભિઃ ॥ ૨૨ ॥

મૃગયાસક્તચિતૈસ્તુ ક્રોડયા માંસકાન્યયા ।

નરૈસ્તત્તદુપાયેન હન્યન્તેઽપરાધિનઃ ॥ ૨૩ ॥

હુધાપિપાસાશોતોષ્ણાતિભારારોપણાદિના ।

કર્જાંકુશપ્રતોદૈશ્ચ વેદનાં પ્રસહન્યમા ॥ ૨૪ ॥

સ્વેચરાત્તિત્તિરિશુકકપોત્તચટકાદયઃ ।

શ્યેનસિશ્વાનગૃધ્રાદ્યૈઃ પ્રસ્યન્તે માંસગૃધ્નુભિઃ ॥ ૨૫ ॥

માંસલુઘ્નૈઃ શાકુનિકૈર્નાનોપાયપ્રપશ્ચતઃ ।

સંગૃહ્ય પ્રતિહન્યન્તે નાનારૂપૈર્વિંદામ્વિતૈઃ ॥ ૨૬ ॥

જલામિશલાદિભવં તિરઝ્ઞાં સર્વતો મયમ્ ।

કિયદ્વા વર્ણયતે સ્વસ્ત્રકર્મવ્રન્ધાનિવ્રન્ધનમ્ ॥ ૨૭ ॥

અર્થાત્:—તિર્ય ચગતિને પામેલા છવો પ્રથમ એકેન્દ્રિયપણાને પામે છે, એકેન્દ્રિયમાં પણ પ્રથમ પૃથ્વીકાયને પામેલા છવોની સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે ૧

પૃથ્વીકાયના છવો, હલાદિશસ્ત્રો વડે ચીગાય છે, હાથી, ઘોડા વિગેરેથી ખુદાય છે, જલના પ્રવાહો વડે તણાય છે અને અગ્નિવડે બળે છે. ૨.

ખારા કષાયલા ખાટા અને મૂત્રાદિકના પાણી વડે હુલાવવામાં આવે છે, તેમ લવણની માફક ખારાપણાને પામેલા પૃથ્વીના છવોને જીના પાણીમાં ઉકાળવામાં આવે છે. ૩

હુલાર વિગેરે લોકો તેને ઘડા, ઇંટ વિગેરેના રૂપમાં બનાવી પકાવે છે, અને ક્રિચ્ચડરૂપ કરી તે પૃથ્વીના છવો લીંતમાં ચણવાના કામમાં આવે છે. ૪.

ત્યાર પછી (જલ સ્વરૂપને પામેલા જીવો અપ્કાય કહેવાય છે) અપ્કાયને પામેલા જીવો સૂર્યનાં કિરણોથી તપાવાય છે, હિમના સંયોગથી પત્થર તુલ્ય (ખરફ) બને છે, તેમ ધૂલ વડે શોષી જવામાં આવે છે. ૫.

ખારા અને તેથી ઇતર મીઠા પાણીના જીવોની મેળવણી થવાથી પરસ્પર વિપદાને પામે છે, પાનની અંદર પાણીના જીવોને ઉબ્બી કરવામાં આવે છે તથા ખીવાની ઇચ્છાવાળા પ્રાણિયો તેને પી જાય છે ૬.

અગ્નિકાયને પામેલા જીવોને પાણી વડે બૂઝાવી નાંખવામાં આવે છે, તેમજ (તપેલા લોઢામાં રહેલા અગ્નિના જીવોને) ઘણું અને હથોડાઓ વડે ફેટવામાં આવે છે, અને ઇધણુ વિગેરેથી ઘાળવામાં આવે છે. ૭.

વળી વાયુકાયને પામેલા વાયરાના જીવો, પખા વિગેરેથી હણાય છે, તેમજ શીત, ઉબ્બી વિગેરે વસ્તુઓનો યોગ થતી વેળાએ કણે કણે વિનાશને પામે છે. ૮.

પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણનો વાયુ પરસ્પર અથડાવાથી મરેણુ પામે છે, મુખમાંથી નિકળતા વાયુ વડે પણ વાયુકાયના જીવો ખીડા પામે છે, તેમજ સર્વ વિગેરે વાયુનું લક્ષણ કરે છે. ૯.

સૂરણુ વિગેરે દશ પ્રકારના કંદના ભેદથી વનસ્પતિપણને પામેલા જીવો છેદાય છે, છેદાય છે તેમજ અગ્નિના સખધથી પકાવવામાં આવે છે. ૧૦.

સૂકવવામાં આવે છે, પીલવામાં આવે છે અને અન્યોઅન્ય ઘસારાથી (ઉત્પન્ન થએલ અગ્નિ વડે) ઘાળી નાંખવામાં આવે છે. ક્ષાર વિગેરે પદાર્થોથી પણ બળે છે. તેમજ ભોજનના રસીઆઓ તે તેનું આયુષ્ય કરી નાખે છે. ૧૧.

નાની અને મોટી તમામ અવસ્થાવાળી વનસ્પતિઓ ખાવામાં આવે છે, વાવાઝોડા વડે લાંબી નાખવામાં આવે છે, દાવાનલ તેને લસ્મસાવ કરે છે, તેમજ નદીના પ્રવાહો તેને જળમૂળથી ઉખેડી નાંખે છે. ૧૨.

સર્વ વનસ્પતિઓ સર્વ પ્રાણિયોના ભોગમાં આવે છે, તથા સર્વ શત્રોવડે હમેશાં કલેશની પરંપરાને અનુભવે છે. કહેવાની મતલબ એ

છે કે, સર્વ વનસ્પતિઓ અમુક એક જાતિના જીવોને અનુકૂલ નથી, તેથીજ એવું લખ્યું છે કે, સર્વ જાતિના જીવોના ભોગમાં સામાન્ય રીતે આવે છે, પરંતુ સર્વ વનસ્પતિઓ સર્વના એટલે દરેકના ભોગમાં આવે છે, એમ સમજવું નહિ. લોકમાં કહેવત છે કે “ઊંટ મૂકે આ-કડો અને ખઠરી મૂકે કાંઠરો” આ કહેવતથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે દરેક જાતની વનસ્પતિઓ ઉપભોગમાં આવી શકે છે ૧૩.

એકન્દ્રિયપણ પામ્યે છતે પેરા પ્રયુખ જીવો તપાવવામાં આવે છે, તથા જલની સાથે પી જવામાં પણ આવે છે કૃમિ-કીડાઓ પણ વડે ચૂર્ણ કરવામાં આવે છે, તેમ ચરકલા વિગેરે તેનું લક્ષણ પણ કરે છે. ૧૪.

એકન્દ્રિય શંખાદિક જીવોનો ઉપરનો માંસ વાળો ભાગ ઉઘેડી નાખવામાં આવે છે, તેમ જળોને ખરાબ દોહી પાઈ નીચેવી નાખવામાં આવે છે, વળી પેટમાંથી કરમીઆનો ઔષધાદિ વડે નાશ કરવામાં આવે છે. ૧૫.

તેકન્દ્રિયપણને પામેલા જીવ અને માંકડ વિગેરે પ્રાણિયો શરીરવડે કચરાય છે, તેમજ તેઓને (પાપી, ધર્મથી અજાણુ પુરૂષો વડે પોતાના સુખને માટે) ઉના પાણીથી તપાવીને મારી નાખવામાં આવે છે. ૧૬.

કીડી, મકોડા અને ધીમેલ વિગેરે જીવો પણ વડે અને ખજૂરીની સાવરણીથી દુઃખી થાય છે, તેમ કેટલાક મરે છે પણ અરા, વળી નહિ દેખાતા એવા કુશુવા વિગેરે જીવો આસનાદિ વડે દખાય છે ૧૭.

ચતુરિન્દ્રિયપણને પામેલા મધુમક્ષિકા (મધમાખી) અને બમર વિગેરે જીવોને મધુ ગ્રહણ કરનાર પુરૂષો લાકડી અને પત્થર વિગેરેથી મારે છે. ૧૮.

પગા વિગેરેથી ડાંસ, મચ્છર, અને ચાંચડ વિગેરે જીવો જલહી તાડના પામે છે, તેમ માખી અને કરોલીઆ વિગેરે જીવોનું ગરોલી આદિ જીવો લક્ષણ કરી બાય છે. ૧૯

હવે પચેન્દ્રિયપણને પામેલા જીવો ત્રણ પ્રકારના છે. જલચર, સ્થલચર, અને ઘેચર તેઓની દશા આપ્રમાણે થાય છે. જલચર જીવો માહોમાહે-એક બીજાને ખાવાને ઉત્સુક રહે છે, મચ્છીમાર-લોકો

તેને પકડે છે. તેમ બગલા વિગેરે માંસાહારી પક્ષીઓ- તેઓને જીવતા ને જીવતા ગળી જાય છે. ૨૦.

ચામડીના અર્થાં લોકો તેઓની ચામડી ઉતારી લે છે. જંગલી દોઢો ભાંડુ કરે છે; ખાવાની ધૂંછાવાળા નિહુર હૃદયવાળા પુરુષો તેઓને પકાવે છે અને ચરખીના અર્થાં લોકો તેઓને ગાળે છે ૨૧.

સ્થાનચર યોનિમા ઉત્પન્ન થએલા જીવો માંસાહારી સિંહ વિગેરે વધારે ખળવાન જીવો મૃગ વિગેરે નિર્બળ જીવોને મારી નાખે છે. ૨૨.

માસની ધૂંછા વડે અને ક્રીડામાનથી શિકારી પુરુષો અનેક ઉપાયોએ કરીને ગિરપરાધી જીવોને હણી નાખે છે. ૨૩.

ભૂખ, તૃષ્ણા, ટાઢ, તડકો અને ઘણા ભાર નાંખવા વિગેરેથી તેમ ચા- ખુક, અકુશ અને પરોણાની આર પ્રમુખિય્મી દોડા, હાથી અને બલદ વિ- ગેરે જીવો વેદના સહન કરે છે ૨૪.

તેતર, શુક, કબૂતર અને ચક્રાં વિગેરે જાયર જીવોને, રથેન, સિં- ચાણા અને ગીધ પ્રમુખ માસભક્ષી પક્ષીઓ ગળી જાય છે. ૨૫.

માંસના ઢોભીઆ શાકુનિકો એટલે પક્ષીઓને પકડવાનું કામ કર- નાર પુરુષો, વિવિધ પ્રકારના ઉપાયો વડે કરીને નાના પ્રકારની વિંડ- બનાઓથી પક્ષીઓને પકડીને મારે છે. ૨૬.

ખાણી, અગ્નિ અને શસ્ત્ર વિગેરેથી ઉત્પન્ન થતો ભય, તિર્યચોને સર્વ ખા- જીએથી રહેલો હોય છે. જ્યાં ચોત ચોતાના કર્મખંધની જ કારણ- તા હોય છે, તે બધું અહીંઆ કેટલું વર્ણવી શકાય ? મતલબ કે સર્વજ્ઞ સિવાય સંપૂર્ણ રીતે કોઈ કહી શકે નહિ ૨૭.

ઉપર ખતાવેલી હકીકતને લગાર સ્પષ્ટતાથી જોઈએ. એકે દ્રિય જીવો- થી લઈ મનુષ્ય, નરક અને દેવોને વર્ણને તમામ પર્યંત તિર્ય- ચ સંસાર છે. તિર્યચના લેહ ૪૮ છે તેમા એકેન્દ્રિયના લેહ ૨૨ છે. ખાકી છવીશ ભદ્રવાળા તિર્યચો રહ્યા, તેઓમાંના ૨૦ લેહના જીવો પરસ્પર ભક્ષક છે, જ્યારે ક્ષીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના છ લેહ અ- ન્યોન્ય ભક્ષક નથી. પરંતુ તેઓ અન્યભક્ષક છે. દાખલા તરીકે, કીડી કીડીને ખાતી નથી, માટે તે અન્યોન્યભક્ષક ન કહેવાય, પરંતુ કીડી ચેળને ખાય છે, તેથી તે અન્યભક્ષક છે. “ જીવો જીવસ્ય મક્ષણમ્ ” ‘ જીવ જીવનું ભક્ષણ છે, આ વાક્યથી એમ સમજાય છે કે, મરુ

ગણગણ સંભાર છે. એટલે કે એક મત્સ્ય, જેમ બીજા મત્સ્યને ગળી જાય છે, તેમ સમગ્રવુ. જીવોનું જીવન સર્વત્ર લયગ્રસ્ત છે. જીવ આ પ્રમાણે જાણે છે: છતાં કરોળીયાની માફક પોતાનો બચાવ કરવા જતા બધનમાં પડે છે. એટલે કે રાત્રે ગરોળીના લયથી કરોળીઓ પોતાની લાગ વડે પોતાનું શરીર વીંટે છે પરંતુ મવાર થતા સુધીમાં તો લાગ સૂઝાઈ જવાથી મજબૂત થઈ જાય છે, તેથી કરોળીઓ તેમાંથી નિકળી શકતો નથી અને ત્યાજ મગજને શમણ થાય છે. તેજ પ્રમાણે મનુષ્ય પણ પોતાના સુખને માટે ધન, ધાન્ય, ઘર, ખાર, પુત્ર, અને પરિવારને વધારે છે, પછી તેની મોહજાળમાં ફમાઈ આત્મકલ્યાણનો હેતુ—ચારિત્ર્ય ધર્મને પામી શકતો નથી, તથા મરણ પામી પુર્વોક્ત નરક અને તિર્યચ ગતિના દુઃખો પામે છે. પરવશ પડેલા તિર્યચો ભૂખ, તરસ, તાડન અને તર્જનાદિ દુઃખો સહન કરે છે તે દુઃખો જોઈને કઠોર હૃદયવાળો માણસ પણ એક વાર તો દયાદ્રાવણો થાય જ. કર્મને આધીન થઈ તે જીવો જે કષ્ટ મહન કરે છે, તેનો સોમો ભાગ પણ જો ધર્મને આધીન થઈ જીવો કષ્ટ મહન કરવા કબૂલ કરે, તો જરૂર ઉત્તમ ગતિ મેળવે, તેમા ખિલકુલ શક નથી પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ એ પાંચ પ્રકારના સ્થાવરોમા જીવ છે, એવું જૈન શાસ્ત્રકારો નિશ્ચય ગીતે માને છે, જ્યારે ઇતર શાસ્ત્રકારો ' અગ્નિ ' ત્રિવાલ ધા-કીના સ્થાવરોમા જીવ હોવાનો સ્વીકાર કરે છે, પરંતુ આજકાલ સાયન્સમા આગળ વધતા લોકો પાંચે સ્થાવરોમા જીવો હોવાનો સ્વીકાર કરે છે તેટલા માટે સ્થાવર જીવોની ચતના કરવી જોઈએ વળી જે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોથી લઈ કરીને પચેદ્રિય સુધીના તમામ ત્રણ જીવોની શુદ્ધરથોએ રક્ષા કરવી જોઈએ. જેથી લવાન્તરમાં સુખ સમૃદ્ધિના પાત્ર થઈ, પુર્વોક્ત નરક અને તિર્યચ ગતિયોનો ક્ષય કરી, ઉપરોક્ત મનુષ્ય અને દેવગતિના સખધથી પણ મુક્ત થઈ મોક્ષગતિને પામી શકાય.

‘ મનુષ્ય ગતિને દેવો પણ આહે છે, તેમ સંત પુરુષો (મનુષ્યો) દેવતાનું સુખ આહે છે, તેથી મનુષ્ય અને દેવ બન્ને ગતિયો આહવા લા-લાયક છે, તો તેનો સંબંધ છોડવો અભીષ્ટ કેમ માનો છો ? ’ એમ કોઈ પ્રશ્ન કરે તો તેનો ઉત્તર એટલો જ છે કે—મનુષ્યગતિ અને દેવગતિ દુઃખ મિશ્રિત છે, તેથી હેય છે, મોક્ષગતિ નિરાપાધ હોવાથી ઉપા-ક્રેય છે, આ મનુષ્યગતિ દુઃખમિશ્રિત કેવી રીતે છે, તે જૂઓ —

मनुष्य गतिर्मा दुःख.

मनुष्यत्वेऽनार्यदेशे समुत्पन्नाः शरीरेणः ।

तत्तत्पापं प्रकुर्वन्ति यद्वक्तुमपि न क्षमम् ॥ १ ॥

उत्पन्ना आर्यदेशेऽपि चाण्डालश्चपचादयः ।

तत्तत्पापं प्रकुर्वन्ति दुःखान्यनुभवन्ति च ॥ २ ॥

परसम्पत्प्रकर्षेणापकर्षेण स्वसंपदाम् ।

परप्रेष्यतया दग्धा दुःख जीवन्ति मानवाः ॥ ३ ॥

रुजरामरणैर्मेस्ता नीचकर्मकदर्थिताः ।

ता तां दुःखदशां दीनाः प्रपद्यन्ते दयास्पदम् ॥ ४ ॥

जरारुजामृतिर्दास्यं न तथा दुःखकारणम् ।

गर्भे वासो यथा घोरनरके वाससंनिभः ॥ ५ ॥

सूचिभिरभिवर्णाभिर्भिन्नस्य प्रतिरोम यत् ।

दुःखं नरस्याष्टगुणं तद्वेद्वर्भवासिनः ॥ ६ ॥

थोनियन्त्राद्विनिष्क्रामन् यद्दुःखं लभते भवी ।

गर्भवासभवाद् दुःखात् तदनन्तगुणं खलु ॥ ७ ॥

बाल्ये मूत्रपुरीषाभ्यां यौवने रतचेष्टितैः ।

वार्धके श्वासकासाद्यैर्जनो जातु न लज्जते ॥ ८ ॥

पुरीषशूकरः पूर्वं ततो मदनगर्दभः ।

जरजरद्भवः पश्चात्कदापि न पुमान् पुमान् ॥ ९ ॥

स्याच्छैशवे मातृमुखस्तारुण्ये तरुणीमुखः ।

वृद्धभावे सुतमुखो मूर्खो नात्ममुखः क्वचित् ॥ १० ॥

सेवाकर्षणवाणिज्यपाशुपाल्यादिकर्माभिः ।

क्षपयत्यफलं जन्म धनाशाविह्वलो जनः ॥ ११ ॥

क्वचिद्यै कचिद् यूतं कचिन्नीचैर्भुजंगता ।

मनुष्याणां यथा भूयो भवभ्रमनिबन्धनम् ॥ १२ ॥

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરત્નધ્રિતચમાજને ।

નનુજત્યે પાપકર્મ સ્વર્ણભાળે સુરોપમમ્ ॥ ૧૩ ॥

આજ્ઞાસ્યતે ચત્પ્રચત્નાદનુત્તરસુરૈરપિ ।

તત્સંપ્રાપ્તં નનુપ્યત્ત્વ પાપૈઃ પાપેષુ યુવ્યતે ॥ ૧૪ ॥

પરોશ્નં નરકે દુઃસ્વં પ્રત્યશ્નં નરજન્મનિ ।

તત્પ્રપંચઃ પ્રપંચેન કિમર્થમુપવર્ણયતે ॥ ૧૫ ॥

અર્થાત્-મનુષ્યભવમાં પાપ, અનાય દેશમાં ઉત્પન્ન થએલાં પ્રાણીઓ એવાં એવાં પાપો કરે છે કે, જેનું વર્ણન કરવું પણ શક્ય નથી ૧ હવે આર્થદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે, તો પણ ચાંડાળ અને ભગી ત્રિગેદ્રે અનેક લોકો દુષ્ટમાં દુષ્ટ પાપો કરે છે, અને ઘોર માં ઘોર દુઃખો અનુભવે છે ૨ પારદાની સંપત્તિનો ઉત્કર્ષ ભેદને અને અવમપત્તિની હાનિ વડે કરીને તેમજ ખીજની ગુલામ-ગીરીથી મનુષ્યો દુઃખથી હવે છે ૩ રોગ, જરા અને મરણ વડે પરાભૂત થએલા તથા નીચકર્મોથી વિડળના પામેલા અનેક હવે અનેક દુઃખમય અને દયાજનક દગાઓને પામે છે તાત્પર્ય એ છે કે કર્મથી ઘેરાયેલા હવે અન્યને દયા ઉત્પન્ન કરે, એવી રિથિતિમાં આવી પડે છે ૪ ઘોર નરકના વામ અદ્દશ ગર્ભવામ જેટલા દુઃખનું કારણ છે, તેટલા દુઃખનું કારણ જરા, રોગ મરણ અને ક્રિકરતા પણ નથી. ૫ અગ્નિના વર્ણુવાળી, લાલગ્રોળ મોય વડે સુકુમાલ શરીરવાળા પુરુષને રૂંવાડે રૂંવાડે વીધવાથી જે દુઃખ થાય છે, તેના કરતાં આઠ ગણ દુઃખ ગર્ભવાળી છત્રને થાય છે ૬.

ગર્ભવાગ્નમાથી નિકળતી વળતે જે દુઃખ પ્રાણી અનુભવે છે, તે દુઃખ, ગર્ભવાસના દુઃખ કરતા પણ અનંતગણ સમજવું તેમજ જન્મ કરતા અનંત ગણ દુઃખ મરણ સમયે પ્રાણીઓ અનુભવે છે ૭

મનુષ્ય, ખાદ્યાવસ્થામાં પેસાળ અને વિદ્યાની ક્રિયાથી લાજતો નથી, યૌવનાવસ્થામાં પણ અશુનિથી ભરપૂર મૈથુનક્રિયાથી લાજતો નથી, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં શ્વાસ-કાસાદિના જોરથી મુખમાથી લાળ પડે છે, તેથી

પણુ શરમાતો નથી. ૮ પ્રથમ અવસ્થામાં મનુષ્ય વિધાના ભૂંડ તુલ્ય છે, યૌવનાવસ્થામાં કામદેવના ભેરથી ગર્હભ જવો થાય છે, અને વૃદ્ધપણમાં ઘરડા બળદની માફક બને છે, તેથી પુરૂષ કદાપિ પુરૂષપણે રહેતો નથી, અર્થાત્ ધર્મ વિનાનો નર બર ગણાય છે. ૯ આદ્યાવસ્થામાં મનુષ્ય માતાને આધીન રહે છે, તરૂણાવસ્થામાં તરૂણીને વશ થાય છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્રાદિકન પ્રેમમાં મગ્ન રહે છે, પરંતુ કોઈવાર આ મૂર્ખ આત્મદૃષ્ટિવાગો થતો નથી. ૧૦ ધનની આશામાં વ્યાકુળ થયેલો પુરૂષ, સેવા, ખેડ, વેપાર, તથા પશુપાલન આદિ કર્મોવડે જન્મ નિષ્ફળ ગુમાવે છે ૧૧ કોઈ ઠેકાણે ચોરી, તો કોઈ ઠેકાણે ભુગર્હ, અથવા કોઈ વખતે નાસ્તિકોની સોબત—એ પ્રમાણે મનુષ્યાવતાર પામીને પણ મનુષ્યોને ફરીને ભવભ્રમણું કારણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૨ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ રતનત્રયના ભાજન સમાન આ મનુષ્યાવતારને પામીને જે પાપકર્મ કરવું તે સોનાના ભાજનમાં મહિરા ભરવા સમાન છે. ૧૩ અનુત્તર વિમાનના દેવો પણ જે મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિની પ્રયત્ન પૂર્વક આશા કરે છે, તેજ મનુષ્યજન્મ રૂપ રત્નને પામીને જીવે તેને પાપમાં લગાડે છે. ૧૪ નરકનું દુઃખ તો પરોક્ષ છે, પરંતુ જે મનુષ્યભવનું દુઃખ આપણને પ્રત્યક્ષ છે, તેનું વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણન શામાટે કરવું ? ૧૫

આ સંસારમા વસતા પુરૂષોને એકાન્તથી સુખ તો છેજ નહિ, ગમે તે કોઈ પ્રકારનું દુઃખ મનુષ્યને માથે રહેલુ જ હોય છે. તેજ કારણથી સમયના પ્રમાણમાં સો વર્ષનું આયુષ્ય પણ જીવે ભોગવી શકતા નથી. કોઈને માનસિક તો કોઈને શારીરિક અથવા તો કોઈને વાચિક દુઃખ હોય છે. પ્રથમ તો મનુષ્યજન્મ પૂર્વોક્ત દશ દૃષ્ટાન્તોથી દુર્લભ છે, તે પામ્યો, તોપણ ધનનું દુઃખ, ધન મળ્યું તો પુત્રનું દુઃખ, પુત્ર થયો, તો તેના પાલણપોષણનું દુઃખ. ઇત્યાદિ ઉત્તરોત્તર દુઃખપરંપરા આદ્યા જ કરે છે. ૨૬થી રાજ પર્યન્ત કોઈ સુખી નથી. કદાચિત્ અન્ય લોકની અપેક્ષાએ સુખી કહીએ, તો તે જિન અનગાર અર્થાત્ જૈન સાધુઓ, છે તે પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, અને ભાવ અનુસાર ચારિત્રનો આદર કરનારા જ; નહિ કે આડંબરી, ખટપટી કે દાસિક.

કેવળ મોક્ષતત્ત્વના અભિલાષી, સ્વપરને શાંતિ કરનાર, સર્વથા પરિ-
મર્દોનાં રયાળી, જ્ઞાનાદિ આત્મગુણોના ભોગી, પરભવના વિશેષી, સ્વભાવના

ચોગી, પંચ મહામતના ધારક, વિકલાદિ પરિકારક, સંત્ય અને સંતોષાદિ ગુણોના ધારક, મોહમક્ષના ગુમદ્વેષાદર્શક, સદાગમના સંગી, શ્રીવીરપરમાત્માના ચચાર્થવાક્યના રંગી, નિઃસ્પૃહી, નિર્મોહી અને મુમુક્ષુજનો જ સુખી છે ખાકી અન્યવેષધારી પુરવો પ્રત્યક્ષ વિડંબના પામતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તે સિવાય જૃહસ્થો પાત્ર લાખો યા દરોડો રૂપીયાના સ્વામી હોય, તો પણ રાત દિવસ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ત્રસ્ત અનેલા રહે છે. આ સંબંધમાં એક બ્રાહ્મણનું દૃષ્ટાન્ત ખાત્ર ધ્યાન આપવા લાયક છે.

“ એક બ્રાહ્મણને કોઇ સત્ત મહાત્મા પ્રસન્ન થયાં, અને બ્રાહ્મણને કહ્યું:- ‘ તું જો માગે તે આપું. ’ બ્રાહ્મણે કહ્યું - ‘ હું માસની અવધિ આપો, દુનિયામાં સુખીમા સુખી છોશું છે ? તે ખાખતનો પહેલાં અનુભવ કરે, મછી તેવું સુખ માગીશ ’

સંતે કહ્યું, ‘ ઠીક જા, અનુભવ કર. ’

હવે બ્રાહ્મણ અનુભવ કરવા ચાલી નિકળ્યો. પ્રથમ તો રાજવંશી નરોની સેવા કરવા લાગ્યો, પરંતુ ત્યાં થોડા દિવસોમાં તેને અનુભવ મળ્યો કે, અમુક નર અમુકનું મરણ ચાહે છે, તો અમુક અમુકને મારવા લાલચ આપે છે. આપસ આપસમાં વિશ્વાસ રાખતા નથી, એક બીજાનું મોઢલેલ ભોજન ખાતા નથી, ઇત્યાદિક દશા જોઇ બ્રાહ્મણ રાજવંશીઓને છોડી પડિતોની સેવા કરવા લાગ્યો. ત્યાં થોડા દિવસ રહ્યો, તેટલામાં તો માલૂમ પડ્યું કે પડિતો એક બીજાની કીર્તિ સહન કરી શકતા નથી, વાદવિવાદમાં કલેશ ઉભો કરે છે, ધર્મઅવસ્થા આપવામાં શાસ્ત્રથી હલટા ચાલે છે, રાત દિવસ વાદીના ભયથી શાસ્ત્રો જોવામાં મચી પડવાથી સુખે અન્ન પાણી પણ લેતા નથી, છાત્રોને ભણાવવામાં પરોપકાર છતાં, તેમાં ખુશી નથી, તથાપિ પોતાને પૈસા આપનારને જ્ઞાની, ધ્યાની અને ઉત્તમવંશી બનાવી મૂકી ભણાવે છે ઇત્યાદિ પડિતોની દુર્દશા જોઇ અક્રિત બની બ્રાહ્મણ ત્યાંથી હઠ્યો અને વેપારીવર્ગના અનુભવ લેવાની ઇચ્છાથી બજારમાં ગયો ત્યાં અનેક પ્રકારના વેપારીઓને દુઃખી હાલતમાં પ્રત્યક્ષ જોયા હવે તે એક મોટા શેઠની હવેલી પાસે ગયો. ત્યાં હાથી, ઘોડા, ગાડી, વાડી, અને હથિયારખંધ સિંપાઇઓની ચોક્કી ઇત્યાદિક ચોખા થઇ રહી છે, લોકો શેઠના ગુણગાન કરી રહ્યા છે. ભાટ-આરણ્યો ખિરદાવણી ખેલી રહ્યા છે. ‘ કુલની વૃદ્ધિ થાઓ’, ‘ જય, જય, થાઓ ’

ધર્મ્યાદિક શબ્દોથી આશીર્વાચનો ઉચ્ચારી રહ્યા છે. એ પ્રમાણેનો કાંઈક માંડ બેઠા બ્રાહ્મણ કાંઈક સંતોષ પામી વિચાર કરે છે કે, દુનિયામાં સુખી તો આજ નરવર માણસ પડે છે, માટે માગું તો આ શેઠના સુખ જેવું સુખ માગું પણ લાગ્યો-દયે ફરીને વિચાર થયો કે એકવાર જુદા શેઠને મળી સાક્ષાત્કાર કરી પછી નિર્ણય કરવો. આમ ધારી જેવો શેઠના દરવાજામાં પેસવા બેઠ્યો, તોટલામાં ચોક્કીદારોએ રોક્યો. ચોક્કીદાર બોલ્યા 'ક્યા કામ હૈ ?' બ્રાહ્મણે જવાબ આપ્યો, 'સેઠકા દર્શન કરના હૈ.' ચોક્કીદારોએ કહ્યું, 'અચ્છા સેઠકો જલ્દી દેતે હૈ, જલ્દી રહો,' બિચારો બ્રાહ્મણ દરવાજામાં ઉભો રહ્યો. સિપાઈ અંદર ગયો અને શેઠને કહ્યું 'શ્રેષ્ઠિન ! એક વ્રાણ આપકા દર્શન કરના चाहता है,'

શેઠે વિચાર્યું કે, કાંઈ માગણ હશે, એમ ધારી સિપાઈને કહ્યું 'મંત્ર મત બાને દો.'

હવે સિપાઈ દરવાજા ઉપર આવી બ્રાહ્મણ પાસે જઈ બોલ્યો 'સેઠ કો અવકાશ નહીં હૈ.'

બિચારો બ્રાહ્મણ લમણે હાથ ધરી એક ઓટલા ઉપર જઈ બેઠો. શેઠ કાંઈ કાર્ય માટે બહાર નિકળ્યા, ઓટલે હાથ બેઠી ઉભો રહ્યો, પરંતુ સિપાઈએ બોલવા દીધો નહિ શેઠની ગાડી ચાલી ગઈ. શેઠ પાછા આવ્યા, ત્યારે પણ પૂર્વની માફક બ્રાહ્મણ ઉભો થયો. આ વખતે શેઠે સુનીમને કહ્યું, કે 'આ-બ્રાહ્મણને સીધું બેઠવું હોય, તો અપાવજે' આમ કહી શેઠ હવેલીમાં ગયા, સુનીમ બ્રાહ્મણને પૂછે છે કે 'તમારે શું બેઠવું છે ?' બ્રાહ્મણ બોલ્યો—'મારે એક વાર શેઠને મળવું છે'

સુનીમ શેઠ પાસે જઈ બોલ્યો—'સાહેબ ! તે તો આપને મળવા માગે છે.' શેઠે વિચાર્યું કે મારી પાસે આવીને વધુ માગશે, વળી મને મળવાનો અવકાશ પણ નથી, એમ ધારી સુનીમને કહ્યું—'બંઓ, બે ચાર રૂપિયા ત્યાંથી વિદાય કરો.'

હવે સુનીમ બ્રાહ્મણ પાસે આવી, તેને સમજાવવા લાગ્યો કે, 'શેઠને મળવાનો અવકાશ નથી, માટે મહારાજ ! આપને જે વસ્તુની દરકાર હોય તે હું લાવી આપું.'

બ્રાહ્મણ બોલ્યો 'મારે શેઠને મળવાની દરકાર છે' સુનીમ કહ્યું, 'હિ બહેવ ! તમે બૂખ્યા મરશો, તો પણ શેઠને મળી શકશો નહિ.'

આમ કહી મુનીમ ચાલ્યો ગયો. બ્રાહ્મણ તો ત્યાં ત્યાં જ બેઠો એક બે દિવસ એમને એમ વીતી ગયા. ત્યારે શેઠને ખબર પડી કે બ્રાહ્મણ તો કંઈ લેતો નથી ફક્ત શેઠને મળવાની હઠ લઈ બેઠો છે. છેવટે શેઠે કંટાળો ખાધને બ્રાહ્મણને બોલાવ્યો.

જવામાં બ્રાહ્મણ આવ્યો કે-જેઠ ઉતાવળથી બોલ્યા-—: બોલ બોલ, તારે શું કામ છે ? મને મળવાનો પણ અવકાશ નથી, તથાપિ તને બોલાવ્યો છે. ' જો કે, શેઠનાં આવાં વચનો સાંભળી બ્રાહ્મણ તો થોડું ઘણું તરવ સમજી ગયો હતો, તોપણ તેણે શેઠને કહ્યું:—

'મારા ઉપર એક સતપુરુષ પ્રસન્ન થયા છે, અને તેણે મને મારી ધર્યા પ્રમાણે જ માગું તે આપવાનું કહ્યું છે, મેં ધાર્યું કે દુનિયામાં છમાસ સુધી ફરી કાંઈ સુખી પુરુષને જોઈ તેના જેવું સુખ માગું. ફરતા ફરતાં મારે મન, તમારો ઠાઠ માઠ જોઈને લલચાણુ અને વિચાર થયો કે-આ શેઠના જેવું સુખ માગું. પાછળથી વળી એવો વિચાર થઈ આવ્યો કે, શેઠને સાક્ષાત્ પૂછીને માગું. તેજ કારણથી હું આપનો મેળાપ આહતો હતો. ' આમ જણી શેઠ બોલ્યા-—'લાઈ, મને જરા પણ સુખ નથી, હું તો મહા-હુ ખી છું, ભૂલે-ચૂકે પણ મારા જેવું સુખ માગીશ નહિ

આવી રીતે શેઠનાં યથાથ વચનો સાંભળી હાશ ખની બ્રાહ્મણ, માગે તે આપું ' એવા વચન બોલનાર સતને શરૂ જવાના નિશ્ચય કરી નિદાય થયો. સંતની પાસે આવીને બોલ્યો -

' હે મહાત્મન ! આપના જેવા સુખને હું ચાહું છું

સ તે કહ્યું-— 'તથાન્તુ ! '

હવે બ્રાહ્મણ ઇતરજનની અપેક્ષાએ ભારે સુખી થયો. આ દુષ્ટાન્તથી ફક્ત મુનિવરો સિવાય અન્ય મનુષ્ય મુખી નથી, એમ સિદ્ધ થાય છે. દેવગતિમાં હુ.ખ.

હવે દેવગતિમાં દેવો સુખી છે કે નહિ ? તે બાબતનો નિર્ણય નીચે લખેલા શ્લોકો ઉપરથી થઈ શકે —

શોકામર્ષવિપાદેજ્યાદૈન્યાદિહતત્તુઙ્ગિપુ ।

અમરેષ્વરિ દુઃસ્વસ્ય સામ્રાજ્યમનુવર્ત્તવે

દૃષ્ટ્વા પરસ્થ મહર્તાં શ્રિયં પ્રાગ્જન્મજીવિતમ્ ।

અર્જિતસ્વલ્પસુકૃતં શોચન્તિ સુચિરં સુરાઃ ॥ ૨ ॥

ન કૃતં સુકૃતં કિંચિત્ આભિયોગ્યં તતો હિ નઃ ।

દૃષ્ટોન્નરોત્તરશ્રીકા વિપીદન્તીતિ નાકિનઃ ॥ ૩ ॥

દૃષ્ટ્વાન્યેષાં વિમાનસ્રીરત્નોપવનસંપદમ્ ।

યાવજ્જીવં વિપચ્યન્તે જ્વલદીપ્યાનલોર્ભિભિઃ ॥ ૪ ॥

હા પ્રાણેશ ! પ્રભો ! દેવ ! પ્રસીદેતિ સગદ્ગદમ્ ।

પરૈર્મૂર્ષિતસર્વસ્વા ભાપન્તે દીનવૃત્તયઃ ॥ ૫ ॥

પ્રાપ્તેઽપિ પુણ્યતઃ સ્વર્ગે કામક્રોધમયાતુરાઃ ।

ન સ્વસ્થતામશ્નુવતે સુરા કાન્દર્પિકાદયઃ ॥ ૬ ॥

અથ જ્યવનચિહ્નાનિ દૃષ્ટ્વા દૃષ્ટ્વા વિમૃશ્ય ચ ।

વિલીયન્તેઽથ જલ્પન્તિ ક્વ નિલીયામહે વયમ્ ॥ ૭ ॥

અર્થાત્—શોક, અસહિષ્ણુતા, ખેદ, ઈર્ષ્યા અને દીનતાદિ વડે હતા-
શુદ્ધિ દેવોમાં પણ, દુ.ખનું સામ્રાજ્ય અનુભવાય છે. અર્થાત્ દેવોમાં
પણ મનુષ્યની માફક શોક, અસહનશીલતા, ખેદ, ઈર્ષ્યા અને દીનતાદિ
દુર્ગુણો રહેલા છે ૧. ઋક્ષિવાળા બીબા મોટા દેવોની, લક્ષ્મીને જોઈને અને
પૂર્વજન્મ સંબંધી પોતાનું જીવન તપાસીને પોતે તેમાં ઉપાર્જન કરેલા
અદ્ય પુણ્યને લીધે ઘણા કાળ સુધી દેવતાઓ દિલગીર થાય છે. ૨.
પૂર્વજન્મમાં સુકૃત કરવાની સામગ્રી મળ્યા છતાં, અમે કાંઈ સુકૃત કર્યું
નહિ, તેથી આલિયોગિક (નોકર) દેવનો અધિકાર મળ્યો, એ પ્રમાણે
પોતાથી ઉત્તરોત્તર ચડીઆતા દેવોની ઋક્ષિ જોઈને દેવતાઓ ભારે ખેદ
પામે છે. ૩. બીબા દેવોના વિમાન, સ્ત્રી, રત્ન અને ઉપવનની સંપદા
જોઈને, ઈર્ષ્યારૂપ બળતી અગ્નિની ભૂમિ વડે યાવજીવ અત્યંત ખળે છે. ૪
'હે નાથ ! હે પ્રભો ! હે દેવ ! પ્રસન્ન થાઓ, અન્ય દેવોએ અમને લૂંટી
લીધા છે' એ પ્રમાણે ખોલતા દીનવૃત્તિવાળા દેવો ગદ્ગદ કંઠે રદન કરે
છે. ૫ પુણ્યના યોગે સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થયા છતાં પણ ક્રામ, ક્રોધ અને
ભય વડે આતુર થએલા કાન્દર્પિક દેવો સ્વસ્થતાને, અનુભવતા નથી અર્થાત્

કામી દેવો ઈચ્છા પૂર્ણ કરી શકતા નથી, તેમજ શાંતિ પણ પામતા નથી. ૬ હવે દેવલોકથી ચલવાનાં ચિન્હોને વારંવાર જોઇને અને તેમ વિચારીને વિલાપ કરે છે તથા જોલે છે કે ‘હવે અમે આ ઋક્ષિ સમૃદ્ધિ છોડીને ક્યાં જઈશું.’ ” ૭

દેવોમાં ક્રોધ, લોભ, માન અને માયા રહેલી છે, પરંતુ લોભનું જોર વિશેષ છે. લોભથી લડાઈ કરે છે અને લોભથી દુઃખી થાય છે. તેઓનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩૩ સાગરોપમનું અને ઓછામાં ઓછું દશહજાર વર્ષોનું છે દેવો મૂલ આર પ્રકારના છે, પરંતુ તેઓના ઉત્તર ભેદ ૧૬૮ છે. દેવો કેટલાક ઉચ્ચ જાતિના છે અને કેટલાક નીચ જાતિના પણ છે. નીચજાતિના દેવોના પગની ઓજડી પણ એટલી ણધી કિંમતી છે કે, આખા જંબુદ્વીપની ઋક્ષિ જોટલી તેની કિંમત આંકી શકાય, તો પછી તેઓની બીજી ઋક્ષિનું વર્ણન તો સર્વજ સિવાય કેણું કરી શકે ? આટલી ઋક્ષિ સમૃદ્ધિ તથા શાશ્વત દેવલોકના વિમાન વિગેરે ભોગ સ્થાનાદિની સામગ્રી છતાં દેવો દુઃખી ગણાય છે, તેનું મૂળ કારણ મોહદશા અને તેને લીધે થએલો મમત્વભાવજ છે. ચલવન પહેલા છ માસ અગાઉથી તેઓને ચલવનનાં ચિહ્નો માલૂમ પડવા લાગેછે, એટલે કે કદપદ્મમયી ઉત્પન્ન થએલી પૂલની માળાને પોતાના સુખકમળ સહિત મલિન થએલી જૂએ છે. શરીરના અવયવો શિથિલ થયા હોય, એમ તેઓને લાગે છે, બળવાન પુરૂષોથી પણ નહિ ક પાવી શકાય, એવા કદપદ્મોને તેઓ ક પતા જૂએ છે, જન્મથી પોતાની સહચારી એવી શોભા અને લજ્જા દૂર થતી જણાય છે, વળી તેઓ અદીન છતાં દીનતા ધારણ કરે છે, નિદ્રા રહિત છતાં તેઓને નિદ્રા આવવા લાગે છે, પોતે નીરોગ છતાં શરીરના સાંધા ટૂટવા લાગે છે, તથા પદાર્થોને દેખવામાં અસમર્થ બને છે, તેમજ મરવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યો જેમ અપચ્ચ પદાર્થનું સેવન કરે છે, તેવી રીતે તેઓ ન્યાયધર્મને તિલાંજલી આપી વિષયમા આસક્ત બને છે, ઇત્યાદિ ચલવન ચિહ્નો વડે આકુલબ્યાકુલ થએલા દેવો મમત્વભાવને લીધે કોઈ પણ ઠેકાણે સુખ પામતા નથી. દિવાંગના, વિમાન અને પારિજાત, મદાર, સતાન તથા હરિચ દનાદિ કદપદ્મો, રત્નજડિત સ્તંભો, મણિઓની વિચિત્ર રચનાથી રચેલ આ ભૂમિ, રત્નમય વેદિકા તથા રત્નના પગથીઆવાળી આ વાવડીઓ પ્રભૃતિ છોડીને, અશુચિથી ભરપૂર મહા નિંદનીય ગર્ભાવાસમાં મારે જવું પડશે’ ઇત્યાદિ વિચાર કરતા દેવો મહા-

વિલાપ કરે છે, આટલા ઉપરથી ચોક્કસ જણાય છે કે, પૂર્વોક્ત નરક તિર્યચ અને મનુષ્યગતિમાં જન્મ સુખ નથી, તેમ દેવોમાં પણ નથી.

આશ્રવવિચાર.

આ ચારે પ્રકારની ગતિયો પ્રાપ્ત થવામાં કારણભૂત આશ્રવ છે. અને તે બે પ્રકારના છે. - ૧ શુભ ૨ અને અશુભ. શુભઆશ્રવને લોકો પુણ્યના નામથી ઓળખે છે. જ્યારે અશુભઆશ્રવને પાપ કહે છે. પુણ્ય-ગ્રામથી મનુષ્ય અને દેવમતિ મળે છે. જ્યારે પાપગ્રામથી નરક અને તિ-ર્યચગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

અધિકૃત્યો.

પ્રથમ શુભાશ્રવ અને અશુભાશ્રવના અધિકૃત્યો જાણવાની આવશ્યકતા છે, તે જાણ્યા સિવાય પ્રાણી તેમો ત્યાગ કરી શકે નહિ. કદાચ તરીકે, પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણહેવે પુરુષોની ૭૨ કળાઓમાં કેટલીએક એવી કળાઓ પણ ખતાવી છે કે, જોનાનું આરાધન કરવાથી આત્મા દુર્ગતિમાં જાય, તો હવે સવાલ થશે કે, તે ખતાવવાનું કારણ શું? તેનું મૂલ્ય કારણ તો એજ છે કે, જો જીવને તેવી કળાનું જ્ઞાન નહિ હોય, તો તેને તે છોડી કવી રીતે શકશે? જન્મકે કપટકળા જરૂર હોય છે, તોપણ જ્યાં સુધી કપટનું સ્વરૂપ જાણવામાં નથી આવતું; એટલે કે આ અમુક કાર્ય મારાથી થયું તે કપટમિત્ર છે, કે કપટરૂપ છે અથવા કપટ રહિત છે, એવા પ્રકારનું જ્ઞાન જ્યાં સુધી માણસને થતું નથી, ત્યાં સુધી તે કપટને ટેમ છોડી શકે? તેજ કારણથી કપટકળાથી પરિચિત માણસ, કદાચ કપટને તજવા ચાહે શે; તો તે કદાપિ કપટમિત્ર અથવા કપટરૂપ કાર્ય કરશે નહિ. તેટલાજ માટે પ્રથમ શુભાશુભ આશ્રવના હેતુઓ ખતાવવા યથાશક્તિ એટલા કરવામાં આવે, તો તે અગોચર અથવા અગ્રાસંગિક તો નહિ જ ગણાય.

પ્રથમ તો મન, વચન અને કાયાના ત્રણ જોગો શુભાશુભ કર્મને આશ્રવ કરે છે. જન્મકે મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માર્ધ્યસ્થ્ય લાવનાવાળું મન શુભ કર્મને એકલું કરે છે, તેમ વિષય કષાયવાળું મન અશુભકર્મ ઉપાર્જન કરે છે. શ્રુતજ્ઞાનને અનુસરીને ઉચ્ચારવામાં આવેલું, સત્યવચન, શુભકર્મનું કારણ છે અને તેથી વિપરીત વચન અશુભકર્મનું કારણ છે, વળી સુચતનાવાળા શરીરવડે શુભકર્મ થાય છે, જ્યારે આરંભાદિ યુક્ત શરીરથી અશુભકર્મ અધાય છે.

સામાન્ય રીતે કહીએ તો, આ અશુભકર્મના ણ ધહેતુઓ, ચાર ક-
પાદો (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ,), પાંચ ઇન્દ્રિયોના ૧૩ વિષયો, (જે
આગળ ખતારવેલ છે), પદર યોગ (ચાર મનના, ચાર વચનના અને
સાત કાયાના). પાંચ મિત્ર્યત્વ (આભિગ્રહિત, અનાભિગ્રહિત, આભિ-
નિવેશિત, આરગિત અને અનાભોગિત, આઠો નામ માત્ર લખ્યા છે, પરંતુ
મમ્યકૃત્વાધિકારમાં અર્થ મહિત લખવામાં આવશે.) તથા આર્ત અને
ગૈર ક્ષમ ન છે. મુખકર્મના ણ ધહેતુઓ દાન, શીલ અને તપાદિ છે. હવે આ-
શ્રવણની વ્યુત્પત્તિ તપાસીએ - જાગૃદાન્તિ વાપાન્તિ યસ્માત્સ માત્સવઃ
સાચોત્તે ને થકી પાપ કર્મ આવે, તે આશ્રવ આશ્રવના મૂલ જે ભેદો છે -
૧. માંપરગાયિક ૨ ઇર્થાપય, અકપાય આશ્રવને સાપગાયિક આશ્રવ કહે
છે. જ્યારે અકપાય આશ્રવને ઇર્થાપયના નામથી જોળખાવામાં આવે છે.
ઈર્થાપય આશ્રવની ત્રિયાતિ એક મમય ગાત્રની હોવાથી તેના ભેદની
વિવક્ષા નથી, પરંતુ માંપગાયિક આશ્રવના ભેદો, તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં ખતાવ્યા
પ્રમાણે ૩૯ અને નવનવ આદિમાં કદા પ્રમાણે ૪૨ છે. તે જેતાલીસ
ભેદોના નામ આ છે -

૧ પ્રાણાતિપાત, ૨ મૃધાવાદ, ૩ અદત્તાદાન, ૪ મૈથુન, ૫ પરિ-
શક્તિ, આ પાંચેના ત્યાગ નહિ કરવો, તે અગ્રતાશ્રવ કહેવાય છે. વળી
ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચાર કપાયાશ્રવ છે, સ્પર્શેન્દ્રિય, રસ-
નેન્દ્રિય, ક્ષાણેન્દ્રિય, ગંધેન્દ્રિય અને શ્રોત્રેન્દ્રિય, આ પાંચે ઇન્દ્રિયોને
નિયમમાં નરાખવી, તે પાંચ ઇન્દ્રિયાશ્રવ, તથા મન, વચન અને કાયાના
યોગેને ભોગાદિ વિષયોમાં જતા ન અટકાવવા, તે ત્રણ યોગાશ્રવ છે
અને પચીસ ક્રિયાશ્રવ.

હવે ક્રિયાશ્રવને માટે પચીસ ક્રિયાઓ અર્થ સાથે જોઈએ—

૧ ગરીરને પ્રમત્તભાવથી ઉપયોગ રહિતપણે સક્રિય થવા દેવું, તે
કાચિકી ક્રિયા. ૨ શસ્ત્રાદિવડે જીવોની હિંસા વિગેરે જે ક્રિયાથી થાય, તે
અશ્ચિક્ષ્ણકી ક્રિયા. ૩ જીવ અને અજીવ પર દ્રેષભાવથી જે ખરાબ
વિચાર કરવો, તે પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા. ૪ જેની પોતાને અથવા પરને પ-
રિતાપ ઉપજે, તે પરિનાપકી ક્રિયા. ૫ એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને હણવા અથવા
ખીજ પાત્રે હણાવવા, તે પ્રાણાતિપાતકી ક્રિયા, ૬ એક પ્રમુખ ક્રિયા
કરીવી અથવા કરાવવી, તે આરંભકી ક્રિયા, ૭ ધન માન્યાદિ નવવિધ

પરિગ્રહ ઉપર મમત્વભાવ રાખવો, તે પરિગ્રહકી ક્રિયા, ૮ છંદ ભેદ કરી બીજાને ઠગવું, તે માયાપ્રત્યયકી ક્રિયા. ૯ સન્માર્ગની શ્રદ્ધા રહિત અસત્ય માર્ગનું પોષણ કરતાં જે ક્રિયા લાગે, તે મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયકી ક્રિયા, ૧૦ જે કે દરેક વસ્તુ જીવના ઉપલોગમાં આવતી નથી, છતાં હતભાગ્ય તીવ્ર અભિલાષને આધીન થઈ ભક્ષ્યાભક્ષ્ય વસ્તુને નિયમ કરતો નથી, તેથી જે પાપાગમન થાય છે, તે અપ્રત્યાખ્યાનકી ક્રિયા, ૧૧ સુદર વસ્તુને જોવાથી તેના ઉપર જે રાગોત્પત્તિ રૂપ ક્રિયા થાયછે, તે દ્રિષ્ટી ક્રિયા, ૧૨ રાગાધીન બની સ્ત્રી, ઘોડાં, હાંથી, અને ગાય વિગેરે સુકુમાળ વસ્તુઓ પર હાથ લગાડવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે ધૃષ્ટિકી ક્રિયા, ૧૩ અન્ય મનુષ્યોની ઋદ્ધિ, સમૃદ્ધિ દેખી ઈર્ષ્યાથી જે કર્મખંધ થાય છે, તે પ્રાતિત્યકી ક્રિયા, ૧૪ સ્વઋદ્ધિ સમૃદ્ધિની અન્ય કોઈ પ્રશંસા કરે, ત્યારે મનમાં આનંદિત થવું અથવા તેલ, પી, દૂધ, અને દધિ વિગેરેનાં ભાજન ઉઘાડા મૂકવાથી જે જીવોની હિંસા થાય છે, તે સામતોપનિપાતકી ક્રિયા, ૧૫ રાજાદિના હુકમથી યત્ર અને શસ્ત્રાદિતૈયાર કરવાં, તથા વાવ, તળાવ, ફૂવા ખોદાવવા, તે નૈશસ્ત્રકી ક્રિયા, ૧૬ પોતાને હાથે અથવા શિકારી ફેતર ઝો દ્વારા સસલા પ્રમુખ જીવોને મારવા અથવા જે કાર્ય સેવકના હાથથી થઈ શકે એવું હોય, છતાં અભિમાનથી પોતાના હાથે તે દૂર કાર્ય કરવું, તે સ્વહસ્તકી ક્રિયા, ૧૭ અન્ય જીવ અથવા અજીવના પ્રયોગથી અમુક વસ્તુ પોતાની પાસે આવે, એવી કોશિશ કરવી, તે આનયનકી ક્રિયા, ૧૮ જીવ અથવા અજીવ વસ્તુનું છેદન ભેદન કરવું, તે વિદારણકી ક્રિયા, ૧૯ ઉપયોગ વિના શુન્ય ચિત્તે વસ્તુ લેવી મૂકવી, ઉઠવું ખેંસવું, હરવું ફરવું, ખાવું પીવું, સૂવું, ઇત્યાદિ કાર્ય કરવાથી જે ક્રિયા લાગે, તે અનાલોગકી ક્રિયા, ૨૦ આલોક તથા પરલોકથી વિરૂદ્ધ કાર્યનું જે આચરણ, તે અનવશંક્ષાપ્રત્યયકી ક્રિયા, ૨૧ મન, વચન, અને કાયા સંબંધી જે ખરાબ ધ્યાન, તેની અંદર પ્રવૃત્તિ કરવી, પરંતુ નિવૃત્તિ ન કરવી, તે પ્રાયોગકી ક્રિયા, ૨૨ કોઈ એવું ફરકમ્મ કરવામાં આવે કે જનાથી જાનાવરણીયાદિ આકે-કર્મોનો એકી સાથે ખંધ થાય, તે સમુદાનકી ક્રિયા, ૨૩ મોહગર્ભિત વચનોથી જે અત્યંત રાગોત્પત્તિ તથા ત્રેમનો પ્રકર્ષ થાય, તે ત્રેમકી ક્રિયા, ૨૪ ક્રોધ અને માન વડે વિપરીત વચનો બોલવાથી અન્યને જે દ્રેષ થાય,

તે દ્વેષકી ક્રિયા, ૨૫ અને પ્રમાદ રહિત મુનિવર તથા કેવલી ભગવાનને ગમનાગમનથી જે ક્રિયા લાગે, તે ઇર્થાપિચિત્તી ક્રિયા.

પૂર્વોક્ત પાંચ અવ્રત, પાંચ ઇન્દ્રિય, ચાર કૃષાય, ત્રણ જોગ અને ૨૫ ક્રિયા મળી આશ્રવના ૪૨ ભેદો થાય છે તેના વળી તીવ્રભાવ, મદ-ભાવ, જ્ઞાતભાવ, અજ્ઞાતભાવ, વીર્ય વિગેય અને અધિકરણ વિશેષથી વિશેષ ભેદો પણ થાય છે જેમ કોઈ જીવ તીવ્રભાવથી તીવ્ર, તીવ્રતર, તીવ્રતમ બંધ બાંધે છે, ત્યારે મદભાવથી લઘુ, લઘુતર અને તાદ્યુતમ આશ્રવરૂપ બંધ હેતુ હોવાથી જીવ હલકો, અતિહલકો, અત્યત હલકો બંધ બાંધે છે, તે કારણથી, તીવ્ર-મદાદી ભાવો દોઢમાં પ્રસિદ્ધ છે. વીર્યવિગેય એટલે આત્મીય ક્ષયોપશમાદિ ભાવ જણવા.

હવે અધિકરણ વિશેષના બે ભેદ છે ૧ જીવાધિકરણ અને ૨ અજીવાધિકરણ. જીવના આશ્રવથી જે આશ્રવ થાય, તે જીવાધિકરણ અને અજીવને આશ્રીને જે આશ્રવ થાય, તે અજીવાધિકરણ આમા જીવાધિકરણના મૂળ ત્રણ ભેદ છે અને ઉત્તર ભેદ ૧૦૮ છે. મૂળ ભેદ સંરંભ, સમારંભ અને આરંભ આ ત્રણેના સ્વરૂપને બતાવનાર શ્લોક તત્ત્વાર્થે લાખ્યમા આ પ્રમાણે છે.—

સંરન્મઃ સકલાયઃ પરિતાપનયા ભવેત્સમારન્મઃ ।

આરંમઃ પ્રાણિવધસ્ત્રિવિધો યોગસ્તત્તો જ્ઞેયઃ

॥ ૧ ॥

અર્થાત્—કૃષાય સહિત જે યોગ તે સંરંભ, પરિતાપના થવાથી જે સંરંભ થાય, તેજ સમારંભ કહેવાય અને પ્રાણીઓના જેમા વધ થાય, તે આરંભ. એ ત્રિવિધ યોગ મૂળ ભેદરૂપ જાણવો

પૂર્વોક્ત મૂળ ત્રણે ભેદોની સાથે મન, વચન અને કાયને જોડવાથી નવ ભેદ થાય. જેમકે મનસરંભ, વચનસરંભ અને કાયસરંભ તેજ પ્રમાણે મન સમારંભ, વચનસમારંભ અને કાયસમારંભ. વળી મન આરંભ, વચનઆરંભ અને કાયઆરંભ આ પ્રમાણે થએલા નવ ભેદ માહિના દરેકની સાથે કૃત, કરિત અને અનુમત—એ ત્રણ જોડવાથી ૨૭ ભેદ થાય છે. યથા કૃતમન સંરંભ, કરિતમન.સરંભ, અનુમોદિતમન-સરંભ, કૃતવચનસરંભ, કરિતવચનસરંભ, અનુમોદિતવચનસરંભ, કૃતકાયસંરંભ, કરિતકાયસંરંભ, અને અનુમોદિતકાયસરંભ, તેજ પ્રમાણે સરંભની માર્ક સમારંભ અને આરંભના નવ નવ ભેદ ગણુતા ૨૭

લેદો થાય. આ સત્તાવીશે લેદોને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-એ ચારેની સાથે જોડતાં એક સો આઠ લાગાઓ થાય છે, તેનું ક્રોષ્ટક આ પ્રમાણે છે-

૧ ક્રોધકૃતમન.સંરભ	૨ ક્રોધકારિતમન.સંરભ
૩ „ અનુમોદિતમન.સંરભ	૪ „ કૃતવચનસંરભ
૫ „ કારિતવચનસંરભ	૬ „ અનુમોદિતવચનસંરભ
૭ „ કૃતકાયસંરભ	૮ „ કારિતકાયસંરભ
૯ „ અનુમોદિતકાયસંરભ	૧૦ „ કૃતમન.સમારભ
૧૧ „ કારિતમન.સમારભ	૧૨ „ અનુમોદિતમન.સમારભ
૧૩ „ કૃતવચનસમારભ	૧૪ „ કારિતવચનસમારભ
૧૫ „ અનુમોદિતવચનસમારભ	૧૬ „ કૃતકાયસમારભ
૧૭ „ કારિતકાયસમારભ	૧૮ „ અનુમોદિતકાયસમારભ
૧૯ „ કૃતમનઆરભ	૨૦ „ કારિતમનઆરભ
૨૧ „ અનુમોદિતમનઆરભ	૨૨ „ કૃતવચનારભ
૨૩ „ કારિતવચનારભ	૨૪ „ અનુમોદિતવચનારભ
૨૫ „ કૃતકાયારભ	૨૬ „ કારિતકાયારભ
૨૭ „ અનુમોદિતકાયારભ.	

તેજ પ્રમાણે (૧) માનકૃતમનસંરભ, (૨) માનકારિતમનસંરભ ધૃત્યાદિક પ્રકારે ઉપર કહેલા ૨૭ લાગાની અન્દર ‘ક્રોધ’ની જગ્યાએ સર્વત્ર ‘માન’ શબ્દ લગાડવાથી બીજા ૨૭ લાગા થાય, અને તેવીજ રીતે સર્વત્ર ‘ક્રોધ’ના સ્થાનમા ‘માયા’ શબ્દ મૂકવાથી પણ બીજા ૨૭ લાગ થાય છે અને તેવીજ રીતે ‘ક્રોધ’ની જગ્યાએ સર્વત્ર ‘લોભ’ શબ્દ મૂકવાથી ચોથા ૨૭ લાગ થાય. એમ કુલ ૧૦૮ લાગા જીવાધિકરણ આશ્રવ સંબધિ થાય છે.

હવે અજીવ આશ્રિત જે આશ્રવ થાય, તે અજીવાધિકરણ આશ્રવના મૂલ ચાર લેદ અને ઉત્તરલેદ ૧૧ થાય છે, તે આ પ્રમાણે, અજીવાધિકરણ આશ્રવનાં મૂલ ચાર લેદના નામ.- નિર્વર્તના, નિદોષ, સંયોગ અને નિસર્ગ.

પ્રથમ નિર્વર્તનાના ૨ લેદ છે. ૧ મુલશુણનિર્વર્તનાધિકરણ. ૨, ઉત્તરશુણનિર્વર્તનાધિકરણ.

પાંચ શરીર, વચન, મન અને ઋસોચ્છવાસ, તે મૂલશુણ નિર્વર્તનાધિકરણ છે, અને કાષ્ઠ, પુસ્તકાદિમાં જે ચિત્ર કર્મોદિ; તે ઉત્તરશુણ-

નિર્વર્તનાધિકરણ છે. હવે બીજા નિદેશાધિકરણના ચાર ભેદ છે. ૧, જમીન
ના કેઈ પણ આધેય કામ બેસા વિના વસ્તુ મૂકવી, તે અપ્રત્યયેક્ષિત
નિદેશાધિકરણ. પંચમા વિનાની જગ્યા ઉપર ઉન્મત્તની માફક વસ્તુ
મૂકવી, તે દુઃપ્રમાણિતનિદેશાધિકરણ ૩, આધેય જમીન અથવા
પાટ પટલા પ્રમુખ ઠેવાં છે, તેનો વિચાર કર્યા વિના એકદમ
વસ્તુને કેંદ્રવી અથવા મૂકવી, તે મહસાનિદેશાધિકરણ. અને ૪
ઉપરોક્ત સંદેહ પછે વસ્તુ મૂકવી, તે અનાયોગનિદેશાધિકરણ

ત્રીજા સંયોગાધિકરણના બે ભેદ છે — ૧ જમ દ્વિધમા સાકર મે-
ળવે છે, તેમ ભોજનાદિ અન્યવસ્તુમાં અન્યવસ્તુઓનો મેળાપ અધિક
સ્વાદને માટે કરવો, તે અતપાનસંયોગાધિકરણ ૨ તેમજ
વસ્ત્રાદિકમાં રંગ ખેરંજી દોર લગાવવાથી અથવા અદવાની માફક એક
વસ્ત્રની સાથે બીજા વસ્ત્રનો માથો કાપવાથી જે અધિક શોભા માલુમ
પડે, તેમ દડ અને પાનાદિકમાં રંગ લગાડવો તે ઉપકરણાધિકરણ.

ચોથા નિમર્ગાધિકરણના ત્રણ ભેદ આ છે — ૧, પ્રમત્ત દશાથી શ-
રીરને અચળના પૂર્વક છૂટક મૂકવું, તે કાયનિમર્ગાધિકરણ ૨ વચનને
નિદમમાં ન ગણવું, તે વચનનિમર્ગાધિકરણ. તેમ મનને વશમાં ન
રાખવું, તે મનનિમર્ગાધિકરણ ૩.

એ પ્રમાણે પહેલાના બે, બીજાનાં ચાર, ત્રીજાના બે અને ચોથાના
ત્રણ-એમ મળી કુલ ૧૧ ભેદો અલ્પાધિકરણ આશ્રવના કહેવામાં
આવ્યા અને એ પ્રમાણે પ્રસંગોપાત્ત આશ્રવના ભેદ પ્રભેદ ખતાવવામાં
આવ્યા

હવે એ ખતાવવું જરૂરું છે કે, આઠ કર્મમાંના અમુક કર્મને
અંગે કયા આશ્રવો અર્થોત્ત બંધહેતુઓ રહેલા છે.

પ્રથમ જ્ઞાનાન્વરણીયકર્મ તથા દર્શનાવરણીયકર્મના બંધ-
હેતુરૂપ આશ્રવ તપાસીએ

મનિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન પર્યાયજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન,
એ પાંચજ્ઞાનમાંના કોઈપણ જ્ઞાનની અથવા તો પૂર્વોક્ત પાંચ જ્ઞાનવાળા
ગમે તે જ્ઞાનવંતની અર્થોત્ત જ્ઞાનીપુરુષોની તેમ જ્ઞાનોપકરણ, પાટી,
ચોથી, કવણી. કવલી, નોકારવાલી, સાપડા, સપડી જેવે તથા લખેલ
થા છાપેલ પુસ્તકોની પ્રત્યનીકતા, એટલે આજ્ઞાતના કરવી, તેમ અનિષ્ટ

ચિંતવવાથી તત્સંબંધી આશ્રવ થાયછે, એટલે કર્મબંધના હેતુ થાય છે. વળી જની પાસે લાણ્યો હોય, અથવા જની સાહ્ય્ય લીધી હોય, તેને ખદ્દે અન્યનું નામ લેવું, નિહ્નવપણું એટલે પદાર્થ જાણવા છતાં ગોપવડું, જ્ઞાન-જ્ઞાનોપકરણ તથા જ્ઞાનવત પુરુષોનો સંસ્પર્શ વડે નાશ કરવો અથવા તેઓની પ્રત્યે આ તરફ અશ્ચયિભાવ કરવો, જ્ઞાનાભ્યોસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓને મળતા અન્ન, પાન, વસ્ત્ર, અને વસતિ પ્રમુખનો અંતરાય કરવો, પાઠ કરતા વિદ્યાર્થીઓને કાર્યાન્તરમાં જોડવા, વિકથાદિમા લગાડવા, પઠિત પુરુષને જાતિ હીનતાનું અથવા અન્ય અસલાબ્ય કલંક આપવું, દ્રેષભાવથી પ્રાણાન્ત ઉપસર્ગ કરવો, અસ્વાધ્યાયને વખતે સ્વાધ્યાય કરવો, યોગોપધનાદિ અવિધિએ કરાવવાં, જ્ઞાનોપકરણ સમીપ રહેતાં પણ આહાર, નિહાર, કુચેષ્ટા અથવા મૈથુનાદિ કર્મ કરવાં, જ્ઞાનને પગ લગાડવો, શૂંઠ્ઠી અક્ષર ખગાડવા, જ્ઞાનદ્રવ્ય લક્ષણ કરવું, કરાવવું અથવા કરનારની ઉપેક્ષા કરવી, ઇત્યાદિ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના આશ્રવો છે.

તેવીજ રીતે દર્શનની પ્રત્યનીકતા (આશાવના) કરવાથી દર્શનાવરણીય કર્મના આશ્રવો થાય છે. જેમકે ચક્ષુર્દર્શન, અચક્ષુર્દર્શન, અવધિ-દર્શન અને કેવલદર્શનને ધારણ કરનાર સાધુ-મહાત્માપર અશુભ ચિંતવન કરનારા, તેમ સમ્મતિતર્ક, નયચક્ર અને તત્ત્વાર્થાદિ ત્રયોની અવહેલના એટલે અપમાન કરનારા જીવો દર્શનાવરણીયકર્મ ખાધે છે.

દેવપૂજા, ગુરુરોવા, સુપાત્રદાન, દયા, ક્ષમા, સરાગસંયમ, દેશસંયમ, અક્રામનિર્ઝરા, સૌચ (અત કરણુ શુદ્ધિ), ખાલતપ (અજ્ઞાન કષ્ટ) એટલા રાતાવેદનીય કર્મના બધા હેતુઓ (આશ્રવો) છે અને દુઃખ, શોક, વધ, તાપ, આક્રંદન અને રૂદન પોતે કરવાથી અથવા બીજાને કરાવવાથી તથા હિલચાલે એટલે પોતે તથા પરને બન્નેને દુઃખ શોકાદિ કરવા-કરાવવા યી અચાતાવેદનીયકર્મના આશ્રવો થાય છે.

ત્યાર પછી મોહનીયકર્મના બે ભેદ છે દર્શનમોહનીય અને ચા-શિત્રમોહનીય. પ્રથમ દર્શનમોહનીયકર્મના સામાન્ય બધા હેતુઓ આ પ્રમાણે છે - જેમકે શ્રીમુવિધિનાથચરિત્રમાં શ્રીમદ્ ભેમચ દ્રાચાર્ય કહેછે:-

વીતરાગે શ્રુતે મંચે ધર્મે સંઘગુણેષુ ચ ।

અવર્ણવાદિતા તીવ્રમિથ્યાત્વપરિણામતા

॥ ૧ ॥

સર્વજ્ઞસિદ્ધિદેવાપહ્વો ધાર્મિકદૂષણમ્ ।

ઉન્માર્ગદેશનાનર્થાગ્રહોડસંયતપૂજનમ્ ॥ ૨ ॥

અસમીક્ષિતકારિત્વં ગુર્વાદિષ્વવમાનતા ।

ઇત્યાદયો દ્વષ્ટિમોહસ્યાલ્લવાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૩ ॥

અર્થાત—વીતરાગ, શાસ્ત્ર, મઘ, ધર્મવિષય અને સઘના ગુણોમાં અવર્ણવાદિતા કરવી, એટલે તેમનો અવર્ણવાદ કરવો, તેમજ તેઓને વિષે અત્યન્ત મિથ્યાત્વનો પરિણામ કરવો ૧ સર્વજ્ઞ, મોક્ષ અને દેવનો આભાવ રથાપન કરવો, ધર્મિષ્ઠ પુરુષોમાં દૂષણ કાઢવું. ઉન્માર્ગ વધે તેવી દેશના કરવી, અનર્થમાં આગ્રહ કરવો, અસંયતિની પૂજા કરવી ૨ વગર વિચારું કાર્ય કરવું, તેમ દેવ, ગુરુ અને ધર્મનું અપમાન કરવું ૩ ઇત્યાદિક દેશનમોહનીયતાઓના આશ્રવો કહ્યા છે ૩

હવે ખીજા ચારિત્રમોહનીયના બે ભેદ છે. ૧, કષાયચારિત્રમોહનીય ૨, નોકષાયચારિત્રમોહનીય તેમાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભાદિના ઉદયથી આત્માના અત્યંત કષાયિત પરિણામને કષાયચારિત્રમોહનીયનો આશ્રવ કહેવામાં આવે છે અને જે હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ગોઠ, ભય, જી-ગુપ્ત્તા, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપુસકવેદ એ નવ નોકષાયો છે, તેના બંધહેતુઓને નોકષાયચારિત્રમોહનીયના આશ્રવો જાણવા.

પ્રથમ હાસ્યરૂપ નોકષાયચારિત્રમોહનીયના આશ્રવો એટલે બંધહેતુઓ આ પ્રમાણે છે—અત્યન્ત હસવું, કદર્પ સંબધી મગ્ધરી, હાસી કરવાનો સ્વભાવ, અત્યન્ત ખડવાદ કરવો, અને હીન વચન બોલવા વિગેરે

રતિરૂપ નોકષાયચારિત્રમોહનીયના આશ્રવો —દેશાદિ જોવાની ભારે ઉત્કંઠા થવી, અષ્ટાપદ, સોગઠાખાણ અને ગજપાદિની વિચિત્ર રમતમાં મનને લગાવવું તથા તેમાં ખીજાઓના ચિત્તને પણ આકર્ષવું. વિગેરે.

અરતિરૂપ નોકષાયચારિત્રમોહનીયના આશ્રવ —પોતાથી અધિક ઋદ્ધિમાન તેમ જ્ઞાનવાનને દેખી ઇર્ષ્યા કરવી અથવા ગુણિજનોના ગુણોમાંથી દૂષણ કાઢવા, પાપ કરવાનો સ્વભાવ રાખવો તથા પરના સુખનો નાશ કરવો, તેમજ પરના અકુશલમાં ઉત્સાહ કરવો અર્થાત્ પરના અપમંગલમાં ખુશી થવું, વિગેરે.

શોકરૂપ નોકપાયચારિત્રમોહનીયના આશ્રવો.—પરને શોક પ્રકટ કરાવવો તથા પોતે શોક ઉત્પન્ન કરી, તેના તેજ વિચારમાં શેઠનાદિ ક્રિયા કરવી.

ભયરૂપ નોકપાયચારિત્રમોહનીયના આશ્રવો.—સ્વાભાવિક રીતે પોતાને કંઈ ભયનો પરિણામ થવો, અથવા બીજા કોઈને ચેષ્ટા કરી, બીજાના વચ્ચે ત્રાસ દેવો નિર્દય કર્મ કરવું ઇત્યાદિ.

ભ્રાજ્ઞરૂપ નોકપાયચારિત્રમોહનીયના આશ્રવો.—સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા રૂપ ચતુર્વિધ સંઘના અપવાદ અને જુગુપ્સા નિદા કરવી, તેમજ સદાચારને નિંદવો.

હીનરૂપ નોકપાયચારિત્ર મોહનીયના આશ્રવો.—ઈર્ષ્યા અને વિષયમાં ગૃહ્ણતા, મૃષાવાદ, અતિકુટિલતા તથા પરસ્ત્રીમાં આસક્તિ વિગેરે.

પુરુષવેદરૂપ નોકપાયચારિત્રમોહનીયના આશ્રવો.—સ્વદારા માત્રથી સતોષ, ઈર્ષ્યારહિત પણુ, કષયની મંદતા, સરલ આચાર અને સ્વાભાવ વિગેરે.

નપુ સકવેદરૂપ નોકપાયચારિત્રમોહનીયના આશ્રવો.—સ્ત્રી અને પુરુષ સખંધી કામ સેવવામાં અત્યંત અભિલાષા, તીવ્ર કામતા, પાપ હિતા, અને પ્રતોને ખલાતકારથી ભ્રષ્ટ કરવા વિગેરે.

હવે સામાન્ય ચારિત્રમોહનીયકર્મના ખંધઉત્પન્ન એટલે આશ્રવો આ પ્રમાણે ખતાવેલા છે —

સાધૂનાં ગર્હણા ધર્મોન્મુલ્લાનાં વિઘ્નકારિતા ।

મધુર્માસવિરતાનામવિરત્યમિવર્ણનમ્ ॥ ૧ ॥

વિરતાવિરતાનાં ચાન્તરાયકરણ મુદ્ધુ ।

અચારિત્રગુણાસ્થાનં તથા ચારિત્રદૂષણમ્ ॥ ૨ ॥

ત્રપાયનોકપાયણ મન્યસ્થાનામુદીરણમ્ ।

ચારિત્રમોહનીયસ્ય સામાન્યેનાસ્ત્રમા અમી ॥ ૩ ॥

અર્થાત્—મુનિવરોની નિંદા, ધર્મ સન્મુખ થએલા પ્રાણિયોને ક્રુરુક્રિતથી વિઘ્ન કરવું, એટલે તેમને ચારિત્રનાદિના પરિણામથી ભ્રષ્ટ કરવા, મદિરા અને માસભક્ષણમાં લીન થએલા પ્રાણીઓની રીતભાતની મશાસા કરવી અર્થાત્ વ્યમનીને ઉત્તેજન આપવું. ૧. દેશવિરતિ એટલે

સમ્યક્ત્વ મૂળ દાદશ વ્રતને પાલનાર તથા તેની અભિલાષા કરનારને અંતરાય કરશે, અશારિત્ર ગુણની વ્યાખ્યા કરવી, તેમ ચારિત્રમાં દ્વંધુ કાઢવું. જેમકે કોઈ પુરૂષ સાધુ થતો હોય, તો પડવાઈ સાધુના સ્વગુણો આગળકરી, મોક્ષપદ આપનાર ચારિત્રમાં દ્વંધુ ખતાવવું અને કહેવું કે 'સાધુપણું' અંગીકાર કરવાથી કંઈ કાર્ય થઈ શકતું નથી. ખરે તો આવકપણામાંજ કાયદો છે, અમારા ધન્યભાગ્ય છે જે, અમે સાધુ થયા નહિ; ઇત્યાદિ વાતો ગોલવી, ૨ સોળ કપાય તથા નવ નોકપાય જે મતામાં રહેલ છે, તેને ઉદીગ્વા, અર્થાત્ અનતાનુબધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની અને સંવત્સન, એવા ચાર પ્રકારના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ મળી ૧૬ કપાય તથા હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, ભુગુખ્યા, સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ, અને નપુરૂષવેદ, એ ૯ નોકપાયમાંના જે ઉદયમા ન હોય, તેની ઉદીગ્વા કરવી, એટલે કે કપાય, અને નોકપાય ધવાનાં કારણો સેવવાં. તે સામાન્ય રીતે ચારિત્રમેહનીયના આશ્રવો. જરૂવા. ૩.

હવે મોહનીયકર્મ ખાદ આપુષ્યકર્મના ચાર વિભાગ છે નરકાયુ. વિર્યચાયુ, મનુષ્યાયુ અને દેવાયુ તે પ્રત્યેકના અલગ અલગ બધહેતુઓ એટલે આશ્રવો ખતાવવામા આવે છે —

પ્રથમ નરકાયુ ના આશ્રવો લક્ષમા રહે તેટલા માટે તેનાં નામો ખતાવવા જરૂરના છે—

પચ્ચેન્દ્રિયપ્રાણિત્રયો વહ્નાસ્મપરિત્રહૌ ।

નિરનુપ્રહતામાસમોજનં સ્થિરવૈરિતા ॥ ૧ ॥

રૌદ્રધ્યાન મિથ્યાત્વાનંતાનુલંબિકપાયતે ।

કૃષ્ણનીલકાપોતાશ્ચ લેશ્વા અનૃતભાષણમ્ ॥ ૨ ॥

પરદ્રવ્યાપહરણ મુહુર્મૈથુનસેવનમ્ ।

અવગેન્દ્રિયતા ચેતિ નરકાયુષ આશ્રવાઃ ॥ ૩ ॥

અર્થાત્—પચ્ચેન્દ્રિય જીવોનો વધ, અત્યંત આરભ, અત્યંત પરિગ્રહ, મમતા, કૃપારહિત પણુ, માસભોજન, સદા વૈરભાવ (૧) રૌદ્રધ્યાન, મિથ્યાત્વભાવ, અનંતાનુબધિ કપાયનું કરવું, કૃષ્ણ, નીલ,

અને કાપોત લેશ્યા, મૃષા ભાષણ. (૨) પરદ્રવ્યનું હરણ કરવું, પ્રતિ-
ક્ષણ મૈથુનાસક્તિ અને ઇન્દ્રિયાધીનતા એટલા નરકાયુઃના આશ્રવો છે. (૩)

ઉન્માર્ગની દેશના, માર્ગનો અત્યંત નાશ, ગૂઢહૃદયતા, આર્ત-
ધ્યાન, શલ્ય સહિત માયા, આરંભ, પરિશ્રદ્ધ, અતિચાર સહિત શીલ-
મત, નીલ અને કાપોત લેશ્યાપણ, અવિરતિપણ તેમજ કષાયો તિર્થચા-
યુધ્યના આશ્રવો જાણવા.

મનુષ્યાયુધ્યના ખંધહેતુઓને ખતાવનાર શ્લોકો કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી-
હેમચંદ્રાચાર્ય નીચે પ્રમાણે દર્શાવે છે:—

અલ્પૌ પરિગ્રહારમ્ભૌ સહજે માર્દવાર્જવે ।

કાપોતપીતલેશ્યત્વં ધર્મધ્યાનાનુરાગિતા ॥ ૧ ॥

પ્રત્યાખ્યાનકષાદત્વં પરિણામશ્ચ મધ્યમઃ ।

સંવિભાગવિધાયિત્વં દેવતાગુરુપૂજનમ્ ॥ ૨ ॥

પૂર્વાલાપપ્રિયાલાપૌ સુખપ્રજ્ઞાપનીયતા ।

લોકયાત્રાસુ માધ્યસ્થ્યં માનુષાયુષ આશ્રવાઃ ॥ ૩ ॥

અર્થાત્:—અલ્પારંભ અને અલ્પપરિશ્રદ્ધ, સ્વાભાવિક મૃદુતા
અને સરલતા, કાપોત અને પીત લેશ્યાનો ભાવ, ધર્મધ્યાનનો અનુરાગ.
(૧) ત્યક્તકષાયતા, મધ્યમ પરિણામ, સુપાત્ર દાન દહ્ય ભોજન ક્રિયા,
દેવગુરુનું પૂજન, (૨) જે કોઇ મળવા આવે અથવા રસ્તામાં મળે,
તેા પ્રથમ મિષ્ટવચનથી જોણવું, તથા જે વચન વર્જણા કાઢવી, તે
પ્રિય કાઢવી, તેનું નામ પ્રિયાલાપ, તેમજ સુખશાંતિ પૂર્વક પ્રશ્ન પૂછવો, જે
શાન્તિમાં છે ? ઇત્યાદિ, વળી લોકવ્યવહારમાં મધ્યસ્થતા, એટલા
મનુષ્યાયુધ્યના આશ્રવો છે. (૩)

હવે દેવાયુધ્યના ખંધહેતુસૂચક શ્લોકો જોઇએ—

સરાગસંયમો દેશસંયમોઽકામનિર્જરા ।

કત્યાગમિત્રસંપર્કો ધર્મશ્રવણશીલતા ॥ ૧ ॥

પાત્રે દાન તપઃ શ્રદ્ધારત્નત્રયાવિરાધના ।

મૃત્યુકાલે પરિણામો લેશ્યયોઃ પદ્મપીતયોઃ ॥ ૨ ॥

વાલતપોઽગ્નિસોયાદિસાધનોહમ્યનાનિ ચ ।

અન્યક્તસામાયિકતા દેવસ્યાયુષ આસ્રવાઃ

॥ ૩ ॥

અર્થાત્—સરાગસંયમ, દેશમંયમ, અકામનિર્જરા, સન્મિત્રનો સંયોગ, ધર્મતત્ત્વ માંભજવાનો સ્વભાવ. ૧. પાત્રમાં દાન, તપસ્યા-કરણ, મહા, જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયની વિરાધના નહિ કરવી, જેત્યુદાહરણમાં પણ અને પીત લેખ્યાનો પરિણામ ૨. બાહ્યતપ એટલે તત્ત્વ-જ્ઞાન રહિતપણે મનુષ્ય સ્વર્ગ અથવા ગજ્યાદિની પ્રાપ્તિને માટે જે તપસ્યા કરે છે તે. અગ્નિ અથવા જલ વિગેરેથી મરણ તથા દોરડા પ્રમુખનો મળે ફાસો ખાઈ મરણ, (તાત્પર્ય કે શાંતિ પૂર્વક ખરા અ-ત-કરણથી અગ્નિ પ્રવેશ કરી પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રી સ્વર્ગગામિની થાય છે, તેમજ જળમાં ડૂબવાથી પણ વ્યંતર દેવ થાય છે, ત્રેમાધીન કોઈ ફાસો ખાય છે, તો તે મરણ મન્ય સમભાવ રાખવાથી વ્યંત-રાદિ દેવોનો જન્મ પ્રાપ્ત કરે છે, માટે જ પૂર્વોક્ત અગ્નિ જલ અને ફાંસા વિગેરેથી થતાં મરણોને દેવગતિના આશ્રવો માનેલાછે) તથા અવિ-ધિથી કરેલા સામાયિકાદિ ધર્મકૃત્યો પણ દેવાયુષના આશ્રવો છે. ૩.

હવે નાગકર્મના આશ્રવો ત્રણ વિભાગથી ખતાવવામાં આવે છે:—
(૧) અશુભ નામ કર્મના (૨) શુભનામ કર્મના (૩) અને તીર્થકૃત્તામ-કર્મના આશ્રવો જુદા જુદા નિરૂપિત કરવામાં આવેલા છે. તેમાંના અશુભનામકર્મના આશ્રવો નીચે પ્રમાણે છે—

મન, વચન અને કાયાની અમુક કાર્ય પરત્વે વકેતા, પર પ્રાણિ-ઓને હગવા, ફેંડકપટલાવ, મિથ્યાત્વલાવ, ચાડી કરવી, ચિત્તની અચળતા, બહુ સોનું તૈયાર કરવું એટલે નવા સિક્કા વિગેરે કરી લોકોને હગવા, ખોટી સાક્ષી, વણું, ગંધ, રસ અને સ્પર્શાદિ વડે અન્યને હગવા અથવા અન્યથા ખતાવવા. (દાખલા તરીકે કન્યા સ્થામવર્ણવાળી હોય, છતાં ગૌરવર્ણવાળી છે એમ કહેવું. ઇત્યાદિક કાર્યમાં યથાયોગ્ય સમજી લેવું) પ્રાણિઓનાં અંગોપાંગ છેદવાં (જેમ કે કોઈ બળદને નિલંબન કર્મ કરે છે, કોઈ ફૂતરાની પૂછડી અથવા કાન કાપે છે, ઇત્યાદિ કર્મો સ્વાર્થને લઈ અથવા ગોખની ખાતર કરવાં), યજ્ઞકર્મ, પંજરકર્મ, ખોટું માપ, ખોટાં તોલાં, અન્યની નિંદા, આત્મ પ્રશંસા, હિંસા, અ-નૃતલાવણ, ચોરી, અષ્ટસેવા, મહારંભ, પરિગ્રહ, કઠોર તથા અયોગ્ય

વચન, મનોહરવેષ અથવા અલંકારાદિ વડે મદદ કરવી, વાચાળતા, આક્રોશ (વિના અપરાધ અન્યનું અપમાન કરવું), અન્યની શોભાનો ઘાત કરવો, કોઈના ઉપર કામણ કરવું, હાંસી અથવા અન્ય કોઈની વિડબના વડે પરને કુતૂહળ ઉત્પન્ન કરવું, વેશ્યાની શોભા વધારવા માટે તેણીને અલંકારાદિ આપવા, દાવાનળ લગાડવો, દેવપૂજાદિનું નામ દઈ સુગંધિ પદાર્થો ધર્મિષ્ઠ પુરૂષો પાસેથી ઠગીને લેવા, અત્યંત કષાયિતા, તથા દેવાલય, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા, દેવમૂર્તિ, વિગેરેનો નાશ કરવો, તેમજ અગારાદિ પદ્ધતિ કમોદાનો કરવાં, કરાવવા, તે તમામ અશુભનામકર્મના આશ્રવો છે.

હવે શુભનામકર્મના આશ્રવો (ખઢેતુઓ) આ છે-પૂર્વોક્ત દુષ્ટ પરિણામોથી વિપરીત પરિણામોને સમજવા, તેમજ પ્રમાણની હાનિ, સદ્ભાવની વૃદ્ધિ, ક્ષાન્તિ પ્રમુખ ગુણો, ધાર્મિક પુરૂષોના દર્શનથી એકદમ સ્વાગત ક્રિયા, વિગેરે શુભનામકર્મના આશ્રવો ઠહ્યા.

હવે તીર્થકરનામકર્મના ખઢેતુઓ વીશછે, તે આ પ્રમાણેછે-૧, ત્રણ લોકના પૂજ્ય, હ્યેય અને સ્તવનીય શ્રીઅરિહતભગવાનની ભક્તિ. ૨, કૃતકૃત્ય અને નિષ્ઠિતાર્થ શ્રીસિદ્ધ ભગવાનની ભક્તિ. ૩, પચ મહાવ્રતધારી, ત્યાગી, ખૈરાગી, ક્રિયાપાત્ર, અને જ્ઞાન, ધ્યાનાદિ રૂપ ગુણના રતનાકર, જે સુનિવરો, તેમની ભક્તિ. ૪, છત્રીશ ગુણગણવિભૂષિત ગરુડનાયક શ્રીઆચાર્યમહારાજની ભક્તિ. ૫, સમસ્ત દ્રવ્યાનુયોગ, ચરિતાનુયોગ અને કથાનુયોગાદિ શાસ્ત્રના પારગામી જે બહુશ્રુત હોય તેની ભક્તિ. ૬, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, ગણાવચ્છેદક, ગણી અને સ્થવિરાદિ યુક્ત જે સમુદાય તે ગરુડ, તેની ભક્તિ કરવી. ૭, જ્ઞાન લખવું, લખાવવું, લખેલની સભાળ રાખવી, જીર્ણ થએલનો ઉદ્ધાર કરવો, લોકોપકાર થાય, તેવો જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવો, તેના ઉપકરણ-પાટી, પુસ્તક, ઠવણી, ઠવલી, સાપડા, સાપડી વિગેરેની અવજા ન કરવી, જ્ઞાનારાધક તિથિઓ સમ્યક્ પ્રકારે આરાધવી, 'નમો નાગસ્સ' એ પદની નોકારવાળી વીશગણવી, નિરતર એકાવન ખમાસણાદેવા તથા પચ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો, ઇત્યાદિ પ્રકારે જ્ઞાનપદની આરાધના કરવી, તેનું નામ શ્રુતભક્તિ. ૮, છદ્મ અઠમ, દશમ, દ્વાદશ, પદર, અને માસખમણાદિની દેશકાલાનુસાર તપસ્યા કરનાર તપસ્વીની ભક્તિ. ૯, ઉભયકાળ આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) ક્રિયામાં અપ્રમત્તતા. ૧૦, વ્રતશીલમા અપ્રમત્તભાવ, ૧૧, ઉચિત વિનય ભાવ કરવો, પરંતુ, વિનયવાદીની માફક દરેકનો વિનયભાવ કરવો,

એમ નહિ. કારણ કે ગુણાધિક પુરુષમા વિનય કરવો સર્વથા ઉચિત છે, પરંતુ અન્યથા વિનય કરવાથી ધર્મને બદલે અધર્મ થાય છે, માટે ઉચિત વિનયભાવ કરવો ૧૨, જ્ઞાનાભ્યાસ કરવો, તે આત્મકલ્યાણને માટે, નહિ કે આજીવિકા માટે અથવા વાદવિવાદને માટે, ઉન્માર્ગનું પોષણ કરવા તથા અન્યને પરાસ્ત કરવા જ્ઞાનાભ્યાસ કરનારા તે અ-નેક જીવો જગતમાં છે, તેથી કેવળ આત્મશ્રેય માટે જ અભ્યાસ, તેજ જ્ઞાનાભ્યાસ. ૧૩, છ પ્રકારનો ખાદ્ય અને છ પ્રકારે અભ્યંતર તપ આશં-સારહિતપણે કરવો. ૧૪, સ્વયં સયમ પાલનું, અન્યને સયમ-ધર્મમા સ્થિર કરવા, સયમ દેનારના મનમા પ્રતિબંધ હોય, તેને યથાશક્તિ મન, વચન અને કાયાથી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો, ઇન્દ્રિય પ્ર-કારે ચૌદમા સયમપદની આરાધના કરવી ૧૫, એકાન્ત સ્થળમાં ખેંચી આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન કરવું, સામારિક સંબંધોને ઉપાધિભૂત માની વિભાવમાંથી મુક્ત થઈ, આત્મસ્વભાવમા પ્રવેશ કરી નિર્વિકલ્પ દશાને સ્વાદ લેવો, તે ધ્યાનપદ ૧૬, ત્રિકરણ યોગે યથાશક્તિ ઉપદેશદ્વારા જૈન ધર્મની વાસ્તવિક પવિત્રતા તથા પ્રાચીનતા જનસમૂહમાં જાહેર કરવી, જેથી જૈનધર્મોનભિજ્ઞ અને ભદ્રિકપ્રાણીઓને જૈનધર્મ સંબંધી ખોટા વિકલ્પો શાત્રુ થવા સાથે પ્રેમભાવ થાય, તીર્થ કરદેવની ભક્તિ કરવી, તેમ જગદુશાહની માફક દયાર્દ્રીભાવની જગદુક્કાર કરવા દાન દેવું, ઇત્યાદિ કાર્યોથી જ્ઞાસન પ્રભાવના કરવી, તે સોળમું પદ જ્ઞાસનપ્રભાવના. ૧૭ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા રૂપ સઘની અદર સમાધિ થાય, તેવા ઉપાયો જોઈએ, તે સઘસમાધિ નામે સત્તરમું પદ જાણવું ૧૮, સાધુઓની શુદ્ધ આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર અને શૌચાદિવડે ભક્તિ કરવી, જેથી સયમારાધ-નના સમ્યક્પ્રકારે તેઓ તત્પર થાય, તે સાધુસેવા ૧૯, અપૂર્વજ્ઞાનનું ગ્રહણ. ૨૦ દર્શનશુદ્ધિ એ પૂર્વોક્ત વીશ પદ અથવા વીશ સ્થાનકની સ-મ્યક્ આરાધના કરવાથી અત્યુત્તમ તીર્થ કરનામકર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે આ ઉપર કહેવાએલા સ્થાનકોને તીર્થ કરનામકર્મના આશ્રવો જાણવા.

પ્રથમ શ્રીઋષભદેવસ્વામી તથા અતિમ તીર્થ કર શ્રીમહાવીર સ્વામી બન્નેએ વીશ સ્થાનકની આરાધના કરી તીર્થ કરપદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

હવે સાતમા ગોત્રકર્મના બધેહેતુઓ-આશ્રવો કહેવામાં આવે છે. ગોત્રકર્મના બે ભેદ છે. ઉચ્ચ અને નીચ, તેમા નીચગોત્રના આશ્રવો આ પ્રમાણે છે.-પરની નિન્દા, અવજ્ઞા અને હાસી કરતી, તેના સારા ગુણો-

નો લોભ કરવો, છતાં અછતા દોષોનું કહેવું, સ્વમુખે પોતાની પ્રશંસા કરવી, છતાં અછતા ગુણોની પ્રખ્યાતિ કરવી, સ્વદોષને ઢાંકવો અને જાતિ આદિકનો મદ કરવો.

પૂર્વોક્તદુર્ગુણોથી વિપરીત આચરણ, ગર્વરહિતતા તથા મન, વચન, અને કાયાથી વિનય કરવો, તે ઉચ્ચગોત્રના આશ્રવો સમજવા જોઈએ.

છેવટે દાનમાં, લાભમાં, ભોગમાં, ઉપભોગમાં અને વીર્યમાં સહેતુંક અથવા, નિર્હેતુક જે અતરાય કરવો, તે અંતિમ અતરાય કર્મના આશ્રવો જાણવા.

પૂર્વોક્ત આઠે કર્મોના આશ્રવોનાં નામમાત્ર લખવામાં આવ્યાં; તેને યથાશુદ્ધિ મનમાં ધારણ કરી ત્યાગ કરવાં. શુભાશ્રવો, જે કે અંતે ત્યાગ કરવા લાયક છે, તોપણ મોક્ષના કારણભૂત હોવાથી તે આશ્રવોનો આશ્રય પૂર્વોચાર્યોએ કરેલો છે તેથી મોક્ષાભિલાષી જીવોએ તેના આશ્રય કરવો અને અશુભાશ્રવોનો મન, વચન અને કાયાથી ત્યાગ કરવો, કારણ કે સંસારનું કારણ આશ્રવ જ છે.

મતની શ્રેષ્ઠતા.

સંસારસમુદ્રમાં તરવા માટે પ્રવળયા પ્રવહણ સમાન છે. તેનું ધારણ કરવું, તેજ ખરૂં સંસાર તરવાનું કારણ છે. સૂર્યના તાપને શાંત કરવા જેમ મેઘ સમર્થ છે, હાથીઓને ભગાડવા જેમ સિંહ સમર્થ છે, જગતમાં અધિકારનો નાશ કરવા જેમ ભાસ્કર (સૂર્ય) સમર્થ છે. પ્રાણિઓને ભય દેનાર સર્પોને દૂર કરવા ગરૂડ સમર્થ છે, જીવોને દુઃખદાવાનલની વૃદ્ધિ કરનાર દારિદ્ર્યને દૂર કરવા જેમ કલ્પવૃક્ષ સમર્થ છે, તેમ સંસારસમુદ્રથી ભયભીત થએલા ભવ્ય જીવોને પાર પમાડવા વ્રત સમર્થ છે. વળી અનેક પદ્ધતિઓનું પ્રદાન કરવારૂપ અદ્વિતીય દાનશૌંડીયેવાળું પણ વ્રતજ છે. કહ્યું છે કે—

આરોગ્યં રૂપલાવણ્યે દીર્ઘાયુષ્યં મહાર્દ્રિતા ।

આજ્ઞૈશ્વર્યં પ્રતાપિત્વં સામ્રાજ્યં ચક્રવર્તિતા

॥ ૧ ॥

સુરત્ત્વં સામાનિકત્ત્વમિન્દ્રત્ત્વમહમિન્દ્રતા ।

સિદ્ધત્વં તીર્થનાથત્વં સર્વે વ્રતફલં હ્રદઃ

॥ ૨ ॥

एकाहमपि निर्मोहः प्रजन्त्यापरिपालकः ।

ન પેન્મોક્ષમવાપ્નોતિ તથાપિ સ્વર્ગમાગમ્ભવેત્ ॥ ૩ ॥

અર્થાત્—આરોગ્ય, સુંદરરૂપ, શરીરનું લાવણ્ય, લાંબુ આયુષ્ય મોટી ઋદ્ધિ, આરા પ્રધાનતા, પ્રતાપ, મહાદેશ્વરપણું, ચક્રવર્તીપણું (૧) દેવપણું, ધન્વં તુલ્ય ઋદ્ધિવાળા સામાનિકદેવપણે ઉત્પન્ન થવું, ખાસ ધન્વંપણું, નવજૈવેયક તથા સર્વાર્થસિદ્ધપણું, સિદ્ધપણું, તેમજ તીર્થકર પદ રૂપ તમામ કૃતો પ્રતોના જ છે ૨.

એક દિવસ ફક્ત મોહરહિતપણે યથાવિધિ પ્રજન્યા રૂપ પ્રતનું પરિપાલન કરનાર, જે કદાચ મોક્ષ ન મેળવે, તો પણ અવશ્ય વૈમાનિક દેવ તો થાયજ છે. ૩.

જેવી રીતે મંત્ર, તંત્ર, યત્ર, ઔષધ અને શુકન વિગેરે અમત્કારિક વિધેયોને વિધિ શુદ્ધ સેવન કરવામાં આવે તોજ, ફક્ત આપનારા થાય છે, તેવીજ રીતે પ્રજન્યા કે જાનાં દીક્ષા, સયમ, પ્રત, યોગ, સંન્યાસ વિગેરે પર્યાયવાચી શબ્દો છે, તે પદાર્થોનું પણ જે વિધિ સહિત સેવન થાય, તોજ પૂર્વોક્ત ફક્ત આપનાર થાય; અન્યથા વિપરીત ફળને દેનાર થાયછે. ક્ષાન્તિ પ્રજન્યાના અધિકારી જીવમાં ક્ષાન્તિની પ્રથમ આવશ્યકતા છે ખરાખર શાન્તિ હોય તોજ, પ્રજન્યાનું પાલન પોષણ થઈ શકેછે ક્ષાન્તિના અભાવમાં સમસ્ત ગુણોના પણ અભાવ સમજવો, તેમજ તેના અસ્તિત્વથી મમઝ ગુણરૂપ રત્નોનું રક્ષણ થઈ શકે છે ગુણરત્નોનું રક્ષણ કરવા માટે ક્ષાન્તિ એક મંજૂષા તુલ્ય છે ક્ષમારહિત સાધુ આજે સકલશાસ્ત્રોના વેત્તા હોય; છતાં લોકોપકાર તેમજ સ્વદેહ્યાણ કરી શકે નહિ. આ વાત જગજહોર છે. આખાલવૃદ્ધ, અનુભવ પ્રમાણથી તેને પ્રત્યક્ષ જાણે છે; તેથી તે સંબંધી વિસ્તારથી નહિ લખતાં, ક્ષાન્તિ સમસ્ત ગુણોના જહાર છે, તે ખતાવનાર થોડાએક શ્લોકોનું અવલોકન કરીએ—

ક્ષાન્તિરેવ મહાદાનં ક્ષાન્તિરેવ મહાતપઃ ।

ક્ષાન્તિરેવ મહાજ્ઞાનં ક્ષાન્તિરેવ મહાદમઃ ॥ ૧ ॥

ક્ષાન્તિરેવ મહાગીલં ક્ષાન્તિરેવ મહાકુલમ્ ।

ક્ષાન્તિરેવ મહાવીર્યં ક્ષાન્તિરેવ પરાક્રમઃ ॥ ૨ ॥

શાન્તિરેવ ચ સંતોષઃ શાન્તિરિન્દ્રિયન્નિમદ્ધઃ ।

શાન્તિરેવ મહાશૌચં શાન્તિરેવ મહાદયા ॥ ૩ ॥

શાન્તિરેવ મહારૂપં શાન્તિરેવ મહાબલમ્ ।

શાન્તિરેવ મહૈશ્વર્યં શાન્તિર્ધૈર્યમુદાહતા ॥ ૪ ॥

શાન્તિરેવ પરં બ્રહ્મ સત્યં શાન્તિઃ પ્રકીર્તિતા ।

શાન્તિરેવ પરા મુક્તિઃ શાન્તિઃ સર્વાર્થસાધિકા ॥ ૫ ॥

શાન્તિરેવ જગદ્વન્ધ્યા શાન્તિરેવ જગદ્વિતામ્ ।

શાન્તિરેવ જગજ્જ્યેષ્ઠા શાન્તિઃ કલ્યાણદાયિકા ॥ ૬ ॥

શાન્તિરેવ જગત્પૂજ્યા શાન્તિઃ પરમમજ્જલમ્ ।

શાન્તિરેવૌષધં ચારુ સર્વવ્યાધિનિવર્હણમ્ ॥ ૭ ॥

શાન્તિરેવારિનિર્ણાશં ચતુરજ્જમહાબલમ્ ।

કિં ચાત્ર ગુહુનોક્તેન શાન્તૌ સર્વં પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥ ૮ ॥

અ ૧. —શાન્તિ તેજ મહાદાન, શાન્તિ તેજ મહાતપ, શાન્તિ તેજ મહાગાન તેમજ શાન્તિ એજ મોટું દમન છે. ૧. શાન્તિ એજ મહાશીલ, શાન્તિ એજ મહાકુલ, શાન્તિ તેજ મહાવીર્ય, તેમજ શાન્તિ તેજ પરાક્રમ છે. ૨. શાન્તિ એજ સંતોષ, શાન્તિ એજ 'ઇન્દ્રિયનિગ્રહ', શાન્તિ તેજ શૌચ ધર્મ અને મહાદયા પણ શાન્તિ જ છે. ૩. વળી મહા રૂપ, મોટું બળ, મહા ઐશ્વર્ય તે પણ શાન્તિ જ છે. અને શાન્તિ તેજ ધૈર્ય કહેલું છે. ૪. શાન્તિ તેજ પરબ્રહ્મ તથા સત્ય તે પણ શાન્તિ જ છે શાન્તિ તેજ પરમ મુક્તિ તેમજ સર્વાર્થસાધક પણ શાન્તિ જ છે. ૫. શાન્તિ જ જગત્મા વદનીય છે વળી જગત્ને હિતકર પણ તેજ છે, શાન્તિ તેજ જગતમાં મોટી છે; તેમજ કલ્યાણને દેવાવાળી પણ શાન્તિ જ છે. ૬. શાન્તિ તેજ જગત્પૂજ્ય છે, શાન્તિ પરમ મંગળ તેમજ સર્વ વ્યાધિ વિનાશક ઔષધ પણ શાન્તિ (સહનશીલતા) જ છે. ૭. શાન્તિ એજ રાગદિશત્રુઓના નાશ કરવામાં ચતુરગી મોટી સેના છે, ઝાઝું શું કહીએ ? શાન્તિમાં જ સર્વ રહેલું છે. ૮.

પૂર્ણાહુતિમાં ઉપદેશ.

હવે આ વૈરાગ્ય પ્રકરણની પૂર્ણાહુતિમાં શ્રીગીતામકુલકની સર્વજનને સાબદાયક વીશ ગાથાઓ આપવી ઘણીજ ઉપયોગી થઇ પડશે.

લુદ્ધા નરા અત્યપરા હવન્તિ મૂઢા નરા કામપરા હવન્તિ ।
 બુદ્ધા નરા સંતિપરા હવન્તિ મિસ્સા નરા તિન્નિવિ આયરન્તિ ॥૧॥
 તે પંડિયા જે વિરયા વિરોદ્ધે તે સાહુળો જે સમયં ચરન્તિ ।
 તે સસ્તિળો જે ન ચલન્તિ ધમ્મં તે વંધવા જે વસળે હવન્તિ ॥૨॥
 કોહાભિભૂયા ન સુહં લહન્તિ માળંસિળો સોચપરા હવન્તિ ।
 માયાવિળો હુન્તિ પરસ્સ પેસા લુદ્ધા મહિચ્છા નરય ઉર્વિતિ ॥૩॥
 કોહો વિસં કિં અમયં અહિંસા નાળો અરી કિં હિયમપ્પમાઓ ।
 માયા ભય કિં સરણં તુ સચ્ચ લોહો દુહો કિં સુહમાહ તુદ્ધી ॥૪॥
 બુદ્ધિ અચંડં ભયએ વિળીચં કુદ્ધ કુસીલ ભયએ અકિર્તી ।
 સંભન્નચિત્તં ભયએ અલચ્છી સચ્ચે ઠિયસં ભયએ સિરી ચ ॥૫॥
 ચયંતિ મિત્તાણિ નરં કયગ્ધં ચયન્તિ પાવાઇ મુળિં જયન્તં ।
 ચયન્તિ સુક્કાણિ સરાણિ હંસા ચણ્ડ બુદ્ધી કુવિથ મણુસ્સં ॥૬॥
 અરોડ અત્થં વહિએ વિલાવો અસપહારે કહિએ વિલાવો ।
 બિરિત્તચિત્તો કહિએ વિલાવો વહું કુસીસે કહિએ વિલાવો ॥૭॥
 દુદ્ધા હિવા દંડપરા હવન્તિ વિજ્ઞાહરા મંતપરા હવન્તિ ।
 મુક્કલા નરા કોહપરા હવન્તિ સુસાહુળો તત્તપરા હવન્તિ ॥૮॥
 સોહા ભવે હગ્ગતવસ્સ સ્વતી સમાહિજોગો પસમસ્સ સોહા ।
 નાળં સુક્કણં ચરણસ્સ સોહા સીસસ્સ સોહા વિળએ પવિત્તિ ॥૯॥
 અમૂસળો સોહહ વંભયારી અકિંચળો સોહહ દિક્કલધારી ।
 બુદ્ધીજુઓ સોહહ રાયમંતી લજ્જાજુઓ સોહહ ઇગપત્તિ ॥૧૦॥
 અપ્પા અરી હો અળવદ્વિયસ્સ અપ્પા જનો સીલમઓ નરસ્સ ।
 અપ્પા દૂરપ્પા અળવદ્વિયસ્સ અપ્પા જિઅપ્પા સરણં ગઈ ચ ॥૧૧॥

ન ધમ્મકજ્ઞા પરમત્થિ કજ્ઞ ન પાણિહિંસા પરમં અકણ્ઠ ।
 ન પેમરાગા પરમત્થિ બંન્ધો ન બોહિલાભા પરમત્થિ લાંભો ॥૧૨॥
 ન સેવિયન્વા પમયા પરક્કા ન સેવિયન્વા પુરિસા અવિજ્ઞા ।
 ન સેવિયન્વા અહિમાનહીણા ન સેવિયન્વા પિસુણા મણુસ્સા ॥૧૩॥
 જે ધમ્મિયા તે સ્વલુ સેવિયન્વા જે પંડિયા તે સ્વલુ પુચ્છિયન્વા ।
 જે સાહુણો તે અભિવંદિયન્વા જે નિમ્મમા તે પઢિલાંભિયન્વા ॥૧૪॥
 પુત્તા ય સીસા ય સમં વિભત્તા રિસી ય દેવા ય સમં વિભત્તા ।
 મુક્ખા તિરિક્ખા ય સમં વિભત્તા મુઆ દરિદ્ધા ય સમં વિભત્તા ॥૧૫॥
 સન્વા કલા ધમ્મકલા જિણાં સન્વા કહા ધમ્મકહા જિણાં ।
 સવ્વં બલં ધમ્મવલ જિણાં સવ્વં સુહં ધમ્મસુહં જિણાં ॥૧૬॥
 જૂએ પસત્તસ્સ ધનસ્સ નાસો મંસે પસત્તસ્સ દયાઇનાસો ।
 મજ્જે પસત્તસ્સ જસસ્સ નાસો વેસાપસત્તસ્સ કુલસ્સ નાસો ॥૧૭॥
 હિંસાપરુત્તસ્સ સુધમ્મનાસો ચોરોપસત્તસ્સ સરીરનાસો ।
 તદ્દા પરત્થીસુ પસત્તયસ્સ સવ્વસ્સ નાસો અહમા ગઈ ય ॥૧૮॥
 દાણં દરિદ્ધસ્સ પહુસ્સ સ્વંતી ઇચ્છાનિરોદ્ધો ય સુહોદ્ધયસ્સ ।
 તારુત્ત્રણે ઇંદિયનિગ્ગહો ય ચત્તારિ ઇયાણિ સુદુક્કરાણિ ॥૧૯॥
 અસાસયં જીવિયમાહુ લોએ ધમ્મં ચરે સાહુજણોવહ્ઠં ।
 ધમ્મો ય તાણં સરણં ગઈ ય ધમ્મં નિસેવિત્તુ સુહં લહન્તિ ॥૨૦॥

અર્થાત્—લોભી મનુષ્યો દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાને તત્પર હોય છે,
 મૂર્ખ મનુષ્યો કામ લોભને વિષે તત્પર હોય છે, તત્વના જાણુ પુરૂષો ક્ષમા
 એટલે સમતાને વિષે તત્પર હોય છે જ્યારે સામાન્ય (મિત્રા) પુરૂષો
 અર્થ, કામ અને ક્ષમા એ ત્રણને આદરે છે. ૧

જે પુરૂષો વિરોધ અથવા ક્રોધથી વિરમ્યા હોય અર્થાત્ દૂર હોય,
 તેજ પાડત છે. જે પુરૂષો સિદ્ધાંત પ્રમાણે ચાલે છે, તેજ સાધુ છે. જેઓ
 ધર્મેથી ચળી નાંકે, તેજ સત્યવંત છે અને જેઓ કદ વખતે સાહાય્ય કરે
 તેજ પાંધવ છે. ૨.

ક્રોધથી વ્યામ્ન થએલા પ્રાણીઓ સુખ પામતા નથી, અહંકારી પુરુષો શોકમાં પરાયણ હોય છે, માયાવી પુરુષો એટલે કપટી પ્રાણીઓ આ ભવમાં અને પરભવમાં પારકાના દાસ થાય છે, તેમજ લોભી અને મોટી વૃષ્ટ્યાવાળા પ્રાણીઓ નરકમાં જાય છે. ૩

પ્રશ્ન:—વિષ શુ ચીજ છે ? ઉત્તર:—ક્રોધ.

પ્રશ્ન:—અમૃત શુ છે ? ઉત્તર:—અહિંસા, દયા.

પ્રશ્ન:—શત્રુ કોણ ? ઉત્તર:—માન

પ્રશ્ન:—હિત કોણ ? ઉત્તર:—અપ્રમાદ.

પ્રશ્ન:—ભય શુ છે ? ઉત્તર:—માયા.

પ્રશ્ન:—શરણુ કોણુ છે ? ઉત્તર:—સત્ય.

પ્રશ્ન:—દુઃખ શુ ? ઉત્તર:—લોભ.

પ્રશ્ન:—સુખ શુ ? ઉત્તર:—સંતોષ ૪.

સૌમ્ય પરિણામી એટલે શાંત સ્વભાવવાળા અને, વિનયવત માણસને બુદ્ધિ (વિદ્યા) પ્રાપ્ત થાય છે, ક્રોધી અને કુશીલિયાને અઠર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, ભગ્ન ચિત્તવાળાને એટલે અસ્થિર ચિત્તવાળા પ્રાણીને નિર્ધન પણ પ્રાપ્ત થાય છે, અને સત્યને વિષે રહેલા પુરુષને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. ૫

કૃતદન એટલે નિમકહરામ માણસને મિત્રો તથા દે છે, યતનશીલ મુનિને પાપો તથા દે છે, સુકાઈ ગએલા મરોવરને હસો તથા જાય છે, તેજ પ્રમાણે કુપિત માણસને બુદ્ધિ તથા દે છે, ૬

અરચિવાળા માણસને પરમાર્થની વાત કહેવી અશક્યરોદન સ શ છે એટલે નિરર્થક છે અર્થનો નિશ્ચય કર્યા વિના બોલવું, તે પણ વિલાપ સમજવો, વ્યાક્ષિપ્ત ચિત્તવાળાને કાંઈ પણ કહેવું, તે વિલાપતુલ્ય છે, તેમજ કુશિબ્યને ઝાઝું કહેવું, તે પણ વિલાપમાત્ર છે. ૭

દુષ્ટ રાજાઓ પ્રજાને દંડવામા તત્પર હોય છે, વિદ્યાધરી મૂન સાધવામાં તત્પર હોય છે. મૂર્ખ પુરુષો ક્રોધ કરવામાં તૈયાર હોય છે, જ્યારે ભલા-સાધુપુરુષો તત્ત્વનો વિચાર કરવામાં તત્પર રહે છે ૮

ક્ષમા, એજ ઉચ્ચ તપસ્યા કરનારની શોભા છે, સમાધિયોગ, ઉપશમની શોભા છે, જ્ઞાન અને શુભધ્યાન, એ ચારિત્રની શોભા છે, જ્યારે શિબ્યની શોભા વિનય પ્રવૃત્તિ એટલે વિનય કરવો તેજ છે. ૯

આભૂષણથી રહિત હોય, તો પણ બ્રહ્મચારી શોભે છે, દીક્ષાધારી સાધુ પરિગ્રહ રહિતપણે શોભે છે, રાજાનો મંત્રી યુદ્ધથી યુક્ત હોય, તોજ શોભે છે અને લગ્નજવાલી શીલવતી સ્ત્રી શોભે છે. ૧૦

અનવસ્થિત એટલે જેનું ચિત્ત સ્થિર ન હોય, તેવા માણસનો આત્માજ તેનો શત્રુ છે, શીલવાળા માણસનો આત્મા યશ પામે છે, અસ્થિર ચિત્તવાળાનો આત્મા દુરાત્મા જાણવો, તેમજ જિતાત્મા એટલે જેણે ધન્દ્રિયોને જીતીને મન વશ-કર્તું છે, એવો આત્મા (સંસારથી લય-જ્ઞાન્ત પ્રાણીઓને) શરણ કરવા લાયક છે. ૧૧.

ધર્મકાર્ય સમાન બીજું કોઈ મોટું કાર્ય નથી, પ્રાણિઓની હિંસાથી મોટું બીજું કોઈ અકાય નથી, સ્નેહરાગથી ઉત્કૃષ્ટ બીજે કોઈ બધ નથી, તેમજ સમકિત રૂપ બોધિ બીજ સમાન બીજે કોઈ લાલ નથી. ૧૨.

પારકી સ્ત્રી સેવવી નહિ, મૂર્ખ લોકોની સેવા કરવી નહિ, તેમજ અભિમાની અને નીચ પુરૂષોની અને આડિયા માણસોની પણ સેવા કરવી નહિ. ૧૩

ખરેખર, ધામજી પુરૂષોની સેવા કરવી જે પંડિત પુરૂષો હોય, તેઓ નિશ્ચયે પૂછવા યોગ્ય જાણવા. અને જે સાધુઓછે, તેજ સમસ્ત રીતે વાંદવા યોગ્ય છે. તેમજ મુનિઓ નિરહકારી હોય અથવા શરોરને વિષે મમત્વ નથી રાખતા, તેવા મુનિઓને પ્રતિલાલવા અર્થાત્ અશ-નાદિક વહેરાવવું. ૧૪

પુત્ર અને શિષ્ય, મુનિઓ અને દેવો, મૂર્ખ અને તિર્યચ (પશુ) તથા દરિદ્ર અને મરણ પામેલા, એ બંને સરખા જાણવા. ૧૫

સર્વ કળાઓની અંદર ધર્મની કળા એજ જીતનારી છે, સર્વ કથાઓમાં ધર્મકથાજ જય પામે છે, સર્વ પ્રકારનાં બોલોમાં ધર્મ બળજી જીતનાર છે, જ્યાં સર્વ સુખમાં ધર્મ સખધી સુખજી જીતે છે. ૧૬.

જૂગટામાં આસકત થએલા માણસના ધનનો નાશ થાય છે. માંસના લોહીથી માણસની દયાનો નાશ થાય છે, મદિરામાં આસકત થએલ માણસના યશનો નાશ થાય છે અને વેશ્યાગમનમાં આસકત પ્રાણીના કુળનો નાશ થાય છે, ૧૭.

હિંસામાં આસક્ત માણસનો દરેક ધર્મનો નાશ થાય છે, ચોરીમાં આસક્ત થવાથી શરીરનો નાશ થાય છે, તેમજ પરસ્ત્રીમાં લપટ થએલા પ્રાણીના દ્રવ્યનો અને ગુણોનો નાશ થાય છે, અને અંતે અધમ ગતિ થાય છે. ૧૮.

દરિદ્ર પુરુષથી દાન થઇ શકવું દુષ્કર છે, દુરુપાધ્યાયમાં ક્ષમા કરવી દુર્લભ છે, સુખોચિત માણસને ધચ્છાનો નિરોધ કરવો મુશ્કેલ છે, જ્યારે, યુવાવસ્થામાં ધ્વિચનિગ્રહ દુષ્કર છે, જો ચારે ઘણાજ દુષ્કર સમજવાં ૧૯.

આ સંસારને વિષે શ્રીજીનેશ્વર ગકાગજી જીવેતવ્ય (જીવેતુ' આયુષ્ય) ને અશાશ્વત કહેલું છે, તેથી કરીને સાધુજનોએ ઉપદેશેલા ધર્મને હે જીવ! તું આચરજ, કારણકે ધર્મ તેજ ત્રણ છે, અર્થાત્ અનર્થથી ખચાવનાર છે, શરણ કરવા યોગ્ય છે, અને શુભ ગતિને આપનાર છે, અતઃ ધર્મનું સેવન કરવાથી પ્રાણિએ સુખને સપાદન કરે છે. ૨૦

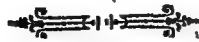
હવે આ ઉપદેશને અહિંજ સમાપ્ત કરી ચતુર્થ પ્રકરણમાં પ્રવેશ કરીશુ.

ત્રીજું પ્રકરણ સમાપ્ત.

ચોથું પ્રકરણ.

ત્રીજા પ્રકરણમાં ખાસ કરીને વૈરાગ્યનીજ પુષ્ટિ કરવામાં આવી છે. હવે મનુષ્યોને માર્ગાનુસારીના ગુણોની પ્રાપ્તિ કરવી ખડું આવશ્યક હોવાથી આ ગ્રંથમાં પ્રકરણમાં માર્ગાનુસારીના ગુણો કેટલા અને કેવા સ્પષ્ટપણાં છે, તે સ્ફુટ રીતે બતાવવામાં આવે છે. કારણ કે, માર્ગાનુસારી થયા પછીજ મનુષ્યો ધર્મને લાયક થઈ શકે છે. અત્યેવ, માર્ગાનુસારિન ૩૫ ગુણોની વ્યાખ્યા કરવી જરૂરી છે, તે દુક્રમાં યોગશાસ્ત્રાનુસાર અહિં કહેવામાં આવે છે.

માર્ગાનુસારીના ગુણો.

માર્ગાનુસારિ જીવ સરલતાથી સમ્યક્ત્વ મૂલ્ય ખારવત ધારી થઈ શકે છે. જો કે, સમ્યક્ત્વ અને ખાર વ્રત વિગેરેની વ્યાખ્યા પણ આગળ થશે. પરંતુ અહિં ક્રમ પ્રાપ્ત માર્ગાનુસારિના ૩૫ ગુણોના દશ શ્લોકોનું કુલક આપવામાં આવે છે.

ન્યાયસંપન્નાવિભવઃ શિષ્ટાચારપ્રશંસકઃ ।

કુલશીલસમૈઃ સાર્ધં કૃતોદ્વાહોન્યગોત્રજૈઃ ॥ ૧ ॥

પાપમીરુઃ પ્રસિદ્ધં ચ દેશાચાર સમાચરન્ ।

અવર્ણવાદી ન ક્વાપિ રાજાદિપુ વિશેષતઃ, ॥ ૨ ॥

અતતિવ્યક્તગુણે ચ-સ્થાને સુપ્રાતિવેશિકા ।

અનેકનિર્ગમદ્વારવિવર્જિતનિકેતન ॥ ૩ ॥

કૃતસદ્ગઃ સદાચારૈર્માતાપિત્રોશ્ચ પૂજકઃ ।

ત્યજન્નુપપ્લુતસ્થાનમપ્રવૃત્તિશ્ચ ગર્હિતે ॥ ૪ ॥

વ્યયમાયોચિતં કુર્વન્ વેપં વિત્તાનુસારતઃ ।

અષ્ટભિર્ધાગુર્નૈયુક્તઃ શૃણ્વાનો ધર્મમન્વહમ્ ॥ ૫ ॥

અર્જર્ણે ભોજનત્યાગી કાલે ભોક્તા ચ સાત્મ્યતઃ ।

અન્યોન્યાપ્રતિવન્ધેન ત્રિવર્ગમપિ સાધયેત્ ॥ ૬ ॥

યથાવદતિથૌ સાધૌ દાને ચ પ્રતિપત્તિકૃત્ ।

સદાનભિનિવિષ્ટશ્ચ પક્ષપાતી ગુણેષુ ચ ॥ ૭ ॥

અદેશકાલયોશ્ચર્યા ત્યજન જાનન્ બલાવલમ્ ।

વૃત્તસ્થજ્ઞાનવૃદ્ધાનાં પૂજકઃ પોષ્યપોષકઃ ॥ ૮ ॥

દૌર્ધર્દર્શી વિશેષજ્ઞઃ કૃતજ્ઞો લોકવલ્લભઃ ।

સલજ્જઃ સદયઃ સૌમ્યઃ પરોપકૃતિકર્મઠઃ ॥ ૯ ॥

અન્તરજ્ઞારિપટ્વર્ગપરિહારપરાયણઃ ।

વર્ણાકૃતેન્દ્રિયપ્રાપ્તો ગૃહિધર્માય કલ્પતે ॥ ૧૦ ॥

પ્રથમગુણ.

અર્થાત્—મૌથી પહેલો ગુણ ન્યાયસંપન્નવિભવ 'ન્યાયથી ઉત્પન્ન કરેલ દ્રવ્ય' છે. જે મનુષ્યની પામે ન્યાયસંપન્ન દ્રવ્ય હોય, તોજ પછીથી સમન્ત ગુણો આવી મળે છે. ન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલ વિભવને ન્યાયસંપન્નવિભવ કહેવાય છે અહિં જરૂર એવી જિજ્ઞાસા થશે કે, ન્યાય એટલે શુ ? અથવા તો ન્યાય જાણ્યા સિવાય ન્યાય કયારી શકે નહિ. માટે પ્રથમ ન્યાયનુ સ્વરૂપ જાતાવવું જોઈએ સ્વામિદ્રોહમિત્રદ્રોહવિશ્વાસિતવચ્ચ-નચૌર્ધાવિગ્રહાર્થોપાર્જનપરિહારેણાર્થોપાર્જનપ્રાપ્તમૂત સ્વસ્વવર્ણાનુરૂપ સદા-ચારો ન્યાય ' । 'સ્વામીનેા દ્રોહ, મિત્રનેા દ્રોહ, વિશ્વાસુ પુરૂષને ઠગવું અને ચોરી વિગેરે નિહિત કર્મોદ્ધારા પૈસા પેદા કરવેા, પોતપોતાના વર્ણાનુમાર જે સદાચાર, તેનુ નામ ન્યાય છે' અને જે ન્યાયથી મળેલ દ્રવ્યને ન્યાયસંપન્નદ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે ન્યાયસંપન્ન દ્રવ્ય ઉભયલોકમાં સુખકારી છે, જ્યારે અન્યાયમપન્નદ્રવ્ય ઉભયલોકમાં દુખને આપનાર છે ન્યાયથી મેળવેલ, દ્રવ્યને નિશ્ચય રીતે મનુષ્ય ભોગવી શકે છે. તેમ સગાસબધીને આપીને તેઓનેા ઉદ્ધાર કરવાથી જગત્માં કીર્તિ વધારી શકેછે. સત્પાત્રમાં આપી શકાય છે, તેમજ ગરીબ-દીન પ્રાણીઓનેા પણ

ઉદ્ધાર કરી શકાય છે, અન્યાયસપત્ત પૈસાથી ઉભય લોકમાં દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે. કેમકે જો પોતે ભોગવે તો લોકો શંકા કરે કે, આની પાસે દ્રવ્ય ન હતું, વેપાર પણ તેવો કોઈ કર્યો નહોતો, કોઈ જગ્યાએથી આવ્યું પણ નથી, છતાં, લૂગડાં, લત્તાં વિગેરે ઘણાં નવાં કરાવેલ છે. હ-મ્મેશ ભોજન પણ નવાં નવાં ખાય છે. તે ક્યાંથી ? જરૂર કોઈને ઠગીને લાભ્યો હશે, ઇત્યાદિ શંકાઓ કરવાનો લોકોને અવસર મળે છે. વળી રાજા જાણે કે આ અન્યનો વિશ્વાસઘાત કરી અગર કોઈને મારીને લાવેલ છે, તો તે દ્વારા જરૂર હોયને પાત્ર થાય છે. હવે પરલોકમાં નરકાદિ વેદના અનુભવે છે; કદાચ પ્રખલ પુણ્યનો ઉદય હોય તો, આ લોકમાં અપમાન અને રાજદંડથી ખચે પણ ખરો, પરંતુ ભવાન્તરમાં તો અવશ્ય કટુ વિ-પાક સહવાં પડે છે, વળી અન્યાયસપત્તદ્રવ્યનો નાશ પણ અન્યાયને માર્ગેજ થવા પામે છે. આ પ્રસંગે એક દૃષ્ટાન્ત યાદ આવે છે:—

“ એક રાજાને રાજગદ બનાવવાની ઇચ્છા થઈ જ્યોતિષી લોકોને બોલાવ્યા અને પૂછ્યું કે, ‘ખાતમુહૂર્ત કયે દિવસે કરવું ?’ તે દિવસ સારો જોઈને કાઢી આપો; જોથી મારી પરપરા’ આ મહેલમાં આનંદપૂર્વક વિલાસ કરે અને એકવીશ પેઢી સુધી રાજતેજ અખંડ રહે. ’ જ્યોતિષી-ઓએ ઉત્તમેત્તમ મુહૂર્ત કાઢી આપ્યું. જે દિવસે ખાતમુહૂર્ત હતું, તેને પહેલે દિવસે નગરના લોકોને ઉદ્ઘોષણદ્વારા જાહેર કર્યું. ખાત-કા-ળમાં લાખો માણસો આવી પહોંચ્યાં રાજા, મંત્રી, પુરોહિત, સેનાધિપતિ શેઠ, સાહુકાર આદિ ૧૮ વર્ણના લોકો ભેગા થયા રાજાએ પડિતોને કહ્યું કે, ‘પડિતજી ! મુહૂર્તને વાર કેટલી છે ?’ પડિતોએ કહ્યું—‘મહારાજ ! હજી ચાર ઘડીની વાર છે.’ રાજાએ કહ્યું ‘બોલો, આમાં કોઈ ખીજ વિધિ હોય તો કહો.’ પડિતોએ કહ્યું ‘મહારાજ ! એક વાત યાદ આવે છે, તે એ કે ખાતમુહૂર્તમાં પાંચ જાતનાં રત્નો જોઈશે ’ રાજા બોલ્યો, ‘ રત્નો ભંડારમાં ઘણાં છે ’

પડિતોએ કહ્યું—‘મહારાજ ! નીતિનાં હોય, તો મુહૂર્તની મહિમા કાયમ રહેશે, અન્યથા જોઈએ તેવો મુહૂર્તનો પ્રભાવ રહેશે નહિ.’ રાજા બોલ્યો—‘રાજભંડારમાં નીતિનાં રત્નો છે’ પડિતોએ કહ્યું, ‘નહિ મહારાજ ! રાજભંડારમાં માટે તત્ત્વવેત્તાઓનો અભિપ્રાય જુઓ છે. માટે કોઈ વેપારીની પાસેથી લેવા જોઈએ.’

રાજની આસપાસ હજારો મોટા મોટા શાહુકારો ખેડેલા હતા. રાજ્યે વેપારી વર્ગ તરફ દૃષ્ટિ કેન્દ્રી, પણ કોઈ વ્યાપારી ખોલ્યો નહિ, ત્યારે મંત્રી ખોલ્યો—‘ જ્યો નીતિપૂર્વક વેપાર કરતા હોય, તેઓએ અત્યારે રાજને વલ્લભ થવાનો અવસર છે. પરંતુ બધાએ પોતપોતાની વૃત્તિને જાણતા હતા કે, અમે સ્વપ્રાપ્ત પણ નીતિનાં દર્શન કરતા નથી, તો પછી સાહસ કરવું સર્વથા અનુચિત છે બધા મેની મુનિની માફક માલુમ પડ્યા, ત્યારે રાજ ખોલ્યો કે, ‘ મારા શહેરમાં શુ કોઈ નીતિ કરનાર નથી ? ’ આવાં રાજનાં વચનો સાંભળી એક પ્રામાણિક પુરુષે કહ્યું કે, ‘ મહારાજ ! પાપ જાણે આપ, અને મા જાણે ખાપ, જે ન્યાયાનુસાર હાજર રહેલ તમામ અનીતિમિત્ર માલુમ પડે છે, પરંતુ આપણા શહેરમાં શેઠ લક્ષ્મીચંદ્ર કદાપિ અનીતિ કરતા નથી, પરંતુ તેઓ અહીંનાં હાજર નથી, ઘેર છે ’ રાજનો હુકમ થવાથી એક ઘોડાગાડી તેમને ઘેર ગઈ. લક્ષ્મીચંદ્રે તે મંત્રી મળ્યો, અને કહ્યું—‘ ચાલો, મહારાજ તમને ખોલાવે છે. ’ મંત્રીએ ઘણો ખુશ થયો, અને કપડાં પહેરી તૈયાર થયો મંત્રીએ કહ્યું કે, ‘ ગાડીમાં આવો, ’ શેઠે કહ્યું કે—‘ ઘોડા માફક વાણી ખાતા નથી, તેથી હું ગાડીમાં જોડીશ નહિ હું જલદી આવું છું. ’ આમ કહી સત્રેને સાથે પગે ચાલી રાજ.પાસે આવ્યો; અને ઉચિત રીતે પ્રભાત કરીને ખેઠા.

રાજ્યે કહ્યું કે—‘ ન્યાયમંત્રી તમારી પાસે છે ? ’ શેઠે ઉત્તર આપ્યો—‘ હા, છે. ’ ત્યારે રાજ્યે કહ્યું—‘ ખાતમુદ્દર ! માટે પાંચ જાતનાં રત્નો બંધને છીએ, માટે આપો ’ શેઠ ખોલ્યા કે—‘ મહારાજ ! નીતિનો ધેસો અનીતિના કાર્યમાં અપાતો નથી. ’ રાજ, શેઠનાં આવા વચનો સાંભળતાં જ, લાલચોળ થઈ ખોલ્યો કે—‘ તમારે પૈસા આપવા પડશે. ’ શેઠ જણાવ્યું, ‘ મહારાજ ! ઘરખાર આપનાં છે, લઈ લ્યો. ’ તે સમયે પડેલો ખોલ્યા કે—‘ આમ થવાથી તો તે પૈસા પણ અનીતિના ગણાશે. ’

પ્રત્યાહિ વાતચીત થતાં રૂઢૂમ વ્યતીત થયું. રાજ્યે એકદમ કહ્યું કે—‘ આ વાતમાં પ્રમાણ શુ છે ? ’ શેઠ ખોલ્યો કે—‘ મહારાજ ! પરીક્ષા કરો. ’ રાજ્યે એકદમ મંત્રીને ખોલાવ્યો. એક શેઠની સોનાં મહોર અને એક પોતાની, એક બે સોનામહોરો નિશાની કરીને આપી; અને

કહ્યું કે, ' મારી સોનામહોર કોઈ પવિત્રપુરૂષને આપજે, અને શેઠની સોનામહોર મહા પાપીપુરૂષને આપજે, ' હવે બ્યવસ્થા શું થાય છે, તે જોઈએ.

મંત્રીએ બુદ્ધિમાન તથા વિશ્વાસુ પુરૂષોને તે જાણને કામ અલગ અલગ સોંપ્યાં જેઠની સોનામહોર લઈ એક પુરૂષ શહેર બહાર જતો હતો, તેવામાં એક મચ્છીમાર મળ્યો, અને વિચાર કર્યો કે, આના કરતાં અધિક પાપી માણસ દુનિયામાં બીજો કોણ મળશે ? આ માણસ નિરપરાધી અને પ્રાતઃકાળમાં સ્વચ્છ તળાવમાં આનંદ કરતાં માછલાંને સ્વાર્થ માટે પકડે છે, તેથી જો આને અશરફો (સોનામહોર) આપીશ, તો તેનું સૂતર લાવી જળ બનાવશે અને અધિક માછલાંને પકડશે. આમ ધારી શેઠની સોનામહોર મચ્છીમારના હાથમાં આપી, પોતે આગળ ચાલ્યો.

મચ્છીમારને પોતાના લવમાં સોનામહોર પ્રથમ જ મળી હતી. તેણે વિચાર કર્યો કે, આને કયાં રાખું ? લૂગડા તો જીર્ણ છે, યોગીની માફક કપડામાં માત્ર એક લંગોટ છે. ઘણો વિચાર કરતાં અંતે તે સોનામહોર મોઢામાં મૂકી. આગળ વધતાં નીતિસંપન્ન સોનામહોરને જરા અશ થૂંકની સાથે પેટમાં જવાથી તત્કાળ તેની વિચારેણી બદલાઈ, તે પોતાના મનમાં જ કહેવા લાગ્યો કે ' અહો ! કોઈ ધર્મોત્તમાએ ધર્મ જાણી અને સોનામહોર આપી છે, જેના રૂપિયા કમમાં કમ ૧૫ ઉપજશે; જ્યારે આ માછલાના પૈસા તો ચાર કે છ આનાજ ઉપજશે, હજી માછલા હવે છે; તો આટલું પુણ્ય દેનારને કાં ન આપું ? ' એમ વિચારી પાછો કર્યો, અને તમામ માછલાં જે તળાવમાંથી લીધાં હતાં, તેમાં ધીમે ધીમે મૂકી દેર આવ્યો. ઘરે આવતાં બજારમાંથી જીર, ખોજરો, અડદ, મગ વિગેરે આનાજ એક રૂપિયાનું લેતો આવ્યો.

છોકરાં અને સ્ત્રી વિચારમાં પડ્યાં કે, હમેશાં ચાર વાગે ઘર આવતા, ધાન્ય પણ ઘણું થોડું લાવતા, તેને ઠેકાણે આજે તો પ્રમુદિતતવદને ઘણું ધાન્ય સહિત વેલાસર કયાંથી આવ્યા ? આમ મનમાં વિચાર કરતાં છોકરાં અને સ્ત્રી તે લાવેલ અનાજને કાચું ને કાચું ખાવા મંડી ગયાં. તેની અસર પેટમાં થતાં જો બોલી કે ' આનંદ હું ધાન્ય કયાંથી લાવ્યા ? '

મચ્છીમારે કહ્યું કે-‘ એક ધર્માત્માએ મને સોનામહોર વિના માગે આપી. તેમાંથી ધાન્ય લાભ્યો, હજુ રૂ. ૧૪ પાકી છે.’ તે પોતાની સ્ત્રીને અને છોકરાઓને ખતાવ્યા. તે જોઈ તમામ બોલ્યા કે- ‘ બે મહીનાની ખરચી તો થઈ છે, માટે હવે આ નીચ રોજગાર છોડી- દો રાત્રે તળાવે જવું અને નિરખરાધી જંતુઓને પકડવાં, તે કરતાં મજૂરી કરી ગુજરાન ચલાવીશું, તે વધારે ઠીક છે. ’ આમ તમામની મરજી થવાથી, તેણે મચ્છીમારનો ‘ધંધો છોડી દીધો, અને શાહુકારના પાડોશમાં નિવાસ કરી મજૂરીથી નિર્વાહ કરવો શરૂ કર્યો.

હવે રાજની સોનામહોર પેલા બીજા ખુદ્દમે, પચાગિની સેવના કર- રના એક યોગી, કે જે ધ્યાનસ્થ હતો, તેની આગળ મૂકી, અને પોતે આડની આથમાં તેની વ્યવસ્થા જોવા બેઠો. યોગી ધ્યાન છોડી સોનામહોરની રહામે જૂએ છે, તેટલામાં મૂર્ચનાં કિરણોની સાથે મળેલી પેલી પીતલ- વર્ણવાળી અનીતિની સોનામહોર જોઈને એકદમ વિચારસાગરમાં પડ્યો-- મેંને કિસીમાં પુરુષસે યાચના તો કી હીનહીં, તો ફિર વહ સોનામહોર મેરે સામને કહાંસે ? । શિવ ! શિવ ! ચાર આને તો મિલતેમી નહીં, ઔર વહ સોનામહોર ! ! જરૂર હૈશ્વરને હો મેજી હૈ । કયોંકિ ધ્યાન દ્વારા જગત્કા સ્વરૂપ તો દેખ લિયાહૈ, લેકિન અનુભવ દ્વારા સ્ત્રીભોગકા સાક્ષાત્કાર નહીં કિયા । હસીં લિયે હૈશ્વરને કૃપા કરકે સોનામહોર મેજી હૈ ।

હત્યાદિ અનર્થોત્પાદક વિચાર યોગીને થયો, યોગી વિચારશ્રેણીને આગળ વધારી કુકર્મમાં પ્રવૃત થયો અને પોતાનો આલીશ વર્ષનો યોગ ગગાના પ્રવાહમાં પ્રવાહિત કર્યો. ધન અને સ્ત્રીના સંસર્ગમાં શું યોગ રહી શકે ? કહ્યું છે કે.—

હારંભે નરિય દયા મહિલાસંગેણ નાસઈ વંર્મ ।

સંકાપ સમ્પત્તં અત્યગહણેણ પવ્વજ્જા નાસઈ ॥ ૧ ॥

આરભમાં દયા નથી, મહિલાના સંગમાં પ્રહસ્યર્થ રહેતું નથી, શંકાથી શ્રદ્ધા નથી થાય છે અને દ્રવ્યના લોભથી દીક્ષાનો નાશ થાય છે

નીતિના પેસાથી મચ્છીમારને થયેલ લાભ અને અનીતિના પે- સાથી યોગીને થયેલું નુકસાન-ખન્ને ખાખતો રાજ પાસે જાહેર કરવામાં

આવી, રાજા મનમાં ખૂબ સમજ્યો કે, નીતિવાળો મનુષ્ય નિહર રહે છે, જ્યારે અનીતિમાન સર્વત્ર શકિતજ રહ્યા કરે છે. તેને માટે કહ્યું છે કે:—

સર્વત્ર શુચયો ધીરાઃ સ્વકર્મચલગર્વિતાઃ ।

કુકર્મનિહતાત્માનઃ પાપાઃ સર્વત્ર શક્ષિતાઃ ॥ ૧ ॥

‘પવિત્ર ધીરપુરુષો સર્વ ઠેકાણે સ્વકર્મના બળ વડે નિહર રહે છે; જ્યારે કુકર્મ વડે હણાએલા પાપી પુરુષો સર્વ ઠેકાણે શકિત મનવાળા હોય છે.’

ઉપરના દૃષ્ટાન્ત ઉપરથી આપણે જોઇ શકીએ છીએ કે—અનીતિનું દ્રવ્ય, મનુષ્યોની સદ્બુદ્ધિનો નાશ કરી અધર્મના માર્ગ તરફ લઇ જાય છે. માટે બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ નીતિથીજ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા અમત્ન કરવો જોઇએ. કહ્યું પણ છે કે—

સુધીરર્થાર્જિને યત્નં કુર્યાન્ન્યાયપરાયણઃ ।

ન્યાય એવાનપાયોડયસુપાયઃ સંપદાં યતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થાત—બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ ન્યાયપરાયણ થઇને દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં યત્ન કરવો જોઇએ. કેમકે ન્યાય, જોજી લક્ષ્મીનો વિશ્વરહિત ઉપાય છે.

દૂકામાં કહીએ તો—

વરં વિમવવન્ધ્યતાં સુજનભાવભાજાં તૂળા—

મસાધુચરિતાર્જિતા ન પુનરુર્જિતાઃ પ્રમવઃ ।

કૃશત્વમપિ શોભતે સહજમાયતૌ સુદરં—

વિપાકવિરસા ન તુ શ્વયથુસંભવા સ્થૂલતા ॥ ૧ ॥

અર્થાત—સુજનતાને લજવાવાળા મનુષ્યોને લક્ષ્મીથી રહિતપણું સાફ છે; પરંતુ ખરાબ ચરિત્રથી ઉપાર્જન કરેલી માટી સંપત્તિ કંઇજ કામની નથી. જેમ સ્વભાવિક પ્રાપ્ત થયેલું અને પરિણામે સુંદર એવું ફેશપણું શોભે છે, પરંતુ પરિણામે વિરસ અને સોઝાઓથી પ્રાપ્ત થયેલી સ્થૂલતા સારી નથી.

માટે સંપદાઓની—લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ ધરંધનરાંઓએ શુભકર્મ ઉપાર્જન કરવું જોઇએ. અને તે શુભકર્મ નીતિથી થઇ શકે છે. જ્યાં

શુભકર્મ હોય છે. ત્યાં સપદાઓ સ્વાભાવિક રીતેજ આપણી તરફ યાત્રી આવે છે. ઠણું છે કે—

નિપાનમિવ મળ્લકાઃ સર. પૂર્ણમિવાળ્લજાઃ ।

શુભકર્મણમાયાન્તિ વિવગાઃ સર્વસંપદઃ ॥ ૧ ॥

અવાડા પ્રત્યે જેમ દેડકાઓ અને જલથી સંપૂર્ણ ભરેલ સરોવર પ્રત્યે જેમ પક્ષિઓ આવે છે; તેમ શુભકર્મવાળા પુરુષ પ્રત્યે આધીન થએલ સર્વ સપદાઓ આવે છે માટે ન્યાય પૂર્વક દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રથમ શુભ દરેકે પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. બીજો શુભ.

હવે માર્ગાનુસારિનો બીજો શુભ તપામીએ શિષ્ટાચારમ્-ભક્તઃ અર્થાત્ શિષ્ટપુરુષના આચારનો પ્રશસક હોય આવો માણસ કોઈ દિવસે પણ ઉત્તમ આચારને અનુસર્ય પામે છે. મતી, જ્ઞાની અને વૃદ્ધપુરુષોની સેવાથી જેણે શિક્ષા મેળવેલ હોય, તે શિષ્ટ કહેવાય, એવા શિષ્ટોના આચારને શિષ્ટાચાર કહેવામાં આવે છે જેમ, ઠણું છે.—

લોકાપવાદમીરુત્વં દીનામ્યુદ્ધરણાદયઃ ।

કૃતજ્ઞતા સુદાક્ષિણ્યં સદાચારઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥ ૧ ॥

લોકના અપવાદથી બીતું, અનાથ પ્રાણીઓના ઉદ્ધારમા આદર કરવો, તેમજ કૃતજ્ઞતા અને દાક્ષિણ્યને સદાચાર કહેવામાં આવે છે.

અથવા સત્તાં આચાર સદાચાર સત્પુરુષોના જે આચાર, તે સદાચાર. સત્પુરુષોના આચારની પ્રશંસા કોઈ કવિએ આ પ્રમાણે કરી છે.—

વિપત્યુચ્ચૈઃ સ્થૈર્યં પદમનુવિધેયં ચ મહતાં

પ્રિયા ન્યાય્યા વૃત્તિર્મલિનમસુમક્ષેઽપસુંકરમ્ ।

અસન્તો નામ્યર્થ્યાઃ સુદૃઢપિ ન ચાચ્યસ્તનુવ્રતઃ

સતાં કેનોદ્દિષ્ટં વિપમમસિધારાત્રતમિદમ્ ॥ ૧ ॥

કષ્ટ સમયે હંચા પ્રકારની સ્થિરતા રાખવી, મહાપુરુષના પદનું અનુકરણ કરવું, ન્યાયયુક્ત વૃત્તિને પ્રિયકર સમજવી, પ્રાણના નાશ સમયે પણ અકાર્ય ન કરવું, દુર્જનોને પ્રાર્થના ન કરવી, અને શોડા

ધનવાળા મિત્રની પણ ચાચના ન કરવી, આ પ્રકારનું તલવારની ધારા જેવું કુદરત સત્પુરુષોનું વ્રત કાળે કહ્યું ? અર્થાત્ તેને સત્યવક્તા અને તત્ત્વવેત્તાઓએજ ખતાવેલ છે.

દ્વંદ્વમાં કહીએ તો ‘ શિષ્ટાચારની પ્રશંસા ’ એ ધર્મરૂપી બીજનો આધાર અને પરલોકમાં પણ ધર્મપ્રાપ્તિનું કારણ થાય છે. આવડ મોક્ષરૂપ કાર્યનું પણ કારણ બને છે. માટે આ ગુણ મનુષ્યોએ અવશ્ય ધારણ કરવો.

ત્રીજો ગુણ.

હવે માર્ગાનુસારિનો ત્રીજો ગુણ જોઈએ. ‘ કુલકલિલસમૈઃ સાર્થં કૃતો-
દ્વહોઽપ્યગોત્રજૈઃ । ’ કુલ અને શીલ સરખા હોય તથા ગોત્ર ભિન્ન હોય, તેની સાથે વિવાહ કરવો. કુલ એટલે પિતા, પિતામહાદિ પૂર્વવંશ અને શીલ તે મઘ, માંસ નિશાભોજન ઇત્યાદિના ત્યાગ રૂપ જાણવું. આ ઉપર કહેલ બંને-કુલ અને શીલ-તુલ્ય હોય, તો સ્ત્રીપુરુષને ધર્મસાધનમાં અનુકૂલતા થાય. પરંતુ જો કુલ, શીલ સરખા ન હોય, તો હંમેશાં ઝગડો થવાનો સંભવ રહે છે ઉત્તમ કુલની કન્યા, લઘુ કુલના પુરુષને દબાવે, તથા હંમેશાં ધમકી આપે, કે ‘ હુ મારે મીઠા અસ્તી જમણ ’ તેમજ જો નીચ કુલની હોય તો પતિવ્રતાદિ ધર્મમાં ખામી પાડે. તેટલા માટે સદૃશકુળની ખાસ જરૂરીઆત છે, તેમજ પૂર્વોક્ત શીલ જો ભિન્ન પ્રકારનું હોય, તો ધર્મસાધનમાં પ્રત્યક્ષ વાધો પડે. એકને મઘપાન, માસાહાર અથવા રાત્રિભોજન કરવું હોય, અને બીજને તેના ઉપર અણગમો હોય, તેથી પરસ્પર પ્રેમભાવ વધે નહિ અને તેથી સાંસારિક બંધનમાં જરૂર ખામી પડે. અને તેમ થવાથી ધર્મધ્યાનમાં, વગર કંઈ વાધો દૃષ્ટિગોચર થાય છે માટે સૂશીલની પણ ખાસ આવશ્યકતા છે. વર્તમાનકાળમાં એક ધર્મના બે સમુદાય છે, કે જેમાં ફક્ત ક્રિયા-કાંડનો જ ભેદ હોય છે, તેની અંદર કન્યાવ્યવહાર થાય છે; ત્યાં પણ ધર્મ વિરૂદ્ધતાના કારણોથી સ્ત્રી પુરુષ જન્મસુધી વૈરવિરોધવાળાં માલુમ પડે છે. તો પછી કુલ શીલ અત્યંત વિસદૃશ હોય, તેની તો વાત જ શી ? વળી બંનેના ગોત્રો ભિન્ન હોવા જોઈએ. એક પુરુષનો જ વંશ,

તેનું નામ ગોત્ર છે, તેમાં ઉત્પન્ન થએલ મનુષ્ય ગોત્રજ કહેવાય છે. તેની સાથે વિવાહિત થવાથી લોકવિરૂદ્ધતાનો મોટો હોષ લાગે છે. તથા જે મર્યાદા આલી

આવેલી હોયછે; તે ઘણીવાર પુરૂષને અનર્થ થી રોકેછે આવો વ્યવહાર જો અહીં રહે, તેજાંખેન ભાઈનો મંબધ ખચી શકે. યવનવ્યવહાર આર્યજનોમાં પ્રચલિત થવાથી અનેક આપત્તિઓ ઉભી થવાનો સંભવ રહે છે. માટે ભિન્ન જોતજાતની સાથેજ વિવાહ કરવાની શાસ્ત્રકારેએ આજ્ઞા આપેલી છે, અને તે ઉચિતજ છે. મર્યાદાયુક્ત વિવાહથી શુદ્ધ સ્ત્રીનો લાભ થાય છે. તથા તેનું કળ સુભતપુત્રાદિની ઉત્પત્તિ થવાથી ચિત્તને નિવૃત્તિ મળે છે. મોંસારિક કાર્યો જગતમાં પ્રશમનીય કહેવાય છે. તેમજ દેવ, અતિથિ જનની ભક્તિ અને કુટુંબ પરિવારનું પણ માન સચવાય છે.

પરંતુ સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવાના ચાર હેતુઓ વાચકે અવશ્ય ખ્યાલમાં રાખવા; ૧. સમસ્ત ગૃહવ્યવહાર સ્ત્રીને માથે રાખવો, ૨ ક્રોધસ્વાધીન રાખી બેઠાંએ તેથી અધિક આપણું નહિ ૩. અઘટિત સ્વતંત્રતાનો ભોગવટો કરવા દેવો નહિ, અર્થાત્ કળજે ગળવી. અને ૪ પુરૂષે અન્ય સ્ત્રીને ભગિનીભાવ અથવા માતૃભાવથી જોવી.

પુરૂષે પોતાની સ્ત્રીની રક્ષાને માટે ઉપેક્ષિત ચાર ખાખતોનું ખાસ કરીને પાલન કરવું બેઠાંએ તેવીજ રીતે સ્ત્રીએ પણ પોતાના શીલની રક્ષાને માટે નીચે લખેલી ખાખતો સૌથી વધારે ધ્યાનમાં રાખવાની છે.—

યાત્રાજાગરદૂરનીરહરણં માતુર્ગૃહેડવસ્થિતિઃ

વસ્ત્રાર્થે રજકોપસર્પણમપિ સ્યાદૂતિકામેલકઃ ।

સ્થાનભ્રંજસર્સાવિવાહગમનં મર્તૃપ્રવાસાદયો

વ્યાપારઃ સ્વલુ શીલર્જીવિત્તહરાઃ પ્રાયઃ સતીનામપિ ॥૧॥

તામ્બૂલં પ્રતિકર્મ મર્મવચનં ક્રીડા સુગન્ધસ્પૃહા

વેપાહમ્પરહાસ્યગીતકુતુકાનન્દાક્રિયા તૂલિકા ।

કૌસુધ્મં સરસાન્નપુષ્પધુત્ત્રણં રાત્રૌ વહિર્નિર્ગમઃ

શન્ધત્યાગ્યમિદં સુશીલવિધવસ્ત્રીણાં કુર્જીનાત્મનામ્ ॥૨॥

અર્થાત્—એકાકી જવું, જગરણ કરવું, દૂરથી પાણી લાવવું, માતાને ઘેર રહેવું, વસ્ત્રમાટે ધોળી પાત્રે જવું, દૂતિની સાથે સખધ રાખવો, પોતાના સ્થાનથી બહાર થવું, સખીના લગ્નમાં જવું અને પતિનું દેશાન્તરગમન, વિગેરે ક્રિયાઓ પ્રત્યેક સતીઓના શીલરૂપ સ્થાપનને પ્રાયઃ કરણ કરનારી છે.

નાશ કરનારી છે વળી તાંબૂલ, શુગર, મર્મકારી વચન, કીડાં, સુગંધની ધરુષા, ઉદ્બલ વેષ, હાસ્ય, ગીત, કૈાતુક, કામકીડા, શય્યા, કુસળી વસ્ત્ર, રસસહિત અન્ન, પુષ્પ અને કેશર તથા રાત્રીમાં ઘરથી બહાર જવું, આ દરેકનો કુલીન અને સુશીલ વિધવા સ્ત્રીઓએ નિરંતર ત્યાગ કરવો જોઈએ.

ચોથો ગુણ

માર્ગાનુસારિનો ચોથો ગુણ, વાપમીદ અર્થાત્ પ્રત્યક્ષ અને અપ્રત્યક્ષ અપાય (કષ્ટ) નાં કારણરૂપ પાપોથી ડરતા રહેવું, તે છે.

પ્રત્યક્ષ કષ્ટના કારણો - ચોરી, પરદારાગમન, જૂગડું રમવું, વિગેરે, જેનાથી વ્યવહારમાં રાજકૃત વિડંબના થાય. અને પરોક્ષ કષ્ટનાં કારણો મેઘ, માંસાદિ અપેય, અલક્ષ્ય પદાર્થ, જેથી નરકાદિ કષ્ટો સહન કરવાં પડે. આ કારણોથી-પાપોથી દરેક માણસે ડરતા રહેવું.

પાંચમો ગુણ

માર્ગાનુસારિનો પાંચમો ગુણ-ગ્રાસિક્ષ દેશાચાર. સમાચર અર્થાત્ પ્રસિદ્ધ દેશાચારનો આદર કરવો, તે છે. ઉત્તમ ક્રીતે ઘણા કાળથી આદ્યો આવતો જે ભોજન વસ્ત્રાદિનો વ્યવહાર, તેનાથી વિરૂદ્ધ આલવું નહિ. વિરૂદ્ધ આલવાથી તે દેશના નિર્વાસી લોકો સાર્થે વિરોધ થાય છે. અને વિરોધ થવાથી ચિત્તની વ્યવસ્થા ઠીક રહેતી નથી. તેના પરિણામે ધર્મથી પણ વિમુખ રહેવાય છે. માટે પ્રસિદ્ધ દેશાચારનું આચરણ અવશ્ય રાખવું.

છટો ગુણ

અવર્ણવાદી ન ક્વાપિ રાજોદિતુ વિશેષતઃ । અવર્ણુવાદ અર્થાત્ નિંદા તેને જે ખેલે તે અવર્ણુવાદી કહેવાય. એવા અવર્ણુવાદી ન થવું. અર્થાત્ કોઈની નિંદા કરવી નહિ. હલકાથી લઇને ઉત્તમ પુરૂષો સુધી કોઈની નિંદા ન કરવી. કારણ કે નિંદા કરનાર નિંદક ગણાય છે, અને તેનાથી ભારે કર્મબંધ થાય છે. જેમ કહ્યું છે -

પરપરિભવપરિવાદાદાત્મોત્કર્ષાચ વદ્ધયતે કર્મ ।

નીચૈર્ગોત્રં પ્રતિભવમનેકમવકોદિદુર્મોચમ્ ॥ ૧ ॥

ખીજનો પરિભવ અર્થાત્ નાશ જેમાં છે, એવો પરિવાદ એટલે નિંદા કરવાથી અને પોતાની શ્લાષા કરવાથી દરેક ભવમાં નીચગોત્રનો

દેનાર ક્રમ ખંધાય છે, કે જે કર્મથી પણ મહા:મુશીબતે ધૂટી શકે છે.

સમસ્ત સામાન્ય મનુષ્યો સખંધી અવસ્થાવાદ ઠીક નથી. એટલે રાજા, અમાત્ય, પુરોહિત કે કોઈના પણ અવસ્થાવાદ કષ્ટ અને નરકાદિ દુર્ગતિને આપે છે; તેમાં પણ રાજાદિનો અવસ્થાવાદ (નિંદા) તો પ્રત્યક્ષ દ્રવ્યનાશ, પ્રાણનાશ આદિ અનર્થો પેદા કરી નરકાદિક ગતિને આપનાર થાયછે માટે કોઈની કોઈ વખતે પણ નિંદા કરવી નહિ. કદાચ નિંદા કરવાની ટેવ પડે, તો બેગલ પોનાની નિંદા કરવી સાતમે શુભ.

માર્ગાનુસારિનો માતમે શુભ—અનતિવ્યક્તગુણે વસ્થાને સુમતિવેશ્મકા।
અનેકનિર્ગમદ્વારવિવર્જિતનિકેતનઃ ॥ જ્યાં આવવાનાં અનેક ખારણારહિત ઘરવાળો ગૃહસ્થ સુખી રહે છે અનેક દરવાજાના નિષેધથી પરિમિત ખારણાવાળા ઘરમાં રહેવાનો નિશ્ચય થાય છે, જેથી ચોર જાસદિનો ભય ક્રમ રહે. જો અનેક ખારણાં હોય, તો દુષ્ટજનો ઉપદ્રવ કરે. વળી ઘર ઘણું ખુલ્લામા કે ઘણું ગુપ્ત ન હોવું જોઈએ. જો વધારે ખુલ્લામા હોય, તો ચોરાદિકનો ઉપદ્રવ થાય અને અતિ-ગુપ્ત હોય, તો ઘરની જાલા મારી જાય તથા અગ્નિ પ્રમુખના ઉપદ્રવમાં ઘરને નુકસાન થાય. વળી પાડોશી મારા હોય ત્યાં રહેવું. જેથી સ્ત્રીપુત્રાદિના આચાર વિચારો મુઢગે, અને મનમાં તે સખંધી ચિંતા ન રહે. પાડોશી ખરાબ હોય, તો સંતતિના આચાર વિચારોમાં અવશ્ય નુકસાન કરે. માટે સારા પાડોશીના સંગમાં રહેવું.

આઠમે શુભ.

કૃતસંગ. સદાચારૈઃ એટલે કે ઉત્તમ આચારવાળા સત્પુરુષની સાથે સંગતિ કરવી, તે છે. નીચપુરુષોની સંગત કરવી નહિ. નીચપુરુષો—સામાન્યપણે જુગારી, ધૂર્ત, દુગચારી ભટ, ચાચક, ભાંડ, નટ અને લૌકિકમા ધોળી, માળી, કુંભાર આદિની મોખત ધર્મિક પુરુષો તે ઘાતકારી છે આજકાલ કેટલાકે વેપારી પુરુષો હલકી જાતિના મનુષ્યોને સાથે ગણે છે, જેથી તેનું પરિણામ ભયંકર આવે છે, કારણ કે ગૃહસ્થોને નીચજાતિના પુરુષોનો સંગ કરવાની મનાઇ છે, તો પછી સાધુ માટે તો કહેવું જ શું ? તેવા નીચપુરુષોનો સંગ કરનાર સાધુનું સંન્માન કરનાર ગૃહસ્થને પાપનું પોષણ કરનાર જણવે.

દુનિયામાં મનુષ્યોએ ગુણોની પ્રાપ્તિ કરવી હોય, તો ખાસ કરીને સત્સંગ કરવો. સમગ્રન પુરુષોનો સંગ મહાન લાભ કરાવે છે. આને મોટે નારદજીનું દૃષ્ટાન્ત બહુ ઉપયુક્ત થઈ પડે તેમ છે.

“ એક વખત બ્રહ્મચર્યમાં શિરોમણિ નારદજીએ કૃષ્ણજીને પૂછ્યું કે— ‘ મહારાજ સત્સંગનું ફળ શું ? ’ કૃષ્ણજીએ કહ્યું.— ‘ શું તમારે સત્સંગનું ફળ જોવું છે ? ’ નારદજીએ કહ્યું.— ‘ હા મહારાજ ! ’ કૃષ્ણજી બોલ્યા.— ‘ ઠીક, તો તમે અમુક નરકમાં જાઓ, ત્યાં તે નરકનો એક કીડો છે, તે તમને સત્સંગનું ફળ બતાવશે. ’ નારદજી પહોંચ્યા નરકમાં. ત્યાં નારદજીની દષ્ટિ પેલા કીડા ઉપર પડી, કે તુરત નરકનો કીડો મરી ગયો. નારદજીએ કૃષ્ણજી પાસે આવીને કહ્યું.— ‘ મહારાજ ! આપે સત્સંગનું ફળ તો સાચું બતાવ્યું. દેવા ગયો સત્સંગનું ફળ અને મળી જીવહિંસા. ’ કૃષ્ણજીએ કહ્યું.— ‘ ધીરજ રાખો. સત્સંગનું ફળ સાચું જ મળશે. ’ વળી જ્યારે નારદજીએ સત્સંગનું ફળ પૂછ્યું, ત્યારે કૃષ્ણજીએ કહ્યું.— ‘ જાઓ, ફલાણા બગીચામાં આંખાના વૃક્ષ ઉપર પક્ષીના માળો છે, તે માળામાં એક પક્ષીનું બચ્ચું છે, તે બચ્ચું સત્સંગનું ફળ કહેશે. ’ નારદજી ત્યાં ગયા. જેવી નારદજીની આંખો અને બચ્ચાની આંખો એકમેક થઈ કે તુરત બચ્ચું મરી ગયું. નારદજીએ મનમાં વિચાર્યું— ‘ ઠીક, આજે વળી સત્સંગનું ફળ સાચું મળ્યું. અસ્તુ, નારદજીએ કૃષ્ણજી પાસે આવીને આ હકીકત જણાવી. વળી થોડા દિવસો થયા, એટલે નારદજીએ કૃષ્ણજીને સત્સંગનું ફળ પૂછ્યું. કૃષ્ણજીએ કહ્યું.— ‘ જાઓ, ફલાણા ભરવાડને ત્યાં એક ગાય છે, તેને આજ બચ્ચું આંચું છે. તે ગાયની વાછડી તમને સત્સંગનું ફળ કહેશે. ’ નારદજી વિશ્વાસે વિશ્વાસે ત્યાં ગયા. જેવી નારદજીની આંખો, અને વાછડીની આંખો એક થઈ કે તુરત વાછડી મરી ગઈ. નારદજીનું હૃદય ગોહંત્યાના પાપથી ખડ્ડ કાંપવા લાગ્યું. તેમને કૃષ્ણજીની આવી લીલા મોટે અણગમો થયો. નારદજીએ નિશ્ચય કર્યો કે— ‘ આપણે હવે કૃષ્ણજી પાસે સત્સંગનું ફળ પૂછવું નથી. અસ્તુ. કેટલાક મહીનાઓ પછી એક વખત નારદજીને કૃષ્ણજી મળ્યાં, કૃષ્ણજીએ કહ્યું.— ‘ નારદજી ! આજકાલ સત્સંગનું ફળ કેમ પૂછતા નથી ? ’ નારદજીએ કહ્યું.— ‘ મહારાજ ! મહારે સત્સંગનું ફળ જોઈતું નથી. એવી હિસાઓથી મહારા આત્માને ભારે કરવો, એ મને પસંદ નથી. ’ કૃષ્ણજીએ લગાર નિશ્વાસ આપવા પૂર્વક કહ્યું.— ‘ નારદજી ! હવે એક વખત માફ કરો. ફલાણા રાજાને ત્યાં આજેનું પુત્રનો

નન્મ ધયો છે. તે પુત્રની પાસે જાયો. તે તમને સાતસંગનું કૃણ બતાવશે. નારદજીએ ચોખ્ખું સંમગ્નાભ્યું કે—‘ મહારાજ ! માફ કરો. આજ સુધી જે જે જીવોની પ્રિયા થઈ, તેમાં તો મને કોઈ પૂછવાવાળું નહોતું, પરંતુ જે રાજાનો કુંવર પણ પેલા જીવોની માફક પરલોકવાસી થાય, તે રાજા મારું કાટપુત્ર કાઢી નાખેને. ત્યાં જઈને તો મારે સાતસંગનું કૃણ પૂછવું નથી.’ કૃષ્ણ ભગવાને તેમને ધીરતા આપવા પૂર્વક કહ્યું—‘ નારદજી ! હવે ક્ષમા વિનિતા ન કરો. તમે નિરાકૃષ્ટ જાઓ આ વખતે તમને જરૂર સાતસંગનું કૃણ જણાશે.’ નારદજી ભગવાનનું નામ કાઢી ડરતા ડરતા રાજા પાસે ગયા. રાજા પાસે જઈ જણાવ્યું કે—‘ મહે માગળ થુ છે કે—આજે આપને ત્યાં પુત્રનો જન્મ ધયો છે, તે વાત શું માચી છે ?’ રાજાએ કહ્યું—‘ હા’ નારદજીએ કહ્યું—‘ ત્યાં આપ તે પુત્રગતને અહિં—આપની પાસે મંગાવો, તો હું મારી-રહેમને જીવાની ઉત્કંઠા પૂરી કર.’ રાજાએ કહ્યું—‘ મહારાજ નારદજી ! આજના જન્મેલા બાળકને અહિં સુધી કેમ લાવી શકાય ? આપ બ્રહ્મચારી છો, આપ ઋષિ છો, આપને માટે અનંતરૂપા જવાની તદ્દન છૂટ છે, આપ ખુશીથી ત્યાં પધારો. અને બાળકને દર્શન દો.’ નારદજી અતેડરમાં ગયા. દાસી બાળકને તેડીને નારદજીની પાસે લાવી. બાળકે જેવા નારદજીને જોયા, કે તુરત બાળક બોલે છે.—‘ નારદજી ! શું હજી સુધી આપ સત્સંગ કૃણ ન જોઈ શક્યા ?’ નારદજી તેજ દિવસના જન્મેલા બાળકનું આ વચન અને પોતાના હૃદયની વાત મક્કટ થતી જોઈ અદ્વિત થઈ ગયા. બાલકે આગળ બોલતાં જણાવ્યું—‘ મહારાજ ! નરકનો કીડો તે હું પોતેજ, આપનાં દર્શનથી-સત્સંગથી પક્ષી થયો. ત્યાં આપનો સત્સંગ થયો, તો ત્યાંથી મરી ગયુંમાં ગાયનું બચ્ચું થયો. ત્યાં પણ આપના જેવા બ્રહ્મચારી મનપુરુષનો મમાગમ થતાંજ ત્યાંથી મરી અહિં રાજાનો પુત્ર થયો છું. સત્સંગનું કૃણ આથી વધારે શું તમને જોઈએ ?’ નારદજી બહુ ખુશી થયા. અને પ્રસન્નતાને સ્વસ્થાને આવ્યા. ”

કહેવાની મતલબ કે સતપુરુષોનો સમાગમ મનુષ્યોને ઘણાજ લાભદાયક થાય છે, માટે આ ગુણ અત્યંત ગમ્યો જોઈએ નવમો ગુણ.

હવે નન્મે ગુણ—મતાપિત્રોજ પૂજક. અર્થાત્ મતપેતાને નિર્સંધ્ય એટલે પ્રાતઃકાળ, મધ્યાહ્ન સમય અને સાંજના સમયે નમ-

સ્કાર કરવો, તે છે. વળી તેઓને પરલોકને વિષે હિતકારી ક્રિયામાં જોડવા. ઉત્તમ ક્ષણ જોજનાદિ વસ્તુઓ દેવની માફક માતાપિતાની પાસે ધારણ કરવી. તેઓની રૂચિ જોય તે હે, ખાઈની પોતે ખાવી; તેમ સમસ્ત કાર્યમાં તેઓની રૂચિ અનુસાર વર્તવું. માતાપિતાનો મોટો ઉપકાર છે, તેમાં વળી માતા અતિપૂજ્ય હોવાથી તેનો પૂર્વનિપાત કરેલ છે, જેમ કહ્યું પણ છે કે:—

उपाध्यायान्द्रक्षाचार्य आचार्याणां शतं पिता ।

सहस्रं तु पितृन्माता गौरवेनातिरिच्यते ॥ ૧ ॥

દશ ઉપાધ્યાયની અપેક્ષાએ એક આચાર્ય, સો આચાર્યની અપેક્ષાએ એક પિતા અને હજાર પિતાની અપેક્ષાએ એક માતા પૂજ્ય છે. જેમ ઉત્તરોત્તર પૂજ્યભાવમાં વધારે છે. આ પ્રમાણે માતાપિતાનો પૂજક હોય, તેજ ધર્મને લાયક થઈ શકે છે.

દશમે ગુણ.

માર્ગાનુસારિનો દશમે ગુણ સ્વજન્મુપપ્લુતસ્થાનં અર્થાત્ ઉપદ્રવવાળા સ્થાનનો ત્યાગ કરવો. તે છે. ઉપદ્રવ તે સ્વચક્ર—પરચક્રાદિ તથા દુર્લેક્ષ, પ્લેગ, માગી વિગેરે માત પ્રકાગ્ની ‘ ઇતિ ’ તેમજ જનવિરોધ ઇત્યાદિ ઉપદ્રવ રહિત સ્થાનમાં રહેવું ઉપદ્રવયુક્ત સ્થાનમાં રહેવાથી અઠાળ મૃત્યુ થાયછે. જેથી ધર્મ અને અર્થના નાશથી અઠદયાણના ભાગો થવાયછે. તેમ ચિત્તની મલીનતા થવાથી, ધર્મસાધનમાં વાધો પડે છે માટે ઉપદ્રવવાળાં સ્થાનને તો અવગ્રહ છોડવા.

અગિયારમે ગુણ

ભગવદ્વૃત્તિશ્ચ ગર્હિતે અર્થાત્ નિદનીય કર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરવી નહિ. દેશ, જાતિ અને કુળની અપેક્ષાએ નિદનીય કર્મ ત્રણ પ્રકારનું છે જેમ સૌધીર દેશમાં કૃષિકર્મ, લાટમાં મઘનું ખનાવવું. વળી જાતિની અપેક્ષાએ બ્રાહ્મણને સુરાપાન, અને તિલ્લ-લવણાદિનો વેપાર; તેમજ કુળની અપેક્ષાએ ચાલુદ-વંશી રાજાઓને મઘપાનાદિ ગૃહિતછે. ઇત્યાદિ ગૃહિત કાર્ય કરનાર પુરૂષનું ધર્મકાર્ય હોંસીપાત ધાર્ય છે.

બારમે ગુણ

બારમે ગુણ—વ્યયમયોચિત્તં કુર્વન્ અર્થાત્ ખર્ચ, સ્થાવદાનીને અનુસાર કરવો, અધિક અથવા ન્યૂન ખર્ચ કરવાથી વ્યવહારમાં તે પ્રદપ

મામાબિહ ગણતો નથી. અધિક કહે, તો ફૂલપુષ્પની પદ્મિમાં ગણાય છે. અને નાગ કહે, તો મુખમળની પદ્મિમાં ગણાય છે, માટે સમયોચિત યોગ્ય રીતે વ્યય, કુટુંબના પોષણમાં, પોતાના ઉપયોગમાં, દેવતાદિ નિમિત્તે અને અનિયમી બાળ નિમિત્તે કર્ત્ત્વ મનુષ્યોએ પોતાની આવદાનીના ચાર વિભાગ કરવા, જેથી ઉભય લોકમાં મુખમપતિ પ્રાપ્ત થાય. જમકે—

વાદમાયાન્નિર્ધિ કુર્યાત્પાટ વૈત્તાય ષટ્ટયેત્ ।

મર્મોપભોગયોઃ વાદ વાદં મર્તવ્યપોષણે ॥ ૧ ॥

આવદાનીના ચોથો ભાગ ભંડારમાં ગળવો, ચોથો ભાગ વેપારમાં ગળવો, ચોથો ભાગ ધર્મ અને ઉપભોગમાં વાપરવો અને ચોથો ભાગ પોષણ કરવા લાયક સ્ત્રીપુત્રપત્ન પોષણ કરવામાં ખર્ચવો.

અથવા—

આવાદર્થે નિયુજ્ઞીત ધર્મે સમાધિક તતઃ ।

શેષેણ શેષં કુર્ધોત ચત્તતસ્તુચ્છર્મોદિકમ્ ॥ ૧ ॥

આવદાનીથી અર્ધો ભાગ ધર્મમાં જોડવો, અથવા અર્ધ ભાગથી પણ અધિક ધર્મકાર્યમાં લગાવવો અને બાકીની રકમથી શેષ સામાજિક તુરંત કાર્યો યુક્તિપૂર્વક કરવા

આવદાનીના પ્રમાણમાં ધર્મ ન કરે અને કેવળ સચચરીલ્લંથાય, તો તે કૃતદન છે, અર્ધાં કહેલ ઉપદ્રવનો નાગ કરનાર છે ધર્મના પ્રતાપે મુખી, ધની, માની બનેલ છે તે ધર્મની આગધના ન કરે, તો પછી કૃતદન નહિ તે બીજું શું વળી એક દિવસ યુક્તિયુક્ત દંડપના વડે ધના-દંથીને ધર્મ કરવાનું મૃત્યવતા ઠહે છે—

લક્ષ્મીનાય લાઙ્ગાદાઞ્ચત્વારો ધર્મામિરાજતસ્કરાઃ ।

જ્યેષ્ઠપુત્રાપમાનેત કુલ્યન્તિ વાન્ધવામયઃ ॥ ૧ ॥

લક્ષ્મીના ચાર લાગીદાર પુત્રો છે ધર્મ, અગ્નિ, રાજ અને ચાર કાથી મોટા અને માનનીય પુત્ર ધર્મ છે. તેના અપમાનથી ત્રણ લાઙ્ગા કાપ પામે છે, અર્થાત્ ધર્મ નહિ કરનાર પુત્રની લક્ષ્મી અગ્નિ વડે નાશ થાય છે, ગળા લૂટી જાય છે. અગર તસ્કરો ચોરી જાય છે, માટે શાસ્ત્રક્રોએ ધર્મમાં ચોથો ભાગ અથવા અર્ધ ભાગ,

અથવા તો જોટલું ખરચાય તેટલું પણ ખરચવા માટે સંભાધિક પદ આપેલ છે. કોણ બુદ્ધિમાન પુરુષ ચંચલ દ્રવ્યથી નિશ્ચલ ધર્મરત્નને ન મેળવે ? વાસ્તવમાં શરે પુરુષો લાભાર્થી છે; પરંતુ કૃપણતાનો દોષને લીધે શાસ્ત્ર પ્રમાણે વ્યવહાર કરી શકતા નથી, તે ધર્મ-લાયક ન ગણાય. માટે આવવાની પ્રમાણે વ્યય કરવો.

તેરમો ગુણ

તેરમો ગુણ જેવું ચિંતાનુસારત એ છે એટલે, પોશાક દ્રવ્યને અનુસરીને રાખવો, જેથી લોકમાં પ્રામાણિકતા કહેવાય, અન્યથા લોકમાં માહસી, હડાહિ યા હગારો ગણાય છે અર્થાત્ લોકો કહે કે ' પાત્રે દ્રવ્ય નથી, છતાં આ નવલસા નાનજી બનેલ છે, શું કોઈને કમીને દ્રવ્ય લાવેલ હશે ? અથવા તો કમવા માટે દેશાવર જવા આહતો હશે.' ઇત્યાદિ, હવે દ્રવ્ય છતાં જો ખરાબ વેષ રાખે, તો કૃપણતા ગણાય. માટે દ્રવ્યાનુસાર ઉચિત પોશાક રાખવો, જેથી લોકમાન્ય થઈ શકાય; કેમકે લોકમાન્યતા પણ ધર્મકાર્યમાં સાધનભૂત છે.

ચૌદમો ગુણ.

માર્ગાનુસારિનો ચૌદમો ગુણ છે શબ્દમિધિગુણૈર્વુક્તઃ બુદ્ધિના આઠ ગુણે કરી સહિત રહેવું જોઈએ. ધર્મશ્રવણની અંદર બુદ્ધિના આઠ ગુણોની ખાત્ર જરૂરીયાત છે, અન્યથા ધર્મશ્રવણ માત્રથી ગેર સમજ ઉત્પન્ન થાય છે.

જેમ, એક મહારાજ ગમચરિત્ર વાંચતા હતા, તેમાં ' સીતાનું હરણ થયું ' એવી વાત આવી, આથી કોઈક ભદ્રિક જીવે વિચાર્યું જો સીતાજી હરણ થઈ ગયા.

કથા તો પૂરી થઈ, પરંતુ તેની શંકાનું સંભાધાન સાંભળવામાં આવ્યું નહિ તેથી તે, કથા કરનાર મહારાજ પાસે ગયો, અને હાથ બેડી પૂછ્યું કે- ' મહારાજ ! તમામ વાતનો ખુલાસો થયો, પણ એક વાત ખાત્રી રહી, ' કથા વાચનાર તો વિચારમાં પડ્યા કે, શું કોઈ ભ્રૂલોક રહી. ગયો ? અથવા ' પાનું ફારફર થઈ ગયું ? અથવા થયું શું ? ' કે જેથી આ શ્રોતા કહે છે કે એક વાત રહી ગઈ ? મહારાજે પૂછ્યું- ' ભાઈ ! શું ખાત્રી રહ્યું છે ? તે કહો. '

તે ભદ્રિક બોલ્યો- ' મહારાજ ! સીતાનું હરણ થયું, એમ પ્રથમ સાંભળ્યું હતું, તો હવે હરણ મદીને સીતાજી પાછાં મળ્યાં થયાં કે નહિ ? '

મહારાજ તો તે ભદ્રિકનું આવું કથન સાંભળીને હસી પડ્યા. અને ભદ્રિકને સમજાવ્યો કે—‘સીતાનું હરણ થયું, તેના અર્થ એમ છે કે સીતાજીને રાવણ લઇ ગયો, પરંતુ જેમ તું ધારે છે તેમ, હરણ એટલે એક જાતનું જ ગલી જનાવર સીતાજી થયા નથી.’ હવે ભદ્રિક જીવ સમજ્યો. જે તે ફરી પછવા ન આવ્યો હોત, તો બીજા જીવો સાથે તે મળી પડતો હતો. માટે ધર્મશ્રવણમાં બુદ્ધિના ગુણોની ખાસ જરૂરીયાત છે. બુદ્ધિના આઠ ગુણો આ પ્રમાણે છે —

શુશ્રૂષા શ્રવણં ચૈવ પ્રહર્ષણં ધારણં તથા ।

ઊહાપોહોઽર્થવિજ્ઞાનં તત્ત્વજ્ઞાનં ચ ધીગુણાઃ ॥ ૧ ॥

(૧) અર્થાત્ સાંભળવાની ઇચ્છા, તે શુશ્રૂષા, (૨) સાંભળવું તે, શ્રવણ, (૩) સાંભળેલ શાસ્ત્રના અર્થને સ્વીકારવો તે, પ્રહર્ષણ (૪) પ્રહર્ષણ કરેલને ભૂલવું નહિ તે, ધારણ. (૫) જાણેલ અર્થને અવલખી તેના જેવા અન્ય વિષયમાં વ્યાપ્તિવડે તર્ક કરવો તે; જીહ્વા. (૬) અનુભવ અને યુક્તિ વડે વિશદ્ધ એવા હિસાબિ અનર્થજનક કાર્યોથી નિવર્તવું તે, અપોહ; અથવા જીહ્વા તે સામાન્યજ્ઞાન અને અપોહ તે વિશેષજ્ઞાન. (૭) તર્ક-વિતર્ક જોગથી મોહ, સન્દેહ અને વિપર્યાય ગહિત વસ્તુધર્મનું જે જ્ઞાન, તે અર્થજ્ઞાન. અને (૮) અમુક વસ્તુ આજ પ્રકારે છે, જગ પણ ફેરફાર નથી. તેવો જે નિશ્ચય તે તત્ત્વજ્ઞાન

પદ્ધતિ શુભ.

પૂર્વોક્ત આઠ ગુણો વડે જેની બુદ્ધિ પ્રોત્સાહને પ્રાપ્ત થએલ હોય, તે પુરૂષ કદાપિ અકલ્યાણનો ભાગી થાય નહિ માટે હવેમાં બુદ્ધિના ગુણો પૂર્વક જ્ઞાનનો ધર્મમન્ત્રહમ્ કહેલ છે. અર્થાત્, ધર્મે સાંભળનાર ધર્મને લાયક બતાવેલ છે અહીંઆં ધર્મશ્રવણ વિશેષ ગુણ આપનાર જાણવું. બુદ્ધિના આઠ ગુણોમાં જે શ્રવણ ગુણ છે, તે શ્રવણમાત્ર અર્થવાળું છે, માટે એકતાનો સંચય કરવા જેવું નથી. ધર્મ સાંભળનારને પ્રત્યક્ષ ગુણોનીચે આપેલ શ્લોકથી સ્પષ્ટ થશે —

જ્ઞાન્તમપોક્ષતિ સ્વદં તસં નિર્માતિ બુદ્ધ્યતે મૂઢમ્ ।

સ્થિરતામેતિ ક્યાકુલમુપયુક્તમુખાવિતં ચેતઃ ॥ ૩ ॥

યથાવસ્થિત સુભાષિતવાણું જે મન, તે ખેદને દૂર કરે છે, દુઃખ દાવા-
નળથી તપેલ પુરુષને શાંત કરે છે, મૂઠને ખોધ કરે છે, વ્યાકુલ પુરુષને
સ્થિરતા પ્રમાટે છે, અર્થાત્ સુંદર વચનવર્ગણાનું શ્રવણ, સર્વ શુભ વસ્તુને
આપનાર છે. સુંદર ઉક્તિ જે પ્રાપ્ત થાય, તો ઈતર અલંકારાદિની અપેક્ષા
રાખવાની જરૂરીઆત નથી. જમ કોઈ એક કવિએ કહ્યું છે કે:—

किं हारैः किमु कङ्कणैः किमसमैः कर्णावतंसैरलं

केयूरैर्मणिकुण्डलैरलमलं साडम्बरैरम्बरैः ।

પુંસામેકમસ્ત્રાણિડતં. પુનરિદં મન્યામહે મણ્ડન

यन्निष्पीडितपार्वणामृतकरस्यन्दोपमाः सूक्तयः ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—હારો વડે શું ? કંકણો વડે શું ? અમૂલ્ય કુંડલવર્ણોનું શું
પ્રયોજન છે ? ખાણખંધ વડે સર્પ, મણિમય કુંડલોનું શું
કામ છે ? અતિ સ્વચ્છ વસ્ત્રોથી પણ શું ? કવિઓ કહે છે કે, પૂનર્મેના
અંદ્રથી ગરતા અમૃતની ઉપમાવાળી યથાર્થ વચનવર્ગણા, એજ સુર-
ષોને અખંડિત આભૂષણ છે, એમ અમે માનીએ છીએ. આ ખધા લાંબો
ધર્મશ્રવણથી થાય છે.

સોળમેા ગુણ.

સોળમેા ગુણ ‘મજીર્ણે મોજનત્યાગી’ અશુભોમાં ભોજન નહિ
કરનાર શરીરે સુખી રહે છે. અને સુખી પુરુષ ધર્મસાધન કરી શકે છે,
‘તેજ કારણથી વ્યવહારનયને આશ્રય લઈ કેટલાક કહે છે કે શરીરમાય
‘સલ્લ ધર્મસાધનમ્ । વસ્તુસ્થિતિ અનુસાર તો આ પ્રમાણે કહેવું ઉચિત
છે કે, શરીરમાય સલ્લ પાપસાધનમ્ । અર્થાત્ શરીર પ્રથમ પાપનું કારણ
છે; જેને શરીર નથી, તેને પાપનેા ખંધ નથી. જૂઓ, સિદ્ધના છવો અ-
શરીરી હોવાથી પાપનો ખંધ નથી. શરીર પાપનું કારણ છે, પાપ શરીરનું
કારણ છે. જ્યાં શરીર નથી, ત્યાં પાપ નથી; અને જ્યાં પાપ નથી, ત્યાં
શરીર નથી. આમ અન્વયવ્યતિરેક વ્યાપ્તિ છે, છતાં વ્યવહારદ્રષ્ટિને લઈ
શરીરને પ્રથમ ધર્મનું સાધન માનેલ છે; માટે, અશુભોમાં ભોજનનેા
ત્યાગ ખતાવેલ છે, વૈવકશાસ્ત્રમાં લખેલ છે કે.—મજીર્ણપ્રમવા રોગા સમસ્ત
રોગો અશુભોર્ધા થાય છે; અહીં કોઈ કહેશે કે, કેટલેક કેસોમાં ધાતુક્ષય-

મહા રોગા. ધાતુના ક્ષયથી રોગો ઉદ્ભવે છે, એમ કહે છે, તો કયુ. વાક્ય માનવુ ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમા સમજવુ કે, ધાતુક્ષય પણ અણુથી થાય છે. જે અનાદિ ઓગકની મૂર્તિ પરિપાકદશા ખરાબર હોય, તો કદાપિ ધાતુક્ષય થાય નહિ ગમે તેવા પાન્થમ કહે, તેમા જરા પણ ગરીરની નિર્બળતાનો ડર ગમવાનો નથી અણુ થવા છતાં, લાલચથી જે ભોજન કહે છે, તે સ્વશરીરને નષ્ટ કરે છે અણુ જાણવા માટે નીચે લખેલ શ્લોક અર્થમહિત કહે ગમવો —

મલવાતયોર્ધિગન્ધો વિદ્ભેદો ગાત્રગૌરવમરુચ્યમ્ ।

અવિશુદ્ધશ્ચોદારઃ ષડ્ઝીર્ણજ્યક્ષલિજ્ઞાનિ ॥ ૧ ॥

મળમા અને વાયુમા દુર્ગંધ જણાય (૨), ઝાડો હમેશ કરતા કાગ-કેર થાય (૩), શરીરમા આળસ, પેટ ફૂલે ઇત્યાદિ (૪), ભોજન પર હમેશ કરતા રુચિ કમ જણાય (૫) અને સ્પષ્ટકાર ખગળ આવે (૬) અણુ નાં એ પ્રમાણે છ સ્પષ્ટ ચિહ્નો જણવા. પૂર્વોક્ત છમાથી ગમે તે એક જણાય કે તુરં ભોજન છોડવુ, જ્યાં જઠરાગ્નિ વિકારને ભસ્મીમૂત કરશે. ધર્મ ગ્રાસ્ત્ર પણ એક ઉપવાસીએ ઉપવાસ કરવાનુ મૂચવે છે જે તેમ નિયમસર થાય, તો પ્રાય પ્રકૃતિ વિકૃતિના કારણથી રોગ થવા પામે નહિ. કર્મજન્ય રોગ માટે તો કોઇનો ઉપાય નથી વર્તમાન સમયમા કેટલાક લોકો ઉપવાસને ટેકાણે રેચ લેવા, એવા મન ઉપર છે, પરંતુ આપણે ગાત્ર ગીતે વિચારીશુ, તો રેચ ઉભય લોકમા નુકશાન કરનાર માલુમ પડશે. જ્ય કે ઉપવાસ ઉભય લોકમા હિનકર માલુમ પડશે રેચ લેવાથી આત્મ પ્રકૃતિમા કાગકેર થાય છે કોઇવાર વાયુ પ્રકોપને પામે, તો રેચ વાત્ર નુકશાન કરે છે તથા પેટમા રહેલ કૃમિનો નાશ કરે છે ઇત્યાદિ કાણુથી રેચ ઉભય લોકમા અસાધ્યકર છે ઉપવાસ પદ્ધતિવસમા ખાધેલ અન્નનો પરિપાક કરાવે છે, મન નિર્મળ કરે છે, ઇન્દ્રિયભજનાદિ કૃત્યમા જોડે છે, અત્ર પર રુચિ વધાવે છે, જ્યાં કોઇ પણ રોગ ગવાનો મલવ ગડેતો નથી, માટે પદ્ધતિવસે એક ઉપવાસ અવગ્ય કરવા લાયક છે અણુમા ભોજન ત્યાગ કરવું, જ્યાં ગરીર કીક રહે. અણુ ન હો. તે બોડું ખાવું નિયમસર ખાવાથી ખાધેલ ભોજન રગવીર્યમપન થાય છે યો મિત મુકલે મ મહુ મુકલે । જે

થોડું ખાય છે. તે ઘણું ખાય છે માટે ખાવાની સાલથ ન રાખતાં અઘણું સમયે ભોજનનો ત્યાગ જ કરેલા.

સત્તરમે! ગુણ.

સત્તરમે ગુણ.— કહે મૌક્તિકા ચ સાત્ત્વ્યત્વ અર્થાત્ કાળે એટલે ભોજન સમયે ખાવું, તે પણ પ્રકૃતિને અનુકૂળ જ. કેમકે વિષ થોડું હોય છે, તો પ્રણુ તે પ્રાણુનો નાશ કરેછે; માટે સાત્ત્વ્ય પદાર્થો ખાવાં ઠીક છે કે—

પાનાહારાદયો યસ્યાવિરુદ્ધાઃ પ્રકૃતેરપિ ।

સુસ્થિત્વાયાઽવકલ્પન્તે તત્સાત્મ્યમિતિ ગીયતે ॥ ૧ ॥

જેની પ્રકૃતિને અનુકૂળ પાન આહારાદિક સુખ માટે થાય છે, તે માત્ર કહેવાય છે. બલવાન પુરૂષને સર્વ પશ્ય છે, તથાપિ યોગ્ય ગીતે, યોગ્ય સમયે, યોગ્ય પદાર્થનું સેવન થાય તો, શરીરની સ્વ સ્ત્રતા સચવાય અને તેથીજ ધર્મસાધનમાં પણ વધો આવે નહિ. સસારમાં દરેક કાર્યો વિધિપૂર્વક કરવાના છે જેમ ખીજ કાર્યો નિયમસર વિધિપૂર્વક કરવાને કહેલ છે, તેમ ભોજનને માટે ગૃહસ્થોએ ભોજનની વિધિ સમજી રાખી, તે પ્રમાણે ભોજન કરવું જોઈએ. ભોજનને માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે—

પિતુર્માતુઃ શિશૂનાં ચ ગર્ભિણીવૃદ્ધરોગિણામ્ ।

પ્રથમં ભોજનં દત્ત્વા સ્વયં ભોક્તવ્યમુત્તમૈઃ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—પિતા, માતા, બાળકો, ગર્ભિણી, વૃદ્ધ અને રોગી, એ બધાઓને પહેલાં જમાડીને ઉત્તમ પુરૂષોએ પોતે ભોજન કરવું જોઈએ. એટલું જ નહિ, પગુ—

ચતુષ્પદાનાં સર્વેષાં ધૃતાનાં ચ તથા નૃણામ્ ।

ચિન્તા વિધાય ધર્મજઃ સ્વયં સુજીત નાન્યથા ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—ધર્મજ મનુષ્ય પોતાના રોગેલા પશુઓ અને પોતાના મનુષ્યાની (નોકરો ત્રિગેરની) ચિન્તા કરીને ભોજન કરે. અન્યથા નહિ. આ પ્રમાણેના નિયમ પૂર્વક ઉચિતક્રમમા ભોજન કરવું, એ સત્તરમે ગુણ છે.

અદાર્થો ગુણ.

હવે અદાર્થો ગુણના છે ખમ્બોન્વાપ્રતિજ્ઞાએન ત્રિવર્ગમપિ સાચનુ
ધર્મ, અર્થ અને કામ રૂપ છે ત્રિવર્ગ, તેની સાધના, વિશેષ રહિત-
પણે દુનાર: પુરૂષ ધર્મેનાધનને સાચક છે કશું છે કે—

યસ્ય ત્રિવર્ગશૂન્યાનિ દિનાન્યાયાન્તિ ચાન્તિ ચ ।

સ જોહ્યારમન્ત્રં શ્રમન્નપિ ન જીવતિ ॥ ૧ ॥

જેના દિવસો, ધર્મ, અર્થ અને કામથી રહિત પણે આવે છે
અને જાય છે, તે પુરૂષ હુદાન્ની ધમણની નાકક ચાલતો હાલતો
હોવા છતાં નૃતપ્રાય અર્થાત તેને ઇવન્મૃત જાણેવા; અથવા બીજા શ-
બ્દોમાં કહીએ, તો તે પશુવદ્ય છે, જેમ:—

ત્રિવર્ગસત્તાચનમન્તરેણ પગોરિવોયુર્વિફલં નરસ્ય ।

તત્રાપિ ધર્મ પ્રવરં વદન્તિ ન તં વિના યદ્ ભવતોડ્યં જામૌ ॥ ૧ ॥

ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરૂષાર્થોના માધન ત્રિવાચખનુ-
પનું આયુષ્ય પશુની માકક નિષ્કળ જાણવું. ધર્મ, અર્થ અને કામ-
ની અદર પણ ધર્મ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, કારણ કે ધર્મ વિના અર્થ
અને કામ મળતાં નથી. ધર્મ સુખનું. અર્થનું અને કામનું કારણ
છે. યાવન સુકિતનું કારણ પણ ધર્મ છે જેનાથી સમસ્ત ચીજોની
પ્રાપ્તિ થાય છે. તે ધર્મ-પુણ્યલક્ષણ અથવા સંજ્ઞાનરૂપ છે - પુણ્ય-
લક્ષણ ધર્મ, સંજ્ઞાનલક્ષણ ધર્મનું કારણ છે કાર્યને પેદા કરી કારણ ભરે
દર રહે. ધર્મ, સાત કુલોને પવિત્ર કરે છે, જેમકે—

ધર્મઃ શ્રુતોડપિ દૃષ્ટો-વા કૃતો વા કારિતોડપિ-વા ।

અનુમોદિતોડપિ રાજેન્દ્ર ! પુનાત્યામત્તમં કુલમ્ ॥ ૧ ॥

હે રાજેન્દ્ર ! સામળેલ, દેખેલ, કહેલ, કરાવેલ - અથવા અનુમોદિત
જેવો પણ ધર્મ, સાત કુલોને પવિત્ર કરે છે.

અહીં કોમળે સંકા થવાનો સમય છે કે 'વારંવાર તણ વર્ગનું' નામ
આવે છે. માલ, સુકિત આ નિર્બાણનું, તો નામ પણ આવડું નથી, તો શુ-

તમે મોક્ષને નથી માનતા ? ' આ શંકાના સમાધાનમાં સમજવું કે, નિર્વાણ, મુક્તિ કે મોક્ષાદિ નામોથી જાણખાના ચતુર્થ પુરૂષાર્થના સાધક મુનિ-વરો છે; જ્યારે અહીં પ્રસ્તુતમાં તો શૃલ્કસ્થોને ધર્મસાધક થવા સંબંધી આધિકાર છે, નથી મોક્ષનું નામ દ્રષ્ટિગોચર થતું નથી. જૈનસિદ્ધાંતમાં જોટલી ક્રિયા છે, તે મોક્ષસાધક છે. સ્વર્ગાદિક તો અવાન્તર કળો ખતાવેલ છે. જૈન કોઈ એક પુરૂષ અમુક શહેરનો ઉદ્દેશ કરીને ચાલેલ હોય, પરંતુ ત્યાં નહિ પહોંચી શકવાથી માર્ગમાં આવેલ ગામમાં વાસ કરે છે, તેવી રીતે મોક્ષસાધકો પણ માર્ગભૂત સ્વર્ગાદિક ગતિમાં જાય છે. જૈના મિદ્ધાન્તમાં મોક્ષસાધક અનુષ્ઠાન નથી, તેને જગ નાસ્તિક સમજવા જોઈએ. મોક્ષનું કારણ સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્વર્ણન અને સમ્યગ્ચારિત્ર છે તે પ્રાપ્ત કરવાને માટે પ્રથમ યોગ્યતા મેળવવી પડે છે તે યોગ્યતાના કારણભૂત, ધર્મ, અર્થ અને કામ રૂપ ત્રણે પુરૂષાર્થોને અધિગ્રાહ રીતે સાધન કરેવારૂપ, અઢારમો ગુણ છે, તેની અદર 'મોક્ષ' એવો શબ્દ આવવાની જરૂરી-આત ન હોવાથી આવ્યો નથી.

હવે, પરસ્પર વિરોધ ખતાવી, અવિરોધ રીતે પૂર્વોક્ત ત્રણે વર્ગોનું સાધન કરવાનું કહેવામાં આવે છે. ધર્મ અને અર્થના નાશ પૂર્વક કેવલ કામ નામક પુરૂષાર્થનું સાધન કરનાર માણસ, વનગજની માફક આપદાનુ સ્થાન થાય છે. જૈમ વનગજ પોતાના જીવિતને હારે છે, પગાધીનપણે રીખાધ રીખાધને મરણ પામે છે, તેમ દામાત્રક પુરૂષનું ધન, ધર્મ અને ગરીરને નષ્ટ કરે છે. માટે કેવળ કામસેવા અનુચિત છે

વળી જે પુરૂષ ધર્મ અને કામનો અનાદર કરી કેવળ અર્થની અભિલાષા કરે છે, તે સિંહની માફક પાપનો ભાગી થાય છે. જૈમકે સિંહ, હસ્તી પ્રમુખ જનવરોને મારી પોતે અદ્ય ખાધ, ખાકીનું તમામ, અન્ય જનાવરોને અર્પણ કરે છે તેવી રીતે અર્થસાધક પુરૂષ શ્વેતુ ખાધ ખાકીનું મ-ખંધીઓને અથવા અન્યને અર્પણ કરે છે પોતે તો અઢાર પાપસ્થાનકનો સેવનાર ખની દુર્ગતિમાં જાય છે માટે કેવળ અર્થ સેવા અઘટિત છે તેમજ અર્થ અને કામને છોડી કેવળ ધર્મસેવા કરવી તે પણ શૃલ્કસ્થાભાવનું કારણ છે. કેવળ ધર્મસેવા તો મુમુક્ષુજનોને માટે છે અહીંયાં શૃલ્કસ્થ ધર્મનો અધિકાર છે માટે કેવળ ધર્મસેવા પુણ્યખ્યાજની નથી.

વળી, જે માણસ ધર્મને છોડી અર્થ અને કામની સેવના કરે છે, તે ખીજ ખાઇ જનાર કુણુખીની માફક દુખી થાય છે. જેમ કોઇ એક કુણુખી ઘણી મહેનતે ખીજ લાવ્યો, અને તેને ખાઇ ગયો; પરંતુ વરસાદના મનઃવાન તેને ખેતરમાં વાવી શક્યો નહિ તેથી ધાન્યનો અભાવ થયો; અને ધાન્યના અભાવમાં સુખનો અભાવ થયો, તેમ ધર્મ, એ અર્થ અને કામનું ખોજ છે. તેને છોડી અર્થ અને કામ સેવનાર પેલા કુણુખીની માફક ઘણો દુખી થાય છે.

હવે એમ કોઇ કહે કે, ‘ધર્મ અને કામ સેવવા, પરંતુ અર્થ, અનર્થને ઉત્પન્ન કરે છે, માટે તેનો આદર કરવો નહિ, કારણ કે ધર્મથી પરભવ સુધરશે, અને કામથી આ ભવ મક્કળ થશે, તો હવે શી આપત્તિ છે?’ આમ વિચાર કરનાર જરા લાળો વિચાર કરે, તો આવી ગભીર ભૂલમાં પડે નહિ. શુદ્ધસ્થાવાસમાં અર્થ સિવાય, ધર્મ અને કામ સેવવા કઠિન છે એટલે કે અર્થ વિના, ધર્મ અને કામની સેવા બનવાની નથી કારણ કે, અર્થ નામના પુરુષાર્થનું આધન નહિ કરવાથી મનુષ્ય દેવદાર થાય છે, અને દેવદાર માણસ દેવગુરૂની સેવા કરી શકે નહિ. તથા નિશ્ચિન્તપણું સામારિક કાર્યો પણ કરી શકે નહિ. માટે ધર્મ અને કામની માથે અર્થ સેવવાની અવશ્યકતા છે.

હવે કોઇ એમ કહે કે, ‘ધર્મ અને અર્થની સેવા કરનાર દેવદાર થાય નહિ અને પરસોડે પણ સુધારી શકે, જેથી કોઇ પણ આપત્તિ આવવાનો મભવ નથી, માટે ધર્મ અને અર્થની સેવા કરવી. પરંતુ પાપી કાળને કોરો નાકિ દુઃખ ગમશે.’ યદ્યપિ આ વિચાર સુદૃઢ છે, તોપણ અહીંયા શુદ્ધસ્થાનો અધિકાર હોવાથી કામની સેવાના અભાવમાં શુદ્ધસ્થાભાવરૂપ આપત્તિ છે, માટે ત્રણે વર્ગોને યોગ્ય રીતે સેવનાર પુરુષ ધર્મને લાયક છે કદાચિત્ત કર્મવશાત્ ખાધા થાય, તો ધર્મ, અર્થ અને કામ એમ ઉત્તરોત્તર ખાધાનો મભવ થઇ શકે, તેટલા માટે પુનઃ પુનઃ ખાધા થવા દેવી નહિ જેમ કે કર્મ-જેગે ૪૦ વર્ષની હિમ્મરે લોનું મરણ થાય, તો ફરીને લો પરણવાથી વ્યવહાર વિરહ તથા શાસ્ત્ર વિરહતાદિ દોષો લાગે છે, માટે અતુર્થ મત લેવું. અહીં જે કે કામની ખાધા આવે છે ખરી. પરંતુ ધર્મ અને અર્થની રક્ષા અવશ્ય થાય છે.

કદાચ ધારો કે દ્વૈ અને ધન બન્નેનો નોશ ધર્મજોગે થાય, તો ધર્મની રક્ષા કરવી. જો ધર્મ હોશે તો તમામ થશે, ધર્મચિન્તાલુ સાબવ, સજ્જન પુરૂષો ધર્મરૂપ દ્રવ્યવાળા હોય છે. ધર્મથી સર્વ વસ્તુઓ મળે છે; જેમ કહ્યું પણ છે કે -

આધારો યત્તિલોક્યા જલધિજલધરાકેન્દવો યત્તિયોજ્યા

મુજ્યન્તે યત્પ્રમાદાદમુરસુરનાધીશ્વરૈઃ સપદસ્તાઃ ।

આદેશ્યા યસ્ય ચિન્તામણિમુરમુરમીકામકુમ્ભાદિભાવાઃ

શ્રીમજ્જૈનેન્દ્રવર્મઃ કિશલયતુ સ વઃ શાશ્વર્તી સૌંલ્યલક્ષ્મીમ્ ॥૧॥

જે વસ્તુ લોકનો આધાર છે; જેનાથી સમુદ્ર, ગેઘ, ચંદ્ર અને સૂર્યાદિની મર્યાદા છે; જેના પુર્ણ પ્રસાદથી અમુર એટલે બવનપતિ દેવો તથા સુર જે વૈમાનિક દેવો તેમજ ચક્રવર્તી, અલ્લહેવ અને વાસુદેવાદિની સુખસંપદાને જીવો પામે છે, તેમજ ચિન્તામણિગત્ત, દેવો, કામધેનુ તથા કામકુંભાદિ પદાર્થો જે ધર્મના કિરકો છે, અર્થાત્ ધર્મ કરનારને પૂર્વોક્ત ચીજો સહજ લાવથી મળે છે, એવો શ્રીજિનરાજ ભગવાનનો ધર્મ તમો બંધ્યજીવોને સૌખ્ય લક્ષ્મી એટલે શાશ્વતી મોક્ષલક્ષ્મીને નવપદ્ધત કરે, અર્થાત્ આપો. તેટલા માટે અર્થની તથા કામની ખોધામા પણ ધર્મનું રક્ષણ કરવું.

ઝોગણીસમો ગુણ.

ઝોગણીમમો ગુણ—યથાવદત્તિયો સાધૌ દીને ચ પ્રતિપત્તિકૃદ્ અતિથિ, સાધુ અને દીનમા યથાયોગ્ય ભક્તિ કરનાર ધર્મને લાયક છે. અતિથિ, સાધુ અને દીનનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના યથાયોગ્ય ભક્તિ થવી અમંભવિત છે, તેટલા માટે અતિથિ, સાધુ અને દીનનું સ્વરૂપ ખતાવવું જરૂરનું છે.-

જે મહાત્માએ તિથિ અને દીપોત્સવાદિ પર્વોના ત્યાગ કરેલ છે, તેને અતિથિ કહેવામાં આવે છે.- અને તે સિવાયના અભ્યાગત સમજવા. જેમ કહેલું છે -

તિથિપર્વોત્સવા સર્વે ત્યક્તા येन महात्मना ।

અતિથિં તં વિજાનોયાચ્છેષમભ્યાગતં વિદુઃ ॥૨॥

આ ગ્રંથાક્રમેનો અર્થ ઉપર લખાઇ ગયો છે. હવે સાધુ: સદાચારત. કૃત્ય પાંચ મહાવ્રતોના પાલનક્રમ ને સમજાવ, તેમા દીન, તે સાધુ, અને દીન એટલે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષના આશયનમાં અસક્ત; એ ત્રણેની ભક્તિ ઉચિતના પૂર્વક કરવી અન્યથા ધર્મ કરતાં અધર્મ થવાનો સંભવ છે કારણ કે પાત્રને કપાત્રની પદ્ધતિમા મૂકવાથી અને કુપાત્રને પાત્રની પદ્ધતિમાં મૂકવાથી ધર્મ કરના માડ પડવાનો સંભવ એ છે. જાણે, નીતિકાંડે પણ કહે છે —

મૌચિત્યમેકમેકત્ર ગુણાન્તા કોટિમેકતઃ ।

વિધાયતે ગુણમામ મૌચિત્યપરિવર્જિતઃ ॥ ૧ ॥

નીતિક્રમ કાંટાના ખ-ને ખાજુના છાખડામા એક ઠેકાણે મૌચિત્ય-ઉચિતના, અને બીજા ઠેકાણે ક્રોડ ગુણ રાખીએ, તે ઉચિત ગુણવાળું છાખડું નીચે નમગે, અથવા ક્રોડ ગુણ કરતા ઉચિતતા અધિક છે. તે-ટલા વાસ્તે પાત્ર પ્રમાણે પૂજા કરવી ઉચિત છે. ઉચિતતા વિના ક્રોડો ગુણનો ગમદ્ વિષયુદ્ધ છે તેથી કરીને અતિથિ, સાધુ અને દીન એ ત્રણેની યોગ્યતા પ્રમાણે સેવા કરવી

આ પ્રમાણે તેઓની સેવા ભક્તિ કર્યા સિવાય શૂદ્ધસ્થાને ભોજન પણ કરવું જોઈએ નહિ: ખદિક, શૂદ્ધસ્થના તે ભોજનને ભોજન પણ કહ્યું નથી. નમ—

“ અર્હદ્ભવ પ્રથમં નિવેદ્ય સકલં સત્સાધુર્ગમ્ય ચ

પ્રાપ્તાય પ્રવિભાગતઃ સુવિધિના દત્ત્વા યથાશક્તિયઃ ।

દેશ્યાતસધર્મચારિભિરલં સાર્દ્ધં ચ કાલે સ્વય

સુજ્ઞાતેતિ સુમોજનં ગૃહવત્તા પુણ્ય જિવૈર્ભાષિતમ્ ” ॥ ૧ ॥

અર્થાત્:—પ્રથમ કરેક વસ્તુઓ તીર્થ કર ભગવાનને નિવેદન કરી અર્થાત્ નૈવેદ્ય ધરાવી પછી પ્રાપ્ત થયેલ સાધુ વર્ગને વિધિપૂર્વક વિભાગ કરી દાન આપવું. તે પછી દેશાન્તરથી આવેલા સધર્મિયોની સાથે ભોજન કરાવે ભોજન કરવું. એજ શૂદ્ધસ્થાનુ દત્તમ ભોજન છે, એમ જિનેશ્વરેએ કહ્યું છે.

વીશમો ગુણ.

હવે વીશમો ગુણ આ છે — સદાનમિનિવિષ્ટ્ર હંમેશાં આશ્વર્યહિત રહેવું. આશ્વરી પુરૂષ ધર્મ લાયક થતો નથી. આશ્વરી પુરૂષ યુક્તિને જ્યાં પોતાની મતિ હોય, ત્યાં લઈ જાય છે જ્યારે અનાશ્વરી પુરૂષ જ્યાં યુક્તિ હોય, ત્યાં મતિને મિથ્ય કહે છે જગત્માં યુક્તિથી કરતાં કુયુક્તિથી ઘણી હોય છે, કુયુક્તિ કરનારાઓ હજારો માલૂમ પડે છે. જ્યારે સુયુક્તિનો આદર કરનાર અને સુયુક્તિ પ્રમાણે વાતચીત કરનાર જગત્માં વિરલા છે. યુક્તિનો આદર ત્યાજ હોય છે કે જ્યાં આશ્વર્ય હોતો નથી માટે આશ્વર્ય ગહિત પુરૂષ ગૃહસ્થ ધર્મને લાયક છે.

એકવીસમો ગુણ.

‘ પક્ષપાતી ગુણેષુ ચ ’ ગુણોમાં પક્ષપાત કરવો અર્થાત ગુણોના આદર કરવો. એ એકવીસમો ગુણ છે ગુણો, જેવા કે સૌજન્ય, ઐર્દ્ય, દક્ષિણ, સ્થૈર્ય, પ્રિયસાપણ અને પદ્મપદ્માદિ એટલે કે સ્વપરના હિત-કર અને આત્મમાધનમાં સહાયક જે ગુણો છે, તેમાં પક્ષપાત તથા તે ગુણોનું ખડમાન કરવું, ગુણની પ્રશંસા કરવી તેમ ગુણગુણમાં મદદ કરવી, તેનું નામ ગુણુપક્ષપાત છે. ગુણોમાં પક્ષપાત કરનાર ભવાન્તરમાં મુન્દર ગુણો મેળવે છે, જ્યારે ગુણદ્રેષી નિર્ગુણી પણ પામે છે. વ્યક્તિ પર દેષભાવને લઈ કેટલાક આત્મવૈરી પુરૂષો ગુણ પર દેષ કરે છે, તે મહા અનર્થ કરે છે. કોઈ વખતે પણ ગુણના દેષી તો ન જ થવું. સમસ્ત જગજગત્તુઓના ગુણોનો અનુમોદના કરવી, કે જેથી ભવાન્તરમાં ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય.

બીસમો ગુણ.

અદેશકાલયોશ્વર્યા સ્યજન્ નિષિદ્ધ દેશ અને નિષિદ્ધ કાળની મર્યાદાનો ત્યાગ કરનાર પુરૂષ ગૃહસ્થ ધર્મને લાયક છે. નિષિદ્ધ દેશમાં જવાથી એક લાભ અને હજારો દુર્ગુણો થાય છે લાભ માત્ર વસુ પ્રાપ્તિનો છે. જ્યારે દુર્ગુણો ધર્મહાનિ, અવહાનિ શૂંઠતા અને હૃદયનિષ્કરતા વિગેરે છે. જીવનો સ્વભાવ અનાદિકાળથી વિષય પરત્વે છે આર્થદેશ છોડી ધનાર્થભૂમિમાં જવામાં પ્રથમ તો ધાર્મિક પુરૂષનો સમાગમ નથો થતો, વળી હંમેશાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને પ્રમાણ કરનાર અર્નાકદર્શી જીવોને મમાગમ, તેમજ માંસાશી પુરૂષાનો વાગવાર અપકર્ષ વિગેરે દૃષ્ટિગોચર થાય

છે. ગંગાનું જળ મિષ્ટ, સ્વાદુ અને પવિત્ર ગણાય છે, પરંતુ સંસુદ્રમાં જવાથી ખાર થાય છે તેમ પ્રથમ વિદેશગમન સમયે પુરૂષ ધાર્મિક, સરલસ્વભાવી અને દૃઢ મનવાળો હોય છે, પણ ધીમે ધીમે ગંગાના પાણીની જેમ ખારો થાય છે અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરશે, કે 'સાંસારિક કાર્ય' માટે જનાર પુરૂષ ગંગાના જળની દશાને પામે તેમ માની લઇશું, પરંતુ દૃઢધર્મી અને જગતમાન્ય કોઈ મનુષ્ય આર્યધર્મનાં તત્ત્વો સમજવા જાય, તો તેમાં જો વિરોધ, ' તેના ઉત્તરમાં સમજવું' કે, મર્ષ-મણિની માફક જો પૂર્ણ હોય. તો ગમે ત્યાં જાઓ, તેને પ્રતિબંધ નથી કારણ કે મર્ષ અને મણિનો જન્મ સાથે છે અને વિનાશ પણ સાથેજ છે, પરંતુ સર્પનું વિષ મણિમાં આવતું નથી, જયારે મણિનું અમૃત સર્પને અસર કરતું નથી કેમકે ખન્ને પોતપોતાના વિષયમાં સંપૂર્ણ છે, અર્થાત્ સર્પ વિષથી ભરપૂર અને મણિ અમૃતથી ભરપૂર છે જે પુરૂષ તેવો હોય, તે ઇચ્છા હોય ત્યાં પુરીથી જાય, પણ અપૂર્ણને જ સર્વત્ર અપૂર્ણતા છે.

અપૂર્ણનો ઉત્સાહ ક્ષણિક હોય છે. વિચાર વિનશ્વર હોય છે અને ધર્મવાસના હલદરના રંગ જેવી હોય છે તેને જો ઉપકાર કરવાની તીવ્ર અભિલાષા હોય તો પ્રથમ ઘર સાફ કરે, ત્યારબાદ પરઘર સાફ કરવાનો ઇરાદો રાખે. આર્યભૂમીમાં હજારો પ્રાણીઓ જંગલી છે, અને વિદેશી પ્રજા ધન અને સ્ત્રીની લાલચ આપી સ્વધર્મી બનાવે છે, તેઓને ખચાવો; તથા અજ્ઞાનરૂપ અધિકારમાં પડેલ લબ્યજીવોને પ્રકાશમાં લાવો. અહિં જોતિમાં વિદેશગમનનો નિષેધ કયો છે, તેનું કારણ પૂર્વોક્ત ધર્મહાનિ જ છે. પૂર્ણ, ચારે ત્યાજ ગમન કરે, પરંતુ અપૂર્ણ મનુષ્ય તે અનિષિદ્દ દેશમાં જ જાય, પણ નિષિદ્દ દેશમાં તો ભૂલે ચૂકે પણ પગ ભરે નહિં. વળી નિષિદ્દ કાળની મર્યાદા પણ ત્યાગ કરવી રાત્રીને સમયે કેટલાક મનુષ્યોને ખહાર ફેરવાનો હુકમ નથી, છતાં તેમાં ફરે તો કેલંકી થાય, તથા ચોરાદિની શિક્ષા પડે. ચોમાસામાં પ્રવાસ ન કરવો, જાત્રા ન કરવી, તે મર્યાદાને ઉલ્લંઘે, તો ઉપદ્રવને પામે તેમ હિંસાદિ કાર્યો વધે, જેથી ધર્મ કળતા ધાડ થાય.

ત્રેવીસમો ગુણ

ત્રેવીસમો ગુણ—' જ્ઞાનરૂપલક્ષણ ' અર્થાત્ સ્વપરના જળ અને અખળને જણવું, તે છે. ખળ જાણ્યા મિત્રાય કાર્યો કરવા નિર્દુષ્ટ

અર્થ છે. ખજ અને અખજનું જ્ઞાન કરી જે કાર્ય કરે છે, તેજ સફલ થાય છે. ખજવાન વ્યાયામ (કસરત) કરે, તો શરીરને પ્રુષ્ટિ મળે, જ્યારે નિર્ખજ વ્યાયામ કરે, તો શરીરની સંપત્તિનો નાશ થાય છે. કારણ કે, શક્તિ કરતાં અધિક પરિશ્રમ શરીરનાં અવયવોને નુકશાન કરનાર છે, તેટલા માટે ખજના પ્રમાણમાં કાર્યરત કરવો; જેથી ચિત્ત વ્યાકુલ થાય નહિ, કેમકે સ્વચ્છ ચિત્તતા ધર્મસાધનમાં ઉપયોગી છે.

ચોવીસમો ગુણ.

ચોવીસમો ગુણ—ઘતસ્થજ્ઞાનવૃદ્ધાનાં પૂજક' પ્રતિપુરુષો અને જ્ઞાન-વૃદ્ધ પુરુષોની સેવા કરનાર હોય. અનાચારનો ત્યાગ અને શુદ્ધાચારનું પ્રાપ્તન, તે વ્રત અને તેમાં જે રહે તે વ્રતસ્થ કહેવાય. તેમજ હૃદય અને ઉપાદેય વસ્તુનો નિશ્ચય જેનાથી થાય તે જ્ઞાન છે, તે વડે વૃદ્ધ જે હોય તે જ્ઞાનવૃદ્ધ કહેવાય. એ ખજની સેવા મહાકૃણને આપનાર છે. પ્રતિ-પુરુષોની સેવાથી વ્રતનો ઉદય થાય છે, જ્ઞાનવૃદ્ધોની સેવાથી વસ્તુધર્મની ઓળખાણ થાય છે વ્રતસ્થ અને જ્ઞાનવૃદ્ધોની સેવા અર્થાત્ તેમને હાથ જોડવા, તેઓના આગમન સમયે ઉભા થવું, તેમ ખડુમાન કરવું; જેથી તેઓ કલ્પવૃક્ષની માફક ઉત્તમ ફળોને આપે.

પચોદશમો ગુણ.

પચોદશમો ગુણ છે યોગ્યપોષકઃ । યોગ્ય કરવાલાયક જે માતા, પિતા, ભાઈ, ભૈન, સ્ત્રી, પુત્ર-પરિવારને અપ્રાપ્ત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરાવવા વડે કરીને અને પ્રોક્ષ વસ્તુના રક્ષણ વડે કરીને યોગ્ય કરવું, કે જેથી કરીને લોકવ્યવહારમાં ખાધા ન આવે લોક વ્યવહારની ખાધા ધર્મસાધનમાં વિદ્વન્મૂલ છે, માટે યોગ્ય લાયકનું યોગ્ય કરનાર ગૃહસ્થ ધર્મને યોગ્ય છે.

છવીસમો ગુણ.

છવીસમો ગુણ—દીર્ઘદર્શી અર્થાત્ અર્થ—અનર્થ ખજનેના વિચાર કરનાર ગણાય છે દીર્ઘદર્શી પુરુષ સાહસ કરતો નથી. સાહસ કરનાર પુરુષ અકલ્યાણને પામે છે, જેમ કહેલું છે કે --

સહસા વિવર્ધીત ન ક્રિયામવિવેક, પરમાપદાં પદમ્ ।

ગુણે દિ વિમૃત્યકારિણં ગુણકૃદ્ધાઃ સ્વયમેવ સંપદઃ ॥ ૧

પિના વિગારે ડ્રિયા ન કરે, તેમ કરવાથી અવિવેક થાય છે, અને અવિવેક, પરમ આપદાનુ સ્થાન છે જેથી કરીને વિગારીને કાર્ય કરનાર પુરૂષને ગુણમાં લુપ્ત થએલી સપદાઓ પોતાની મેળે આવીને મળે છે.

ત્રીધૈદર્શી પુરૂષમાં ભૂત અને ભવિષ્યનો વિચાર કરવાની શક્તિ હોય છે જેમકે, અમુક કાર્ય કરવાથી લાભ થશે, અમુક કાર્ય કરવાથી ગેરલાભ થવા મંભવ છે. પરન્તુ તે ગુણ પુણ્યના હૃદય સિવાય મળતો નથી. અને પુણ્યગાલી ધર્મને મેળવી શકે છે, એ દેખીતું જ છે.

મત્તાવીરમો ગુણ.

મત્તાવીરમો ગુણ—વિશંખ જેટલે વિશેષ જાણનાર, તે છે. વસ્તુ, અવસ્તુ, કૃત્ય, અકૃત્ય, તેમજ આત્મ અને પર, તેમા શુ આત્મ છે, તેનો જાણનાર હોય, તે વિશેષજ ગુણ છે જ્યાંસુધી કૃત્યાકૃત્યનુ, વસ્તુ અવસ્તુનુ અને આત્મા તથા પરનું જ્ઞાન નથી, ત્યાં સુધી મનુષ્ય પશુતુલ્ય છે. અથવા તો આત્માના ગુણ દોષોને વિશેષ વડે જાણે, તેને વિશેષજ જાણેલા, જે મનુષ્યની અદર પોતાની વર્તણૂક ઉપર દૃષ્ટિ દેવાની શક્તિ નથી, તે પશુ સમાન જ છે. તેને આગળ વધવાની આશા આકાશ-હુંસુમ જેવી છે કહ્યું પણ છે કે—

इहोपपत्तिर्मम केन कर्मणा कुत प्रयातव्यमितो भवादिति ।

વિચારણા યદાન જાયતે હૃદિ કથં સ ધર્મપ્રવળો ભવિષ્યતિ ॥૧॥

‘ કયા કર્મો વડે કરીને મારી અહિં ઉત્પત્તિ થએલી છે, અને આ ભવથી મારે કયા જવાનુ છે ? ’ આવી વિચારણા જે મનુષ્યના હૃદયમા થતી નથી, તે ધર્મમા તત્પરકેવી રીતે થઇ શકે ? મારે વિશેષજ પુરૂષને શૃંક્ષ્ઠ ધર્મને યોગ્ય ગણેલ છે.

અદ્વાવીરમો ગુણ.

અદ્વાવીરમો ગુણ—જ્વજ્જ, એટલે કરેલ ગુણ અને ઉપકારનો જાણનાર હોય. આવા કૃતજ પુરૂષો સમારમા ખડ્ગ થોડાજ હોય છે. કહ્યું છે કે—

“ વિદ્વાંસઃ શતશઃ-સ્ફુરન્તિ ભુવને સન્ત્યેવ ભૂમિભૃતો.

વૃત્તિં વૈનયિકીં ચ વિભ્રાન્તિ કતિ પ્રીણન્તિ વાગ્મિઃપરે ।

દશ્યન્તે સુકૃતક્રિયાસુ કુશલા દાતાઽપિ કોઽપિ ક્વચિત્

કલ્પોર્વીરુદ્ધવદ્ધનેન સુલભઃ પ્રાયઃ કૃતર્હો જનઃ ’ ’ ॥ ૧ ॥

અર્થાત્—સંસારમાં સેંકડો વિદ્વાનો સ્ફુરાયમાન છે. રાજાઓ, વિનયવૃત્તિને ધારણ કરનારા અને સુંદર વાણીથી બીજાઓને ખુશી કરનારા પણ અનેક છે; તેમ પુણ્યક્રિયાઓમાં કુશળ અને કદમ્બવૃક્ષની માફક દાતા પણ ઠોધ ઠેકાણે હોય છે, પરન્તુ કૃતશુરુપ પ્રાય મળવો દુર્લભ છે.

આવા કૃતશુરુપ ધર્મને લાયક થઈ શકે છે. બાકી કૃતદનનો તો ઠોધપણ ઠેકાણે નિસ્તાર થતો નથી.

ઓગણત્રીસમો ગુણ.

ઓગણત્રીસમો ગુણ છે — લોકવલ્લભ. એટલે પ્રામાણિક લોકને વલ્લભ લોક શબ્દ વડે કરીને અહીં સામાન્ય લોક લેવો નહિ. કારણ કે સામાન્ય લોકને તો ઠોધ વલ્લભ થઈ શકતો નથી દુનિયા દોરગી છે. ધર્મ કરનારને પણ નિદે, અને ધર્મ નહિ કરનારને પણ નિદે. કાર્ય કરનારનો દોષ કાઢે, નહિ કરનારને આળસ અથવા હિંતવીર્ય કહે સાધુ થનારને પણ નિદે, તેમજ શુદ્ધસ્થને પણ નિદે માટે ઠોધ જ્ઞાની પુરૂષે કહ્યું છે કે, ‘ લોક મૂકે પાક, તુ તારૂં સંભાળ ’ ‘ લોક મૂકે પાક ’ અહીંના લોક શબ્દથી સામાન્ય લોક લેવો, જ્યારે ‘ લોકવલ્લભ ’ એ ઠેકાણે લોક શબ્દથી પ્રામાણિક લોક સમજવો તે લોકને, વિનય ત્રિવેદાદિ ગુણો વડે વલ્લભ થવું, એ ઓગણત્રીસમો ગુણ છે.

ત્રીસમો ગુણ.

ત્રીસમો ગુણ સલજ્ઞ. મર્યાદાવર્તી પુરૂષ, લજ્જાવાન પુરૂષ સ્વીકૃત વ્રતાદિ નિયમોને પ્રાણાંતમાં પણ છોડતો નથી. માટે દશવૈકાલિકાદિ મૂત્રોમાં ‘ લજ્જા ’ શબ્દ વડે સંજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો છે. સંજ્ઞાનું કારણ લજ્જા છે. માટે કારણમાં કાર્યોપચાર કરવાથી લજ્જા સંયમ ગણાય છે. લજ્જાવાન પુરૂષ સર્વત્ર સુંદર રૂળ પામે છે. નિર્લજ્જ

પુરુષની ગણતરી કિતમ પુરુષમા થતી નથી. લજ્જાગુણને ધાગુ કરનાર, પ્રાણનો ત્યાગ કરવો ઉચિત નમળે છે, પણ અકૃત્યને ઠીક સમજવો નથી. જમઠે—

ઠજ્ઞાં ગુણૌષત્રનર્તીં જનનીમિવાયાં-

મત્યન્તશુદ્ધહૃદયામનુવર્તમાનાઃ ।

તેજરિવનઃ સુખ્યમસૂનપિ સન્ન્યજન્તિ

મન્યસ્થિતિવ્યસનિનો ન પુનઃ પ્રતિહામ્ ॥ ૧ ॥

ગુણના મધુને ઉત્પન્ન કરનારી માતાની માફક, અત્યુત્તમ-અત્યન્ત શુદ્ધ અત કરુણ કરાવનારી લજ્જા પ્રત્યે વર્તનાર, સત્યસ્થિતિના વ્યસની તેજસ્વી પુરુષો, પ્રાણનો સુખે કરી ત્યાગ કરશે, પરંતુ શુદ્ધ કરેલ પ્રતિજ્ઞાને છોડશે નહિ. અર્થાત્ લજ્જાવાન પુરુષ મરણને કબ્જ કરશે, પણ મત ભગ કરશે નહિ. અતએવ લજ્જાવાન પ્રાણસ ધર્મને યોગ્ય બતાવેલ છે.

એકત્રીસમે ગુણ.

એકત્રીસમે ગુણ—સદયઃ । દયાવાન્ દુખી જીવને દુઃખથી છોડાવવા તેજાને સુખી કરવા તે દયા. દયા સંહિત તે સદય. દયા વિના કોઇ પુરુષ ધર્મને લાયક થતો નથી. ધર્મને નિમિત્તે પચેન્દ્રિયનો વધ કરનાર ધર્મને લાયક થવો દુર્વટ છે. દુખિત જીવને જોઇ જેનું અત કરુણ દયાદ થતું નથી, તે અત કરુણ નથી, પરંતુ અત કરુણ છે (અર્થાત્ નાગકાંક છે) ખરી રીતે દયાવાન્ પુરુષ જ દાન પુણ્ય કરી શકે છે, આ સખધી વિશેષ વિવેચન જોવું હોય, તેમજો મારૂ બનાવેલ જાહિલાદિગુર્જન નામક પુસ્તક જોવું.

બત્રીસમે ગુણ

બત્રીસમે ગુણ—સૌમ્ય મનુષ્ય શાત સ્વભાવી-અદ્ભૂત આકૃતિ-વાળો હોવો જોઇએ કૂંમૂર્તિ લોકોને ઉદ્દેગ કરનાર થાયછે. કૂંમૂર્તિ અથવા અકૂંમૂર્તિ શ્વ, તે પણ પૂર્વના પાપ-પુણ્ય પર આધાર રાખે છે. પૂર્વના પુણ્ય અથવા તથાપ્રકારના સખધ વિના પુરુષ ધર્મસાધનની સામગ્રી પામતો નથી.

તેત્રીસમે ગુણ.

હવે તેનીશમો ગુણ છે--પરોપકૃતિકર્મઃ । પરોપકારમાં દૃઢવીર્ય. પરોપકાર કરનાર મનુષ્ય મર્વના નેત્રો પ્રત્યે અમૃત જેવો માલુમ પડે છે. પરોપકાર રહિત પુત્ર્ય પૃથ્વીને ભારભૂત છે મનુષ્યના શરીરનાં અવયવો, બીજા જીવોની માફક કોઈ ઉપયોગમાં લેતું નથી; માટે જે અસાર શરીરથી સાર કાઢી લીધો, તેજ કામનો છે. જે પરોપકાર કરવા ની પદ્ધતિ મનુષ્યમાં કોડકે અંગે પશુ ન થાય, તો તે પુત્ર્ય જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, જપ, શીલ અને સતોપાદિ ગુણગુણ વિભૂષિત હોય, તોપણ આત્મતારક ગુણ સિવાય શાસનોદ્ધારાદિ શુભતર કાર્યો કરી શકે નહિ. આત્મતારક ગુણ મોટે છે. તે ગુણને નિંદવો નહિ. શક્તિ અનુમાર કાર્ય પ્રશસ્ત ગણાય છે. મૂકકેવલી અને અતકૃતકેવલી વિગેરે આત્મતારક છે, તે વાળખી છે, પરંતુ જેમાં બીજાને તારવાની શક્તિ છે, છતાં જે આત્મવીર્યનો ઉપયોગ નથી કરતા, તેઓ માટે શાસ્ત્રકારોએ અતરાયાદિ દ્વિષો ખતાવેલ છે એટલાજ માટે લખેલ છે કે, પરોપકારમાં શરવીર ધર્મને લાયક છે.

ચોત્રીશમો ગુણ

ચોત્રીશમો ગુણ -અન્તઃકારિવદ્ધર્મશરિહારપરાયણ । અતરંગ જે છ શત્રુઓ-કામ, ક્રોધ, લોભ, માન, મદ, અને હર્ષ-તેઓના ત્યાગમાં તત્પર પુરુષ ધર્મને લાયક છે પરંપરિશુદ્ધિ અથવા કુવારીમાં જે ખરાબ વિચાર, તે કામ, પોતાના આત્મા અથવા પરના કષ્ટનો ન વિચાર કરી, જે ક્રોધ કરવો, તે ક્રોધ; દાન દેવા લાપક સ્થળમાં દાન ન દેવું તથા વિના પ્રયોજન અનીતિ પૂર્વક અન્યનું ધન લેવું, તે લોભ. ખોટો આગ્રહ કરવો, તથા પરનું યથાર્થ વચન હોય, તેનું ગ્રહણ ન કરવું, તે માન. કુલ, ખલ અર્થઘર્ષ, ર્ષ અને વિવાદિ વડે અકંકાર કરવો, તે મદ. પ્રયોજન સિવાય પરને કુખ ઉત્પન્ન કરી જુગાર પ્રમુખ પાપસ્થાનકે સેવી મનને સતોષ કરવો, તે હર્ષ પૂર્વોકન છ અતરંગ શત્રુઓનો આદર કરનાર ધર્મને લાયક નથી. ત્યાગ કરનાર ધર્મને યોગ્ય છે આ છ શત્રુઓએ કોનો કોનો નાશ કર્યો છે, તેના દૃષ્ટાંતો -જમકે કામથી દાંડકર્થ લોભ દુર્દેશ પામ્યો, ક્રોધથી જનપ્રેજ્યની દુર્દેશ થઈ; લોભથી અજબિંદુની; માનથી સવણ અને દુર્યોધનની, મદથી હૈહય અર્જુનની દુર્દેશ થઈ, તેમજ હર્ષથી વાતાપિ અને વૃષ્ણિસંઘ દુર્દેશ પામ્યા.

પાંત્રીશમો ગુણ

હવે અંતિમ પાંત્રીશમો ગુણ ખતાવી આ પ્રકારેને સમાપ્ત કરીશું, વશીકૃતેન્દ્રિયમામ તેને ઇન્દ્રિયોનો સમૂહ વગ કરેલ છે તે પુરૂષ શુદ્ધસ્થ-ધર્મેને કાયક છે

અહીં એવી શકા થવાનો સભવ છે કે, 'હવે ધર્મની પ્રાપ્તિ નથી, તો ઇન્દ્રિયનું વશીકરણ કયાથી ? અને ઇન્દ્રિય વગ કરનાર શુદ્ધધામ કેમ અલ્લાવી શકે ?'

તેના ઉત્તરમા મમજવું કે, 'વશીકૃતેન્દ્રિયમામ.' તેનો અર્થ એમ કરવો, કે જેણે ઇન્દ્રિયનો સમૂહ મર્યાદીભૂત કરેલ છે. કેમકે સર્વથા ત્યાગ તો મુનિપ્રવરોજ કરી ગકે અહીં પૂર્વોક્ત ખન્ને શકાઓનું સમાધાન થઇ ગયું છે ધર્મપ્રાપ્તિની પૂર્વમા પુરૂષ સ્વાભાવિક ગીતે મર્યાદાવર્તી બેવામા આવે છે. ધર્મપ્રાપ્તિ ખાદ પલુ મર્યાદા પૂર્વકજ વિષયાદિ સેવન ખતાવેલ છે જેમ મનુસ્મૃતિના ત્રીજા અધ્યાયમા કહ્યું છે.—

ક્રતુકાલાભિગામી સ્યાત્સ્વદારનિરતઃ સદા ।

પર્વજે વ્રજેષ્વનાં તદ્વતો રતિકામ્યયા ॥ ૪૫ ॥

ક્રતુકાળમા શ્રી પ્રત્યે જનાર, હમેશા સ્વશ્રીમાં સતોષી, એક શ્રીના મનવાળો, ચતુર્દેશી અને અમાવાસ્યા આદિ પર્વતિથિયોને છોડી, વિષયની વાછાથી, તે પોતાની શ્રી પ્રત્યે જાય વિપરીત ગીતે વિષય સેવનમાં અક્ષહત્યાનુ પાપ અને નિત્યમૂલક ખતાવેલ છે.

મ'માગમા મનુષ્યોએ શૂર્વીર થવાની ખહું જરૂર છે. બ્યાવહારિક કાર્યો પલુ મનુષ્યો શૂર્વીરના સિવાય નથી કરી શકતા, તો ખછી આત્મોદ્ધાર જેવું કાર્ય શૂર્વીરતા સિવાય કેમ કરી શકે ? પરન્તુ શૂર પુરૂષ કેણુ કહી શકાય ? એ એક વિચારવા જેવી ખાખત છે નીતિકારોનું કથન છે કે—' શતેતુ જાયતે શૂર ' સો મનુષ્યોમા શૂર્વીર એકજ હોય છે, પલુ તે શૂર કેણુ ? આનો ઉત્તર આપતાં તેજ નીતિકારો કહે છે કે—' હન્દ્રિયજા જયે શૂર ' ઇન્દ્રિયોનો વિજય કરવામા જે શૂર હોય તેજ સાચો શૂર છે.

આવી શૂરવીરતા ધારણ કરી જ્યાસુધી ઇંદ્રિયોને વશ કરવામાં નથી આવતી, અથવા ઇંદ્રિયોને મર્યાદામાં નથી રખાતી, ત્યાસુધી મનુષ્ય ગૃહસ્થધર્મને યોગ્ય થઇ શકતો નથી. (આ સ બધાં વિશેષ વિવેચન જંગુનાની ઇચ્છા રાખનારે માફ ખતાવેલા દ્વન્દ્વિયરાજગદિગૂર્જન જોવુ.) માટે ઇંદ્રિયોને વશ કરવાનો પાત્રીસમો ગુણ પણ મનુષ્યોએ અવશ્ય ધારણ કરવો.

એ પ્રમાણે ધર્મને લાયક થવા ઇચ્છનાર તમામ ગૃહસ્થોએ આ જોયા પ્રકરણમાં ખતાવેલા પાત્રીસે ગુણો પ્રાપ્ત કરવા ઠેકાણે કરી.

જોથું પ્રકરણ સમાપ્ત.

